

Е. Сетон-Томпсон

РОЛЬФ У ЛІСАХ

МАЛЕНЬКІ ДИКУНИ

БІБЛІОТЕКА ПРИГОД ADVENTURE LIBRARY

БІБЛІОТЕКА ПРИГОД

ADVENTURE LIBRARY

Е. Сетон-Томпсон

РОЛЬФ У ЛІСАХ

МАЛЕНЬКІ ДИКУНИ

М М V

У серії «Бібліотека пригод»
виходять друком
кращі твори майстрів
світової пригодницької літератури:

Е. Ф. Берроуз
А. А. Буссенар
Ж. Верн
Д. Дефо
О. Дюма
Д. Ф. Кіплінг
А. К. Дойл
Марк Твен
В. А. Обручев
Р. Сабатіні
В. Скотт
Р. Л. Стівенсон

Шановний читачу!

*У серії «Бібліотека пригод»
виходять друком кращі твори
світової пригодницької літератури.*

*Але це не просто книжки
про пригоди. Це також книжки
про хоробрість та честь,
кмітливість та працелюбність,
наполегливість та волю до перемоги,
книжки про щире дружбу
та справжнє кохання.*

*Але насамперед
ці книжки — про людей,
які змогли підвестись над іншими,
стати найкращими,
«першими серед рівних».*

Стати лідерами.

*Тож якщо у майбутньому
ти обираєш для себе шлях лідера,
шлях успіху та перемог,
ці книги — саме для тебе!*

Читай! Прагни! Перемагай!

Е. Сетон-Томпсон

РОЛЬФ
У ЛІСАХ

1. ВІГВАМ ПІД СКЕЛЕЮ

Весняне сонце ось-ось мало з'явитися з-за обрію. Куонеб, останній індіанець синава в М'яносі, вийшов зі свого вігвама під урвищем біля східного берега Асамука і піднявся на вершину величної скелі, що вінчала крутояр. Спрямувавши погляд туди, де над морським простором між Коннектикутом і Сиванакі мав спалахнути перший проблиск сонця, він мовчки чекав, звертаючись подумки до Великого Духа.

Але з низького пасма хмар над морем вихопився золотий промінь, і Куонеб заспівав стародавню індіанську пісню, заклик до володаря:

Тебе, який повстає з низької хмари
Залити всю вишину вогнем,
Тебе вітаю, тобі я поклоняюсь.

Він співав під гудіння маленького барабана, доки хмари не розсіялись і яскраво-червоне чудо зорі не завершилось.

Куонеб спустився у своє житло, що притулилося під кам'яним виступом, вимив руки у вирізаному з липи тазуку і заходився готувати нехитрий сніданок.

Вода в лудженому мідному казанку над вогнем уже закипіла. Він сипнув у неї жменю кукурудзяного борошна, кинув декілька їстівних черепашок і гарненько все розмішав. Потім узяв крем'яну гладкоствольну рушницю, обережно піднявся до гребеня, який захищав вігвам від північно-західного вітру, і спрямував гострозорий, мов у сокола, погляд на широке дзеркало затону біля високої бобрової дамби, що перегородила річище струмка Асамук.

Середину ще вкривав лід, але на добре прогрітих мілинах він устиг розтанути, і на чисту воду іноді сідали качки.

Цього разу там не виявилось жодної, зате біля крайки льоду виднілася пухнаста куля, в якій індіанець, незважаючи на велику відстань, упізнав ондатру.

Можна було б прокрастися берегом загати на відстань пострілу, але Куонеб поспішив назад у вігвам і змінив рушницю на мисливське спорядження своїх предків: лук, стріли і довгу волосінь. Ондатра мирно гризла кореневище лепехи, не підозрюючи, що за п'ятнадцять кроків від неї індіанець розклав волосінь акуратними кільцями на землі, прив'язав кінець до стріли і натягнув тятиву. Вzzз! Стріла, розмотуючи волосінь, пронизала ціль.

У хмарах бризок ондатра зникла під льодом, але мисливець, міцно тримаючи другий кінець волосіні, почав обережно її змотувати. Звір з'явився з-під криги, і точний удар палиці завершив полювання. Якби індіанець підстрелив його з рушниці, був би він без здобичі.

Куонеб повернувся до багаття, з'їв свій скромний сніданок і нагодував прив'язаного до центральної жердини золотисторудого собачку з вовчою мордою.

Потім він акуратно зняв шкурку з ондатри: зробив надріз під хвостом і вивернув її, як рукавичку. Тепер лишилося тільки розтягнути шкурку для просушування на зігнутий пружний лозині, а за день-два віднести до лавки і продати. Тушку він ретельно випатрав і повісив у тіні для майбутнього обіду.

У лісі почулися важкі кроки. Під тріск вітролому і шерех сухого листа на узлісся вийшов огрядний бурмило з червоним носом і хвацько закрученими сивими вусами. Побачив-

*... Весняне сонце ось-ось мало з'явитися з-за обрію. Куонерб,
остатній індіанець синава в М'яносі, вийшов зі свого вігвама...*

ши індіанця, він зупинився, презирливо оглянув уранішню здобич, злобно буркнув: «Щуроїд!» — і попрямував до вігвама, мабуть, збираючись зазірнути всередину. Проте досить було індіанцю спокійно і виразно сказати: «Не підходь!», як він передумав, вилаяв мідношкірих бродяг і подався в напрямку до найближчої ферми.

2. РОЛЬФ КІТТЕРИНГ І ДЯДЕЧКО-СОЛДАТ

Коли людина базикає, то вже обов'язково всяку пісенітницю!

Із висловів Сая Сілванна

Ішов місяць Ворон, який білі називають березнем. Наближався місяць Трав, і на північ потягнулися косяки чорноголових казарок, трубними гуками сповіщаючи всіх унизу, що Голодний місяць закінчився, що йде весна, що вона прийшла. Високо на сухому сучку покрикував золотий дятел, а зелений дятел, весь у темних плямах, уже барабанив по вподобаному стовбуру; у лісі лопотів крилами рябчик, а в небі стрій за строем пролітали качки, і крики їхні сипалися зверху, як барабанний дріб. Чи не тому й індіанець узяв барабан, щоб вилити душу в пісні?

Але незабаром, непаче щось пригадавши, він попрямував уздовж урвища на південь, туди, де закінчувався гребінь, відкриваючи дорогу струмку, обійшов край Стиркландської рівнини, піднявся на кам'янистий пагорб і побачив на вершині, як бачив щовесни, голубе вічко печіночниці, першу ніжну гілку весни. Куонєб не зірвав її, а опустився на землю і пильно подивився на неї. Він не усміхався, не співав, не шепотів, не називав гілку, а просто сидів поряд і дивився. Адже він і прийшов сюди, знаючи, що побачить голубі целюстки. Хто сміє говорити, що душа індіанця не чутлива до краси?

Потім Куонєб дістав люльку і кисет, але відразу пригадав, що кисет порожній. Він пішов назад, до свого житла. зняв з особливої полиці розтягнуті шкурки — десять ондатрових

і одну норкову та вийшов стежною через ліс на Стирکلєндську рівнину, піднявся на кам'яне пасмо і спустився з нього в портове містечко М'янос.

Над дверима, у які він зайшов, була вивіска:

САЙЛАС ПЕК
торговий склад

Усередині товпилися чоловіки і жінки: щось купували, щось пропонували купити в них, але індіанець скромно стояв осторонь. Нарешті крамар Пек обслужив усіх і гукнув йому:

— Гей, Куонебе! Що хорошого нині приніс?

Куонеб розклав перед ним шкурки. .

Крамар, примружившись, подивився на них і буркнув:

— Хутро вже не зимове! Водяним щурам сім центів штука — красна ціна, ну а за норку так і сімдесят п'ять центів дам.

Індіанець мовчки зібрав шкурки і повернувся до дверей. Але Сайлас одразу його зупинив:

— Годі вже! Добре, бери за щурів по десять центів.

— По десять центів за щурів, за норку долар. І готівкою. Я сам куплю, що мені треба, — відповів Куонеб.

Сайлас понад усе на світі побоювався, як би кому-небудь з його клієнтів не надумалося перейти через дорогу до дверей із вивіскою:

САЙЛАС МІД
торговий склад

Тому операцію, тенер уже чесну, було здійснено, й індіанець пішов із запасом тютюну, чаю і цукру.

Він попрямував угору берегом річки М'янос, поспішаючи оглянути свої пастки на ондатр. Здобич могли привласнити

міські хлопчиська, які вважали ці місця своїми мисливськими угіддями.

За годину він вийшов до Круглого ставка, а звідти попрямував через ліс до Рисячої просіки, яка привела його до ветхої домівки Міка Кіттеринга. Він чув, що фермер продає свіжу оленьчу шкуру, і хотів її купити. Мік Кіттеринг вийшов із сараю йому назустріч, і обидва відразу впізнали один одного. Куонеб повернувся і попростував назад до лісу. Але фермер пригадав, що його «образили», і, брудно вилаявшись, погнався за індіанцем, щоб «видубити йому шкуру», як він пробурчав собі під носа. Куонеб стрімко обернувся і зміряв Міка спокійним поглядом.

Деякі люди не відрізняють стриманості від боязкості. До певного часу. Щось підказало білому: «Стережися! З цим червоношкірим краще не мати справ!» І він тільки люто прошипів:

— Забирайся, інакше полісмена пошлю!

Індіанець продовжував холодно на нього дивитись, і фермер, задкуючи, подався геть. Тільки тоді Куонеб повернувся і зник у лісі.

Кіттеринг особливої симпатії не викликав. Він стверджував, ніби був солдатом, і зовнішність його, в усякому разі, це підтверджувала: сиві вуса були хвацько закручені у два войовничі роги по обидва боки багрового носа, який, утім, не дуже відрізнявся за кольором від усього обличчя. Плечі він тримав прямо, ходив перевальцем і мав у своєму розпорядженні запас лайок, яких у Коннектикуті ще не чули, що додавало йому певної поважності. Вже немолодим Мік одружився із жінкою, з якої вийшла б хороша дружина, якби він цього домагався. Але, сам затягий п'яниця, він заходився наvertати дружину до своєї віри, у чому, на жаль, досяг успіху. Дітей у них не було, проте за кілька місяців до описуваних подій їм довелося взяти до себе племінника, п'ятнадцятирічного хлопчину, котрий за інших обставин міг би стати надійним помічником і опорою на старість. Утім, Мік уже майже втратив людську подобу. Колись слабка воля в ньому поєднувалася зі щирою доброчесністю, але всі його кращі якості давно по-

тонули у спиртному. Хвалькуватий і дратівливий, він увесь світ поділяв на дві половини: старших за чином, перед якими плазував, і на всіх інших, яких вважав нижчими за себе, при всякій слушній нагоді брутально ляяв, а то й розпускав руки: Щоправда, колишня доброта ще трохи жевріла в його серці, нагадуючи про себе в тих окремих випадках, коли він не був п'яний або не занурювався у похмурий смуток з похмілля. На щастя, племінник, син його брата, вдався не в батьківську рідню, а в матір, дочку вченого богослова, який подбав про те, щоб дати їй книжну освіту — велика рідкість на той час, — але не залишив їй після своєї смерті ані грошей, ані вміння якось їх заробляти.

На сто років раніше її спосіб мислення та дивацтва привели б її на багаття, як чаклунку, а років через п'ятдесят здобули б їй репутацію пророка. Але вона народилася не на гребені тієї чи іншої хвилі, а, так би мовити, у западині між ними. Власний погляд багато на що, в тому числі й на питання віри, не накликав на неї вогненної смерті, але й не викликав до неї шанобливої поваги. Жителі села дивилися на неї як на недоумкувату, а її звичка тлумачити Біблію на свій розсуд вселила в них переконання, що Бог їй цього так не подарує. Адже замість того, щоб закликати кару на голови грішників, вона стверджувала, що доброта — ось істинний Божий заповіт.

Очі бідної жінки, запалі щоки, що палали гарячковим рум'янцем, ще більш запалі груди і хрипкий кашель зміцнювали сусідів у їхній думці, і, коли сухоти її нарешті вбили, вони тільки багатозначно похитали головами.

Так Рольф залишився сиротою. Крім того, чого його навчили в сільській школі, він досконало знав Біблію і «Робінзона Крузо». Оточення він усією душею ненавидів і навіть подумати не міг про те, щоб шукати у них допомоги.

І відразу після похорону Рольф пішов із села Реддинг не-знайомою дорогою на південь, у невідомий край, де сподівався знайти притулок на фермі майже невідомого йому дядька Міка.

Першого дня він пройшов п'ятнадцять миль¹, переночував у покинутому сараї, наступного дня подолав ще двадцять п'ять миль і відшукав свій майбутній дім.

— Заходь, заходь, малий! — майже ласкаво привітав його дядько. (Завдяки щасливому випадку прихід Рольфа припав на один із рідкісних нападів добродушності, та й сильний п'ятнадцятирічний підліток на фермі ніколи не зайвий.)

3. РОЛЬФ ЛОВИТЬ ЄНОТА І ЗНАХОДИТЬ ДРУГА

Червононосенька, гострозора тіточка Пру спочатку поводилася з ним сором'язливо, але всі церемонії були забуті, коли Рольф до тонкощів збагнув, як годувати свиней, курей, телят, а також доїти корів, і на нього було покладено незліченні обов'язки, знайомі йому з раннього дитинства. «А чи залишила тіточка Пру хоч що-небудь для себе?» — могла б запитати стороння людина, але Рольф звик трудитись. Він працював без відпочинку і дуже старався, але вельми скоро переконався, що ніякі старання не заслужать похвали і хіба що врятують від покарання. Дядькові напади добродушності траплялися дедалі рідше. Тітка виявилася сварливою п'яничкою, і незабаром Рольф згадував життя впроголодь із хворою, але любою матір'ю, як золоту пору неповоротного дитинства.

До вечора він так утомлювався, а вранці так хотів спати, що скоро зовсім перестав молитись. Від дядька і тітки хлопчик уже не чекав нічого доброго, та все ж був приголомшений, коли зрозумів, що кури, яких Мік притягнув додому дуже пізньої години, потрапили до нього без згоди й відома їхнього власника. Мік тільки реготав, а потім додав, що й Рольфу

---

¹ М и л я (сухопутна) — одиниця довжини, що дорівнює 1609 м.

«треба б скоріше навчитися нічних заняттячок». І це ж був тільки один випадок із багатьох і багатьох! Рольф зрозумів, що доля привела його в дуже погане місце.

Спочатку доблесний дядечко не міг до ладу розібрати: йому треба побоюватися тихого підлітка чи, навпаки, тримати його в страху, але Рольф виявився слухняним і старанним, і Мік, осмілівши, вже не скупився на ляпаси. Втім, вічне бурчання і причіпки тітки терпіти було ще важче, і потроху все добре, чого навчала його мати, почало стиратися в його душі.

У Рольфа не було часу завести приятелів у містечку, проте щасливий випадок допоміг йому знайти друга.

Якось навесні ще до світанку він вирушив до лісу, де паслася корова, і раптом, на превеликий свій подив, побачив, що з-за дерева його кличе якийсь чоловік... Незнайомець був високий, смаглявий, із дивовижно прямою поставою, хоча в його темному прямому волоссі вже пробивалася сивина. Він простягнув Рольфові мішок і сказав:

— Тут у дуплі єнот, потримай мішок, а я його вижену.

Рольф охоче притиснув мішок до отвору в стовбурі, а індіанець швидко заліз на дерево, туди, де темніло трохи менше дупло, і засунув у нього довгу палицю. Раптом Рольф почув шерех, дряпання, і мішок у нього в руках одразу зробився важким. Хлопчик квапливо затягнув мотузок. Весело сміючись, індіанець зіскочив на землю.

— А навіщо він тобі живий? — запитав Рольф.

— Собаку навчати.

— Де?

Індіанець махнув у бік бобрової загати.

— Значить, ти той самий індіанець, який полюбляє співати і живе під скелею Ейба?

— Ак!¹ Так мене називають. Але моє ім'я Куонеб.

— Зачекай годинку! Я прийду тобі допомагати, — попросив Рольф. У ньому прокинувся мисливський інстинкт.

Індіанець кивнув:

---

¹ Ствердженням «ак» (так) і запереченням «ва» (ні) індіанці продовжують користуватися навіть тоді, коли добре говорять англійською. — *Прим. автора.*

— Якщо мене не знайдеш, гукни тричі.

Він підкинув на плече товсту палицю, на кінці якої на безпечній відстані від його спини звисав мішок з єнотом, і попрямував геть. Рольф погнав корову на ферму.

Обіцяти прийти він обіцяв, але тільки-но взявся до звичної роботи, як зметикував, що тітка нізащо його не відпустить «бити байдики». Марно він сушив мізки, який би привід придумати, але потім, сам того не підозрюючи, поклався на стародавню мудрість: «Якщо не знаєш, що робити, не роби нічого!» і «Не можеш знайти манівців — іди навпростець!»

І ось, коли він дав корму коням, вичистив стайню, подоїв корову, налив пійло свиням, нагодував курей і теля, нарубував дров і склав їх у сарайчику, вигнав на пасовище овець, розлив молоко по каstrулях відстоюватися, засипав кукурудзу у діжку з водою, щоб набубнявіла, нагострив кухонний ніж, допоміг перемити посуд після сніданку, полагодив огорожу, приніс картоплю з льоху і переробив ще багато усіляких справ під музику нескінченних докорів, настав час знову погнати корову до лісу. Крокуючи слідом за нею, Рольф твердо вирішив повернутися не раніше, ніж сам того схоче.

4. ПОЛЮВАННЯ НА ЄНОТА ДО ДОБРА НЕ ДОВОДИТЬ

Минула не година, а цілих три, коли Рольф нарешті побачив перед собою Довгу загагу, як її називали. Він ніколи тут раніше не бував, але Куонеб, стоячи на високій скелі, відразу відповів на умовний сигнал і провів хлопчика у вігвам з південного боку.

Рольф немов ступив в інший світ. У Реддингу їхні сусіди, затяті мисливці, знали індіанців, і він наслухався всіляких дивних історій про звичаї і лісову вправність червоношкірих. Але йшлося про індіанців, які ще жили за звичаями своїх предків, і худі, смагляві люди в жалюгідному лахмітті, які двічі-тричі проходили через село, хлопчику аж ніяк не сподобались. Але Куонеб виглядав зовсім не так. Щоправда, одягнений він був, як бідний білий фермер, але волосся його

не закривала шапка, а на ногах виблискували намистинами справжні мокасини. Хай вігвам вкривала парусина, але вона була розмальована індіанськими символами, а посуд, за винятком мідного лудженого казанка, які здавна привозили з Англії для мінової торгівлі з індіанцями, був вирізаний із липи або зроблений із березової кори. Рушниця і мисливський ніж належали світу білих, проте лук, стріли, лижі та розшитий голками дикобраза рушничний чохол були витворами індіанського мистецтва, і матеріали для них дав довколишній ліс.

У вігвамі Рольфа зустрів стримане гарчання — пес одразу відчув ненависний запах білої людини, хоча був ще майже щеням.

Куонеб поплескав його по голові — індіанський знак, що означає: «Заспокойся, це свій», відв'язав мотузок, і вони виїшли назовні.

— Дай мені! — індіанець показав на мішок, що висів на палиці між двома деревами.

Пес підозріло повів носом у бік мішка і загарчав, але Куонеб його до мішка не підпустив. Рольф спробував попестити щеня, те огризнулось, і Куонеб сказав:

— Не чіпляйся до Скукума¹. Він сам із тобою заприятелює, коли схоче. А може, й ніколи не потоваришує.

Вони попрямували на луки ярдів² за триста від вігвама. Там єнот був випущений з мішка. Коли він схаменувся і кинувся навтіки, Куонеб відв'язав Скукума, нацьковуючи його на звіра. З оглушливим гавкотом щеня кинулося за єнотом, але відразу було вкушене і з виском відскочило. Єнот біг цодуху, мисливці бігли слідом, а Скукум спершу вирвався вперед, але єнот озирнувся, люто гаркнув і дав щеняті другий урок. Звір біг, вивертався, кидався в бій і нарешті дістався до лісу. Під невисоким товстим деревом він відбив чергову атаку і швидко видерся на гілки.

Мисливці продовжували старанно нацьковувати щеня, яке з оглушливим гавкотом стрибало під деревом і навіть на-

---

¹ Скукумабо Скукум Чук — мовою чинуків означає «бурхлива вода».
— *Прим. автора.*

² Ярд — одиниця довжини, що дорівнює 91 см.

магалося видертися по стовбуру вгору. Це їм і було потрібно. Скукум добре засвоїв перше завдання: переслідувати звіра, який пахне так і так, а потім обгавкувати дерево, на якому цей звір сховався.

Потім Куонеб, озброївшись мотуззяною петлею і рогаатиною, заліз на дерево. Після довгої метушні йому вдалося накинути петлю, єнота без особливих церемоній стягнули вниз, запхали у мішок і понесли під скелю, де його посадили на ланцюг, щоб можна було продовжувати навчання. Скукуму треба було ще двічі-тричі загнати єнота на дерево; потім його спустили б з мотузка, коли єнот вже зник би з очей, щоб він навчився знаходити його по сліду, а потім настав би час останнього уроку: Скукум вистежить єнота, зажене на дерево і дістане бажане право прикінчити збитого пострілом звіра, а потім буде винагороджений за всі зусилля його м'ясом. Утім, цієї нагороди він позбувся: напередодні останнього полювання єнот зумів уночі вивільнитись, і вранці про нього нагадували тільки ланцюг та нашийник на землі.

Але все це було ще попереду, хоча Рольфу вистачило і першого дня: у ньому прокинувся мисливець. Він переживав веселе хвилювання і пекучий інтерес. Тим більше, що нічого відразливо-жорстокого в тому, що відбувалось, не було. Скукум, правда, повискував, коли єнот його кусав, але продовжував із веселим азартом рватися вперед. І Рольф усім серцем передчував радощі справжнього полювання на єнота, коли Скукум пройде школу навчання. Як ця година була не схожа на його важке, сумне існування в домі дядька! Навіть різкий запах єнота його зачаровував. Очі хлопчика горіли від збудження, і він не помітив появи на сцені третьої людини, привернутої шумом цькування. Але Скукум виявився пильнішим і оглушливим гавкотом сповістив про появу непроханого гостя на кручі над вігвамом. Опухле обличчя і настовбурчені вуса було легко впізнати навіть на відстані.

— А-а, так ось ти де, паскуднику! — крикнув люблячий дядечко. — Ну, я тебе, неробо, провчу!

Собака був прив'язаний, індіанець здавався боязким і безпечним, а хлопчик переляканим, і Мік зовсім знахабнів.

Він вантажив дрова на віз у лісі неподалік, і в руках у нього був ремінний батіг. Хвилину по тому в повітря злетіла чорна змія і обвилася навколо піг Рольфа, обпаливши його вогнем. Хлопчик скрикнув і кинувся бігти, але дядько не відставав; старанно орудуючи батою. Куолеб, вирішивши, що це батько Рольфа, дивувався такій батьківській любові, але не втручався: сувора покора батькові — одна з найважливіших індіанських заповідей. Поки що Рольфові вдавалося вивертатися від більшості ударів, але дядько зумів відтіснити його до підніжжя кручі і шмагнув кінчиком батою по обличчю. На щоках залишилася багряна смуга, немов від опіку розпеченим дротом.

— Попався! — заревів негідник.

Не тямлячи себе од відчаю, Рольф схопив два важкі камені і пожбурих перший у голову дядька. Мік відхилився, але другий камінь влучив йому в стегно, і він завив від болю. Рольф швидко підняв ще кілька камінюк і крикнув:

— Тільки підійди! Я тебе вб'ю.

Багрова фізіономія зробилася попелясто-сірою. Але нараз Мік забризкав слиною від люті. Звичайно, поганця підучив індіанець. Ну, нічого, він із ним потім поквитається. Вивергаючи лайки і погрози, сивоволосий гультай побрів у ліс до навантаженого воза. Він помітно накульгував.

5. ПРОЩАВАЙ, ДЯДЬКУ МІКУ!

Роздуми приносить ніч, дець приносить із собою справи. Та сутінки ховатися велять: не світло, не пільма, а напівімла.

Одне Рольф зрозумів твердо: його дядько — боягуз! І все-таки він відчував, що провищився: як-не-як він розважався замість того, щоб займатися справою. І він вирішив одразу ж повернутися додому, що б там на нього не чекало. Лайку, що лилася, він пропустив повз вуха. Докори давно стали для нього

го звичними, і, мабуть, якби тітка цього разу стрималася, він пережив би щось подібне до розчарування. Але їй і на думку не спадало стримуватись, і Рольф працював мовчки й старанно під звичний акомпанемент.

Мік повернувся пізно увечері. Цього дня він найнявся возити дрова Хортону, через що й опинився біля Довгої загати. Дорогою додому він зминув до шинку і до хати дістався зовсім осоловілий, бормочучи щось погрозливе.

Наступного дня в повітрі запахло грозою. Рольф випадково почув, як дядько шпетить «невдячного паскудника, який тільки марно чужий хліб їсть». Проте цим усе неначе й обмежилось. Аж два дні тітка жодного разу на нього не замахнулася. На третю ніч Мік кудись зник. Повернувся він за добу з якимось приятелем. Вони притягли курей у клітці, а вранці Рольфу суворо наказали «до сараю не підходити».

Він певний час тримався, але, коли вишала слухна нагода, заліз на сінник, подивився і побачив красивого коня. Наступного дня двері сараю, як завжди, стояли розчиненими і всередині було порожньо.

Увечері шановне подружжя приймало гостей, яких Рольф раніше не бачив. Їхня галаслива веселість не давала хлопчику заснути, і до нього долітали уривки фраз, то незрозумілі, то досить чіткі: «Нічне заняттячко завжди вигідніше від денного!» Та щось подібне в тому ж дусі. Потім він розібрав власне ім'я, і чийсь голос вимовив:

— Ходімо, розберімося з ним зараз!

Здогадатися, що задумали буйні п'яниці, підбурювані старим негідником, було неважко. Він почув, як вони, спотикаючись, рушили до сходів. Потім хтось крикнув:

— Гей, батога не забудь!

Рольф зрозумів, що йдеться про його життя: від віскі вони зовсім озвіріли. Схопившись із ліжка,

він швидко замкнув двері на клямку, щільно згорнув стару доріжку з клаптиків, поклав її на ліжку, зібрав одяг, виліз у вікно, намацав ногою якусь опору і повис так, що очі його виявилися врівні з підвіконням. Угору сходами протупали важкі, непевні кроки, хтось смикнув двері, вони не відчинилися, але потім із тріском піддалися, і до кімнатки ввалилися примарні постаті. В одній з них Рольф упізнав дядька. На доріжку посипались удари. Якби він залишився в ліжку, звичайно, палиця і батіг переламали б йому всі кістки. П'яниці весело реготали, немов це була якась гра. Рольф більше не чекав. Він зіскочив на землю і кинувся геть, розуміючи, що назад не повернеться.

Але куди бігти? Спочатку він машинально попрямував у бік Реддинга. Все-таки це було єдине знайоме йому місце на землі. Але, не пройшовши й милі, раптом зупинився. З лісу на західному березі Асамука долинув гавкіт собаки, що вистежував єнота. Хлопчик повернувся і попрямував на цей звук. Звичайно, знайти собаку — ще не означає знайти її господаря; але коли гавкіт наблизився, Рольф тричі умовно крикнув, і Куонеб відразу озвався.

— Я більше туди не повернуся, — сказав хлопчик. — Вони хотіли забити мене на смерть. Знайдеться у твоєму вігвамі місце для мене на день-два?

— Ак, ходімо, — відповів індіанець.

І вперше в житті Рольф проспав залишок ночі на свіжому лісовому повітрі. Спав він як убитий, і Куонеб ледве добудився його до сніданку.

6. СКУКУМ ПРОПОНУЄ ДРУЖБУ

Рольф остерігався, що Мік дізнається, де він ховається, і з'явиться з полісменами забрати племінника-втікача. Але тиждень минув без подій, а потім Куонеб вирушив у М'янос, де дізнався, що, по-перше, Рольфа бачили біля Круглого ставка, на північній дорозі, і, на думку громади, він уже давно повернувся в Реддинг, по-друге, Мік Кіттеринг надовго потра-

пив за ґрати після звинувачення в крадіжці коня і, по-третє, дружина Кіттеринґа, не чекаючи суду, перебралася до рідні в Норфолк, а будинок доручила чужим людям.

Подітися Рольфу було нікуди, і з кожним днем стало зрозуміліше, що він залишиться у Куонеба. Якого хлопчиська така думка не захопила б? Безжальна тиранія, важка, безпросвітна праця, що позбавили його юне життя будь-якої радості, залишилися позаду, і збувалася мрія про вільне існування серед дикої природи — мрія, яку він носив довгі роки, позичивши її в затріпаному, зачитаному до дірок томі «Робінзона Крузо». Йому здавалося, що він знаходить рідну стихію, немов звільнений від пут орел, який кидається з гірської кручі, щоб злетіти у вишину разом із вільним вітром.

Знаменний день, коли Скукум почав своє навчання, врізався в пам'ять Рольфа навіки. І відтоді запах енота завжди збуджував радість, хай надалі він супроводжував і не такі вже приємні події.

— Куди ти йдеш, Куонебе? — запитав хлопчик, прокинувшись якось удосвіта і побачивши, що індіанець узяв пісенний барабан і ґріє його біля вогню.

Куонеб показав на вершину скелі, і вперше Рольф почув пісню, що вітає схід сонця. Пізніше він узнав «Пісню вдалого полювання» і пісню «Коли на серці чорно». Це були хвала або благання, звернені до Великого Духа, до Великого Батька, і Рольфу відкрилися глибини духовного світу індіанців, про яких сусіди в Реддинзі і дядько Мік говорили, як про тупих тварин.

Недавнє гірке життя швидко стиралося з пам'яті хлопчика, а нове приносило йому дедалі більше радощів. Рольф невдовзі переконався, що й горезвісна байдужість дикунів до фізичних страждань і відсутності комфорту — чистісінька вигадка. Жоден індіанець не терпітиме їх покірно. Навпаки, він скрашує і полегшує своє існування, як тільки може, і передусім дбає про зручне ложе. Наступного ж дня Рольф під керівництвом Куонеба виготовив собі ложе. Спочатку він обтесав два чурбаки товщиною чотири дюйми і завдовжки

три фути¹ кожний, з глибокими карбами з боків. У карби він уставив дві міцні шестифутові жердини. Після цього вони зрізали сімдесят п'ять прямих вербових лозин і переплели їх вербовою корою так, що вийшла рогожа завдовжки шість футів, а завширшки три. Прикріплена до жердин, вона перетворилася на чудовий пружний матрац, а коли її накрили парою ковдр, вийшло прекрасне ліжко — сухе, тепле, достатньо підняте над землею. І на додачу ліжко доповнювалося водонепроникною запоною, і яка б гроза не шаленіла зовні, парусинове покриття вігвама і запони надійно захищали сплячих від дощових струменів і бризок. Ні, на такому ліжку Рольф спав навіть краще, ніж на попередніх, не кажучи вже про новоздобуту насолоду — цілу ніч дихати чистим лісовим повітрям.

Місяць Трав (квітень) минув, і місяць Пісень розсипався трелями безлічі дрібних пташок. Як Рольф відразу зрозумів, багато які з них воліли співати вночі. Знову й знову з темного берега Асамука долинала знайома мелодія співучого горобця, а з вершини старого ялівцю йому допомагала вівсянка-крихітка, або аунакеу, рябчик торохтів крилами в глибині лісу. І щоночі тягнув свою одноманітну пісню дрімлюга, влітаючи її в багатоголосий хор квакш, немов лунких дзвоників, а в небі озивалося дивне «пі-інт, пі-інт», що чергувалося із щebetом. Куонеб пояснив йому, що це шлюбна пісня болотяного птаха з хвостом, неначе віяло, довгим, м'яким на кінчику дзьобом і очима, великими, як у оленя.

— Вальдшнеп, чи що?

— Ак, так його називають білі. А ми зємо па-деш-ка-ан-джа.

Наприкінці місяця з'явилися нові співаки, і серед них — нічні. Під час повного місяця невисокий куц ближче до лук оживила приємною, але дробовою музикою балтиморська іволга. А іноді, немов із самих зірок, на ліс падала дика принадлива мелодія. У Рольфа щеміло серце і перехоплювало подих.

— Хто це співає, Куонебе?

---

¹ Д ю й м і ф у т — одиниці довжини, що дорівнюють відповідно 2,5 см і 30,5 см.

Індіанець тільки похитав головою. А коли трелі замовкли, сказав:

— Пісня ця таємнича. Я жодного разу не бачив, хто співає.

Після довгого мовчання Рольф поцікавився невпевнено:

— Тут тепер хорошого полювання не буває, Куонебе. Чому ти не підеш у північні ліси, де повно оленів?

Індіанець хитнув головою і сказав, змінюючи тему:

— Розправ трохи краще запону. Вітер нині дме з моря.

Кілька хвилин обидва мовчки дивилися на полум'я багаття. І раптом у руку Рольфа тицьнулося щось вологе і холодне. Це був ніс Скукума. Щеня врешті-решт визнало білого хлопчика своїм другом.

7. АРФА ПАМ'ЯТІ ТА ІНДІАНСЬКИЙ БАРАБАН

Рано-вранці або коли випадала роса, Куонеб обов'язково налаштував свій том-том, зігріваючи його біля вогню. У вологі дні шкіра настільки слабшала, що він тугіше затягував реміні на зворотному боці. І одного разу, після того як реміні було затягнуто, а том-том прогріто, він так пронизливо зазвучав, що Рольф з подивом озирнувся, і тут — блямм! — шкіра тріснула навпіл.

— Він був старий, — незворушно сказав Куонеб. — Я зробилю новий.

І того ж ранку Рольф побачив, як виготовляються пісенні барабани. Куонеб зрубав молоденьке гікорі, акуратно розколов шестифутову жердину вздовж і довго трудився над половиною, поки вона не стала завширшки три дюйми, а завтовшки в середині — один, а по краях зовсім тонкою, з одного боку заокругленою і пласкою — з іншого. Потім він скрутив її у великий обруч, пласкою стороною всередину, потримав у гарячій воді і над парію, щоб надати дереву більшої гнучкості, і продовжував стягувати обруч, поки не одержав кільце в перетині дюймів до п'ятнадцяти, а тоді обрізав кінці і щільно примотав їх один до одного ремінцями, вирізаними з телячої шкіри і вимоченими у воді, поки вони не зробилися зовсім м'якими.

Найкраще обтягувати том-том оленячою шкірою, але у Куонеба її не було, і він витягнув стару телячу шкіру зі шховку, який улаштував під кручею. На ніч він поклав її в ставок розм'якшуватися, а вранці намазав шерсть пастою з негашеного вапна і води. Наступного ранку він легко зчистив волосся зі шкіри, вишкріб внутрішній бік, видаляючи залишки жиру і сухожилля, а потім поклав на неї обруч і вирізав круг, з усіх боків на п'ять дюймів ширший за обруч. Потім пришив круг по краю міцним сирицевим ремінцем, стягнув ним шкіру над верхнім краєм обруча і туго прошнурував із зворотного боку чотирма ремінцями, які перехрещувалися в центрі, немов вісім спиць у колесі. Насамкінець він кілька разів переплів їх у центрі ще одним ремінцем, розтягуючи шкіру, як те й вимагалось. Коли вона висохла, то зробилася тугою і дзвеніла майже металево.

Рольф відчув, як щось озивається в ньому на ці звуки. Але що? Він сам не знав, як не знають солдати, маршируючи під гучний вібруючий дріб великих барабанів: там-та, там-та! Так, якась влада тут є, і нею вміють користуватися і полководці, і шамани індіанські, вожді життя своїх одноплемінників.

Куонеб заспівав довгу пісню про минуле, коли вабанаки — його плем'я, Люди Вранішньої Зорі, — вирушили на захід і билися, поки не оволоділи всім краєм до великої річки Шатемук, яку білі називають Гудзоном. Пісня будила в ньому спогади, а вони кликали його розкрити своє серце. Небагатослівний індіанець,

неначе Вільгельм Мовчазний, принц Оранський, названий так тому, що за певних обставин не хотів вести розмову. Із чужою людиною індіанець стриманий, навіть сором'язливий. Але серед своїх він може бути й дуже балакучим. Індіанці, як і всі інші люди, бувають різні: одні люблять поговорити, інші небалакучі. І коли спільне життя їх зблизило, Рольф переконався, що мовчун Куонерб, варто було торкнутися якоїсь струни його серця, ставав довірливим і відвертим.

Дослухавши пісню, Рольф запитав:

— Твій народ завжди жив у цих краях?

І у відповідь Куонерб розповів історію свого племені — звичайно, не всю, а найголовніше.

Задовго до появи білих синави утвердилися на тутешніх землях від Коннектикуту до Шатемука. Але потім з'явилися білі — голландці з Манхеттена і англійці з Массачусетсу. Спочатку вони укладали з індіанцями угоди, а потім у дні миру зібрали армію, і коли все плем'я зійшлося в обнесене валом місто Пестукапен на зимове свято, солдати оточили його, підпалили житла, а тих, кому вдалося вирватися з охопленого полум'ям міста, вбивали безжалюно, неначе оленів, загрузлих у заметах.

— Онде стояло велике селище моїх батьків, — сказав Куонерб і показав рукою на невелику рівнину за чверть милі від них біля кам'янистого пасма, яке лежало на захід від Стиркландської рівнини. — Там стояло житло могутнього Амогерона, який був настільки благородний сам, що вважав усіх людей благородними і гідними довіри, а тому довіряв навіть білим. Ця дорога, що веде з півночі, була пішохідною стежкою, і біля розвилки, де від неї відгалужується дорога в Кос Коб і М'янос, крові тієї ночі було по кісточки. Від того положого пагорба і до цієї скелі сніг аж чорнів від трупів...

Скільки загинуло тоді? Тисяча, і не одна. Більшість — жінки і діти. А скільки нападників було вбито? Жодного солдата. А як же інакше? Це був час миру. Наші люди нічого не остерігалися. З ними не було рушниць. А ворог влаштував засідку...

Тільки відважний Майн Майано врятувався. Коли укладалась угода, він довго сперечався з верховним вождем. Англійці охрестили його Несамовитий воїн. Від цієї хвилини

він повів війну з білими. І здобув багато трофеїв. Він не боявся стати до бою, навіть коли ворогів було вдвічі більше, і перемагав, перемагав, перемагав, поки зовсім не втратив обережність. «Один індіанський воїн вартий трьох білих», — гордо стверджував він і знову й знову доводив це справою. Але одного лихого дня, озброєний тільки томагавком, він напав на трьох солдатів у панцирах, з пістолями і рушницями. Першого він убив, другого важко поранив, але на третьому, на офіцері, був залізний шолом, з якого томагавк зісковзнув. Тоді офіцер відбіг на десять кроків і вистрілив відважному Майн Майано просто в серце. Он на тому пагорбі край дорogi до Стемфорда, де він загинув, його вдова поховала чоловіка. Залишки його племені жили на річці, що носить його ім'я, поки там не залишилося тільки житло його батька...

Ось сюди, в Кос Коб, мій батько привів мене зовсім дитиною, як мій дід колись приводив його самого, і показав мені місце, де стояв наш величний Петукапен. Онде, на рівнині. І он стежка, яка тоді стала кривавим струмком. А тут, у болотистому ліску, білі м'ясники скинули наших убитих у трясовину. Поряд із цією скелястою кручею на березі Асамука спочиває винищене плем'я. Наші діти в місяць Диких Гусей приходили на вершину он того пагорба, тому що там найраніше розплющувалися голубі очі весни. І я ще приходжу туди, і сідаю поряд з ними, і немов чую крик, що долітав тієї ночі з палаючого селища, — крики матерів і малих дітей, яких убивали, неначе кроликів...

Але я згадую і мужнього Майн Майано. Його дух приходить допомогти мені, коли я сиджу і співаю пісні мого народу. Не бойові пісні, а пісні про іншу країну. Тепер не залишилося нікого, окрім мене. Ще трохи, і я піду до них. Тут я жив, і тут я помру.

Куонеб замовк.

Надвечір він зняв свій новий пісенний барабан з кілочка, тихо піднявся на вершину скелі і заспівав:

Батьку, ми бредемо в темряві.

Батьку, ми не можемо зрозуміти

І голови хилимо в темряві.

8. ЗАКОН ВЛАСНОСТІ У НАШИХ ЧОТИРИНОГИХ РОДИЧІВ

Асамукські ліси огорнула ніч. Куонеб із Рольфом вечеряли копченою свининою з квасолею, запиваючи її чаєм, — індіанець абсолютно не відкидав такі дари білих. Раптом з рівнини долинув дивний гавкіт. Скукум схопився і загарчав. У відповідь на запитальний погляд Рольфа Куонеб сказав:

— Лисиця! — і цитькнув на Скукума.

«Яп-юрр, яп-юрр! Юрр-юуу, юрр-юуу!» — знову й знову лунало в сутінках.

— А добути її не можна? — азартно запитав мисливець-початківець.

Куонеб похитав головою:

— Хутро зараз погане. А це самка, і в неї на схилі нора з лисенятами.

— Звідки ти знаєш?

— Я знаю, що це самка, тому що вона говорить:

Самець сказав би:

А про лисенят я знаю тому, що в цю пору всі лисиці приносять дитинчат. І найближча нора на тому пагорбі. Вони всі мають свої мисливські ділянки, і вони дотримуються кордонів. Якщо чужа лисиця надумає полювати в угіддях цієї пари, їй спершу доведеться встрати в бійку з господарями. В усіх диких звірів так. Кожний володіє своєю ділянкою і там битиметься з чужаком, від якого в будь-якому іншому місці відразу втече. Він знає, що поводить себе справедливо, і це дає йому сили. А той знає, що порушує, тому й боїться.

Так міркував Куонеб, хоча, звичайно, набагато заплутаніше, ніж висловлено тут. Слухаючи індіанця, Рольф пригадав випадок, який тепер став йому зрозумілішим.

Скукума, коли він ходив із Куонебом на хортонівську ферму, щоразу ганяв тамтешній собака, який був і більший, і сильніший від щеняти. Але одного разу Скукум зарив кістку під кущами на краю рівнини, а наступного дня туди навідався ненависний хортонівський пес. Скукум стежив за ним з підозрою і страхом, поки не переконався, що ворог винюхав заховану кістку і має намір її відкопати. Тут у Скукума прокинувся інстинкт: він рвонувся вперед, здививши шерсть на загривку, вишкіривши зуби, став над своєю схованкою і сказав хоча й собачою мовою, але абсолютно чітко: «Тільки через мій труп!»

І хортонівський пес, котрий звук зневажати золотистого дворняжку, презирливо загарчав, чухнувся задньою лапою, обнюхав сусідній кущ, немов приходив сюди тільки для цього, і подався геть. Хіба не тому він утратив сміливість, що відчував правду на іншому боці?

Обмірковуючи це, Рольф запитав:

— На твою думку, значить, вони розуміють, що красти не добре?

— Так. Але тільки у тих, хто належить до їхнього племені. Лисиця відніме, що зуміє, у птаха, кролика або байбака, але обмине мисливську ділянку іншої лисиці. Вона не полізе до неї в нору і не чіпатиме її лисенят, а якщо знайде захований запас їжі, помічений іншою лисицею, не торкнеться до нього, хіба що буде зовсім уже здихати з голоду.

— Але як вони ховають свої запаси і як їх мітять?

— Звичайно заривають у м'яку землю під опалим листям. Ну а мітять власним запахом. Тільки він у них сильний, і будь-яка інша лисиця його розпізнає.

— А вовки теж роблять запаси?

— Так. Вовки, пуми, білки, сойки, ворони, сови, миші — всі влаштовують сховки, і в кожного є свій спосіб, як їх мітити.

— Ну а якщо лисиця натрапить на вовчий склад, вона обере його?

— Обов'язково. Між лисицею і вовком законів немає. Вони завжди воюють між собою. Закон є тільки між лисицею і лисицею, між вовком і вовком.

— Просто як у нас, правда ж? Ми вивчаємо заповідь: «Не кради!», а потім, коли крадемо землю в індіанців або кораблі у французів, говоримо: «Так це ж сказано не про наших ворогів! Красти у них можна залюбки!»

Куонеб устав, щоб підкинути хмизу в багаття, а потім вийшов повернути клапан над димарем, тому що вітер змінився і тяга стала поганою. Вони ще кілька разів почули високе «япюрр», а один раз крик повторився на нижчих нотах, сповіщаючи їм, що лис теж блукає десь неподалік у пошуках здобичі для свого потомства на пагорбі.

9. КОЛИ ЛУК ЗРУЧНІШИЙ ЗА РУШНИЦЮ

Серед інших помилкових уявлень про індіанців особливо наполегливо повторюється твердження, ніби трудяться у них тільки жінки. Безперечно, домашнє господарство ведуть вони, але всю важку, непосильну для жінок роботу виконують чоловіки. Прикладом можуть бути полювання, веслування, перетягування каное волоком, не кажучи вже про безліч інших обов'язків, наприклад, виготовлення лиж, лука, стрілі і тих-таки каное.

Зазвичай кожен воїн сам робить свій лук і стріли, а якщо, як часто буває, хтось стане особливо вправним майстром, то інші можуть попросити його виготовити зброю і для них, а замість цього пропонують свої послуги в тому, в чому самі його перевершують.

Переваги лука над рушницею полягають головним чином у тому, що стріляє він безшумно, дешевий, а матеріал для стрілі, на відміну від патронів, завжди під рукою. Та й влучність... За часів Куонеба для полювання найчастіше використовували старовинні гладкоствольні рушниці з кремінним замком, і влучити з них у ціль було нітрохи не легше, якщо не важче. Куонеб же вмів робити чудовий лук і чудові стріли і влучно стріляв з рушниці. Він розкладав десять мушель і з десятиох кроків розбивав їх усі десятима пострілами. Але полювати він вважав за краще з луком, а рушницею користувався в дні пе-

рельоту мандрівних голубів або качиних зграй, коли одним зарядом дробу можна було збити десяток птахів.

Проте з чого б ви не стріляли, закон один: тренуватися для цього треба постійно. І коли Рольф помітив, що Куонеб майже щодня стріляє по цілі, він теж захотів спробувати.

Проте після двох-трьох спроб довелося визнати, що лук для нього дуже тугий, і він ублагав Куонеба забезпечити його зброєю і повним спорядженням лісового мисливця.

Із сухої печерки біля підніжжя кручі, де зберігалися його запаси, індіанець дістав кругляк віргінського ялівцю. Деякі віддають перевагу луку з гілок гікорі: вони міцніші і рідше тріскаються, але їм не вистачає різкої пружності ялівцевого лука. Ті посилають стрілу набагато далі, і вона зривається з тятиви з такою швидкістю, що за нею неможливо простежити оком. Зате ялівцевий лук вимагає ретельного догляду, неначе крихкий механізм: натягніть тятиву трохи тугіше — і лук зламається, натягніть її без стріли — і вона лопне, з такою силою він розігнеться; подряпайте його — і він трісне, намочіть його — і він втратить пружність, просто покладіть його на землю — і він слабшатиме. Але доглядайте за ним — і він служитиме вам вірою й правдою, надійніше за будь-який інший. Принаймні, в тутешніх лісах кращого матеріалу не знайти.

Червона серцевина ялівцю оточена білою заболонню¹ і лук виходить двох кольорів. Кругляк, який діставав Рольфу до підборіддя, Куонеб обтесав так, що з білого боку він став плоским, а з червоного — залишився напівкруглим, звужуючись від середини, завтовшки і завширшки один дюйм, до обох кінців, де ширина складала три чверті дюйма, а товщина дорівнювала п'яти восьмим. Причому по всій довжині біла і червона смуги були однакові як за шириною, так і за товщиною.

Тятиву Куонеб зробив з коров'ячого сухожилля, одного з тих волокон, які пролягають уздовж хребта, і прив'язав до лука для перевірки. Коли він потягнув її, згинаючи лук (плоскою білою стороною назовні), з'ясувалося, що нижня

---

¹ З а б о л о н ь — зовнішні, молодші шари деревини.

половина згинається більше, і індіанець зняв із верхньої ще декілька стружок, поки обидві не зігнулися однаково.

Звичайно, для цього лука підійшли б і стріли Куонеба, але Рольфу був потрібен власний запас. Тут вибір матеріалу був особливо багатий. Колись давно індіанці зрізали для них довгі прямі пагони зубчастої калини, але у Куонеба була залізна сокира, що дозволяла застосувати більш вигідний спосіб. Ясеновий чурбак заввишки двадцять п'ять дюймів з прямим волокном індіанець розколов навпіл, потім продовжував колоти, доки не одержав достатню кількість довгих скіпок. Кожну потім обтесав на абсолютно пряму гладку круглу паличку, чверть дюйма завтовшки. До кінця кожної, зробивши на ній заздалегідь глибокий карб, Куонеб прив'язав три половинки розщеплених гусячих пер і зайнявся виготовленням стріл із трьома видами наконечників. Спочатку стріли для стрільби по мішенях. У них він просто загострив другий кінець і обпалив його для міцності на полум'ї багаття. Звичайно, краще було б надіти на них сталеві конічні ковпачки, але у Куонеба їх не було. Потім він зробив звичайні мисливські стріли із зазубленими сталевими наконечниками, які купували готовими або робили власноруч з обручів для бочок. Ними можна було вполювати ондатр, а зблизька — качок і оленів. І нарешті, стріли з великими круглими дерев'яними наконечниками. Ними били рябчиків, перепелів, зайців і білок, але разом вони служили чудовим засобом для виховання собак — і власного, коли він порушував правила поведінки на деякій відстані від господаря, і чужих, якщо ті погрозливо гарчали.

Рольф вирішив, що все вже готове і можна починати стріляти. Та ба! Куонеб почав фарбувати оперений кінець стріл у червоний колір. Не для краси, як відразу з'ясував Рольф, і не для того, щоб господар відрізняв їх від чужих, але щоб легше їх було знаходити. Скільки разів біле перо на яскраво-червоному тлі допомагало відшукати стрілу, яка інакше пропала б. Непофарбована стріла зникає серед гілок і листя, але яскраво-червона пляма допомагає розрізнити її на відстані ста кроків.

Лук і стріли необхідно було всіляко оберігати від вологи. Тому кожен мисливець заводив собі футляр — зазвичай із оленьої шкіри. Але якщо її не було, він обходився берестяним сагайдаком, прошитим волокнистим ялиновим корінням, а для лука робив довгий чохол із просмоленої парусини.

Потім почалося довге опанування мистецтва стрільби з лука. Тримати стрілу і натягувати тятиву треба було трьома пальцями — вказівним, середнім і підмізинним, а великий і мізинець тільки відкопилювалися. Мішенню служив мішок із сіном, який для новачка ставили кроків за сім, поки він не навчався поціляти без промаху. Після цього мішень поступово відсовувалася далі й врешті-решт Рольф уже непогано влучав у ціль із звичної відстані п'ятдесят кроків, хоча, зрозуміло, до Куонеба йому було далеко. Але ж той почав практикуватися, ледве навчився ходити.

Мистецтво стрільця перевіряється трьома способами. На влучність — чи здатний ти поцілити тридюймову мітку десять разів поспіль з десяти кроків? Потім на швидкість — чи здатний ти стріляти так швидко і так далеко, щоб устигнути пустити п'яту стрілу, коли перша ще в повітрі? Якщо так, значить, ти стріляєш добре. А чи зумієш ти пустити ще й шосту стрілу? Якщо так, то ти стріляєш чудово. Сім стріл — це прекрасно. Рекорд, згідно з усними переказами, складає вісім стріл. І нарешті, випробування на силу. Чи зумієш ти так туго натягнути лук і пустити стрілу настільки точно, щоб вона пролетіла двісті п'ятдесят кроків або наскрізь пронизала оленя за десять кроків? Відомий випадок, коли один сіу простромив однією стрілою трьох вилорогів, а вмілий стрілець не так уже рідко пробивав стрілою навіть огрядну тушу бізона. Одного разу така стріла, пройшовши між ребрами самки бізона, вразила на смерть і теля, що бігло поряд із нею, якого вона затулила від мисливця.

Якщо всі три випробування ви витримаєте успішно, то куріпок і білок збиватимете кожним пострілом, встигнете вразити п'ять-шість птахів у кожній зграї, що пролітає, а оленя зумієте збити на відстані двадцяти п'яти кроків. Іншими словами, ви можете не боятися голодної смерті в лісі, де є яка-небудь дичина.

Звичайно, Рольфу кортіло перевірити себе на справжньому полюванні, але скільки разів він хибив, скільки стріл переламав або втратив, перш ніж усе-таки добув свою першу білку! До цього часу він сповнився глибокого шанування до тих, хто здатний здобувати собі прожиток тільки за допомогою лука.

Хаї той, кому здається, що він мисливець і знавець лісового життя, запитає себе: «А чи зможу я, озброївшись тільки луком із стрілами, пройти наодинці миль двісті п'ятдесят по не обділеній дичиною лісовій глушині, харчуючись лише тим, що зумію сам собі роздобути?»

10. РОЛЬФ ЗАРОБЛЯЄ СОБІ НА ЖИТТЯ З НЕСПОДІВАНИМ РЕЗУЛЬТАТОМ

Тільки дурень із дурнів не відшукає
куточка, де він сам собі цар.

Із висловів Сая Сілванна

Людина, яка заподіяла вам зло, ніколи вам не пробачить, а той, хто вас виручить у важку хвилину, назавжди залишиться вам вдячний. Так, ніщо не робить людину такою прихильною до вас, як усвідомлення, що ви їй чимось зобов'язані.

Куонеб допоміг Рольфу, а тому відчував до нього симпатію значно більшу, ніж до багатьох людей, з якими був у непоганих стосунках багато років. І готовий був до нього палко прихилитися. Їх звів випадок, але незабаром між ними виникла справжня дружба. Рольф був тільки підлітком і не дбав про далеке майбутнє — і в цьому був схожий на Куонеба: адже, на думку білих, індіанці в певному розумінні залишаються дорослими дітьми.

Але одне Рольф зрозумів, як дорослий: він не має права жити у Куонеба гостем-неробою, не вносячи своєї частки в те, чим користується. Сам Куонеб існував частково полюванням, частково рибальством, частково плетінням і продажем

кошиків, а частково займаючись до сусідніх фермерів на ту чи іншу роботу. Дармоїдом Рольфа виховати забули, і, зметикувавши, що він, можливо, залишиться у Куонеба до кінця літа, хлопчик сказав прямо:

— Дозволь, я поживу у тебе місяців зо два. Я наймуся працювати через день і куплю запасів, щоб тебе не об'їдати.

Куонеб змовчав, але їхні погляди зустрілися, і хлопчик зрозумів, що той згоден.

Того ж дня Рольф вирушив на ферму Обадії Тимпені й запропонував свої послуги. Настав час підгортати кукурудзу і картоплю, а який фермер не радий зайвій парі рук у жнивну пору? Тільки що він уміє робити і яку платню просить? Уміє він робити все. Ну а платня звичайна: хлопчикам платять два долари за день, і половину він готовий брати натурою. Тобто Рольф найнявся за три долари на тиждень і стіл. Утім, ціну за борошно й фермер призначив таку ж низьку, як і платню, і наприкінці тижня Рольф приніс під скелю мішечок пшеничного борошна, мішечок кукурудзяного борошна, кошик картоплі, багатенько яблук і долар готівкою. Долар пішов на чай і цукор, а запасів він притягнув на місяць і тому міг тепер жити у Куонеба з чистим сумлінням.

Звичайно, в містечку на зразок М'яноса любителі пхати носа в чужі справи повинні були скоро дізнатися, що в індіанця поселився білий хлопчик, а потім і з'ясувати, що це Рольф. Думки негайно розділилися: багато хто вважав, що такого дозволити ніяк не можна, але Хортон, на чийй землі жив Куонеб, не бачив причин для втручання.

Зате стара дівка Кетчера Пек помітила безліч причин, серед яких одна за іншу переконливіша. Вона пишалася своєю набожністю і до глибини душі обурювалася тим, що християнського хлопчика виховує безбожний язичник. Це бентежило її чутливу совість майже так само, як долі ідолопоклонників у Центральній Африці, де не тільки не знайшлося б жодної недільної школи, але й одяг був не меншою рідкістю, ніж Божі храми. Проте священик Пек і старійшина Кнапп залишилися глухі до її наполягань. На молитви її також не було відповіді, і вона зважилася на подвиг благочестя — після «довгих нічних

пильнувань і молитов» вона відчула в собі достатню силу духу, щоб особисто віднести Біблію до твердині поганства.

І ось сонячного червненого ранку, одягнена статечно й строго, — майже осяяна благодаттю, як їй здавалося, коли вона перед дзеркалом стуляла губи манірним бантиком, — Пек з Біблією в руці і чисто протертими окулярами наготові вирушила до Довгої загати, щоб наставити неосвічених грішників на шлях істинний, почитавши їм принагідні розділи Писання.

Виходячи з М'яноса, вона була сповнена місіонерського завзяття, яке лише трохи змаліло, коли настала хвилинка зминуту на Яблунову дорогу, але тут воно почало вичерпуватися з неймовірною швидкістю: ліс виглядав таким диким, таким пустельним... Та й чи жіноча це справа — просвіта язичників? Тут попереду з'явилася загата, і, з тугою пригадавши М'янос, стара дівка розгублено озирнулася. Так де живе цей паскудний індіанець? Вона не наважилася гукнути і вже палко каялася, що покинула безпечні межі містечка, проте почуття обов'язку змусило її пройти ще аж п'ятдесят кроків. Потім шлях їй переродило стрімке урвище, яке без слів скомандувало: «Стій!» Ож — повернутися, слухаючи це застереження, чи дертися на кручу? Тут у ній прокинулася впертість янкі: невже вона відступить перед урвищем? І бідолаха почала довгий виснажливий підйом на кручу, а потім раптом опинилася на високому скелястому майданчику, з якого відкривався краєвид М'яноса і моря, а майже у неї під ногами розверзлася прірва.

Вид рідного містечка пролив бальзам на її збентежене серце, але тут же вона в паніці помітила, що стоїть над житлом індіанця, а двоє його мешканців примостилися біля багаття — двоє таких лютих, таких страшних дикунів, що вона покvapилася позадкувати, поки вони її не побачили. Але потім цікавість перемогла обережність, і вона тихо зазірнула вниз. На багатті щось смажилася... «Маленька така рученька з п'ятьма пальчиками», як розказувала вона потім. Ну тут вже її «охопив смертельний жах». Так-так, скільки разів вона чула про таке! Якби благополучно дістатися додому! І навіть вона посміла так спокушати блага провидіння? Кетчера Пек безшумно від-

ступила від урвища, благаючи Бога про порятунок. Але як!!!
Забрати з собою Біблію? Гріх, гріх! Вона поклала книгу у розколіну, придавила каменем, щоб вітер не шарпав сторінки, і поквапилась покинути це страшне кубло.

Увечері, коли Куонеб і Рольф доїли свою вечерю з кукурудзи зі смаженим енотом, індіанець забрався на скелю, щоб поглянути на небо. Він одразу побачив Біблію. Захована вона була ретельно, і значить, це чиясь схованка. А чужий сховок був для індіанця непорушним. Куонеб навіть не доторкнувся до книги, але пізніше запитав Рольфа:

— Це твоє?

— Ні.

Значить, справжній господар заховав тут свою річ, щоб пізніше повернутися по неї, і вони залишили її лежати там. Так Біблія і спочивала в розколіні, поки зимові бурани не зірвали з неї палітурку, не розкидали сторінки. Але від них все-таки збереглося достатньо, щоб через тривалий час хтось дізнався, яка книга тут валялася, після чого скеля дістала нову назву, яку має і досі: «Біблійна скеля, де раніше жив Куонеб, син Кос Коба».

11. ГРОЗА І ВОГНЕТВОРНІ ПАЛИЧКИ

Коли Рольф тільки побачив вігвам, його здивувало, чому Куонеб не поставив його де-небудь над загатою, проте він скоро зметукував, що вранішнє сонце, полуденна тінь і надійний захист від північного і західного вітру значно важливіші та приємніші. У першому і другому він переконувався мало не щодня, але минуло понад два тижні, перш ніж йому довелося оцінити третю перевагу.

Цього дня сонце піднялося на багрянотому небі, але незабаром потонуло в хмарах, що клубочилися. Вітру не було, і з кожною миттю робилося спекотніше і задушливіше. Куонеб готувався зустріти бурю, але вона налетіла з такою раптовістю, що удар північно-західного вітру, звичайно, перекинув би і розкидав вігвам, якби він не був загороджений урвищем. Під

скелястою ж стіною повітря залишалось майже нерухомим, хоча за якісь п'ятдесят кроків два дерева, що росли поряд, так сильно терлися одне об одне, що з них сипалися шматочки кори, що жевріла, і якби не злива, вони, звичайно, запалали б, як два факели. Грім гуркотів безупинно, водяні струмені ринули з неба суцільною завісою. Мешканці вігвама приготувалися до дощу, але не до водоспаду, який тепер котився з кручі і вимочив у їхньому житлі все, окрім ліжок, піднятих над землею на чотири дюйми. Лежачи на них, Рольф із Куонебом терпляче, а можливо, і з нетерпінням чекали, коли буря вщухне. Але минуло дві години, перш ніж струмені перетворилися на краплі, ревіння вітру — на шерехи і шелестіння, а в пелені хмар з'явилися голубі розводи, і вся природа блаженно заспокоїлася, але, на жаль, залита водою. Звичайно, багаття згасло і всі дрова стали вологими. Проте Куонеб витягнув з невеликої печерки сухі ялівцеві поліна, дістав коробочок із кременем і кресалом, і раптом виявилось, що розпалити вогонь не можна: трут теж намокнув!

Тоді про сірники ніхто ще й гадки не мав, і вогонь запалювали, висікаючи іскри кременем об сталь. Але без трута іскри марно гаснули, і Рольф уже вирішив, що вони надовго залишилися без багаття.

— Нана Боджу розперезався, — сказав Куонеб. — Ти бачив, як він тер дерево об дерево, добуваючи вогонь? Він навчив цього наших предків, і тепер, оскільки від хитрості білих користі мало, ми запалимо багаття його способом.

Куонеб вирізав із сухого ялівцю палицю завтовшки три чверті дюйма і завдовжки вісімнадцять, круглу і загострену з обох кінців, а потім вирізав коротку плашку, завтовшки п'ять восьмих дюйма. У плашці він зробив карб, а біля кінця карбу вирізав неглибоку воронку. Потім із міцної зігнутої палиці і сирицевого ремня він виготовив подобу лука, вибрав вузлуватий сосновий сучок і в ньому теж вирізав невелику воронку. Вогнетворні палички були готові. Але треба було приготувати дрова, скласти їх у багаття і виготовити заміну трута. Куонеб настругав багато тоненьких ялівцевих стружок, змішав їх з товченою ялівцевою корою, скачав з них дводюймову кулю,

приготувавши відмінний трут, — і можна було починати добування вогню. Куонеб обкрутив довгу палицю тятивою, вставив її загострений кінець у воронку в плашці, а сосновим сучком притиснув зверху, надівши воронку на вістря. Потім почав по волі і рівномірно водити луком туди-сюди, туди-сюди. Довга палиця крутилася у воронці, і в карб почав сипатися чорний порошок, який димився. Індіанець прискорив темп, дим погустішав, а карб наповнився порошком дощенту. Тоді Куонеб підняв плашку і заходився помахувати над нею рукою. Порошок зажеврив дужче, і в ньому з'явилися багряні жаринки. Він поклав на них ялівцевий трут і тихенько дув доти, доки стружки не спалахнули. Незабаром у вігвамі горіло багаття.

Ось так індіанці здобували вогонь здавна. Рольф чув розповіді про це, хоча ніхто не брав їх особливо до уваги, а зараз він на власні очі побачив, як тертя тріски об тріску запалило багаття. Хлопчик пригадав, що йому доводилося читати, ніби на це йшло години дві напружених зусиль, але Куонеб умілими і точними рухами впорався зі своїм завданням за кілька хвилин.

Незабаром Рольф сам навчився запалювати вогонь тертям, і надалі, як не дивно, не раз показував стародавній прийом чистокровним індіанцям, котрі втратили вправність своїх батьків, тому що кремінь і кресало білих були зручнішими в користуванні.

Того ж дня, проходячи лісом, вони побачили три дерева, розбиті блискавкою під час ранкової грози. Три дуби. І тут Рольф зметикував, що всі розколені блискавкою дерева, які йому траплялися на очі, завжди виявлялися дубами.

— Куонебе, а блискавка тільки в дуби б'є? — запитав він.

— Ні. Не тільки. У дуби частіше, але поціляє вона і в ясен, і в сосну, і в тсугу, і в липу, і в будь-які інші. Тільки два дерева я ніколи не бачив обвугленими. Базальмічну тополю і березу.

— А чому блискавка їх не чіпає?

— Коли я був малюком, батько розповідав мені, ніби вона береже їх за те, що вони захистили і зігріли дівчину-зірку, сестру Птаха Грому.

— А як це було? Розкажи!

— Коли-небудь розкажу. Не зараз.

12. ПОЛЮВАННЯ НА БАБАКІВ

Кукурудзяна юшка з картоплею і чай з яблуками тричі на день скоро набридають. Навіть риба не може повністю замінити м'ясо, а тому одного прекрасного ранку Куонеб з Рольфом вирушили на справжнє полювання. Але на берегах Асамука велика дичина давно перевелася, хоча всіляких звірів ще вистачало, а лісових бабаків, яких фермери люто ненавиділи, було навіть забагато. Причин для ненависті набиравалося. Нора бабака на луках була небезпечною пасткою для кінських ніг. Принаймні, розповідей про те, як кінь, оступившись, ламав ногу, а його вершник шию, переповідали предосить. До того ж навкруги цієї нори, якщо бабак поселявся на хлібному полі, незабаром з'являлася велика лисина. Без сумніву, збиток від цього значно перебільшувався, але як би там не було, фермери одностайно вважали бабаків «шкідливими тварюками».

Хлібороб скоса поглядав на індіанця, якому закортіло полювати серед його полів на перепелів, але зустрічав з розкритими обіймами, якщо той збирався підстрілити бабака.

Індіанці ж вважали бабаків чудовою дичиною з найніжнішим м'ясом.

Рольф весь стрепенувся, коли Куонеб узяв лук зі стрілами і сказав, що вони підуть добувати собі печеню. Бабаки мешкали на засіяних конюшиною полях, і вони з Куонебом обережно скрадалися узліссям, видивляючись темно-коричневі плями яскравої зелені — бабаків, що вибралися з нори під'їсти. Нарешті на одному полі вони побачили три такі рухомі плями — одну велику і дві трохи менші. Великий бабак часто сідав на задні лапи й озирався, весь час залишаючись напоготові. Поле було широке, без жодного дерева або кущика. Проте поблизу лисини, де, очевидно, знаходилася нора, за невеликим пагорбом міг заховатися мисливець, і Куонеб вирішив спробувати. Рольфу він наказав залишитися на місці, з лісу не визирати і допомагати йому індіанськими знаками, коли пагорб затулить бабаків від нього самого. Рух кисті до себе означав: «Йди!» Рука, виставлена долонею вперед, попере-

джала: «Стій!» «Усе гаразд!» — горизонтальний рух руки під грудьми. «Сховався в норі!» — вказівний палець витягується горизонтально і згинається. Але знаки ці треба було подавати, тільки якщо Куонеб сам його запитає, виставивши долоню з розчепіреними пальцями.

Куонеб заглибився в ліс, а потім під прикриттям кам'яної огорожі підкрався до поля по той бік пагорба, розпластався на землі і поповз по конюшині, примудряючись залишатися невидимим серед низьких кущиків, — звичайно, якщо дивитися на нього не згори. Так він дістався до гребеня пагорба над бабачиною норою, не помічений її мешканцями. Тут йому треба було вирішити важке завдання. Бабаків від нього затуляв той самий гребінь, який приховував його від них. Але він знав, що звідси стріли їх не дістануть, а положати бабаків, розраховуючи на те, що вони просто відійдуть ближче до норі, але не кинуться стрімко під землю, було дуже ризиковано. Проте Куонеб знав, що робити. Він підвів долоню і розчепірів пальці. Рольф відповів: «Усе гаразд, вони на попередньому місці» (првів у повітрі долонею, не згинаючи пальців). Почекавши кілька секунд, індіанець повторив запитання і дістав ту саму відповідь.

Він знав, що бабачиха неодмінно помітить рухи людини на віддалі і виструнчиться стовпчиком, щоб з'ясувати, в чому справа. А коли рух повториться, вирішить про всяк випадок відійти ближче до норі, покликавши за собою дитинчат.

Чекати мисливцю довелося недовго. Він почув пронизливий застережливий свист бабачихи, а потім вона легким підтюпцем з'явилася з-за гребеня, перевалюючись на ходу і зупиняючись, щоб поскубти конюшину або перевірити, чи не наблизилася небезпека. Невідступно за нею ішли два товсті бабачки. Близькість норі їх заспокоїла, і всі троє заходилися зосереджено хрумкати, бабачата — біля самого входу. Куонеб заклав у лук тупу пташину стрілу, а дві приготував поряд. Він підвівся рівно настільки, щоб можна було натягнути лук. Дзі-інь! Тупа стріла вдарила бабаченя в носа так, що він перекинувся. Його брат підстрибнув від здивування і завмер стовпчиком, як і бабачиха. Дзі-інь! І другий бабачок засмикав

лапами. Бабачиха ж зі швидкістю блискавки кинулася в нору. Проте Куонеб знав, що його вона не помітила і майже напевно незабаром вибереться назовні. Він терпляче чекав. І ось з нори визирнула сиво-коричнева морда старої розкрадачки конюшини. Стріляти було безглуздо, але вилазити вона наче не збиралася. Куонеб почекав ще — Рольфу час цей здався жахливо довгим, — а потім використав старовинний прийом: почав тихенько посвистувати. Невідомо, сприймають бабаки цей мелодійний свист за голос іншого бабака чи він їм просто подобається, але бабачиха, як майже всі її одноплемінники в подібних випадках, поволі наполовину вибралася з нори і, сівши на задні лапи, озирнулася.

Куонеб не прогавив такої можливості. Тепер він узяв забулену мисливську стрілу і прицілився між лопаток звіра. Дзі-інь! Стріла пронизала бабачиху наскрізь і перешкодила їй інстинктивно шаснути назад до нори. Скільки смертельно пораних бабаків встигає в останню мить життя зникнути глибоко під землею, залишивши мисливця без здобичі!

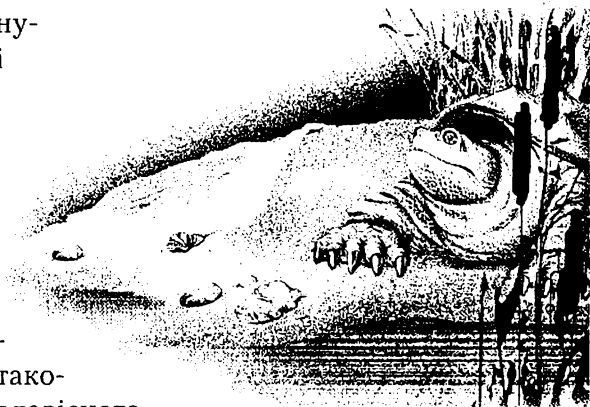
Куонеб схопився на ноги — ховатися далі було ні до чого — і покликав Рольфа, який кинувся до нього стрімголов.

Три вгодовані бабаки означали велику кількість дуже смачного свіжого м'яса протягом тижня. А ті, хто його не куштував, уявлення не мають, яка це краса — печеня з молодої, вгодованої конюшиною бабачихи, приготована з картоплею на багатті! Особливо якщо мисливець юний, сповнений сил і жахливо хоче їсти!

13. БІЙ ІЗ ЗЛИМ ВОДЯНИМ ДУХОМ

Якось уранці, коли вони йшли стежиною вздовж бобрової загати, Куонеб кивнув на воду. Недалеко від берега щось плавало, схоже на круглий листок дерева з намистинами, що лежали по його краях. Потім Рольф помітив футів за два ще один листок, але більший, і зрозумів, що бачить голову і верх панцира великої кайманової черепахи. У просторіччі цього лютого водяного хижака називають «кусака». За мить

вона швидко зану-
рилася під воду і
зникла з очей.
У цих краях
водилося три
види черепах,
і Рольф добре
їх знав, у тому
числі й кусак,
але ніколи рані-
ше не бачив він тако-
го величезного і зловісного
водяного чудовиська.

— Це Босикадо. Я знаю його, він знає мене, — сказав індіанець. — Між нами давно точиться війна, і ми вирішимо її результат у відкритому бою. Вперше я побачив його тут три роки тому. Я підстрілив качку. Вона залишилася плавати на поверхні. Але перш ніж я встиг до неї дістатися, хтось потягнув її під воду. Потім тут поселилася качка з каченятами. Поступово він з'їв усіх каченят. А потім з'їв і качку. Через нього качки на Довгій загаті не селяться, і я почав щоночі закидати на нього вудки. Мені траплялися невеликі кусаки, фунтів¹ на вісім-десять. М'ясо у них смачне. І тричі я ловив на гачок самого Босикадо, але тільки я підтягав його до каное, він обривав найміцнішу волосінь і пірнав. Він ширший за каное і одного разу прорвав борт. Каное затряслось, перехилилось. І мені зробилося моторошно! А батько вчив мене, що для чоловіка немає більшого сорому, ніж страх, і я обіцяв йому ніколи не боятися. Я стану з Босикадо до чесного бою. Він мій ворог. Він нагнав на мене страх. І я нажену на нього страх, тільки ще більший. Три роки ми стежимо один за одним. Три роки він зганяв улітку качок із загати, оббирав мої сил'ці, мої сіті та пастки на ондатр. Бачу я його рідко. Та й то мигцем. Як нині...

До Скукума у мене був собачка Ніндай. Дуже розумний і слухняний. Він був дуже маленький, але вмів вистежити єно-

¹ Ф у н т — одиниця маси, дорівнює (в Англії) 453 г.

та, зловити кролика, поплив по вбиту качку. Ми з ним були справжні друзі. Якось я підстрелив качку, і вона впала у воду. Я покликав Ніндая. Він поплив по качку. Але качка раптом ожила і відлетіла. Я крикнув Ніндаю, щоб він плив назад, і він повернувся до мене. І раптом онде над виром завищав і забив лапами по воді. А потім завив, немаче гукав мене. Я стрибнув у каное і швидко повеслував туди. Тут мій маленькій собачка Ніндай зник під водою. І я зрозумів, що його потягнув Босикадо. Я довгий час тикав у дно жердиною, але нічого не знайшов. А п'ять днів по тому побачив лапу Ніндая в струмку нижче від дамби. Настане день, і я вб'ю Босикадо!..

Одного разу я побачив його на березі, але він одразу скотився у воду, як великий камінь. Перш ніж пірнути, він подивився мені просто в очі, і я зрозумів, що він — маніто¹. Але він злий маніто, а мій батько говорив: «Якщо злий маніто завдає тобі шкоди, ти повинен убити його». Якось я поплив по качку, а він схопив мене за палець на нозі, але я вибрався на міліну і вирвався. Мені вдалося встромити острогу йому в спину, але вона не витримала його ваги і зламалася. Одного разу він схопив Скукума за хвіст, але тільки обдер шерсть, а Скукум відтоді жодного разу загати не перепливав...

Двічі я бачив його, як нині, і міг би убити з рушниць, але я хочу зустрітися з ним у чесному бою. Багато разів я сидів на березі, співав йому «Пісню боягуза» і викликав його битися зі мною на міліні, де ми рівні. Він чує мене і не виходить...

Я знаю, минулої зими він наслав на мене хворобу, і навіть тепер він загрожує мені злим чаклунством. Але моє чаклунство візьме гору. Одного разу він цагнав на мене страх. Але я нажену на нього найбільший страх і битимусь з ним у воді!

Чекати цього бою довелося недовго. Рольф пішов по воду до колодязя — ями, виритої за десять кроків від загати. Як справжній мисливець, він, перш ніж вийти з-за дерев, завмер і обережно озирнувся. На мулистій косі, в мілкій затоці кроків за п'ятдесят від колодязя лежала сірувато-зелена купа,

---

¹ М а н і т о — в індіанській міфології духи, що втілюють різні сили природи.

і Рольф не відразу розібрав, що це гріється на сонці величезна черепаха. Чим довше він дивився, порівнюючи її з навколишніми предметами, тим величезнішою вона здавалася. Він безшумно позадкував і побіг по Куонеба.

— Він гріється... Босикадо... на косі...

Індіанець ухопив томагавк і міцний мотузок. Рольф потягнувся спершу за рушницею, але Куонеб похитав головою. Вони спустилися до загати. Так! Он воно, витрішкувате чудовисько, яке за кольором майже не відрізниш від мулу. Берег біля коси був абсолютно відкритий, і про те, щоб підібратися до пильної черепахи непомітно, і мови не могло бути. Вона миттєво пірнула б. Стріляти Куонеб не хотів: він вважав, що спокутуватиме свій хвилиний страх, тільки б'ючись із чудовиськом на рівних. І одразу ж склав план. Прив'язавши томагавк і згорнутий мотузок до пояса, він безшумно і рішуче ковзнув у воду, щоб підкратися до кусаки з протилежного боку. Це було відносно просто. І не тому лише, що черепаха, звісно, чекала нападу тільки з суходолу, але ще й тому, що тут біля коси тягнулися чагарники очерету, за якими плавець міг сховатися.

Рольф, як було обумовлено, заховався в лісі і безшумно вийшов на місце, звідки міг стежити за черепахою з двадцяти кроків.

Хлопчик переводив погляд з відважного плавця на лютого плазуна. Ні, ця кусака важить ніяк не менше, ніж сто фунтів! Кайманова черепаха справедливо має славу найхижішої з черепах і, що співвідноситься з її розмірами, найсильнішою. Її беззубі щелепи мають ріжучі краї і утворюють могутній дзьоб, здатний трощити кістки. Щити на спині і череві роблять її практично невразливою для хижих птахів і звірів. Босикадо лежав, неначе уламок колоди, витягнувши довгий крокодилячий хвіст, але злобні очиці зміїної голови уважно стежили за берегом. Панцир, широкий і старий, обрис торочками зелених водоростей, а незахищені лускові пахви були всі в кетягах п'явок, яких жадібно здзьобувала пара чайок, чим чудовисько, мабуть, було дуже втішене. Товсті лапи та пазурі виглядали страхітливо, проте люті червоні очиці справляли значно страшніше враження.

Пливучи майже під водою, Куонеб дістався до очеретів. Тут він намацав ногами дно, взяв мотузок в одну руку, томагавк у другу, пірнув — і знову з'явився на поверхні за десять кроків від ворога. Тут на мілині вода сягала йому трохи вище пояса.

Черепаха, ухилившись від мотузяної петлі, миттєво шубовснула у воду. Але Куонеб, коли вона пропливала повз нього, примудрився схопитися за зубчатий хвіст. І ось тут чудовисько показало свою силу. Миттєво могутній хвіст зігнувся і неблаганно притиснув зухвалу руку до гострих країв панцира. Куонебу була потрібна вся його мужність, щоб не випустити цього колючкуватого бойового дубця. Він кинув томагавк і правою рукою спробував зашморгнути петлю на шії черепахи, але та рвонулася, мотузок знову ковзнув униз по панциру і цього разу обвив товсту ногу. Куонеб миттю затягнув петлю. Тепер він і його ворог були міцно зв'язані один з одним. Проте томагавк, його єдина зброя, лежав на дні, і побачити, де він, у скаламученій воді було неможливо. Куонеб спробував знайти його навпомацки. Прагнучи вислизнути, кусака рвонулася щосили і вивільнила затиснену кисть індіанця, але збила його з ніг. Потім, усвідомивши, що її передню лапу щось тримає, черепаха обернулася, з шипінням роззявила грізні щелепи і кинулася на ворога, який лежачи нишпорив по дну.

Неначе бульдог, кайманова черепаха, стиснувши щелепи, вже не розтискає їх, поки повністю не вирве шматок. У каламутній воді їй довелося атакувати навмання, і, наштотхнувшись на ліву руку ворога, вона вп'ялася в неї залізним дзьобом. Тієї ж миті Куонеб намацав томагавк. Зіп'явшись на ноги, він підняв повислу на його руці кусаку і вдарив її томагавком, затиснутим у вільній руці. Томагавк пробив панцир і глибоко ввійшов у спину чудовиська, проте без видимих наслідків, окрім одного: індіанець знову позбувся зброї, тому що йому ніяк не вдавалося висмикнути томагавк.

Рольф кинувся у воду, поспішаючи допомогти йому, але Куонеб прохрипів:

— Ні! Ні! Повернися! Я сам...

Щелепи черепахи ще дужче стискали його руку, а гострі пазурі передніх лап рвали рукав сорочки, і по воді, змішуючись, розпливалися довгі смуги крові.

Насилу зробивши крок до мілини, Куонеб знову смикнув томагавк... і відчув, що він піддається. Ще ривок, томагавк вивільнився — і точний удар розітнув зміїну шию. Тулуб, розмахуючи лускатими ногами і хльостаючи крокодиловим хвостом, занурився у воду, але важка голова, кліпаючи каламутними червоними очицями, спливаючи кров'ю, так само впивалася в руку Куонеба. Індіанець кинувся до берега, тягнувши за собою на мотузку ще живий тулуб, прив'язав мотузку до дерева, а потім витягнув ножа, щоб перерізати м'язи щелеп і звільнити руку. Але м'язи були вкриті роговими пластинками, і дістатися до них йому не вдавалося. Марно він бив і шмагував ножем тверду пластину. Раптом щелепи в судорожному зітханні розтулилися самі, і скривавлена голова впала на землю. Щелепи знову стулилися, але тепер на товстій палиці, і більше вже не розтискалися.

Понад годину безголове тіло продовжувало повзати, весь час неначе прямуючи до води. Тепер Куонеб і Рольф могли як слід роздивитися свого ворога. Вражені вони були не стільки його розмірами, скільки вагою. Хоча довжина тулуба не перевищувала чотирьох футів, підняти його Рольф не зміг. Подряпин на тілі Куонеба було багато, але неглибоких. Серйозною виглядала рана на руці, залишена жорстокими щелепами, але індіанець сказав, що це дрібниці. Разом вони понесли безголовий тулуб у табір, а Скукум біг попереду і заливчасто гавкав. Страшна голова, що висіла на палиці, була прикрашена трьома перами і встановлена на жердину біля вігвама. І коли Куонеб наступного разу заспівав, ось що переповідала його пісня:

Босикадо, мій ворог, був могутній,
Але я у воду стрибнув до нього
І я страхом його вразив.

14. РАДНИК ХОРТОН ВІДВІДУЄ РОЛЬФА

Літо на Асамуці було в розпалі. Багато лісових співаків уже замовкли, щовечора в кроні якого-небудь густого ялівцю весело щебетали зграйки молодих дроздів у крапчастому оперенні, а Довгу загату перетинали два-три виводки качат.

Рольф зовсім освоївся із життям у вігвамі. Він уже вмів повернути клапан димаря так, щоб дим відразу витягувався назовні, звідки б не вів вітер; він вивчив усі ознаки, за котрими на заході сонця можна дізнатися, які зміни в погоді принесе нічний вітер; не підходячи до моря, він міг визначити, коли відплив досягає своєї межі і чи оголилися багаті на устриць мілини. Уночі, ледве торкнувшись до натягнутої волосіні, він міг точно визначити, чи спіймалася на гачок черепаха або кругла риба, а за звуком том-тома передбачити наближення грози.

З дитинства привчений до праці, він додав до їхнього спільного господарювання чимало поліпшень і, головне, ретельно збирав і спалював усі покидьки і сміття, які раніше привертали хмари мух. Він пристосувався до лісового життя, частково пристосував його для себе і давно забув, що збирався залишитися у Куонеба лише кілька днів. Він не замислювався, коли і чим закінчиться це привільне існування, а розумів тільки, що ніколи ще йому не жилося так добре. Каное його долі благополучно проминуло бистрину і тихо плывло тепер вниз за течією... Але спрямовувалося воно до водоспаду. Затишшя на театрі військових дій означає не кінець війни, а приготування до нового наступу. І, зрозуміло, почався він там, де його не чекали.

Радник Хортон був шанованою людиною в громаді, чому сприяли його здоровий глузд, добре серце, ну і, звичайно, можливість. Йому належали всі ліси на Асамуці, і Куонеб немовби орендував у нього право жити на землі своїх же предків. Вони з Рольфом іноді працювали у Хортоні, а тому добре його знали і поважали за справедливість.

Наприкінці липня, вранці в середу, радник Хортон, огрядний чоловік, безвусий і безбородий, гукнув мешканцям вігвама:

— Доброго ранку вам обом! — сказав він і без подальших натяків перейшов до справи: — У громаді сперечаються і радни-

ків самоврядування лають за те, що вони дозволяють, аби син християнських батьків, онук священнослужителя покинув стадо Христове, поселився у язичника і перетворився, так би мовити, на темного дикуна. Сам я не згоден з тими, хто безрозсудливо оголошує безбожником такого хорошого хлопця, як Куонеб. І кому ж, як не мені, знати, що він хоч і не просвітлений істинною вірою, але все ж таки шанує якісь свої небесні сили. Проте радники, члени самоврядування, духовництво, вся громада, а головне, місіонерське товариство глибоко цією справою стурбовані. Місіонери навіть відверто і дуже суворо звинувачують мене в суєтному нехтуванні, в тому, що я дозволяю породженню Сатани творити мерзотні справи на моїй землі і дивлюся крізь пальці, що там, так би мовити, ховається заблукана вівця. А тому, кажучи не від власного серця, але від імені самоврядування громади, синоду старійшин і Товариства поширення світла істинної віри серед язичників, я оголошую тобі, Рольфе Кіттерингу, що ти, будучи неповнолітнім спротою без рідних і близьких, є підопічним громади, а тому було ухвалено доручити тебе турботам найшановнішого старійшини Єзекіїла Пека, чий будинок сповнений духу рідкісного благочестя і священних заповітів. Старійшина Пек, який би холодний і суворий він не був на вигляд, у питаннях віри тримається найздоровіших поглядів і, можу навіть стверджувати, заслужив чималу славу тонкими зауваженнями з приводу короткого Катехізису, а також здобув загальне схвалення, знайшовши подвійне приховане значення в двадцять сьомому вірші дванадцятого розділу послання до євреїв апостола Павла. Інакше кажучи, сама його присутність — уже надійний заслін будь-якій легковажності, розбещеності та помилковим доктринам. А тому, малий, не дивися на мене, немов лоша, що вперше скуштувало батога. Ти знайдеш дім, пройнятий таким духом благочестя, якого ти ще не знав.

«Лоша, що вперше скуштувало батога!» Рольф похилився, як підстрілене оленя. Знову стати слухняним наймитом — це він ще міг стерпіти, хоча й без щонайменшого бажання. Але змінити новоздобуту волю на рабство в благочестивому домі старого Пека, безсердечного нелюда, від якого, не витримав-

ши батьківської жорстокості, втекли його власні діти, — ні, такого збігу напастей він стерпіти не міг.

— Не підю я до нього! — гукнув він зопалу, зухвало дивлячись на широкоплечого добродушного радника.

— Рольфе, Рольфе! Недобре! Стережися, щоб поспіх сказаного не привів тебе до гріха. Твоя матінка нічого кращого для тебе не побажала б. Будь розумником. І ти скоро відчуєш, що це все для твоєї ж користі. А мені ти припав до вподоби. І завжди розраховуй на моє дружнє ставлення. Так ось, тут я послухаюся свого серця, а не тих, хто доручив мені це, і не вимагатиму, щоб ти пішов зі мною негайно. Можеш навіть поки відповіді не давати, а все добре обміркувати. Проте запам'ятай: найпізніше вранці наступного понеділка на тебе чекають у будинку старійшини Пека, а якщо ти не послухаєшся, боюся, наступного разу по тебе пришлють кого-небудь суворішого, ніж я. Ну, Рольфе, будь розумником і пам'ятай, що в новому своєму притулку ти принаймні житимеш богобоязливо.

Хортон дружньо кивнув їм, співчутливо подивився на Рольфа, обернувся і, важко ступаючи, попрямував геть.

Рольф поволі опутився на камінь і розгублено втупився у вогонь. Невдовзі Куонеб устав і заходився готувати обід. Звичайно Рольф кидався йому допомагати, а зараз він навіть не повернув голови, не відвів похмурого погляду від жарин. За півгодини Куонеб поставив перед ним їжу, але Рольф майже не торкнувся її і скоро пішов до лісу. Пізніше індіанець побачив, що хлопчик лежить на плоскому камені біля загати і кидає гальку у воду. Нічого не сказавши, Куонеб вирушив у М'янос. Повернувшись, він побачив, що Рольф нарубав цілу купу дров, але обидва продовжували мовчати. Вираз похмурого виклику на обличчі Рольфа змінився тупим відчаєм. Обидва не знали, чим зайняті думки іншого.

Вечерю було з'їдено в тому ж мовчанні; потім Куонеб запалив люльку, і вони з Рольфом, не обмінявшись жодним словом, годину дивилися на танцюючі язички полум'я. Над вігвамом заухкала сіра сова і вибухнула зловісним реготом.

Скукум схопився і відповів їй зухвалим гавкотом, хоча за звичайних обставин і уваги не звернув би на крик сови.

Потім знову запапувала тина, і тут хлопчик нарешті дізнався, про що думав індіанець.

— Рольфе, підемо в північні ліси?

Хлопчик не повірив власним вухам. Він з кожним днем переконувався, які дорогі Куонебу ці місця, що берегли пам'ять про його плем'я.

— І ти покинеш все це? — відповів він, помахом руки обвівши скелю, індіанську стежку, рівнину, де колись стояв Петукапен, і могили загиблих.

Їхні погляди зустрілися, і з грудей індіанця вирвалося коротке:

— Ак!

Один склад, як басова нота, але скільки він сказав! Про надійне товаришування, зароджене поволі, про внутрішню боротьбу, що тривала від ранку, коли радник з'явився з фатальною звісткою, і про перемогу, здобуту дружбою.

Рольф зрозумів усе це, і до горла йому підкотився клубок, але сказав він тільки:

— Звичайно. Якщо ти й справді так вирішив.

— Ак! Я піду, але коли-небудь я повернуся сюди.

Після довгого мовчання Рольф запитав:

— А коли?

— Завтра вночі.

15. ДОРОГОЮ В ПІВНІЧНІ ЛІСИ

Уранці Куонеб вирушив у М'янос із важкою ношею. Нікого не здивувало, коли він увійшов до лавки Сайласа Пека і запропонував йому пару індіанських лиж, зв'язку капканів, деякий посуд з липи і бересту, а також том-том, узявши в обмін чай, тютюн, порох і два долари готівкою. Він мовчки обернувся і незабаром був уже під скелею. Узявши казанок, він пішов до лісу і приніс його назад повним кори сірого горіха. Кору він залив водою і кип'ятив, доки вода не стала темно-

коричневою. Тільки-но рідина охолола, Куонеб перелив її у неглибоку таріль і покликав Рольфа:

— Ходи-но сюди, я зроблю з тебе синаву.

Намочивши м'яку ганчірочку, він пофарбував хлопчику обличчя, вуха, шию, кисті рук і хотів спершу цим обмежитися, але Рольф, сказавши: «Робити вже так робити», роздягся догола. Жовтувато-бурій настій додавав йому білій шкірі красивого мідного кольору. Незабаром перед Куонебом уже стояв індіанський хлопчик, в якому ніхто не впізнав би Рольфа Кіттеринга. Фарба скоро висохла, і Рольф одягнувся, відчувуючи, що мости спалені.

Куонеб зняв з вігвама дві смуги парусини і загорнув у них ковдри. Томагавк, лук зі стрілами, рушницю і мідний казанок із запасами вони поділили між собою, запакували, стягнули ремнями — і можна було вирушати в дорогу. Проте в Куонеба залишалася ще одна справа. Він піднявся на скелю. Для індіанця настала хвилина прощання, і Рольф зрозумів, що йому треба побути на самоті.

Куонеб запалив люльку, випустив чотири клуби диму в дар чотирьом вітрам, почавши із західного, потім якийсь час сидів нерухомо і мовчки. А тоді зі скелі долинула пісня прощання про вдале полювання:

Батьку, веди нас!

Батьку, допоможи нам!

Батьку, вкажи нам краї хорошого полювання!

Тільки-но голос Куонеба замовк, як у лісі, на північ від скелі, закричала сіра сова.

— Ак! Це добре, — тільки й сказав Куонеб, спустившись до Рольфа.

Але сонце закотилося, і вони вирушили в довгу дорогу на північ — Куонеб, Рольф і Скукум. Утім, не пройшли вони й ста кроків, як

пес повернувся назад, помчав до куща, де у сховку береглася кістка, схопив її в зуби і знову затрюхикав поряд з подорожніми.

Звичайно, йти поштовим трактом було б легше, але їх могли помітити, і мандрівка відразу уврлася б, а тому вони зминули на стежку, яка зміїлася вгору берегом Асамука, і за годину біля Котячої скелі вийшли на дорогу, що вела на захід. Але Куонерб знову не спокусився йти зручним шляхом, і вони попрямували через ліс. За півгодини їх затримав Скукум, що заходився вистежувати єнота. Коли їм вдалося його догукатися, вони продовжували йти ще дві години, а потім миль за вісім від Довгої загати влаштували привал: Рольф уже ледве волочив ноги. Розстелили ковдри, поспіхом розтягнули над ними запону з парусини і стулили очі, що злипалися, до ранку під обнадійливий крик їхньої приятельки сірої сови: «ху-у, ху-у, ху-у, ху у, яа-а, ху-у!», який продовжував долітати з півночі.

Коли Рольф прокинувся, сонце стояло високо і Куонерб устиг приготувати сніданок. Усе тіло хлопчика нило від учорашнього переходу з важкою ношею, а тому в глибині серця він дуже зрадив, почувши, що цілий день їм випадає відпочивати в лісі. Далі вони підуть, тільки коли посутеніє, і так, доки не дістануться до місць, де їх ніхто не зможе упізнати й затримати. Вони були уже в штаті Нью-Йорк, але з цього ще не випливало, що за ними не відрядили погоню.

Близько полудня Рольф пішов поблукати навколо з луком і тупими стрілами. Головним чином завдяки Скукуму йому вдалося збити пару білок, яких потім підсмажили на обід. З настанням ночі вони вирушили в дорогу і пройшли миль із десять. На третю ніч мандрівники подолали значно більшу відстань, але на день все одно зачаїлися, оскільки була неділя. Зате вранці в понеділок — того ранку, коли їх уже обов'язково повинні були шукати, — вони під яскравим сонцем попрямували проїжджою дорогою, сповнені бадьорості, яку не відчували з початку мандрів. Дві речі були Рольфу новиною: цікаві погляди сільських жителів, повз будинки і фургони яких вони проходили, і несамовита лютя собак. Утім, остан-

ніх вдавалося втихомирити, насварившись палицею або нахилившись по камінь, але якийсь величезний, лютий мастиф ув'язався за ними з оглушливим гавкотом, тримаючись на відстані досягнення палиці, і навіть трохи потоптав Скукума. Але тут Куонеб дістав лука і пустив тупу стрілу точно в ніс надокучливому поводитю. Пес із завиванням помчав додому, а Скукум, на свою превелику радість, устиг разів зо два гризнути свого ворога з тилу. І цього дня вони подолали двадцять миль, а наступного двадцять п'ять, тому що йшли тепер хорошими дорогами, та й вантаж у них полегшав. Траплялося, що який-небудь добросердий фермер пригощав їх обідом, але всю справу псував Скукум — фермерам не подобалися його замахи на їхніх курей. Скукум ніяк не бажав засвоїти тонку зоологічну відмінність між рябчиками — великими птахами, на яких можна полювати, і курми — великими птахами, на яких полювати не можна. На подібний дурний педантизм і увагу звертати було не варто, а вже зважати на нього — тим паче!

Незабаром вони переконалися, що до будинку Рольфу краще підходити одному, поки Куонеб на віддалі тримав Скукума. Запах Рольфа менше будив собачу злість, а хлопчик, пригадавши, як він сам ставився до бродяг, коли вони стукали в їхні з матір'ю двері, завжди спершу цікавився, чи не знайдеться у господарів дому роботи, за яку його нагодували б. Потім він помітив, що надії на успіх було більше, якщо він звертався до господині, усміхався на весь свій білозубий рот і вітався з нею чистою англійською мовою, яка справляла особливе враження, тому що лилася з вуст індіанського підлітка.

— Оскільки я став індіанцем, Куонебе, ти повинен дати мені індіанське ім'я, — сказав Рольф своєму другові після одного з таких епізодів.

— Ак! Це добре. І дуже легко. Ти — Нібовака, що значить «мудрець».

Куонеб чудово розібрався в маневрах Рольфа, а тому й дав йому таке ім'я.

Тепер вони проходили за день від двадцяти до тридцяти миль, обминаючи селища на річці. Не зазирали вони і в Олбе-

ні, столицю штату, і вперше побачили величний Гудзон лише на десятий день, вийшовши до Форт-Едуарда. Там вони не затрималися, а рушили далі, минули Гленс-Фоллс і на одинадцятий вечір дороги пройшли повз покинутий форт і побачили попереду широке дзеркало озера Джордж, оточене лісистими берегами. Далі на північ височіли гострі вершини гір.

Тепер обома оволоділа думка: «Ех, якби у нас було каное, яке залишилося на березі Довгої загати!» Жаль цей збудив неосяжний водний простір, а Рольф до того ж пригадав, що озеро Джордж з'єднується з озером Шамплейн, що відкриває доступ у глибини дрімучих лісів.

Вони влаштували привал, як уже п'ятдесят разів до того, і перекусили. Голуба вода, виблискуючи зовсім близько, чарівно вабила до себе. Вони попрямували до берега, і тут Куонеб показав на якийсь слід, коротко пояснивши:

— Олень!

Зовні індіанець зберіг цілковитий спокій, чого ніяк не можна сказати про Рольфа, і обидва повернулися до багаття, відчуваючи приємне хвилювання: вони дісталися до обітваної землі! Тепер треба зайнятися серйозним — відшукати мисливську ділянку, ще ніким не зайняту.

Куонеб, пригадавши стародавній закон лісів, що кожна долина належить мисливцю, який першим до неї дістався або успадкував її від першовідкривача, поринув у свої думки. А Рольф сушив мізки, як їм роздобути необхідне спорядження — каное, калкани, сокири та їстівні запаси. Першим порушив мовчання хлопчик:

— Куонебе, нам потрібні гроші, щоб купити все необхідне. Якраз починаються жнива. Ми могли б найнятися на місяць до якого-небудь фермера. Так ми будемо ситі, заробимо потрібні гроші й познайомимося з тутешніми краями.

Індіанець відповів тільки:

— Ти Нібовака.

Ферм тут було мало, і стояли вони одна від одної дуже далеко. До берега озера виходили всього дві. Рольф повів Куонеба до найближчої, де в полі золотилася пшениця. Але влаштований їм прийом — починаючи від першої сутички із

собакою і до завершальної перестрілки з фермером — залишав бажати кращого. «Вже якось я обійдуся без червоношкірих гультяїв! Торік найняв двох таких, а на ділі вийшло, що обидва гіркі п'яниці та ледарі!»

Друга ферма належала огрядному голландцеві. Він якраз бідкався, як би йому одночасно впоратися з пізнім сінокосом, раннім збиранням вівса, непідгорненою картоплею, коровами і збільшенням родини, що очікувалося, як раптом перед його дверима з'явилися двоє ангелів-хоронителів мідно-червоного кольору.

— Працюйте ви добре?

— Звичайно. Я з дитинства жив на фермі, — сказав Рольф і показав свої долоні, не за віком широкі та зашкарублі.

— А знаходять моїх корів ви зумієт, як сам я їх не знаходять!

Чи зуміють? Їм це простіше простого!

— Я даю вам два долари, якщо ви приганяють їх швидко-швидко.

Куонеб вирушив до лісу, а Рольф пішов уже з мотикою на картопляне поле, але його зупинило відчайдушне кудкудання. Ой леле! Скукуму заманулося полювати! За мить песик був безжально прикутий ланцюгом до міцного стовпа, біля якого міг на дозвіллі каятися у скоєному, поки мандрівники не подалися далі.

Надвечір Куонеб повернувся з коровами. Він одразу ж повідомив Рольфу, що бачив п'ять оленів. В очах його світився вогник мисливського азарту.

Три дійні корови, три доби блукаючи в лісі, вимагали негайної до себе уваги. Рольф п'ять років двічі на день доїв п'ятьох корів, і товстун Ван Трампер з одного погляду переконався, що перед ним великий фахівець цієї справи.

— Добре. Добре. Я даю пійло свиням.

Він подався у хлів, але тут його наздогнала червонощока, білява дівчинка:

— Тату, тату! Мама говорить...

— Ох-хо-хо! Я не думаю, що так швидко! — і товстун потрюхикав за дівчинкою до будинку.

Хвилину по тому він знову з'явився — його добродушне обличчя стало похмурим і стурбованим.

— Гей, ти, великий індіанцю! Можеш керувати каное?

Куонеб кивнув.

— То ходімо. Аннето, приведийт Томас і Хендрик.

Батько взяв на руки дворічного Хендрика, Куонеб — шестирічного Томаса, а дванадцятирічна Аннета пішла за ними, сповнена незрозумілого страху. Вони спустилися до води, дітей посадили в каное, і лише тут їх батько спохопився, що не може залишити дружину саму. Дітей доведеться відіслати з невідомим індіанцем. У тупому відчаї він запитав:

— Можеш ти відвезийт їх до будинку за озером і привозийт назад місіс Каллан? Скажи їй, Марті Ван Трампер вона потрібна швидко-швидко.

Індіанець кивнув.

Батько спершу завагався, але ще одного погляду на Куонеба виявилось достатньо. Щось шепнуло йому: «Він людина надійна», і, не слухаючи плачу малюків, які раптом побачили, що залишилися в човні самі з темнолицим дядьком, фермер відштовхнув його від берега, вигукнувши:

— Ти побережи мої дітки! — і витер очі.

Плисти треба було всього дві милі дзеркальною вечірньою водою. Місіс Каллан зібралася миттю — яка жінка не кине все, коли від неї чекають такої допомоги!

За годину вона вже клопоталася біля матері вигнаних з дому білявих голівок. Доля, що керує вітрами і розпоряджається життям диких оленів, не забула жінок, які живуть у лісовій глушині, оддалік від зручностей і вмілих лікарів великих міст. Усамітнене життя і важка праця несуть у собі свою нагороду: чого б не дали їй зніжені міські сестри за таке міцне здоров'я! Задовго до настання темної страшної години ночі, коли життєві сили в людині меншають, велике чудо сталося знову. Під дахом голландського поселенця з'явилася ще одна білява голівка, і все було добре.

16. ЖИТТЯ У ФЕРМЕРА-ГОЛЛАНДЦЯ.

Індіанці спали у чудовому, зробленому з колод сараї з міцною покрівлею, розстеливши ковдри на купі запашного сіна. Обидва були задоволені: вони дісталися до дикої лісової глушини, її мешканці були зовсім поряд. Кожен день, кожна ніч підтверджували це.

Закуток сарая був відгороджений під курник, де півтора десятка курей вправно виконували свої обов'язки. Першої ж ночі після поселення в сараї «мідно-червоних ангелів» чубарки вже солодко спали на сідалах. Раптово нових наймитів розбудило відчайдушне кудкудакання, яке одразу ж урвалося, немов курці привидівся якийсь курячий кошмар і вона впала додолу, але тут же злетіла на своє місце і знову заснула. Проте вранці в кутку сарая вони побачили напівз'їдений труп постачальниці свіжих яєць. Куонеб оглянув безголове тіло, сліди в пилюці й буркнув:

— Норка.

— А може, скунс? — засперечався Рольф.

— Скунсу на сідало не здертися.

— Ну тоді тхір.

— Тхір тільки висмоктав би кров, а вбив би не менше трьох.

— А чому не єнот?

— Єнот забрав би її всю. Як і лисиця, і рись. А куниця нізащо не зайде вночі до житла, побудованого людиною.

Куонеб твердо знав, що вбивцею була норка і що вона ховатиметься поблизу будинку, поки голод знову не пошле її до курника. Він прикрив убиту курку трьома великим каменями, так, щоб дістатися до неї можна було лише з одного боку, де він поставив капкан перший номер.

Цієї ночі вони знову були розбуджені, але цього разу виском і дружним кудкудаканням курей.

Швидко схопившись, вони запалили ліхтар і увійшли до курника. Перед Рольфом постало видовище, від якого він похолов. Норка — великий самець — потрапила в капкан передньою лапою. Хижак звивався, спіненою пащею намагався

кусати то капкан, то свою вчорашню здобич, то власну схоплену лапу. Іноді він на секунду завмирав, пронизливо вищав і знову скажено гриз капкан, ламаючи білі гострі зуби, прагнув уп'ястися в нещадний метал пораниеними, скривавленими щелепами, бризкав піною і несамовито гарчав. Побачивши своїх ворогів, він повернув до них зіпвечену морду. Сповнені невимовного страху і ненависті, люті і жаху дикі очі в світлі ліхтаря спалахнули зеленим вогнем. Звір подвоїв свої зусилля, щоб вирватися. Повітря все просякло його різким мускусним запахом. Ця вперта, безнадійна боротьба за життя і свободу справила на Рольфа незабутнє враження. Куонерб схопив палицю і одним ударом припинив муки норки, але Рольф назажди зберіг огиду до ловлення тварин за допомогою цих безжальних сталевих щелеп.

За тиждень одна курка зникла, а двері до курника виявилися відчиненими. Куонерб, уважно оглянувши запорошену землю зовні та всередині, оголосив:

— Єнот!

Нальоти на курник не входять у звичай єнотового племені. Отже, їх відвідав єнот із уподобаннями збоченця, і можна було чекати продовження. Куонерб вирішив, що звір з'явиться наступної ж ночі, і приготував пастку. Він прив'язав до клямки мотузку, перекинув його через сучок найближчого дерева і забезпечив противагою. Тепер двері зачинялися самі. А щоб вони заразом і замикалися, він підпер їх зсередини жердиною. Потім, щоб двері не зачинилися передчасно, він виготовив підпірку з плашки з таким розрахунком, що єнот, входячи, повинен був наступити на упор, збити його і вивільнити двері. Вони з Рольфом не сумнівалися, що шум дверей, які зачиняються, їх розбудить, але їх зморив міцний сон, і очі вони розплющили тільки вранці. Двері в курник зачинилися, а в одному з ящиків-гнізд зіщулився старий, бувалий єнот. Як не дивно, другу курку він не душив. Опинившись у полоні, звір одразу занедав духом, і незабаром його шкура була прибіта до стін сарая, а м'ясо поповнило комору.

— Це куничка? — запитала Анна і, почувши, що ні, застилася мало не до сліз.

Після деяких розпитувань з'ясувалося, що крамар Уоррен обіцяв їй за шкурку куніци голубого ситцю на сукню.

— Перша, яку я добуду, буде твоєю, — пообіцяв Рольф.

Жилося їм на фермі досить приємно. За тиждень Марта вже хазяйнувала, а Аннета доглядала не тільки за молодшими братиками, але й за немовлям. Хендрик-старший завдяки нежданим помічникам потроху впорався з усіма недавніми труднощами, а дух взаємної доброзичливості полегшував важку працю. Недовіра, яку голландець спочатку мав до індіанців, абсолютно розвіялася, а до хлопчика, значно балакучішого і привітнішого, ніж його супутник, він навіть відчував прихильність. Посушивши мізки над незвичайним поєднанням смаглявої шкіри і голубих очей, голландець дійшов висновку, що Рольф — метис¹.

Дні серпня мирно сіливали, але Куонебу, на відміну від Рольфа, не терпілося покинути ферму. Трудився він уміло і сумлінно, але одноманітна, нескінченна праця хлібороба була йому внутрішньо чужою: предки його жили інакше.

— Скільки ми заробили грошей, Нібовако? — це запитання, яке він поставив у середині серпня, виказало його настрій.

Рольф підрахував: Куонебу за півмісяця виходило п'ятнадцять доларів, йому — десять, та ще два долари за знайдені корів. Усього виходило двадцять сім доларів.

За три дні Куонеб повторив своє запитання, а наступного ранку заявив:

— Щоб знайти хороші місця і побудувати зимове житло, нам потрібно два місяці відкритої води.

Тут Рольф довів, що ім'я Нібовака дістав не дарма: він пішов до товстого Хендрика і пояснив йому їхні наміри. Їм потрібно купити каное і мисливське спорядження, а потім вони пошукають незайняту мисливську ділянку. Закон траперів², які добувають узимку хутро в північних лісах, був суворий. У певних випадках порушення меж навіть каралося смер-

---

¹ М е т и с — нащадок від шлюбу між представниками різних рас.

² Т р а п е р — мисливець, який ставить капкани на хутрового звіра.

тю — за умови, що потерпілий брав на себе роль і судді, і присяжних, і ката. Ван Трампер поспішив дати їм добру пораду: ні на вермонтському березі Шамплейну, ні в інших його околицях навіть і пробувати не варто, як і забиратися далі на північ: там хазяйнують канадські французи, завзяті мисливці. Найкраще пробувати щастя в графстві Гамільтон, та тільки дістатися туди нелегко: ні зручних річок, ні тим паче доріг. Зате сама ця неприступність і дарувала надію.

Але на благодушного Хендрика чекав неприємний сюрприз: його нові наймити мають намір піти негайно! Врешті-решт він запропонував таке: якщо вони залишаться до першого вересня «приводить все до ладу на зима», він, окрім умовлених грошей, дасть їм каное, сокиру, шість капканів на норку і капкан на лисиць — ті, що висять на стіні в сараї, — і сам особисто відвезе їх у фургоні п'ятимильним волоком від озера Джордж до річки Скрун. Звідти вони спустяться до Гудзону, пропливуть ним угору сорок миль — правда, там повно бистрин і важких волоків — до болотистої річки, що впаде в нього з північного заходу, а нею пройдуть десять миль до озера Джесеп, яке завширшки дві милі, а завдовжки дванадцять. Звірини там повнісінько, але дістатися в ті місця так важко, що після смерті Джесеп ніхто туди не потикався.

На таку пропозицію була можлива тільки одна відповідь: вони залишаються. Куонеб негайно переніс каное в сарай і у вільні хвилини тепер ремонтував його: подекуди здер зайву важку кору і парусину, зняв товсті дерев'яні лавки, змінив розпірки, просушив його і гарненько просмолив. Тепер каное важило менш ніж сто фунтів, тобто стало фунтів на сорок легше від просоченої водою посудини, на якій він першого дня перевіз дітей до сусідів.

Настав вересень. Рано-вранці Куонеб пішов сам-один до озера. Там на вершині пагорба він сів, спрямував погляд на вранішню заграву, що спалахувала, і заспівав пісню нового світанку, акомпануючи собі не на том-томі — його він продав, — а постукуючи однією палицею об другу. А коли землю залило проміння сонця, індіанець знову заспівав мисливську пісню:

Батьку, спрямує наш шлях,
Батьку, приведи нас у краї хорошого полювання.

І, продовжуючи співати, почав священний танець. Заплющивши очі, відкинувши голову, він ритмічно переступав ногами, майже не відриваючи їх від землі, і так описав три кола, символізуючи сонячний диск. Обличчя його сяяло високим натхненням, він відчував себе причетним до всього суцього, і мало хто цієї хвилини посмів би назвати його темним дикуном.

17. У КАНОЕ ВЕРХІВ'ЯМ ГУДЗОНУ

Тільки одну людину зрозуміти не можна — того, хто тримає язика за зубами й мовчить.

Із висловів Сая Сілванна

У фермера Хаттона була баржа, і сусіди позичали її, щоб переправити фургон із кіньми через озеро. Вранці у призначений день фургон Хендрика був уже на баржі, а Скукум, за звичкою, сидів на самому її носі. Час було сказати мешканцям ферми: «Прощайте!» Але Рольф відчув, що йому важко вимовити це слово. По-материнському добра фермерша завоювала його серце, а до дітей він вставився як старший брат.

— Приїжджайт знову, малий, приїжджайт до нас знову швидко-швидко!

Фермерша поцілувала його, він поцілував Аннету і молодших дітей, потім піднявся на баржу і взяв жердину, щоб зіштовхнути її на глибоку воду, де вже можна було сісти на весла. Подув східний вітер, і вони поспішили ним скористатися, повернувши верх фургона, неначе вітрило. За дві години баржа благополучно причалила на західному березі до пристані перед лавкою, звідки починалася дорога до річки Скрун.

Біля дверей стіну підпірав підозрілого вигляду чоловік. Запхавши руки якомога глибше до кишень, він зміряв їх

презирливо-ворожим поглядом і влучно сплюнув жуйку на Скукума, прицілившись так, що вона мало не зачепила ноги Куонеба і Рольфа.

Крамар Уоррен не шанував індіанців, але з Хендриком він був у приятельських стосунках, а хутро дуже любив і тому влаштував новоявленим траперам найпривітніший прийом. Вони вибрали борошно, вівсянку, солонину, чай, тютюн, цукор, сіль, порох, кулі, дріб, одяг, вірьовки, бурав, цвяхи, ножі, два шила, голки, напилки, ще одну сокиру, жерстяні тарілки і сковорідку, а крамар приписав загальну суму до рахунку Хендрика.

— На вашому місці я б узяв віконну раму, в холодну пору подякуєте мені, — додав потім Уоррен і повів їх до комірчини, де біля стіни стояли засклені віконні рами з частим переплетінням.

У результаті їхній вантаж поповнився ще однією не дуже зручною ношею.

— А чудову рушничку не хочете? — допитувався крамар. Він зняв із гвіздка елегантну мисливську рушницю невеликого калібру і найновішої моделі. — Всього двадцять п'ять доларів! (Але Рольф похитав головою.) Тож грошима тільки частина, а решту віддасте навесні хутром.

Рольф ледве втримався перед спокуюю, але мати виховала в ньому страх перед будь-якими боргами, і він твердо відповів «ні». Скільки разів потім доводилося йому картати себе за свою непохитність!

Підсумок було підбито, і кілька доларів, що залишилися, Хендрик віддав їм. Раптом зовні пролунав пронизливий виск, а за лічені секунди до лавки, тужливо скиглячи і накульгуючи, увійшов Скукум. Куонеб вибіг на вулицю.

Побачивши його, похмурий чолов'яга змінився на обличчі:

— Так я ж його і пальцем не чіпав! Він на граблі наскочив.

Брехня була найнезграбніша, але що міг вдіяти Куонеб? Він повернувся до лавки. Слідом за ним туди ввалився чолов'яга і пробубонів:

— Гей, Уоррене, як щодо рушниці? Домовимося, чи що? Моє слово не надійніше буде, ніж у інших?

— Ні! — відрубав Уоррен. — Сказано тобі: ні.

— Та пропади ти пропадом! І не бачити тобі жодної шкурки в розрахунок за торішне!

— А я й не чекаю, — відповів крамар. — Тепер я знаю, чого варте твоє слово.

Чолов'яга перевальцем вийшов за двері, а Хендрик запитав:

— Хто це?

— Знаю тільки, що звать його Джек Хог. Трохи промишляє хутром, а взагалі-то волоцюга і нероба. Обдурив мене торік. Сюди він рідко з'являється. Кажуть, полює на західному схилі гір.

Від Уоррена вони дістали кілька корисних відомостей, зокрема й дуже важливу: гирло річки Джесепе можна впізнати за орлиним гніздом на сухій сосні.

— До того місця тримайтеся бистрини. Та не забудьте: навесні з хутром одразу до мене!

П'ятимильним волоком їхали вони поволі, понад дві години, і до Скрума дісталися тільки надвечір. Тут голландець сказав:

— До побачення. Ви приходийт знову, добре?

Скукум провів фермера завершальним гарчанням, і Рольф із Куонебом залишилися самі на дикому лісовому березі.

Сонце вже хилилося на вечір, і вони влаштувалися на ночівлю. Досвідчена людина завжди прагне приготувати собі ложе і укриття ще при світлі дня. Поки Рольф розкладав багаття і підвішував над ним казанок, Куонеб, вибравши сухий майданчик між двох дерев, вистилав його ялицевим гіллям, закріпив невисоко на стовбурах жердину, перекинув через неї полотнище парусини з вігвама, а краї полотнища придавив чурбаками, які тут же нарубав для цього. Тепер їм не загрожував страшний нічний дощ.

Повечеряли вони смаженою картоплею із свининою, запиваючи її чаєм і заїдаючи прісними сухарями з кленовим сиропом. Потім Куонеб узяв гілку запашного дерева, яку зрізав ще вдень, і заходився загострювати її до одного кінця так, щоб стружки кучерявилися, але не відривалися. Коли стружки закрутилися у волохату кулю біля кінця гілки, він потримав їх

над вогнем, поки вони не побурили, а потім розтер у долоні з тютюном, набив сумішню люльку і незабаром його огорнув запашний деревний дим — запах цей деякі білі, не підозрюючи про його походження, називають «індіанським запахом». Рольф не палив. Він колись обіцяв матері, що не палитиме, поки не стане зовсім дорослим, а зараз вона раптом, мов жива, постала в його пам'яті. Але чому? І тут він зрозумів: від нарубаного Куонебом ялинового гілля струменіли тонкі пахощі. Це були гілки бальзамової ялиці — чо-ко-тунь, пластирного дерева, як пояснив Куонеб. А у його матері була невелика привезена з півночі подушка, «північна соснова подушечка», як вони її називали, тому що набита вона була хвоєю, зовсім не схожою на голки коннектикутських сосен. Скільки разів Рольф, зовсім малий, втискав кирпатий носик у наволочку і вдихав чарівний аромат, що йшов із подушечки. Запах цей тісно поєднувався в його пам'яті з матір'ю, з усіма радощами дитинства і зберіг над ним владу назавжди. О сила запахів! Вони вриваються в ніздрі, але здатні торкатися душі. Християнська церква не забарилася вирізнити цю їхню властивість і обернути її собі на службу. Пахощі ладану затуманюють думки, присипляють сумніви, з якими людина, можливо, переступила церковний поріг. Володар спогадів, що править душею... Як ми прагнемо не допустити, щоб нічого поганого не пов'язувалося з улюбленим ароматом! І щасливі ті, кому довелося поєднати настрої і думки з чистим сосновим духом, що несе душевний спокій і мир.

Так Рольф знайшов своє чарівне дерево.

І цієї ночі він спав блаженним сном, вдихаючи духмяний запах бальзамової ялиці.

У дорогу вранці вони вирушили не відразу — стільки було потрібно попередніх приготувань. Вантаж вони пов'язали у щільні пакунки і тючки, вмостили їх у каное і довго перекладали, добиваючись, щоб усе стійко трималося на воді, і розташовували запаси так, щоб їх не підмочило, якщо де-небудь відкриється течя. Важкі предмети — сокиру, сковорідку та інше вони прив'язали до борту або до легких тючків, котрі, якби каное перекинулося, спливли б. Потім з'ясувалося,

що каное необхідно в двох-трьох місцях просмолити. Але не минуло й чотирьох годин, як вони все-таки спустили його на воду і попливли вниз Скрумом.

Рольф уперше в житті подорожував річкою. Звичайно, він плавав у каное Довгою загатою, коли переправлявся на протилежний берег, але це було зовсім не те. Він дивувався, як вутле суденце озивається на щонайменший рух, як чудово сидить у воді, як слухається весла. Здавалося, воно саме уникало каміння і загрозово вигинало розпірки, коли днище зачіпало топляк. Перед хлопчиком відкрився новий світ. Куонерб пояснив йому, що входити в каное можна тільки на плаву, а вставати або пересуватися в ньому — тільки тримаючись за борт, і в жодному разі не робити різких рухів. Крім того, він на досвіді переконався, що веслувати значно легше, якщо під тобою шість футів водяної товщі, а не шість дюймів.

За годину їх винесло в Гудзон, і ось тут почалася справжня робота, тому що попливли вони проти течії. Незабаром попереду з'явився широкий переказ. Вони зістрибнули у воду, яка діставала їм тільки до кісточок, і потягли каное за собою, іноді зупиняючись і відкидаючи з-під його дна гострий камінь. Діставшись до верхнього краю мілини, вони залізли в каное і знову заходилися бадьоро веслувати, поки шлях їм не перегородила бистрина, що клекотала. Тут Рольф відчув усю красу волока. Ледве вгледівши перешкоду, Куонерб уважно роздивився, що є на обох берегах, бо в таких випадках шукаєш відповіді на два запитання: де висадитися і чи далеко доведеться перетягувати вантаж із каное? В Америці, в зоні помірного клімату, мабуть, не знайдеться жодної великої річки з бистриною і водоспадами, берегом якої не був би прокладений давній волок. Умілий весляр пристане до берега, тільки спершу ретельно визначивши, де, коли і як це найкраще зробити. А після нього залишається той чи інший слід, який хоч і не впадає в очі, але наступний подорожній, коли доля приведе в ці місця, зуміє його розрізнити, щоб зберегти власний час і сили.

«Ак!» — ось усе, що сказав Куонерб, спрямувавши каное до плоского каменя в затоні, де закінчувалася бистрина. Вибрав-

шись на берег, вони побачили заросле місце від багаття. Час наближався до полудня, і Рольф заходився готувати обід, а Куонеб узяв невеликий пакунок і вирушив розвідувати волок. Уторованої стежки він не знайшов. Тут, очевидно, понад два роки не ступала нога людини, проте існують деякі загальні правила: триматися якомога ближче до води, якщо тільки її не відгороджує яка-небудь природна перешкода, і вибирати найлегший шлях. Куонеб увесь час поглядав на річку, оскільки шукав найближчого місця, звідки можна б було плисти далі, і приблизно за сто кроків вийшов до зручного причалу вище бистрини.

Вони поїли і, після того, як Куонеб випалив люльку, взялися до роботи. Перенесли частинами багаж, а потім і каное, яке опустили на воду і прив'язали.

Знову його навантаживши, вони попливли далі, але за півгодини, подолавши ще один переказ, знову побачили бистрини, правда, не дуже стрімкі, але настільки мілкі, що провести ними каное виявилось неможливо, навіть коли обидва з нього вилізли. Тут Куонеб удався до способу, який французи називають демі-шарже¹: частину пакунків вони перенесли на берег, а потім провели каное водою і, діставшись на глибоке, знову завантажили. Якийсь час вони пливли спокійно, але потім потрапили туди, де річка звужувалася між густо зарослими вільхою берегами і вода мчала стрімко, хоча глибина зберігалася два-три фути. Індіанець повернув каное до берега і вирубав дві легкі, але міцні жердини. Упираючись жердинами в дно — Куонеб на носі, Рольф на кормі, — вони фут за футом зуміли провести каное проти скаженої течії до спокійної води.

Незабаром їм довелося випробувати ще один спосіб подорожі вгору річкою. Вони дісталися до місця, де на великому відрізку течія була дуже швидкою при глибокій воді. Ох, якби вони пливли вниз, а не вгору! Правда, цього разу берег був відкритим гальковим пляжем, і Куонеб витягнув зі своєї похідної сумки довгий мотузок. Один кінець він прив'язав до

---

¹ Д е м і - ш а р ж е (фр.) — напівнавантажений.

каное — не до самого носа, але ближче до середини, а другий — до широкого ремня з оленьчої шкіри, який затягнув у себе на грудях. Рольф залишився на кормі з веслом, а Куонерб попрямував по гальці, буксируючи каное, і таким чином вони подолали «сильну воду».

Ті самі труднощі підстерігали їх і наступного дня, і ще наступного, і наступного... Іноді після дванадцяти годин важкої праці виявлялося, що подолали вони всього п'ять важких миль. Бистрина, перекази, волоки, «сильна вода» безперервно чергувалися, і, ще не пропливши п'ятдесяти миль до гирла річки Джесепе, вони чудово зрозуміли, чому трапери не люблять цих країв. Зате Рольф пізнав усі тонкощі подорожі на каное.

Надвечір п'ятого дня вони побачили суху сосну з орлиним гніздом на вершині біля краю довгого болота, відчували, що дісталися до мети, і зраділи.

18. ЛІСОВІ ЗВІРІ БІЛЯ РІЧКИ

Хоча про це поки що не згадувалося, не варто думати, ніби на річці вони не зустрічали диких тварин. Людині в каное, що безшумно пливе річкою, випадає безліч шансів спостерігати їх, а то й зайнятися полюванням. Навкруги першої їхньої стоянки було чимало оленьчих слідів, а того ранку, коли вони попливли вгору Гудзоном, Рольф уперше в житті на власні очі побачив оленя. Вони обігнули мисок, веслуючи проти досить сильної течії, і раптом Куонерб двічі стукнув у борт — сигнал, що означає: «Увага!» — і кивнув на берег. Там, за якихось п'ятдесят кроків від них, біля самої води стояв і дивився на них олень-самець, нерухомий, як бронзова статуя, — він ще не змінив золотисто-руде літнє вбрання. Двома-трьома могутніми помахами весла Куонерб спрямував каное до берега і потягнувся по рушпицю. Але олень одразу ж показав свій «білий прапор»: обернувшись, він одним стрибком помчав у гущавину, і останнє, що вони бачили, була світла пляма біля хвоста — білий оленьчий прапор. Рольф сидів ніби зачарова-

...За якихось п'ятдесят кроків, біля самої води стояв олень-самець, нерухомий, як бронзова статуя...

ний. Олень був так близько, здавався такою легкою здобиччю! Хлопчик дивився йому вслід, весь тремтячи від збудження.

Вечорами у воді біля берегів вони бачили ондатр, а одного разу в струменях промайнуло щось чорне, глянсувате, звивисте, неначе жахлива п'явка.

— Видра! — ледве чутно шепнув Куонеб, хапаючи рушницю, але видра пірнула і більше не з'являлася.

А якось пізно вночі їх розбудив дивний дробовий звук, немов над їхніми головами хтось тряс жерстяним калаталом. Виявилося, що дикобраз заходився гризти сковорідку, сподіваючись добути з неї більше солі додатково до тієї, яку встиг злизати. Прив'язаний до дерева Скукум марно прагнув прогнати нахабного гостя і виявляв палке бажання розправитися з ним по-своєму. Врешті-решт їм вдалося позбутися живої подушки для голок, але спершу вони повісили все своє кухонне начиння так, що він не міг до нього дістатися.

Одного разу вони почули коротке уривисте дзвяккання лисиці, і двічі-тричі здалеку долинав неголосний переливчастий клич лісового вовка, що вийшов на полювання... Різного птаства навколо було вдосталь, і вони урізноманітили свій стіл качками, яких підстрілювали, влаштовуючись на ночівлю.

Наступного дня вони побачили трьох оленів, і наступного ранку Куонеб, зарядивши рушницю великим дробом, пішов із стоянки на світанку. Рольф хотів приєднатися, але індіанець похитав головою, а потім сказав:

— Зачекай півгодини, не розкладай багаття.

Хвилин за двадцять Рольф почув постріл, і незабаром Куонеб повернувся із задньою ногою оленя, а коли вони вирушили в дорогу, то милею вище за течією пристали до берега і забрали решту м'яса. Вони бачили ще сім оленів, але більше на них не полювали, хоча Рольфу кортіло випробувати свою мисливську вправність. Але іншої дичини вистачало, і йому випадала нагода показати себе. Одного разу, тягнучи пакунки лісовим волоком, він, а вірніше Скукум, наполохав виводок рябчиків. Птахи спокійно всілися на гілку, і мандрівники зупинилися. Поки Скукум відволікав рябчиків, Рольф тупими стрілами збив п'ятьох, і ввечері їжа у них була на диво

смачна. Але хлопчик марив тільки оленями і присягнувся подумки, що піде на полювання сам і обов'язково повернеться з вантажем свіжого м'яса.

Наступного дня на них чекала нова хвилююча пригода. Вирушивши в дорогу рано на світанку, вони за вигином річки побачили, що гальковим пляжем бродить чорна ведмедиця з двома ведмежатами. Всі троє час від часу зупинялися і щось пхали у пащі. Як з'ясувалося пізніше, ласували вони раками.

Куонеб бачив ведмедів тільки в дитинстві, коли полював із батьком у листяних лісах на пагорбах за М'яносом, а тому відчув сильне збудження. Він підняв весло, зробив знак Рольфу повторити його приклад і почекав, поки течія не понесла їх назад за вигин. Там вони пристали. Куонеб блискавично прив'язав каное і взяв рушницю. Рольф схопив свій лук і мисливські стріли. Тримаючи Скукума на повідку, вони заглибилися в ліс і побігли якомога швидше і безшумніше до місця, де бачили ведмежачу родину. Зрозуміло, вітер віяв у їхній бік, інакше їм не вдалося б підібратися до звірів на близьку відстань. Вони порівнялися з галькою і з найбільшою обережністю почали підкрадатися до берега. За їхніми розрахунками, до нього залишалось кроків тридцять, але куші продовжували затуляти бажану здобич. Вони зробили ще кілька кроків, але тут ведмедиця покинула своє заняття, підозріло втягнула ніздрями повітря, вловила грізний запах і гучно застерезно закашляла: «Кофф! Кофф! Кофф! Кофф!» — і подалася навтьоки. Мисливці, зрозумівши, що вони помічені, кинулися вперед із відчайдушними криками, сподіваючись загнати ведмедів на дерево. Ведмедиця мчала, як хороший рисак, а Скукум хоробро гавкав їй услід. Ведмежата відстали, втратили матір з очей і, приголомшені незвичайним шумом, видерлися

на гілки найближчого дерева. «Ось тепер, — подумав Рольф, згадуючи розповіді вправних мисливців, — ведмедиця повернеться, щоб дати нам бій!»

— Вона скоро з'явиться? — запитав він не без остраху.

Куонеб засміявся:

— Ні! Вона ще тікає на всі заставки. Чорні ведмеді боягузи. Якщо можуть дременути, битися ніколи не збираються.

Зрозуміло, ведмежата на дереві були в повному розпорядженні мисливців, але ті не захотіли зловживати перевагою.

— М'яса у нас багато, місця в каное для нього більше немає. Не будемо їх чіпати, — сказав Рольф, але одразу ж запитав: — А мати їх розшукає?

— Так, трохи згодом. Вони злізуть з дерева і зчинять крик на весь ліс. А вона зупиниться за півмилі звідси, отож до вечора вони зберуться всі гуртом.

Так завершилося їхнє перше ведмедяче полювання. Жодного пострілу, жодного пораненого ведмедя, жодної милі гонитви і менше години втраченого часу. Все ж таки в пам'яті Рольфа воно залишилося як найцікавіше, хоча надалі їм з Куонебом не раз доводилося мати справу з ведмедем і траплялося різне.

19. ВІДБИТКИ ЧОБИТ НА ПІСКУ

Річка Джесеп тихо котила свої хвилі серед болотистих берегів і плисти нею було б саме задоволення, якби не завали зі стовбурів дерев. У деяких із них колись було прочищено прохід, мабуть, покійним власником ділянки. Одного разу вони з неприємним подивом помітили на березі свіжозрубане дерево, але гіркі побоювання одразу змінилися радістю: виявилося, що це попрацювали бобри.

За цей день вони пропливли десять миль і ввечері розбили табір на березі озера Джесеп, щасливі й упевнені, що вони — законні власники і його, і всіх навколишніх лісів. Упочі їх знову й знову будило завивання вовків, але долиняло воно з протилежного берега. Вранці вони вирушили в піщу розвід-

ку і зразу ж із захопленням побачили п'ятьох оленів, слідів же навколо було не перелічити. Мабуть, тут був справжній оленьчий рай, але й інших слідів знайшлося предосить: десятки відбитків, залишених норками, два-три — видрами, самотній слід пуми і лосиця з лосеням. Просто очі розбігалися від таких невичерпних можливостей. Мисливці йшли і йшли, передчуваючи майбутні радості, як раптом їх немов облило крижаною водою: вони помітили слід людини, ще зовсім свіжі відбитки шкіряних чобіт. Збожеволіти можна було! Значить, якийсь трапер випередив їх і, за звичаєм, долина належить йому! Вони пройшли слідами близько милі. Людина квапилася, іноді переходила на біг, але ніде не віддалялася від західного краю озера. Потім вони вийшли до місця, де невідомий якийсь час сидів і, судячи з розбитих мушель, закушував тим, що підібрав тут же на місці, після чого поспішив далі. Але на місці привалу вони не знайшли відбитку рушничного прикладу або яких-небудь слідів мисливського спорядження. І він був у чоботях, а мисливці рідко їх носять...

Вони пройшли його слідами ще дві милі, знову помічаючи, що час від часу ненависний незнайомиць біг щодуху. Потім вони побрели назад, сповнені гіркого розчарування. Удар був нищівним. Що робити тепер? Вирушати далі на північ? Заявити права на один берег озера? Чи спершу з'ясувати, що це за чоловік і які його наміри? Вони віддали перевагу останньому. Каное було спущено на воду, навантажено, і вони попливли виглядати мисливську хатину на березі, таємно сподіваючись, що пошуки їх виявляться марними.

Пропливши чотири-п'ять миль, наполохавши двох оленів і хмари качок, вони знову вийшли на берег і відразу помітили фатальний слід — ланцюжок відбитків, що вів на південь. До полудня вони вийшли на південний край довгої затоки. Тут слід повернув від берега: він так само вів на південь. Куонерб із Рольфом повернулися на плесо і до полудня дісталися до південного краю. Дорогою вони знову уважно оглядали береги, але ні хатини, ні іншого житла не знайшли. Таємничий подорожній залишився загадкою, але, можливо, він просто пройшов берегом озера, і ніщо не заважало їм влаштуватися тут.

Але де саме? Відповідних місць було хоч і вдосталь, проте Куонеб вирішив поставити хатину біля витоку річки. Якщо вибухне буря, то не буде великих хвиль, які могли б пошкодити каное, і в їхньому розпорядженні залишався надійний водний шлях. Саме тут перебиралися на інший берег озера тварини, не бажаючи долати річку вплав. А якщо нею піднімуться інші трапери, вони відразу побачать, що місце зайнято.

Але на якому березі річки? Відповідь на це запитання Куонеб знав наперед. Звичайно, на західному — так, щоб дивитися на сонце, що сходить. А до того ж біля берега там піднімався досить високий пагорб із скелястою вершиною. Куонеб показав на нього і схвально кивнув.

І вони заходилися розчищати майданчик під свій новий будинок на західному березі озера, де воно перетворювалося на річку.

20. МИСЛИВСЬКА ХАТИНА

Розумна людина завжди знає, що їй
не під силу.

Із висловів Сая Сілванна

Напевно, кожен трапер, уперше споруджуючи лісову хатину, говорив собі: «І маленька годиться: був би дах над головою та місце, де спати!» І кожен трапер встигав до весни переконатися, що принустився серйозного прорахунку, бо не забезпечив більше місця під цим дахом і собі, і майбутній здобичі. Куонеб із Рольфом були новачками і повторили загальну помилку, спорудивши дуже тісне житло, всього десять на дванадцять футів, замість просторого приміщення — площею дванадцять на двадцять футів. Та й стіни вони звели заввишки тільки на вісім футів, а не на дванадцять, як варто було б. Обидва були чудові теслярі. Ялин довкола росло безліч, і хатина зводилася не по днях, а по годинах. На стіни пішов одні день. Але над дахом довелося помізкувати. Чим його кривати? Накладеними одна на одну липовими балками?

Дранкою? Чи глиною? Глиняна покрівля вимагає найменше зусиль, узимку краще зберігає тепло, а влітку забезпечує прохолоду. Але в неї є три недоліки: в зatoryжні дощі вона протікає, в суху погоду з неї в кімнату сиплеться пил і шматочки глини, а головне, вона дуже важка, і врешті-решт крокви і балки обов'язково під нею просядуть, якщо їх не підперти стовпами, а це збільшує тісняву. Але будівельники спокусилися її перевагами і не довго вагалися.

Коли висота стін досягла п'яти футів, вони прорубали отвори для дверей і вікна, а колоду внизу отворів наполовину стесали. Потім поклали зверху наступну колоду, перевернули її і стесали так, щоб вона щільніше накрила і двері, і вікно. Найперше обтесані ялинові дошки пішли на виготовлення одвірків і віконної рами. Дошки вони в декількох місцях просвердлили наскрізь буравом і дубовими кілочками наглухо прикріпили до торців обрубаних колод.

У дальньому кутку з каміння і глини спорудили вогнище. Каміння для нього Рольф думав брати з озера, але Куонерб сказав, що для цього годиться тільки каміння з пагорбів. А чому? Каміння в озері, пояснив Куонерб, належить водяним духам і вогню не витримує, розсипається. А камінням на пагорбі володіє дух сонця і вогню, який, варто розгорітися полум'ю, додає їм свого жару.

Безперечно, розпечене каміння з озера розсипається, а каміння з пагорбів — ні, а оскільки цьому факту ніхто ще не запропонував іншого пояснення, поки що доводиться задовольнятися теорією Куонеба.

Піч була найневibaгливіша. Рольф свого часу спостерігав за роботою пічників і запам'ятав, що головне — зробити димар якнайширшим, подбавши тільки, щоб нижній його край над топкою звужувався.

Карнизи, скати торців і коник багато часу не забрали. Потім вони заходилися обрубувати молоді ялини і модрини. Виходили довгі жердини, що діставали від коника до карниза. Жердини укладалися суцільно, і їх було потрібно дуже багато. На заболоченому лужку неподалік вони нарвали оберемки осоки і вистелили жердяні скати жорсткими стеблами в де-

кілька шарів. І насамкінець саморобними дерев'яними лопатами, які теж витесали сокирою, будівники накопали глини, наклали її на осоку шаром шість дюймів завтовшки, а потім добре її втрамбували. І покрівля, що довго служила їм потім безвідмовно, була готова.

Великі щілини між колодами вони заклали трісками, а щілини трохи менші зашпарували мохом. Двері збили з дощок і нависили найпростішим способом: дошку, дотичну до лутки, залишили трохи довшою за інші, а потім підрізали до краю так, що zostавили кругле вістря. У порозі біля лутки просвердлили отвір із дюйм завглибшки і вставили в нього це вістря, потім прямо над ним у сволюку просвердлили другий такий самий отвір, вставили в нього плоский кілочок, після чого нижній край кілочка прибили цвяхами до верхнього краю дверей.

Підлоги вони вирішили не настилати, а просто виготовили зруби для ліжок, і ось тут нарешті запідозрили, що кімната у них вийшла тісна. Але як би там не було, тижнева праця завершилася. В середині хатини стояв солодкий дух смолянистої деревини і моху. Вдихаючи його, Рольф відчував таку насолоду, якої жодне з його майбутніх жител йому вже не подарувало.

Куонеб склав дрова у піч особливо ретельно, запалив люльку, замуликав пісню про хатніх духів, обійшов хатину зовні, по черзі пропонуючи люльку кожному з чотирьох вітрів, повернувся до кімнати, підпалив розтопку вогником своєї люльки і кинув у полум'я трохи тютюну й оленячої шерсті. Церемонія новосілля завершилася.

Але спати вони продовжували в наметі, тому що Куонеб над усе віддавав перевагу лісовому повітрю, і Рольф у цьому повністю з ним погоджувався.

21. ПЕРШИЙ ОЛЕНЬ РОЛЬФА

Побоюючись, як би не зіпсувалася погода, вони займалися спорудженням хатини з ранку до вечора, і, хоча на протилежаному березі іноді з'являлися олені, часу на полювання не

витрачали, а тому залишилися без свіжого м'яса. Рольф вирішив скористатися випадком, про який так довго мріяв.

— Куонебе, я хочу піти на полювання сам і добути оленя. Дай мені свою рушницю!

— Ак! Иди. Сьогодні, як стемніє.

«Стемніє» означало «надвечір», і Рольф попрямував до лісу, коли сонце схилилося до обрію, тому що в спекотну пору дня олені звичайно ховаються в глухій гущавині. Рольф знав, що йти йому варто проти вітру, ступаючи якомога тихіше. Віяв легкий південно-західний бриз, а тому він повернув на південний захід, тобто пішов уздовж берега озера. Оленячих слідів та інших ознак їхньої присутності по сусідству було дуже багато, але в результаті вибрати один якийсь слід було неможливо. Рольф вирішив йти вперед, поклавшись на свою безшумну ходу і щасливий випадок. Чекати йому довелося не довго. У кущах на невеликій галявині західніше він помітив якийсь рух. Але одразу ж усе завмерло: олень, що на нього він розраховував, застигнув на місці або непомітно пішов. Йому згадалася одна з мудрих порад Куонеба: «Ніколи нічого не вирішуй, поки не впевнишся». Треба було з'ясувати, хто ж там рухався, і Рольф скам'янів в очікуванні. Минула хвилина, друга — багато хвилин, тривалий час. Він продовжував чекати, але кущ здавався просто кущем. І тут його здолав сумнів: напевно, він помилився. Проте закон лісового життя вимагав встановити, що це було. Він кілька разів перевіряв напрям вітру, спочатку лизнувши палець, — відповідь була: південно-західний; потім підкинувши травинки — відповідь була: так, південно-західний, але на галявині повертає на південь. Отже, підкрастися до підозрілого куща з півночі можна було без побоювань. Він перевіряв рушницю і поволі рушив у визначеному напрямі, ретельно вибираючи шлях, щоб не зачепити гілок і не наступити на сухий сучок. Кожний крок вимагав попередньої перевірки: він піднімав ногу і дивився, куди її безпечно поставити. Після кожного кроку він завмирав, прислухався і обводив поглядом ліс. Від вибраного куща його відділяло не більше сотні ярдів, але Рольф витратив на свій шлях п'ят-

надцять хвилин, не раз мимоволі здригаючись, якщо раптом спурхувала синиця або дятел починав барабанити по стовбуру. Його серце гупало голосніше й голосніше — йому здавалося, що стукіт цей розлітається далеко навкруги. Але він продовжував скрадатися вперед і врешті-решт досяг чагарників, які так його зачарували. Тут він застиг на цілу хвилину, напружено в них вдивляючись, потім, знову перевіrivши вітер, почав поволі обходити куці півколом на захід.

Подолавши старим способом двадцять ярдів, Рольф побачив сліди великого оленя, очевидно свіжі, і серце в нього шалено забилося. Воно немов гнало всю кров йому в горло, що аж стало важко дихати. Хлопець вирішив піти просто по сліду і, звівши курок, зробив обережний крок уперед. І раптом пронизливо закричала голуба сойка, неначе сміючись з його ледве стримуваного збудження. Ще декілька повільних, акуратних кроків, і позаду нього пролунав гучний свистячий звук. Миттєво обернувшись, Рольф побачив просто перед собою прекрасного самця оленя, з короткою голубувато-сірою шерстю. Той, кого він так довго вистежував, стояв на відстані якихось тридцяти ярдів, нічим не затулений, повернений боком. Декілька секунд, однаково скам'янівши, вони дивилися один на одного, потім Рольф плавним рухом звів рушницю напоготові, а олень продовжував стояти як укопаний. Хоча рушницю він і звів, але, на жаль, вона ганебно сіпалася і тряслася. Чим твердіше прагнув тримати її Рольф, тим більше вона танцювала в нього в руках, а потім підла рушниця передала свій дроз всьому його тілу. Він ледве дихав, ноги в нього підгиналися, руки тремтіли, а тут олень повернув голову, щоб краще роздивитися, що, власне, відбувається, поставив хвіст сторчма, і хлопець, зціпивши зуби, спустив курок. Бах! Олень легким стрибком зник з очей.

Бідний Рольф! Як він зневажав себе, як проклинав! Якісь тридцять ярдів, нерухома ціль, широкий бік, хороше освітлення, великий олень — чистий промах! Так, он дірка, пробита кулею в стовбурі за п'ять футів над головою оленя.

— Я ні на що не здатний! — простогнав хлопець. — Мисливця з мене ніколи не вийде!

І він поволі побрів до хатини. Куонеб питально подивився на нього: звичайно, він чув постріл. І побачив перед собою сумовитого підлітка, який у відповідь на його погляд тільки хитнув головою і повісив рушницю на місце, люто стукнувши прикладом. Куонеб зняв рушницю, протер її, прочистив, знову зарядив, а потім повернувся до Рольфа і сказав:

— Нібовако, тобі погано. Ак! А знаєш чому? Тобі пощастило, але в тебе почалася оленьча лихоманка. Так уперше буває з усіма. Підеш знову завтра і добудеш оленя.

Рольф нічого не відповів, і Куонеб допитливо запитав:

— Ти хочеш, щоб пішов я?

Самолюбство Рольфа було зачеплене, і він рішуче сказав:

— Ні. Я знову піду з самого ранку.

У годину, коли випадає роса, хлопець знову вирушив на полювання. Вітру не було. Але повіяти він міг, швидше за все, з південного заходу. А тому Рольф майже повторив свій учорашній шлях. Виявилось, що по росі ступати безшумно значно простіше, тож він ішов досить швидко. Ось і фатальна галявина! Він знову подивився на лисину і кору — так промазати! — і пішов далі. І знову пролунав різкий крик сойки. Він часто означає, що десь поряд пасеться олень. І завжди попереджає: в лісі щось відбувається. А тому жоден досвідчений мисливець не залишає його без уваги.

Рольф зупинився, придивляючись і прислухаючись. Йому здалося, що десь щось дряпає. Потім знову крикнула сойка. Але дряпання стихло, а голос сойки завмер на віддалі. Хлопець ще кілька хвилин обережно просувався вперед, поки не побачив нову галявину. Прихований куцями, він уважно її оглянув. Над землею біля дальнього краю раптом щось промайнуло. У Рольфа тьохнуло серце, він вдивився пильніше і розрізнув голову оленя, самки, що лежала у високій траві. А промайнуло її вухо: вона смикала ним, зганяючи муху. Рольф перевірів рушницю, зосередився, приготувався і різко свиснув. Самка схопилася на ноги. За нею з трави піднялися оленя і молодий самець. Усі троє завмерли, дивлячись у його бік. Рольф прицілився, але ствол знову почав тремтіти. Хлопець опустив рушницю і з люттю подумав: «Не смій

трястися!» Олені неквапливо побрели в бік озера. Самиця з оленям уже сховалася за кущами, але самець ще не покинув галявини. Рольф знову свиснув, і красень рогач перетворився на статую. Повторивши про себе «не смій», хлопець звів рушницю твердою рукою, прицілився і вистрілив. Олень здригнувся і одним стрибком понісся з галявини. Рольфа залила хвиля огиди до себе, але він перезарядив рушницю і квапливо попрямував туди, де зник олень.

На тому місці, де олень стрибнув, залишився глибокий відбиток копит — і жодної краплі крові. Рольф пішов далі і футів за десять побачив наступні відбитки копит, а на них яскрава червона пляма; за кілька кроків він знайшов ще пляму, і ще, і ще, а стрибки коротшали... Так! Он він сірою купою лежить ярдів за сто від галявини з раною прямо в серці.

Рольф випустив оглушливий бойовий клич, відповідь відразу до нього долетіла, і з-за дерева вийшов Куонеб.

— Я добув оленя, — сказав хлопець.

Індіанець посміхнувся:

— Я знав, що так буде, і тому пішов за тобою. Вчора ввечері я знав, що тебе охопить лихоманка, і відпустив тебе самого.

Вони акуратно оббілювали тушу, і Рольф зрозумів, чому багато чого треба робити так, а не інакше.

Коли шкуру було знято (тільки з тулуба), Куонеб старанно зрізав пучок сухожилля, що починаються від таза і тягнуться уздовж хребта до лопаток. Сухожилля ці використовувалися для шиття. Потім індіанець зрізав по дві довгі смужки м'язів по обох боках хребта зовні і дві дещо менші з внутрішнього боку. Їх він разом з чотирма окостами, серцем і нирками загорнув у шкуру. Нутрощі, голова, шия, ноги, копита залишилися лисицям, але таз, прив'язавши до нього три довгі червоні нитки, Куонеб повісив на сучок, щоб Великий Дух не розгнівався і послав їм хороше полювання, а потім сказав, звертаючись до голови оленя:

— Молодший брате, вибач нам. Ми сумуємо, що повинні були вбити тебе. Але поглянь, ми віддали тобі шану червоними стрічками.

Забравши зав'язану у вузол шкуру, вони вирушили додому.

М'ясо, заховане від мух у мішки, повісили в тіні, але шкуру індіанець закопав у теплому болотяному мулі й за три дні по тому ретельно вишкріб її з обох боків — шерсть тепер знімалася без жодних зусиль. Широкий ясеневий обруч був уже готовий, і, коли Куонеб обтягнув його оленьою шкірою, новому том-тому залишилося тільки добре висохнути. На це було потрібно майже три дні, і обруч поскрипував і потріскував, тому що шкіра дедалі більше натягалася. Увечері на третій день Куонеб випробував барабан біля багаття, тихенько наспівуючи: «Хо де хо — хі де хі...»

А на ранок він піднявся вдосвіта на пагорб і, сидячи на кам'яній вершині, вітав сонце, що сходило, піснюю, не співаючою відтоді, як вони покинули скелю над Асамуком, але тільки додав до неї такі слова:

Батьку, ми дякуємо тобі,
Ми знайшли краї хорошого полювання,
В нашому житті є м'ясо.

22. НИЗКА ПАСТОК

Тепер, коли вони мали хатину для зимівлі, час було братися до того, заради чого їм довелося забратися в цю глушину, і влаштувати низку пасток, щоб з настанням холодів почати добування хутра. Зазвичай пастки, в яких на звіра, що схопив приманку, падає колода або чурбак, трапери ставлять і пізніше, але Куонеб із Рольфом визнали, що їм необхідно швидше зайнятися пастками і розмістити вибрані напрямки на випадок, якщо до озера з'явиться хто-небудь ще. Більшість хутрових тварин мешкає вздовж русел струмків і річок, наприклад, бобрі, норки, ондатри і єноти. Ті ж, хто біля води не живе, приходять туди, тому що долини ці дуже затишні і там живе їхня здобич. До таких мисливців належать рисі, лисиці, пекани і лісові куніці, що живляться зайцями і всілякими дрібними гризунами на зразок полівок. Ось чому пастки звичайно ставлять, підіймаючись угору в такій долині до вододілу, а звідти ланцюг ведуть сусіднім струмком до її початку.

І ось наприкінці вересня Куонеб із Рольфом, узявши ковдри, казанок, запаси на чотири дні та дві сокири, вирушили вгору струмком, що впадав в озеро недалеко від хатини. Скукум то бадьоро біг попереду, то замикав процесію. За чверть милі вони спорудили першу пастку — на куніць. Зайняло це близько години, але, звичайно, її поки що не заряджали. Місце вибрали над поворотом струмка, під могутнім деревом. На його стовбурі з трьох боків зробили карби. Ярдів за двісті знайшлася ще одна зручна позиція для наступної пастки. Далі вони наштотхнулися на вузьку стежку, мабуть, прокладену видраами.

— Тут потім канкан поставимо, — зауважив Куонеб.

Іноді вони полохали оленів, а на мулистій міліні, яку перетинала оленьча стежка, серед відбитків гострих копитець виднілися сліди вовків, ведмедів і пум. Їх Скукум обнюхав з очевидним страхом — шерсть, що здибилася на загривку, неспростовно свідчила, яке враження вони на нього справили. П'ять годин по тому трапери вийшли до притоки струмка і побачили на місці над гирлом дерево, яке на висоті від трьох до шести футів було вражаюче подряпане і згризене.

— Ведмедяче дерево, — коротко сказав Куонеб.

Але Рольф заходився його розпитувати і дізнався таке.

Ведмеді, як, утім, і багато інших тварини, певним чином указують межі ділянки, котру вважають своєю. Зазвичай вони митять своїм запахом дерева по всьому периметру, але іноді додають і зримі знаки. Так, бобер розмазує глину, вовк дряпає стовбур задньою лапою, а ведмідь обдирає прикордонний стовбур зубами і пазурами. Проходячи повз нього, ведмідь час від часу поновлює мітки, і, поки у ділянку є власник, вони залишаються свіжими. Особливо стараються вони влітку, під час шлюбного періоду, коли шукають пару. У ці дні всі ведмеді блукають лісами, залишаючи свіжі мітки на сигнальних стовбурах. А інший ведмідь, що з'явився туди, завдяки чутливому носу відразу визначить, хто тут побував до нього — інший ведмідь чи ведмединя — і в якому напрямку подався.

Незабаром Куонеб підвів Рольфа до місця, де два повалених стовбури під кутом упиралися в живе дерево, кора якого

тут була немов відполірована і різко пахла. Кілька шерстинок куниці свідчили, що це сигнальний стовп куниці і, отже, тут можна поставити пастку.

Знайшли вони і третій такий знак — великий білий камінь посеред широкої трав'янистої прогалини, на якому лежали кульки, залишені лисицями.

Куонеб пояснив:

— Будь-яка лисиця, опинившись поблизу, обов'язково підійде й обнюхає камінь, щоб розібратися, хто з її племені мешкає тут, а тому це хороше місце для лисячого капкана: Пастку лаштувати немає сенсу — лисиця в неї нізачо не піде.

Поступово Рольф переконався, що такі звички тією чи іншою мірою притаманні всім тваринам — так, навіть землерийкам і полівкам! Зазвичай люди цих знаків не помічають, тому що їхні нюх і зір притуплені, а увага не натренована. Проте натуралісти і мисливці завжди знають, де шукати чотириногих мешканців лісу, і за такими знаками — або їхньою відсутністю — можуть визначити, чи водяться в цьому місці ті чи інші звірі.

23. БОБРОВА ЗАГАТА

Опівдні трапери влаштували привал за десять миль від будинку, поставивши за ранок десять пасток на куниці; вони встигли набити на цьому руку і витрачали на кожну зовсім мало часу.

Відпочивши, вирушили далі, але струмок незабаром зовсім звузився й обмілів. Досить рівна місцевість навколо, хоча й розташовувалася помітно вище за озеро, була болотистою. У пошуках слідів хутрових звірів обидва раз у раз переходили з одного берега на другий. Раптом Куонеб зупинився і кивнув на воду струмочка: з прозорої вона зробилася каламутною. Очі індіанця зблиснули, він показав уперед і вимовив одне чарівне слово:

— Бобри!

Вони пройшли на захід ярдів сто крізь густий вільшник і нарешті побачили за ним оточений верболозом звивистий

ставок, який губився серед болотяних нетрів. Підтримувала його боброва дамба — довга вигнута споруда з вербових гілок і глини. З нього стікали цівки води і зливалися вниз у струмочок, який і привів мисливців сюди.

Над ставком кружляли зграйки червоноплечих трупіалів, біля берегів сновигали качки, а на вершині вбитого підйомом води сухого дерева стояла голуба чапля. Приблизно на середині водного дзеркала підіймалося складене з гілок склепіння — боброва хатина. За нею вони роздивилися ще три такі самі штучні острівці. Самих бобрів ніде не було видно, але суччя, лозини з обідраною корою, що плавали у воді, і довга міцна дамба найдоказовіше говорили досвідченому оку, що тут мешкає ніким не полохана велика колонія бобрів.

У ті дні боброве хутро цінувалося дуже високо, хоча потім воно на деякий час і вийшло з моди. Бобри легко потрапляли в пастки, і знайти таку загату було те саме, що знайти гаманець із золотом. Куонеб повів Рольфа грузькими берегами загати, вказуючи на численні боброві пристаньки, складені з каміння, обмазаного глиною, поряд з глибокими ковб'янами, куди зручно було пірнати. Подекуди навколо виднілися високі мурашники, до яких від затону були второвані доріжки: бобри, як пояснив Куонеб, у ясні дні приходять погрітися на сонечку, а мурашки діловито вибирають з їхньої шерсті всіляких комах. На досить високому місці, який виступав у глибоку воду, їхню увагу привернула грудка глини, що поширювала різкий запах.

— Бобровий знак, — сказав індіанець, маючи на увазі, що для бобрів цей знак служить тим самим, що й «ведмедяче» дерево для ведмедів.

На перший погляд затон здався невеликим, але вони пройшли чверть милі, перш ніж досягли його кінця, де знайшли ще одну дамбу. Вода за нею стояла трохи вище,

оберігаючи одну-єдину хатину. Далі трапери знайшли одну за одною десять загат, і, хоча хатин у них не було, вони, очевидно, належали одній великій колонії, тому що навкруги було багато недавно обгризених і повалених молодих дерев.

— Акл! Це добре, — сказав Куонеб. — Тут ми добудемо бобрів із п'ятдесят.

І вони остаточно повірили, що справді дісталися до мисливського раю.

Рольф із радістю залишився б тут до вечора, обстежуючи затони, щоб потім, коли в сутінках бобри вийдуть зі своїх пригуків, спробувати добути хоча б одного, але Куонеб сказав:

— Ми поставили тільки двадцять пасток, а потрібно їх сто п'ятдесят, не менше.

І вони попрямували до купи цукрових кленів на сухому пагорбі на захід від загати, зробили карби на найтовщому, поставили пастку і повернули до горбистого пасма на сході, сподіваючись відшукати легший шлях до струмка, який привів би їх назад до озера.

24. ДИКОБРАЗ

Насправді Скукум був ще не дуже вихованим щеням. Коли йому наказували, він залишався стерегти табір, але тільки якщо сам вважав це за потрібне, а так без вагань міг податись за своїм господарем або вів його за собою, переконаний, що людській мудрості все-таки далеко до поважного собачого досвіду, накопиченого не мало не багато аж за тринадцять місяців! Але тепер він вів життя, в якому досвід цей не міг його не підводити. Зачувши легке шелестіння опалого листя, він кинувся вперед, і уривистий, сердитий гавкіт скоро сповістив, що він знайшов якогось лісового звіра і не відчув до нього ані найменшої симпатії. Потім гавкіт став частіше чергуватися з коротким завиванням, в якому злість зливалася із криком страждання. Мисливці побігли на звук і побачили, що необачний дурник знову й знову кидається на великого ди-

кобрана, який заховав голову під повалений стовбур, настовбурчив голки і хльостав хвостом. Після кожної атаки морду і пащу щеняти усіювали нові й нові колючки. Скукум виглядав мужнім бійцем, але тепер неважко було помітити, що його бойове завзяття май-

же згасло. Адже біль, завданий голками, зростав з кожною секундою і з кожним рухом.

Куонеб схопив міцний сучок і вигнав дикобраза з його притулку, маючи намір, як вирішив Рольф, убити його, тільки-но звір витягне голову з-під колоди. Проте колючий суперник, помітивши, що з'явився новий і небезпечніший ворог, вирішив не чекати подальшого розвитку подій, а припустив важким галопом до найближчої молодого ялинки і сховався якомога вище серед зовсім тонких гілок.

Куонеб гукнув Скукума. Вигляд у цуцика був жалюгідний: то однією, то другою передньою лапою він шкрябав морду, одночасно роблячи неймовірні зусилля, щоб не проковтнути голки, які встромилися в язик, здивовано кліпав, тужливо скиглячи, починав тертися головою об землю або об передні лапи. Рольф міцно його схопив, і Куонеб різким рухом почав висмикувати одну за одною отруйні голки. Близько сорока їх він витягнув з тремтячих лап щеняти, його голови, морди і ніздрів. Але найнебезпечнішими були голки, що вп'ялися в губи і язик. Вони вже ввійшли далеко вглиб. Сильні пальці

індіанця нарешті очистили губи шен-

няти. Скукум стогнав, але терпів.

Проте він відчайдушно завищав,

коли ту саму операцію почали проробляти з його язиком.

Він звивався, виривався з рук

Рольфа, і сторонньому могло

б здатися, що два жорстоких

бовдури мучать бідного соба-

ка заради розваги.

” На щастя, жодна голка не встигла засісти дуже глибоко. Язик був повністю від них очищений, і Рольф відпустив бідолаху, а сам намірився поквитатися з колючою свинею, яка сиділа на ялинці і вусом не вела.

Порох і дріб були дуже дорогоцінні, щоб витратити їх на помсту, і Рольф зібрався видертися на ялинку, але Куонеб поспішно його зупинив:

— Ні, ні, і не думай. Я одного разу бачив, як білий поліз за кеком. Кек підпустив його ближче, а потім обернувся спиною і замахав хвостом. Білий закрив обличчя ліктем, але голки встромилися йому в руку в п'ятдесятьох місцях, та й обличчя вберегти йому не вдалося. Він поліз униз, але кек спускався швидше і бив його хвостом. Тут пальці у нього розтиснулися, він упав на землю і зламав ногу. А рука розпухла втричі, і пухлина трималася півроку. Голки дуже отруйні. Він мало не помер.

— Ну то я зіб'ю його вниз! — вигукнув Рольф і схопив сокиру.

— Ва! — зупинив його Куонеб. — Ні! Мій батько говорив, що кека просто так вбивати не можна. Тільки якщо тобі потрібні голки для яких-небудь виробів і ти приніс жертву. Уб'єш кека — прийде лихо.

І дикобразу дали спокій, якого він так уміло домагався. Ну, а Скукум? Що він? Тортури його скінчилися, він знайшов свободу. І помудрішав? Та де там! Не минуло й години, як йому зустрівся інший дикобраз, і, пам'ятаючи тільки про ненависть, яку вселив йому цей звір, щеня повторило свою фатальну помилку і знову змушене було переносити найболючішу операцію. Але інакше він загинув би. Ще до вечора кара, на яку він прирік себе своєю нерозсудливістю, наздогнала його, і над ранок ніхто не впізнав би в дивній пухлоголової істоті, що сумовито шкандибала за мисливцями, веселого собаку, який з таким азартом нишпорив у лісі ще напередодні. Минуло багато довгих днів, перш ніж пухлина спала і Скукум остаточно видужав, а були ж години, коли здавалося, що його смерть неминуча. Проте до кінця своїх днів він так і не зрозумів, що люто кидатися на звірів, які б'ються хвостами, заняття дуже небезпечне і дурне.

— Так буває завжди, — сказав Куонеб. — Рись, пума, вовк, лисиця, орел — усі, хто нападає на кека, приречені на смерть. Одного разу мій батько бачив ведмедя, вбитого цими голками. Клишоногий надумав укусити кека, і той набив йому рота голками, які не вдавалося вишлюнути. Вони встромлялися в ясна і язик дедалі глибше, щелепи його розпухли, і він уже не міг ні роззявити пащу ширше, ні закрити її. І помер з голоду. Моє плем'я знайшло його біля рібної загати під водоспадом. Там було багато риби. Ведмідь легко вбивав рибу лапою, але проковтнути не міг, і, оточений їжею, він з відкритою пащею здох з голоду в цій загаті. Є тільки один звір, здатний убити кека, — оджиг, пекан, найбільша з усіх куниць. Це справжній злий дух. І чаклунство його таке сильне, що кек не може завдати йому шкоди. Оджиг перевертає кека на спину і роздирає його м'яке черево. Так буває завжди. Ми не знаємо чому, але мій батько розказував, що в дні великої повені Нана Боджо плавав на товстому стовбурі разом з кеком і оджигом. Кек поводився нахабно і захотів зайняти найвище місце, але оджиг був до Нана Боджо шанобливим. Він укусив кека, щоб дати йому урок, а той сколов його хвостом. Але маніто витягнув голки і сказав: «Хай буде так. Оджиг завжди перемагатиме кека, а голки кека не зможуть завдати оджигу ніякої шкоди».

25. СПУСКАННЯ З ГІРКИ

Час був уже пізній, і мисливці влаштувалися на ночівлю у прохолодному лісі на пагорбі. Скукум уві сні так голосно скарчав, що вони разів зо два прокидалися. Перед світанком їх розбудило вовче завивання і дивовижно схожий на нього крик віргінського пугача. Справді, відрізнити коротке вступне завивання вовчихи від затяжного ухкання цього пугача майже неможливо. У напівсні Рольф почув шум крил, який завмер над його головою, а потім якесь квоктання. Він підвівся і сів саме вчасно, щоб побачити, як Скукум задер розпухлу голову і тужливо подивився на дикуш, що рядком всілися на гілці над ним. Але бідолашний пес почувався так погано, що зразу

ж опустив голову на лапи. Цих родичок рябчика Рольф бачив уперше. Розглядаючи їх, він краєм ока помітив, що Куонеб тихенько встав, підійшов до найближчої верби, зрізав довгого прута, щонайменше на півтора людського зросту, і прикріпив до його кінця мотузяну петлю. Підкравшись до дикуш, продовжуючи благодушно поглядати на Скукума, індіанець накинув петлю на шию найближчої і різким рухом затугнув зашморга, зісмикнувши птаха з дерева. Інші дикуші здивовано завоктали, але їм не подумали відлетіти. Точний удар припинив страждання полонянки, прут знову піднявся, і друга дикуша була зісмикнута вниз. Тим самим способом Куонеб добув третього птаха, і лише тоді інші зметикували, в якому небезпечному сусідстві знаходяться, і злетіли в повітря.

Рольф тільки витріщився від подиву. Куонеб склав здобич біля багаття і взявся готувати сніданок.

— Дурні птахи, — пояснив він. — Їх майже завжди можна зняти з дерева петлею, особливо якщо тобі допомагає собака. Ось рябчики не такі дурні.

Рольф обскуб і випатрав птахів і кинув нутроші, як завжди, Скукуму. Бідний песик! На нього боляче було дивитися. Він сумно поглянув розширеними очима на запропоноване частування, трохи ворухнув нижньою опухлою щелепою і навіть не торкнувся улюблених ласощів, хоча завжди жадібно їх хапав. Йому не вдалося відкрити рота.

На місці своєї ночівлі трапери поставили чергову пастку і пішли далі, роблячи карби на деревах і споруджуючи пастки, поки шлях їм не перегородило широке, поросле модринами болото. Вони почали його обминати, і незабаром струмочок, що витікав з нього, привів їх до обернутої на схід улоговини. Навколо були сліди дичини, проте їх приголомшило видовище, яке постало перед ними, тільки-но вони обережно пробралися крізь високий чагарник. З трави піднявся олень і з цікавістю подивився на людей. Потім устав другий, і ще, і ще... Хвилину по тому всього за десяток кроків від них уже стояло оленів із десять, а трохи далі виникали все нові й нові. І ліворуч також. А судячи з шерехів праворуч, і там рухалися олені. Потім злетіли білі прапори, і лісові красені неква-

пливими стрибками помчали вгору північним схилом. Вони встигли побачити оленів двадцять-тридцять, але світлі плями, що підстрибували вгору-вниз, вгору-вниз під задертими хвостами створювали враження, ніби весь ліс просто роїться оленями, ніби їх тут сотні. Рольф із Куонебом замилювалися граціозними тваринами, але їм було радісно від думки, що це їхні власні мисливські угіддя. Так, справді вони дісталися до місця достатку!

Вони попрямували вниз уздовж струмочка, який, зливаючись з іншими такими самими струмочками, скоро перетворився на солідний струмок. Їм траплялися боброві знаки, але тільки старі. Кожні чверть милі вони ставили пастки, а іноді й частіше.

Струмок тут пробив собі шлях між стрімкими глиняними схилами, утворюючи під ними затоки з високими берегами. За якийсь час мисливці надібали сліди й інші ознаки, що вказували на присутність видр, а коли тихенько обійшли закрут, раптом почули гучний сплеск, потім ще один, і ще, і ще.

Треба прив'язати Скукума! Але з першого погляду стало зрозуміло, що це зайве. Куонеб і Рольф м'яко опустили свою поклажу на землю, і хворий песик покірно влігся біля пакунків. Мисливці з найбільшою обережністю рушили вперед, добре, що легкий східний вітер віяв їм просто в обличчя. Вони вже подумали, що чують бобрів, проте жодних ознак бобрової загати навколо не було. Рівномірне «геп! геп! геп!» лунало досить близько. Мабуть, ведмідь прагне підчепити ланою рибу? Або — ох, який неприємний здогад! — хтось пливе на каное. Але, як би там не було, це «геп! геп! геп!» не стихало.

Так, плескіт чітко долинав із струмка кроків за сорок попереду.

Затамувавши подих, вони поповзом дісталися до краю урвища і на протилежному березі побачили те, що рідко відкривається людському погляду. Шість видр — доросла пара і четверо дитинчат — спускалися з гори, немов юрба веселих хлоп'ят: з'їжджали глинистим крутосхилом і плюхалися в заповнену водою яму біля його підніжжя.

Блямм! — це пірнув, мабуть, батько родини. Потім він з'я-

вився біля краю ями, вибрався на берег і вибіг відносно пологим бічним схилом на верх шестиметрового урвища. Геп! Геп! Геп!.. У воду скогилися троє дитинчат. Геп! Геп! — майже одночасно спустилися за ними мати й останнє видрення.

Вжжж! — поплив униз батько, і його мокре хутро зайвий раз відполірувало найжджений у глині спуск. Геп, блямм, геп, геп, блямм, геп... Знову і знову видри наввипередки мчали спуском, немов кожен прагнув випередити всіх інших і прокатитися зайвий раз.

Жвава граціозність їхніх рухів, безперечна радість, яку видри відчували від цієї гри, заворожила глядачів. Трапери замилювалися ними. Адже між мисливцями і натуралістами є чимало спільного. Так, звичайно, глянсуваті шкурки збуджували в них не зовсім безкорисливий інтерес, але надворі ще стояв вересень, і хутро було не дуже хороше.

Взз! Блямм! Геп! Весела компанія немов не знала втоми. Схил від катання робився гладшим, і видри одержували від гри дедалі більше задоволення, але тут гучний, хоча й не дуже виразний гавкіт сповістив появу Скукума. Забувши про обережність, цуценя стрибнуло на урвище, щоб узяти участь у спільній розвазі.

Батьки пронизливим, майже пташиним щебетом попередили дитинчат про небезпеку. Геп! Геп! Геп! Але незабаром видри виринули і попливли, тримаючи голови над водою, тому що не особливо налякалися. І Куонеб не витримав. Він навів свою крем'яну рушницю, клацнув курком і вистрілив, цілячись у самця. Але той устиг пірнути ще під час клацання курка й уцілів. Мисливці стрімголов побігли з урвища у супроводі Скукума. Вони сподівалися перехопити видр у затоні — невеликому і, окрім заповненої водою ями під кручею, дуже мілкому. Якщо тільки у видр не було тут підводного входу до нори, вони опинилися в справжній пастці.

Проте видри розпізнали небезпеку, вшістьох вискочили із заповненої водою ями і побігли по гальці під гучний щебет батьків, який, здавалося, переходив у стогони. Шестірка прослизала під стовбурами і кунами опалого вітролomu, лавірувала серед коріння, перемахувала через каміння, а ззаду

бігли мисливці, озброєні палицями, і Скукум, не озброєний абсолютно нічим.

Видри, мабуть, добре знали дорогу і залишили людей далеко позаду, зате Скукум, забувши про слабкість, майже наздогнав видреня, але раптом мати із шипінням і гарчанням обернулася і кинулася на пса. Скукуму ще пощастило, що він відбувся одним легким укусом, — адже видри вперті і небезпечні бійці. Проте нещасне цуценя із завиванням потрюхикало назад до пакунків, які йому зовсім не варто було залишати.

Ліс на березі порідшав, і Куонеб кинувся напереріз видам, які бігли звивистим руслом, вправно вивертаючись від палиці Рольфа. За декілька секунд родина побачила просто перед собою Куонеба. Порятунку, здавалося, не було. Проте немає лютішого супротивника, ніж видра, що б'ється за своїх дитинчат. Батьки навіть не уповільнили бігу, але разом стрибнули на Куонеба. Від несподіванки він не встиг замахнутися палицею і вимушений був відскочити вбік, щоб уникнути їхніх гострих зубів. Видренята оббігли його з обох боків і, підігнані невгамовним материнським щebetом, пірнули під завали, а звідти в заросле вербняком болото, що сполучалося з покинутим бобровим ставком, і зникли з очей.

26. ПОВЕРНЕННЯ ДО ХАТИНИ

За болотом знову починався струмок, тут уже досить широкий і глибокий, і мисливці взялися до роботи. До настання темряви вони поставили загалом п'ятдесят пасток і знову влаштувалися на ночівлю просто неба.

Наступного дня Скукуму стало так кепсько, що вони злякалися за його життя. Після невдалої бійки з дикобразом їсти він не міг. Правда, ковтати йому якось вдавалося, а тому Рольф зварив бульйон, остудив його і протягом півгодини терпляче годував бідолашного пса.

Тепер вони вже вели низку пасток назад до хатини і з вершини пагорба в ранковій далечині побачили своє озеро, але до

нього залишалося добрячих п'ять миль. Вони продовжували триматися струмка, ставили у відповідних місцях пастки і роздивлялися численні сліди.

Потім струмок вивів їх до великої діброви. Тут він зливався з іншим великим струмком, що струмував з півдня, і перетворювався на річку. Мисливці опинилися тепер у справжньому царстві неляканої дичини — земля була поцяткована оленячими слідами, і мало не щохвилини один-два олені зникали, побачивши їх за деревами. Праворуч і ліворуч до тінистої діброви підступали ялівцеві болота, саме такі, на яких воліють зимувати олені, і, пройшовши дві милі, Куонеб сказав:

— Це добре! Тепер ми знаємо, куди піти взимку, коли нам знадобиться свіже м'ясо.

Біля широкого мулистого броду слідів виявилось особливо багато, і серед оленячих виднілися відбитки, залишені пумою, риссю, пеканом, вовками, видрами і норкою.

До озера вони дісталися далеко за полудень. Гирло річки, яка привела їх до нього, знаходилося милі за чотири на південь від хатини. Поставивши там пастку, вони пішли вздовж озера, продовжуючи через кожну чверть милі споруджувати пастки біля верхньої межі підйому води. Потім зминули до того місця, де Рольф добув свого першого оленя. Кукші помітно очистили кістки від м'яса, але жоден великий хижак до туші не підходив. Проте неподалік мисливці знайшли сліди вовків і лисиць.

— Ак! — сказав Куонеб. — Вони почули падло і прийшли сюди, але зрозуміли, що тут побувала людина, а голод їх не мучить, і тому тушу не чіпали. Хороше місце!

І вони поставили дві пастки так, що туша опинилася посередині. А потім пішли додому, задовольнившись ще тільки однією пасткою. До хатини вони дісталися саме тоді, коли згустилися сутінки і полив дощ.

— Це добре, — розмірковував Куонеб. — Ми влаштували пастки, закінчили всю роботу, з якою наші пальці не впоралися б у холоди, коли земля стає такою твердою, що в неї вже не вбити кілка. І пастки встигнуть як слід провітритися до того, як ми підемо заряджати їх і класти приманки. Але нам

потрібно приготувати сильне чаклунство, мисливський приворот.

Наступного ранку він пішов з хатини, прихопивши з собою вудку з острогою, і скоро приніс невеликих шук. Нарізаними дрібними шматочками риби він набив пляшку, яку повісив на теплій, сонячній стіні хатини.

— Цей приворот принадить будь-якого ведмедя, як тільки він його зачує, — пояснив індіанець і надав сонячному промінню можливість чаклувати над вмістом пляшки.

27. СКУКУМУ ДУЖЕ ПОГАНО

Повертатися додому завжди приємно, але вранці вони помітили, що за їхньої відсутності тут хтось попорядкував. Навет був перекинутий, притулені до стіни весла валялися на землі, а підвішений до коника мішок з олениною зяв широкою дірою. Вміст його зник.

Куонеб обстежив місця подій і повідомив:

— Старий чорний ведмідь з поганою вдачею. Ламав і перекидав заради забавки. Але до оленини він дістатися не міг. Мішок прогризла куниця.

— Ось чим ми зараз займемся! — сказав Рольф. — Прибудемо до хатини комору, міцну і прохолодну.

— Ближче до зими, — відповів індіанець. — А зараз, поки погода тримається, треба поставити ще низку пасток.

— Ні! — заперечив Рольф. — Скукуму зовсім погано. Учора він ледве сюди добрів. Не залишати ж його самого! А комору ми спорудимо за три дні.

Нещасний пес голови підняти не міг. Він ледве дихав, нічого не їв і навіть не пив. Питання розв'язалося саме собою.

Почали вони з того, що вимили собаці морду водою, такою гарячою, що він ледве-ледве витерпів. Зате йому відразу настільки полегшало, що він зумів проковтнути бульйон, який вони влили йому в пащу. Влаштувавши його на осонні, мисливці почали будувати комору.

За три дні стіни були зведені, покрівля закінчена і зали-

шалося тільки прошпарувати стіни. Настав жовтень, і сильні нічні заморозки нагадали їм, що суворі білі місяці не за горами. Куонеб, розбивши льодок в жерстяному кухлі, подивився на сонце, що висіло в небі зовсім низько, і сказав:

— Листя облітає швидко, скоро випаде сніг, треба поставити ще пастки...

Він раптом замовк і подивився на озеро: берегом неквапливо трюхикали, легко перестрибуючи різні перешкоди, троє оленів: попереду самиця, а за нею двоє самців — очевидно, суперники. Вони наближалися до хатини. Запитально глянувши на Куонеба, який кивнув, Рольф обережно зайшов усередину, взяв рушницю і непомітно побіг до витоку річки, куди вела оленяча стежка. Самці бійку не зчиняли, тому що час гону ще не настав, але з їхніх рогів уже зійшов «оксамит» — літній шерстяний покрив, шиї надималися м'язами, і, йдучи за своєю красунею, вони погрозливо нахилили голови один до одного. У звичному місці вони стрибнули з берега, розбризкуючи воду, і перейшли річку вброд — проплисти їм довелося всього кілька кроків. Коли вони вибиралися на протилежний укіс, Рольф різко свиснув. Свист подіяв, як чаклунські чари: троє оленів відразу перетворилися на три кам'яні статуї. Рольф прицілився в самця трохи меншого і, коли густа хмара порохового диму розсіялася після пострілу, побачив, що самиця і другий її залицяльник зникли, а його здобич б'ється у смертній судомі на землі кроків за п'ятдесят від броду.

— Ми знайшли хороший край для полювання, — сказав Куонеб, і вони швидко обробили тушу, щоб повісити в новому складі перші запаси на зиму.

Нутрощі було складено в купу і прикрито хмизом і камінням.

— Ні кукша, ні ворон до них не дістануться, — сказав Куонеб. — Але взимку на запах прийдуть лисиці, і ми добудемо їхні шкури.

Тепер треба було домовитися, що робити вранці. Скукуму покращало, але супроводжувати їх він ще не міг.

— Ось що, Куонебе, — запропонував Рольф, — бери рушницю і сокиру, йди став пастки. А я залишуся, прошпарую комору, підготую хатину до зими і нагляну за Скукумом.

На тому й домовилися. Індіанець пішов сам. Він перебрався на східний берег озера, вибрав відповідну річечку і попрямував за її течією, розраховуючи через три-чотири дні повернутися в хатину.

28. ОДИН СЕРЕД ГЛУХИХ ЛІСІВ

Рольф почав свій перший день самотності з того, що влаштував Скукуму гарячу ванну і нагодував його бульйоном. Під час миття собака слабко повискував, але, ковтаючи бульйон, насилу помахав хвостом. Поза сумнівом, хворий почав одужувати.

Потім хлопець заходився забивати щілини комори трісками і мохом і працював цілий день безперервно. Робота була важкою, але Рольф пам'ятав, що наближається зима. У Коннектикуті завбачливі поселенці оточували свої будинки земляними призьбами, щоб утеплити їх на час холодів, а йому було відомо, що тут, у передгір'ях Адирондаку, морози бувають значно міцнішими, і він вирішив засипати землею нижні вінці хатини і комори. Вирубавши зручну лопату з дубового кругляка, хлопець обпалив її краї на багатті, щоб вони стали ще міцніші, і за два дні обидві будівлі опинилися в земляних насипах «по самі очі».

Запас сухих дров на випадок дощової погоди зайвий раз нагадав, яким тісним виявилось їхнє житло, але з найневідкладнішими і важкими справами хлопець упорався, і в нього з'явилось достатньо часу для роздумів.

Хто з нас, кому довелося залишитися на самотині в безлюдних нетрях, не пригадає вражень найпершого дня! Відчуття, що ти можеш розраховувати тільки на себе, і захоплення безмежною волею, розрив усіх зв'язків зі світом міст; цілковите повернення до первісного існування; близькість мешканців лісу; переконання, що ти — єднаєшся з ними; припливи боязкого благоговіння перед безмовною невблаганністю навколишньої дикої природи; радісне усвідомлення, що свободу свою ти використовуєш не заради зла. Ось які відчуття серед багатьох інших охопили Рольфа, а коли настала темрява, він

зрозумів, як йому приємно, що поряд з його ліжком дрімає безпорадний і зовсім ще юний пес.

Але враження першого дня слабшають, і за чотири доби його самотності владу над ним вони втратили.

Куонеб забрав їхню єдину вогнепальну зброю, і негайно підтвердилося мисливське прислів'я: «Якщо ти без рушниці, чекай зустрічі зі звіром!» Увечері другого дня він перед сном вийшов помилуватися зоряним небом, і раптом між ним і мерехтливим озером з'явився великий нечіткий силует. Невідомий гість зупинився, можливо, роздивляючись хлопця, а потім безшумно сховався серед стовбурів. Не дивно, що Рольф не залишив двері відчиненими на ніч, а вранці, оглядаючи пісок біля води, остаточно переконався, що відвідала його не лисиця і не рись, а пума, або, як її частіше називають в різних штатах Америки, пантера, кугуар, або гірський лев.

Третього ранку, вийшовши з хатини в світанковій тиші, він почув пирхання і, обернувшись до ялинника, з подивом побачив могутню постать, величну і безглузду через горбату спину, відвислі губи, майже осяччі вуха і роги-лопати, — тобто великого лося. Рольф не був боягузом, але від вигляду цього лісового велетня за десять кроків від себе у нього по шкірі побігли мурашки. Без рушниці він відчував себе таким безпорадним! Хлопець ковзнув у двері по лук і стріли, але одразу ж презирливо гмикнув: це ж не рябчик і не білка! Ні, у справжньому лісі необхідна рушниця!

Рольф вийшов з хатини — лось стояв на тому самому місці. Хлопець із криком замахав на нього руками, але гіганта це аніскільки не налякало. Зате сам Рольф злякався і відступив у хатину. Але тут він пригадав про владу вогню і запалив у печі справжнє багаття. З димаря повалив густий дим і повис над землею в тихому сирому повітрі, звиваючись довгими стрічками між дерев. Нарешті легкий порив вітру доніс невелику його хмарку до морди лося. Широкі ніздрі втягнули запах, від якого віяло панічним жахом, і велетень, обернувшись, помчав важкою риссю в своє далеке болото і більше біля хатини не з'являвся.

За ці чотири дні олені приходили до неї разів п'ять і поводитися так, немов чудово знали, що це людське дитинча аб-

солютно безпечно, і щось таємне, здатне вбивати на відстані, їм не загрожує.

О, як Рольф шкодував, що у нього немає рушниці! У його пам'яті знову й знову виринало обличчя крамаря і прекрасна рушниця, запропонована ним за двадцять п'ять доларів, які обіцяв узяти хутром, коли весна покладе край промислового полюванню. Як люто нарікав він сам на себе! Згаяти таку рідкісну можливість! І він присягнувся розжитися рушницею при першій же нагоді і влаштувати так, щоб цієї нагоди чекати довелося недовго.

Утім, одну невелику перемогу він у ці дні все-таки здобув. Викрадач оленячого м'яса з даху продовжував відвідувати хатину, про що свідчили сліди замахів на мішок, який висів у коморі, де подекуди, мабуть, залишилися щілини. Пригадавши, що Куо-неб звинуватив у крадіжці куницю, Рольф поставив два великі капкани: один на даху біля діри, через яку, як він вважав, звір пробирався всередину комори, а другий — на найближчому карнизі. Поставив він їх без особливих хитрувань: зробив у глиняному настилі заглиблення, достатньо широкі, щоб умістити заряджений капкан; кружок, що опускає стулки, акуратно вкрив травою, а з боків розташував колючі гілки з таким розрахунком, щоб, перестрибуючи їх, куниця потрапила лапою на кружок. Другий кінець ланцюга він прикріпив до чурбака.

Хоча спостерігати куниць доводиться рідко, все ж таки немає ніяких сумнівів, що полюють вони переважно при світлі дня. Вночі на даху панувала цілковита тиша, а вранці, спустившись до озера по воду, Рольф помітив довгу темну смугу і вирішив, що це — качина зграя. Він сів, щоб постежити за качками, і почув дряпання серед гілок дерева за хатиною, немов там вовтузилася білка. Потім він побачив, як йому здалося, велику темну білку. Вона блискавкою злетіла вгору по дереву, спустилася по іншому, промайнула буреломом, ковзнула під вітролом, не поступаючись у швидкості найжвавішій з білок. Час від часу вона раптом завмирала на місці і вдвлялася в який-небудь дальній, чимось підозрілий предмет. Коричневий метеор промайнув на товстому стовбурі, і мить по тому з крони з квоктанням вилетіли два рябчики, а куниця, гнучка,

граціозна, граючи кожною жилочкою, вже була на землі. Довгими стрибками вона промайнула по колоді і на середині її завмерла, втупилася у зарості осоки, трьома хвилястими стрибками досягла їх, зникла серед стебел і тут же з'явилася знову, стискаючи в лютих щелепах полівку. Стрибок убік — і ще одна пискуха відпицалася назавжди, а потім і третя. Три задушені, три відкинуті, а коричневий глянсуватий змієподібний хижак цікавився качиною зграєю, що пролітала вгорі. Потім вона пірнула в гущавину вербняку, вислизнула з неї знову, як вугор з мулу, і видерлася по сухому дереву із зламною верхівкою, всіяному дуплами — роботою дятла. Куниця стрибнула в найширше з такою швидкістю, що Рольф устиг осягнути, що відбулося, тільки тоді, коли вона вискочила з дупла, тягнучи білку-летягу з розтрощеною головою. Кинувши летягу, хижак тут же з кровожерним гарчанням стрибнув на тільце, яке ще сіпалося, сказано його струсив, пошматував, відкинув убік і коричневою хвилею покотився по землі, виблискуючи жовтими грудьми, наче великою золотою бляхою. І знову зупинився, немов пойнтер, що почув дичину. Скільки грації було в цій позі — і скільки злості! Тут зміїна, зовсім як у кобри, голівка обернулася назустріч вітру, і куниця почала принохуватися. Зробила декілька дрібних кроків, знову понюхала вітер і землю. Ще декілька кроків — і вона від витягнутої шиї до тремтячого хвоста перетворилася на напружену увагу. Мить — і вона кинулася в гущавину, а з другого боку звідти вискочив заєць-біляк і подався геть, шукаючи порядку. Стриб, стриб, стриб... Кожний стрибок покриває дванадцять футів з такою стрімкістю, що око не встигає за ним устежити, але куниця не відставала! Ах, яка це була гонитва! Як вони мигтіли серед вітролому! Заєць був спритніший, але мужність важить так багато, а він майже її втратив! Проте, на своє щастя, він побіг оленячою стежкою до броду. Зминути з неї він уже не міг. Вибору не було — він стрибнув у річку і поплив, щосили працюючи лапами. А куниця? Навіщо їй мочити хутро? Вона терпіти не могла воду, голод її не мучив, вона просто розважалася, а плавання до її програми розваг не входило. Напруживши м'язисті ноги, вона загальмувала свій

біг біля самої мілини, а вухатий тим часом уже майже дістався протилежного берега.

Коричнева смерть понеслася тепер назад, немов крилата змія, зловісною тінню стелючись понад землею дедалі ближче й ближче до хатини, мешканець якої не зводив з неї очей. Порівнявшись із труном летяги, куниця затрималася, щоб потерзати його ще трохи, потім зникла у вітроломі і знову вискочила так швидко і на такій відстані, що Рольфу здалося, ніби це якась інша куниця. А вона спурхнула по розі хатини, неначе без щонайменшого зусилля, повела з одного боку в інший темно-коричневою мордочкою, зблиснула жовтизною горла і попрямувала до діри.

Рольф зачудовано стежив, як красуня-злодійка, витончено відштовхуючись від глиняної покрівлі, легкими, розміреними стрибками поспішає до свого потаємного ходу в комору — до своєї погібелі. Раз, два три — вона перестрибнула через колючу верхівку ялівцевого куща й обома передніми лапами потрапила в капкан. Гучне клацання, лютий крик, борсання, майже невидимі в своїй стрімкості, — і та, котра згубила білок, сама перетворилася на жертву.

Рольф поспішив до неї. Схоплена капканом чортиця захлиналася піною від люті і ненависті. Вона шалено гризла залізо і гнівно завищала, побачивши двоногого ворога.

Її метанням треба було покласти край — чим швидше, тим краще, і як сама вона розправилася з летягою і полівками, як Куонеб вчинив з норкою, так Рольф повівся з коричневою смертю, і в лісі запанувала тиша.

29. ІНДІАНСЬКІ ЛИЖІ

— Це для Аннети, — сказав Рольф уголос, пригадавши свою обіцянку, і повісив сушитися шкурку куниці, розіп'яту на рамі.

«Йіе! Йіе! Йіе!» — долетіли до нього три короткі крики, зовсім як того дня, коли він познайомився з Куонебом, і він побачив, що впоперек вузького озера пливе каное його товариша.

— Ми знайшли край хорошого полювання, — вимовив ін-

діанець, коли Рольф притримав каное, а Скукум, який майже видужав, замахав не тільки хвостом, але й усім тулубом, радісно вітаючи повернення господаря.

Перше, що побачив Рольф, була прекрасна боброва шкура, розіп'ята на обручі з вербового прута.

— Ого-го-го! — вигукнув хлопець.

— Ак! Я знайшов ще одну загату.

— Чудово! — озвався Рольф, уперше в житті глядячи боброве хутро.

— А ось це ще краще, — сказав Куонеб, простягаючи на долоні пару мускусних залоз, пахучі виділення яких, названі бобровою струминою, з невідомої причини по-чаклунському діють на всіх тварин. Люди слабо відчують цей запах, але боброва струмина має властивість посилювати, закріплювати і підтримувати запах будь-якої речовини, до якої його підмішують. Будь-який трапер радий додати таємничої бобрової струмини до приманки в пастку. Тепер їм залишалося тільки підмішати порошок із висушених і потовчених бобрових залоз у пляшку з риб'ячим жиром, протухлими обрізками щуки, настояними на сірководні й сонячному промінні, і перетворити цю страхітливу суміш на зовсім уже пекельне вариво, яке виділяє те, що ми сприймаємо як нудотний сморід, а наші волохаті брати — як принадливі пахощі, що ваблять неначе найніжніша музика, невблаганні, як доля, заспокійливі та паморочливі, немов полинова настоянка. В арсеналі мисливських хитрощів немає нічого, що зрівнялося б за підступністю і силою з цією сумішшю, яка приваблює і присипляє обережність. Дія її така сама смертоносна, як і нез'ясована, а тому в деяких штатах її внесли до списку чаклунського зілля, використання якого найсуворіше заборонялося.

Але в дні Куонеба серед лісистих пагорбів до неї ставилися інакше, і мешканці хатини над озером вважали, що майже завершили всі необхідні приготування до зимового здобування хутра. Тридцять пасток, поставлених Куонебом, шістдесят, які вони поставили удвох, та дюжина інших капканів були непоганою запорукою майбутніх успіхів. Наближався листопад, час кращого хутра, то чом би й не почати негайно? Адже

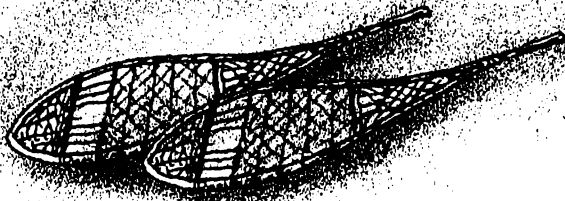

погода стояла тепла. І хутрові звірі, вбиті колодою в пастці, встигли б розкластися, перш ніж трапер до них достався б. Такий спосіб здобування хутра вимагає морозів.

Уже була нарубана і наколото велика купа дров; хатина і комора прошпаровані і утеплені призьбами. Відстрілювати оленів на м'ясо до настання холодів теж не варто — запас зіпсувався б. Проте одна справа все-таки знайшлася. Взимку обійтися без лиж ніяк не можна, а ось плести їх значно зручніше, поки ще тепло.

Рами для своїх лиж індіанці виготовляли з берези і ясена. Береза міцна, зате важче піддається обробці. У низині неподалік ясенів росло вдосталь. Вони вибрали молоде деревце, зрубали його і перетворили на тонку колоду десять футів завдовжки. Воно пішло на виготовлення довгих планок. Керував роботою, зрозуміло, Куонеб, а Рольф старанно виконував його вказівки. Кожен узяв планку і заходився її обтисувати так, щоб вона вийшла рівною, завширшки з дюйм, а завтовшки три чверті дюйма. Точно позначивши середину, вони на десять дюймів праворуч і ліворуч від мітки продовжували стисувати планку до напівдюймової товщини. Потім кожен приготував дві плоскі поперечини десяти- і двадцятидюймової довжини і прорізали для них пази в потрібних місцях планки. Тим часом вода в казанку вже закипіла. Зігнувши свою планку і зв'язавши мотузком кінці, щоб вона не розігнулася, спочатку Куонеб, а за ним і Рольф прилаштували ці дерев'яні півкола над вируючим окропом. Не минуло й години, як розпарена деревина зробилася піддатливою, і вони без зусиль, хоча й дуже обережно, зігнули обидві планки в довгасті овали, вставили поперечину в пази, звели кінці разом приблизно на одну шосту всієї довжини майбутньої лижі і тимчасово обмотали мотузком. Потім поклали готові рами на вирівняний майданчик, притисли важкими чурбаками, передній кінець кожної загнули вгору на два дюйми і залишили їх сохнути, а Куонеб заходився готувати ремені для обплітання.

Ще тиждень тому він вимазав оленьчу шкіру зволоженим попелом листяних дерев і опустив її в рідкий мул. Тепер зішкрібати шерсть було дуже легко, і шкіра, чудово обчищена, рівно обрізана по краях, була розстелена на землі — м'яка, кре-

мово-біла, пружна. Почавши зовні і ведучи ніж приблизно за чотири дюйми від зовнішнього краю, Куонерб заходився спіраль за спіраллю перетворювати шкуру на один довгий ремінь. Потім він узявся за другу оленьчу шкуру, не таку велику і тоншу. Гарненько нагостривши ножа, індіанець повторив попередню процедуру, стараючись, щоб ширина цього ремня була вдвічі вужчою. Потім обидва взялися шнурувати рами тонким ремнем перед упорами і позаду них, а між ними — там, куди ставиться нога, — товщим. Майстриня-індіанка, звичайно, посміялася б із грубості цих лиж, але, хоч їм і бракувало витонченості, вийшли вони міцними і надійними.

Звісно, після лиж настала черга індіанських санчат. Клопоту вони вимагали значно менше. На полоззя пішли чотири тонкі ясеневі дошки завширшки шість дюймів і завдовжки десять футів. Передній кінець кожної був розпарений і заломлений — однаково у всіх чотирьох. Після цього залишалося тільки накласти поперечину і міцно перев'язати всі перетини залишками ремнів.

30. ЛИСЯЧІ ЛОВИ

За мудрістю людина — не джерело,
що б'є із землі, а кухоль: що в неї на-
ллють, тим вона і поїть.

Із висловів Сая Сілванна

Куонерб вважав за краще спати в парусиновому наметі, і Рольф із Скукумом перебралися з хатини до нього. Пес зов-

сім видужав і не раз глухими нічними годинами кулею вилітав назовні й із заливчастим гавкотом гнався за якимось звіром.

Уранці сліди розповідали, що відвідували їх лисиці, яких привертав частково аромат похованих під вітроломом оленячих нутрошів, частково піщаний пляж, зручний для різних лисячих ігор, а частково — цікавість, яка штовхала їх розвідати більше про хатину, мисливців і їхнього собаку.

Якось уранці після чергових нічних пробіжок Скукума Рольф сказав:

— Лисяче хутро вже гарне. Чом би мені не додати пару шкурок до цієї? — і він не без гордості кивнув на куничу шкурку.

— Ак! Це добре. Спробуй — і навчишся.

Діставши два лисячі капкани, Рольф узявся до роботи. Він оглянув місця, де лисиці найчастіше гралися, вибрав дві втопані стежинки, поставив капкани так само, як і на куничю, ретельно їх прикривши. Потім поклав дві ялівцеві гілки впоперек стежок з обох боків капкана: лисиці побіжать звичною доріжкою, перестрибнуть через гілку і потраплять у капкан. Для надійності він поклав біля кожного капкана обрізки м'яса, а більший шматок поклав на камінь на півдорозі між ними. Насамкінець хлопець насипав свіжої землі на стежку, а також навкруги капканів і каменя з приманкою, щоб сліди були чіткими.

Уранці сліди на пляжі сповістили йому, що лисиці вночі приходили, але жодна навіть поряд із капканом не прогулялася. Він довго вивчав сліди і потроху дізнався з них, що відбувалося, поки він спав. Лисиці з'явилися, як завжди, і почали гратися. Приманку і капкан вони знайшли майже відразу — та й як же інакше з їхнім чуттям! — і так само швидко почуяли, що капкани підозріло пахнуть залізом, а навколо все просто смердить людиною, її руками і ногами. Правда, поряд було м'ясо, але жорстке і холодне. Інша справа теплі, смачні полівки, які аж рояться на кожній прогалині! Лисиці від'їдалися за літо, і голод їх нітрохи не мучив. Тож заради чого наражатися на чималий ризик? Коротше кажучи, жодна

кам'яна огорожа не заховала б стежинку і м'ясо від лисиць так надійно, як відкрито поставлені на них капкани. Жодного сліду поблизу, зате осторонь їх вистачало, і кожний свідчив, з якою впевненістю лисиці звертали із звичного шляху.

— Ак! Іншого й бути не могло. Спробуєш іще?

— Аякже! — Рольф пригадав, що не потурбувався знищити запах капканів і власного взуття.

Він розклав багаття з ялівцю і ретельно обкурих димом капкани, ланцюги до них та інше своє спорядження. Потім узяв шматок сирого м'яса і протер ним свої шкіряні рукавиці та підошви, дивуючись подумки власній тупості: піти ставити капкани, не вживши очевидних заходів! Він прикрив капкани м'якою подушечкою моху, гілки прибрав і акуратно присипав усе навкруги сухою землею, а потім не без самовдоволення оглянув плоди своїх зусиль. Людське око, безумовно, не помітило б нічого підозрілого, і Рольф не сумнівався в успіху.

— Лисиця не очима бачить, — сказав Куонеб, але нічого не додав, вважаючи, що найкраще людина вчиться на власному досвіді.

Уранці Рольф схопився і відразу помчав оглядати капкани. Нічого! Правда, одна лисиця наблизилася до фатального місця на три кроки, але поводитися так, немов її надзвичайно тішив цей дитячий прийом. Якби Рольф поставив біля капканів сторожа з палицею, він не захистив би їх від лисячих зазіхань з більшим успіхом. Рольф повернувся здивованим. Але не пройшов він і десятка кроків, як почув позаду відчайдушний виск: невгамовний Скукум потрапив лапою в перший капкан. Біль був не особливо сильний, і завив він більше від образи і несподіванки: бігаєш зовсім поряд із домівкою, а тебе раптом хапають за ногу!

Мисливці поспішили на виручку і визволили песика з пастки цілим і неушкодженим, тому що на лисячих капканах зубів немає і вони просто утримують тварину на місці. Болісні марні зусилля вирватися, голод і спрага, а тому траперу слід частіше обходити свої капкани, щоб такі страждання довго не тривали.

Куонеб вирішив, що час йому втрутитися:

— Не так вже погано ти їх поставив. Якби думав зловити єнота, норку або куницю... або собаку. Але тільки не лисицю і не вовка. Вони дуже розумні. Ось дивись!

Він дістав пару товстих шкіряних рукавиць і обкурив їх ялівцевим димом разом з капканом. Потім натер підонши своїх мокасинів сирим м'ясом. Потім вибрав маленьку бухту і поклав довгу жердину так, що вона одним кінцем лягла на суху гальку, а другим лягла в озеро. Взявши в руки кілок, Куонеб акуратно пройшов по жердині і вбив його у дно кроків за три від берега. Потім розщепив кілок зверху, засунув у розщіп жмуток м'якого моху і крапнув на нього пахучим мисливським приворотом. На кружок капкана він поклав грудку ялинової смоли і нагрівав запаленою скалкою, поки смола не розтанула, а тоді втиснув у неї плоский камінчик.

Ланцюг капкана він прив'язав до важкого каменя зручної форми, втопив його у воді між кілком і берегом і нарешті поставив капкан на камінь так, що він опинився під водою весь, окрім приклеєного смолою камінчика на кружечку. Обернувшись, Куонеб пройшов назад по жердині, підняв її і поніс.

Біля капкана не залишилося ні людських слідів, ні запаху.

Проте вночі лисиці до нього не підійшли. Спершу вони повинні були освоїтися з його появою. «Будь-який новий предмет небезпечний», — говорить одна з їхніх заповідей. Уранці Рольф дозволив собі одну-дві насмішки. Але Куонеб відповів:

— Ва! Першої ночі жоден капкан не закривається.

Наступного ранку їм чекати не довелося. Десь за північ Скукум із гавкотом вискочив з намету, вони пішли за ним і побачили лисицю, яка кидалася, волочучи за собою капкан з якірним каменем. Тут же руда розділила долю норки і куниці. Зв'язавши задні лани вбитої лисиці, вони повісили її на кілочок у хатині, а вранці із задоволенням оглянули пишне хутро і додали його до своїх трофеїв.

31. ОБХІД ПАСТОК

Уночі погода змінилася. Повіяв сильний північний вітер. До полудня всі качки покинули озеро. У небі на південний схід потяглися косяки гусей, наповнивши повітря гучними криками. А вітер холоднішав і холоднішав, і скоро дрібні затони затягло льодом. Пішов легкий сніжок, потім перестав, небо яснішало, вітер усух, але мороз міцнішав.

Наступного ранку, коли вони прокинулися, холод стояв лютий. Озеро замерзло майже все, залишалася лише широка ополонка на середині. Куонеб негайно піднявся на скелю, розклав багаття і, затагнувши «Пісню мисливця», кинув у полум'я вуса лисиці та куниці, дрібку сухої бобрової струмини і дрібку тютюну. Тільки-но спустившись, він почав збирати в дорогу ковдри, боброві капкани, мисливську рушницю і запаси на два дні. До цього він додав рибу для приманки і пляшку з пахучим приворотом.

Вони швидко заряджали пастку за пасткою і клали приманку. Наприкінці Куонеб кидав усередину шматочок моху, трохи змочений приворотом. Виконавши це вперше, він злегка мазнув сумішшю свої мокасини, і Рольф голосно свиснув.

— Цим слідом куниця піде ще й через місяць, — пояснив індіанець.

Скукум, мабуть, поділяв думку Рольфа і не свиснув тільки тому, що не вмів. Зате він незабаром злякав зграйку рябчиків, які злетіли на гілку найближчого дерева, і Рольф тупими стрілами збив трьох. Грудочки мисливці залишили собі на обід, а решту, включаючи нутроші і пір'я, пішло на приманку для куниць, якої вистачило на всі пастки до полудня, коли вони вийшли до бобрової загати. Лід був ще тонкий і не витримав би людської ваги, але вони без зусиль відшукали пристаньки, де бобри вибиралися на берег і після настання холодів. Біля кожної вони поставили сталевий бобровий капкан, укрили його сухою травою, а за крок перед ним устромили розщеплену лозину зі шматочком моху, змоченим приворотом. У кільце ланцюга просмикувалася довга жердина, яку потім глибоко загнали в мул, нахиливши у бік, протилеж-

ний воді. Прийом був старий і багато разів перевірений на практиці. Бобер іде досліджувати джерело такого знайомого запаху. Ногу йому затискає капкан. Інстинктивно, як завжди в хвилини небезпеки, бобер пірнає. Кільце ковзає по жердині і зупиняється там, де вона йде в мул. Випливати з капканом і ланцюгом бобер не може і гине.

За годину мисливці поставили шість капканів на бобрів. А декілька хвилин по тому, тільки-но зайнявшись пошуками рябчиків, кинулися визволяти Скукума, що намірився вже вкотре зчепитися з дикобразом.

Проте ще кількох рябчиків вони добули, зарядили пастки впродовж наступних двох миль і зупинилися на ночівлю.

Над ранок пішов сніг, і, коли вони прокинулися, сніг уже вкрив землю тридюймовою пеленою. Перший сніг в Адирондаку дивовижно красивий. Усю осінь природа немов спеціально готується до нього. Дерева скидають зелене листя, щоб стали виднішими грона червоних ягід; очерети жовтіють, стають золотаво-бурими і нахиляються, очікуючи срібного вантажу; невисокі пагорби і ряди ялин виступають на перший план, і для повного ефекту не вистачає тільки сяючого біло-

го покриву. І ось, неначе вінчальна фата, він укриває дерева. Всюди виблискує срібло, ніби на збруї бойового скакуна, перетворюючись на золото, коли настає година заходу, і тоді розумієш, як потрібен природі цей її кришталевий убір, це вбрання з мерехтливої парчі. Краса навколо схвилювала мисливців, хоча висловити свої відчуття вони не вміли. Рольф пробурмотів: «А добре!» Куонеб же тільки дивився, не порушуючи мовчання.

У східних лісах немає іншого такого місця, де сніг розповів би стільки усіяких історій, і, продовживши свою подорож, мисливці неначе дістали дивну здатність собак, яким кожний слід повідомляє якісь відомості про тих, хто проходив тут і зовсім недавно, і кілька годин тому. І хоча першого дня після завірюхи снігова книга могла оповісти менше, ніж наступного, а наступного — менше, ніж третього, вона все-таки була вже дуже цікавою. Ось тут, коли завірюха ще не вляглася, пробіг самець-олень. А онде дорогу їм перейшла лисиця, що підозріло обминула пастку попереду. Цей широкий слід з частих великих відбитків залишив хтось із приятелів Скукума. А тут довгими стрибками бігла куниця. Он ту гушавину вона досліджувала, неначе гончак, а ось тут наштовхнулася на пахучий слід Куонеба. Зупинилася, принюхалася і заспішила далі та просто в пастку.

— Колода повалилася, ура! — закричав Рольф, тому що під колодою лежала вбита куниця вражаючої краси — темна, майже чорна, з широкою золотою манишкою.

Вони попрямували назад до бобрової загати. У наступній пастці колода валялася на землі, але вона була порожня. Потім вони вийшли до пастки, в яку потрапила червона білка — не здобич, а саме роздратування! Тільки і користі, що її можна залишити замість приманки, коли колода буде знову встановлена. Зате в третій лежала куниця, а в четвертій — горностай. До решти пасток ніхто поки що не навідувався, проте до загати вони прийшли з трьома хорошими шкурками. Настрій у них був чудовий, та все ж вони не очікували рідкісного успіху, який на них чекав. Кожний капкан обдарував їх великим мертвим бобром. П'ять доларів шкура! Вони відчули себе

справжніми багатіями. До того ж це означало, що тут бобри нелякані, а значить, на них давно не полювали. Загати обіцяли їм щонайменше п'ятдесят шкур.

Трапери знову зарядили капкани і, розділивши вантаж, пішли якнайдалі — запалювати багаття поблизу від своєї бровової загати ніяк не годиться. До їхньої поклажі додалися ще сто п'ятдесят фунтів загальної ваги бобрів, що на довгу прогулянку не налаштовувало, а тому, знайшовши укриття від вітру місце за півмилі від загати, вони розклали багаття і зняли шкури зі своєї денної здобичі. Тушки вони випатрали і повісили на дерева, щоб забрати їх коли-небудь потім, але шкури і хвости узяли з собою.

За день вони подолали великий і важкий шлях, розклавши приманки в усі пастки, і дісталися до хатини пізно ввечері.

32. СКУТІ РОГАМИ

У світі людей листопад — це місяць смутку, відчаю і самогубств.

У світі дикої природи листопад — це місяць безумства. Безумства найрізноманітнішого, проте першість у ньому належить білохвостому оленю. У цього безумства є свої симптоми, ніби у якої-небудь грізної хвороби, — шиї самців неначе розпухають, і їх усіх охоплює справжня лихоманка. Настає час довгих наполегливих поєдинків між рогатими суперниками. Забуваючи навіть про їжу, вони кидаються лісом, шукаючи, з ким би розправитися.

Роги, відрощені з весни, тепер досягли максимального розміру, вони гострі, важкі, повністю очищені від «оксамиту». Вони бездоганні. Але для чого? Чи створила їх природа для того, щоб пронизувати, ранити, вбивати? Як не дивно, ця наступальна зброя використовується майже тільки для оборони. У сутичках оленя із собі подібними роги відіграють швидше роль щита, а не мечів і списів. І довгі наполегливі поєдинки, по суті, зводяться до борцівського змагання, а то й просто випробування на витривалість: хто кого перештов-

хає? Фатальний кінець украй рідкісний. І випад, що несе загибель, зовсім не розпорює тіло ворога. Ні, він призводить до того, що роги безнадійно переплітаються, і скуті один з одним супротивники вмирають голодною смертю, оскільки вивільнитися їм не вдається. Повідомлень про оленів, знайдених убитими на місці поєдинку із суперником, украй мало, а ось трупи із сплеченими рогами бачили дуже часто.

У краю, де отаборилися Рольф із Куонебом, олені блукали сотнями. Половину складала самці, і щонайменше половина їх упродовж листопада зчиняла бійки двічі-тричі на день, а то й більше. Інакше кажучи, в радіусі десяти миль від хатини за місяць відбулося близько тисячі поєдинків, а тому не дивно, що деякі розігрувалися перед очима у Рольфа, а багато інших він якщо не бачив, то чув.

Тепер вони з Куонебом перебралися до хатини, і тихими морозними вечорами, вийшовши прогулятися перед сном, Рольф із цікавістю вслухався в голоси нічного мороку. Іноді до нього долітало ухкання пугача, а зрідка й вовче завивання. Але значно частіше стукіт рогів сповіщав, що десь далеко в лісі, на пагорбі, два олені вирішують найголовніше питання: хто з них дужчий?

Якось уранці він почув незрозуміле постукування в тому напрямі, звідки вночі до нього долинав шум поєдинку. Після сніданку він вирушив сам з'ясувати, в чому річ, і вийшовши до прогалини, обережно оглянув її крізь куші. Два олені, впершись лобами, намагалися штовхати один одного, але сили їхні зовсім вичерпалися. Висунуті язики і широкий майданчик витоптаного снігу свідчили, що бій триває вже багато годин і справді вночі він чув саме їх. Але супротивники були рівні, і зелений вогонь в їхніх очах виказував лютий дух, прихований під покірною на перший погляд зовнішністю.

Рольф, не криючись, підійшов зовсім близько. Якщо бійці його й помітили, то не звернули на нього ані найменшої уваги. Принаймні, вони продовжували буцатися, ледве тримаючись на ногах. Але потім, зупинившись, щоб перевести подих, підвели голови, втягнули піздряма повітря і, почувши страшного ворога, потрюхикали геть. Кроків за п'ятдесят

вони озирнулися і затрясли рогами, явно вагаючись — утекти, чи продовжувати сутичку, чи кинутися на людину. На щастя, вони віддали перевагу першому, і Рольф без подальших пригод повернувся до хатини.

Куонеб вислухав його розповідь, а потім сказав:

— Вони могли тебе вбити. Зараз усі рогачі здуріли. І часто кидаються на людей. Брата мого батька вбив олень у місяць безумства. Коли його знайшли, від нього залишилося якесь місиво. Він почав дертися на дерево, та олень притиснув його до стовбура. Але за слідами в снігу було видно, що він утримував оленя за роги, поки зовсім не ослаб. Рушниці у нього з собою не було. А олень пішов. Ось усе, що вдалося взнати. Ні, вже краще довіритися ведмедю, ніж оленю.

Індіанець говорив скупко, але його слова намалювали страшну картину. Коли Рольф наступного разу почув віддалений стукіт рогів, йому негайно згадався жах цієї сутички в снігу, і в нього народилося нове відчуття до рогатих красенів такої мінливої вдачі.

Два тижні по тому, повертаючись додому після короткого огляду пасток, хлопець почув незрозумілі звуки в лісових нетрях попереду — гучні, хрипкі, басовиті, майже людські крики. Такими моторошними криками зимовий ліс оповіщали звичайно сойка або ворон, але басовитими — тільки ворон. «Куок, куок, ха, ха, ха! Хрру-у, хррр, ху-уп, хууп!» Диявольська арія не замовкала, і, крадькома пробираючись вперед, Рольф побачив у невисокому сосняку миготіння чорних крил.

«Хо, хо, хо! Уа-а, хью-у-у!» — неначе демони, реготали смоляні вісники смерті, і Рольф роздивився, що на нижніх гілках розсілося близько десятка цих птахів. Вони підстрибували, а іноді злітали на землю. Один спустився на якийсь бурий пагорб. І раптом пагорб ворухнувся. Ворон дзьобнув ще двічі-тричі, але пагорб гойднувся, і птах злетів на найближчий сучок.

«Ва-ва-ва-во! Хо-ую-воу-ррррр-рррр-ррр!» — закричала решта ворон.

У Рольфа з собою був тільки лук, кишеньковий ніж і топірець. Міцно стискаючи в руці топірець, хлопець безшумно

рушив уперед. Ворони хрипко засміялися, злетіли вище, і знову пролунало «хо-хо, хо-хо», неначе вовкулаки потішалися з когось своїм упирячим жартом.

А Рольфа охопив жах, змішаний із жалем. Великий, могутній олень — тобто раніше могутній — вставав на ноги, похитувався, падав на коліна, сідав на задні ноги і весь час смикав, тягнув, підводив якийсь величезний сірий лантух — труп іншого оленя, свого загиблого суперника. Як потім з'ясувалося, шия у нього була зламана, але роги, прекрасні міцні роги, зачепилися за роги переможця, намертво увійшли в них, немов згвинчені або стягнуті сталевими кільцями. Живий олень, який не був він сильний, ледве міг ворухити головою, обтяженою всією вагою загиблого. Сліди на снігу свідчили, що спочатку він протягав свій страшний вантаж на десятки ярдів, об'їдав пагони і гілочки. Так тривало, поки він зовсім не виснажився. Щонайменше кілька днів, якщо не цілий тиждень, бідолаха поволі вмирав, хоча смерть ніяк не приходила. Боки у нього запали, висохлий висунутий язик вже не дотягувався до неприступного снігу за якийсь фут від нього. Але тільки він помітив нового ворога, каламутні, затягнуті смертною плівкою очі зажеврили зеленим вогнем. Ворони вже видзьобали очі загиблого оленя і роздзьобували йому спину. Вони примірялися і до живого, але йому вдавалося передньою ногою відганяти їх від морди, проте становище його холодило душу. Такого жажливого видовища Рольф ще в лісах не бачив. Та й не тільки в лісах. Серце у нього стискалося від жалю до бідолашного звіра. Він забув, як убивав таких самих оленів заради їхнього м'яса, і бачив перед собою просто лісового красеня, на якого чекала неминуча і страшна загибель, просто страждання живої істоти, і поспішив до нього на допомогу. Рівним кроком він підійшов до скутих голів і різко вдарив лезом топірця ріг загиблого оленя, вибравши місце біля самої основи. На живого оленя удар цей подіяв найнесподіваніше. Він весь стрепенувся, показуючи, що до смерті йому все ж таки ще далеко, смикнув головою, а потім відскочив і поволочив за собою і труп, і нежданого рятівника. Рольфу згадалися слова Куонеба: «Твоя мова творить велике

чаклунство!» І він заговорив до оленя — ласкаво, заспокійливо. Потім зробив крок до нього і легенько постукав об ріг, який мав намір зрубати. Не замовкаючи ні на мить, він поступово збільшував силу ударів і врешті-решт почав рубати всерйоз. Ріг, дуже товстий і міцний в цю пору року, довго не піддавався. Але Рольф домігся свого і визволив живого оленя. Визволив для чого?

Не розповідайте цього прихильникам диких оленів! Приховайте від тих, хто сліпо вірить, ніби добра справа завжди винагороджується подякою. Звідки тільки у врятованого взяли сили! Давши волю накопиченій злості, він кинувся на свого рятівника, прагнучи завдати йому смертельного удару.

Рольф, заскочений знепацька, ледве встиг схопити вбивцю за роги й ухилитися. Олень люто буцнув його. Який диявол вдихнув у нього раптом таку силу? Рольф не втримався на ногах. Продовжуючи відчайдушно триматися за нещадні роги, він закричав так, як ніколи в житті не кричав:

— Куонебе! Куонебе! До мене! Рятуї!

Але олень вже притиснув його до землі, надавив на груди, прагнучи приловчитися і вдарити його рогами. Рольфа рятував поки що тільки їхній розмах — кінці рогів улиралися в землю по боках його тіла. Але на груди йому навалювався нищівний тягар, йому не вистачало повітря, щоб крикнути. Як реготало вороняччя на своїх сучках!

Очі оленя знову палали смарагдовим вогнем кровожерної ненависті, і він крутив могутньою шиєю з боку на бік зі скаженою силою. Хлопець уже майже не міг чинити опору, ребра його тріщали.

— Рятуїте! — прохрипів він, коли божевільний звір підвів голову і знову спробував вивільнити роги для останнього удару.

Це йому майже вдалося, але раптом чорні птахи зняли ся в повітря з гучним карканням, а з-за дерев вилетів якийсь клубок і кинувся в бій. Трохи менший олень? Ні. Але хто ж? Рольф нічого не встиг зрозуміти, а Скукум вже з гарчанням стулив пащу на задній нозі вбивці. Перекинути оленя йому не вдалося б, але кусав і гриз він несамовито, а зуби в нього були гострі. Мить — і, відпустивши ногу, пес уп'явся знизу в живіт.

Олень, уже знесилений, спершу став дибки, але захитався і впав. Перш ніж він устиг піднятися, Скукум уже п'явкою повис у нього на носі. Олень крутив товстою шиєю, волочив пса по землі, але струсити не міг. Рольф скористався передихом, устав на тремтячі ноги, підняв топірець і оглушив звіра ударом по лобі. Потім знайшов у снігу свого ножа, завдав мисливського удару в горло і звалився в сніг, нічого вже не бачачи і не чуючи. Коли він розплющив очі, над ним схилявся Куонеб.

33. ВЕЛИЧАЛЬНА ПІСНЯ

Обличчя індіанця було стурбованим. Рольф скопив очі на багаття, що палало поряд. Помітивши, що він оговтався, Куонеб посміхнувся дивно ласкавою і ніжною усмішкою, показуючи рівні білі зуби. Він тут же напоїв Рольфа гарячим чаєм, і хлопець настільки опам'ятався, що сів і розповів свою пригоду.

— Це злий маніто! — Куонеб подивився на вбитого оленя. — Ми не їстимемо його м'яса. Але яким чаклунством ти привів сюди Скукума?

— Чаклунством моєї мови. Коли олень кинувся на мене, я закричав, я покликав на допомогу!

— Звідси далеко до хатини, — сказав Куонеб. — Я не міг тебе почути. І Скукум не міг. Але Кос Коб, мій батько, говорив мені, що людина, коли зве на допомогу, творить чаклунство, яке летить далі за голос. Може, й так. Я не знаю. Але мій батько був дуже мудрий.

— А ти бачив, як Скукум побіг за мною?

— Ні. Ти пішов, а він весь час був зі мною, але постійно непокоївся і повискував. А потім кудись подівся, і минуло багато часу, перш ніж я почув його гавкіт. Такий гавкіт означає: біда! І я пішов на звук. Він привів мене сюди.

— Скукум, напевно, пробіг моїми слідами від пастки до пастки.

Годину по тому вони вирішили повернутися додому. Ворони викрикували у них над головою свої «ха-ха-ха» і «хо-

хо-хо». Фатальний, зрубаний Рольфом ріг Куонеб підібрав із землі і повісив на молодому дереві разом зі шматком тютюну і червоною ниткою, щоб утихомирити злого духа, який, звичайно, залишався поблизу. Ріг так і висів там багато років, поки деревце не стало могутнім деревом і ріг не заплив корою — весь, окрім самого кінчика, який зогнив і відвалився.

Скукум понюхав на прощання свого поваленого ворога, висловив йому презирство звичайним собачим способом і затрюхикав попереду Куонеба і Рольфа.

Не цього дня і не наступного, але першого вечора, коли вітер ущух і в ясному небі запалав яскраво-червоний захід, Куонеб піднявся на скелясту вершину пагорба і запалив багаття. Коли цівка диму піднялася просто до багряної хмарки вгорі, немов спущена звідти нитка теслярського виска, індіанець спалив дрібку тютюну, випростав руки, відкинув голову і, весь залитий червоним світлом, заспівав нову пісню:

Злий дух зловив мого сина в пастку,
Але добрий маніто врятував його,
В образі Скукума врятував він його!

34. БЕРЕСТЯНЕ НАЧИННЯ

Цілий тиждень у Рольфа боліло і нило все тіло, та й у Скукума теж.

Час від часу Куонеб раптом похмурнів і мовчав з ранку до ночі. Потім який-небудь добрий вітер зігрівав йому серце, крижана кірка танула, перетворювалася на швидкі струмочки спогадів або добрі думки.

Такий період відчуження і холодності якраз передував пригоді з оленем. Почалося все через дурниці. Після того як морози скували всю воду зовні, Куонеб почав мити руки в мисці, в якій, крім того, замішували тісто. Рольф же був вихований у зовсім інших поняттях про призначення кухонного начиння і врешті-решт забув про пошану, яку повинен був виявляти віку і досвіду. Це, власне, і стало головною причи-

ною, чому він пішов оглядати пастки наодинці. Тепер, обдумавши становище на дозвіллі, він вирішив, що якнайкращий вихід — завести таз для миття. Але звідки його взяти? У ті дні жерстяні вироби були відносною рідкістю і коштували дорого. Майже все необхідне для життя люди шукали в лісах, і, завдяки досвіду й вправності, що передавалися від старших до молодших, вони звичайно знаходили те, чого потребували. Рольф не раз бачив, як видовбувалися колоди, з яких поїли коней, і корита для свинячого пійла, і коритця, щоб насипати корм курям, і таке інше, та й сам умів їх робити. А тому, взявши липовий чурбак і сокиру, він заходився видовбувати з нього таз для миття. Якби в нього були потрібні інструменти, таз, напевно, вийшов би чудовий, але, орудуючи сокирою та ще ниючими руками, він зумів виготовити тільки дуже важку і непривабливу посудину. Вода з неї, правда, не витікала, але для того, щоб зачерпувати цю воду з ополонки, вона зовсім не годилася. До неї був потрібен ківш.

Подивившись на нікчемний плід стількох зусиль, Куонерб сказав:

— У житлі мого батька у нас усе було берестяне. Ось подивися: я зроблю миску.

Він приніс із комори великий згорток березової кори, запасеної ще за теплої погоди для лагодження каное. (Зрозуміло, в морози дерти бересту не годиться.) Вибравши відповідний шматок, індіанець вирізав з нього квадрат із стороною два фути і поклав його у воду, що кипіла у великому казанку. Туди ж він опустив і зв'язку довгого волокнистого коріння білої ялини, також зібраного до морозів, щоб раніше навесні можна було взятися лаштувати каное.

Залишивши їх розм'якшуватися в окропі, він наколов березових трісок, стараючись, щоб кожна була півдюйма завширшки і одну восьму дюйма завтовшки. Трісочки він теж поклав розмокати разом з корою. Потім виготовив прищіпки, вибравши палички з вузлом на одному кінці, а другий розщепивши.

Тут настав час знову зайнятися ялиновим корінням. Він вийняв його з казанка, відібрав усе діаметром близько однієї

восьмої дюйма і обчистив його, одержавши пучок м'яких, рівних, білих шнурків загальною довжиною до десяти футів.

Куонеб розклав шматок березової кори якомога рівніше і обрізав його. Кожний кут він склав спочатку вздовж, потім улоперек і захопив заціпкою, а край обрізав так, що влоперек волокна він був прямим, а вздовж волокна напівкруглим. Куонеб зігнув по ньому розм'якшену березову тріску і, проколюючи бересту, дуже міцно притягав тріску до краю так, що ялинові шнури лягали на неї рівними красивими витками. Берестяний таз був готовий.

Отже, вони завели таз для миття, і причину непорозуміння було усунуто. Рольф з великим інтересом узяв участь у виготовленні всілякого іншого корисного берестяного начиння різних розмірів, починаючи від ковшів і закінчуючи плетінками для підстилки. Поки він одужував від ударів, кращого заняття важко було й придумати, а тому він незабаром став справжнім майстром. Коли він виготовив відмінну коробочку для риболовецьких гачків, Куонеб сказав:

— У житлі мого батька її прикрасив би узор з кольорових голок дикобраза.

— Ага! — вигукнув Рольф, пригадавши берестяні вироби, якими торгували індіанці, які проходили через їхній Реддинг, — шкода, що у нас немає під рукою дикобраза!

— Ну, може, Скукум відшукає тобі якого-небудь, — із сміхом сказав індіанець.

— Але убити кека ти мені дозволиш?

- Так. Якщо ти спалиш його вуса, а голки пустиш у діло.
- А вуса навіщо палити?
- Так заповідав мій батько! Дим підіймається угору, і верховний маніто дізнається, що вбити ми вбили, але для справи, і вдячні йому.

Проте знайшли вони дикобраза тільки за кілька днів по тому, і вбити його їм не довелося. Але про це — в окремому розділі.

Шкуру його з усіма голками вони, проте, дістали і повісили її в коморі. Голки, загострені природою з обох кінців, немов навмисне створені для рукоділля, але вони були суцільно білі.

— А як нам їх пофарбувати, Куонебе?

— Улітку фарб багато, а взимку роздобути їх нелегко. Але деякі можна.

Він одразу ж попрямував у ліс, вибрав відповідну тсугу, здер шматок кори, зішкріб нижній рожевий шар і кип'ятив з ним голки, поки вони не стали тьмяно-рожевими: вільхова кора зробила їх яскраво-помаранчевими, а кора сірого горіха — соковито-коричневими. Дубові тріски, зварені в казанку із шматочками заліза, пофарбували голки в чорний колір.

— Червону і зелену фарбу можна зробити тільки влітку, — сказав Куонеб. — Червону дають ягоди, а найкращу — бруслиця. Ми її називаємо ягодою скво і міс-ка-ва. Жовту одержують із жовтого кореня¹.

Утім, чорні, білі, жовтогарячі, рожеві, коричневі і багряні (зварені в суміші жовтогарячої і рожевої рідин) голки демонструють досить широкий вибір відтінків. Кріпляться голки до кори дуже просто. У потрібних місцях шилом проколюються дірки, а гострі кінці усередині виробу ховають під внутрішньою підкладкою з тієї ж самої берести. У результаті до зими у Рольфа була готова берестяна шкатулка з кришкою, вся в кольорових узорах з голок дикобраза. У неї він дбайливо склав темну шкурку, заставу того, що все-таки здійсниться заповітна, майже нездійсненна мрія, яку Аннета плекала все своє юне життя, і вона нарешті стане володаркою сліпучого, казкового вбрання з квітчастого ситцю вартістю цілих дев'яносто п'ять центів.

---

¹ Гідрастис канадський. — *Прим. автора.*

Гармонії, що панувала в хатині, загрожував ще один підводний риф. Щоразу, коли випадала черга Куонеба мити посуд, він просто ставив його на підлогу і чекав, поки Скукум не вилиже дочиста всі тарілки і сковорідку. Такий економний спосіб подобався Куонебу, приводив у захоплення Скукума і немов би повністю виправдовувався результатами. Проте Рольф рішуче проти нього заперечував.

— Але ж він їсть те саме, що й ми! — з подивом зауважив індіанець. — А якби ти не бачив, так і знати не знав би, від води посуд чистий чи від язика Скукума.

При слухній нагоді Рольф перемивав наново сумнівний посуд, але нерідко такої нагоди не випадало, і він не знав, як вийти із становища. Проте він чудово розумів, що дати вихід своєму роздратуванню означає програти перший раунд, а тому, переконавшись, що загальні гігієнічні міркування ніякої дії не мають, вирішив вдатися до суто індіанських доказів.

І ось, коли вони ввечері сиділи біля вогню, він заговорив про свою матір — про її добру силу і про всілякі погані сили, які завдали їй шкоди:

— Вона завжди побоювалася, що собака лизне їй руку або торкнеться до її їжі і тоді станеться наслання. А потім собака обливав їй руку і три ночі перед її смертю являвся їй уві сні. — Помовчавши, він додав: — Я багато в чому схожий на мою матір.

Два дні по тому Рольф підглянув, як Куонеб, сховавшись за рогом хатини, дав Скукуму вилізати сковорідку, на якій вони вранці розтоплювали оленячий жир. Індіанець Рольфа не помітив і до кінця своїх днів правди не взнав.

А хлопець після півночі піднявся з ліжка, запалив пучок соснових скалок, підмазав очі деревним вугіллям, щоб надати їм переляканого вигляду, і узявся бити в том-том Куонеба, виспівуючи:

Злий духу, відійди від мене!
Мордо собача, не чіпай мене!

Куонеб із подивом підскачів на ліжку. Рольф немов нічого не помітив і продовжував бити в барабан, страшно піддвіваючи

і дивлячись кудись у куток. Хвилину-дві по тому Скукум тужливо заскавчав і почав шкребти двері хатини. Рольф узяв ніж, відрізає із шиї Скукума жмут шерсті, спалив її у вогні скалок і продовжував завивати із страхітливою урочистістю:

Злий духу, відійди від мене!
Мордо собача, не чіпай мене!

Коли йому це набридло, він обернувся і, немов тільки тут помітивши, що Куонеб не спить і спостерігає за ним, неохоче пояснив:

— До мене уві сні прийшов собака. Мені здалося, що він сховався за хатиною і слизує оленячий жир зі сковорідки. Він сміявся, тому що знав, як зробити на мене наслання. Ось я й прагну відігнати його, поки мені не пороблено. Звідки мені знати? Я схожий на свою матір. Вона була дуже мудрою, але після трьох таких снів померла.

Куонеб мовчки схопився, відтяв у Скукума один пучок шерсті, додав тютюну, підпалив і, поки по хатині розливалися міцні пахощі шерсті, що горіла з тютюном, заспівав наймогутнішу зі своїх пісень проти злого чаклунства. Коли Рольф, тихенько про себе сміючись, солодко заснув, він знав, що перемога в бою за дотримання правил гігієни залишилася за ним. Його друг навіки позбавить Скукума високого і священного сану блюдолиза, мийника сковорідок і тарілок.

35. ЛОВИ ЗАЙЦІВ

Численні замети в лісах навкруги хатини були всі в узорах слідів, залишених зайцями-біляками, яких у цих краях називали «кролики на лижах». Рольф із Куонебом, траплялося, бачили їх, але не звертали на них уваги. Кому потрібні зайці, якщо довкола повно оленів?

— Зумієш ти добути зайця? — якимось запитав Куонеб, коли Рольф зовсім видужав.

— З лука підстрелю, — відповів хлопець. — Тільки навіщо? Нам же вистачає оленів.

— Мое плем'я завжди полювало на зайців. Часом олені зникали, і люди їли зайців. Або у ворожому краю, щоб не виказати своєї присутності, полювати можна було тільки на зайців тупими стрілами, і люди їли зайців. Або на стійбищі у скво і дітей запаси кінчалися. Ні їжі, ні рушниць, а чоловіки ще не повернулися з полювання. Тоді вони здобували і їли зайців.

— Тоді я піду спробую, — оголосив Рольф, беручи лук і стріли.

Зайців він побачив багато, але тільки в самій гущавині. Скільки він не стріляв — або у вирішальну хвилину лук зачіпався за гілку, або стріла заплутувалася у гілках. Лише за декілька годин він ввалився в хатину, тримаючи біляка за пухнасті задні лапи.

— Ми їх здобуваємо інакше, — сказав Куонеб і повів Рольфа в гущавину, де вибрав місце, поцятковане заячими слідами, і спорудив огорожу з вітролому з десятком проходів.

У кожному проході він влаштував пастку, опустил у неї мотузяну петлю, прив'язану до жердини, яка спиралася на розсоху і була збалансована так, що ривок вивільняв її дальній, важкий кінець — він падав і підіймав передній високо в повітря разом з петлею і здобиччю в ній. Наступного ранку вони знайшли там чотирьох біляків. Витягаючи їх з петель, Куонеб намацав у задній нозі одного якусь гулю. Обережно зрізавши шкіру, він витягнув дивну приплюснуту грудочку, завбільшки з жолудь, вкриту шерстю, а формою схожу на велику квасолину. Подивившись на неї, індіанець обернувся до Рольфа і сказав урочисто:

— Ак! Ми знайшли край хорошого полювання! Це піто-ваб-ус-онс, чаклунський заєць. Тепер у нас в житлі зберігатиметься сильне чаклунство. Ось сам побачиш!

Він підійшов до двох петель, що залишилися порожніми, і простягнув по черзі крізь них чаклунського зайця. Годину по тому, повертаючись назад, у першій петлі вони знайшли ще одного зайця.

— Так буває завжди, — сказав індіанець. — Тепер ловитимемо зайців, коли схочемо. Мій батько колись добув піто-ваб-

і-хуша, чаклунського оленя, і після цього невдало полював тільки двічі. І обидва рази виявлялося, що велике чаклунство потягнув його папуз Куонеб. Дуже хитрий був папуз і обидва рази приніс по бурундуку...

— Що це?

Рольф почув шерех гілок і якесь попірхування. Почув його і Скукум — він помчав геть, немов вирішувалося питання всього його життя.

«Гав, гав, гав!» — гнівно гримів Скукум.

Хто говорить, що у тварин немає мови? Дзвінке «йип, йип, йип!», коли він обгавкував рябчиків на гілці, або заливисте «вау, вау, вау!», якщо, всупереч усім заборонам, гнався за оленем, були зовсім не схожі на сердиті «гав, гав!» перед деревом, на яке підійнявся барібал¹, або «гррраеп! гррра-еп!», сповнене киплячої ненависті до всіх дикобразів.

Але тепер чулося «гав! гав!», неначе Скукум побачив на товстій розсосі чорну тушу барібала.

— Хтось на дереві, — визначив Куонеб.

«Хтось на дереві!» Рольфу, коли вони дісталися на місце, здалося, що там зібрався цілий звіринець. В останній заячій петлі теліпалося обм'якле тільце рисеняти. На сусідньому дереві, навкруги якого кидався, не шкодуючи горлянки, Скукум, сиділа люта стара рись. На розсосі вище влаштувалося живе рисеня, а над ним ще одне, і всі троє дивилися вниз на оскаженілого собаку з невимовною огидою. Мати іноді шипіла, але спуститися і дати йому бій ніхто з них не наважувався. Хутро у рисі прекрасне, а підстрелити її неважко. Куонеб збив стару рись першим же пострілом, а за нею менше ніж за хвилину і рисенят. Витягнувши з петлі третього, вони повернулися до хатини.

Очі Куонеба сяяли:

— Ак! Ак! Батько говорив мені, що це велике чаклунство. Ти сам бачив: діє воно без промаху!

---

¹ Б а р і б а л — американський чорний ведмідь.

36. ПОГРАБОВАНІ КАПКАНИ

Раз на тиждень вони обходили пастки, і запас хутра в коморі зростає. Бобрів вони добули двадцять п'ять і розраховували після кожних відвідин загати додавати ще двох-трьох. Проте в грудні на них чекав неприємний сюрприз: усі боброві капкани виявилися порожніми, причому не було жодних сумнівів, що їх відшукала якась людина і забрала здобич. Вони пішли по нечітких відбитках лиж, напівзітертих недавнім вітром, але почало сутеніти, повалив сніг, і всі сліди загубилися.

Утім, злодій не знайшов низки пасток, тому що куниць і норок вони зібрали чимало. Проте це було лише початком.

Закони траперів у глухих лісах схожі на первісні закони. Право на все належить тому, хто прийшов перший, за умови, що він зуміє це право відстояти. Якщо той, що прийшов другим, помітно дужчий, перший вимушений вдаватися до тих засобів, які є в його розпорядженні. Закон виправдовує будь-які його вчинки, якщо перемога залишається за ним. Закон виправдовує будь-які вчинки другого, окрім убивства. Іншими словами, той, хто захищається, може стріляти, щоб убити. Прибульцю це забороняється.

Але Куонеб був індіанцем, Рольфа сприймали як індіанця, а це означало, що в Адирондаку спільна думка буде проти них. Звичайно, суперник міг вважати, що це вони вдерлися на його ділянку, але, з іншого боку, він пограбував капкани, а не поніс їх із собою і постарався не потрапити їм на очі, тобто поведився так, немов жодного права за собою не відчував.

З'явився він із заходу, швидше за все, з боку річки Ракетт; був високого зросту, на що вказували довжина його ступні і ширина кроку; траперську справу знав, але лінувався сам ставити пастки. Мабуть, він вважав за краще привласнювати плоди чужої праці.

Незабаром злодій відшукав і низку їхніх пасток для куниць, завдавши їм навіть більших збитків. Первісні відчуття живі в будь-якій людині, а в умовах первісної природи легко вириваються назовні. Рольф із Куонебом відчули, що їм оголошено війну.

37. ПЕКАН, ВІН ЖЕ РИБОЛОВ

Кілька разів вони помічали на снігу сліди, схожі на сліди куниць, тільки значно більші.

— Пекан, — оголосив Куонеб. — Велика куниця. Дуже сильна, і б'ється вона безстрашно. Коли мій батько був ще маленький папуз, він пустив стрілу в пекана. Він тоді ще не знав, що це за звір, і прийняв його за лісову куницю, тільки велику. Пекан був поранений, але стрибнув з дерева просто на груди мого батька. І убив би його, якби собака не кинувся йому на допомогу. Він би й із собакою впорався, але тут прибіг мій дід... Дід нагодував батька серцем пекана, щоб і його серце не знало страху. Пекан не шукав бою, але, коли його поранили, кинувся на ворога і бився без страху. Так і повинно бути: прагни до миру, але бийся без страху. Таким було серце мого батька. Таке і моє серце. — Подивившись на захід, індіанець погрозливо додав: — І грабіжник капканів відчує це. Ми не хотіли сварки, але настане день, і я його вб'ю.

Слід, який показував, що пекан біг довгими стрибками, загубився в гущавині, але їм судилося знову його побачити.

За милю звідти, на порослому тсугою гребені, вони потрапили на інший слід — довгу широку борозну, завширшки дюймів п'ятнадцять, усередині якої виднілися відбитки розчепіrenих лап, що не поступалися розмірами слідам пекана.

— Кек, — сказав Куонеб.

І Скукум сказав: «Кек!», але не людською мовою. Він загарчав, здивив шерсть на загривку і, напевно, пригадав багато неприємного. Проте поклатися на його розсудливість було не варто, і Рольф поквапився прив'язати до його нашійника свій шарф. А потім вони пішли по сліду, тому що Рольфу дикобраз тепер уявлявся чимось на зразок кошика з причандаллям для рукоділля.

Незабаром до сліду дикобраза приєднався новий слід — пекана-риболова, а потім з гущавини попереду долетіло дрякання, немов хтось підіймався по стовбуру, і разів зо два їхній слух розрізнув сердите бурчання.

Поспіхом прив'язавши безстрашного Скукума до дерева,

вони обережно пішли вперед, готові до всього, хоча, мабуть, не до того незвичайного видовища, яке за хвилину-дві відкрилося перед ними.

Це була немов жива картина, сповнена дії, але дії призупиненої. Звір, схожий на величезну чорну куницю або коротконогу чорну лисицю, завмер на безпечній відстані від стовбура, з-під якого стирчали задні ноги і хвіст солідного дикобраза, який також зберігав повну нерухомість. Але пекан загарчав і стрибнув уперед. Дикобраз, чи то почувши гарчання, чи то відчувши, що поряд сипнув сніг, ударив хвостом. Але пекан залишився поза його досяжністю. Потім він стрибнув з іншого боку — з тим самим результатом. Стрибки повторювалися знову й знову, неначе пекан домагався того, щоб хвіст знесилів або витратив усі свої колючки.

Іноді нападник підсакував на колоду, немов підбиваючи дикобраза спробувати дістати його там, і застрягли в корі численні білі голки показували, що прийом цей з успіхом повторювався вже не раз і не двічі.

Озираючись, мисливці прочитали по слідах, що сутичка почалася біля іншого поваленого стовбура, а серед відбитків лап дикобраза вони помітили плями крові. Вони не відразу зрозуміли, як риболов зумів вигнати супротивника з його першого притулку, але незабаром він їм це показав наочно.

Дикобраз перестав зустрічати удавані пасоки ударами хвоста, і пекан змінив тактику. Він підскочив до стовбура з протилежного боку і заходився швидко рити прохід у снігу й опалому листі саме там, де дикобраз ховав голову. Стовбур не діставав до землі дюймів на три, і, перш ніж дикобраз зметував, що відбувається, пекан уже вчепився йому в м'який, не захищений голками ніс. З вищанням і хрюканням колюча свиня позадкувала і вшкварила смертоносним хвостом. Але що з того? Тільки нові голки прикрасили стовбур. Дикобраз сіпався і звивався щосили, але пекан виявився сильнішим. Його пазурі розширювали і розширювали підкоп, а коли втомлений дикобраз перестав вириватися, пекан стрімко відпустив м'який ніс і встромив зуби в ще м'якіше горло. Правда, перекусити його він у такій позиції не міг, але щелепи не

розтискав. Хвилини зо дві кек виривався з усією несамовитістю відчаю, і його хвіст помітно полисів. Проте з рани на горлі текла цівка крові, і він помітно слабшав просто перед очима. Захищеному стовбуром пекану залишалося тільки не розтискати зуби і чекати.

Поступово він майже перестав вириватися, перемога пекана була близька, але в нього не вистачило терпіння. Він вибрався задки з підкопу, скочив на стовбур, показавши дуже подряпаний ніс, вправно підчепив кека за плече, смикнув, перекинув на спину і блискавично почав рвати і гризти його грудну клітку. Знесилений хвіст, який втратив майже всі голки, не міг його дістати. Ринула червона кров, дикобраз сіпнувся і завмер. Із грудним бурчанням пекан занурих зуби в тепле м'ясо, святкуючи перемогу над непереможним. Він, напевно, вдвадцятье облизнув скривавлену морду, коли гахнула рушниця Куонеба, і переможець вирушив продовжувати битву в далекому краю Доброго Полювання.

«Дз'яв, дз'яв, дз'яв!» До стовбура підскочив Скукум, волочучи за собою обривок шарфа, який він перегриз, твердо вирішивши битися за будь-яку ціну. І лише тому, що дикобраз уже лежав черевом догори, песику не довелося знову харчуватися самим бульйоном.

Рольф уперше бачив пекана і розглядав його з тією побожною увагою, з якою звичайно дивляться на звіра або на людину, чії подвиги описувалися такими яскравими фарбами, що він перетворився на легенду. Так ось він який — розбійник північних лісів, таємний чорний кіт, який не боїться нічого живою. Єдиний, хто може стати до бою з кеком і перемогти!

Вони розклали багаття і, поки Рольф готував обід з оленини і кип'ятив чай, Куонеб зняв шкуру з пекана. Потім вирізав серце і печінку. Підсмаживши їх на вогні, він простягнув серце Рольфу, а печінку кинув Скукуму зі словами:

— Хай буде твоє серце хоробрим, як у пекана! Ну а тебе ця печінка збереже від голок, якщо ти знову клеїтимеш дурня, а вже клеїтимеш ти його обов'язково!

У шкірі пекана біля ший і в хвості вони знайшли декілька голок дикобраза — і зовсім свіжі, і старі, які, мабуть, залиши-

лися після такої ж сутички. Але ані найменших ознак запалення або нагноєння вони не помітили.

— Так буває завжди, — сказав Куонеб. — Голки його не раять. — І, обернувшись до дикобраза, додав, готуючись здерти шкуру і з нього: — Охо, кеку! Бачиш тепер, яку помилку ти зробив, не поступившись Нана Боджу сухим кінцем колоди!

38. ЧОРНО-БУРА ЛИСИЦЯ

Якось, коли вони поверталися додому і були вже за кілька десятків кроків від хатини, Куонеб зупинився як укопаний і кивнув на протилежний берег озера, де на сніговому тлі вирізнявся якийсь звір.

— Лисиця. І здається, чорно-бура. Бачиш, яка вона темна? Напевно, вона там живе.

— Чому ти так гадаєш?

— Я багато разів помічав великі лисячі сліди. А лисиці де ходять, там і живуть. Вони і взимку дотримуються своїх ділянок.

— Кажуть, така шкура коштує стільки ж, скільки десять куніць?

— Ак! Стільки, скільки п'ятдесят.

— А добути її ми не можемо?

— Спробувати можемо. Але взимку немає води, щоб її обдурити. Треба буде спробувати інший спосіб.

І Куонеб почав утілювати дуже складний план, щоб використати сніг. Набравши попелу з вогнища (якби у нього був сухий пісок, цього не було б потрібно), він вибрав шість прогалин у лісі на південь від озера, на кожній насипав попіл невеликою грядкою і злегка окропив її пахучим приворотом. Потім за двадцять п'ять кроків на північ або на захід від грядки (північні і західні вітри були тут потужнішими) він повісив на тонкому дереві жмуток пір'я, крило або хвіст рябчика, перев'язаний червоною ниткою. Два тижні він обминав ці прогалини десятою дорогою, а потім вирушив туди перевірити, як розвивається дія перша.

Деякі сліди на снігу і все, що йому було відомо про лисячу вдачу, допомогли індіанцю відновити події двох минулих тижнів. Після того як вони пішли, по їхньому сліду незабаром затрюхикала лисиця, дісталася до першої прогалини, почула привабливий запах, обійшла навкруги грядки попелу, побачила пера, що теліпалися, збентежилася і пішла. Іншу грядку відвідала куниця і навіть порилася в попелі. На третій прогалині покружляв вовк, але на безпечній відстані від попелу.

Ще одна грядка кілька разів відлякувала лисицю чи кількох лисиць, але вони поверталися знову й знову, потім піддалися спокусі дослідити джерело чарівного аромату, а врешті-решт навіть повалилися в попелі, мабуть, усе забувши від насолоди. Тут, принаймні, все йшло за планом.

Дія друга почалася з установаження шести лисячих капканів, заздалегідь ретельно обкурених і прикутих до п'ятнадцятифунтових чурбаків.

Обережно підходячи до грядок і не знімаючи натертих кров'ю рукавичок, Куонеб поставив у кожен купу попелу капкан і підклав під нього грудку білої заячої шерсті. Після цього засипав капкан попелом, а зверху розкидав шматочки заячого м'яса, знову побризкав приворотом, закидав усе снігом, змінив пір'я, щоб відвести увагу, а все інше залишив на розсуд погоди.

Рольф уже наступного дня поривався оглянути прогалини, але індіанець сказав:

— Ва! Це недобре. Першої ночі жодна пастка не спрацює. Запах людини навколо дуже сильний.

Наступного дня розігралася завірюха, але на третій день Куонеб оголосив:

— Ось тепер можна!

Перший капкан не був зрушений.

Другий капкан зник.

— Олень! — із здивуванням вимовив Куонеб.

І справді, сніг це підтвердив. Олень, великий самець, про ходив прогалиною. Чуткий ніс повідомив йому, що звідкись поряд поширюється незрозумілий і сильний запах. Безтурбот-

но він попрямував туди, понюхав, пошкріб копитом джерело цих дивних, але вабливих пахощів, як раптом клац — і він злетів у повітря, а диявольська пахуча штука вчепилася йому в копито. Стрибок, ще стрибок, і збожеволілий від жаху олень влетів у густі хащі. Там чурбак застряг між упалими стовбурами, і щелепи капкана зісковзнули з гладкого копитця. Олень помчав у безпечніші місця, залишивши капкан валятися в купі бурелому.

У наступному капкані на них чекала чудова мертва куниця, миттєво вбита сталевими дугами. Останній капкан теж зник, але відбитки слідів були настільки чіткими, що в них могла розібратися і не дуже досвідчена людина. Лисиця спокусилася, потрапила в капкан і відволокла його разом з чурбаком. Далеко йти їм не довелось. Чурбак застряг між стовбурів поблизу у гущавині, і Рольф зайнявся приготуванням їжі, поки Куонерб знімав шкуру. Потім він витягнув сечовий міхур і побризкав його вмістом навкруги кожного капкана, сказавши, що це дуже хороший засіб, з чим Скукум, мабуть, від душі згодився.

Сліди великої лисиці їм траплялися не так уже рідко, але завжди осторонь від капканів. Вона була дуже розумна, щоб її могли обдурити пахуче зілля або продукт нирок, як би спокусливо все не було влаштовано. Траперам, правда, вдалося зловити трьох рудих лисиць, але ціною надто важких зусиль. Гра була не варта свічок. Чорно-бура лисиця блукала неподалік, тільки про свою дорогоцінну шкуру вона турбувалася дуже і дуже старанно. Щонайменший натяк на присутність людини потроював її і без того посилену пильність. Їм так би і не довелося побачити її поблизу, якби не дивний випадок, спричинений злигоднями зимового життя.

39. ГАНЬБА СКУКУМА

Якби Скукум давав інтерв'ю для газети, він, поза сумнівом, сказав би: «Я чудовий пес. Вправно полохаю рябчиків. Дикобразів рву на шматки. У собачих бійках умію за себе по-

стояти. Відверто кажучи, мене ще ніхто не подужав. Але мій справжній козир — це швидкість. У бігу мені немає рівних».

Так, своїми ногами він дуже пишався, а лисиці, що приходили до хатини зимовими ночами, давали йому багато можливостей показати себе. Випадки, коли він мало не зловив лисицю, важко полічити. Він навіть не здогадувався, що шахрайки його обдурюють і одержують від цього велике задоволення.

Самозакоханий песик нічого не підозрював і був завжди готовий кинутися навздогін за лисицею і мало її не схопити. Осінню нічну гонитву Куонебу з Рольфом спостерігати не доводилося, проте взимку лисиці вимушені виходити на полювання і при світлі дня, і тепер мисливці час від часу ставали свідками цих веселих фарсів.

І одного разу блискуче снігове тло перетворилося на арену значно серйознішого спектаклю.

Сонце вже схилилося на вечір, коли із занесеної снігом крижаної поверхні озера долетіло слабке лисяче дзявкання.

«Це мене!» — мабуть, вирішив Скукум і з лютим гарчанням кинувся до дверей.

Рольф і Куонеб поглянули у віконце. На снігу сидів їхній приятель, великий черно-бурий лис.

Куонеб потягнувся за рушницею, а Рольф спробував догукатися до Скукума. Але де там! Песик твердо знав, що його справа — зловити лисицю, а вони хай милуються його спритністю і аплодують. Лис продовжував сидіти на задніх лапах і, мабуть, посміхався. Коли Скукум, здіймаючи сніг, наблизився кроків на двадцять, сріблясто-чорний красень побіг від нього легким підтющем, тримаючи свій на диво пухнастий хвіст горизонтально. Скукум, не сумніваючись в успіху, швидко його наздоганяв; тепер їх розділяли якісь шість-сім кроків. Ще десяток стрибків — і перемога залишиться за ним. Але чомусь ці шість-сім кроків ніяк не скорочувалися. Як він не напружувався, як не рвався вперед, чорний хвіст продовжував маячити майже під самісіньким його носом, за якихось шість-сім кроків. Спочатку вони бігли в напрямку до берега, але потім лис повернув убік і почав виписувати на льоду складні зигзаги. Ага, спіймався! Скукум подвоїв зусилля.

Але, марно. Він тільки виснажувався сам і насилу дихав. Сніг був надто глибоким, але заважав він головним чином собаці, тому що велика вага в таких випадках зовсім не перевага. Сам того не помічаючи, Скукум зменшив швидкість, лис же, навпаки, надав ходу, а потім обернувся і сів на снігу.

Цього жоден собака не витримав би. Скукум гнівно загавкав, витративши даремно весь запас дорогоцінного повітря в легенях, і кинувся до ворога. Знову вони заходилися описувати на льоду кола і зигзаги, але пес незабаром зовсім знесилів і сів передихнути, а чорно-бурий негідник повернувся і загавкав на нього.

Здуріти можна! У Скукума прокинулася ображена гордість. Ні, він візьме гору або накладе головою в останній спробі! Ціною неймовірного зусилля він наблизився до білого кінчика пухнастого хвоста майже на п'ять кроків. І тут, як не дивно, великий чорний лис показав, на що він ще здатний, і миттю залишив Скукума далеко позаду. Чому? Та тому, що Куонеб, так і не зважившись вистрілити через побоювання, що під кулю підвернеться Скукум, крадькома обійшов озеро і причаївся в кущах. Але гостре чуття попередило лиса про справжню небезпеку. Він зрозумів, що комедію час закінчувати, стрілою помчав у ліс і сховався за стовбурами тієї миті, коли куля розрила сніг за кілька дюймів позаду нього.

Бідолаха Скукум поплентався додому, висолопивши язика мало не до самої землі. Вигляд у нього був пригнічений, хвіст сумовито звисав між задніх лап, вуха також повисли. Проте, продовжуючи інтерв'ю, він, напевне, повідомив би репортеру, що «нині він трохи нездужав», або ж запитав би: «А бачили ви, як він пакивав від мене п'ятами?!»

40. НАЙРІДКІСНІША ШКУРА

Вони ще декілька разів бачили чорно-бурого лиса здалеку, а одного разу сліди показали, що у нього вистачило зухвалості стрибнути з невисокого замету на комору, а звідти піднятися на дах хатини і перекусити заячими тушками, що береглися

там, поки не підходив час забезпечувати пастки новими приманками. Проте всі спроби зловити його в капкан або підстрелити виявлялися марними, і, мабуть, їхнє знайомство закінчилося б, як і почалося, якби не випадок.

Зима випала сніжна. А товстий сніговий покрив — справжнє лихо для пухнастих мешканців лісу. Він робить їхню здобич недосяжною і заважає їм вирушати в далекі мисливські експедиції або з колишньою швидкістю рятуватися від ворогів. Інакше кажучи, глибокий сніг — це важкі пута, голодування, загибель. Крім тих, кому природа подарувала ходулі або лижі. Причому останні значно зручніші за ходулі. Карibu і лосі пересуваються на ходулях, зайці-біляки, пуми і рисі забезпечені лижами. Коли земля вкрита м'яким снігом завглибшки три-чотири фути, рись стає владикою всіх дрібніших тварин і може не боятися великих своїх ворогів. Людина, ступаючи снігом на плетених лижах, одержує вирішальну перевагу над більшістю лісових чотириногих.

Ні ходуль, ні лиж у Скукума не було, а тому його довго замикали в хатині самого. Мабуть, під час такої їх відсутності чорно-бурий лис і влаштував гулянку на покрівлі, мало не звівши з розуму бідолошного пса.

Нальоти на їхні пастки не припинялися, але злодій не дотримався ніякого розкладу і був достатньо хитрий, щоб успішно вислизати від них. Хоча, мабуть, йому просто щастило.

Повертаючись додому після триденного обходу, вони побачили далеко попереду на білій відкритій рівнині озера двох якихось тварин, які то бігали, то зчиняли бійку. «Скукум і ли-

сиця», — подумали обидва, але не встигли ще відчинити двері хатини, як Скукум бурхливо вітав їх зсередини.

Куонеб вгледівся у дві рухомі плями і сказав:

— В одного немає хвоста. Гадаю, це піішу (рись) і лисиця.

Рольф заходився готувати обід, але весь час поглядав у вікно. Плями залишалися на озері, хоча майже весь час швидко змінювали положення.

Після обіду він сказав:

— Ходімо подивимося. Може, добудемо шкуру, а то й дві.

Вони наділи лижі; ховаючись за кучугурами, прослизнули над оленячим бродом і за кущами прокралися на мис недалеко від чотириногих супротивників. Одного погляду було достатньо, щоб їм згадалося посоромлення Скукума.

За сто кроків від них на білому килимі стояли один проти одного велика рись і їхній старий приятель — чорно-бурий лис. Він у відчай шкірив блискучі зуби, але провалювався в сніг до самого черева при кожній спробі втекти. І був уже дуже поранений. Утім, рись одразу ж його наздогнала б, тому що широкі лапи витримували вагу її тіла надійніше за найкращі ступальні лижі, хоча з них двох вона була помітно важчою. Проте рись також дуже втомилася і все ще побоювалася гострих зубів, які клацали, як щелепи сталевого кашкана, тільки-но вона робила крок уперед. Так, звичайно, вона мала намір розправитися зі своїм сріблясто-чорним супротивником, але без збитку для себе. Знову й знову вони на мить зближувалися, коли змучений лис стрибав уперед по підступному пухкому снігу. Якби йому вдалося знайти якесь укриття з тилу, він би ще постояв за себе. Але куди б він не повертав, сильна, озброєна ще й пазурами кішка опинялася у нього на дорозі, не провалившись у сніг ні на дюйм.

Дивитися на них і не проникатися глибоким співчуттям до мужнього лиса було неможливо. Рольф, принаймні, вже вирішив допомогти йому врятуватися, але тут настала розв'язка. Знову рвонувшись до лісу, лис із головою пішов у замет, наметений на осоку, а тому особливо пухкий, і перш ніж він устиг зайняти колишню позицію, зуби рисі стулилися на його заривку, а жорстокі пазури розпорили живіт.

Тільки захист власного життя виправдовує вбивство, а в цьому разі це означало б, що рись прагнула вгамувати голод. І що ж, вона з'їла з таким зусиллям здобутий обід? І не подумала! Лісова кішка здригнулася, самовдоволено облизала груди і лапи, ще раз підкинула нерухоме тіло і спокійно побрела вздовж заметеного берега.

Куонеб приставив долоню до рота і вискнув, немов заєць, що потрапив у пастку. Рись завмерла, обернулася і легким підтюпцем поспішила на принадний звук. Нічого не підозрюючи, вона наблизилася до мисливців на двадцять кроків. Гримнув постріл — і рись забилася в снігу.

Сріблясто-чорна шкура була пошкоджена дуже мало і обіцяла принести їм таку саму суму, як уся здобич, разом узята. Шкура рисі коштувала не менше за куницеву.

Тепер вони могли на дозвіллі розібратися в слідах і незабаром з'ясували, що лис полював на зайців у чагарнику, і тут на нього напала рись. Спочатку він вдало вивертався і уникав серйозних пошкоджень, тому що сніг там устигли втоптати зайці. Приблизно за годину йому ця гра набридла, і він необачно вирішив податися з мисливської ділянки рисі, перебігши озеро. Та сніг під ним провалювався, а рись легко ковзала по білому покриву. Прорахунок виявився фатальним. Але лис був сильний і хоробрий. Він ще годину відбивався, перш ніж значно сильніша і важча рись зуміла з ним покінчити. Просто так, заради розваги. Але цього разу відплата не забарилася, і безглузде вбивство гідно було покарано.

41. ВОРОЖА ФОРТЕЦЯ

В одному випадку із ста дати волю злості ще й як вигідно! Тільки як розпізнати, що це і є той самий випадок?

Із висловів Сая Сіванна

Звичайно обхід західної низки пасток забирав два дні, і приблизно на півдорозі вони в зручному місці спорудили

сарайчик для ночівлі. І ось одного разу, увійшовши до нього, вони помітили, що з часу їх останнього обходу тут розташовувався на відпочинок любитель жувати тютюн. Ні в індіанця, ні в хлопця такої звички не було. При кожному новому доказі присутності ворога на їхній ділянці Куонеб похмурнів дедалі більше, а незабаром було вчинено й зовсім непобачений злочин.

Не всі трапери мітять свої капкани, вважаючи це зайвим марнуванням часу. Проте Рольф за допомогою напилка позначив кожний їхній капкан трьома насічками. І, як виявилось, не марно.

Обходячи західну боброву загату, вони побачили, що всі шість капканів зникли. В одних місцях жодних слідів грабіжника не залишилося, але біля інших чіткі відбитки свідчили, що поніс капкани той самий порушник лісових законів, який давно привласнював собі плоди їхньої праці. На сучку над ополонкою теліпалася синя нитка.

— Тепер я піду по сліду і вб'ю його, — сказав Куонеб.

Рольф, противник крайніх засобів, спробував його заспокоїти, але, на його превеликий подив, індіанець гнівно до нього обернувся і вигукнув:

— Ти знаєш, що він білий! Якби він був індіанцем, ти б терпів? Ні!

— На південь від озера нам місця вистачить. Може, він справді прийшов сюди перший?

— Сам знаєш, що ні! Треба б тобі з'їсти більше пеканячих сердець. Я шукав миру, а зараз хай буде війна!

Підкинувши пакунок на плечі, він схопив рушницю, і його лижі зашаруділи по снігу: сссеп, сссеп, сссеп!

Скукум сидів біля Рольфа. Він схопився на ноги і пробіг кілька кроків слідами Куонеба. Рольф навіть не змінив пози, приголомшений цією зміною в своєму другові. Він розгубився. Розбрат між друзями гірший за війну... Скукум озирнувся, побіг далі, а Рольф з тим самим подивом продовжував дивитися йому вслід. Куонеб уже зник з очей, Скукум наближався до повороту, але Рольф немов скам'янів. У мозку в нього вибором пролітали події минулих місяців: як Куонеб дав йому

прихисток, як дбайливо доглядав за ним після пригоди з оленем... Він завагався. І тут побачив, що Скукум біжить назад. За хвилину пес поклав біля його ніг рукавицю Куонеба. Мабуть, індіанець її впустив, а Скукум підібрав і відніс до того із своїх господарів, до якого було ближче. Без рукавиці Куонеб відморозить пальці. Рольф схопився і побіг слідом. Вирішивши так, він голосно гукнув Куонеба і продовжував кричати, поки не почув у відповідь крик. За декілька хвилин він побачив Куонеба: індіанець сидів на поваленому стовбурі і чекав. Рольф мовчки простягнув йому рукавицю і почув у відповідь коротке гмикання. Трохи почекавши, Рольф сказав:

— Ходімо! — і попрямував ледве помітним слідом злодія.

Понад годину вони мовчали. Потім слід привів їх до кам'янистого пасма. На голих схилах, що обдувались вітром, жодних відбитків не збереглося, проте Куонеб продовжував пошук. По той бік пасма, в густому безвітряному лісі, вони знову вийшли на слід, — поза сумнівом, той самий, тому що лижі були на два пальці ширшими і на долоню довшими, ніж лижі Куонеба. До того ж права тріснула, і на відбитку легко розрізнялася заглибиною від ременя, яким було обмотано пошкоджене місце. Цю заглибину вони бачили всю зиму, а зараз вона позначала слід, що відводив на захід, як і раніше.

З настанням темряви вони влаштувалися на ночівлю у ярку. Спати в снігу їм було не звикати. Вранці вони спершу продовжили пошук, але виявилось, що вітер зітер і зрівняв усі відбитки.

Що ж тепер робити? Рольф не запитав цього вголос, а спробував сам знайти відповідь. Куонеб був засмучений. Нарешті Рольф сказав рішуче:

— Він, звичайно, живе на березі річки, десь там... І на відстані одного дня шляху. Цей слід замело, але ми, напевно, знайдемо інший. І відразу його впізнаємо.

Похмуře обличчя індіанця посвітлішало.

— Ти Нібовака, — сказав він звичним дружнім голосом.

За півмилі вони побачили свіжий слід. Свіжий, але такий знайомий! Навіть Скукум поспішив висловити йому свою огиду. За кілька хвилин слід вивів їх до хатини. Вони зняли

лижі і повісили їх на дерево. Не постукавши, Куонеб відчинив двері. Вони увійшли й опинилися віч-на-віч з довготеле-сим чолов'ягою, чю потворну фізіономію всі трое, включаючи Скукума, відразу впізнали. Це був Хог, якого вони бачили в лавці, коли купували зимове спорядження.

Хог потягнувся по рушницю, але Куонеб узяв його на приціл і наказав голосом, який не викликав бажання сперечатися:

— Сядь!

Хог похмуро підкорився, але пробурчав:

— Гаразд! За десять хвилин прийдуть мої товариші!

Рольф сторопів. Куонеб і Скукум навіть і бровою не ворухнули.

— З твоїми товаришами ми покінчили на пасмі, — сказав індіанець, не намагаючись спростовувати очевидну брехню.

А Скукум загарчав і обнюхав ноги ворога. Хог швидко відвів одну назад.

— Тільки штовхни мого собаку ще раз, — виразно сказав Куонеб, — і вже більше ти нікого штовхати не будеш.

— Та хто його штовхав? І чого ви тут розоряєтесь? Постривай — і визнаєш, що законів ще ніхто не скасовував!

— Тому ми сюди й прийшли. Чуєш, злодюго, який оббирає чужі пастки? По-перше, щоб відшукати наші капкани, а по-друге, попередити тебе: наступного разу, коли ти підійдеш до наших пасток, ворони наїдяться донесочу. По-твоєму, я

їх не впізнав? — і Куонеб кивнув на пару великих лиж з подовженими задниками.

Раму правої скріпляв сирицевий ремінь. — А цю синю нитку бачиш? —

й індіанець приклав її до синього шарфа, що висів на кілочку.

— Розбирайся з Білом Хокінсом! І лижі його, і шарф! А він за п'ять хвилин з'явиться!

Куонеб презирливо знизав плечима і сказав Рольфу:

— Пошукай наші капкани.

Рольф обшукав усю хатину і сполучену з нею комору. Капкани він знайшов, але без своїх міток. Та й були вони не на бобрів.

— Ти б краще собі скво підшукав, та з папузом, — з'єхидничав Хог, який зрозумів, що Рольф — білий, і не знав, що подумати.

Пошуки виявилися марними. Або Хог капканів не крав, або заховав їх в якомусь іншому місці. Всі його капкани були невеликими, крім двох ведмедячих.

Хог вибухнув брутальною лайкою, але прикусив язика, коли Куонеб пообіцяв нацькувати на нього Скукума. Тримався він після цього так принижено і боязко, що вони вирішили обійтися попередженням.

Індіанець зняв зі стіни рушницю і вистрілив у відчинені двері, аніскільки не побоюючись, що його почують неіснуючі товариші Хога. Потім, передумавши, він повідомив:

— Ак! Свою рушницю ти знайдеш за півмилі звідси, йдучи по наших слідах. Але далі не ходи і стережися, щоб я не побачив нові відбитки лиж з того боку пасма. Ворони, розумієш, дуже голодні.

Скукуму, на превелике його розчарування, так волі й не дали. Позичивши на годину рушницю Хога, вони повісили її на низькому дереві за півмилі від хатини і подалися геть.

42. ПУМА СКУКУМА

— Чому майже ніде не видно оленячих слідів?

— Олені на зиму сховалися в своїх загородах, — відповів Куонеб. — Ходити по такому глибокому снігу вони не можуть.

— А в нас швидко скінчиться м'ясо! — сказав Рольф, що, на жаль, було абсолютною правдою.

На початку зими вони могли б добути багато оленів, чие м'ясо в цю пору особливо смачне, але їм ніде було зберігати великий запас. Тепер же оленів треба було розшукувати, а оленина з кожним днем ставала жорсткішою і жиравішою.

За кілька днів по тому вони піднялися на високий пагорб, з якого відкривався широкий виднокіл. Попереду над лісом кружляли ворони. То один, то другий раптом пірнав за дерева.

— Може, дохлий олень, а може, оленьча загорода, — зробив припущення Куонеб.

Унизу перед ними лежало те саме широке, густо поросле ялівцем болото, де восени вони бачили безліч оленів. І тому аніскільки не здивувалися, коли, заглибившись у хащі, побачили незліченні оленьчі сліди.

Існує легенда, ніби в оленьчій загороді тварини щодня впродовж усієї зими старанно втоптують сніг, щоб у цих межах бігати швидко в будь-якому напрямку. Насправді олені просто збираються в добре захищених од вітру місцях, де більше корму. Сніг тут не громадиться заметами навіть у завірюху, і олені дійсно його поступово втоптують, блукаючи в пошуках корму. Звісно, загороду вони можуть покинути будь-якої хвилини, але за її межами лежить глибокий м'який сніг, у якому вони безпорадно борсаються.

Діставшись до втоптаних стежок, мисливці зняли лижі й обережно пішли слідами. На віддалі промайнуло декілька сірих постатей, які одразу ж сховалися, підтвердивши, що густі хащі приховують багато їхніх побратимів. Мисливці рушили на крики воронів і побачили, що чорні птахи розсілися не на одній, а на трьох оленьчих тушах, до того ж ще не замерзлих.

Куонеб після недовгого огляду дійшов висновку:

— Пума!

Так, пума теж відшукала оленьчу загороду і поселилася тут, немов миша в грудці сиру, — ніяких турбот і клопотів; а їжі хоч завалилась.

Пуму таке становище дуже влаштувало, чого не можна сказати про оленів, тому що ця найбільша кішка Північної Америки вбиває не тільки заради насичення, але й для забави.

Пума залишила всі три туші майже незайманими, влаштувавши бенкет десяткам двом воронів, а можливо, й лисицям, куницям і рисям.

Куонеб вирішив, що олені почекають, а їм корисно спершу розвідати, чи не знайдуть вони пуму. Скукума звільнили від мотузка і дали йому повну волю похвалитися своїми талантами.

Гордий, немов полководець на чолі звитяжного війська, пес помчав уперед і, судячи із звуків, сполохав десятків зо два оленів. Потім він знайшов ще один найцікавіший запах і загавкав зовсім на інших нотах — з деяким відтінком страху. Гавкіт цей лунав далеко на заході, де болото впиралося в кам'яне пасмо. Звір, якого він обгавкував, очевидно вибрався на дерево, тому що гавкіт долинав з одного місця.

Куонеб з Рольфом поспішили туди і побачили, що Скукум заливається лютим гавкотом під товстим і високим ялівцем. Вони спершу подумали на дикобраза, але за декілька кроків побачили на землі велику пуму, яка, аніскільки не тривожачись, дертися по стовбуру не побажала і не звертала на пса ніякої уваги — іноді тільки морщила носа, шипіла або гарчала, якщо Скукум підскакував дуже близько.

Проте поява мисливців надала справі іншого ходу. Пума підняла голову і одним стрибком злетіла на широку розсоху, а доблесний Скукум уперся в стовбур передніми лапами і недвозначно погрожував, що ось зараз дістанеться до неї і розірве на шматки.

Пуми рідко потикаються на очі людям, а тут ще їм трапилася неповторна нагода вберегти своє оленяче стадо, і мисливці пішли навкруги стовбура, виглядаючи, звідки буде зручно вистрілити. Проте товсте суччя, немов за наказом, надійно загородило хижака.

Після другого кола Куонеб сказав Рольфу:

— Шпурни в неї чим-небудь. Треба її зігнати на землю.

Рольф з дитинства вмів влучно кидати камені, але всі вони лежали під сніговим покривалом. Проте неподалік з-під скелі було незамерзле джерело, і сніг навкруги нього весь просочився водою. Рольф зліпив важкувату сніжку і щосили кинув її в пуму. Волею випадку міцна куля влучила їй просто в носа, так що вона від здивування зістрибнула з розвилки.

Скукум одразу ж підскочив до неї, але сильний ляпас примусив його заспівати іншої пісні, а пума тим часом великими

стрибками зникала. Безстрашний Скукум кинувся за нею із божевільним вереском і гавканням.

Пумі він так набрид, що вона сховалася на невисоке дерево — зовсім не від страху, а від бажання позбутися настирливого пса, але Скукум негайно проклав навкруги дерева втоптану собачу стежку. Тепер мисливці дотримувалися великої обережності: рухалися безшумно і ховалися за стовбурами. Пума цілком поглинула зухвала поведінка невідомого звіра, і вона не помітила, як Куонеб підійшов зовсім близько, поклав ствол рушниці на сучок, прицілився і вистрілив. Коли дим розсіявся, вони побачили, що пума лежить на спині, судомно смикаючи лапами, а Скукум хоробро вчепився їй у хвіст. «Моя пума! — здавалося, вигукував він. — Де вже вам без мене!»

Пума в оленячій загороді — те саме, що вовк у кошарі. До кінця зими вона, можливо, перебила б усіх оленів на цьому болоті, хоча з'їсти не змогла б і десятої частини. Таким чином, це полювання виявилось вдалим і для оленів, а не тільки для Куонеба. А вичинена прекрасна шкура наступними роками побувала в багатьох почесних місцях.

43. ДЕНЬ ВІДПОЧИНКУ В ЛІСІ

Рольф прагнув дотримуватися неділі, як учила його мати, і Куонеб не заперечував. Цікаво, що червоношкірі були значно терпиміші до вірувань білих, ніж білі — до їхніх.

Пісні, якими Куонеб вітав сонце і закликав духів, вуса тварин і дрібки тютюну, які він спалював, Рольфу уявлялися нешкідливими марновірствами. Називайся вони молитвами і ладаном, він ставився б до них з великим шануванням. Самому ж йому не подобалося, якщо Куонеб у неділю (день Господній!) полював або працював сокирою, і індіанець зважав на те, хоча бачив у цьому тільки порожні вигадки. Але оскільки Рольф вважав, ніби робота цього дня — «шкідливе чаклунство», хай буде так, як він хоче. Так неділя стала днем відпочинку в лісі, але Куонеб перетворив його на день спогадів і пісень.

Якось увечері в неділю вони сиділи в хатині біля вогнища, а зовні буран стрясав двері і віконну раму. Білоногий хом'як, чия родина влаштувалася в хатині, перевіряв, як близько можна підбігти до носа Скукума і не потрапити йому в зуби. Рольф спостерігав за його грою. Куонеб лежав на купі оленячих шкур з люлькою в роті, впираючись головою в раму ліжка, а руки заклавши під потилицю.

У хатині панував дружній спокій. Раптом Рольф запитав:

— Куонебе, а ти був одружений?

— Ак! — коротко відповів індіанець.

— І де ви жили?

— У М'яносі.

Рольф не посмів більше ні про що розпитувати. Він розумів, що один рух може розчинити двері або замкнути їх подвійним засувом, і розмірковував про себе, як все-таки викликати Куонеба на відвертість. Скукум все ще мирно сопів. Тепер і Куонеб не зводив очей з хом'яка, а той сновигав уже біля березової жердини, притуленої до стіни, де на кілочку висів том-том. Ось якби Куонеб узяв його і відкрив своє серце... Але попросити про це Рольф не наслідкувався, побоюючись усе зіпсувати. А хом'як тим часом причаївся позаду жердини. Раптом Рольф зміркував, що жердина, якщо впаде, неминуче зачепить мотузку для білизни, прив'язаний до кілочка з том-томом. Він удав, ніби хоче схопити хом'яка, і штовхнув жердину, вона сильно вдарила по мотузку, і пісенний барабан упав на підлогу, глухо загудівши. Рольф підняв його, почув у себе за спиною гмикання, обернувся і побачив, що Куонеб простягає руку по том-том. Якби Рольф сам послужливо зняв барабан зі стіни, йому довелося б повісити його назад, але тепер індіанець постукав по туго натягнутій шкірі, прогрів її біля вогню і заспівав пісню вабанаки дуже тихо, ніжно.

Рольф сидів зовсім поряд, і вперше музика червоношкірих відкрилася йому із зовсім нового боку — досі Куонеб співав або на віддалі, або обмежувався короткими заклинаннями. А зараз обличчя його прояснилося, і, підіграючи собі на барабані, він виводив дивовижно красиву мелодію «Війни Калус-

*...Куоуб лежав на купі оленьчих шкур з люлькою в роті,
втираючись головою в раму ліжка, а руки заклавши під поти-
лицю...*

капа з чаклунами», що супроводжувалася горловими трелями, і дух його народу засяяв в очах співця. Потім він заспівав пісню закоханих — «Каное з кори»:

Зажеврили зорі, випала роса.

До милої я пливу в каное з кори.

А потім колисанку: «Злий ведмідь тебе не схопить». Замовкнувши, Куонеб втупився у вогонь. Після довгого мовчання Рольф нерішуче сказав:

— Моїй матері сподобалися б твої пісні.

Чи розібрав Куонеб його слова, чи ні, він, принаймні, відчув дружню симпатію, яка їх продиктувала, і відповів на запитання, поставлене годину тому:

— Звали її Гамовіні, тому що вона співала, як нічна пташка над Асамуком. Я привів її з житла її батька в Сагатуці. Ми жили в М'яносі. Вона робила красиві мокасини і кошики, а я ловив рибу і здобував хутро. І ми ні в чому не мали потреби. А потім у нас народився син. У нього були великі круглі очі, і ми назвали його Вівіс — «наше совеня». Ми були дуже щасливі. Коли Гамовіні співала маленькому, світ немов заливали сонячні проміння. Одного разу, коли Вівіс уже навчився ходити, вона залишила його зі мною, а сама пішла в Стемфорд продавати кошики. У порту стояв великий корабель. Людина з нього сказала їй, що матроси куплять усі її кошики. Вона нічого не остерігалася. А на кораблі її схопили, сказали, що вона рабиня-втікачка, і замкнули, поки корабель не відплив. Я чекав, а вона все не поверталася, і я посадив Вівіса собі на плечі і швидко пішов у Стемфорд. Дещо мені вдалося дізнатися, але всі говорили, що не знають, як називається цей корабель, звідки він приплив і куди поплив далі. Їм було байдуже. Моє серце спалював гнів. Я хотів битися з ними, я убив би людей на пристані, але їх було багато. Мене зв'язали й ув'язнили на три місяці. А коли випустили, Вівіс уже помер. Їм було байдуже. Мені так більше і не вдалося нічого дізнатися. І я пішов жити під скелю, щоб не бачити нашого втраченого дому. Не знаю, можливо, вона жива. Але я думаю, що розлука з дитям її швидко вбила.

Куонеб замовк. Потім схопився на ноги. Обличчя його

спохмурніло. Він вийшов назовні, де в нічному морозі вирувала завірюха. Рольф залишився наодинці із Скукумом.

Скільки горя пережив його друг! Здавалося, в житті у нього не було нічого, окрім горя, і Рольф, задумавшись не за літами серйозно, мимоволі запитав себе: «А якби Куонеб і Гамовіні були білими, могло б з ними трапитися таке? Поставилися б до його відчаю з такою презирливою байдужістю?» На жаль, він знав, що ні. І так само мимоволі постало ще два запитання: «То чи існує Бог, справедливий і суворий суддя?» і «Чи одержить хоч хто-небудь відплату за всю цю мерзоту?»

Індіанець повернувся за дві години. Він зайшов до хатини мовчки, і Рольф ні про що його не запитав. Але він не замерз. Мабуть, він швидко пройшов не одну милю. Рольф зібрався лягти. Куонеб нахилився, підняв із загорошеної підлоги голку, яку Рольф загубив напередодні, і мовчки простягнув її хлопцеві, який тільки ствердно гмикнув у відповідь і прибрав голку в березовий коробок.

44. ЗНИКЛА ЗВ'ЯЗКА ШКУР

Після, здавалося б, не дуже плідних відвідин ворожої фортеці будь-які посягання на їхні пастки відразу припинилися. Проте в березні, коли чергування відлиги і морозів покрило сніг твердим настом, по якому можна було пересуватися швидко і без лиж, не залишаючи жодних слідів, їх знову пахабно обікрали.

Ще до бобрової загати вони витягли з пасток пекана і декількох лісових куниць. Капканів на бобрів у них тепер не було, але їм кортіло подивитися, чи багато бобрів уціліло і чим вони займаються.

З відлигою біля берега, де били джерела, утворилися широкі ополонки, якими, як чітко показували сліди, бобри часто користувалися, а тому мисливці наблизилися до берега, дотримуючись обережності.

Вони вдивлялися з-за поваленого дерева в найближчу ополонку. Куонеб тримав рушницю напоготові, а Рольф стискав Скукума, що вивертався, і тут з води піднялася знайома

плоска морда. Великий бобер проплив довкола ополонки, приплюхався, придивився, а потім безшумно вийшов на укїс, мабуть, прямуючи до осики, яку днями почав обгризати. Він був зовсім близько, і Куонеб прицілився, але Рольф торкнувся його плеча і показав туди, де серед дерев неквапливо ішла велика рись. Вона поки що нікого не вчуяла, але раптом її погляд упав на бобра, що вже працелюбно підпиляв осику.

Шкура бобра дорожча за рисячу, але майже в кожному мисливці живе натуралїст, і люди завмерли в очікуванні подальших подій.

Тільки-но рись помітила здобич, як розпласталася на снігу і стала невидимою. Мисливці ледве розрізняли її, коли вона повзла через галявину, підносячись над землею не більше, ніж на три-чотири дюйми. Бурелом, горби, стовбури дерев, навіть кущики пропонували чудові укриття, і ось рисячі вуса промайнули в гушавині кроків за п'ятнадцять від бобра.

Скукум просто знемагав від хвилювання. Хоча він нічого не бачив, але до його ніздрів долипали різні привабливі запахи, і виривався він тепер з подвоєною силою. Чуткий слух бобра розрізнув шерех цієї боротьби. Дроворуб кинув роботу, обернувся і заспішив до ополонки. Рись вистрибнула із засідки і вчепилася йому в спину. Але бобер був удвічі важчий, крутий укїс покривала кірка льоду, і вони з'їхали до самої води. Там бобер рвонувся і пірнув, захоплюючи за собою рись. Обое сховалися в глибині, і мисливці кинулися туди, сподіваючись, що легко з ними впораються, тільки-но вони спливають. Але скоро зрозуміли, що бобер, у якого у воді були всі переваги, потягнув свого ворога під лід.

П'ять хвилин по тому вже не можна було сумніватися, що рись потонула. Куонеб зрубав деревце і зробив багор. Він довго нишпорив під крижаною кіркою і вреншті-решт намацав щось м'яке. Над цим місцем вони продовбали сокирою ополонку і витягли мертву рись. Бобер, зрозуміло, врятувався і, можливо, не був навіть серйозно поранений.

Поки Куонеб знімав шкуру, Рольф вирішив пройтися уздовж загати, але незабаром швидко примчав назад: він таке знайшов!

Із сусідньої ополонки не так давно виліз бобер, пройшов двадцять кроків до пагорба, який окропив своєю струминою, з десятка листяних дерев, що росли там, вибрав тополю — улюблений корм нарівні з осикою. Він обгриз його з великою майстерністю, але в чомусь прорахувався — можливо, тому, що був один, — дерево впало йому на спину, вбивши на місці і пришпилевши до землі.

Удвох із Куонебом вони без зусиль витягли загиблого і покинули загату із значно багатшою здобиччю, ніж могли сподіватися.

Увечері вони влаштувалися ночувати в сарайчику. З того вікопомного дня, коли в їхні капкани потрапило відразу шість бобрів, жоден обхід не приносив їм одночасно стільки цінних шкур.

Ранок випав на диво ясним. Снідаючи, вони помітили, що далеко на півночі — там, куди вони ніколи не заходили, — зібралася небувала кількість воронів. Двадцять, якщо не тридцять чорних птахів кружляли високо над якимось місцем, голосно каркаючи, а іноді стрімко пірнаючи вниз.

— Чому вони так кружляють?

— Сигналять іншим воронам, що там є їжа. Вони дуже пильноокі, бачать на десять миль. Ось вони й злітаються до падла. Батько говорив, що можна зібрати всіх воронів, які живуть на двадцять миль навколо, якщо покласти тушу так, щоб хоча б один її помітив. А там вони вже подадуть сигнал один одному.

— Чи не сходити нам туди подивитися, в чому річ. А раптом ще пума? — запропонував Рольф.

Індіанець кивнув, і, прибравши в безпечне місце зв'язку шкур разом з лижами, які про всяк випадок захопили з собою в обхід, вони попрямували через ліс твердим настом. До збіговиська воронів йти довелося майже три милі, і, як і раніше, кружляли вони над ялівцевим болотом — ще однією оленячою загородою.

Скукуму тільки того й треба було! Сповнений бойового завзяття, він помчав уперед. Але одразу ж стрімголов вилетів з гущавини, закликаючи на допомогу: «У-у-у! У-у-у!»

А наступали їм на п'яти двоє вовків. Куонеб підпустив їх на сорок кроків, але тут вони помітили людей і сахнулися вбік. Куонеб вистрілив. Один вовк вискнув зовсім по-собачому, обидва вовки стрибнули в кущі і зникли. Уважно оглянувши сніг, Куонеб з Рольфом знайшли дві-три краплі крові. Зате серед ялівцю валялося щонайменше десять оленів, зарізаних вовками, але досить давно. Живих оленів вони побачили зовсім мало, а вовків — жодного; і ті, й інші втікали від їхнього наближення, добре наст відкрив у лісі всі дороги.

Вони ще затрималися, спустившись у верболозі подивитися, чи немає там бобрової загати, і повернулися до сарайчика вже далеко за полудень. Усередині нічого за час їхньої відсутності не змінилося — тільки зв'язка шкур зникла безслідно.

Звичайно, наст не зберіг жодних відбитків. У першу хвилину вони запідозрили колишнього злодія, але потім, продовжуючи шукати які-небудь докази і поблизу, і далі, натрапили на обривки горностаєвої шкурки, а ще за чверть милі — і на решту її шматків. Потім вони знайшли роздерту шкурку ондатри. Чи не вічний ворог усіх траперів — росомаха? Хоч це й рідкісний звір, але серед цих пагорбів вона, напевно, водиться. Ага! Ось і подряпини на дереві — звичайний знак росомахи, а під ним — клаптик ондатрової шкірки. Останні сумніви розсіялися, злодія впізнали.

— Оскільки порвала вона найдешевші... — почав Рольф, затнувся і зустрів багатозначний погляд Куонеба.

Тільки найдешевші! Дивний збіг — чи не однаково росомасі, які шкури рвати? Жодних інших слідів її не було, а на крижаній кірці взагалі нічого прочитати не можна. Обидва зрозуміли, що шкурки розідрані, а кора подряпана тільки про людське око, злодій же — людина, і майже напевно — Хог.

Значить, уранці він піддивився, як вони пішли із сарайчика, і за цей час, звичайно, встиг утекти дуже далеко.

— Ак! Почекаймо кілька днів, хай думає, що обдурив нас. А потім я його відшукаю — і ми поквітаємося! — Куонеб вирішив довести справу до кінця.

45. УТИХОМИРЕННЯ ХОГА

Від того, хто скиглить, а сам пальцем не ворухне, щоб собі ж допомогти, користі не більше, ніж від шуби на утопленику.

Із висловів Сая Сілванна

У ці плани несподівано втрутилася погода і врятувала їхнього ворога від швидкої відплати. Настала довга відлига з дощами. На кінець другого тижня на льоду озера стояла вода глибиною дюймів із шість, а по кризі річки котився бурхливий потік, швидко його стоншуючи. Сніг перетворювався на напіврідке місиво, і вже відчувалося стрімке наближення весни.

Ночами, правда, підмерзало, але щодня сонце припікало сильніше, і на всіх південних схилах з'явилися великі проталини.

Першого ж більш-менш морозного дня трапери вирушили в обхід, знаючи, що мисливський сезон закінчився. На шість місяців пастки і капкани залишаться без діла.

Вони йшли звичною своєю дорогою, і хоча захопили лижі, але користувалися ними рідко. У середині дня Куонерб кивнув на відбитки великих лап і ствердно гмикнув, коли Рольф сказав напівзапитливо:

— Ведмідь?

Так! У лісі знову з'явилися ведмеді. Вони ще не втратили весь свій жир, і хутро їхнє було у відмінному стані. Ще місяць, і вони худнуть, а шерсть почне швидко линяти. Настав час полювання на ведмедів — або капканами, або з собаками.

Без сумніву, Скукум вважав, що чим-чим, а вже собакою вони забезпечені, але одного собаки для цькування ведмеда мало. Потрібна зграя з трьох-чотирьох псів, які кидалися б на звіра ззаду, примушували б його повертатися і давати їм бій. Якщо собака один, ведмідь просто побіжить швидше.

Капканів у них не було, і, знаючи, що ведмідь, який вийшов з барлогу, долає великі відстані, вони навіть не спробували його переслідувати.

У пастках вони знайшли двох куниць, але одна від теплої погоди вже зіпсувалася. Нарешті вони розібралися, що у їхнього ворога була своя низка пасток, до якої він включив і частину поставлених ними. Обхід він зробив незадовго до них і встиг ще раз покористуватися плодами їхньої праці.

Його слід, хоча й учорашній, був досить чітким. Куонерб перевірів замок своєї рушниці, міцно стиснув губи і пішов по цьому сліду.

— Що ти задумав, Куонебе? Стріляти ж ти не будеш?

— Поки не підійду ближче, не буду.

Суворий погляд індіанця примусив Рольфа замовкнути.

Упродовж трьох миль вони побачили тільки три пастки на куницю — жоден трапер, який поважає себе, не поставив би їх так мало, — а потім вийшли до великого трикутника з колод біля дерева з приманкою. Досвідчене око відразу визначило, що тут поставлено великий сталевий ведмедачий капкан.

Вони мало не спізналися покласти край приливу допитливості Скукума, а ще за дві милі зрозуміли, що їхній ворог хоча й поганий трапер, проте досить швидкий і край цей знає.

На заході сонця вони опинилися біля свого сараю і залишилися там ночувати. Коли Рольф перед сном вийшов подивитися на зірки, він почув віддалений скрип дерева і здивувався, тому що стояло безвітря. Навіть Скукум звернув увагу на цей звук. Але він стих і більше не повторювався. Вранці вони пішли далі.

У лісі весь час щось чується: тріск суччя, щонайменше десяток різних криків сойки, удвічі більше криків ворона, а часом голося синиць, рябчиків і сов. Чотириногі звичайно більше дотримуються тиші, хоча червона білка вічно клопочеться і здійснює шум.

Ці голоси лісу долинають далеко, а деякі взагалі дуже далеко. Мабуть, за добу не випадає і п'яти хвилин, коли чуткий слух пильного собаки не ловить той чи інший дивний лісовий шепіт, бурмотіння, дряпання, тріск, виск або свист. Тобто разів триста за добу його зовнішнє вухо доповідає його внутрішньому вуху, що відбувається те й те, хоча повідомлення ці можуть багато днів ігноруватися як мало цікаві або дріб'язкові. Але з цього не впливає, що собака щось упускає. Роз-

мірений звук їхніх кроків, хоча для самих мисливців і заглушав інші звуки, Скукуму, мабуть, нітрохи не заважав. Знову скрип якогось далекого дерева стривожив його мозок, шерсть на загривку у нього найжачилася, і він видав неголосне «ав!».

Рольф з Куонебом завмерли, як завмирає будь-який розумний мисливець, коли собака командує: «Стій!»

Вони почекали і хвилини зо дві по тому знову почули цей звук, всього лише поскрипування сучка, який під вітром треться об сусідній.

Але Скукум повторив: «Ав! Ав! Ав!» — і побіг уперед.

— Назад, дурню! — крикнув Рольф.

Але Скукум знав, що робив. Він продовжував бігти, потім зупинився, опустив голову і понюхав щось у снігу. Куонеб підняв його знахідку. Струбцина! Інструмент, який трапер бере з собою, коли йде заряджати ведмедачий капкан, — без нього одна людина взагалі не може впоратися з могутніми пружинами капкана. Куонеб показав струбцину Рольфу.

— Ак! Хогу тепер погано!

Безперечно, їхній суперник втратив найважливіший інструмент.

Проте виявилось, що Скукума його знахідка не особливо цікавила. Він устиг утекти далі. Вони вийшли до невеликого яру. Попереду невидимий Скукум вибухнув сердитим гавкотом, адресованим комусь конкретно.

Мисливці кинулися туди і побачили на снігу скорчене тіло їхнього ворога Хога, що потрапив рукою і ногою в диявольське знаряддя тортур, у ведмежий капкан, який він сам же й поставив.

В очах Куонеба спалахнув лютий вогонь, а Рольф закам'янів від жаху. Але тут пролунав хрипкий стогін.

— Він живий! Поквапся! — крикнув Рольф.

Індіанець неспішно підійшов ближче. Він же присягнув собі помститися, то навіщо ж йому було поспішати?

Нещадні сталеві щелепи міцно тримали Хога за коліно і кисть правої руки. Передусім необхідно було звільнити його. Але як? Немає такого силача, який зумів би розтиснути пружину ведмежого капкана... А струбцина?

— Куонебе, та допоможи ж йому! Швидше! — у нестямі від хвилювання кликав Рольф, забувши про всі підлоти Хога, бачачи перед собою тільки замучену, вмираючу людину.

Індіанець секунду дивився на знесилене тіло, потім швидко нахилився і наклав струбцину. Його спиритні пальці скоро розтисли першу пружину. Але що робити з другою? Струбцина у них була тільки одна. Довгим ременем із сириці, який вони завжди брали із собою, індіанець швидко обмотав стиснуту пружину, щоб утримати її, потім зняв струбцину, зайнявся другою пружиною, і щелепи капкана розімкнулися. Індіанець розвів їх ще дужче і вивільнив покалічену ногу і руку. Проте Хог навіть не поворушився. Здавалося, вони спізналися. Рольф зняв з себе куртку і розстелив її на снігу. Куонеб розклав багаття. За чверть години вони вже вливали гарячий чай до рота бідолахи. І знову з його горла вирвався хрипкий протяжний стогін.

Погода була достатньо тепла, і Хог не обморозився, але тіло в нього закоцюбло від нерухомості. Тепло, гарячий чай, обережне розтирання — і він опритомнів.

Ім, правда, здавалося, що він все одно помре, проте за годину він настільки оговтався, що міг уже говорити. Голос його уривався, думки іноді плуталися, але поступово вони дізналися, що сталося.

— Учо... м-м-м... учора. Ні. Два дні або три тому... м-м-м-м-м... не знаю... Я свої пастки обходив... мої ведмедячі капкани... Не пощастило... м-м-м-м... Так, я б ще ковтнув... А віскі у вас немає, га?.. М-м-м... Усі порожні... прийшов сюди... о-о-о-х... приманку, бачу, птахи роздзьобали... а капкан... м-м-м... а капкан... Так, так легше!.. А капкан нічим не прикритий. Ну, я й почав вкривати його ял... ялівцем... Іншого-бо нічого не було... М-м-м-м... нахилився, значить... щоб інший бік, значить... а нога в мене і посковзнулася... на льоду... все ж... обмерзле... Я і... м-м-м... хитнувся... та й потрапив коліном... м-м-м... Ой, боляче!.. М-м-м... він і закрився... затиснув і коліно... і руку... — голос його перейшов на ледве чутний шепіт і завмер.

Куонеб підвів його голову, а потім подивився на Рольфа

і похитав головою. Проте життя в лісі загартувало Хога, і, як не було йому кепсько, він знову прокинувся і забурмотів:

— Одна рука у мене була вільною... і... і... я б звільнився... так тільки... м-м-м-м... відтискувача не знайшов... загубив я його, значить... м-м-м-м. Я кричав... думав, може... почує хто... і неначебто... стало легше мені... кричати... м-м-м... Пса відженни, га?.. Не знаю... ніби тиждень минув... може, непритомнів... м-м-м... я кричав... коли міг...

Він замовк. Рольф сказав:

— Ніби я тебе минулої ночі чув. І пес теж чув. Може, ногу повернути трохи?

— М-м-м-м... угу... так трохи краще... А ти що... білий, га? Ти мене не кинеш?.. Хоч я, звичайно, тес... Не кинеш, га?

— Ні, не турбуйся. Ми залишимося з тобою.

Хог щось невиразно забурмотів і заплющив очі. Після довгого мовчання він знову їх розплющив, дико подивився туди-сюди і заговорив:

— Я, звичайно, по-підлому з тобою... але ти мене не кидай... не кидай... — по його обличчю покотилися сльози, і він тужливо застогнав. — Я... тобі... відшкодную... Ти ж білий, га?

Куонеб устав і пішов по хмиз для багаття. Хог квапливо зашепотів:

— Боюся я його... осьь... доб'є він мене... А я що?.. Бідний старий. Якщо виживу... м-м-м-м-м... Не ходити мені більше... Так калікою й залишуся.

Запало довге мовчання. Потім Хог запитав:

— День нині який?.. П'ятниця!.. Так я, значить, два дні всього... а я думав... тиждень. А коли... собака прибіг... вирішив: вовки... І було мені однаково... м-м-м... Ти мене не кинеш... тому що... що я... з тобою... по-підлому?.. Я... Не щастило мені.

Він, здавалося, знепритомнів. Але незабаром у нього вирвався той самий хрипкий крик, який вони чули вночі. Скукум загарчав, а Рольф з Куонебом вступилися в Хога. Очі його закотилися, він знепритомнів. Куонеб показав на схід, знаком зобразив сонце, що сходило і похитав головою. Рольф зрозумів, що, на думку індіанця, бідоласі не дожити до світанку. Але індіанець помилився.

Цілу ніч загартований організм лісового бродяги боровся зі смертю, і сірий світанок побачив, що смерть відступила. У міру того, як сонце підіймалося вище, Хогу помітно легшало.

Рольф запитав Куонеба:

— Що ж із ним робити? Знаєш, сходи по санки, і відвезімо його до себе.

У Хога вистачило сил втрутитися в розмову:

— Ні... туди не треба. До мене відвезіть... Удома я, може, й очуняю. Родина моя на Лосиній річці. А там мені кінець.

Під «там» він очевидно мав на увазі озеро. В усякому разі, він скосив очі на непроникне обличчя індіанця.

— А санчата у тебе в хатині є? — запитав Рольф.

— Ага... І міцні... На даху вони... Ти ось що... — він помавив Рольфа ближче. — Хай він іде... а ти залишся... Він мене вб'є! — Хог жалісливо заскиглив.

І Куонеб пішов схилом униз широким кроком, його гнучка, сильна постать скоро перетворилася на невелику цяточку, а потім і зовсім зникла.

46. ЛІКУВАННЯ ХОГА

За дві години Куонеб дістався до хатини Хога і без особливих церемоній як слід її обшукав. Санчата справді зберігалися на даху і виявилися настільки справні, наскільки дозволяла ледача вдача їхнього власника.

Із балок стелі звисали зв'язки хутра, хоча й нечисленні, — добувати хутро нелегко. Перебираючи їх, Куонеб без жодного здивування знайшов зниклу рясичку шкіру — пізнати її було неважко: і рани не було, і шерсть, підсихаючи, злиплася. В іншій зв'язці знайшлася шкіра бобра, вбитого деревом, — упоперек спини тяглася темна смуга.

Шкурки куниці нічим одна від одної не відрізнялися, але індіанець не сумнівався, що багато які з них потрапили сюди з їхніх з Рольфом пасток.

Він прив'язав до санчат покривала і швидко пішов назад схилом угору.

Скукум зустрів його мало не на півдорозі: товариство Хога було йому надто не до вподоби.

Наодинці з Рольфом Хог дав волю базіканню, але, побачивши індіанця, похмуρο замовк.

Уклавши його на санчата, вони вирушили в дорогу. Сніг у багатьох місцях зовсім розтав, і тягнути сани було нелегко, але, на щастя, дорога весь час ішла під гору, і за чотири виснажливі години вони поклали покаліченого трапера в його ліжко. Рольф заходився готувати обід, а Куонеб нарубував дров.

Після чаю і солонини з прісними коржиками всі троє відчували себе значно краще. Хог став знову схожий на себе і говорив без угаву, майже бадьоро, а Куонеб, біля чиїх ніг приростив Скукум, мовчки палив, дивлячись у вогонь.

Потім він раптово обернувся, подивився просто в очі трапера і, показавши люлькою на зв'язки шкур, запитав:

— Скільки тут наших?

Хог здригнувся, насупився і буркнув:

— Чого це ти? Погано мені, ох, як погано! Тільки відвезіть мене в Лайонс-Фолс — і забирайте все! — він заплакав.

Рольф подивився на Куонеба, похитав головою і знову обернувся до Хога:

— Не турбуйся. Ми тебе звідси відвеземо. Каное у тебе хороше?

— Хороше. Тільки підлатати його треба.

Ніч минула спокійно. Хог будив їх тільки двічі, вимагаючи води. Вранці він уже настільки оговтався від своєї пригоди, що вони почали обговорювати подальші плани.

Хог при першій слушній нагоді шепнув Рольфу:

— Відішли ти його, добре? З тобою ми порозуміємося.

Рольф промовчав.

— Ось що, малий, — продовжував Хог, — як тебе звати?

— Рольф Кіттеринг.

— Ось що, Рольфе. Зажди тиждень, крига, можливо, і зійде. А звідси до Лайонс-Фолс волоків усього нічого, та й ті зовсім легкі.

Тут зайшов Куонеб, і Хог надовго замовк, заговоривши тільки тоді, коли вони знову залишилися самі.

— Лосиною річкою плисти — саме задоволення. За п'ять днів доставиш мене на місце. У Лайонс-Фолс уся моя родина.

Пояснювати, що «родина» складалася з дружини і сина, заради яких він ніколи палець об палець не вдарив, Хог не збирався; на його глибоке переконання, виходжувати його вони все одно були зобов'язані.

Рольф не знав, як учинити.

— Ось що: я тобі все хутро віддам, тільки відвези мене звідси.

Рольф відповів йому поглядом, що без слів промовляв: «Наше хутро!»

— Не кидай мене тут, відвези додому, а я тобі рушницю віддам... — майже без паузи він продовжував: — А на додачу і всі капкани, і каное.

— Добре, я залишуся з тобою, — сказав нарешті Рольф. — А ти жнів за два ми відвеземо тебе в Лайонс-Фолс. Як туди плисти, ти покажеш.

— Бери все хутро! — Хог знову щедро показав на крадені шкури. — А рушниця твоя буде, як тільки до місця дістанемося.

На тому й домовилися. Куонеб поки вирушить на їхнє озеро... Але чи віднести йому туди ці їхні шкури, чи, навпаки, повернутися з усім здобутим хутром, щоб у Лайонс-Фолс його й продати?

Рольф замислився. За своє недовге життя він устиг надивитися на людей на зразок Хога і не дуже довіряв його слову. Поїхати туди, де Хог буде вдома, із шкурами, які тренер може оголосити своїми? Ні, це небезпечно. І він відповів:

— Куонебе, повернися не пізніше ніж за десять днів. У Лайонс-Фолс візьмемо шкур небагато, щоб купити там запасів. Інші добре сховай. Продамо їх потім Уоррену. Він заплатить чесну ціну, а в Лайонс-Фолс ми ж нікого не знаємо.

Вони відібрали вкрадені у них шкури рисі та бобра, додавши до них десяток куниць, а інші Куонеб пов'язав у пакунок і під проводом Скукума попрямував угору схилом, де незабаром їх затулили дерева.

Десять днів тяглися нескінченно довго, Хог то допікав Рольфа бурчанням, то капочив і скаржився, то осоружно

підлещувався і, щоб викликати до себе прихильність хлопця, знову й знову дарував йому хутро, рушницю й каное.

Якщо дозволяла погода, Рольф під будь-яким зручним приводом прагнув відлучитися до лісу. Якось, узявши рушницю Хога, він попрямував угору ближнім струмком і за милою вийшов до великої бобрової загати. Він почав уважно її оглядати і скоро витягнув із води бобра, що потонув, у капкані, який відразу впізнав за міткою. Потім він знайшов капкан із затисненою в ньому лапою, а потім ще один — і так всі шість.

У хатині Хог зустрів його сердитим пхиканням:

— Чого це ти мене покидаєш? Я ж тобі добре заплатив. Не з милості, здається... — і так далі, і таке інше.

— Поглянь, що я приніс! — перебив Рольф, показуючи йому бобра. — І ось що я ще знайшов. — Він показав капкани. — Дивно, у нас було шість ну точнісінько таких самих капканів, і мітки я на них поставив зовсім такі самі. Тільки вони зникли, а слід ішов якраз у цей бік. У тебе тут немає сусідів, нечистих на руку?

Хог насупився, зобразивши здивування, і буркнув:

— Білл Хокінс постарався, не інакше! — а потім надовго замовк.

47. ХОГ ПОВЕРТАЄТЬСЯ ДОДОМУ

Коли йдеться про твою справу, краще хай за тебе говорить і клопочеться друг. Людині самій себе захищати — це як лікарю в лихоманці собі мікстуру складати.

Із висловів Сая Сілванна

Прихід весни в лісі чарівний. Інколи ллють сильні дощі, переповнюють русла струмків і річок, вода розливається і з'їдає сніг і лід. Але частіше лісові потоки розкриваються поволі, поступово. Лише дуже рідко лід зламається і мчить роз-

ливом за якісь години. Льодохід — це прерогатива великих річок. А в лісі сніг тоне потроху, і лід, коли до нього доходить черга, теж тихо тоншає без ефектних спектаклів. Весна приходить до лісу з довгими бруньками на ще голих гілках, з телготанням диких гусей, з карканням ворон, які повертаються з південних країв і починають відбивати у воронів, своїх більших і інших чорних родичів, залишки зимового падла.

Прилітають і дрібні пташки, коротким щебетом виголошуючи весну, а жваві синиці, що сміливо залишалися зимувати на місці, тепер веселим хором стверджують, що вже давно на неї чекали, але тут починають свій спів дрозди і трупіали, і їхні дзвінки трелі примушують забувати невибагливі мелодії скромніших співаків.

Варто зимі трохи відступити — і весна кидається в рішучу атаку. Десять днів відсутності Куонеба були днями рішучих змін. Врешті-решт зима була забута — навколо сміялася весна, а залишки зимових заметів збереглися хіба що в найглибших ярках.

Сонце нового ясного ранку засяяло для Рольфа ще сильніше: зовні долетіло коротке «хо!» Куонеба — і до хатини увірвався збожеволілий від радості Скукум. Хог, навпаки, спохмурнів. Він уже настільки оговтався, що, спираючись на милиці, сяк-так пересувався по хатині і біля неї, прискіпувався і бурчав до діла і без діла, а також тричі на день наминав повні тарілки усілякої їжі. Але тільки-но з'явився Куонеб, як трапер весь зіщулився, замовк і принишк. Він знову заходився обіцяти Рольфу рушницю і каное, тільки б швидше дістатися до своєї родини.

Усі троє зраділи, коли цього ж дня попливли в Лайонс-Фолс.

Їхній шлях лежав униз Малою Лосиною річкою до Малою Лосиною озера, а звідти Південною Лосиною протокою у Велику Лосину річку. Повінь ще не закінчилася, вода в річках стояла високо, і, на щастя, їм удавалося пройти багато складних місць, не перетягуючи каное і вантаж по берегу. Хог іще не міг ходити без милиць і в таких випадках вимагав, щоб його несли.

Це заби́рало у них багато сил, але все-таки вони подолали п'ятдесят миль менше ніж за три доби і надвечір третього дня побачили на березі загублене серед лісів селище Лайонс-Фолс.

Хог одразу ж змінився, і зовсім не на краще. Він спробував грубо розпоряджатися, хоча ще напередодні тільки скиглив і тужливо просив. Люто прикрикнувши, щоб вони «стереглися і не стукали даремно його каное об пристань», він палко вітав людей біля лісопилки, але це не викликало у них ані найменшого відгуку. У прохолодному: «А, Джеку, повернувся, значить!» — звучала тільки байдужість. Ледве вдалося вмовити одного допомогти їм віднести Хога в його халупу. Родина виявилася там у повному складі, але радісних криків не пролунало. Хог віддав пошепки якесь розпорядження сину, хлопчина похмуро полпентався до річки і повернувся з рушницею — тією самою, яку Рольф вважав тепер своєю. Посланець Хога забрав би й хутро, але Скукум люто кинувся на нього і вигнав з каное.

Тепер Хог постав перед ними в істинному світлі.

— І шкури мої, і каное! — заявив він працівнику з лісопилки, а потім накинувся на своїх рятівників: — А ви, погані червоношкірі розбійники і грабіжники, забирайтеся швидше геть, інакше я вас за грати посаджу!

Уся ненависть, зібрана в цій злобній душі, вирвалася назовні вибухом нецензурної лайки.

— Говорить, як білий, — холодно зауважив Куонеб.

А Рольф занімів від такої подяки за всі їхні турботи і зусилля. Йому спало на думку, що навіть у його дядька Міка совісті все-таки більше.

А Хог як з ланцюга зірвався і незабаром вже виливав своєму приятелю, який нагодився, горезвісному Біллу Хокінсу, страшну повість своїх пригод. Він уже сам повірив, що став жертвою пекельних підступів. І, запалюючись дедалі більше й більше жажливими подробицями, його приятель кинувся до місцевого судді, вимагаючи, щоб той розпорядився арештувати двох «бандитів» і, головне, відібрати у них хутро Хога з його каное.

Обов'язки судді виконував Сайлас Сілванн, власник лісопилки і піонер тутешнього краю. Він був високий, худорлявий, насуплений, дещо схожий на президента Аврама Лінкольна. Він був схожий на майбутнього президента, якому тоді минув четвертий рік його життя, і деякими рисами вдачі. Слухаючи оповідку, від якої кров холонула, про лиходійські злочини, зухвалий грабіж і тортури, яким піддали бідолаху Хога (а він і мухи не образить!) двоє дияволів у людській подобі, старий першопроходець спочатку посуворішав, але скоро почав сміятися.

— Арештовувати будемо, коли я вислухаю і протилежну сторону.

Рольф з Куонебом з'явилися до нього. Суддя уважно їх роздивився, а потім запитав Рольфа:

— Ти що, індіанець?

— Ні, сер.

— Метис?

— Ні, сер.

— Ну, давай розкажуй все по черзі! — і проникливі, хитрі очі вп'ялися в обличчя хлопця.

Рольф коротко і просто переповів історію їхнього знайомства з Хогом, почавши із зустрічі в лавці Уоррена і закінчивши тим, що сталося півгодини тому. Правду завжди розпізнати неважко, якщо розповідь докладна, а вправному мисливцю і торговцю, людині доброзичливій і життєво досвідченій, яка закінчувала свій вік власником лісопилки і суддею, не спадало на думку засумніватися в щирості Рольфа.

— Синку, — сказав він неквапливо і м'яко, — я тобі вірю. Кожному твоєму слову. Хіба ми не знаємо, що іншого такого негідника і брехуна, як Хог, на всій річці не знайти! Був він мерзотником, мерзотником і залишився. Рушницю і каное він тобі тільки на словах обіцяв, а примусити його дотримуватися слова — такого закону немає. І що там у вас у лісі відбулося — знову-таки він одне говорить, ви інше, а свідків немає. Але шкури і капкани у вас залишилися. Це ви правильно вирішили все хутро сюди не везти, інакше, довелося б його ділити. Отже, усе ваше — ваше, і вважайте, що ви квити. Каное,

щоб було вам на чому виїхати з розвеселої нашої столиці, ми для вас підшукаємо. А Хога з голови викиньте; більше йому вже не бродяжити.

Людина із зв'язкою чудових шкур в будь-якому лісовому селищі — вже багач. Суддя був також місцевим крамарем, і вони одразу ж домовилися продати йому своє хутро і взяти у нього все необхідне.

Коли вони просмолили своє нове каное і завантажили в нього запаси та інші покупки, вже починало сутеніти. Старий Сілванн, укладаючи угоди, завжди говорив м'яко і здався таким поступливим, що багато хто при першому знайомстві уявляв, ніби йому нічого не варто обкрутити його круг пальця, але врешті-решт з'ясовувалося, що хоч він і м'яко стелить, але у програті не залишається, а тому торгові суперники всіляко уникали тертя з Довгим Саєм Сілванном.

Коли вони все обговорили і вдарили по руках, він сказав:

— А зараз у мене є для вас обох подарунки! — і вручив обом по доладному ножу з двома лезами — останню новинку тієї пори, безцінний скарб в їхніх очах, поруку всіляких радощів. (І якби знали вони, що за одну шкурку куниці могли б купити цілу коробку таких ножів, їхнє дитяче захоплення нітрохи не згасло б.) — І ось що, хлопці: повечеряйте зі мною, а попливете вранці.

Так Рольф і Куонеб сіли за стіл з численною родиною Сілванна, з його дітьми і внуками різного віку. Потім вони години три сиділи на широкій веранді з виглядом на річку, палили, а старий, якому Рольф сподобався, розважав їх усілякими бувальщинами. Рідко коли в житті Рольфу доводилося чути що-небудь цікавіше. Тоді він просто сміявся, але багато років по тому зрозумів, що вустами Сая Сілванна говорила проста народна мудрість. Недаремно ж він стільки узяв для себе з цієї бесіди, і вона назавжди врзалася йому в пам'ять. Мова старого мисливця, звичайно, не дуже годилася для жіночих вух, але різні соковиті вирази і слівця були лише дубовою діжкою, в якій хлюпала чиста джерельна вода.

— Він думав, погана його душа, що заманить вас в Лайонс-Фолс та й обдере як липку. А Джеку Хогу можна безкарно

грабувати? Там, де його зовсім не знають, а тільки встигли подивитися на його фізіономію. Шахрай собі на думці, дивишся, рік-два добре туману напускає, та тільки за двадцять років, гарної днини і в дощ, у мороз і в спеку, людину встигнеш досконало взнати. Жодного чорного закутка в своїй душі не приховає...

Тільки суворо я його все одно не засуджую: звідки мені знати, які п'явки його зсередины смокчуть, чому йому підлота в радість? А без того хіба він поводився б так? Ось я й кажу: не поспішай людину таврувати. Так мене мати учила. Перш ніж сказати про кого погано, ти запитай себе: а правда це? А чи добре таке говорити? А чи не краще змовчати? Ось я тобі й тлумачу: чим довше я живу, тим повільніше суджу. У твої роки я нагадував заряджений капкан: тільки торкни — і закриться. А вже знав — так геть усе. Можеш мені повірити: немає на землі нікого розумнішого за шістнадцятирічного хлопчиська, хіба що п'ятнадцятирічна дівчинка!..

Ось побачиш, малий, коли все здається чорніше нікуди, це справжній знак, що на тебе чекає успіх, тільки бережи себе і не тримай зла. Яке-небудь полегшення та вийде. Не впадай у відчай, а вихід — він знайдеться. І запам'ятай, малий: піхто тебе не поб'є, поки сам себе побитим не визнаєш. А коли не визнаєш, перемога за тобою залишилася...

Ось як хтось уявить, що його хвороба знайшла, і тут уже жоден лікар не допоможе. Багато кого я бачив, хто й хворий тільки тому, що в свою хворобу вірить. Чим я старішим стаю, тим чіткіше розумію, що головне — всередині, а не зовні. І впливає звідси ось що: коли стараєшся через те, що всередині, ті, хто зовні тебе, все одно менше за тебе мають. Ось ти Хогу допоміг. Може, ти й сам не знав, адже ти в собі доброту підбирав. Дивись, надалі й стане в пригоді. Він тобі підлоту зробив — і сам себе покалічив. Я попів не дуже слухаю, але, здається, вигідніше операції немає, як ближньому посприяти. Та ні, я не про подяку говорю, її дочекаєшся, як снігу в пеклі, і не про те мова. Тільки помітив я, що найлютіше ненавидить тебе той, хто тобі зло зробив. А хто за тебе завжди горою стоїть? Той, кому випало підсобити тобі, може навіть, щоб іншому

допекти. Ну, немов той бульдог, який біля Маккарті жив. Помилково витягнув він з води кошенят і відтоді назавжди став котячим заступником і сам себе кращої собачої радості позбавив. Раніше він жодної кішки не пропускав, щоб не загризти. А як кішку відучити, щоб вона білок не душила? Підклади їй більченят, хай вигодовує...

Ти мене послухай: у людях і здорового глузду вистачає, і доброти, тільки їм розвиток потрібний, а підлота і злість — вони відразу вперед лізуть, ніби пекельний вогонь їм хвости підпалює, ніби вік у них короткий і треба відразу себе розкрити. Коли людина не дурепа, вона так усе влаштовує, щоб надовго вистачало. Тому що найміцніше в людині — це душили хороше; і оскільки вона такою залишається, значить, доведено, що людина ця сучасна. А як це ти з індіанцем побратався, Рольфе?

— Довго розповідати чи коротко?

— Спершу коротко, — посміхнувся Сайлас Сілванн.

І Рольф кількома словами переповів про головні події свого життя.

— Непогано, — похвалив старий. — Ну а зараз давай детальніше.

Коли Рольф нарешті замовк, Сайлас Сілванн зауважив:

— Як подивлюся, Рольфе, ти майже все пережив, після чого справжні люди виходять, і здається мені, я знаю, яке цьому продовження буде. У лісах ти назавжди не залишишся. Отож, коли зрозумієш, що тобі інше потрібне, сповісти мені.

Наступного дня Куонерб і Рольф удосвіта вже плвли вгору Великою Лосиною річкою в міцному каное із запасом продовольства і певною сумою готівкою.

— До побачення, малий, до побачення! Повертайся і побачиш, що люди від довгого знайомства здаються кращими. Та й не забувай, що хутро я завжди візьму! — так напучував Рольфа Сай Сілванн.

І коли Лайонс-Фолс сховався за закрутом річки, Рольф обернувся до Куонерба на кормі і сказав:

— Ось бачиш, і серед білих ще залишилися хороші люди!

Але індіанець нічого не відповів, не ворухнувся, навіть бровою не повів.

48. РОЛЬФ НАВЧАЄТЬСЯ МИСТЕЦТВА СЛІДОПИТА

Тепер їм доводилося весь час веслувати проти сильної течії, але загалом подорож минула спокійно. Жителю лісів достатньо одного разу пройти якийсь шлях, і він назавжди закарбується йому в пам'яті. Вони жодного разу не збилися з дороги, пакунки у них були легкі, а тому зайвого часу на волюках вони не гаяли і за дві доби дісталися до хатини Хога.

Вони зайшли до неї, як господарі. Зібрали все, що мало хоч якусь цінність. Але такого знайшлося мало: адже хутро і покривала вони забрали раніше. Довелося їм задовольнитися парою-трійкою капканів і деяким посудом. Усі речі вміщалися в двох пакунках. Далі їм випадало йти через ліс, і каное вони приховали в ялівцевій гушавині за чверть милі від річки. Вони вже збиралися підкинути пакунки на спину, але Куонеб затримався, розпалюючи люльку, і тут Рольф сказав:

— Знаєш, Куонебе! Той бурмило в Лайонс-Фолс горлав, ніби він компаньйон Хога. Як би він не з'явився сюди влаштувати нам усілякі капості. Треба його відразу віднадити. Давай спалимо її! — і він кивнув на хатину.

— Ак! — відповів індіанець.

Зібравши сухого вітролому і березової кори, вони склали їх у хатині біля стін, а зверху накидали більше дров. Куонеб висік кресалом іскру, березова кора забризкала вогнем, згортаючись у палаючі трубки, сухі смолянисті дрова швидко спалахнули, і незабаром з відчинених дверей, з віконця і димаря повалив густий дим. Скукум, тримаючись на розсудливій відстані, радісно загавкав.

Мисливці підкинули пакунки на плечі і почали довгий не легкий підйом. За годину вони дісталися до скелястого гребеня, де влаштували привал, з похмурим задоволенням поглядаючи на чорний стовп диму, що гойдався вниз.

Ночували вони в лісі, а до полудня з радістю повернулися на своє озеро, до своєї хатини — додому.

Дорогою вони бачили свіжі оленячі сліди, а їм було потрібне м'ясо, і Рольф запропонував почати з оленячого полювання.

Щозими гине багато оленів. Деякі не витримують зимових злигоднів, інші стають здобиччю хижаків або їх убиває мисливська куля, і в квітні їх чисельність найнижча, а тому не можна було сподіватися, що олень, як восени, сам прийде під постріл. Тепер їх треба було вистежувати.

За слідами вистежити оленя може хто завгодно. Не так уже важко відшукати його, якщо ґрунт м'який, а інших оленів поряд немає. Але зовсім інша справа — розшукувати один якийсь слід на кам'янистій землі й опалому листі серед сотень слідів, що розбігаються в усіх напрямках.

Зір Рольфа був гостріший, ніж у Куонеба, але досвід вартий пари найгострозоріших очей, і Куонеб ішов попереду. Вони знайшли свіжий слід великого самця — жоден справжній мисливець самиць навесні не стрілятиме. Про те, що це самець, свідчили розміри відбитків і заокруглення копит.

— Знаєш, Куонебе, — незабаром сказав Рольф, — адже мені треба вчитися. Тож давай слід простежу я, а ти мене поправляй у разі чого.

Кроків за сто Куонеб гмикнув і похитав головою. Рольф озирнувся на нього з подивом: слід був такий свіжий і чіткий!

— Самиця! — тільки й сказав Куонеб.

Так, придивившись уважніше, Рольф і сам помітив, що відбитки були трохи гострішими і розділялися трохи меншою відстанню, ніж ті, за якими він ішов спочатку.

Рольф повернув назад і не без зусиль відшукав місце, де самець зминув убік. Якийсь час усе йшло нормально, і Скукум з Куонебом слухняно йшли за Рольфом, який тепер упевнено розпізнавав відбиток лівого переднього копита з характерним скосом. Потім вони побачили «знак», тобто купу посліду, яка означала, що олень тут стояв і, значить, не був стривожений. Над ним ще клубочилася пара, тобто, олень був зовсім близько, і була потрібна особлива обережність: наближалася вирішальна хвилина всього полювання.

А твердо знали вони лише одне: олень на відстані пострілу, але, щоб його добути, необхідно побачити його раніше, ніж він помітить їх.

Скукума взяли на мотузок. Рольф обережно рушив уперед, крок за кроком намацуючи взутою в мокасин ногою, куди ступити, щоб ненароком не тріснула гілка. Разів зо два він підкинув сухі травинки, перевіряючи, чи дійсно він іде проти вітру. Попереду відкрилася галявина. Він довго її оглядав з-за стовбурів, а потім описав дугу і тицьнув пальцем, пояснюючи Куонебу, що олень галявину перетнув і треба йти в обхід. Але тут його погляд запримітив серед темної плутанини гілок легкий рух, немов гойдалося щось сіре. Ледве вловимий рух — чи не промайнув хвостик синиці? Він зосередився і поступово розрізнив контури рогів, голови і шиї. За сто кроків... Але мисливська мудрість стверджує: «Не втрачай шансу!» Рольф роздивився, ретельно прицілився, вистрілив, і олень упав, зникнувши за вивернутим корінням. Скукум повискував, у нестямі від цікавості, і підстрибував якомога вище. Рольф зусиллям волі стримався, щоб не кинутися до здобичі, і спершу перезарядив рушницю. І вже тоді всі троє майже побігли через галявину. Але не наблизилися вони до оленя й на п'ятдесят кроків, як він схопився і кинувся геть. Кроків за двадцять він зупинився, щоб озирнутися, і Рольф устиг вистрілити ще раз. Олень знову впав, але наступної ж миті був знову на ногах і сховався в хащі.

Рольф з Куонебом оглянули обидва місця, але не знайшли жодної краплини крові. Зовсім здивовані вони вирішили припинити переслідування, оскільки вже сутеніло, тож, ігноруючи настійну пропозицію Скукума негайно в усьому розібратися і зі всім покінчити, вони пішли назад до хатини.

— Куонебе, що, по-твоєму, трапилося?

Індіанець похитав головою і сказав:

— Може, перша куля тільки зачепила йому голову й оглушила. А ось друга... Ва! Не знаю.

— А я одне знаю: я все-таки в нього влучив і вранці його відшукаю.

Тому, ледве розвиднілось, Рольф уже обійшов галявину, шукаючи сліди крові. На опалому листі, траві і запорошеній землі червоний колір не особливо виділяється, але вивернуті каміння і стовбури служать мисливцям надійними помічни-

ками. Рольф пішов по слідах оленя, дуже нечітких, і раптом на камінчику, де був потоптаний дерен, побачив крапельку крові. Тут слід зник серед інших слідів на оленячій стежці, але Рольф уже знав, що йому шукати, і швидко попрямував до дерева, яке впало впоперек стежки. На корі темніла плямочка засохлої крові. Вона Рольфу й була потрібна. Чверть милі стежка тягнулася навпростець, і час від часу він помічав на стовбурах своєрідні лисинки витертої кори, які збивали його з пантелику. На одній лисинці він знайшов мазок крові — єдине свідчення, що оленя йому все-таки вдалося поранити. Але якщо олень поранений, він майже напевно піде до низини, і Куонеб, доручивши Скукума Рольфу, здерся на дерево, сподіваючись побачити оленя з висоти.

Ще за чверть милі стежка роздвоїлася, і Рольфу не вдалося встановити, куди повернув слід його оленя.

Проте тут у справу втрутився Скукум. Йому раз і назавжди було суворо заборонено вистежувати оленів, і він знав, що може дозволити собі це задоволення тільки нишком. Але тепер пес не витримав — опустив носа до землі, пробіг кілька кроків стежкою, що розгалужувалася і вела вниз, та виразно подивився на Рольфа, немов кажучи: «Ех ти! Тупоносий! Свіжий слід пронюхати не можеш! Ось же він! Олень сюди пішов!»

Рольф подумав, що Скукум, мабуть, має рацію, і попрямував униз. Незабаром на дереві попереду він побачив ще одну незрозумілу лисину, а трохи далі на землі валявся весняний, ще м'який, вкритий оксамитом оленячий ріг, розщеплений біля основи і скривавлений.

Тут становище спростилося, тому що слід знову став єдиним і вів весь час під уклін.

Незабаром їх нагнав Куонеб. Оленя він не вистежив, але над чагарниками нижче за течією струмка кружляли дві сойки і ворони. Зминувши із сліду, мисливці пішли туди навпростець. Незабаром, проте, вони ще раз на нього наштовхнулися, а на деревах знову з'явилися ті самі лисинки.

Голуба сойка, яка кружляє над хашами, говорить мисливському оку, що там ховається якась велика тварина, і най-

частіше — олень. Дуже повільно і зовсім безшумно вони зайшли в хащі над струмком, але все було тихо. Потім там, де кущі сходилися особливо густо, пролунав тріск, і в повітря злетів олень. Тут уже Скукум не стямився. Він стрибнув, не-наче вовк, уп'явся в задню ногу, і олень сторчма покотився по землі. Перш ніж він устиг схопитися, постріл Рольфа обірвав його муки. Тепер, коли вони ще раз прочитали сліди, все з'ясувалося. Перша куля Рольфа збила ріг біля основи, так що він повис на клаптику шкіри, а друга перебила кістку в задній нозі. Прагнучи якимось зіпертися на ногу, олень тер нею об стовбури дерев, втратив рівновагу, впав, і ріг відвалився.

Уперше Рольф зумів сам розібратися в слідах і переконався, що йому це під силу. Варто наголосити, що це найважливіше для лісовиків мистецтво він опановував на диво швидко.

49. РОЛЬФ ЗАБЛУКАВ

Будь-яка людина, живучи у великому лісі, рано чи пізно повинна в ньому заблукати. Так, навіть Деніел Бун, найзнаменитіший із траперів, іноді збивався зі шляху. Але стане це пригодою чи обернеться найстрашнішою з трагедій, залежить тільки від того, як поведеться така людина. Власне кажучи, це іспит для мисливця або слідопита, випробування його знань, його м'язів, а головне — його мужності. І, як будь-якому вирішальному випробуванню, піддаються йому без попередження.

На ліс налетіли мандрівні голуби. Декілька травневих днів їхні мільйонні зграї годувалися там. Птахи полчищами сновигали по землі, шукаючи корм дзьобами. Зграї, що запізнилися, летіли вперед і з ар'єргарду перетворювалися на авангард. У цю пору жилилися вони переважно насінням в'яза, яке злітало з дерев, немов зменшені в сотні разів широкополі капелюхи. Якщо стривожена зграя одночасно злітала, здавалося, десь поряд на скелі накочується прибій.

Найбільше голубів було в низині на південний схід від озера — адже в'язи ростуть переважно в низинах. І ось Рольф,

узявши лук із стрілами, переплив у каное озеро, не сумніваючись, що скоро вполює десятків зо два голубів на печеню.

Але вражає те, як намічена жертва уміє точно оцінити далекобійність вашої зброї і як вправно залишається за межами досяжності. Тільки дивуєшся: пускаєш у голубину зграю стрілу — і жоден птах не падає на землю! Рольф уперто переслідував одну зграю, що годувалася, — голуби бігли перед ним по землі, кружляли в повітрі, але відстань до них весь час залишалася дуже великою. Він багато разів пускав стріли на вмання в масу крил, що миготіли, але без успіху. Так тривало дві години. Але перший підбитий голуб упав на землю. Рольф кинувся до нього, проте голуб спурхнув, пролетів декілька кроків і знову опустився на землю. Рольф знову спробував його схопити, і знову він спурхнув просто з-під його руки. Ця гонитва тривала півгодини. Потім Рольф оговтався, добре прицілився і добив птаха другою стрілою.

Раптом він усвідомив, що далі за деревами чуються якісь дивні крики і стогони.

Майже чверть години він скрадався туди і лише тепер зрозумів те, про що повинен був здогадатися відразу: це бешкетувала сойка.

Він вийшов до неглибокого ярка, на дні якого било джерело, і, поклавши лук із стрілами на сухий пеня, спустився напитися.

Випроставшись, Рольф побачив кроків за двадцять жирне однорічне оленя і його матір. Вони безтурботно дивилися на нього, і, вирішивши вполювати хоча б малого, Рольф обережно пішов по лук.

Олені опинилися тепер поза досяжністю, проте людина збудила в них цікавість, і, коли Рольф надовго завмер на місці, вони навіть зробили два-три кроки до нього, але варто було йому поворухнитися, як вони відбігали.

Убити оленя стрілою — завдання не з легких, і Рольф знемагав від бажання довести свою вправність. Він удавався то до однієї хитрості, то до іншої, і успіх здавався вже близьким. Але, на жаль, це тільки здавалося!

Потім олені стривожилися і біля краю низини, переповненої голубами, довгими стрибками сховалися в хащах.

Рольф відчув, що добряче зголоднів. Обскубши голуба, він розпалив багаття за допомогою кременя і кресала, які завжди носив із собою, вистругав з гілки рожен, підсмажив птаха і, підкріпившись, вирішив, що час повертатися. День був похмурий, і сонця він не бачив, але все одно здогадувався, що година вже пізня.

Місцевості навколо він не впізнавав, у якій точці небосхилу знаходиться сонце — не знав, але бадьоро попрямував у бік озера і того місця, де залишив каное.

Години за дві, здивувавшись, що озера не видно, він прискорив ходу.

Минула ще година, а озеро не з'являлося.

Рольф подумав, що узяв дуже на північ, а тому трохи повернув і попрямував далі, іноді переходячи на біг. Минула четверта година, а озера не було.

І тут Рольф зрозумів, що заблукав. Він заліз на дерево і огледів околиці. Праворуч виднівся невеликий пагорб. Він рушив туди через ярок і з полегшенням побачив дві товсті липи, безперечно знайомі. Трохи далі із землі било джерело, дивно схоже на те, біля якого він побачив оленя. Нахилившись напитися, Рольф ковзнув поглядом по землі — оленячі сліди і відбиток мокасіна... Так це ж його власний слід! Тільки чомусь не з північного боку джерельця, а з південного. Він подивився на свинцево-сіре небо. Ех, якби визирнуло сонце... Але пелена хмар усюди була однакова. Рольф квапливо попрямував до пагорба, сподіваючись, що з дерева на його вершині побачить озеро. Він не йшов, а майже біг. За півгодини ліс злегка порідшав, перед Рольфом відкрився яр. На його дні він зупинився біля джерельця. Те саме! Тільки північ знову помінялася місцем з півднем.

У Рольфа запаморочилося в голові від жаху. Значить, він заблукав по-справжньому і кружляє на одному місці! Джерельце неначе танцювало навкруги нього — то з півночі, то з півдня. Він насилу втримався від того, щоб зразу ж не помчати на північний захід. Тільки де він, північний захід? Хлопець оглянув сусідні стовбури у пошуках відповіді. Адже вони повинні більше обростати мохом з північного боку. Воно так

і було б, якби всі дерева росли однаково прямо й одержували однакові частки сонця й тіні.

Рольф задер голову. Де тут тсуга і куди обернуті гілки біля її вершини? За переказами, вони дружно вказують на схід. Але виявилось, що вони не домовилися між собою, де саме лежить схід.

Рольф лякався більше й більше. Він зовсім не був боягузом, але в його душу заповз холодний страх: хатина далеко і кричи не кричи — марно, а земля засипана опалим листям, тож сліди на ній не відбиваються і знайти його неможливо, — без допомоги Куонеба йому від цього клятого джерела нікуди не піти. Думки його плуталися, і раптом він пригадав давню пораду індіанця: «Якщо заблукаєш, не піддайся страху. Не голод вбиває тих, хто заблукав, і не холод, а тільки страх. Не бійся, і з тобою нічого поганого не трапиться».

І Рольф нікуди не побіг, а опустився на траву, щоб добре все обдумати.

— Отже, — сказав він уголос, — від каное я весь час ішов на південний схід...

Голос хлопця урвався. Сонце ж від самого ранку жодного разу не визирнуло! Може, він зовсім і не на південний схід ішов!

Подібна підозра багато кого позбавила б залишків холоднокровності, але Рольф знову себе спинив:

— Нічого. Не думай про це — і все закінчиться добре. Завтра небо неодмінно яснішатиме.

Тільки тепер він помітив, що на сусідньому дереві сидить білка, сердито цокає і лає його на всі заставки. Нахаба перебиралася дедалі ближче й ближче до непроханого гостя, щоб зрозуміліше висловити йому, що вона про нього думає.

Рольф узяв лук, і коли тупа стріла впала на землю, разом з нею гепнула й білка, обіцяючи сяку-таку вечерю. Рольф запахав здобич до кишені і вирішив приготувати собі нічліг, тому що вже темніло.

Він зібрав в укритій улоговинці купу сухого хмизу, потім спорудив захисну стінку від вітру і влаштував собі ложе з гілок бальзамової ялиці. Кресало висікло іскру на березову

кору, і багаття весело запалало. Для того, хто заблукав у лісі, немає кращої втіхи.

Білка, підсмажена в шкурі, виявилася цілком їстівною, і Рольф, згорнувшись клубком, скоро заснув. Ніч минула б спокійно і навіть приємно, якби близько півночі не похолодало. Багаття майже згасло, і Рольф прокинувся, цокаючи зубами. Після цього він до самого ранку то дрімав, то прокидався і підкидав хмизу у вогонь.

Ледве посвітлішало, як повітря стряслося від оглушливого грому, і декілька хвилин по тому ліс знову переповнився мандрівними голубами.

Рольф тепер харчувався тільки дарами лісу, а тому швидко схопив лук. Йому пощастило: перша ж стріла збила великого, жирного голуба. Другою він підбив ще одного птаха, він заборсався в кущах, Рольф стрімголов кинувся туди, підсковзнувся, скотився сторчака крутим укосом, ударився об дно яру і підвернув ногу. У нього в очах потемніло від болю. Першої миті хлопець із жахом вирішив, що нога зламана, але, коли він, намагаючись приборкати переляк, обмацав кісточку і ступню, виявилось, що справа обмежилася сильним розтягненням. Ось тепер його становище справді зробилося небезпечним, тому що йти він не міг.

Проте він підібрав другого голуба і, скривившись від болю, абияк поповз назад до багаття. З кожною миттю йому ставало зрозуміліше, яке з ним скоїлося лихо, і відчай охопив його з новою силою. Але одразу ж він повторив про себе: «Для чоловіка немає нічого ганебнішого за страх! — і додав: — Не впадай у відчай, а вихід — він знайдеться». Перше він почув від Куонеба, друге — від Сая Сілванна. Так, вихід завжди повинен бути. Тільки не впадай у відчай — і ти його знайдеш.

Рольф обскуб і підсмажив двох голубів, одним поснідав, а другого запхнув до кишені на обід, якось не зметикувавши, що обідати йому доведеться тут же, біля джерельця. Над деревами у високості кілька разів пролітали на північ невеликі качині зграї.

І ось нарешті небо, що яснішало, запалало яскраво-червоними світанковими кольорами, а потім зійшло сонце, і зійшло воно в тому боці, яку Рольф вважав заходом!

Тільки тепер він зрозумів, куди летіли качки — на південний схід, годуватися на озері! Якби він міг піти за ними слідом! Але його кісточка зовсім розпухнула і нестерпно нила. Де вже тут іти! На неї і ступити можна буде тільки за декілька днів, а то й тижнів. Хлопцю знадобилася вся його мужність, щоб не уткнутися обличчям у землю і не заплакати.

Знову він немов побачив перед собою суворе, але добре обличчя старого трапера і почув його голос: «Коли все здається чорніше нікуди, не впадай у відчай, а вихід — він знайдеться. Ніхто тебе не поб'є, поки сам себе побитим не визнаєш».

Ну й не визнає він себе побитим, а далі що? Він же помре від холоду і голоду, перш ніж Куонсб його розшукає... І знову ним оволодів страх. Якби у нього був хоч який-небудь спосіб повідомити свого друга, де він зараз... І Рольф заходився кричати із слабкою надією, що в тихому повітрі його голос долетить до самого озера. Але коли він замовк, ліс огорнула колишня тиша.

Раптом йому згадалася розповідь Куонеба про те, як у дитинстві він збився з дороги і блукав лісом три дні. Та ні, не блукав! Йому було всього десять років, але він зумів запалити сигнальні багаття, і його знайшли. Так-так! Два струмені поряд означають «я заблукав» або «швидше на допомогу!».

Підбадьорившись, Рольф відповз убік, розпалив жарке багаття, а потім завалив його гнилицями і зеленими гілками. Стовп білястого диму піднявся високо над верхівками дерев; а Рольф проповз ще кроків сто і розклав друге димове багаття. Тепер йому залишалось тільки чекати.

Жирний голуб, який відбився від зграї, безтурботно опустився на гілку просто навпроти Рольфа. У повітря злетіла тупа стріла, і Рольф підібрав неждану здобич.

Обскубуючи птаха, він помітив, що зоб у нього цілком набитий насінням в'яза; і коли випатрав тушку, тут же нафарширував її цим насінням — дуже смачним, як він знав з досвіду. Голубине м'ясо без приправ устигло йому добряче набриднути.

Поволі минула година. Друге багаття майже догоріло, і Рольф підібрав палицю, щоб на неї зіпертися. Раптом він пригадав, що Хог непогано пересувався на одній нозі і двох милицях.

— Ага! — вигукнув хлопець. — Ось він, вихід!

Тепер він почав видивлятися зручні милиці. На деревах їх було повнісінько, але тільки на недосяжній висоті.

І минуло багато часу, перш ніж він знайшов відповідну гілку, до якої зумів дотягнутися ножем. Обстругував він її ще майже годину, як раптом у нього тьохнуло серце.

Здалеку, з півночі, долинув ледве чутний вигук:

— I-i-y-y-y!

Рольф упустив ножа і напружено прислухався, інстинктивно напіввідкривши рота. (Внаслідок цього тиск на барабанні перетинки зрівнюється — і слух загострюється.) Знову пролунало:

— I-i-y-y-y!

Ні, помилки бути не могло! Рольф закричав у відповідь:

— I-y-y-y! I-y-y-y!

Десять хвилин по тому з дзвінким «гав-гав!» у яр скотився Скукум і заходився стрибати і гавкати навкруги Рольфа, немов головна заслуга належала йому, а ще за дві-три хвилини з-за дерев широким кроком вийшов Куонеб.

— Хо, малий! — сказав він з м'якою усмішкою і стиснув руку Рольфа. — Ак! Це було добре! — і він кивнув на димове багаття. — Я зрозумів, що з тобою скоїлося лихо.

— Угу! — Рольф показав на розпухлу кісточку.

Індіанець підхопив хлопця і відніс його до джерельця. Там він дістав хліб і чай, які прихопив із собою, і приготував обід на двох.

За їжею Рольф розповів, як усе сталося.

— Коли ти вчора увечері не повернувся, — почав у свою чергу Куонеб, — я стривожився, тому що в тебе з собою не було ні їжі, ні покривала. Я не спав. На світанку я піднявся на мій пагорб і подивився на південний схід, куди ти поплив на каное, але нічого не побачив. Тоді я видерся на пагорб вищий, звідки видно і північний схід. І раптом помітив два стовпчики диму і зрозумів, що мій син живий.

— Значить, це місце знаходиться на північний схід від хатини?

— Милі за чотири. Я затримався, тому що ходив по каное.

— Але навіщо тобі знадобилося каное? — запитав Рольф із здивуванням.

— Звідси до річки Джесепа всього чверть милі. Я скоро відвезу тебе додому.

Рольф навіть не повірив, але незабаром йому довелося переконатися, що Куонеб не помилився. Сокирою вони вируба-ли дві міцні милиці і покинули ярок.

За двадцять хвилин Рольф уже сидів у каное, а за годину — зручно лежав на своєму ліжку в хатині.

І Рольф знову пригадав, як у хвилину чорного відчаю він знайшов вихід — такий простий і надійний! Ні, він тепер завжди пам'ятатиме: «Не впадай у відчай, а вихід — він знайдеться».

50. ПРОДАЖ ХУТРА

Якби Рольф розтягнув ногу в дитинстві, мати розтерла б його розпухлу, почорнілу кісточку салом. Лікар у Стемфорді скористався б власною маззю, рецепт якої беріг у таємниці. Куонеб же, наспівуючи воркітливу пісеньку, розтер ногу оленячим жиром. Засоби всі різні і всі корисні, тому що хворий заспокоюється, відчуваючи, як про нього піклуються, а частий масаж допомагає природі робити свою справу.

Куонеб обробляв розпухлу кісточку тричі на день, і жир оберігав шкіру від запалення. Не минуло й тижня, як Рольф викинув милиці.

Травень уже закінчувався, на зміну йому йшов червень. Інакше кажучи, весна закінчилася.

В усі епохи навесні людина відчуває потребу в новизні і, поступаючись їй, або кудись виїжджає, або рішуче змінює спосіб життя. Адирондакські трапери навесні наймалися сплавлати ліс, а люди сімейні поверталися додому, саджали картоплю і закидали рибальські сіті. Повертатися Куонебу з Рольфом було нікуди, час сплаву вже минув, але, підкоряючись весняному потягу до зміни місць, вони вирішили відвезти хутро Уоррену.

Куонеб мріяв про тютюн... і про що-небудь нове.

Рольф мріяв про рушницю, про зустріч з Ван Трамперами... про що-небудь нове. А тому першого червня їхнє каное повернуло з озера в річку Джесеп. Куонеб майстерно спрямовував його кормовим веслом, а Скукум заливався гавкотом на носі.

Вода в річках стояла ще високо, і надвечір вони без жодної затримки дісталися до Гудзона, де влаштувалися на ночівлю за двадцять п'ять миль від будинку.

Величезні зграї мандрівних голубів летіли на північ, але на берегах ішло своє життя, і Скукум, побачивши біля крайки води дикобраза, а потім у воді і ведмедя, почав шаленіти і мало не виплигнув з човника, але йому довелося вгамувати розбурхане честолюбство.

Увечері третього дня вони причалили до пристані перед лавкою, і Уоррен, залишивши компанію роззяв, щиро привітався з Рольфом.

— Як поживаєш, малий? Ну й витягнувся ти! (Що було достеменною правдою: хоча ні він, ні Куонеб цього не помітили, але вони зрівнялися зростом.) А чи багато шкур добыли? О-о! Непогано, непогано! — додав він, коли індіанець і хлопець виклали на прилавок два пакунки хутра. — З такого приводу і випити не гріх!

Але, на превеликий подив крамаря, обидва відмовилися від частування на дурику. Це його добряче засмутило, оскільки він розраховував, що спиртне зробить їх поступливими. Але, приховавши своє розчарування, він бадьоро продовжував:

— Ну, вже цього разу, бачу, продам я тобі найкращу рушницю в усій країні! — і за обличчям Рольфа зрозумів, що тут, мабуть, можна сподіватися на вигідну операцію.

Вони почали розбирати шкури, і Рольф показав, що вміє торгуватися не гірше за хитрого крамаря. Куонеб незворушно стояв осторонь, але брав у переговорах достатню участь знаками й поглядами.

— Значить, так! — сказав Уоррен, коли перед ним рядком уляглися шкурки куниць. — Куниць тридцять. Хутро, правда, блідувате, і красна ціна їм — три з половиною долари за штуку, але скнарою бути не хочу. Нехай, беру їх по чотири.

Рольф зирнув на Куонеба, і той непомітно для крамаря похитав головою, розкрив праву долоню і ривком підняв її на декілька дюймів. Рольф зрозумів і сказав:

— Як на мене, вони не такі вже й бліді. Здається, темніших не буває. Всі до одної відмінного кольору. (Куонеб розчепирив усі п'ять пальців.) І менше ніж по п'ять доларів їх віддати ніяк не можна.

— Ф'ю-у-у! — свиснув крамар. — А що хутро — це завжди ризик, ти забув? Тут тобі й цвіль, і міль, і миші, не кажучи вже, що ціни на нього ой як падають! Ну, то не сваритися ж нам з тобою! Беру по п'ять. Ось чорнобурка і справді хороша. Сорок доларів коштує, ніяк не менше.

— Може, й більше, — відповів Рольф, тому що Куонеб кинув праворуч дрібку неіснуючого піску — знак, що означає «не погоджуйся!».

Вони трохи поторгувалися, і Рольф оголосив:

— За таку шкуру двісті доларів платять, я від надійної людини чув.

— Це де ж?

— А в Стемфорді.

— Так це під Нью-Йорком!

— Так. Але ви ж хутро до Нью-Йорка посилаєте?

— Воно-то так. А в що це обходиться, тобі відомо? Ну, гаразд: якщо візьмеш товаром, то даю за неї сто доларів, щоб нам довго не торгуватися.

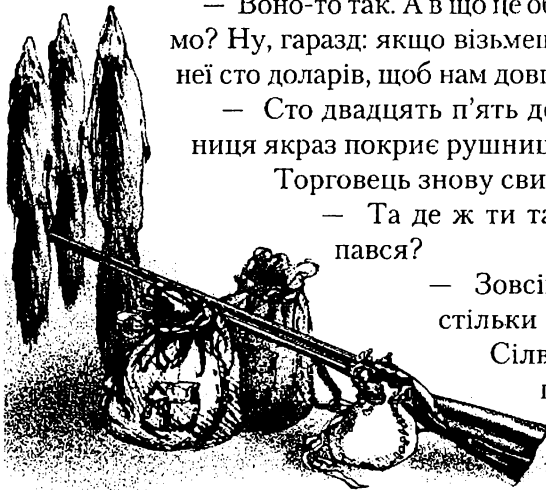
— Сто двадцять п'ять доларів, і квити. Різниця якраз покриє рушницю.

Торговець знову свиснув:

— Та де ж ти таких дурниць нахпався?

— Зовсім не дурниці. Мені стільки запропонував Сай Сілванн, коли вмовляв, щоб з хутром ми до нього поїхали.

Натяк, що на їхні шкури зна-

йдуться інші покупці, справив бажаний вплив. Врешті-решт вони вдарили по руках. Не рахуючи чорнобурки, хутра у них набралось на триста доларів. А за чорнобурку вони могли взяти всі запаси, які їм були потрібні. Проте у Рольфа на думці було й дещо інше.

Він відібрав торбинки з ласощами, кілька шматків строка-того ситцю, яскраві стрічки, і тут крамар зметукував, у чому річ.

— У гості збираєшся? Це до кого ж? Вже напевно, до Ван Трамперів!

Рольф кивнув, після чого вислухав чимало корисних порад. Тканину на сукню Аннеті він не купив, розуміючи, скільки радості буде для неї здійснити подорож сюди і вибрати самій. Зате придбав декілька чудових прикрас із коштовними каменями (десять центів кожний!) і стрічки на диво яскравих кольорів — справді невимовних, як і щастя, що повинно було наповнити серце дівчинки на лісовій фермі.

З новою рушницею в руках і розпискою в гаманці на триста доларів кредиту їм з Куонебом Рольф відчув себе важливою персоною.

Він уже обернувся до дверей, але тут крамар запитав:

— А з Джеком Хогом ви більше не зустрічалися?

— Був випадок!

І Рольф коротко розповів про все, чого вони натерпілися від цього негідника.

— Схоже на нього, ох, як схоже! Ну, то по заслuzі йому! Падлюка, яких пошукати! А ось возити хутро в Лайонс-Фолс вам ні до чого. У них у всіх там води у спеку не допитаєшся. І взагалі я можу платити вам дорожче, тому що звідси до Нью-Йорка на сто миль ближче.

Цей урок теж марно не пропав. Чим ближче Нью-Йорк, тим ціни вигідніші. Сімдесят п'ять доларів у Лайонс-Фолс, сто двадцять п'ять доларів тут, двісті доларів у Нью-Йорку. Рольф замислився, і в нього потроху склався певний план.

51. ЗНОВУ НА ФЕРМІ ВАН ТРАМПЕРІВ

— Нібовако! — Куонеб завжди називав. Рольфа Нібовакою, коли дивувався його кмітливості. — А що нам робити з каное і запасами?

— Краще залишмо їх тут. Каллан позичить нам каное.

Підкинувши рушниці на плечі — зі своєю Рольф не розлучився б нізащо в світі, — вони пішли через вододіл і дісталися до ферми Каллана менше ніж за дві години.

— Звичайно, беріть каное. Тільки, може, спершу зайдете в дім перекусити?

Але Рольф із влячністю відхилив привітне запрошення. Йому не терпілося дістатися до мети. Каное було одразу ж спущено на воду, і їхні весла дружно занурилися в озерну гладінь.

На березі все виглядало таким знайомим! Сходи на полях хороші, курчата перед курником чудові, а дітвора біля ганку — ще краща.

— Кого я бачийт! — закричав товстий Хендрик, коли вони підійшли до дверей стайні. Мить по тому він уже тряс їм руки і усміхався на все обличчя. — Ласкаво просийт! Марто! Марто! Рольф і Куонеб приїжджайт! Який я щасливий!

— А де Аннета? — запитав Рольф.

— Бідолашний Аннета лихоманкою хворійт. Не дуже сильно, трохи.

І він провів їх у куток, де на низькому ліжку лежала Аннета, схудла, бліда, слабенька.

Вона трохи посміхнулася у відповідь, коли Рольф нахилився і поцілував її.

— Що ж ти, Аннето! Я ж до тебе приїхав. Щоб звозити тебе в лавку Уоррена — вибереш собі сукню, яку схочеш. Ось подивися, це моя перша куниця і шкатулка — я її для тебе зробив. А за голки подякуй Скукуму.

— Бідна дитинка, він хворійт всю весну, — сказала Марта, помахуючи жмутком осоки, щоб відігнати мух і комарів, які басисто дзижчали і пронизливо співали, кружляючи над хворою дівчинкою.

— А що з нею? — перелякано запитав Рольф.

— Це ми не знайт.

— Може, запитати у нього? — і Рольф подивився на Куонеба.

— Ах, спитайте, обов'язково спитайте! Я весь час кажайт, коли мені дуже погано, і я просийт Бога про допомогу, Він мені його посилайт. Ось уже двічі! — і товстий голландець звів очі до неба.

Куонеб опустився на коліна поряд з ліжком. Він обмацав гарячу, суху руку дівчинки, помітив, як важко і швидко вона дихає, подивився на незайману тарілку кукурудзяної каші на ослинчику поряд.

— Болотяна лихоманка, — сказав він. — Я принесу хороше зілля.

Він зник у лісі, звідки скоро повернувся із жмутком зміїного коріння, настругав його і заварив, як чай.

Аннета спочатку відвернулася, але мати переконала її випити декілька ковтків із чашки, яку тримав Рольф.

— Ва! Це не добре, — зауважив Куонеб, оглядаючи задушливу, повну мух кімнатку. — Я побудую курінь. — Він відгорнув край простирадла, і три-чотири жирні клопи ліниво поповзли від світла. — Так, я побудую курінь.

Уже настала ніч, і всі розійшлися спати. Рольф із Куонебом попрямували до сараю, де їх зустріло відчайдушне і знайоме кудкудакання курей. Вони кинулися на допомогу і переконалися, що цього разу в переполоху не винні ані норка, ані єнот. Просто Скукум узявся за колишні витівки. Побачивши своїх господарів, він винувато підібгав хвоста, швидко дременув і покірно скрутився під стовпом, біля якого провів на ланцюзі весь минулий серпень. Тепер його знову довелося на якийсь час позбавити волі.

Уранці Куонеб узявся споруджувати курінь, а Рольф сказав:

— Я поїду до Уоррена по цукор.

Цукор, хоча він і був потрібен, послужив йому приводом. При словах «болотяна лихоманка» Рольф пригадав, як у Реддингу цю хворобу завжди лікували езуїтською корою (пізніше більш відомою під назвою «хінна кора»). Його мати багато кого вилікувала за допомогою цього засобу, і він не пам'ятав

випадку, коли б він не допоміг. Будь-який крамар у лісовій глушині має запас ліків, і за дві години Рольф попросився з Уорреном, відносячи з собою двадцять п'ять фунтів кленового цукру і пляшечку з хінним екстрактом.

— Ти говориш, її мухи мучать? — гукнув йому крамар. — Так ось чудова штука для запони. Щойно одержав з міста! — І він показав хлопцеві протимоскітну сітку.

Нічого подібного Рольфу ще бачити не доводилося.

А що? Відмінна порада! І його покупки поповнилися найцікавішою — десятьма ярдами сітки. Загальна сума була приписана до його рахунку, і за дві години він повернувся на ферму.

Біля північної стіни будинку Куонеб уже поставив маленький намет з кілків і простирадла. Хвора дівчинка лежала там на низькому ліжку з ялиці. Біля входу горіло ялівцеве багаттячко, і легкий вітер розносив ароматний дим в усі кутки намету.

У головах сидів Куонеб і курячим крилом відганяв комарів. Очі дівчинки були заплюшені, вона солодко спала. Рольф безшумно підійшов до неї і торкнувся її руки. Шкіра була прохолодною і трохи вологою. Він відніс свої покупки в дім. Марта зустріла його щасливою усмішкою. Так, Аннеті трохи краще. Тільки її винесли на повітря, як вона відразу міцно заснула. Але навіщо індіанець уклав її на соснові гілки? Навіщо димить ялівцем? І ще співає! Ось-ось, чуєш?

Рольф вийшов подивитися і послухати. Тихенько постукуючи по жерстяній мисці палицею, загорнутою в ганчірку, Куонеб співав. Пізніше Рольф дізнався, що означали слова пісні:

Калускапе, прийди і злих духів прожени,
Хай дитини вони не мучать!

Аннета лежала нерухомо, але дихала легко і рівно. Вперше за багато днів вона не кидалася в ліжку в напівмаренні, а спала цілющим дитячим сном.

— Може, її краще в дім заносийт? — боязко запитала матір.

— Ні, хай Куонеб робить по-своєму, — відповів Рольф і мимоволі запитав себе: чи сидів який-небудь білий біля вмираючого Вівіса, відгонячи від нього мух?

52. НОВА СУКНЯ АННЕТІ

Самі собою почуття нічого не вар-
ті. У справу їх втілиш, значить, ти
людина, а сльозами виллєш, то вже
краще зразу заведи кам'яне серце!

Із висловів Сая Сілванна

— Куонебе, я піду підстрелю рябчика!

— Ак! Це добре.

І Рольф пішов до лісу. Він спершу завагався, чи не здатися на палкі благання Скукума і чи не взяти його з собою, але потім передумав. Скукум майже напевно вистежить самицю з виводком, а їх в червні не стріляють. Самця ж відшукати легко: треба тільки добре вслухатися в лісові звуки. Вечір був тихий, і Рольф пройшов не більше півмилі, коли вдалині пролунали барабанні звуки: тамп, тамп, тамп, тамп... ффрррррр! Це рябчик бив крилами у повалений стовбур. Він попрямував на звук швидко, але обережно, а потім завмер, чекаючи, коли птах знову забарабанить. Але рябчик щось зволікав, і Рольф, опустившись поряд із трухлявим, оброслим мохом стовбуром, почав бити по ньому долонями: тамп, тамп, тамп, тамп... ффррррррр! На цей виклик одразу ж пролунала відповідь.

Тамп-тамп-тамп, тамп ффрррррррр! — войовничо загриміло лісом, і, підкравшись ближче, Рольф побачив барабанщика, який пихато ходив по зваленому стовбурі кроків за сорок від нього. Він ретельно прицілився, але не в голову, а в тулуб, зметикувавши, що за сорок кроків у голову з рушниці, до якої не звук, йому нізащо не поцілити. Він вистрілив, птах упав із стовбура, а серце Рольфа закалатало від радості — за хвору дівчинку, як він щиро вірив. Проте тут не обійшлося і без крихти пихатості: він добре стріляє, а рушниця відмінна — і його власна!

Коли він повернувся, вже зовсім сутеніло, і батьків він застав у великому хвилюванні.

— Індіанець говорить, щоб не брайт Аннету на ніч у дім!
Як можна дівчинці спайт зовні, як собаці, як негр... як бро-

дяга? Це недобре, це погано! — бідолашний товстий Хендрик зовсім розгубився.

— Хендрику, ти думаєш, вночі повітря насилає вроки?

— О, я не знайт, що думайт!

— Зате Куонеб знає, що треба робити.

— Так!

— Ну й не заважай йому. Або він, або я ляжу біля входу, і вона чудово проспить до ранку.

Рольф із тремтінням пригадав жирних рудих клопів, які чекають на Аннету в будинку. Але як не довіряв Рольф лікарським пізнанням Куонеба, своїй матері він довіряв більше і вирішив дати Аннеті хінної настоянки, але відкрито втручатися в лікування побоюався. Врешті-решт він придумав прийом:

— Вже прохолодно. Я повішу над її ліжком запону з цієї сітки.

— Ак! Це добре.

Проте індіанець залишився сидіти, де сидів.

— Ти пішов би відпочити, Куонебе, я з нею посиджу.

— Скоро я дам їй ще цілющого зілля.

Ця відповідь Рольфа не влаштуувала, і він одразу ж придумав інший хід:

— Може, ти звариш їй рябчика? Бо я рукою потрапив у су-мах, а він отруйний...

— Ах, давайт мені! Я варийт! — і товстуха Марта, поклавши немовля в колиску, перевалюючись, пішла варити бульйон з рябчика.

«Знову не пощастило!» — подумав Рольф, але тут же в його голові зринула нова думка. Він помацав кухоль з настоєм зміїного коріння. Він був ще теплим.

— Ти даєш їй настій гарячим чи холодним, Куонебе?

— Гарячим!

— То я сходжу підігрію!

Він вислизнув з кухлем, весело подумавши: «Оскільки Куонеб перешкодив мені дати їй настій цієї кори, то сам її ним напоїть!»

У напівтемряві кухні він непомітно влив у кухоль чверть

пляшечки, підігрів настій і відніс у намет. Індіанець сам напоїв хвору ліками.

Почувши, що він збирається спати біля входу в намет, Аннета покликкала слабеньким голоском:

— Мамо! Мамо! — і шепнула матері на вухо: — Хай Рольф!

Рольф розстелив покривало біля ялицевого ліжка і продрімав цілу ніч. Двічі він, почувши, що дівчинка поворушилася, вставав поглянути, що з нею, але вона не прокидалася. Він поправляв прозору запону і знову лягав.

Уранці з першого погляду стало зрозуміло, що хворій набагато краще. По-перше, вона попросила їсти, і рябчик виявився як ніколи доречним. Зміїне коріння з хіною чудово зробили свою справу, і здоров'я поверталося до неї з кожним днем. Марті не терпілося забрати дочку в будинок. Дівчинка повинна спати в своєму ліжку, а не просто неба. Ну а клопи — неминуче зло.

Проте Рольф не міг з цим згодитися. Він знав, що порадила б і як вчинила б його мати, а тому знову вирушив у лавку і повернувся із смердючою рідиною, яка в ті часи називалася «кам'яною олією», а була просто неочищеною нафтою. Коли всі щілини в ліжку і стінах були щедро промазані нафтою, володарюванню клопів настав кінець, хоча, правда, зовсім вони не зникли.

Куонеб, дякуючи за привітний прийом, попрацював на фермі, але за тиждень у нього знову прокинулося бажання змін.

— У нас достатньо грошей, Нібовако, навіщо нам залишатися тут?

Рольф витягував з колодязя відро з водою. Він поставив його на цямрину, зазирнув у колодязь і відповів:

— Не знаю.

Насправді його затримувало на фермі відчуття, що він тут серед своїх, і, як з'ясувалося, та сама потреба гнала Куонеба далі.

— Я чув, — сказав він, — що люди мого племені все ще живуть у Канаді, за Роусис-Пойнтом. Я побачу їх і повернуся в Багряному місяці (в серпні).

У сусіднього фермера знайшлося маленьке каное. Сонячним ранком Скукум влаштувався на носі, і Куонеб вирушив у двадцятимильну подорож тихими водами озер Джордж і Шамплейн.

Скоро каное перетворилося на темну цяточку, потім можна було розрізнити тільки лопать весла, що зблискувала на сонці, а потім все затулило мисок.

Уже наступного дня Рольф пошкодував, що не поїхав з Куонебом. Справжня допомога на фермі могла знадобитися тільки через місяць. Тобто не безкоштовна. І хоча декілька днів Рольф міг допомагати дружньо, відплачуючи за гостинність, довго таке становище ні його, ні товстого Хендрика влаштувати не могло.

Але виїхати, не подарувавши Аннеті заповітної сукні, він ніяк не міг. Вона вже зовсім видужала, і першого тихого ранку Рольф повіз її в каное через озеро. Батьки відпустили дівчинку із завмиранням серця. Але самі відлучитися з ферми вони не могли, а Аннета сяяла такою радістю, передчуваючи велику подію: вона сама, як доросла, вибере тканину собі на сукню!

Правда, до цієї радості домішувалося якесь інше відчуття, не зовсім дитяче, але Рольф був дуже юний, щоб звернути увагу на те, як вона зашарілася, коли сміялася, як піддражнювала свого «старшого братика» і як крутила ним у дрібницях.

— Розкажи мені ще що-небудь про твого Робінзона Крузо, — зажадала Аннета, тільки-но каное відпливло від берега, і з великим інтересом слухала цю старовинну і безсмертну історію, хоча заперечувала проти подробиць, які не в'язалися з життям на фермі біля озера Джордж. — А де була його дружина? Ну яке ж це господарство без курей? Сушений виноград — це, напевно, смачно, тільки хто ж їсть козлятину? Свинина значно краща! — і таке інше в тому ж дусі.

Рольф, звичайно, палко захищав Робінзона Крузо, але розгубився і трохи образився за свого друга, коли дівчинка назвала Куонеба його П'ятницею.

Їм пресуворо веліли запросити із собою в лавку місіс Каллан або принаймні попросити візок і коня. Ні місіс Каллан, ні

візка вдома не виявилось, але фермер міг позичити їм іншого коня. І ось Аннета вирушила далі, гордо сидячи на трьох складених ковдрах і без угаву базікаючи, а Рольф ішов поряд і відповідав їй серйозно і поблажливо, як старший, майже дорослий брат маленькій сестричці. Так вони подолали п'ятимильний вододіл і дісталися до лавки Уоррена. Сяючи радісним збудженням, але з певним острахом, Аннета виклала на прилавок свою куніцю, одержала за неї п'ять доларів і узялася розв'язувати найскладніше завдання — вибирати свою першу сукню із справжнього, абсолютно нового квітчастого ситцю! Рольф повинен був визнати, що щастя, яке подарувала йому нова рушниця, абсолютно бліднуло порівняно з безмежним, невимовним і приголомшливим блаженством, яке відчуває дівчинка, яка вперше сама вирішує, який ситець їй більше пасуватиме.

— Правда, красиво?

Але слова безсилі віддати належне золотим пшеничним снопикам, щедро розкиданим серед зелених і яскраво-червоних маків на яскраво-голубому тлі! Ні, тільки побачивши на власні очі тканину, призначену на сукню Аннеті, ви могли б гідно оцінити її. А коли з'ясувалося, що грошей у них вистачить ще й на червону сонячну парасольку, всі присутні в крамниці порадили за дівчинку, а крамар, піддавшись загальному настрою, дав до неї на додачу десяток золотих гудзичків з найкращої міді!

Уоррен тримав при лавці «харчевню», що звільняла його від збиткової гостинності. І на довершення Рольф повів Аннету в цей розкішний заклад, і вона зацікавилася від благоговійного захоплення, побачивши скатертину на столі і білі фаянсові тарілки. Але всі були з нею дуже ласкаві.

Уоррен підійшов до якогось чоловіка і, мабуть продовжуючи недавно перервану розмову, сказав:

— Я б і відправив весь вантаж в Олбені на цьому тижні, тільки потрібен ще один весляр.

Рольф нашорошив вуха і запитав:

— А скільки ви заплатите?

— Двадцять п'ять доларів. Харчі мої.

— Я підійду?

— Ну-у-у... — Уоррен удавано задумався. — Що ж, мабуть, підійдеш. Завтра можеш вирушити?

— Звичайно. Але не більше ніж на місяць.

— Домовились!

Ось так Рольф абсолютно випадково прийняв рішення, яке змінило хід усього його життя.

Але Аннета вже схвильовано шепотіла йому:

— Можна я спробую он того, он того і он того?

І одержала дозвіл покуштувати всі незнайомі страви, які хоче.

Потім вони подалися назад. Аннета притискала до грудей безцінні згортки і знову торохтіла без угаву. Рольф відповідав їй, але неухважно: він думав про майбутню подорож, і йому стало сумно від думки про швидку розлуку. Але раптом у нього над головою щось зашаруділо, і Аннета сердито скрикнула:

— Рольфе! Дивись, куди ти ведеш коня! Через тебе цей сучок мало не порвав мою нову парасольку!

О другій годині вони віддали коня Каллану, а ще за годину Аннета, захиляючись від захоплення, показувала свої скарги батькам і молодшим дітям, які тільки очі витріщали від подиву і заздрості.

У ті дні сукні шилися дуже просто, і Марта обіцяла: — Я обирайт вільна годинка і шитиму. А поки Аннета насолоджувалася блаженством, споглядаючи жовто-червоно-зелено-голубу пишність, в якій їй скоро випаде величатися. А коли настав час лягати, вона так і заснула під червоною парасолькою, притискаючи до грудей ситець, — зовсім змучена, але безмежно щаслива.

53. ПОДОРОЖ ДО СТОЛИЦІ ШТАТУ

Уранці, коли Рольф вирушив у дорогу, діти ще спали. Зазираючи до кімнати, він помітив, що червона парасолька продовжує освяяти Аннету, але ситець і мідні гудзички впали на підлогу...

Він відштовхнув каное від берега. Вода була дзеркальною, і хитке суденце швидко ковзало по її поверхні. За півгодини воно вже сохнуло на сараї Каллана. Ще година швидкої ходи — і Рольф постукав у двері Уоррена, готовий виконувати свої нові обов'язки. Він розчервонівся від довгої прогулянки, очі у нього світилися від думки, що він побачить Олбені, і Уоррен мимоволі пригадав, як під час кожної зустрічі він переконувався, що цей блакитноокий хлопчина і розумний, і меткий. Дивлячись на його щоби, що розум'янилися, Крамар запитав:

— Рольфе, а ти індіанець чи як?

— Ні.

— То метис, чи що?

— Та ні, я чистокровний янки, і моє прізвище Кіттеринг. Народився і виріс в Реддингу, в Коннектикуті.

— Тепер я і сам бачу. А спершу думав — індіанець. Надто ти смаглявий був якийсь. (Рольф подумки усміхнувся, пригадавши, як Куонерб його пофарбував.) Ну, нам же краще, що ти білий. Гей, Білле! Познайомся з Рольфом... Рольфом Кіттерингом. Він попливе з тобою в Олбені.

Білл, довготелесий, великоногий і великорукий суб'єкт середніх років і без певних занять, відірвався від шкур, які зав'язував у пакунок, і подивився на хлопця хитрими сірими очима. Крамар відвів Рольфа вбік:

— Розумієш, я з вами все своє хутро посилаю. Десять пакунків, шістдесят фунтів кожний. Можна сказати, все моє надбання. Отож доставиш їх Вандаму, а до того ні вдень ні вночі очей з них не зводь. Склад у нього біля самої пристані. А попереджаю я тебе з двох причин. По-перше, річка там аж роїться різними піратами і злодіями. На пакунок хутра ціною п'ятсот доларів будь-хто зазіхне. А по-друге, є у Білла одна слабкість. Людина він найчесніша і з каное впорається якнайкраще, але випити любить. І вже тоді тримайся! Ти, я помітив, спиртного в рота не береш. Отже, в Трої не причалюйте, а в Олбені — зразу ж до Вандама. Передасте йому листа, від нього одержите товар для лавки. Ми з ним компаньйони, а тому його розпоряджень слухайся, як моїх.

- Ну а якщо Білл схоче пристати в Трої?
- Не схоче. Поки він тверезий, на нього покластися можна. Лист у нього буде.
- Дали б ви листа і мені. Про всяк випадок.
- Так Білл образиться і не попливе.
- А він і знати не буде.
- І то так.

Коли вони відпливли, у Білла із зовнішньої кишені стирчав лист крамаря з інструкціями, і ніхто, окрім Уоррена, не знав, що у внутрішній кишені Рольфа, загорнутий у непромокальну парусину, лежить другий лист, такий самий.

У каное Білл і справді був майстром своєї справи: досвідчений лісовик, з м'яким, поступливим характером і значно дужчий, ніж здається на вигляд. Річку він знав як свої п'ять пальців і, пам'ятаючи, як небезпечно для хутра підмокнути, ніколи не ризикував, а тому найменшу підступну бистрину вони обходили берегом, і важкої роботи вистачало.

Ті, кому не доводилося тягати вантаж на волоках, і увяйти не можуть, яка це виснажлива праця. Ось для охочих спосіб переконатися: зваліть на плечі п'ятдесятифунтовий мішок борошна і пройдіть по рівній дорозі чверть милі в прохолодну погоду. Вже на півдорозі мішок здасться вам свинцевим. Ну а якщо в ньому не борошно, а щось з нерівними жорсткими краями і вони впиваються вам у спину? Це вже тортури. Якщо ж вантаж удвічі важчий, то зусиль він зажадає не подвоєних, а потроєних. І нарешті, увявіть собі, що пройти треба не чверть милі, а милю, і не по рівній дорозі, а по болоту, кам'яних розсипах, бурелому, вузлуватому корінню. І день зовсім не прохолодний, а по-літньому задушливий, комарі впиваються в шкіру, де тільки можуть до неї дістати, а обидві руки у вас зайняті — то ношу поправляєте, то за гілки хапаєтеся на крутому підйомі. Спробуйте все це. Витримайте все це, і у вас буде певне уявлення про жахи волока. А вони впродовж шляху раз у раз повторюються, і щоразу треба здійснити шість піших прогулянок з вантажем і п'ять без нічого, повертаючись по наступну ношу. Чи можна дивуватися людям, які вважають за краще проводити свої каное між пінними порогами,

лише б не ходити туди-сюди, туди-сюди по задушливому лісі з ордами комарів.

Білл знову й знову доводив свою надійність, обходячи берегом бистрини, по яких не раз проносився в каное.

Йому ж було довірено хутро!

До Олбені було якихось вісімдесят миль, але волок дуже їх затримував, і минув цілий тиждень, перш ніж Білл з Рольфом, залишивши позаду поселення Гленс-Фолс, Форт-Едуард і Скайлервілл, пропливли тихою водою у важко навантаженому каное повз містечко Трой. З берега їх гукали любителі дармового частування, але Білл вистояв перед усіма спокусами, і вони, радіючи, що бистрина залишилася позаду, продовжували мирно плисти Гудзоном, тут уже широким і повноводним.

54. ОЛБЕНІ

Тільки людина, яка вперше в житті приїжджає до великого міста, здатна зрозуміти, що відчув Рольф, коли річка зробила поворот і попереду відкрився вигляд на Олбені — столицю штату Нью-Йорк з населенням майже шість тисяч людей! Олбені, де над могутнім Гудзоном — дорогою, що веде до океану, — височіла велична будівля парламенту штату.

Біля довгих пристаней, затуляючи їх високими щоглами і павутиною снастей, стояли судна, річкою сновигали човни і каное. За пристанями тяглися ряди дерев'яних складів, а далі дерев'яні будинки ярусами підіймалися схилом, увінчаним місцевим Капітолієм¹. Парусні судна були Рольфу знайомі, але між ними він помітив якусь дивну, майже квадратну посудину з величезними млиновими колесами по бортах. Вони підпливли ближче, він прочитав назву «Клермонт» і зрозумів, що перед ним знаменитий фултонівський² пароплав, що відкрив у судноплаванні добу пари.

¹ Назва будівель у США, де проходять законодавчі збори.

² Перший у світі пароплав, побудований 1807 року американським винахідником Робертом Фултоном (1765–1815).

Але Білл залишився байдужий. Олбені, Гудзон у середній течії і навіть «Клермонт» він бачив уже багато разів і тепер незворушно повернув каное до давно знайомої пристані. Нероби, які сиділи на причальних тумбах, заходилися навперейми гукати його навіть раніше, ніж упізнали. А вже тоді посипалося: «Ге-ей, Білле! Повернувся, значить? Радий тебе бачити, старий!» — і безліч послужливих рук, заважаючи одна одній, допомогли каное причалити.

— Ба-ба-ба! Так це й справді Білл! — медово вимовив агент якоїсь хутряної фірми. — Ходімо обмиємо зустріч!

— Дякую, але я не піду, — рішуче відмовився Білл. — Поки справу не зроблю, я не п'ю.

— Та до трактира Ванруста два кроки, а вже пиво у нього цього року небувале!

— Та я ж говорю, що не п'ю... поки.

— Ну, тобі видніше. Я просто думав, що ти радий з нами побачитися...

— Я й радий!

— А, Білле! — до них підійшов товстий зять Білла. — Кого я бачу! Твоя сестричка чекає тебе не дочекається! Ходімо пропустимо пару чарочок з нагоди твого приїзду.

— Ні, Семе. Я поки що не п'ю. Ще із справами не впорався.

— Так від однієї в тебе тільки мізки прочистяться. А потім кінчай із справами і повертайся до нас продовжувати.

І Білл вирішив усе-таки випити чарочку для очищення мізків.

— За кілька хвилин я назад, Рольфе, — сказав він і зник на кілька днів.

— Ходи і ти, малий! — запросив Рольфа особливо червононосий член компанії, але Рольф тільки похитав головою.

— Давай я поки що допоможу тобі розвантажитися, — послужливо запропонував Рольфу якийсь одноокий суб'єкт.

— Мені допомога не потрібна.

— Так тобі ж самотужки не впоратися.

— Ну, про одне я б тебе, мабуть, попросив: сходи по Пітера Вандама.

— Ти краще сам сходи, а я тут постережу.

— Ні, мені відлучатися не можна.

— У такому разі й сиди тут. Я тобі не розсильний!

І Рольф залишився сам біля каное.

У справах подібного роду він був новачком, але вже зрозумів магічну силу слова «хутро» і всю важливість хутрової торгівлі.

Хутро було єдиною цінністю, яку міг добути мисливець у лісі, і здобував її він сам. Купці ж у всьому світі цінували його нарівні із золотом і вище за коштовні камені. Воно було таким легким, що шкурки загальною вагою близько сотні фунтів могли дати прибуток від сотні доларів до п'яти тисяч залежно від якості, і мисливець з пакунком хороших шкурок міг вважатися капіталістом. Трапер одержував непоганий прибуток, крамар-скупник — дуже великий, та ще подвоював його, розплачуючись товарами. Але доходи посередника в Олбені були величезні, а нью-йоркського купця, що відправляв хутро до Лондона, взагалі колосальні.

Не дивно, що за право продати зв'язку шкурок люди йшли навіть на грабїж і розбій. Ще рік тому Рольф ні про що подібне уявлення не мав, але Хог надав йому непоганий урок, а зараз він із вдячністю пригадав і застереження Уоррена. Власне, сама ця поїздка вже багато чого його навчила.

Минув полудень, Білл не з'явився, і, помітивши компанію босоногих хлоп'ят, Рольф гукнув їм:

— Хто-небудь з вас знає, де живе Пітер Вандам?

— Он там! — і всі показали на великий, зроблений з колод будинок ярдів за сто від пристані.

— А його самого ви знаєте?

— Ага. Він мій татко, — повідомив білявий, веснянкуватий малюк.

— Якщо приведеш його сюди, я дам тобі п'ять центів. Скажеш, що я від Уоррена з вантажем.

Тільки босі п'яти заблищали в пилюці, немов він наполохав табун мустангів, — п'ять центів у ті дні були гроші чималі. І за декілька хвилин Рольф побачив високого, червонолицього чоловіка, в якому не залишилося нічого від голландця, окрім прізвища. На перший погляд він мало чим відрізнявся

від портових нероб, але згодом можна було помітити, що по-стать у нього могутня, а вираз обличчя — діловий, і схожість зникала.

— Це ти від Уоррена?

— Так, сер.

— Один?

— Ні, сер. Я допомагав Біллу Баймсу. Але він пішов з раннього ранку і не повернувся. Боюся, чи не трапилося з ним чого!

— А куди він пішов?

— Он туди. З приятелями.

— Схоже на нього. І трапитися з ним трапилося: тепер він тиждень не просохне. Минулого разу мало весь наш товар не втратив... Нумо, показуй, що у тебе тут.

— Але ви містер Пітер Вандам?

— А хто ж іще?

Проте Рольф дивився на нього з тим самим сумнівом. Люди, які стояли неподалік, навперейми почали запевняти хлопця:

— Так-так, це Пітер, можеш не побоюватися.

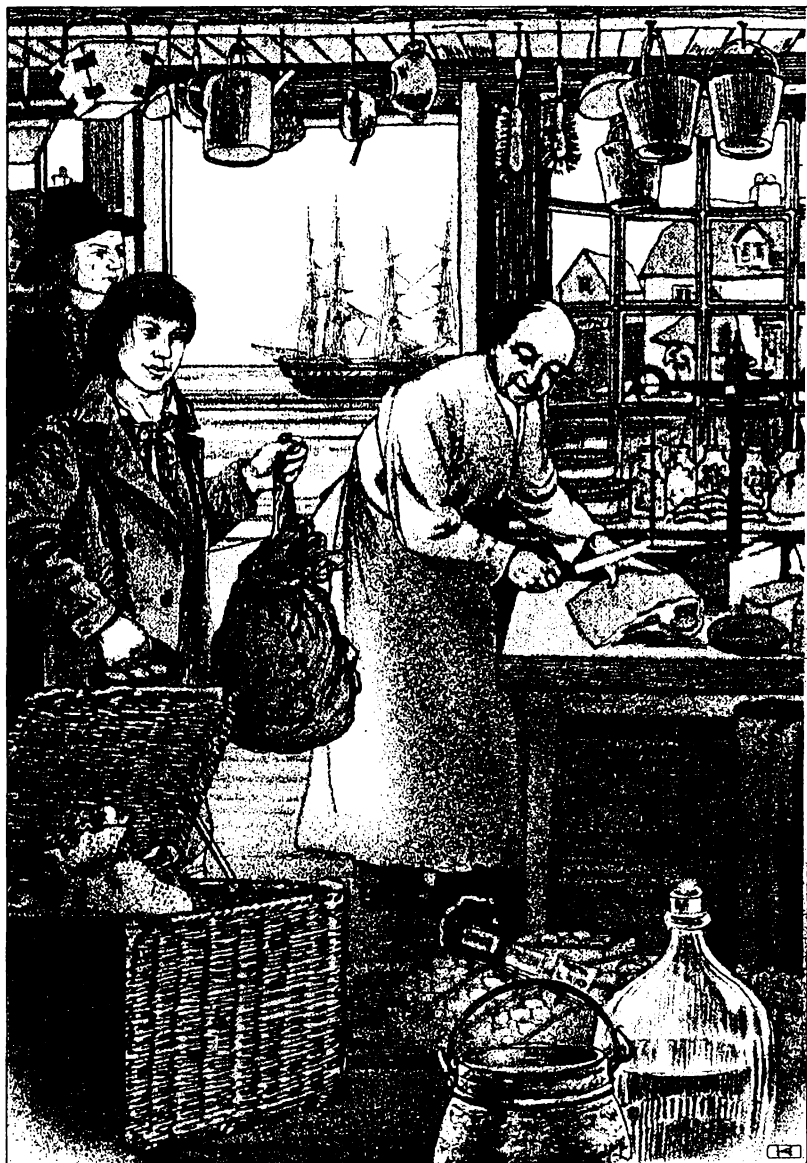
Тільки Рольф нікого серед них не знав. Його упертість спочатку розсердила Вандама, але потім він засміявся:

— Доброї ж ти думки про нас тут! На ось, переконайся!

І він витягнув пачку листів, адресованих «поважному Пітеру Вандаму», а потім показав золотий годинник з написом на кришці: «Пітер Вандам», після чого печатку з сувоєм і написом латиною: «Петрус Вандамус» і, нарешті, послав якогось хлопчиська по преподобного Пауелса. З'явився священик в чорному сюртуку, чорних штаних до колін, у чорному капелюсі, довгому, як димар, і прорік:

— Так, мій юний друже, можеш не сумніватися! Це справді вельмишановний парафіянин, високоповажний Пітер Вандам, відомий купець.

— Ну а зараз, — підхопив Пітер, — коли сюди з найнеможливішою швидкістю доставлять мою метрику і свідоцтво про шлюб, щоб ти міг з ними ознайомитися, тішу себе надією, ти все-таки переконаєшся, що я — це я.

— Так, мій юний друже, можеш не сумніватися! Це справді
вельмишановний парафіянин, високоповажний Пітер Вандам,
відомий купець...

Оточуючі засміялися. Перші хвилини напруження давно минули, і Рольф, підхоплюючи жарт, сказав з посмішкою:

— Я схильний повірити, що ви дійсно той самий високоповажний купець Пітер Вандам, який проживає в Олбені. Якщо це так, то ось цей лист адресований вам, як і вантаж.

Свого листа Білл Баймс не доставив за адресою і досі. Він мав намір погостювати у сестри, але, як завжди, весь свій час в Олбені проводив у генделиках. Якби не Рольф, компаньйони могли б втратити цінний вантаж хутра, і Вандам з подяки поселив його в себе, і ще багато днів історія, як він пізнавав свого господаря, була джерелом нескінченних нехитрих жартів і веселощів.

Назад треба було везти товари для лавки Уоррена зі складу Вандама. А дещо повинні були доставити з інших складів. Наступного дня на склад Вандама, де Рольф розбирав і пакував свій майбутній вантаж, зайшов чепурно одягнений, високий і дуже худий молодий чоловік.

— Доброго ранку, Пітере.

— Доброго ранку, сер!

І вони завели розмову про майбутній урожай і політику.

Потім Вандам покликав:

— Рольфе, ходи сюди! — і відрекомендував його своєму співрозмовнику, який зблизька виглядав не просто худим, але й хворим.

— Містер Генрі Ван Кортленд, син його честі губернатора штату і вчений адвокат, — продовжував Вандам, — хотів би пополювати в глушині для поправки здоров'я. Я сказав йому, що краще за тебе провідника не знайти.

Від несподіваної похвали Рольф почервонів і збентежено вступився в підлогу. Ван Кортленд поспішив згладити незручність.

— Розумієте, у мене погане здоров'я, і я хотів би місяців зо три пожити на свіжому повітрі в лісах, де можна пополювати і відпочити від усіляких справ. За три місяці я заплачу вам сто доларів — і за їжу, і за ваші послуги. А якщо я залишуся задоволений і полювання буде хорошим, то після повернення в Олбені ви одержите ще п'ятдесят доларів.

— Я б із задоволенням, — сказав Рольф, — але у мене є товариш, і я не знаю, як вирішить він.

— Ти що, хочеш радитися з цим гультьєм Біллом Баймсом?

— Ні, звичайно. Але я полюю з товаришем. Він індіанець... — повагавшись, Рольф сказав: — Зараз там ще різної мошкари повно. Вам би краще почекати.

— Звичайно. Я зовсім не хочу, щоб мене з'їли живцем. А ось після першого серпня — у будь-який час.

— Мені треба буде допомогти Ван Трамперу із жнивами, а це майже весь серпень займе.

Молодий юрист оцінив обов'язковість Рольфа і подумав: «Якраз той провідник, який мені потрібен». Домовилися на тому, що Рольф приїде в Олбені з Куонебом у серпні, коли звільниться, і вони втрьох вирушать у мисливську експедицію.

55. БІЛЛ ЗАРІКАЄТЬСЯ

Через три дні весь вантаж було упаковано і каное просмолено наново, але Білл як у воду впав. У будинку зята його не бачили дві доби. Хоча в Олбені тоді проживало майже «шість тисяч живих людських душ», але недовгі пошуки поблизу пристані відкрили притулок грішника. Навіть заклятий ворог зглянувся б над ним. Очі червоні, сльозяться, змарнілий, голодний, і руки трусяться, але, головне, його зовсім замучила совість: довірений йому лист загубився, вантаж (так його запевнили веселі розрадники) весь розікрали, а сільського дурника, який з ним був, прибили і кинули в річку. Хто б на його місці не спробував схватися? А коли по нього замість шерифа прийшли Великий Пітер і Рольф, живий і здоровий, і сказали йому, що час братися за розум: він, проливаючи сльози гіркого каяття, присягнувся, що віднині і до могили й краплі горілки в рота не візьме! Цілих півтора дні він зміцнювався у виголошеному рішенні, а зовсім забув про нього тільки на четверту добу.

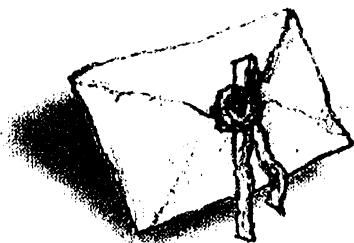

Повз Трой вони все ж таки пропливли, навіть не зважаючи можливість причалити там, а далі почалася боротьба з річкою, значно важча, ніж дорогою в Олбені, оскільки пливли вони тепер проти течії, а на березі йшли вгору схилами. До того ж вода помітно спала, вантаж був важчим, а Білл — набагато слабшим. На ці вісімдесят миль вони витратили десять днів. Але загалом плавання пройшло благополучно, і вони цілі і неушкоджені з цілим і неушкодженим вантажем причалили до пристані Уоррена через двадцять один день після того, як від неї відійшли.

Білл уже набув свого звичного тверезого вигляду. З гордою гідністю він вручив Уоррену запечатаний пакет з написом: «Стосовно доставки». Розкривши пакет, крамар прочитав: «Подавець цього, Білл Баймс, зовсім спився. В Олбені його більше не посылайте. Пітер Вандам».

Очі Уоррена глузливо блиснули, але він промовчав, а потім відвів Рольфа вбік і поцікавився:

— Нумо, де він?

Рольф віддав йому справжнього листа, про якого Білл нічого не знав, і Уоррен дістав з нього відомості, й раніше йому добре відомі.

Місячний термін, на який Рольф найнявся працювати у крамаря, ще не закінчився, і останні десять днів він відважував цукор, перевіряв рахунки і придивлявся до того, як купується і продається хутро. Останнє Уоррен старався від нього приховувати, але Рольф дуже швидко розібрався, яких заповітів дотримується крамар: по-перше, підпоїти продавця за старим принципом торгівлі білих з індіанцями — «вогненну воду за хутро»; по-друге, коли платню просять готівкою, всі шкірки лай, але поступися, якщо платню хочуть узяти товарами. Головне ж, йому стало зрозуміло, що в Олбені платять на тридцять, а то й на п'ятдесят відсотків дорожче, ніж Уоррен. Хоча Уоррен мав славу чудової людини, хорошого сусіда і благочестивого християнина.

Утім, у торгівлі хутром, як і в торгівлі кіньми, діяли свої особливі закони і свої особливі етичні норми.

Днів-за два до закінчення обумовленого місяця Уоррен запитав:

- А чи не продовжити нам домовленість ще на місяць?
- Не можу. Я обіцяв Ван Трамперу попрацювати у нього на фермі.
- Скільки він тобі платить?
- Сімдесят п'ять центів на день і харчі.
- У мене одержуватимеш по долару.
- Але ж я дав слово! — із здивуванням сказав Рольф.
- Папір ти який-небудь підписував?
- А навіщо? Свої обіцянки я і без паперів виконую! — відповів Рольф із подивом.

Крамар презирливо пирхнув, але промовчав. Навіщо повчати працівника, який виконує доручену йому справу вміло і сумлінно, спиртного не п'є і вірить, що обіцянки треба виконувати? Трохи згодом він сказав:

— Ну, добре. А якщо у Трампера для тебе поки роботи не знайдеться, повертайся на два тижні до мене.

Рано-вранці Рольф склав гостинці, які купив молодшим дітям, і книгу для Аннети з красивою гравюрою, що зображала героїню — дівчинку до того добropорядну і зразкову, що автор, звісно, прирік її на передчасну смерть. Зібравшись, хлопець попрямував знайомою дорогою через вододіл з такою швидкістю, що вже за годину дістався до озера.

Зустріли його на фермі як рідного.

— А-а, Рольфе, добре, що ти приходиш назад! Я тебе дуже чекайт. Так, Марто? Я казайт: добре б Рольф приходиш скоріше.

О ще б пак! Настав час косовиці. І ячмінь уже достигав. А тому Рольф узявся до роботи, яка рік тому була йому ще не до снаги. Тепер ним володів дух лісового краю —

дух зростання, захвату силою, радощі звершень. І всі, хто бачив, як цей довгоногий, довгорукий, стрункий хлопець працює вилами, сокирою і мотикою, говорили: «А з нього будуть люди! Хлопець хороший».

56. ХВОРИЙ ВІЛ

Місяць Гроз. Сіно прибрали, та й ячмінь майже теж. День у день біломорді воли брели в скрипучому ярмі, і віз, завантажений сіном або зерном, трясся і підстрибував на корінні і пнях вирубки. Все йшло чудово, але тут сталася неждана біда: Герой, правий віл, захворів.

Люди, які погано знають тварин, усіляко розписують лагідність і терплячість вола, але ті, кому доводилося працювати на фермах, називають його «підлою худобиною, яку ще треба пошукати» — він і підступний, і задержуватий, і боязкий, і злодійкуватий, і ледачий, і зарозумілий. Якщо зараз ніякої капості не робить, то, значить, задумав її. Найупертіший, найлютіший в'ючний мул — покірنا голубка порівняно зі звичайним волом. Ні, поступливі воли трапляються, але дуже рідко. Переважно ж вони ненадійні, а деякі і просто небезпечні. Цих останніх краще швидше позбутися, тому що вони збивають зі шляху істинного своїх товаришів по ярму, а погоничам влаштовують кепські жарти. Герой і Гладкий, двоє волів Трампера, мали звичайний волячий норів, немов витканий із суперечностей. Якщо з ними поводитися вміло, вони трималися стерпно, і тут Рольф, який усе життя мав справу з волами, справлявся краще від Хендрика, тим більше що могутні воли погано розуміли збуджені команди ламаною мовою. Інша річ — цьвохання батога і спокійний голос Рольфа! І голландець скоро зробив Рольфа погоничем.

Погонич звичайно йде ліворуч від ярма, покрикуючи «джи» (праворуч), «хо» (ліворуч), «ворушися» або «тпру». Дурні погоничі супроводжують команди ударами батога по лівому боці, коли вони хочуть повернути упряжку ліворуч, і навпаки. Хороші ж погоничі батогом тільки поклацують,

так, щоб волів не зачепити. І незабаром Рольф, сидячи на навантаженому возі, вже об'їжджав поле від скирти до скирти. Воли звикли підкорятися його голосу, і одного разу вранці це врятувало Рольфа якщо не від смерті, то від важкого каліцтва. Він невдало зістрибнув між волами і возом. Воли відразу рушили вперед, але одразу ж стали, почувши гучне «тпру». Якби це «тпру» викрикнув Хендрик, вони, навпаки, подалися б підтюпцем, тому що за будь-яким його окриком ішов удар батога..

Так Рольф завоював якщо не любов, то пошану могутніх тварин, і вони були віддані на його піклування, а потім одного сумного ранку, коли треба було звезти з поля останні снопи ячменю, Хендрик прибіг, заламуючи руки:

— Що мені робийт! Що робийт! Герой здихайт!

І справді, віл лежав на землі, то підводячи голову, то знову опускаючи і тужливо ревучи.

Чотири роки тому Рольф бачив у Редингу, як лікували вола в такому самому стані.

— У нього кольки. Імбир у вас є?

— Ні. Тільки рідке мило.

Як імбир стосувався рідкого мила, Рольф не зрозумів, але розбиратися було ніколи.

— А іржаві в'язи поряд є?

— Є.

— Нарізайте повний казанок і кип'ятіть, а я пошукаю м'яти.

Кору вони кип'ятили, поки вона не розповзлася на бурій кисіль. Рольф всипав у нього порошок із стебел м'яти, які встиг тим часом висушити над плитою. Потім підмішав у вариво сірки з водою, виходячи з принципу: чим більше, тим краще, і поспішив з відерцем у поле, де мучився бідолаха віл.

Герою було зовсім кепсько. Він розтягнувся на боці, вигнувши спину, і то ревів, то хворобливо надимався. Але його чекало швидке полегшення — так, принаймні, вважали люди. Набравши бурій кисіль жерстяним черпаком, спробували влити цілюще зілля у відкритий рот страждальця, але він в подяку одразу ж з останніх сил його викашлянув. Так повторилося кілька разів, а потім віл, мабуть, розсердився, і одним

рухом морди вибив черпак з рук Рольфа. Тоді вони підмішали ліки до парених висівок, улюблених ласощів рогатої худоби, але Герой відвернув голову, а коли його спробували нагодувати силоміць, повторив той самий маневр.

Вирішивши, що він вип'є необхідну дозу, якщо йому задерти голову, вони спорудили щось подібне до колодезного журавля, але перш ніж встигли прив'язати морду нещасного вола до жердини, він схопився, ніби весь цей час розігрував спектакль, і галопом помчав у хлів, до себе в стійло, проте там знову звалився на підлогу, глухо ревучи.

Воли — відомі симулянти, але Герой зовсім не удавав із себе хворого, а це означало, що фермер ось-ось його втратить, а з ним і значну частину врожаю. Але подужати його у стійлі було все-таки легше. Зв'язавши Героя, вони за допомогою важеля задерли йому голову. Тепер влити ліки у величезну горлянку було начебто зовсім просто. Але віл уперто закривав рота, видував через ніздрі все, що туди потрапляло, і так тягнув мотузок, що здавалося, він ось-ось задушиться.

— Ну, — сказав Рольф, — бачив я підлу худобину, але такої!.. А якщо він і далі буянитиме, нам його вже не врятувати!

Воли порівняно з кіньми особливою увагою не користувалися. Фермери дивилися на них як на тимчасову підмогу і думали тільки про те, як би швидше змінити їх на робочих коней. Ні, воли відрізнялися величезною силою, чудово годувалися однією травою, ніколи не гинули в болотах і легко тягнули плуги по полях, повних невикорчовуваного коріння. Але вони були нестерпно повільними і підступними. Гладкий був більш лукавим, ніж Герой, і тому в упряжці ходив ліворуч — так йому було важче удаватися до всіляких витівок. Зазвичай з Героем Рольф міг упоратися легко, але цього разу в нього опустилися руки. І раптом він помітив, що хворий віл витягнув шию і вправно злизав грудочку розпарених висівок, яка впала з годівниці його напарника. Рольф розплився в усмішці. «Ну звичайно, тобі тільки крадений шматок ласий! Це добре!» І він знову намішав велику дозу ліків у висівки. Потім прив'язав Гладкого так, щоб він не міг нахилитися, і поставив відерце між волами.

— Їж, Гладкий, їж! — сказав він і вийшов з хліва, але одразу ж припав до шпарки в стіні.

Герой побачив, що може покористуватися висівками Гладкого, і роззирнувся. Ура! Погонич пішов! Хворий віл обережно витягнув шию і принохався, потім висунув довгого язика. Але тут Рольф з грізним криком кинувся в хлів.

— Ах ти старий злодюю! Не для тебе варили, а для Гладкого!

Потім Рольф вийшов, а Герой трохи почекав і, підбадьорений глибокою тишею навколо, встиг набрати повний рот висівок, перш ніж Рольф знову забіг у хлів, озброєний довгою лозиною. Бідолаха Гладкий тим часом мимовільно сприяв його плану, марно намагаючись дотягнутися до відерця і тим самим підтверджуючи свої права на нього.

Легенько стьобнувши Героя лозиною, Рольф знову пішов. Хворий віл знову почекав, а потім з жадібним поспіхом спустошив відерце. Переконавшись, що воно порожнє, Рольф повернувся в хлів і, заради правди, знову взявся за лозину.

Той, хто уявляє собі, що станеться, якщо поєднати вариво з в'язової кори, м'яту, соду, сірку, кольки і вола, не здивується, дізнавшись, що на ранок хлів довелося гарненько вимити, і зі всього переліченого в ньому залишився тільки віл, помітно підбадьорений і змучений спрагою. Правда, Хендрик, оглянувши його, прорік:

— Ти знову здоровий бути, тільки я не знайт: може, ти хитрун більший, ніж Гладкий!

57. РОЛЬФ І СКУКУМ В ОЛБЕНІ

За місяцем Грому йде Багрянний місяць, і на початку другого його тижня Рольф з Хендриком, які складали ячмінь у сарай і обговорювали, чи не час збирати овес, раптом почули страшний гармидер у курнику. Мабуть, там скоювалося мерзотне вбивство. Рольф побіг на виручку і почув лютий гавкіт. З курника вилетів кровожерний звір, стискаючи в щелепах нещасну квочку, але одразу ж випустив її і з радісним виском кицувся на захисника, який спізнився, хоча й кричав на нього:

— Скукуме! Що ти, негіднику, наробив!

Так, Куонеб повернувся! Він був ще на березі озера, але Скукум, не обмінявшись ні з ким вітанням і навіть не дочекавшись, коли каное ткеться в пісок, поспішив поринути у вихор світських задовольень.

Декорація наступної дії: товстий високий стовп, довгий, міцний ланцюг і сумний пес на його кінці.

— Хо, Куонебе! Ти знайшов своїх одноплемінників? Не даремно їздив?

«Ак!» — ось і все, що Рольф дізнався тоді про поїздку старого індіанця на північ.

Звичайно, вирушити в Олбені по Ван Кортленда Куонебу подобалося значно більше, ніж збирати врожай, а тому вони з Хендриком ухвалили такий план: три дні вони втрюх допомагають Каллану збирати ячмінь, так що Каллан повинен буде відпрацювати Хендрику дев'ять днів.

Нове прощання, і Рольф, Куонеб і, зрозуміло, Скукум попливли вниз Скруном до гирла, де залишили в сховку свої запаси, і повернули Гудзоном в Олбені.

Рольф уже двічі плавав тут, а Куонеб жодного разу, проте індіанець так добре відчував воду, що частіше вів каное він. «Триматися треба ближче до берега — тому що треба». «Там глибоко, тому що вузько». «Бистрина небезпечна, інакше б на березі не протоптали такої стежки». «Цю ми пройдемо, я її добре бачу...» Або: «Берегом тут же ніхто не ходить.» І таке інше. Вісімдесят миль вони подолали за чотири дні, і в середині Багряного місяця причалили до пристані перед складом Пітера Вандама. Можливо, місто і справило на Куонеба якесь враження, але його смагляве обличчя зберегло спокійну непорушність.

Потім вони відрекомендувалися губернатору, а в Куонеба сталася сутичка з дужим річковим піратом, який, побачивши, що індіанець зовсім сам і вигляд у нього мирний, негайно заходився обсіпати його лайками. Якби Куонеб нарешті вихопив ножа, йому було б непереливки, коли б не його знайомство з губернаторським сином. Усілякої наволочі на пристанях вистачало, і на «червоношкірого падлюку» вже була

готова накинутися розлючена юрба, але в останню мить її зупинив дужий Вандам, гаркнувши:

— Ви що, не знаєте? Це ж провідник містера Кортленда!

Прізвище губернатора і порука Вандама не тільки протверезили нападників, але й негайно перетворили їх на заступників Куонеба: їхній недавній приятель під градом грудок глини, що полетіли в нього, ледве врятувався втечею. Втім, велика заслуга в благополучній розв'язці належала Скукуму. У рішучий момент, коли ніж уже блиснув у повітрі, собака з такою ширістю вп'явся в товсту, нічим не прикриту литку, що негідник упав навznak — і з ударом схибив. Тепер Куонеб прибрав ножа, так само презирливо не помічаючи натовпу, а про свого ворога сказав (не тоді, але багато днів по тому):

— Пустобріх і боягуз.

Хоча дрімучі нетрі починалися за якихось тридцять миль від Олбені і тяглися на сотні миль, Генрі Ван Кортленд знав про ліси і лісове життя на превеликий подив мало. Він належав до золотої молоді, яка, скоряючись моді, напускала на себе зневажливу байдужість до «дикунів і їхнього безглузлого способу життя». Проте з роками у нього вистачило здорового глузду змінити точку зору і визнати, що справжня людина гармонійно поєднує в собі розумовий, етичний і фізичний розвиток.

Погляд на речі був у нього до того ж дещо затьмарений класичною освітою тієї епохи, а тому він був схильний бачити в Куонебі не живого, цікавого корінного американця, справжнє втілення загартованого, мудрого мешканця лісів, а книжковий образ варвара, запозичений у якого-небудь грецького або римського історика. А блакитноокий, стрункий Рольф з каштановою шапкою кучерявого волосся здавався йому юним Ахіллом, і він не помічав, що цей його сучасник був, мабуть, значно розумніший і благородніший, ніж Ахілл, яким той постає в описах античних авторів.

Коротше кажучи, Генрі Ван Кортленд, людина здібна і корисна для суспільства, був привчений жити у минулому. Йому ще треба було повернутися в сучасність, пізнати справжнє життя.

Молодий адвокат уже зібрав своє спорядження на складі Вандама, тому що, всупереч жартам приятелів, був упевнений, що Рольф дотримається свого слова.

Коли Рольф побачив купи багажу, він, охнувши від жаху, подивився на Вандама, і вони разреготалися. Передбачено було геть усе — від необхідності витончено сервірувати легку закуску до всіляких лікувальних процедур, навіть стільці, умивальник, велике дзеркало і ступка з товкачем. Тут не вистачило б і шести каное.

— Чесно кажучи, це матуся наполягала. Його я ще якось переконав би та відрадив. А тут думаю: «Гаразд, паняйте! Може, на складі місця вистачить! Краще подивлюся, як Рольф з усім цим упорається!» — заявив Піт Вандам.

Але Рольф якийсь час був здатний тільки свистіти. Нарешті він сказав:

— Вихід завжди знайдеться. Здається, голова у нього на плечах правильно пригвинчена. Отож побачимо.

Вихід знайшовся без зусиль: Рольф, Піт і Ван Кортленд тайкома зустрілися на складі та відібрали необхідне. Маленький намет, ковдри, змінний одяг, рушниці, кулі, порох, трохи делікатесів з розрахунком на три місяці, ліки, ще дещо — вантаж для одного каное значний, але дрібниці порівняно з горою того, чого вони не взяли.

— Поясніть вашій матінці, містере Ван Кортленд, — сказав Рольф, — це ми беремо поки що, аби їхати без нічого, а по решту присилатимемо, якщо виникатиме потреба.

— Хвацько! — посміхнувся Великий Піт. — Я ж усе роздумував, як він викрутиться!

Проводжати їх з'явилися губернатор з дружиною, а тому на пристані зібрався чималий натовп роззяв. Дбайлива мати тільки тепер помітила, яке неміцне та небезпечне каное. Вона благала сина не ходити нікуди без поводитирів, а груди обов'язково розтирати цілющою маззю, яку вона власноручно приготувала за знаменитим, хоча й таємним рецептом. Якщо ж він підхопить нежить, хай негайно повертається додому, і хай вони неодмінно дочекаються решти багажу на першій же стоянці. І (це було додано пошепки) хай тримається по-

далі від цього страшного індіанця з ножем і не забуває всім пояснювати, хто він такий. Крім того, хай обіцяє почастише писати і не забуває приймати каломель щопонеділка, щосередини і щоп'ятниці, чергуючи її з перуанською корою у вівторок, четвер і суботу, а в неділю — іпепекуану. Це в непарні тижні місяця, а в парні щовівторка, щоп'ятниці і щонеділі приймати треба ревінь і пити настій валеріани, окрім, звичайно, повного місяця. У повний місяць валеріану необхідно замінювати бергамотом, а іпепекуану — оподельдоком, тиждень настоящим на залізному гвіздку.

Нарешті Генрі стиснули в обіймах, Рольфу подали руку, Куонебу кивнули, Скукума ж розсудливо залишили без жодного знаку уваги, і граційне каное відійшло від пристані. Під громове «ура», останнє напуття і слова прощання воно попливло вгору Гудзоном на північ.

А на пристані мати притискала хустку до очей: її улюблений хлопчик покинув рідний дім, друзів і цивілізоване, поінформоване місто Олбені і пливе тепер в невідому далечінь, за тридев'ять земель, в дикий, неприступний край мало не на березі озера Шамплейн.

58. ЗНОВУ В СЕБЕ НА ОЗЕРІ

Ван Кортленд, зростом шість футів два дюйми, з пропорційно широкими плечима, «подавав надії», як значно пізніше висловився Рольф, та тільки дістатися до цих надій було не просто.

Після закінчення університету він за два роки, віддані адвокатській діяльності і світським розвагам, посів поважне місце у тамтешньому товаристві, але робився кволішим з кожним днем. Проте він не слабував ні на недоумкуватість, ні на боязкість, доказом чого стало його рішення пошукати здоров'я в лісах.

Про те, скільки всього треба знати, щоб працювати на фермі, жити в лісах, плавати в каное, полювати або просто влаштуватися на ночівлю оддалік від цивілізованих місць,

Рольф замислився тільки тепер, коли доля звела його з людиною, яка ні про що подібне ані найменшого уявлення не мала.

І лише тепер, на прикладі їхнього супутника, Рольф зрозумів, скільки існує способів братися за будь-яку справу неправильно. .

Найпростіший іспит в подібних випадках — це вміння розкласти багаття. Є десяток правильних способів і сотні неправильних. Тридцять днів поспіль тридцять разів запалити багаття з одного сірника (або з однієї висіченої кресалом іскри) може тільки досвідчений житель лісів, оскільки така вправність спирається на багаторічний досвід.

Коли на першому коротенькому волоці Рольф з Куонебом повернулися до каное по наступний вантаж, виявилось, що Ван Кортленд тим часом зібрав для багаття купу товстих гілок, здебільшого зелених і сирих. Кременем і кресалом він користуватися умів, оскільки і в найаристократичніших будинках тієї епохи вогонь добувався саме так. За допомогою кресала він запалював собі свічку ще з дитинства. Кінчивши укладати якнайщільніше мокрі дрова, він ударив сталлю об кремій, зловив іскру на трут, який завжди носили з кресалом, подув на нього і підсунув трут, що спалахнув, між двома мокрими сучками в наївній упевненості, що дрова спалахнуть всі зразу, — і ніяк не міг зрозуміти, чому крихітний вогник негайно гасне, скільки він не повторював цю нехитру операцію.

Коли з'явилися його супутники, Ван Кортленд сказав розгублено:

— Дерево тут якесь негорюче!

Куонеб відвернувся з безмовним презирством, а Рольф мало не засміявся, але йому завадила думка: «Напевно, у них в Олбені я виглядав таким самим повним йолопом».

— Розумієте, — пояснив він спокійно, — зелені гілки і мокрий вітролом горіти не будуть. Потрібна березова кора. А ще підійде соснове коріння.

Сокирою він відколов від коріння декілька товстих трісок, а потім ножем обстругав їх так, що з одного кінця вони заку-

черявилися стружками. Одну, настільки смолянисту, що вона не піддавалася ножу, він розплющив обухом сокири і розділив на тоненькі тріски. Потім надер березової кори — і все було готове. Висічена іскра підпалила трут, роздмуханий вогник підпалив кору, і за декілька секунд, шиплячи і бризкаючи синім полум'ям, спалахнула соснова тріска. Куонеб тим часом зрубав молоду тополю, не виявивши ніякої цікавості до купи, нагромадженої Ван Кортлендом, обклав зеленими чурбачками багаття Рольфа так, що вийшла подібність вогнища, і за лічені хвилини обід був розігрітий.

У кмітливості Ван Кортленду не можна було відмовити: просто він нічого ні про що тут не знав. Спершу він почав учитися розпалювати багаття і незабаром набив руку в цьому найважливішому мистецтві лісових жителів. Задовго до того, як вони дісталися до хатини, всі складені ним багаття розгоралися відразу.

Коли ж за кілька тижнів по тому він навчився у разі потреби видобувати вогонь тертям, захопленню його не було меж.

Вирішивши брати активну участь у всьому, він узяв весло і веслував до кінця дня — спочатку бадьоро, потім утомлено, потім зціпивши зуби. Надвечір вони наблизилися до першого довгого волока, приблизно за чверть милі. Рольф узяв стофунтовий пакунок, Куонеб — удвічі легший, а Кортленд ледве встигав за ними з веслами й аптечкою. Увечері він розлігся на своєму широкому матраці і від втоми відразу заснув.

Наступного дня він майже нічого не робив і мовчав. Полив дощ. Він розкрив величезну парасольку, скоцюрбився під нею і просидів так, поки хмара не промайнула. Проте на третій день він почав знову виявляти ознаки життя; і коли на п'ятий день вони дісталися до гирла Скруну, його молодий організм вже помітно зміцнів від чудодійного бальзаму лісис-тих пагорбів.

Зрозуміло, забрати все зі сховку на Скруні вони не могли. Довелося перекласти вантаж і залишити нову схованку до наступного разу.

Увечері, коли вони сиділи навкруги свого вже шостого табірнього багаття, Ван Кортленду здалося, що виїхав він із дому давним-давно, а не шість днів тому. Він зміцнів і немов подорослішав. Життя навколо, річка, каное, його супутники не тільки перестали бути чужими, але перетворилися на близьких друзів. Дуже задоволений, він поклав долоню на голову Скукума, що дрімав поряд, проте гордовитий пес тільки рикнув у відповідь, устав і перейшов на інший бік багаття, поставивши на місце цього двоногого бурмила.

— Скукуму не можна нав'язуватися, — сказав Рольф. — Треба чекати, поки він сам вирішить.

Подорож верхнім Гудзоном з його бистриною і волоками проходила як завжди. А потім попереду з'явилося орлине гніздо на сухому стовбурі, і вони попливли спокійними водами річки Джесеп. До хатини вони дісталися без жодних пригод і, відчувши себе вдома, перебували у чудовому настрої.

59. АПТЕЧКА ВАН КОРТЛЕНДА

— Ви що, нездужаєте? — запитав Рольф одного прекрасного каломельного ранку, побачивши, що Ван Кортленд зайнявся приготуванням денної дози цієї панацеї.

— Ні. Я чудово себе почуваю. І з кожним днем дедалі краще! — пролунала весела відповідь.

— Звичайно, справа не моя, тільки у моєї матері була приказка: «Ліки хворих піднімають з ліжка, а здорових у нього укладають!»

— У такому разі ваша матінка і моя відразу кинулися б у бій, як ви здогадуєтеся. Проте, — промимрив він, і в його очах спалахнули веселі вогники, — якщо судити за результатами, боюся, ваша матінка відразу вийшла б переможницею! — і він поклав свою вузьку тонку слабку кисть поряд з міцною і широкою кистю Рольфа.

— Значить, і старий Сілванн мав рацію: багато людей хворіють тільки тому, що вважають себе хворими.

— Мабуть, треба буде поступово знизити дози.

Але з «поступово» нічого не вийшло.

На кінець тижня було вирішено з'їздити до гирла Скруну по запаси, що залишилися в сховку, — мало що могло трапитися!

Тягнути туди Ван Кортленда особливої потреби не було, але залишитися в хатині сам він не міг і вирушив з ними. Ліки свої він приймав точно за розкладом: каломель, ревінь, каломель, ревінь, каломель, ревінь, іпепекуана. Проте слова Рольфа вплинули, і в його душі зрів протест.

Нині був день ревеню. Він випив дозу, ретельно закупорив флакон, прибрав його до аптечки, а аптечку поставив на дно каное.

— Якби запас закінчився! — задумливо сказав молодий адвокат. — Здається, користі мені від цього тепер аніякої. Якби я половину забув удома!

Рольфу тільки того й треба було. Він кинув намет упоперек каное, і хитке суденце накренилося.

— Небезпечно! — сказав Рольф і витягнув деякі речі на берег, включаючи аптечку, а коли розташував вантаж по-новому, аптечку примудрився забути під кущем.

Уранці Ван Кортленд узявся готувати каломель, і раптом з'ясувалося, що її ніде немає.

— Здається, — задумливо вимовив Рольф, — востаннє я бачив аптечку на березі, коли ми перенавантажували каное.

Так, звичайно, вони її забули там, і Вану доведеться поки що обходитися без ліків! У нього по шкірі пробігли мурашки, немов у хлопчиська, який поплав на глибину і раптом помітив, що забув надіти рятувальний пояс. І, як той самий хлопчисько, Ван незабаром із захопленням переконався, що чудово плаває без будь-якого пояса.

Спустилися вони до гирла Скруну швидко і за тиждень уже повернулися назад з усіма запасами.

Аптечка мирно стояла під кущем. Ван Кортленд підняв її з кривуватою усмішкою, і вони сіли вечеряти. За декілька хвилин Рольф сказав:

— Я бачив якось у гнізді трьох соколят. Мати вчила їх літати. Двоє послуухалися її відразу і незабаром уже ширяли

над лісом. А третє злякалося. «Ні, — говорить, — матусю, я ніколи не літав і напевно вб'юся». Нарешті мати розсердилася і викинула його з гнізда. Він уже думав, що йому кінець, і розгорнув крила, щоб не дуже розбитися. Але одразу ж перестав падати і полетів.

60. ВАН КОРТЛЕНД ДАЄ БІЙ

У хатині тепер стало так тісно, що мисливці вирішили побудувати нову, більшу. Коли вони перейшли до обговорення її розмірів, Ван сказав:

— Двадцять на тридцять футів — ось що я вам пораджу. І великий камін.

— Навіщо?

— Адже я можу знову до вас проситися. І з приятелем.

Рольф уважно на нього подивився. Так, звичайно... Але без упряжки волів або коней будувати з таких великих колод було їм не під силу. А тому довелося обмежитися хатиною площею двадцять на п'ятнадцять футів, причому двадцятифутові колоди були дуже тонкими, майже жердинами. Ван Кортленд діяльно допомагав у майструванні двох березових рам для ліжок і ліжок з бальзамової ялиці. Підлогу за його наполяганням прикрасили килимки з липової кори.

Переставши харчуватися материним зіллям, молодий адвокат незабаром помітно підбадьорився і тепер прагнув брати участь у всіх інших клопотах. Але Куонебу він так само не подобався. Нещаслива спроба розпалити багаття із зелених гілок і багато інших таких самих промахів зробила його в очач індіанця не гідним уваги. Правда, навчившись видобувати вогонь тертям, він трохи піднісся в думці Куонеба, але потім день за днем почав опускатися, після чого сталася подія, яка й зовсім скинула його до прірви ганьби.

Як Ван Кортленд не старався, йому не вдавалося вполювати жодного оленя. Це псувало йому настрої, і він починав злитися на Куонеба, який ніяк свого презирства не висловлював, а тільки всіляко уникав молодого адвоката або немов

його не бачив. І Ван Кортленд переконував себе, що в нього, звичайно, все вийшло б відмінно, якби Куонеб того не прогавив, про щось потурбувався, а це зробив своєчасно.

Шукаючи виходу, Рольф запитав Куонеба, коли вони залишилися самі:

— А не можна якось підставити оленя під його постріл?

— Гм! — була виразна відповідь.

— Мені говорили про фокус із факелом. Ти міг би його влаштувати?

— Ак!

Так і домовилися.

Куонеб змайстрував ящика і насипав у нього піску. З трьох боків він поставив заслінку з кори, вісімнадцяти дюймів заввишки, а посередині закопав факел із соснових сучків із «запалом» з тонко нарізаної березової кори. Звичайно ящик ставиться на носі каное, і запалює його сам мисливець, вибравши відповідну хвилину. Але Куонеб вирішив, що Ван навіть з таким завданням не впорається, і встановив цей первісний прожектор на задню лаву перед собою, злегка відвернувши низьку стінку від носа.

Полюють з факелом так: каное в нічній темряві пливе уздовж озерного берега там, куди олені приходять напиться або поскубти соковите листя латаття. Ледве за звуком вдається знайти оленя, як каное безшумно ковзає туди, факел спалахує, олень піднімає голову і з подивом розглядає це сонце, яке незрозуміло звідки взялося. Тулуб його практично не освітлюється, але очі, відображаючи блиск вогню, світяться, як два ліхтарі. І мисливець випускає заряд оленього дробу. Це найлегший і зовсім не спортивний спосіб полювання. Він давно вже оголошений незаконним, тим паче що жертвами частіше стають оленята і самиці.

Але за тих часів він ще був поширений, а головне, Рольф не бачив іншого засобу тактовно повернути Ван Кортленду його самоповагу.

І ось вони вирушили на нічне полювання. Ван озброївся двостволкою, а до пояса причепив величезний, багато прикрашений мисливський ніж — емблему справжнього жителя

лісів... або дурня, це вже залежало від того, на чію точку зору пристати — самого Вана чи Куонеба. Рольф залишився в хатині.

Відпливли вони, коли згущалися сутінки, до східного берега, оскільки віяв легкий східний вітер і не можна було допустити, щоб олені їх почули. Поки вони безшумно перетинали озеро, гострозорий погляд провідника помітив, що підняті вітром брижі розтинає клин, що розширюється, — мабуть, там пливе якийсь великий звір, можливо, що й олень. Чудово! Куонеб запрацював веслом енергійно, каное полетіло стрілою по водяному сліду, і за три-чотири хвилини вони побачили велику темну істоту, яка напружувала всі сили, щоб піти від каное, що насувалося. Тулуб її був майже прихований водою, а голову не прикрашали роги. Незрозумілий звір! Ван не зводив з нього очей, судорожно стискаючи двостволку, але тут каное нагнало плавця, він зник під носом, а секунду опісля перевалився через борт і виявився на диво великим, абсолютно чорним пеканом!

— Ножем! — крикнув Куонеб, у нестямі від жаху, що Ван випалить і продірявить каное.

Пекан, шиплячи і ревучи, як ведмідь, кинувся на молодого адвоката.

Ван схопив ножа і став до бою, але що то був за бій! Відбиваючись від лютого супротивника, він знову й знову бив його довгим лезом. Тільки пекан був немов кутий із заліза. Ніж знову й знову зісковзував з його тіла, не заподіюючи йому ані найменшої шкоди, або впирався в хутро, а лютий швидкий звір тим часом, звиваючись, стрибаючи, кусаючись і дряпаючись, устиг декілька разів поранити людину. Ніж бив і бив, але все марно, і пекан немов дедалі більше наливався силою і злістю. Він учепився в ногу Вана трохи нижче від коліна і з гарчанням повис на ній, як бульдог. Ван схопив його обома руками за шию і почав душити. Пекан розтиснув щелепи і відстрибнув, маючи намір відновити напад, але тут Куонеб, скориставшись тим, що супротивники на мить розійшлися, обрушив на ніс пекана лопать весла. Пекан перекинувся через голову, Ван, не розібравши, що відбулося, рвонувся вбік,

подалі від його щелеп, каное перекинулося, і всі троє опинилися у воді.

На щастя, каное тим часом знесло до західного берега, де вода діставала Вану тільки по шию, і він побрів до пляжу, буксируючи за хвіст мертвого пекана, а Куонеб плыв, тримаючись за весло, і тягнув за собою каное.

На березі Куонеб знайшов палицю і устроїв її в пісок, щоб повернутися вранці по рушницю. Після цього обидва мовчки сіли в каное і попливли назад.

Вранці завдяки палиці вони точно визначили місце катастрофи і витягнули з дна двостволку Вана, а потім і його чудовий ніж. На спільний подив, з'ясувалося, що весь час, поки Ван бив і колов, лезо покоїлося в своїх розкішних круглих піхвах з товстої шкіри, прикрашених мідними бляхами.

61. РОЛЬФ ДЕЧОГО ВЧИТЬСЯ У ВАНА

Людині самій себе захищати — це як лікарю в лихоманці собі мікстуру складати.

Із висловів Сая Сілванна

У каное або в лісах Рольф постійно відчував свою перевагу перед Ваном Кортлендом, зате поступався йому першістю в довгих розмовах біля багаття або в новій хатині Вана, куди Куонеб зазірав рідко.

Найцікавішими були його розповіді про Стародавню Грецію і сучасний Олбені. Ван Кортленд віддав чимало сил і часу вивченню давньогрецької мови, а тому, помітивши непідробний інтерес Рольфа, захоплено розповідав йому про стародавні Афіни і зміст «Іліади», нерідко беручись декламувати дзвінкі гомерівські вірші. З деяким здивуванням Рольф, який не розумів жодного слова, визнав, що слухає як зачарований. Потім він пояснював:

— Щось є в них справжнє. Так і чуєш, що ось люди йдуть на битву і вершаться якісь великі справи.

Олбені і місцева політика також давали поживу для роздумів, а особливо життя в губернаторській резиденції з його протистоянням партій і вічними інтригами, як політичними, так і світськими. Рольфу все це уявлялося страшенно смішним і безглуздим. Можливо, тому, що Ван Кортленд навмисне багато що кумедно переповідав. Рольф же вголос дивувався, як можуть дорослі і неначебно розумні люди витрачати час на такі безглузді дурниці і дитячі ігри, якими він вважав світські умовності. Ван Кортленд усміхався його словам, але довгий час нічого не заперечував.

Того дня, коли хатину Вана було закінчено, її новоспечений власник, підходячи до дверей разом з Рольфом, відступився, пропускаючи його вперед.

— Чого ви зупинилися? Заходьте ж! — з подивом сказав Рольф.

— Після вас, — почув він чемну відповідь.

— Це навіщо? Заходьте! — у голосі Рольфа сміх змішався з досадою.

Ван Кортленд підняв капелюха і зайшов.

Причинивши за собою двері, Рольф обернувся і сказав:

— Днями ви говорили, що для всієї цієї нісенітници є свої причини. Так пояснили б! А здається, ніякої користі від таких кривлянь бути не може. І не для того ми за незалежність воювали, щоб капелюхи перед ким-небудь знімати! Ну, в церкві — це я ще розумію.

Ван Кортленд засміявся:

— Повірте, всі світські манери і звичаї колись народилися з вимог здорового глузду, але, за небагатьма винятками, збереглися і після того, як причина їхньої появи зникла. Ну, як гудзики на хлястику. Нашивали їх для того, щоб пристібати до них поли каптана, коли треба було взятися за шпагу. На шпагах більше ніхто не б'ється, і ніхто їх не носить, але гудзики залишилися. А знімати капелюха чи не знімати — важливо, що ви в це вкладаєте. І якщо так заведено в товаристві, нічого принизливого тут для вас немає. За часів мандрівних лицарів у будь-якому чужинцеві бачили можливого ворога, та майже завжди він ворогом і був. На доказ мирних намірів

піднімали праву руку так, щоб всі бачили: зброї вона не стискає. Піднімали вище, щоб її було видно на відстані польоту стріли, а потім на знак дружби відкидали забрало. Розбій на великих дорогах не припинився і після того, як лицарі перестали носити лати, а тому для тієї ж мети служив той самий жест. Тільки тепер знімали капелюха. Той, хто цього не робив, або висловлював презирство до стрічного, або приховував лихі задуми, або поведився, як грубіян і неук. Ось чому у всіх цивілізованих країнах чоловіки піднімають капелюхи на знак взаємної пошани і довіри.

— А-а... Схоже на діло. Але ви чому підняли капелюха, коли зараз заходили у двері переді мною?

— Тому що будинок належить мені і ви мій гість. Господар же зобов'язаний триматися з гостем ввічливо і в усьому поступатися йому першим місцем. Оскільки я дозволив вам відчинити переді мною двері і тим самим неначе поставив вас на місце мого слуги, то повинен був виявити вам свою пошану.

— Гм! Значить, старий Сілванн слушно говорить: судити треба обачно, а не як заряджений капкан: трохи торкнися — і закриється. Ще він говорив: чим довше людина живе, тим менше зі своєю думкою вперед лізе, а коли якась річ довго живе, значить, основа у неї добра.

62. ЧАРИ ПІСНІ

Ван вийшов зі своєї хатини вдосвіта. З пагорба долинали розмірені удари — там-та, там-та — і протяжні звуки:

Аг-адж-вай-о-сай Пем-о-сай

Гежик-ом ена-бід а-кин

Ена-бід а-кин.

- Що він там робить, Рольфе?
- Зустрічає сонце.
- А що означає його пісня, ви знаєте?
- Та нічого особливого. Просто: «О ти, що ходиш небом, вітаю тебе!»

— А я й не знав, що в індіанців є такі звичаї. Ну просто як у Давньому Єгипті жерці Осіріса зустрічали сонце. Його хто-небудь навчив? Я маю на увазі — який-небудь білий?

— Ні. У індіанців так здавна заведено. У них є пісні майже на всі випадки — і для сходу, і для заходу сонця, і для сходу місяця, і для того, щоб полювання було хорошим. І на випадок, якщо вони хворі, або їдуть кудись, або у них на серці важко.

— Дивно! Мені й на думку не спадало, що вони настільки схожі на нас. Я звик думати, що всі індіанці — тупі дикуни, які полюють, щоб набити черево, а потім сплять, поки їх знову не розбудить голод.

— Гм! — Рольф усміхнувся. — Значить, і ви поспішаєте з думками, як заряджений капкан!

— А мої пісні йому було б цікаво послухати, як ви гадаєте?

— Спробуйте. А якщо він їх слухати не хоче, то я послухаю.

Увечері біля багаття Ван почав співати народні балади. Його красивий баритон на музичних вечорах в Олбені приносив йому незмінний успіх. Рольф насолоджувався, Скукум з відчуттям підвивав, а Куонеб сидів нерухомо, поки співак не замовк. Він нічого не сказав, але Рольф вирішив, що хай маленька перемога, але здобута, і, намагаючись закріпити її, попросив:

— Куонебе, ось твій том-том, чи не заспіваєш ти пісню вабанаки?

Але він вибрав невдалу хвилину, і індіанець похитав головою.

— Послухайте, Ване, — зауважив Рольф (Ваном він почав називати молодого адвоката на його прохання), — Куонеб вас поважати не буде, поки ви не вб'єте оленя.

— Але ж я дуже старався!

— Ось що: ходімо завтра ввечері і спробуймо ще раз. Куонебе, яка, по-твоєму, буде погода?

— Сьогодні почнеться буря і закінчиться днів за три, — коротко відповів індіанець і пішов від багаття.

— Доведеться почекати, — по-філософськомусказав Рольф. Ван здивувався, але здивування його зросло ще більше,

коли годину по тому небо заволокли густі хмари, налетів шквалистий вітер і ринув дощ.

— Як він, хай йому біс, угадав?

— Про це його питати не варто. Тобто... якщо хочете дізнатися відповідь. Я спробую що-небудь дізнатися натяками, а потім розкажу вам.

Відповідь Рольф випитав, але на превелику силу і не за один раз.

«Учора бурундуки поспішали збирати насіння, а сьогодні жодного не видно».

«Учора кричали гагари, а сьогодні жодної не чуто. І всі маленькі пташки поховалися».

«Учора вранішня зоря була золотою, а сьогодні рожевою».

«Учора вночі місяць пішов на спад, а навкруги нього було туманне кільце».

«Дощу не було десять днів, а сьогодні третій день, як дме східний вітер».

«Учора ввечері роса не випала. Вдосвіта я побачив Гостру гору, і мій том-том не співає».

«На світанку дим гнало в три різні боки, і ніс у Скукума був гарячий».

Але як би там не було, два дні вони хочеш не хочеш відпочивали, а на третій хмари розійшлися, західний вітер почав сплачувати свій борг східному, і підтвердилася приказка: «За три дні будь-яку хмару насухо вичавить!»

Того ж вечора, поївши, Рольф з Ваном спустили каное і попливли озером. За милю від хатини вони вибралися на берег там, де був улюблений олснечий водопій. Майже відразу Рольф тицьнув пальцем у землю. Слід був абсолютно свіжий, але Ван нічого не зрозумів. Вони рушили вперед — Рольф безшумно, але довгі ноги Вана відмовлялися ступати обережно, та й руки шаруділи в рукавах. Рольф обернувся і шепнув:

— Так не можна! Не наступайте на хмиз!

Ван весь зібрався і вирішив, що вже тепер його можна тільки похвалити, проте Рольф ледве стримувався, починаючи розуміти, як було Куонебу рік тому з ним самим.

— Дивіться! — прошепотів Рольф. — Ноги піднімайте ось так! Не вивертайте! Дивіться, куди ступаєте! Спочатку помацайте носком, чи немає тут сухого сучка, а вже потім опускайте ступню всією вагою. Звичайно, в мокасінах ходити зручніше. Гілок не зачіпайте! Відводьте їх убік, але так, щоб вони не зашаруділи, а потім дайте їм розігнутися, не відпускаючи. Не намагайтеся відігнути суху гілку, обійдіть її! — і так далі, і таке інше.

Вану й на думку не спадало, що це така складна наука, але тепер, коли він опановував її ази, справа у нього зрушила з місця.

Вони знову вийшли до води. По той бік вузької затоки нерухомо стояв олень, мабуть, дивуючись, що за шум до нього долинає. Рольф відразу його побачив і шепнув:

— Ось ваша здобич. Стріляйте!

— Але де?

— Напроти. Сіро-білий!

— Не бачу.

Аж п'ять хвилин Рольф марно прагнув втовкмачити своєму приятелю, де стоїть жива статуя, п'ять хвилин олень навіть не ворухнувся. Потім, почувши небезпеку, одним стрибком сховався в гущавині.

У Рольфа навіть руки опустилися. Він сів на пагорбок, закипаючи від злості, але одразу ж пригадав відповідний до випадку вислів Сая Сілванна: «Ще не означає, що людина дурень, якщо вона в твої ігри не грає!»

— Ване, у вас із собою є книга? — запитав Рольф, розмірковуючи.

— Так. Вергілій.

— Почитайте мені першу сторінку.

Ван слухняно почав читати, тримаючи книгу біля самого носа.

— А ви ось так спробуйте! — Рольф відібрав у нього книгу і поставив її перед ним на відстані руки.

— Не можу! Я й сторінку ледве розрізняю. Так, біла пляма.

— А онде гагару бачите?

— Довга темна смуга у воді?

— Та ні. Це корч поряд з берегом, — засміявся Рольф. — А до гагари з півмилі буде.

— Ні. Я нічого там не бачу. Тільки туман плаває.

— Так я й думав! І нічого вам стріляти оленів, поки не придбаєте окуляри. Розумом ви наділені, але мисливського зору у вас немає. Посидьте тут, а я подивлюся, може, мені пощастить.

Рольф розчинився в лісі. За двадцять хвилин Ван почув постріл, а потім з'явився і Рольф, який волік тушу дворічного оленя. Додому вони повернулися, коли ще не зовсім стемніло. Куонеб ковзнув поглядом по їхніх обличчях, коли вони проходили повз нього, притримуючи на плечах жердину, до якої був прив'язаний невеликий олень. Обидва постаралися набрати байдужого вигляду. Але індіанця їм обдурити не вдалося, хоча вимовив він тільки спопеляюче «гм!».

63. ВАНА ВИЗНАЮТЬ ЗА СВОГО

«Коли все здається чорніше нікуди, це вірний знак, що на тебе чекає успіх!» І Ван Кортленд ділом довів, що старий Сілванн не помилявся. Місяць Опалого Листя, жовтень, закінчувався, і Вану час було повертатися в Олбені, щоб мисливці, супроводжуючи його туди, встигли дістатися назад, поки лід не скує річку. Молодий адвокат дивовижно зміцнів і розцвів. На засмаглому обличчі вигравав рум'янець, він забув смак ліків і набрав у вазі двадцять п'ять фунтів. Він навчився розпалювати багаття, веслувати в каное, безшумно пересуватися лісом. Його вчені розмови завоювали пошану Рольфа, а вміння співати трохи пом'якшило серце Куонеба. Але підстрілити оленя йому досі не вдавалося.

— Повернетесь наступного року з хорошими окулярами, і все буде чудово, — втішав його Рольф, і сину губернатора залишалося втішитися лише цією надією.

Триденний ураган повалив стільки дерев, що мисливці вирішили спуститися річкою до Орлиного Гнізда і наперед розчистити русло.

Обережність виявилася не зайвою: до Орлиного Гнізда вони дісталися тільки після того, як перерубали двадцять п'ять стовбурів. Зате, повернувши назад, вони швидко попливли спокійною, нічим не перегородженою річкою. Коли вони обігнули останній мис, попереду у воді виник якийсь темний велетень. Загрибок Скукума здивився.

— Лось! — шепнув Куонеб. — Стріляй швидше!

Рушниця була в руках тільки у Вана. Лісовий гігант якусь мить дивився на них, широко розкривши очі, вдихаючи ніздрями повітря і напорошивши вуха, потім підкинув роги-лопати і кинувся до берега. Ван вистрілив, і лось звалився серед латаття. Рольф із Скукумом заходилися тріумфально волати, що мало пасувало завзятим мисливцям.

Але тут гігант схопився і вже майже вибрався на укїс, коли його повалила друга куля Вана. Але теж лише на кілька секунд. Він піднявся і сховався за деревами. Куоноб погнав каное до берега.

З кущів долетіло ридаюче зітхання, потім ще одне і ще. Куонеб посміхнувся і кивнув. Рольф схопив свою рушницю, а Скукум тим часом устиг зникнути в кущах, звідки майже негайно почувся його бойовий клич.

Ван з Рольфом, тримаючи рушниці напоготові, побігли на звук, але Куонеб застережно крикнув:

— Не поспішайте! Може, він на вас чекає!

— Тоді одному з нас кінець, — зі сміхом озвався Рольф, дещо знаючи про звички лосів.

Сховавшись за деревами, вони почекали, поки Ван перезарядив двоствольку, а потім дуже обережно пішли вперед. Ридаючі зітхання не затихали. Скукум надривався в густих кущах, і, повернувши туди, вони побачили, що лісовий велетень лежить, розтягнувшись на землі, і хрипить, болісно підводячи голову.

Куонеб вистрілив йому у вухо, і трагедія закінчилася.

Тепер загальна увага зосередилася на Ван Кортленді. Він похитнувся, ледве втримався на ногах, побілів, як крейда, і, щоб не впасти, сів на повалений стовбур. Уткнувши обличчя в долоні, він здригався всім тілом.

Куонеб з Рольфом мовчали. Вони знали, що лише величезним зусиллям волі молодий адвокат утримується від того, щоб не розридатися вголос.

Тільки наступного дня Куонеб сказав:

— З деякими це буває потім, а з іншими — до, ось як із тобою, Рольфе. А зі мною це трапилося, коли я добув мого першого бурундука того дня, коли вкрав зілля мого батька.

А поки їм вистачило роботи на декілька годин: зняти шкуру, обробити тушу і доправити м'ясо в хатину. На щастя, до неї було рукою подати. Пригода ця принесла чудову зміну: Куонеб двічі заговорював з Ван Кортлендом, поки той нарівні з ним білував свого лося, а ввечері, коли вони сиділи біля багаття, Скукум схопився на ноги, потягнувся, позіхнув, обійшов багаття, тицьнув носа в руку Вана, лизнув йому долоню і ліг біля нього. Ван обмінявся з Рольфом веселим поглядом.

— Ну, все гаразд. Тепер можете гладити Скукума, не побоюючись залишитися без пальця. Він вас визнав. Тепер ви у нас свій.

А Куонеб стежив за тим, що відбувається, зблискуючи білозубою усмішкою.

64. ОБІД У ГУБЕРНАТОРА

Чи може зійти сліпуче сонце після чорної ночі відчаю? Не просто олень, але найбільший з оленів! Причому ні Рольфу, ні Куонебу ще не випадало повалити лося! Шкуру вони обробили, і згодом з неї пошили куртку для гордого мисливця, рогату голову ретельно упакували, а в Олбені її набив чучельник, так що нею милувалися і внуки, і правнуки Кортленда. Останні щасливі дні пролетіли, як мить, уже з квітучим виглядом засмаглий молодий адвокат зайняв місце в каное. В Олбені затримуватися вони не збиралися, вантажу з ними майже не було, і в три весла («У два з половиною!» — виправляв Ван) вони промайнули вниз річкою Джесепа за якісь дві години, а на ночівлю влаштувалися за тридцять п'ять миль

від хатини. Наступного дня вони майже досягли гирла Скруну, а на кінець тижня обминули мис і побачили Олбені.

Як забилося серце Вана! Як він тріумфував, що повертається додому зовсім здоровий, зміцнілий в усіх відношеннях! З берега їх помітили. Вони побачили, як хлопчиська помчали до будинку губернатора. Гахнула гармата, на Капітолії підняли прапор, задзвонили дзвони, люди з усіх боків збігалися до пристані, де вже зібрався численний натовп.

— Он батько, і мама теж! — крикнув Ван, розмахуючи капелюхом. — Ура!

Натовп підхопив його крик. Бом-бом-бом! — гуділи дзвони, і Скукум на носі каное відповідав їм з честю.

Каное витягли на берег, Ван обійняв матір.

— Синку, синочку! Як ти зміцнів! — вигукувала вона. — Але чому ти не писав? Але слава Богу, ти повернувся! Як ти добре виглядаєш! Відразу видно, що іпепекуану й оподельдок ти приймав акуратно! Іпепекуана так добре допомагає...

Рольфа з Куонебом приймали найшанобливіше. Губернатор обмінявся з ними рукостисканням, і одразу ж пролунав дружній голос:

— А, малий, ось і ти! Підріс трохи, а так не змінився.

Рольф обернувся і побачив довготелесу, кістляву постать і добродушне обличчя під шапкою посивілого волосся. Сай Сілванні! І тут же із задоволенням почув, як хтось назвав їхнього давнього знайомця «сенатор».

— Ага! — підтвердив Сай. — Буває, що й на виборах великої промашки не роблять. Пощастило Олбені, га?

— Хо! — сказав Куонеб і потряс руку сенатора, але Скукум подивився на них з подивом і смутком.

— Не забудьте, — сказав губернатор, звертаючись до Куонеба, Рольфа і сенатора, — ми чекаємо вас на обід. О сьомій годині.

Тут Рольф вжахнувся. Обід! Манери! Світські звичаї! Він поспіхом відвів Вана вбік.

— Боюся, у мене одяг невідходящий... І я не знаю, як поводитися.

— Це я вам покажу. Треба добре вимитися і поголитися.

А одяг не такий вже й важливий, був би чистий. Прийдіть точно на сьому і пам'ятайте: всі вам будуть раді. Ну а різні світські штучки — стежте за мною і робіть те саме.

І ось о сьомій годині по сходинках губернаторської резиденції серед інших гостей піднялися високий, стрункий хлопець, незворушно-спокійний індіанець і золотистий пес з гострими настороженими вухами.

Молодий адвокат, оточений друзями, про всяк випадок чекав їх біля дверей. Високий, рум'яний, він виглядав справжнім красенем у розкішному мундирі капітана американської армії. Як все це було не схоже на самоту хатини над лісовим озером!

Дворецького, який спробував було відвести Скукума, від каліцтва врятувало тільки своєчасне втручання Куонеба і Вана, і, коли гості сіли за стіл, цей неприборкний чотириногий син лісів влаштувався під стільцем Куонеба і гаркав щоразу, коли обтягнута шовковою панчохою нога лакея переступала невидиму межу.

Говорив за столом головним чином молодий адвокат, хоча товариство прикрашав своєю присутністю пихатий генерал. Разів зо два губернатор і його дружина зверталися із запитаннями до Рольфа, і бідолаха, весь червоний, був змушений відповідати так, щоб його чули всі. Втім, він знав, що хоче сказати, і умів вчасно замовкнути, а тому витримав це випробування з честю.

Бенкет, здавалося, тривав багато годин, незліченні страви змінювали одна одну, але потім сталося щось незрозуміле. Господиня будинку встала, а за нею всі пані, і подалася з ними у вітальню. Двері в їдальню зачинили, і чоловіки пересіли ближче до губернатора.

Ван залишився сидіти поряд з Рольфом. Він пояснив:

— Ось ще один світський звичай, що виник з давно зниклої причини. Років сто тому на парадних обідах чоловіки мали звичай напиватися до нестями, так що слуги виносили їх із-за столу. Пані воліли цього не бачити і віддалялися за-далегідь; щоб заразом і не заважати чоловікам. Зараз напиватися п'яними в гостях вважається верхом непристойності,

але звичай зберігається. Тим більше що чоловіки можуть попалити, а пані тим часом розмовляють про свос, для нас не цікаве. Як бачите, і це не так уже й погано!

Рольф щиро з ним погодився. У присутності жіноцтва за столом панувала атмосфера солодкуватої чемності, а розмова обмежувалася веселим базіканням Вана і його приятелів із жвавими панночками, до якої приєднувався і галантний генерал. Але тепер бесіда набрала серйозних обертів.

— Довше ми терпіти не можемо! — сказав губернатор, коли хтось згадав, як англійський військовий фрегат зупинив американське торгове судно і насильно забрав з нього половину команди під приводом, ніби це переодягнуті англійські дезертири. — Три роки таких безчинств! Ми зобов'язані дати відсіч, хай навіть це означає війну.

— Нью-Джерсі рішуче проти війни, — зауважив конгресмен з цього штату.

— А Нью-Джерсі завжди проти всього, чого вимагає благо нації, сер, — хрипким голосом виголосив червонолиций, товстий майор, що мав звичку додавати «сер» до кожної фрази.

— І Коннектикут теж! — підхопив хтось. — Ох, подивіться на наше нічим не захищене узбережжя і портові міста!

— Нью-Йорк ризикує більше, — заперечив губернатор. — Наші порти всі на Гудзоні, а за спиною у нас Канада.

— На щастя, сер, Пенсільванія, Меріленд і Захід не забули славного минулого. Я одного прошу — можливості показати, на що ми здатні, сер! Я скучив за запахом пороху.

— Наскільки мені відомо, президент Медісон заявив протест, і вже не перший, а через три місяці, всупереч наполяганням Нью-Джерсі та Коннектикуту, пошле Великій Британії ультиматум. Він вважає, що в англійців вистачає справ під зав'язку з Наполеоном і його союзниками, так що на війну вони не зважаться.

— Я на цю справу ось як дивлюся, — сказав Сай Сілванн. — Англійцям від усіх наших протестів ні холодно ні жарко. А у нас щороку по двадцять п'ять суден гине, тому що «дружня держава» зняла з них у відкритому морі мало не всю команду. Як на мене, краще вже відкрита війна. Більше користі.

...У присутності жіноцтва за столом панувала атмосфера солодкуватої чемності, а розмова обмежувалася веселим базіканням Вана і його приятелів...

— Ваш будинок і все ваше майно за триста миль від узбережжя! Добре вам говорити! — огризнувся житель Манхеттена.

— Таки-так. Біля самої Канади!

Тут губернатор підвівся, вони приєдналися до жіноцтва у вітальні, і бесіда змінила напрямок, втративши будь-який інтерес для тих, кого світський щебет залишав байдужим. Рольф і Куонеб темер відчували те саме задоволення, яким тишився Скукум увесь вечір.

65. ЧОМГИ І СПІВОЧА МИША

Куонеб сушив мізки над тим, що «в своєму племені» молодий Ван Кортленд, як не дивно, має шану.

— Значить, він мудрий порадник, — вирішив індіанець врешті-решт. — Битися ж він не вміє, а на полюванні дурень.

Перед від'їздом вони ще раз побачилися з губернатором і його сином. Рольф одержав обіцяні півторацта доларів разом із щирою подякою всієї сім'ї і йому, і його товаришу. Обом їм подарували мисливські ножі, такі ж самі, як у Вана, тільки трохи менші.

— Хо! — сказав Куонеб, беручи подарунок, і додав: — Може, він витягується, коли потрібен. — Хо! Це добре, — похвалив він, поглянувши на гостре лезо.

— Рольфе, — сказав адвокат, — наступного року я хочу пожити у вас із трьома товаришами. Платити будемо кожний стільки ж за місяць. Ну як?

— Чудово, — відповів Рольф. — Ми приїдемо по вас у серпні. Тільки не забудьте взяти гітару й окуляри!

— Так, до речі, а ви зумієте дістатися в каное Шамплейном до Канади? — запитав губернатор.

— Куонеб зуміє.

— Ви згодитесь стати розвідниками в цих краях?

Індіанець кивнув.

— Якщо почнеться війна, ви нам обидва знадобитесь, так що будьте напоготові.

І знову каное попливло на північ з Куонебом на кормі і Скукумом на носі.

Не минуло й тижня, як вони дісталися до свого озера, — і вчасно. Листя вже облетіло, і на річці їм довелося проламувати лід.

Два останні місяці підказали Рольфу багато нових планів. Ні, залишатися трапером до кінця своїх днів він не хоче. Добре б подивитися Нью-Йорк і обдумати майбутнє. А для цього потрібні гроші. Вони з Куонебом обходять сто миль пасток. Але є люди, які й поодиноці ставлять пасток удвічі більше. До морозів їм слід прокласти ще дві лінії: одну до Гудзону, але вище за течією від Орлиного Гнізда, а другу на північ по Блу-Маунтин, до річки Ракетт. Це була важка праця; і коли вони повернулися до хатини, дрозди вже покинули оголені, сумовиті ліси, рябчики відкочовували, здійснюючи довгі перельоти ночами, ярки берегли сліди оленів, а в повітрі відчувалося щось зловісне, адже підходив місяць Безумства, і сонце в тьмяному небі ледве освітлювало навколишні пагорби.

Наступного ж дня озеро затягнув блискучий тонкий крижаний покрив. Біля берега на його дзеркальній поверхні незграбно тупцяли дві качки. Люди підбралися ближче, і Куонеб сказав:

— Ні, це не качки, а шингібіси, поганки. Вони злітають тільки з води. Вночі новий лід не відрізнити від води, вони на нього сіли, а злетіти не можуть. Таке часто буває.

Два дні по тому ударив мороз. Поганки, або чомги, як їх ще називають, все ще залишалися на льоду, але тепер він міг витримати вагу собаки, і мисливці відправили туди Скукума. Незабаром він повернувся з двома красивими птахами, чие біле пір'я на грудях цінується нарівні з хутром.

— Акл — сказав Куонеб, піднявши їх вище, щоб краще роздивитися. — Таке часто буває в місяць Безумства. Мій батько говорив, що все через танець Калускапа.

— Ти про нього не розповідав.

— Давно це було. Калускапа здолали лінощі. Їсти він хотів, а полювати — ні, тому покликав сойку і сказав: «Оголоши в лісі, що завтра Калускап покаже новий танець і навчить

нової пісні». Те ж саме він сказав пугачу. І сойка цілий день кричала: «Калускап завтра ввечері вчитиме нового танцю!» А пугач всю ніч товкмачив: «Калускап на наступній раді вчитиме нової пісні!» І всі ліси, всі води послали свої племена подивитися новий танець. А Калускап узяв свій співочий барабан і сказав: «Станьте в коло, а коли я вдарю в барабан і заспіваю, заплющьте очі і танцюйте, рухаючись по колу, як ходить сонце. І хай, тільки я крикну: «Нова пісня!», кожний гукає свій бойовий клич». Усі стали в коло і затанцювали, а Калускап у середині бив у барабан і співав:

Нові пісні з півдня, о брати!

Міцно заплющуйте очі, о брати!

Танцюйте, вивчайте нову пісню!

Вони йшли по колу, а він видивлявся найтовстіших, хапав однією рукою, скручував їм шиї, а сам кричав: «Більше бойових кличів, голосніше, голосніше! Ось так, тепер добре!» Нарешті шингебіс відчула недобре, обережно розплющила очі, побачила, що відбувається, і закричала: «Відлітайте, брати, відлітайте! Калускап нас убиває!» Що тут зчинилося! Всі кинулися врозсип, а Калускап хотів помститись і вбити шингебіс, але наздогнав її біля самої води і лише дав їй такого стусана, що вона пролетіла сторчака півмилі, втратила всі пера в хвості, а ноги у неї зсунулися назад, туди, де раніше був хвіст. Ось тому вона не може злетіти з льоду. Це правда. Мені це переповідав мій батько Кос Коб, і ми переконалися у цьому на власні очі. Так буває завжди. Піти проти Калускапа — значить накликати на себе велике лихо.

За кілька днів після цього, коли вони сиділи біля вогнища, з-за купи дров почувся дивний писк. Вони чули його і раніше, але ніколи ще він не був таким гучним. Скукум нахилив голову набік і поставив вуха сторчма. Незабаром з нірки за вогнищем вибралася маленька білогруда тваринка. Ніс і вуха у неї тремтіли, чорні оченята поблискували у спалахах вогню. Вона піднялася на дрова, почухала бік, сіла на задні лапки, уже знайомо пискнула, але по-новому гучно і безперервно:

Піо, піо, піо, піо, піо, піо, піо, піо-о-о! Три, три, три, три, тррррррр! Терр, терр, терр, тер, те! Уїі, уїі, уїі, уїі...

Звірятко підводилося на задніх лапках, м'язи на його черевці напружувалися, паща широко розкривалася. Це тривало майже півхвилини, але потім Скукум не стримався. Проте співак виявився спритнішим і встиг шаснути в нірку.

Рольф запитально подивився на Куонеба.

— Це Миша-а-бо-куас, співоча миша. Вона завжди приходить попередити про війну. Скоро почнуться битви.

66. УРОК РОЗВІДКИ

— Ти коли-небудь бачив битви, Куонебе?

— Ак! Був розвідником у генерала Гейтса, коли гнали англійців.

— Судячи з розмов, і року не мине, як нас втягнуть у війну. Що ти робитимеш?

— Воюватиму.

— Як солдат?

— Ні! Як розвідник.

— А якщо ми їм не будемо потрібні?

— Розвідники завжди потрібні, — заперечив індіанець.

— Значить, мені треба б навчитися цієї справи.

— А ти вже вчишся.

— Як це?

— Розвідник — він як ціла армія, але тільки один. І йому не треба крокувати в ногу.

— А-а! — Рольф подумав, що розвідник — просто вмілий мисливець, якого війна примушує замість дичини вистежувати ворогів своєї батьківщини.

— Бачиш? — індіанець показав на оленя, який шукав журавлину на відкритих луках по той бік річки, де вона витікала з озера. — Зараз я покажу тобі, що таке розвідка. — Він поглянув на струміль диму, переконався, що вітер йому сприяє, і сказав: — Дивися! Я беру лук. Тут ніде ховатися, але все-таки я підкрадуся до оленя близько й уб'ю його.

І тут Рольф побачив щось нове, що остаточно підтвердило: Куонеб дійсно досяг досконалості в лісовій науці. Індіанець узяв лук, три кращі стріли, обв'язав голову ременем і засунув за нього лозини і сухі пагони берізок, так що голова його почала скидатися на болотяну купину. Вийшовши з хатини, він під захистом останніх кушів на березі дістався до луків. Олень пасся ярдів за двісті від кушів. Час від часу він піднімав голову на могутній шиї, щоб озирнутися. А навкруги нічого, окрім повзучої журавлини. Рольф вирішив, що індіанець підмане оленя свистом або наслідуючи викличне ревіння: судячи з товщини шиї, самець був у бойовому настрої.

Куонеб простягнувся на землі. Його лікті і коліна немов набули чіпкості мурашиних ніжок, а голову не можна було відрізнити від зарослої купини. Він безшумно, по-зміїному, проповз кроків тридцять і опинився на відкритому укусі, під яким виблискував річковий лід. Як подолати ці сорок кроків під пильним поглядом оленя?

Індіанець покладався на сигнали оленьчого хвоста. Коли голова оленя опущена, він не бачить віддалених предметів, навіть нічим не затулених, а перш ніж підняти голову, олень стріпує хвостом або піднімає його, відкриваючи білу пляму під ним.

Стежачи за хвостом, Куонеб міг залишатися непоміченим, поки не виказав би себе необережним рухом. Ну й, звичайно, його виказав би вітер, якби, змінивши напрям, він доніс його запах до чутких ніздрів.

Додатковим випробуванням виявився крижаний панцир. Від невдачі мисливця, який повз через річку, врятували лише вмерзлі в лід колоди і корчі — його розпростерте тіло мало від них відрізнялося.

Уважно стежачи за рухами голови і хвоста, Куонеб, відчайдушно напружуючись, швидко просувався вперед, поки голова була опущена, але варто було хвосту сіпнутися, як він перетворювався на нерухомий стовбур дерева. Але річка залишилася позаду. Тепер оленю легше було відчутти його, ніж побачити, і Куонеб раз у раз косився на струмись диму над хатиною, перевіряючи, куди дме вітер. Відстань між ним

і здобиччю скоротилася до п'ятдесяти кроків, а олень все ще нишпорив по землі та із задоволенням пережовував ягоди журавлини, що подекуди червоніли над замерзлою купиною. Але при цьому він поступово відходив до узлісся. Проте сухі трави тут підіймалися вище від людських колін, і Куонеб поповз трохи швидше. Аж ось олень знайшов цілий килим ягід і опустився на коліна, щоб зайвий раз не нахилитися. І перш ніж хвіст попереджувально сіпнувся, Куонеб устиг проповзти кроків десять. Але після такої довгої перерви олень озирався особливо уважно, а потім відійшов ближче до лісу, і індіанець втратив всю виграну перевагу. Олень кружляв по ягіднику і ось-ось міг опинитися з підвітряного боку від мисливця. Але тут він опустив голову, і Куонеб відповз на десяток кроків, щоб вітер його не виказав. Раптом олень підкинув голову і широко роздуп ніздрі, немов його вірний друг все-таки приніс йому попередження. Але потім, не побачивши ні поблизу, ні вдалині нічого підозрілого, заспокоївся і знову почав скубти ягоди; а Куонеб підповз на попередню відстань. Олень тепер дістався до чагарнику, і знову обсипаний ягодами луг спокусив його опуститися на коліна, щоб легше було просувати морду під гілками. Куонеб стрімко ковзнув уперед і, коли між ним і здобиччю залишилося двадцять п'ять кроків — межа вбивчої сили його стріл, — підвівся на коліно і натягнув ялівцевий лук. Рольф побачив, як олень злетів у повітря і величезними стрибками помчав до лісу, і його огорнула хвиля розчарування. Але Куонеб устав, підняв руку і випустив тріумфальний клич. Індіанець знав, що стрибки ці були неприродно високими. І справді, біля самого узлісся олень упав... спробував звестися на ноги... знову впав і вже більше не ворушився. Стріла пронизала його серце.

Рольф підбіг до друга і, весь сяючи від гордості за нього, поплескав його по спині.

— От не сподівався! — вигукував він. — Такого полювання я в житті не бачив. Ні, ти чаклун!

Індіанець відповів неголосно, з легкою усмішкою:

— Хо! Так я зняв одинадцять англійських вартових на війні. Мені дали медаль з головою Вашингтона.

- Невже? Так чому я про це нічого не знаю? Де вона?
Обличчя Куонеба спохмурніло:
— Я кинув її вслід кораблю, який вкрав мою Гамовіні.

67. РОЛЬФ ЗНАЙОМИТЬСЯ З КАНАДЦЕМ

Зима була багата на події, але майже всі вони повторювали те, що їм довелося пережити рік тому. Правда трапалося й дещо нове, що заслуговує місця на цих сторінках і відобразилося в пам'яті Рольфа.

Одна така подія відбулася незабаром після того, як ударили перші морози. Осінь випала суха, і багато затонів і озерець пересохли, що змусило сотні ондатр шукати собі нове житло. Коли Рольф вперше натрапив на одного із цих нещасних переселенців, він азартно кинувся в погоню, але раптом помітив, що попереду поспішає ще одна ондатра, а перед нею — третя. Це тільки підлило оливи до вогню. Ще декілька секунд, і Рольф їх нагнав. Але тут його чекав сюрприз. Побачивши, що втечею їм не врятуватися, ондатри в несамовитому відчаю обернулися і всі разом кинулися на спільного ворога. Через першу Рольф перескочив, але друга підстрибнула, вчепилася йому в штанину і повисла на ній. Третя кинулася йому на ступню і прокусила мокасин. Тут нагодилися перша і заходилася терзати другу його ногу крихітними лапками і могутніми зубами. Куонеб засміявся, утримуючи Скукума, — несравня в бій, вивергаючи дим і полум'я.

— Ак! Добре б'ються! Мускваші — відважні воїни! Хо, Скукуме, досить тобі за нього заступатися! Так він ніколи не навчиться ходити лісом без супроводу!

Тут третя ондатра залишила мокасин і вп'ялася Рольфу в кісточку.

— Ак! Це було добре! --- підтримав її індіанець.

Кінець, зрозуміло, міг бути тільки один, і він не забарився. Точним стусаном Рольф розправився з однією ондатрою, друга, схоплена за хвіст, злетіла в повітря і вдарилася об стовбур дерева, третю він притис ногою, отож битва завершилася.

Рольф міг похвалитися трьома трофеями і п'ятьма ранами. Куонерб удосталь повеселився, а Скукум повискував від розчарування.

— Треба намалювати цей бій на нашому вігвамі, — сказав Куонерб. — Троє доблесних воїнів напали на одного безстрашного богатиря. Вони були великими сміливцями, але він був Нібовака і дуже могутній. Він убив їх, як Хуракан, Птах Грім, крушить обвуглені сосни, які пожежа залишила на вершині пагорба біля самого неба. А зараз ти повинен з'їсти їхні серця, тому що це були сміливці. Мій батько говорив, що серце мускваша, що б'ється, — сильне чаклунство. Бо він шукає миру, поки можна, але потім кидається в бій без страху.

Днів зо три по тому вони помітили вдалині лисицю і, вирішивши пожартувати із Скукума, пустили його по сліду. Пес помчав, заливаючись радісним гавкотом, а вони влаштувалися відпочити, передбачаючи, що Скукум приплентається назад за годину, сумовито висолопивши язика. Але, проти сподівання, їм одразу ж довелося помилуватися справжнім лисячим цькуванням: рудий звір тепер біг у снігу в їхній бік, а за ним за якихось двадцять кроків мчав їхній невтомний чотириногий товариш.

Більш того, в найближчій гущавині Скукум наздогнав лисицю, люто її струсив, притяг до них і поклав біля ніг Куонерба. Втім, пишність цієї шеремогі дещо затьмарилася, коли під час найближчого огляду з'ясувалося, що лисиця доживала свої останні дні. Необачно вона спробувала схопити дикобраза і жорстоко за це поплатилася. Її паща, губи, морда, шия і лапи іжачилися голками. Вона зовсім схудла, і Скукум позбавив її зайвих мук.

Але потім під час чергового обходу пасток сталася подія важливіша. Якось у січні, коли вони глибокими снігами прямували до річки Ракетт і зупинилися переночувати в поставленій на півдорозі хатинці, у сутінках їх здивував задириливий гавкіт Скукума, на якій озивався людський голос, а потім вони побачили невисокого чорновусого чоловіка. Він дружньо підняв руку, і вони запросили його зайти.

З'ясувалося, що він француз з Лаколя і декілька років до-

бував хутро в цих місцях. Війна між Канадою і Штатами, що насувається, налякала його товаришів, і цього разу він вирушив сюди сам — авантюра завжди небезпечна. Хутра він устиг добути багатенько і чудового, але впав на льоду, розбився і зовсім знесилів. На лижах ходити ще може, але пакунок підняти сили не вистачає, а на собі тягти — так і поготів. Він уже давно знав, що південніше у нього з'явилися сусіди, а зараз ось побачив дим багаття і прийшов запитати, чи не куплять вони його хутро.

Куонеб похитав головою, але Рольф сказав:

— Ми прийдемо подивитися його.

Уранці вони за дві години дісталися до хатини француза. Він розклав перед ними хутро: декілька видр, багато соболів, рисі, тридцять з гаком бобрів — і все за двісті доларів. У Лайонс-Фолс за такі шкури можна одержати удвічі більше. Рольф зрозумів, що операція обіцяє бути вигідною, і шепнув Куонебу:

— Ми за них чотириста візьмемо. Як на твою думку?

— Ак! Ти — Нібовака, — була незворушна відповідь.

— Ми згодні, але тільки треба домовитися про сплату.

З собою у мене грошей немає, а в хатині тільки двісті доларів набереться.

— Тютюн і запаси у вас є?

— Так, багато.

— Ти можеш їх сюди принести? Так?

Рольф помовчав, утупившись у підлогу, потім подивився французу просто в очі:

— А ти згодишся, щоб я узяв половину шкур із собою зараз? Коли я повернуся з грошима, заберу решту.

Француз відповів йому здивованим поглядом, але потім вигукнув:

— Parbleu!¹ У тебе хороше обличчя. Бери їх. Здається, ти хлопець чесний.

І Рольф забрав із собою половину хутра, а за чотири дні повернувся і віддав зраділому французу сто п'ятдесят дола-

---

¹ P a r b l e u ! — Чорт забирай! (фр.)

рів, одержані від Ван Кортленда, і ще дрібні папірці, всього сто дев'яносто п'ять доларів, а решту відшкодував тютюном, чаєм та іншими запасами, скільки попросив француз, який виявився дуже приємною людиною. Вони з Рольфом прониклися взаємною симпатією і, потискуючи один одному руки на прощання, обидва висловили сподівання на швидку і більш щасливу зустріч.

Франсуа Лаколь обернувся і, зціпивши зуби, попрямував снігами додому — пройти йому треба було майже сто миль, — а Рольф подався на південь, до хатини, з вигідно придбаним хутором, яке, як показало майбутнє, не тільки певною мірою визначило його подальше життя, але в одному випадку, хай побічно, врятувало його.

68. ВІЙНА

Закінчувався 1812 рік. У розпал літа президент Медісон оголосив війну Великій Британії, не бажаючи далі миритися із зарозумілим нехтуванням гідності молодого народу й прав її громадян. Але і сам він був не дуже хорошим главою для воюючої країни, і радники його оточували не дуже хороші, а тому його маленька героїчна армія під командуванням не дуже хороших генералів зазнавала однієї поразки за іншою.

Втрата форту Макіно, Чикаго, Детройта, Бранстауна і повний розгром американських військ під Куїнстауном зовсім не перекривалися перемогою біля Ніагари і успішною обороною Огденсбурга.

Рольф і Куонерб приїхали в Олбені, як обіцяли, але покинули столицю штату не з чотирма молодими любителями полювання, що побажали пожити первісним життям, а розвідниками американської армії. І першим їхнім дорученням було доставити депеші в Платсберг.

На легкому надійному каное, майже без запасів, вони дісталися до Тайкондероги за два дні і там відновили знайомство з генералом Хемптоном, який проводив дні в марних клопотах і примушував своїх солдатів зводити непотрібні земляні укрі-

плення, неначе в очікуванні жорстокої облоги. Він викликав Рольфа до себе і вручив йому свої депеші для полковника Пайка в Платсберзі. Рольф узяв папери, вислухав, куди зобов'язаний їх доставити, і тут же зробив необачну помилку.

— Пробачте, сер, — почав він, — але якщо я зустріну...

— Молодий чоловіче! — суворо перебив його генерал. — Я не бажаю слухати ваші «якщо і «але». Вам віддано наказ вирушати. А всякі «але і «якщо» — ця ваша справа. За те ви й одержуєте платню!

Рольф уклонився і вийшов, щоки у нього палали. Чого це раптом генерал його так лаяв? Але потім він заспокоївся і назавжди запам'ятав цей урок, особливо після того, як почув від Сая Сілванна таке тлумачення: «На поштовому тракті і дурний мерин з дороги не зіб'ється, але тільки людина з головою вчасно на гору полізе, в річці попливе, на човні переправиться, сторчголов скотиться, пробіжить, сховається, напролом піде, замок зламає, обхідний шлях вибере замість прямого, дремене, коли знадобиться, в бійку полізе, якщо потрібно, — і все за одну-єдину днину!»

Рольф вирушив далі на північ із хвалькуватими (або, як вважав сам генерал, обнадійливими) запевненнями Хемптона, що він зітре на порох будь-якого ворога, який наважиться паскудити води озера Шамплейн своєю присутністю.

Ось тоді Рольф і почув від Куонеба подробиці про його поїздку на річку Сент-Риджис. З'ясувалося, що радість від зустрічі із зменькою одноплемінників і можливістю поговорити рідною мовою були затьмарені сусідством великої кількості його одвічних ворогів, мохоків. Розмови йшли про те, що ось-ось почнеться війна між англійцями і янкі. Мохоки оголосили, що мають намір битися за англійців, і це послужило достатньою причиною, щоб Куонеб, синава, залишився на боці американців. Сент-Риджис він покинув з твердим наміром більше туди не повертатися.

У Платсберзі Рольф і Куонеб зустрілися ще з одним знайомим по Олбені — генералом Вілкінсоном, який вручив їм депеші для доставки в столицю штату, куди вони і повернулися, витративши на всю подорож вісім днів.

До кінця 1812 року Рольф тільки й робив, що возив депеші озером Шамплейн то туди, то сюди. І 1813 року американцями продовжували командувати генерали Вілкінсон і Хемптон, чия повна непридатність з кожним днем ставала дедалі очевиднішою.

Рольфу виповнилося вісімнадцять. Зростом він тепер був шість з гаком футів, устиг заслужити репутацію досвідченого розвідника і кур'єра.

У січні він доставив листи генерала Хемптона з Тайкондероги в Сакетс-Харбор, повернувся через вісім днів, пройшовши майже трьохсотмильний шлях, і прославився. Але звістки він доставив найсумніші: подробиці повної поразки і взяття в полон американської армії під Френчтауном. Не встиг він передихнути, як його послали на лижах в Огденсберг з підбадьорливим листом. Проте морози помітно посилюлися, і ночувати в снігу, загорнувшись в саме покривало, ставало небезпечно, а тому Летючий Кіттеринг, як його прозвали, взяв із собою сани і домігся, щоб з ним відправили Куонеба. Скукума передали до надійних рук. Пов'язавши на санях покривала, сковороди, кухлі, їстівні запаси, рушниці і депеші, вони вийшли з Тайкондероги 18 лютого 1813 року і повернули на північний захід, покладаючись головним чином на компас. Люті пориви вітру кидали їм в обличчя колючий сніг, але вони все-таки пройшли за перший день тридцять миль. До ночі, проте, розходився справжній буран, у повітрі мчали вихори колючих сніжинок. Уранці вони ледве вибралися із кучугур, які наміло навколо, хоча на почівлю вони влаштувалися в густій гушавині. Поглядаючи на компас, розвідники знову вирушили в дорогу, але скажений танець снігу сліпив

їх, вони спотикалися, ледве брели і майже не просувалися вперед. Один тягнув сани, другий протоптував дорогу. Години за три, змінюючи Куонеба, Рольф помітив на носі і щоді свого друга велику сіру пляму.

— Куонебе, ти відморозив щоку! — вигукнув він.

— Ти теж, — відповів індіанець.

Тут вони зминули в улоговину, яка привела їх у ялиник, де вони влаштували привал, звірилися з компасом і переконалися, що він дуже розійшовся з ними у визначенні правильного напрямку. Боротися з бураном було очевидним безглуздом. Розтерши обличчя сухим снігом, вони влаштувалися біля багаття.

Жоден хороший розвідник навмисне труднощів не шукає, уникаючи непотрібної витрати сил, приборігаючи їх на випадок необхідності. Переконавшись, що їм залишатися в ялинику не менше доби, Куонеб з Рольфом постаралися влаштуватися якомога зручніше. Лижами вони викопали в заметі коло кроків десять у поперечнику, насипавши по краю сніговий вал загальною висотою футів у п'ять. Потім вони нарубали якнайбільше дрібних ялинок і вклали їх між стовбурами дерев біля краю кільця, так що їхній притулок оточили стіни густого ялинового гілля заввишки десять футів, які майже сходилися вгорі і розділені якимись п'ятьма футами. Сухих ялинових полінець у них було вдосталь, і, розташувавшись на пишному ложі з гілок бальзамової ялиці, загорнуті в покривала, вони почувалися зовсім непогано. Куонеб мирно палив, Рольф зашивав діру в хутряній куртці, посвистував вітер, і в потріскування дрівець, що горіли, раз у раз вліталось шипіння скрижанілих голок, які він кидав на розпечене вугілля. Цю одноманітну, заколисливу мелодію раптом порушив хрускіт снігу під чиєюсь ногою. Рольф потягнувся по рушницю, ялинова стіна затряслася, і на них скотилася сніжна грудка, яка одразу ж перетворилася на Скукума, і пес хвостом, лапами і всім тілом заходився виражати захоплення від возз'єднання з ними. Вони залишили його в надійних руках, але згоди у нього не запитали. Ставити питання: «Що ж нам з ним тепер робити?» — було без-

глуздо. Скукум усе вирішив за них, а яким чином — цього він так ніколи і не пояснив.

Мав рацію той перший мудрець, який помітив, що чека-ти — найтяжча праця. Але вранці вітер послабшав. Іноді на-віть наставало повне затишшя. І нарешті зовсім розвиднилося.

Куонеб вибрався на завал озирнутися і виголосив:

— Ак! Можна йти.

Хмари розходилися, дедалі частіше прозирало сонце, але вітер продовжував налітати скаженими поривами, мороз міц-нішав, і сніг все ще сипався. Бідоласі Скукуму доводилося гірше, ніж людям. Вони ж ішли на лижах! Але він тримався хвацько і бадьоро біг за ними. Якби він спромігся на філо-софські роздуми, то, можливо, сказав би: «Чудова погода! Тут уже блохи не розгулюватимуть!»

День минув без пригод, тільки холод залишався лютим, і обидва знову обморозили щоки, частіше підставлені півночі. На ніч вони зручно влаштувалися в ніші під скелястим ви-ступом. Уранці знову розігрався буран, але затримуватися вони більше не хотіли і пішли далі, орієнтуючись головним чином за напрямом вітру. Дув він з північного заходу, і, поки його пекучо-крижаний бурав свердловив їхні праві щоки, вони знали, що не збилися з дороги.

З яким полегшенням вони влаштувалися увечері на ночів-лю і відтерли задублі обличчя! А на світанку — знову вперед. За ніч вітер неначе стих, але незабаром їм назустріч побігли сніжні хвилі, повітря наповнив колючий пил, і вони вже нічо-го не бачили далі за п'ятдесят кроків і перед собою, і позаду, і праворуч, і ліворуч. І до чого ж вони забарилися! В Огденсберг вони мали прийти на четвертий день, але до нього було ще да-леко. А як далеко, вони не знали: адже за весь цей час вони не знайшли жодної ферми, не зустріли жодної людини.

69. ОГДЕНСБЕРГ

Буран шаленів і наступного дня, але раптом Скукум дав недвозначно зрозуміти, що він щось чує.

Завжди корисно з'ясувати, чому ваш собака захвилювався. І Куонерб уважно подивився на Скукума. Мудрий собака енергійно нюхав вітер, задираючи голову! Він не притискував носа до снігу, загривок у нього не їжачився, і шерсть на темній плямі, яка обов'язкова буває біля хвоста всіх сірих або золотистих собак, не здибилася.

— Він пронюхав дим, — вирішив індіанець.

Рольф запитально махнув рукою туди, звідки віяв вітер, і Куонерб кивнув. Слід з'ясувати, хто розклав вогонь, димом якого повіяло на них. До прикордонної річки Святого Лаврентія було рукою подати, і поблизу міг влаштувати бівуак невеликий ворожий загін. Правда, не виключалося, що це були свої, а вірогідніше за все, дим підіймався з димаря якого-небудь поселенця, і розвідники повернули туди, сподіваючись одержати від нього необхідні відомості. Тепер вітер віяв їм не в праву щоку, а в лоб. Рольф усе прискорював і прискорював кроки і скоро далеко випередив Куонерба, проте стежив, щоб індіанець не втратив його з очей. Через милю дорога пішла вниз, ліс погустішав, вітер послабшав, і сніг вже не так сліпив очі. Тут Рольф патрашив на довгу виїмку з твердим снігом на дні, що в'юнилася між дерев. Це, як він розраховував, була занесена бураном утоптана стежка до житла, яке вчуяв Скукум.

Він обернувся і зробив знак Куонербу, щоб той залишився його чекати, і обережно пішов стежкою. Хвилин за двадцять ліс помітно порідшав, і ще за хвилину Рольф побачив розчищений берег широкої річки, лісопилку, а навкруги неї звичне скупчення хатин, навісів і штабелів колод.

Але чому ніхто не працює? Рольфа це збентежило, але потім він здогадався, що день недільний, і, попрямувавши до найближчої хатини, сміливо запитав господаря, назвавшись мисливцем і пояснивши, що заблукав у бурані.

— А хто ти будеш?

— Трапер.

— І куди йдеш?

— Мені б до міста дістатися. Яке тут ближче?

— Хочеш, в Александрія-Бей іди, хочеш, в Огденсберг. Ми тут якраз посередині.

І Рольф почав розпитувати про дорогу в Александрія-Бей, куди зовсім і не думав іти. До чого, здавалося б, така обережність? Господар був зовсім не схожий на прибічника англійців. Проте розвідник повинен ховати свої істинні наміри від усіх. Хай господар сам ніякої симпатії до ворогів не відчував, але він же міг розпатякати людям і не таким надійним.

Потім Рольф несподівано довідався, що це за річка, і почув, що називається вона Осуєгачі і на тридцять миль нижче на ній стоїть Огденсберг.

Нічого нового господар лісопилки не знав, але, судячи з усього, англійські війська на тому березі річки Святого Лаврентія чекали тільки весни, щоб почати наступ.

Про людське око Рольф попросив продати йому чаю і солонини, проте взяти за них гроші гостинний господар відмовився категорично.

Рольф попрощався з ним і пішов у напрямку Александрія-Бей, але, зникнувши з очей, зминув, обійшов лісопилку і повернувся до Куонеба.

Їм довелося зробити великий гак, щоб не потрапити нікому на очі, хоча в такий мороз любителів прогулянок не знайшлося б, а вікна мороз розписав непроникними узорами. Нарешті спустилися до Осуєгачі і пішли по льоду, де сніг під постійними ударами вітру злежався в твердий наст і йшлося легше, а той самий невтомний вітер одразу замітав їхні сліди.

Хоча дорога річкою звивиста, вона зручна, і рухалися вони швидко. Потім Осуєгачі повернула на північ. Наст тут був особливо твердим, а місцями відкривався чистий лід, і розвідники, знявши лижі, побігли підтюшцем, долаючи за годину шість миль. Тричі вони зусилилися випити чаю і перепочити, але думка, що денені треба доставити якнайшвидше, що вісті вони несуть хороші, а мета вже близька, не дозволяла їм баритися. Повз лісопилку вони пройшли близько десятої години ранку, Огденсберг знаходився від неї за тридцять миль, і, хоча день хилився на вечір, вони не сумнівалися, що дістануться туди до ночі. Їх підганяло передчуття радості, з якою вони вручать коменданту листа, якого він, звичайно, нетерпляче чекає. І ці листи повинні підбадьорити і заспокоїти гарнізон!

Ні, треба поспішати. День згаснув, але Рольф не стишив кроки. Він ішов попереду, тягнучи сани за довгий мотузок, Куонеб ішов за ним за чотири кроки, тягнучи їх за короткий, а Скукум біг то попереду, то збоку, то ззаду, сам вирішуючи, де він цієї хвилини потрібніший.

Зовсім уже сутеніло. Місяць не світив, ліс на берегах тягнувся двома чорними смугами, але річка надійно вела їх уперед, а рухатися на льоду легко у будь-який час доби. Вони то бігли, то йшли, і за годину позаду залишилося ще п'ять миль. Куонебу вони далися нелегко, але Рольф, повний молодих сил, думав тільки про те, як швидше дістатися до міста. Річка зробила поворот, попереду залишався останній великий закрут — ще якісь десять миль, і... Рольф так розхвилювався, що не тільки не стишив кроку на повороті, як годилося, а, навпаки, побіг швидше. Захоплений зненацька Куонеб підсковзнувся і випустив мотузок. Рольф промчав далі, і мить по тому пролунав гучний тріск: він не помітив ополонки і провалився під лід! Він, правда, встиг вхопитися за її край, але лід обломився, і хлопець сховався під водою. Сани завмерли над самою ополонкою, розвернувшись вниз за течією.

Куонеб схопився і кинувся туди. Довгий мотузок був туго натягнутий, і індіанець без зволікання почав щосили тягнути за нього. Секунда, дві... п'ять — і з чорної води з'явилась голова Рольфа, який міцно стискав мотузок. За одну-дві миті він був витягнутий з крижаної ванни і лежав біля саней, кашляючи, задихаючись, тіпаючись у пропасниці, мокрий наскрізь, але цілий і неушкоджений.

Все ж таки небезпека зовсім не минула. Під нещадним вітром його одяг уже зашкарубнув, а відморозити руки і ноги, коли рукавиці і взуття перетворюються на лід, зовсім не важко, і Куонеб добре це знав.

Індіанець негайно вибрався на берег, і хвилину по тому в ялиновій гушавині запалали два великі багаття, і Рольф став між ними. Куонеб нарубав більше ялинового гілля, хлопець, роздягшись догола, загорнувся в покривало і з полегшенням забрався на це ложе. Гарячий чай остаточно його зігрів, але, щоб як слід просушити одяг, не зіпсувавши його, був потрі-

бен час. Куонерб прилаштував біля вогню жердини і дві години стежив, щоб вогонь палав жарко, але щоб язика полум'я ненароком не лизнули куртку або хутряні штани, а сам протирив і розминав мокасини.

Нарешті все було висушено, і вже настала північ. Можливо, Рольф і ризикнув би негайно продовжити шлях, якби Куонерб не сказав:

— У Огденсберзі чекають ворога. Йти туди вночі небезпечно.

Проте о шостій ранку вони вже знову бігли по кризі. Їх долала втома після стількох днів мандрів і ночівель у снігу, ноги нили, щоки були обморожені, але їм не терпілося дістатися до мети, і вони частіше бігли, ніж ішли. Селища на берегах вони обминали стороною, і о пів на восьму вдальні замаячив Огденсберг, до них долинув барабанний дріб, а ще за декілька хвилин вони піднялися на пагорб. Героїчне містечко лежало перед ними як на долоні, а на флагштоці майорів... Що?.. Так. На флагштоці майорів британський прапор!

70. ПОРЯТУНОК ДЕПЕШ

Який це був удар! Рольф тільки цієї миті зрозумів, як він утомився, як хотів вручити за призначенням утішливі депеші і трохи відпочити. У нього навіть ноги підігнулися від слабкості. Американці зазнали ще однієї нищівної поразки!

Проте він одразу ж відтягнув сани в затишне місце. Але що робити далі? Щоб знайти розумне рішення, варто дізнатися більше. Він домовився з Куонебом, що індіанець повернеться з саньми назад на дві милі, влаштується в ялиннику і чекатиме його там, а він далі піде сам. Знову й знову його вражала думка: «Якби ми не затрималися, гарнізон протримався б довше!»

Він порівнявся з першими будинками на березі. Біля найбільшого стояли упряжки. Мабуть, це був трактир. Рольф увійшов і побачив, що за великим столом снідає багато різного люду. Розпитувати йому не довелося: всі тільки й говорили про захоплення Огденсберга. Сталося це напередодні. Подробиці переказувалися знову й знову. На канадському березі, в Прескотті, стояв Гленгарський полк гірських шотландців, і полковник Макдоннел щодня влаштовував навчання на льоду річки Святого Лаврентія, просто навпроти Огденсберга. Шотландці то проходили похідним маршем за межами досяжності рушниць, то кидалися в атаку, повертаючи назад в останню мить. Невеликий американський гарнізон розважався, спостерігаючи за цими безпечними маневрами, а відважно виконані команди зустрічав схвальними вигуками. Покладаючись на свої укріплення, американці почувалися в цілковитій безпеці. За мовчазною згодою обидві сторони утримувалися від обміну пострілами, і англійці, траплялося, майже підходили до американського берега. Якось важко було бачити в них ворогів, тим більше і в американців, і в англійців були друзі на протилежному березі.

І ось 22 лютого, коли Рольф з Куонебом спустилися на лід Осуегачі, англійський полковник під час навчань почав підводити своїх солдатів дедалі ближче до американського форту і раптово повів їх у стрімку атаку. Американці, за звичкою, аплодували, але цього разу полк не повернув назад, а з веселими криками вибіг схилом, і перш ніж гарнізон устиг пригадати, що йде війна, він був узятий в полон, а Огденсберг захоплений.

У полоні опинився і комендант гарнізону. Проте капітан Форсайт, його помічник, був відсутній і тому залишився на

волі. Отже, що ж робити з депешами? Як одержати офіційний наказ? Рольф марно сушив над цим мізки. Але повчання Сая Сілванна свідчили: «Якщо не знаєш, що робити, не роби нічого», а також: «Якщо в чомусь не впевнений, причаїсь, а язик тримай за зубами». Рольф вичікувально тинявся біля трактиру. Близько полудня туди на санях лісоруба під'їхав високий, ставний чоловік з гострим поглядом, одягнений в широкий плащ з бізонової шкіри. Він пройшов у задню кімнату, де йому одразу ж подали їжу. Рольф запідозрив, що це американський офіцер. Проте він міг виявитися і канадцем. Подивитися на нього Рольфу більше не вдавалося. Двері в кімнату були щільно зачинені. Господар трактиру, мабуть, знав, хто його гість.

Коли той вийшов, знову закутаний в плащ, Рольф немов ненавмисно зачепив його боком і відчув у правій кишені важкого плаща щось тверде і довге.

А гість тим часом про щось пошепки радився з господарем і своїм візником. Рольф спробував підійти ближче, але був зупинений сторожким поглядом. Потім візник відійшов до якогось лісоруба, і Рольф чітко розрізнів слова «Блек-Лейк». Його припущення підтвердилося! Блек-Лейк лежав на санній дорозі в Александрія-Бей і Сакетс-Харбор.

Візник, молодий рум'яний хлопець, відверто упадав за дочкою шинкаря, який все ще розмовляв зі своїм таємним гостем.

Тільки шинкар відійшов, як Рольф перехопив його і сказав стиха:

— Капітан, бачу, поспішає?

Відповіддю йому був холодний погляд і нищівне:

— А це вже його справа!

Так, значить, і друга його здогадка правильна!

Свої рукавиці візник повісив підсушитися на мотузку біля печі, і Рольф непомітно скинув їх так, що вони впали в темний кут. Шукаючи рукавиці, хлопець побіг назад до шинку, радіючи можливості ще раз переморгнутися з дівчиною. Офіцер залишився біля саней сам.

— Капітане Форсайте! — шепнув Рольф. — Мені необхідно з вами поговорити. Я чекатиму вас на дорозі за милю звідси.

— Хто ви такий і що вам треба? — пролунало у відповідь сухе запитання, поставлене ворожим тоном, але з підтвердженням, що Рольф не помилився.

Він розстібнув куртку і показав емблему розвідників.

— Тоді навіщо відкладати? Ходімо всередину. — І вони пройшли в задню кімнату, де до них негайно приєднався шинкар.

— А хто він? — насторожено запитав Рольф.

— Своя людина. Титус Флек, господар трактиру.

— Але хто мені це підтвердить?

— Та ви ж чули, як його називали відвідувачі! — нетерпляче сказав капітан.

Флек посміхнувся, вийшов і повернувся з документом, що дозволяв йому торгівлю спиртними напоями, і ще одним, що надавав йому права мирового судді в штаті Нью-Йорк. На папері стояв його підпис. Узявши перо, Флек розписався — абсолютно так само. Капітан скинув плащ і виявився одягненим в мундир американського офіцера. Він відкрив свою дорожню сумку і дістав якийсь папір, але Рольф устиг побачити пакет, адресований генералу Хемптону. А витяг він просто карту.

— Здається, це пакет для мене, — сказав Рольф.

— Але самі ви ніяк нам не довели, хто ви такий, — відповів капітан.

— Докази у мене в лісі, за дві милі звідси.

— То поїхали, — коротко розпорядився капітан.

Хоча зовнішність Рольфа викликала довіру, але, поки вони мовчки їхали лісом, у капітана закралися сумніви. Емблему неважко був вкрасти, канадцю нічого не варто видати себе за американця... ну і таке інше. Вони дісталися до місця, і Рольф повів капітана до лісу. За десятків зо два кроків капітан наказав:

— Стій!

Рольф зупинився і помітив, що капітан цілиться йому в голову з пістолета.

— Ось що, хлопче, — сказав офіцер. — Можливо, ти обдуриш мене. Але пам'ятай одне: якщо це пастка, кулі в голову ти не уникнеш.

Рольфу стало моторошно.

Уперше в житті він зазирнув у дуло наведеного на нього пістолета. Раніше пістолети здавалися йому іграшками завширшки два пальці і трохи довші за долоню. Але тепер пістолет виглядав завбільшки з діжку, а завдовжки — як шлях у вічність. Шоки його зблідли, але він одразу ж опанував себе, посміхнувся і сказав:

— Не турбуйтеся, за п'ять хвилин ви переконаєтеся, що це не пастка.

Тут же пролунав грізний гавкіт, вони увійшли до ялинника, де їх зустрів Куонерб із Скукумом.

«Він начебто не брехав», — подумав капітан, обвівши поглядом прогалину і переконуючись, що більше на ній нікого немає. Вголос він сказав:

— То де ж твої докази?

— Перепрошую, капітане, але звідки мені знати, що ви справді капітан Форсайт? Ті папери, які мені показав шинкар, могли ж легко добути і шпигуни.

Капітан відкрив сумку і дістав письмові дозволи, які одержав в Огденсберзі чотири дні тому. Потім відігнув рукав: на зап'ястку у нього були витатуйовані літери «США» — пам'ятка про військове училище. Після цього він показав білизну з мітками «Д. Ф.», перстень з тими самими ініціалами, а насамкінець витягнув пакет, адресований генералу Хемптону.

Потім він сказав:

— Обміняймося депешами і тим самим упевнімося в особі один одного.

Рольф витягнув свій пакет, віддав його Форсайту і взяв депеші для генерала Хемптона. Обидва вони вже повністю забули свої підозри і дружньо розговорилися. Рольф дізнався, що в Блек-Лейку йдуть посилені приготування до великої весняної кампанії.

За півгодини хвацький капітан попрощався з ними, а за три години, коли вони зайнялися приготуванням вечері, Скукум гавкнув, попереджаючи, що хтось іде.

Рольф схопив рушницю, і мить по тому з гущавини ялинок виринув молодий лісоруб, в якому він впізнав візника капітана Форсайта.

Рум'яне обличчя побіліло, по лівій руці струмувала кров, а права стискала сумку з депешами. Він відчайдушно втупився у Рольфа.

— Ти розвідник генерала Хемптона?

Рольф кивнув і показав свою емблему.

— Капітан Форсайт наказав повернути їх тобі. Його останні слова були: «Спалить депеші, тільки б вони не потрапили до рук англійців!» Вони його підстергли. Вислали дозор. У трактирі був-таки спостерігач. Я встиг утекти. Але мій слід, якщо його відразу не замете, приведе їх сюди. Покваптеся.

Рука у бідолахи була перебита кулею. Але він усе-таки виконав доручення смертельно пораненого офіцера і лише тепер подався шукати допомоги в селищі.

Вже темніло, але розвідники зразу ж рушили на схід з двома кур'єрськими сумками. Пізніше Рольфу стало відомо, що вони містили відомості про важке становище Осуїго, Рочестедта і Сакетс-Харбора, вимогу про негайне присилання підкріплень, а також докладний виклад плану америкапського контрнаступу на Монреаль. Але поки хлопцеві достатньо було знати, що папери ці надзвичайно важливі і їх необхідно доставити генералу Хемптоу якнайскоріше.

Пробиратися хащами і болотами осторонь від річки було дуже важко, але крижаний шлях тепер став небезпечний. І вони все-таки примудрилися йти без перепочинку цілих три години, а потім посліхом влаштувалися на ночівлю посеред ялівцевого болота.

Світанок застав їх уже на ногах. Буран, як на те, несподівано вщух, і ніщо не маскувало їхні сліди. Тому, вийшовши на второвану дорогу, вони пройшли нею півмилі і лише тоді знову рушили в правильному напрямку, хоча й не знали, чи вислано за ними погоню. Але годину по тому визирнуло сонце й осяяло на дальньому схилі, милі за дві від них, темний ланцюжок рухомих плям. Їх переслідували! І англійських солдатів було ніяк не менше п'ятнадцяти.

Вороги йшли на лижах і, судячи із швидкості, зовсім без нічого. Рольф з Куонебом тягнули сани і виграти цю гонку ніяк не могли. Але вони прискорили ходу, обливаючись по-

том, наполегливо тягнули мотузки. Про те, щоб кинути безцінний вантаж, не могло бути й мови. Так-сяк здершись на крутий гребінь, Рольф подумав, чи не час зупинитися і спалити денеші. Він озирнувся — менше ніж за півмилі десяток голів поспіхом сховалися за скелями. Тут він задумав зухвалу хитрість і спокійно промарширував через невелику галявину, яка була чудово відкрита ворогам. Потім пірнув за ялиник, зробив знак Куонебу йти за ним, оббіг ялиник і знову промарширував через галявину. Цей маневр вони з Куонебом повторювали протягом п'яти хвилин. Оббігали ялиник і виходили на галявину, то пліч-о-пліч, то волочили за собою сани, то із згорнутими покривалами на плечах, або з паунком, або просто із змерзлою грудкою снігу. Вони, як могли, змішували вигляд, і менш ніж за п'ять хвилин англійський офіцер налічив п'ятдесят шість американців, котрі стройовим кроком перетинали гребінь, десяток важко навантажених саней і п'ять рудуватих собак. А якби Скукуму дали волю, то уявний загін супроводжувало б п'ятдесят, якщо не шістдесят відважних псів — настільки він улюбав цю гру.

Правда, слід ніяк на дозволяв офіцеру припустити, що женуться вони за таким великим загоном. Але з іншого боку, сани помітно його зарівнювали... Та до того ж утікачів, можливо, саме тут чекало підкріплення. Як би там не було, але тільки божевільний кинувся б у бій з десятьма солдатами на супротивника, що має таку велику чисельну перевагу. П'ять проти одного! І, радіючи, що завдяки своїй пильності він так вправно зумів уникнути засідки, офіцер облишив рахувати ворожих солдатів, а поспішив зі всім своїм дозором назад в Огденсберг.

72. САКЕТС-ХАРБОР

Рольф лише за кілька годин повірив, що позбувся переслідувачів, але заспокоївся він остаточно тільки тоді, коли знову піднявся вітер і незабаром посипав сніг.

— Ну, слава Богу, знову мете! — вигукнув він зі щирою

радістю, тому що сліди тепер зникали, шойно вони встигали їх залишити.

Потім він подумав: «Як я кляв буран за те, що він не дав нам... потрапити в полон! Як я сердився на себе, що потрапив в ополонку... і тому депеші не опинилися в руках ворога! І як тепер я радію вітру, який ще вчора здавався таким нестерпно крижаним!»

Перед полуднем вони вийшли до великого повороту і без побоювання пішли по льоду до Ренсселлер-Фоллс, звідки, запитавши дорогу на фермі, вирушили, незважаючи на буран, навпростець через ліс і влаштувалися на ночівлю миль за сорок від Огденсберга.

За весь час цих важких переходів їм майже не траплялися сліди чотириногих мешканців лісу, які в таку погоду воліли ховатися, де можливо. Але в ялівцевій низині біля озера Кранберрі вони набрали на «оленячий двір», що дав притулок, мабуть, сотні тварин. В один бік він тягнувся на дві-три милі і на півмилі в другий. Хоча довкруги громадилися глибокі замети, тут сніг майже весь був притоптаний. Перетинаючи «двір», розвідники налічили не менше п'ятдесяти оленів і легко добули запас свіжого м'яса.

Більше нічого бодай трохи примітного до кінця дороги не відбулося. Звичайно, вони продовжували цілодобово боротися з холодом, але вітер майже стих, терпіти мороз було набагато легше, і 27 лютого вони дісталися до Тайкондероги, звідки вийшли дев'ять днів тому, і одразу ж з'явилися до штабу коменданта.

Генерал ще будував земляні редути і все продовжував погрожувати зітерти на порошок усю Канаду. Проте депеші дали йому нові теми для роздумів. Роль, що відводилася йому в передбачуваному наступі на Монреаль, була втішною, але в результаті таке енергійне укріплення Тайкондероги виглядало безглуздим.

Три дні Рольфу доручалося рубати дрова, потім його відправили з депешами в Олбені.

Березень минув за різними, але не такими вже й важливими клопотами: Рольфу доводилося і свиней колоти, і стайні

чистити, і землю копати. Потім настало квітнєве роздоріжжя, коли на лижах ходити було вже не можна, а річки ще не скресли, і будь-яке сполучення з північчю припинилося.

Але настав травень, чудовий місяць травень, дихнув збадьорливим повітрям, і життя завирувало. Річками попливли каное, в лісах земля ще залишалася бурою, але багато дерев одягнулися золотими сережками.

Рольф був сповнений сил, як молодий олень. Йому не сиділося на місці, і він охоче взявся доставити депеші в Сакетс-Харбор. Він вирішив піти туди сам: тепер на ночівлі можна було обійтися одним покривалом, а двох фунтів в'яленого м'яса цілком вистачало, щоб бути ситим щодня. Звичайно, невелика сокира могла в дорозі стати в пригоді, а ось тягнути важку рушницю йому не хотілося, і він не знав, як йому вчинити, але тут хтось з молодих офіцерів запропонував йому пістолета, і Рольф із захопленням заткнув за пояс цю значно легшу зброю.

За зиму він ще виріс і виглядав, мабуть, довготелесим, але плечі у нього були широкі, а хода пружна і легка, як у завязатого мандрівника. Радісно сяючи, він вирушив у довгу дорогу в Сакетс-Харбор, але прямував через ліс. Вартовий козирнув йому, а черговий офіцер, мимоволі замилювавшись його мужньою поставою і відкритим, чистим обличчям з веселими глибокими очима, зупинився потиснути йому руку.

— Ну, бажаю успіху, Кіттерингу! — сказав він, знаючи, яке доручення повинен виконати хлопець. — Сподіватимемося, що ти повернешся з більш утішливими звістками, ніж у попередні рази!

Рольф тепер чудово вивчив науку пішого ходіння і рушив вперед широким, легким кроком, а за півгодини пробіг підтюпцем милі дві. Він розраховував, що за годину долатиме п'ять миль, але його розрахунки натрапили на одну серйозну перешкоду: повінь ще не спала, і перебиратися через навіть невеликі річки було важким завданням. Струмки йому нерідко вдавалося перебрести, а іноді, побачивши підхоже дерево, він зрубував його так, що воно падало вершиною на протилежний берег і служило містком. Але річки були дуже широкі для такого способу, переправлятися уплав він побо-

вода ще не прогрілася, а течія залишалася стрімкою. Мало не біля кожної віп був вимушений будувати добротний пліт. Хороший розвідник марно не ризикує: легкий пліт заощадив би багато часу, але міг виявитися зрадницьки ненадійним. А міцний, безпечний пліт за десять хвилин не спорудиш. І за три дні дороги Рольф виготовив п'ятнадцять відмінних плотів із сухих ялинових стовбурів, зв'язуючи їх гілками верби або «шкіряного дерева». На кожний ішло не менше години — разом п'ять годин на день. Але час був витрачений розумно, тим більше темніло тепер уже пізно і він устигав до настання очі пройти ще багато. Незабаром він дістався до населеної місцевості. На одній фермі він почув про напад армії сера Джорджа Превоста на Сакетс-Харбор і героїчний захист міста. На четвертий ранок він піднявся на гребінь пагорба над Сакетс-Харбором — той самий, на якому він уже стояв три місяці тому. У нього перехопило подих. А раптом і тут?.. Але ні, на флагштоці майорів американський прапор. Він назвав-ся вартовому, бігцем влетів у форт і з'явився до коменданта.

Місто тріумфувало. Нарешті військове щастя перемінилося! Комодор Чонсі, утвердивши перевагу свого флоту на озері Онтаріо, несподівано напав на Йорк (стара назва Торонто), столицю Верхньої Канади, взяв його і зруйнував. Сер Джордж Превост, скориставшись відсутністю Чонсі, підійшов до Сакетс-Харбора, але зустрів таку відсіч, що за кілька днів зняв облогу.

У стінах і дахах зяяли дірки від куль, у госпіталі лежали поранені, зелена набережна була вся знівечена, а флагшток розщепнуло, але ворог відступив, зоряний прапор майорів на вітрі, і мужній гарнізон, незважаючи на свою нечисленність, був сповнений того духу, який прокидається тільки в серцях захисників рідної країни і своєї домівки.

Так, це був не Огденсберг!

72. ЗВОРОТНИЙ ШЛЯХ

Того ж вечора Рольф вирушив у дорогу з останніми новинами і листами коменданта.

Тепер він уже добре знав цей край, і чіпка пам'ять лісовика допомогла йому повторити пройдений шлях. Можливо, він зовсім не був найвдалішим, проте мав важливу перевагу: Рольф міг переправлятися через річки на вже готових плотах і заощадив немало дорогоцінних годин.

Коли він ішов у Сакетс-Харбор, то бачив багато оленів і одного ведмедя, а щонаочі чув вовче завивання, але завжди вдалині. Тепер же, коли на другу ніч він забрався в саме серце лісових нетрів, вовки вили значно голосніше і немов зовсім поряд. Рольф влаштувався ночувати вже в темряві. Розклав велике багаття, зібравши хмиз навпомацки, але коли вогонь розгорівся, в його відблисках він побачив ярдів за двадцять від себе суху ялинку. Узявши сокиру, хлопець попрямував до неї, як раптом всього за десять кроків від ялинки виник темний силует: спираючись передніми лапами на повалений стовбур, на нього з цікавістю дивився вовк. З гушавини долинули голоси інших вовків, і раптом, задерши морду, він протяжно заклично завив.

Рольф залишив пістолет біля багаття. Кинути у вовка сокирою? Але тоді він залишиться зовсім беззбройним. Нахилившись, хлопець схопив важкий сучок і жбурнув його в звіра. Той ухилився, відступив від стовбура і продовжував спостерігати за людиною без щонайменшого страху, але не загрозово. Решта вовків так само перегукувалися, і Рольфа охопив страх. Обережно задкуючи, він дістався до багаття, взяв пістолет і повернувся до сухої ялинки. Але вовк зник, і більше жоден не з'являвся, хоча завивання не замовкало до ранку. Рольф про всяк випадок розклав два великі багаття і просидів між ними до світанку.

Уранці він пішов далі, як завжди, але за півгодини помітив, що за декілька сотень кроків за ним скрадається вовк, до якого незабаром приєднався ще один. Вони не намагалися його нагнати і зупинялися, коли зупинявся він. Але варто було йому побігти, як вони, скоряючись інстинкту, що ріднить їх із собаками, мчали стрімголов. Як Рольф шкодував, що з ним немає його рушниці! А стріляти з пістолета було безглуздо: вовки, здавалося, точно знали, як далеко він стріляє, і зали-

шалися поза досяжністю. Рольф удався до хитрості: сховавшись за вершиною пагорба, він швидко описав коло і влаштував засідку біля власного слі-

ду. Але вітер попередив вовків про цей маневр: вони всілися на землю і почекали, поки він пішов далі. Півдня два лісові пси супроводжували його, але не як мисливці, що женуть дичину, а беззлобно, навіть майже доброзичливо. Близько третьої години він переправився через річку, і тут вони відстали. Декілька років по тому, краще дізнавшись про вовчі звички, Рольф дійшов висновку, що ця пара йшла за ним або з цікавості, або, мабуть, сподіваючись, що він підстрелить оленя і щось залишить і для них. А розлучилися вони з ним тому, що досягли межі своєї ділянки. Інакше кажучи, вовки провели його через усі свої мисливські угіддя.

Ночував він за шістдесят миль від Тайкондероги, але був сповнений рішучості подолати цю відстань за один день. Адже він обіцяв повернутися за тиждень. Старожили у відповідь тільки недовіжливо похитували головами, і тепер, гордий своєю витривалістю, він навіть подумати не міг, що дасть їм право вважати себе хвальком. Із страху проспати Рольф цієї ночі майже не стулив очей. Ліг він о десятій. Об одинадцятій повинен був зійти місяць, і хлопець мав намір рушити в дорогу години за три, коли він підніметься достатньо високо, щоб освітити ліс.

Щопівгодини хлопець прокидався, поглядав на місяць і, побачивши, що він ще висить за стовбурами, знову засинав, заспокоєний.

Нарешті за чотири години ліс освітило голубувате сяйво. Заухав пугач, і йому відповіло далеке тужливе вовче завивання. Рольф доїв в'ялене м'ясо, затягнув пояс і почав довгий, утомливий біг, який у Стародавній Греції здобув би йому славу і послужив би темою для багатьох прекрасних епічних поем.

З компасом він міг не звірятися. За провідника йому правив яскравий світильник у темному небі. Шлях його лежав прямо на схід, і лише зрідка озеро або крутий пагорб примушували його відхилитися трохи вбік. Спочатку він ішов швидким, широким кроком, але за милю опинився на відкритому озерному березі і подався бігцем. Потім шлях йому перегородив вільшаник, через який він пробирався дуже повільно, хоча й недовго. Далі він півмилі тьопав болотом по коліна у воді і зовсім не здивувався, коли воно привело його до бобрової загати з десятком хатин. Геп! Геп! Геп! Побачивши його, їх будівники негайно пострибали у воду, але він, навіть не озирнувшись, почав підійматися схилом. Ліс тут був рідкий, місяць світив яскраво, і всюди, де земля була рівною або йшла під укіс, він біг, але вгору видирався обов'язково кроком.

Раптом попереду пролунав незрозумілий шум, який завершився оглушливим тріском вітролому. Потім все замовкло, і Рольф так ніколи і не дізнався, що це було таке.

Рідколіссям він біг зі швидкістю шість миль за годину, хащами просувався удвічі, а то й утричі повільніше, але так чи інакше намотував милю за милю, рухаючись прямо на схід. Пагорб за пагорбом, болото за болотом залишалися позаду, озеро за озером він обминав, натрапивши на струмок, виглядав, чи не лежить упоперек нього упале дерево, або довгою палицею обмацував дно, поки не знаходив броду. А потім пробігав милю-дві, щоб надолужити час. Дихання його було спокійне, серце билось ритмічно.

73. РОЛЬФ СТАВИТЬ РЕКОРД

За спиною хлопця залишилося дванадцять миль, коли край неба попереду побілів і з першим холодним промінням світанку попереду заблищала водна широчінь. Орієнтуючись за таким тепер знайомим піком Гуднау, він побіг просто туди — до Гудзону, що розлився. Ось і його надійно прив'язаний пліт, і весло, і жердина. Він енергійно відштовхнувся від

берега. Течія тягнула пліт, закручувала його у водоверті, але довга жердина майже всюди діставала до дна, і вже за десять хвилин Рольф зіскочив на мілину, прив'язав своє вірне суденце і пішов, побіг, знову пішов пагорбами Вандервокера, через ліси Бор'єс.

Його підошви вистукували об тверду землю, чавкотіли в болотах, розхлюпували воду, але крок залишався рівним і швидким. Рябчики спурхували у нього з-під ніг, десь форкали олені, і пума безшумною тінню ковзнула бік. Кроком, бігом, кроком, бігом — і на тлі яскраво-червоної вранішньої зорі засинів гребінь Уошберна. Бігом униз довгим рівним схилом — цілу милю, а коли з-за pásма вплигло денне світло, Рольф дістався до бурих вод Тахавусу, що розлилися. Позаду залишилося вісімнадцять миль.

Тут він зупинився наптитися. На колоді у весняному захваті гордовито заgrimів крилами рябчик. Рольф вихопив пістолета, вистрілив, потім повісив безголову тушку на гілці, розвів багаттячко і поснідав рябчиком з вівсяним коржилом, запиваючи їх річковою водою. Йому нестерпно хотілося одразу ж вирушити далі, але розум наказав: «Не поспішай!» І він відпочивав ще п'ятнадцять хвилин. Потім рушив у дорогу — спочатку поволі, поступово розганяючись. За півгодини він крокував широко і пружно, а ще за годину вже біг легким підтюпцем, пригальмовуючи тільки на підйомах і в болотах. Ще за годину він дістався до вершини Уошберна і далеко на сході побачив озеро Скрун, що дає початок річці Скрун. Він побіг униз, насолоджуючись своєю силою, готовий заспівати від радості. Знову слідком за ним затрюхикав лісовий вовк, але хлопець тільки засміявся, забувши про страх. Він раптом зрозумів звіра, відчув, що в ньому немає ні ворожнечі, ні злості, і біжить вовк за ним просто тому, що йому подобається бігти за кимось. Так само ластівка або вилорог прагнуть обігнати потяг, що мчить. Близько години вовк біг за ним, а потім відстав, немов у нього більше не було часу на розваги. А Рольф продовжував свій шлях далі й далі на схід.

Весняне сонце підіймалося дедалі вище, і до полудня стало жарко. Тут йому перегородила шлях річка Скрун, там, де вона

витікає з озера, і він зробив привал. З'їв останній вівсяний коржик, запиваючи його останньою заваркою чаю. Позаду було вже тридцять вісім миль. Одяг його порвався, мокасини розпоролися, але поги немовби тільки зміцніли, як і рішучість. Ще двадцять дві милі — і він виконає свій обов'язок, підтримає свою честь. Як діяти? Знову в дорогу? Ні, слід відпочити годину.

Розклавши біля озера велике багаття, він царвав ягелю і, користуючись гіллястим клубком, як губкою, гарненько обтерся. Витягнув голку — свою незмінну супутницю — і зашив мокасини, просушив одяг і до кінця призначеної собі години пролежав на спині. Потім одягнувся. Час! Він дуже втомився, але сили його далеко не вичерпалися, а залізна воля, що загартовувалася з кожним прожитим роком, служила йому надійною підтримкою.

Знову з повільного кроку він перейшов на уславлений підтюпець кур'єра-розвідника. Небо затягли чорні хмари, зі сходу налетів рвучкий східний вітер, несучи з собою дощ. Срібні струмені відсікали далечінь, буйна весняна злива негайно вимочила його до рубчика. Проте сумка з депешами була надійно захищена, і Рольф не зупинився. Потім дорогу йому перегородили вільхові болота, але за допомогою компаса він продовжував пробиратися через них прямо на схід. У сирій гущавині він ішов поволі — менше милі за годину, але ні на мить не зупинявся; весь мокрий, подряпаний, розпалений, зі збитими ногами, він уперто крокував і крокував уперед. До третьої години подолано було якісь сім миль, але тут почалося рідколісся на рівнині Тандерболта, і хлопець знову побіг — ех, витримати б так дві з половиною години! Адже залишалось всього п'ятнадцять миль. Підкріплюваний думкою, що він несе добрі звістки, хлопець біг і біг годину за годиною, далі, далі. О п'ятій він дістався до Тандер-Крика. Ще тільки вісім миль — і мета поряд. Усе тіло у нього нило, ноги боліли, втома навалювалася свинцем, але серце співало від радості.

Він був вісником перемоги, і це вдихало в нього нові сили. Ось ще п'ять миль залишилося позаду. Перед ним тягнулася рівнина з хорошими, сучасними дорогами, але бігти він уже більше не міг. Сонце майже торкалося обр'ю, ноги хлопця

кривавилися, голова паморочилася від втоми, але він уперто йшов уперед. Тепер обабіч дедалі частіше траплялися будинки, але він немов не бачив їх.

— Зайди відпочити! — гукнув йому хтось, бачачи перед собою лише стомленого подорожнього.

Рольф тільки похитав головою — говорити у нього не було сил — і пішов далі. Миля, одна коротенька миля... Він повинен, повинен витримати! Сісти на хвилинку? Ні, тоді вже він не встане. Але попереду з'явився форт, і, зібравши всю волю в кулак, Рольф побіг слабким підтюпцем. Ноги у нього підгиналися. Варто йому спіткнутися, впасти — і він залишиться лежати на землі, та все ж цей повільний біг був швидший за ходу. І коли обрїй перерізав червоний диск сонця навпіл, Рольф зайшов у ворота форту. Він не мав права нікому нічого говорити, поки не доповість генералу, але вартові в його очах прочитали радісні новини і вибухнули триумфальними криками. А Рольф, хоча й похитувався, побіг вулицею: він дотримав слова, він повернувся вчасно з дорученою йому звісткою і благополучно дістався до мети.

74. ЗНОВУ У ВАН ТРАМПЕРА

Чому вісника, який приносить щасливі новини, зустрічають не так, як того, хто приносить погані? Адже в обох випадках він тільки виконує свій обов'язок, а погані звістки чи хороші — в цьому немає ні його вини, ні заслуги. Він просто виконав роботу, яку виконує нинішній телеграфний апарат. Проте так було завжди. Могутній фараон убив гінця, який повідомив погані вісті. Така вже людська натура! А генерал Хемптон запросив Рольфа за свій стіл, щоб віддати йому шану, і дізнатися всі подробиці, і смакувати їх так, ніби вся заслуга належить йому самому. Про нечувано швидке повернення Рольфа говорили всі, і в офіційному донесенні в Олбєні він був згаданий як один із кращих кур'єрів.

Три дні Летючий Кіттеринг залишався героєм форту, потім прибули інші кур'єри, і життя потекло своїм руслом.

Досі Рольф і його товариші не носили військової форми, але англійці повісили взятого в полон розвідника як шпигуна, а тому було віддано наказ, щоб усі розвідники були завербовані в армію офіційно і наділи мундири.

Одні — їх виявилось не так уже й мало — не побажали стати солдатами, інші, як Куонеб, згодилися, хоча й дуже неохоче, але Рольфа охопив войовничий дух, і він пишався своїм мундиром.

Навчання і муштра, правда, швидко йому остогидли, але надокучали йому не так і довго: треба було доставити депеші в Олбені, і генерал вибрав для цього Рольфа — частково щоб таким чином винагородити його.

— Готові пробігтися ще раз, Кіттерингу?

— Так, сер.

— Ну то вирушайте якнайшвидше у Форт-Джордж і Олбені. Помічник вам потрібен?

— Так. Весляр до Форт-Джорджа.

— Хто вам підійде?

— Куонеб.

І коли вони вирушили в дорогу, Рольф уперше сидів на кормі. Але в усякому разі, вони знову пливли разом, і Скукум сидів на носі. Почали подорож вони вдень, і чотири милі річкою здолали поволі; але коли перед ними простяглося прекрасне довге дзеркало озера Джордж, каное помчало з максимальною швидкістю — п'ять миль за годину. Коли ж вони розклали білуачне багаття, позаду залишилося аж п'ять миль.

Уранішній крик яструба вони почули вже з води і, хоча повіяв осоружний вітер, пройшли за дві години шість миль.

Попереду з'явилася така знайома пристань Вам Трампера, і Скукум несамовито розхвилювався, що нагадало про деякі чорні сторінки його минулого.

— Куонебе, візьми! — з цими словами Рольф простягнув індіанцю мотузок, який негайно обвив шию Скукума, і так було встановлено один рекорд: вперше в житті песик, ступивши на землю Ван Трампера, не відсвяткував цієї знаменної події, принісши в жертву хоча б одну курку.

Вони зайшли на кухню, де родина саме сідала снідати.

— Кого я бачийт! Рольф і Куонеб! А де цей проклятий пес? Марто, де кури? Ого, Рольфе, ти тепер справжній велетень. Який я радий, який я радий! І вже думайт, ці канібали вас з'їдайт. «Канібали чи канадці? Яка різниця!» — ось що я сказайт.

Марта проливала сльози, малюки негайно видерлися до Рольфа на коліна, а Аннета струнка шістнадцятирічна дівчина, сором'язливо чекала осторонь, коли підійде її черга потиснути йому руку.

Дім — це місце, де живуть ті, кого ми любимо. Замок і печера, халупка і палац, фургон, пліт і баржа на каналі, фортеця і тінистий куш, якщо там ми бачимо обличчя, збережені в нашому серці, і нас зустрічають ласкаві руки, — це наш дім. І Рольф раптом зрозумів: ферма Ван Трампера — його дім.

Пішли розмови про війну, про поразки на суші і славні перемоги на морях, володаркою яких славилася Британія, але, мабуть, для слухачів набагато цікавіше були події в житті довгоочікуваних гостей, і сніданок пролетів, як одна хвилина. Рольф устав, час було рушати далі. Але озеро добряче розхвилювалося, і варто було почекати. Кращого місця для вимушеного очікування, ніж ферма, він не міг би побажати, але все одно його гризло нетерпіння. Адже щоразу він мріяв упоратися за рекордний термін. Але нічого не вдієш. Скукум, надійно прив'язаний до свого карального стовпа, обурено повискував і, нахиливши голову набік, намітив курку, яку придушив би з найбільшим задоволенням. Хай тільки його, ні в чому не винного, нарешті відв'яжуть! Куонеб піднявся на скелю спалити дрібку тютюну, щоб духи озера скоріше заспокоїлися, а Рольф, якому не сиділося на місці, пішов з фермером оглядати худобу і господарські споруди, вислуховуючи перелік усіляких дрібних нарікань. Піч цього року чомусь почала диміти... Рольф узяв сокиру і двома енергійними ударами зрубав дві гілки, навислі над димарем із заходу. Більше піч не диміла. Герой скульгавів і не дає оглянути хвору ногу — ну просто нікого до себе не підпускає. Але людина, знайома із звичками вола, легко його спутає, повалить під високим дере-

вом, прив'яже хвору ногу до сучка і спокійно її огляне. Причина виявилася найпростіша: між копитцями глибоко засів іржавий цвях. Цвях витягли, рану ретельно промоли гарячою солоною водою, а в усьому іншому поклалися на природу.

Потім вони попрямували до будинку. На порозі їх зустрів Томас, радісно вигукуючи суміш англійської з голландською і тримаючи за палітурку книгу Аннети «Добропорядна дівчинка». Але законна власниця вихопила у нього свій скарб і поставила книгу назад на полицю. Аннета навчилася читати, ще коли вони жили в Шайлервіллі.

— Ти її всю прочитала, Аннето?

— Так.

— І вона тобі сподобалася?

— Анітрохи, — пролунала відверта відповідь. — Мені подобається «Робінзон Крузо».

Находив полудень, але пінні вали все ще накочувалися на берег.

— Якщо за годину озеро не заспокоїться, я піду пішки.

І він пішов з депешами, домовившись, що Куонеб чекатиме його повернення у Форт-Джорджі. Переночував він в Шайлервіллі і наступного дня до полудня був уже в Олбені.

Молодший Ван Қортленд служив в армії, але губернатор прийняв розвідника дуже ласкаво, немов батько, який пишається успіхами сина. Така була загальна атмосфера в країні.

У Рольфа в столиці була одна справа: він зайшов до книжкової лавки і запитав, а потім і купив найчудовішу з усіх книг на світі — «Робінзон Крузо». Радо написавши ім'я і прізвище Аннети на титульному аркуші, він заховав том в сумку.

Наступного дня Рольф залишив Олбені, коли тільки почало світати. Двадцять п'ять миль він проїхав у двоколці фермера, запряженій прудким конем. Цим він був зобов'язаний своєму новому мундиру. Коли ж він відшукав Куонеба у Форт-Джорджі, до якого від Олбені понад шістнадцять миль, у посинілій воді озера замерехтіли перші зірки.

Вони відпливли в тихий сірий передсвітанковий час. Було дуже спокусливо перепочити у Хендрика, але година сніданку минула, вода залишалася дзеркальною, і обов'язок кликав їх

поквапитися. Коли вони наближались до пристані, він закричав і передав книгу першому з хлоп'ят, що прибігли. Скукум загарчав — мабуть, повчаючи курей, — і вони попливли далі, а вся родина махала їм услід. Тридцять миль озером, чотири милі річкою Тайкондерога — і пакет було доставлено за чотири дні і три години.

Генерал посміхнувся і обмежився короткою, але втішною похвалою:

— Молодець!

75. РОЗВІДКА В КАНАДІ

«Варто країні опинитися у важкому становищі, — заявив Сай Сілванн на засіданні сенату, — і миттю з'ясовуються дві речі: по-перше, серед тих, хто командує, повно дурнів, а по-друге, серед підлеглих чимало таких, хто зумів би відмінно командувати. Добре одне: поки становище виправляється, кожний встигає потрапити на відповідне для нього місце».

Наскільки це було точно, країна почала розуміти тільки тепер. Дурні серед командувачів уже встигли показати себе в повній красі, а літо 1813 року рясніло новими переконливими підтвердженнями. У травні, червні і липні Рольф доставив багато депеш, і часто вісті були найсумніші. Поразки під Стоуні-Криком, Бівердемою на Ніагарі кинули в сум'яття армію, що обороняла західний кордон. У червні хоробрий, але необачний лейтенант Сідні Сміт, командуючи двома шлюпками, потрапив на озері Шамплейн у пастку. Так британська флотилія на озері поповнилася двома кораблями.

Підбадьорені такими успіхами, англійці знову й знову вдиралися на американську територію на північ від Шамплейну, знищуючи все, що не могли прихопити з собою.

Рольфа з Куонебом відправили до цього краю на розвідку, щоб вони встигли заздалегідь попередити про напад, що готувався.

Американці, на відміну від англійців, вважали за краще не користуватися на війні послугами індіанців. Куонеб був

рідкісним винятком, тому що за нього поручився його білий товариш, і ось тепер він виявився надзвичайно корисним, оскільки знав трохи французьку і міг заходити на ферми, не викликаючи підозр.

Тому вглиб Канади він вирушив сам. Місцевість майже до самого Монреалю була йому добре знайома, і під кінець липня він блукав Одлтауном, як раптом почув уривки розмови, що дуже зацікавили його: «Полковник Меррей... тисяча двісті солдатів... чотириста солдатів...»

Рольф тим часом ховався в лісі під Лаколем і стежив, як на місцеву лісопилку прибувають загін за загоном. За підрахунками молодого розвідника, там знаходилося вже близько півтисячі солдатів. Коли сутеніло, Рольф вирішив підібратися ближче, вийшов на узлісся і, сторожко озираючись, попрямував через луки.

Косовиця закінчилася, майже все сіно було вже відвезено, але на півдорозі до лісопилки темнів стіжок. Рольф майже дістався до нього, коли з лісопилки долетіли гучні голоси і він побачив, як звідти висипав натовп солдатів з покривалами в руках. Мабуть, на лісопилці їм не знайшлося місця і вони мали намір переночувати просто неба.

Рольф почав тихо задкувати до лісу, але раптом почув у себе за спиною шум і зрозумів, що звідти наближається ще один загін і він опинився в пастці. Сховатися було ніде, хіба під стіжком... Рольф заповз під нього... І трохи не скрикнув: виявилось, що це просто купа чортополоху та іншого бур'яну. Ось чому її і не звели з лук.

Серце хлопця скажено закалатало — кроки і брязкіт зброї почулися зовсім близько, а голоси зазвучали виразніше. Так, обидва загони влаштували на луках бівуак, і він оточений з усіх боків. Не знаючи, як йому вчинити, він причаївся. І тут чийсь голос вимовив:

— Та тут стіжок! Нумо, принеси оберемок-два сіна.

Хтось підійшов, над головою Рольфа зашаруділи стебла, і пролунали відчайдушні прокляття: десятки колючок уп'ялися в нічим не захищені долоні. Вибухнув загальний регіт, а подряпаний солдат, волаючи, що він підпалить це чортове

сміття, кинувся до багаття і вихопив з нього сучок, який ледве жеврів.

Рольф весь зібрався, готуючись вискочити, тільки-но купа запалає. Крізь пагони ожини йому було видно обличчя солдата, який щосили дмухав на сучок. Але вогонь згас, а бур'ян ще не висохнув і не спалахував від задимленої деревини. Знову вилаявшись, солдат кинув сучок, що димів, і пішов назад. Тільки він відвернувся, як Рольф нашкрябав сирій землі і присипав жаринки.

Хвилина була критична, і врятувала його тільки витримка.

Двоє солдатів розташувалися на покривалах зовсім поряд. Якийсь час вони палили і знічев'я перемовлялися. В одного скінчився тютюн, а другий його втішив:

— Не журися! Розживешся в Платсберзі!

І обидва засміялися.

Потім до Рольфа долетіли слова: «... ось як полковник ...» — і ще такі ж безладні уривки фраз.

А Рольфу було дуже погано. Чортополох колов йому обличчя і шию, а він боявся поворушитися і одночасно остерігався, що довго цих тортур не витримає. Ні, тільки все стихне, треба буде вибратися звідси.

Солдати поблизу, мабуть, заснули. Запанувала тиша, і Рольф, обережно підвівшись, із жахом побачив двох вартових, що ходили серед сплячих, і огидно яскравий диск місяця, що вплив з-за обрію. Рольфу раніше і на думку не спадало, що нічне світило може викликати у нього таке холодне тремтіння.

Що ж йому робити? Він знаходився в самій середині військового табору, і одне зрозуміло: до Лаколя для чогось стягнуть війська.

Часу для роздумів у нього було більш ніж достатньо. Якщо він не вибереться звідси до світанку, його, поза сумнівом, знайдуть. Звичайно, він у мундирі... Але у солдатів є неприємна звичка: спочатку вчинити із шпигуном по-простому, а потім уже дивитися, в мундирі він чи ні.

Хлопець продовжував час від часу визирати назовні, але ніщо не змінювалося: солдати спали, вартові ходили туди-сюди, а місяць світив дедалі яскравіше. Потім вартових змі-

нили, і їм надумалося влягтися зовсім поряд із стіжком. Один спробував узяти оберемок сінця під голову і теж сердито вилаявся. Який був удячний Рольф колючкам, що терзали його! Його, неначе дикого звіра, обклали з усіх боків, і, не знаючи, що робити, він не робив нічого. Години зо дві пролежав тихо, а потім навіть заснув. Розбудив його шерех над вухом, і, скосивши очі, він побачив двох полівок.

Місяць сяяв нестерпно, і звірят було добре видно: вони гризли насіння бур'яну і перебігали туди-сюди в пошуках цих ласощів. Потім вони вибралися назовні і почали вовтузиться, сперечаючись за стручок вики. Але тут над луками ковзнула безшумна тінь і впала на полівок. Пролунав слабкий писк, пазуриста лапа стиснула полівку, і нічний пернатий ворог усіх дрібних гризунів понісся геть так само безшумно. Друга полівка пірнула в стіг, пробігла по обличчю Рольфа і десь причалася.

Розвідник продовжував дрімати і прокидатися. Вдосвіта заспівала сурма, солдати схопилися з покривал і заходилися готувати сніданок. Знову хтось підійшов узяти жмуток сіна, щоб розпалити багаття, і знову чортополох надав Рольфу дружню послугу. А його слух тим часом ловив багатозначні слова: «Платсберг», «полковник» і таке інше.

Від сніданку віяло неземними пахощами — бідолаха Рольф устиг зголодніти як вовк. А тут ще стіжок просто просякнув ароматом гарячої кави. У нього було в'ялене м'ясо, але найбільше йому хотілося пити. Його мучила сирага, тіло затерпло, а колючки немов погострішали. Ніколи в житті йому ще не доводилося так боротися з собою. Здавалося, минула вічність, перш ніж солдати закінчили снідати, хоча насправді минуло не більше півгодини. Але, на превелике полегшення Рольфа, почувся тупіт ніг, що віддалявся, і голоси затихли на віддалі.

Поволі підвівши голову разом з гілками ожини, Рольф міг огледітися, не наражаючи себе на особливу небезпеку. Ранок випав сонячний. Стіжок сіна, а точніше, чортополоху, розташувався по сусідству з декількома іншими стіжками, не звезеними з лук з тієї ж причини. До лісу було близько чверті милі. Солдати рубали дерева і ставили навколо лісопилки

огорожу, і найстрашніше — по луках нишпорив песик, мабуть підбираючи залишки солдатської трапези. Варто йому підійти до його притулку... На такій близькій відстані людину обдурити ще можна, але не собаку.

На щастя, недоїдків виявилось більш ніж достатньо, і песик, наситившись, подався зі своєю приятельською досліджувати цікаві запахи на стовпах воріт.

76. ПОЄДИНОК

Проте це був лише тимчасовий перепочинок. Рольф пролежав під стійком майже до полудня, знемагаючи і від нерухомості, і від спраги. І не знав, що йому робити.

«Коли тобі не подобається, де ти є, то зберися потихеньку та й іди туди, куди хочеш!» — раптово прозвучав у нього у вухах голос Сая Сілванна. Солдати поки що працювали в лісі і в похідних кузнях. А за півгодини, опівдні, вони повернуться на луки обідати.

Рольф рішуче виліз із-під чортополоха, нахилився, звалив на плече значну частину свого недавнього укриття і сміливо попрямував через луки до лісу.

Мундир розвідника не блищав ніякими регаліями, і варто біля входу на лісопилку просто побачили, що хтось зі своїх несе сіно коням.

До лісу Рольф дістався так, що ніхто його не гукнув. Пройшовши десяток кроків у дружній тіні дерев, він кинув на землю колючу ношу і швидко попрямував до власного бівуака, але не пройшов він і сотні кроків, як голос з помітним французьким акцентом вимовив:

— Стій!

Просто перед собою хлопець побачив вартового, який навів на нього мушкета.

Вони обмінялися здивованими поглядами, і кожен назвав іншого на ім'я.

— Франсуа Лаколь!

— Рольф Кіттеринг! Mon Dieu! Я зобов'язаний вистріли-

ти в тебе, Рольфе. Але я не можу! Не можу! Біжи! Я вистрілю в повітря! — його добрі очі наповнилися сльозами.

Рольфу не було потрібно другого запрошення: він сахнувся геть, як переляканий олень, і блискавично сховався за деревами, а куля мушкета просвистіла в гілках над його плечем.

На постріл зібралися солдати, і Лаколь пояснив, що побачив ворожого лазутчика.

— Я вистрілив. Але, можливо, промахнувся. Чи онде кров? Та ні!

У таборі були й слідопити, і свої військові кур'єри. Вони кинулися в погоню, як зграя гончаків. Але Рольф був тепер у рідній стихії, він був Летючим Кіттерингом. Збитися зі сліду, що петляв, дуже легко, а молодий розвідник і петляв, і кружляв. За дві милі переслідувачі повернулися до себе в табір, спіймавши облизня, а утікач спустився до річки і досхочу напився — вперше майже за добу. Пробравшись через густий ліс між Лаколем і кордоном, він вийшов на струмок, притоку Рішельє, і пішов берегом до стариці, де Куонеб призначив йому зустріч.

Коли Рольф дістався до обумовленого місця, вже стемніло, і він прислухався, а потім закричав, як сіра сова:

— Ва, ваа, ва, ваа! Ва, ваа, ва, хууууо-оу!

Негаймо до нього долетіла відповідь — повторення другої половини крику, і за хвилину друзі були вже разом.

Але одразу ж вони насторожилися: з гушавини прозвучав ще один відгук — точно повторення всього крику. Рольф квапливо витягнув рушницю із сховку й обидва приготувалися до зустрічі з чужинцем і, можливо, ворогом. Але в лісі надовго запанувала тиша. Тоді Рольф повторив завершальне «хууууо-оу!», що в лісі означає «хто ти?» І зразу ж пролунало:

— Ва-ваа-ва-ваа! Ва-ваа-ва хууууо-оу!

Але він виказав себе: повторювати варто було лише другу половину крику. Проте наслідування було відмінним, хіба що в останній ноті трохи прорвався людський голос. Принаймні, кричав або індіанець, або вправний мисливець. Але обдурити Куонеба було важко; він торкнувся до щоки і до грудей, що на мові знаків, прийнятій розвідниками, означало «червоний мундир», тобто британський солдат.

Вони з Рольфом безшумно відійшли, тримаючи рушниці наготові, щоб продірявити червоний англійський мундир або емблему розвідника. І тут почався найважчий поєдинок, оскільки ворог був, мабуть, такий само досвідчений і теж намагався виманити їх на відкритіше місце.

— Ва-ваа-ва хууу-оу! — крикнув він, використавши правильний відгук, але не в потрібному порядку.

До нього було не більше півтори сотні кроків, і їхній напружений слух уловив легке поклацування — він наближався.

Рольф, сховавшись за стовбуром і повернувши голову, повторив той самий крик, який в результаті прозвучав приглушено, немов віддаляючись. Негайно і набагато ближче пролунало:

— Ва-ваа-ва хуу-оу!

Чудово! Хитрість удалася! І Рольф приглушив свій голос ще більше, а Куонеб приготувався спустити курок.

Нове «ва-ва-хуу-оу» прозвучало зовсім поряд, дзвінко і чітко, але знову в завершальному «оу» прослизнула людська інтонація. Ще хвилинка — і все закінчиться.

Почекавши, Рольф загородив рота долонею, видав одне лише «хуу-оу» і... і з гушавини вилетіла велика сіра сова, опустилася на сучок у них над головою, подивилася на всі боки, і лісом прокотилося моторошнувате: «Ва-хуу-ва-хуу! Ва-хуу-ва-хуууууу-оу!» Завершився крик на тій абсолютній людській інтонації, яка збила їх з пантелику.

77. ЧОМУ ПЛАТСБЕРГ БУЛО ВЗЯТО

Сову називають мудрою, тому що вона витріщається, ніби все знає, і при цьому мовчить.

Із висловів Сая Сілванна

Подія із совою насмішила їх, але час було зайнятися справою. Уривчаті відомості, зібрані Куонебом, розмови, підслухані Рольфом, зводилися до такого: полковник Меррей з великим загоном мав намір напасти на Платсберг.

Вони були зобов'язані без зволікання повідомити про це генерала Хемптона.

Штаб-квартира знаходилася в Берлінгтоні, за сорок миль від них. До Платсберга — двадцять миль. Вони повинні дізнатися ще одне: удар завдадуть із суходолу чи з озера? В останньому разі вони повинні встановити, які приготування ведуться на стоянці англійських військових суден біля Іль-о-Нуа. Вони йшли цілу ніч через темні ліси, хоча відстань по прямій не перевищувала семи миль, і з першим промінням світанку побачили флотилію з двох військових кораблів, трьох канонерок і приблизно п'ятдесяти баркасів, уже готову до відплиття. Можливо, чекали тільки зміни вітру, який в цю пору року на Шамплейні віяв майже весь час з півдня.

Дорогою, вже добре знайомою Рольфу, вони за три години пройшли десять миль до місця, де заховали каное, і відразу попливли в Берлінгтон, до якого звідти було тридцять миль. Вітер дув просто в обличчя, і коли чотири години по тому вони зупинилися поїсти, здолати їм вдалося всього дванадцять миль.

Цілий день, борючись із сильною хитавицею, вони вимушено йшли біля самого берега, що помітно подовжувало шлях. Правда, така погода означала, що ворог поки що гавань не покине.

До пристані Берлінгтона розвідники причалили тільки о шостій вечора і зразу ж поспішили до генерала.

Їх прийняв ад'ютант і, вислухавши, кинувся до Хемптона. З сусідньої кімнати почувся надмірно гучний голос:

— Ведіть їх сюди, ад'ютанте!

Пляшка на столі, багрове обличчя генерала, його язик, що заплітався, — все підтверджувало давно поширені чутки.

— Наліт на Платсберг? Ха! Чудово! Краще й не придумати. Панове! Він обернувся до своїх штабістів. — Я тільки одного прошу: дайте мені дістатися до них... Ха-ха-ха! Налийте собі, Макомбе, — додав він, присуваючи карафу до молодого офіцера, який стояв поряд, стурбовано суплячись.

— Ні. Дякую вам, сер, — прозвучала відповідь.

Генерал махнув рукою, і розвідники вийшли, відчуваючи подив і сором. І це — командувач? Не дивно, що стільки солдатів гине безглуздо!

Макомб запитав наполегливо:

— Які будуть накази, сер? Ці розвідники довели свою надійність. А за їхніми словами, англійці чекають тільки зміни вітру. І в них тисяча — якщо не дві тисячі — солдатів.

— Ранок від вечора мудріший, добродію. Платсберг послужить приманкою, і жоден з них звідти живим не повернеться! — з цими словами генерал відпустив офіцерів, щоб наодинці полікувати свою застуду.

Інший молодий офіцер, лейтенант Томас Макдона, що командував озерною флотилією, спробував переконати генерала, що необхідно негайно вжити яких-небудь заходів. Він доповів, що його канонерки і баркаси абсолютно готові і за три години він може перевезти з Перлінгтона в Платсберг три тисячі солдатів. І часу гаяти не можна. Для Шамплейну звичні два вітри — північний і південний. Південний віяв уже два тижні і ось-ось повинен був змінитися. Макдона знову й знову повторював свої аргументи, але марно. Врешті-решт замучений і ображений молодий офіцер підкорився розпорядженню «почекати, поки його поради запитають!».

Наступного дня Хемптон наказав провести огляд, на який сам через нездужання не з'явився. Про те, щоб відправити підкріплення в Платсберг, і мови не було.

Уся армія вже знала про стан справ, і всі, а особливо ополченці, висловлювали свою думку вголос.

Наступного дня, 30 липня, вітер змінився. Хемптон так нічого й не зробив. Уранці 31 липня він почув канонаду на півночі, а ввечері повернулися розвідники і повідомили, що Платсберг узятий загоном — за чисельністю втричі меншими силами, які так і залишилися в Перлінгтоні. Солдати кляли генерала на всі заставки, а молоді офіцери робили їм зауваження більше для годиться. Сай Сілванн очевидно мав рацію: командували дурні, а природжені командири підкорялися.

У битвах біля Бівердема, Стоуні-Крика і на Ніагарі відбувалося те саме: сміливці, хай не дуже вимуштрувані, зате на диво влучні стрільці, щоразу опинялися в пастці з вини бездарних генералів.

У вересні лейтенант Макомб був призначений командувачем в Платсберг, що було і розумно, і послужило щасливою ознакою. Відразу вслід за цим прийшла звістка, що на озері Ері здобуто рішучу перемогу, Морейв'ентаун узято, а англійські війська, що обороняли його, повністю розбито.

Генерал Вілкінсон нарешті вирішив щось зробити і прислав депеші Хемптону, пропонуючи напасти на Монреаль. На його думку, про невдачу і мови бути не могло: місто обороняють якісь шість сотень військових моряків, а в його армії вісім тисяч солдатів та в Хемптона чотири тисячі. З'єднавшись біля того місця, де Шатого впадає в річку Святого Лаврентія, вони будуть непереможні.

Виглядало це досить переконливо. Рольф ще не бачив справжніх боїв, і йому все більше хотілося взяти участь у битвах. Але він був дуже потрібен як кур'єр і тепер уже напам'ять знав усі шляхи в Сакетс-Харбор, звідти в Огденсберг і Ковінгтон і назад в Платсберг, а в своєму каное він побував у всіх портах озер Шамплейн і Джордж.

Другу половину жовтня він провів в Олбені, але погані новини подорожують швидко. Виявилось, що Хемптон зажадав від Макдони розгромити гавань Іль-о-Нуа — найбезглуздіша вимога, виконання якої означало беззаперечну загибель усієї американської флотилії на озері. Загальні інструкції, одержані Макдоною, свідчили: «Допомагайте армії, але за будь-яку ціну зберігайте перевагу на озері», і він відмовився виконувати наказ Хемптона.

Погрозивши йому військовим судом після свого повернення, Хемптон вирушив у похід, але під містечком Шатого його зустрів досить численний загін канадців і перегородив йому шлях так успішно, що він скомандував відступ, і його армія повернулася в Платсберг.

Генерал Вілкінсон згальовив ще більше. Під його командуванням перебувала восьмитисячна армія з ар'єргардом дві з половиною тисячі людей. Загін з восьмиста канадців весь час турбував їх із флангів, і, вирішивши відразу покінчити з таким нікчемним супротивником, американці повернули назад і зазнали нищівної поразки. Тоді Вілкінсон відмовився

від походу на Монреаль, знову переправився через річку Святого Лаврентія і залишився зимувати в Шатоге.

У грудні американцям посміхнулася доля: Хемптона усунули від командування.

На початку весни Вілкінсон вирішив захопити Лаколь — тепер міцно укріплений плацдарм для вилазок на американську територію, добре, що до кордону було п'ять миль.

Із розвідників краще за всіх знав ці місця Рольф, але його відправили з депешами в Платсберг. Експедиція з початку і до кінця велася якнайгірше, а коли Вілкінсон був вимушений відступити, тільки завдяки Макомбу відступ не перетворився на безладну втечу.

Проте лиха без добра не буває: Вілкінсона відправили у відставку, і тепер армією командував генерал Макомб, а флотилією — Макдона.

78. ЧУТКИ І ДОКУМЕНТИ

Макдона одержав інструкції зміцнити панування своєї флотилії на озері Шамплейн. І ось як він їх виконав. Британська флотилія біля Іль-о-Нуа включала більше суден, і він побудував верф у Вердженсі, за сім миль вгору річкою Оттер, а в гирлі річки спорудив редути з батареями. Потім послав по Брауна, знаменитого нью-йоркського кораблебудівника, і той згодився за два місяці спустити на воду двадцятичотиригарматний корабель. 2 березня корабельні сосни ще шуміли в лісі, 7 березня було закладено кіль, а 1 квітня, через сорок днів після того, як упала перша сосна, ніс «Саратоги» вперше розтинав води річки.

Так само швидко будувалися й інші судна. А те, що Макдона вибрав якнайкраще місце для верфі, підтвердилося негайно: англійці послали загін спалити її разом із суднами, що будувалися, або хоча б затопити в гирлі Оттера баржі з камінням і перекрити доступ в озеро.

Але батареї, що панували над гирлом, відігнали англійців.

За американською перемогою під Чиппевою була поразка

під Ландис-Лейном, а 25 серпня англійці захопили Вашингтон і спалили урядові споруди. Проте ці невдачі не тільки не згасили бойового духу армії, а, навпаки, примусили всю країну нарешті зрозуміти, що йде війна. Конгрес проголосував за збільшення армії і забезпечення її всім необхідним, генеральський сухостій було «прибрано» у відставку, і командні пости зайняли люди, що встигли за кампанії двох останніх років показати, чого вони варті.

Тим часом в Європі могутнього Наполеона було розбито, і Велика Британія могла тепер прислати підкріплення своїй армії в Америці, і до Канади почав прибувати транспорт із загартованими вестеранами європейських воєн.

Усе літо Рольф невтомно доставляв депеші — за зиму вони з Куонебом побудували швидкохідне каное з березової кори, розраховане на двох людей без вантажу. Воно розганялося до швидкості шість миль за годину, хоча підтримати її вдавалося не довго; проте на тихій воді середня швидкість складала п'ять миль за годину. На цьому каное Рольф сновигав уздовж і впоперек Шамплейну, напам'ять вивчивши всі миси і затоки. Дорогу суходолом до Сакетс-Харбора він пройшов кілька разів, з Платсберга в Ковінгтон ходив за будь-якої погоди, знову й знову долав шістдесят миль менш ніж за добу. Значно пізніше за його маршрутом між цими містами було прокладено військову дорогу.

Все ж таки багато часу він проводив у канадських лісах, біля північного краю озера Шамплейн. Чейзі, Шамплейн, Лаколь, Іль-о-Нуа і річку Рішельє він знав тепер як свої п'ять пальців, а паралельно добряче напрактикувався у французькій мові.

Генерал Вілкінсон, звичайно, і не думав вдатися до послуг розвідника; обізнаного з краєм, по якому він повів свою армію, а для Ізерда і Макомба, які змінили його, доволі природно було постаратися відшукати підходящу людину, а потім покластися на її вміння.

Рольф із різних місць приносив відомості, які означали, що англійці знову збирають армію, щоб завдати удару по Платсбергу і Олбені.

Ізерд біля Платсберга і Шамплейну, Макомб у Берлінгтоні напружували всі сили, щоб приготувати ворогу гідну зустріч. Ізерд зібрав чотиритисячну армію, але тут вражаючий і згубний наказ із Вашингтона звелів йому залишити передбачуваний театр військових дій біля Шамплейну і перекинути свою армію в Сакетс-Харбор, якому ніщо не загрозувало. Він заперечував як громадянин, але підкорявся як солдат, і Макомб залишився обороняти озеро Шамплейн на суходолі, маючи в розпорядженні три з половиною тисячі солдатів.

Тільки-но Ізерд пішов з Шамплейну, як англійські війська під командуванням Брисбейна рушили вперед і зайняли його покинутий табір.

Рольф, приблизно визначивши їхню чисельність, одразу ж відправив Куонеба з донесенням, а сам уночі пішов на десять миль дорогою до Чейзі. За цей час він устиг перезнайти-ся з багатьма мешканцями тутешніх місць, і його всюди приймали сердечно — і не тільки тому, що він був розвідником і ризикував життям заради рідної країни, але й тому, що красивий, розумний, мовчазний хлопець у всіх викликав симпатію. Давно відомо, що в світській вітальні простий мисливець почувається вільніше за простого фермера. Він уміє зберігати спокійну незворушність, не зважає на дурниці і тримається з гідністю, що викликає мимовільну пошану. У вітальнях Рольф був істинним мисливцем, а тому найіменитіші люди в околицях озера Шамплейн охоче приймали його у себе. У вересні 1814 року він гостював у судді Хаббла в Чейзі: йшов у розвідку щодня, а ночувати повертався під привітний дах судді.

І ось 12 вересня з верхівки високої сосни на лісовому пагорбі він побачив, що біля Шамплейну зосереджена армія чисельністю десять, якщо не п'ятнадцять тисяч людей і авангард рухається дорогою на Чейзі.

Суддя Хаббл поспіхом скликав переляканих сусідів, щоб обговорити з Рольфом становище і, головне, вирішити: «Як бути з нашими родинами?»

Хтось один заходився з ненавистю ляяти англійців:

— Пам'ятаєте, як вони спалили Вашингтон? А в Бланденсбері не помилювали навіть жінок і дітей!

— Про жінок і дітей все виявилось чистісінькою вигадкою, — заперечив Хаббл. — А єдиний мародер, який пограбував чийсь будинок, був розстріляний власним офіцером.

Інші підтримали суддю: в Платсберзі англійці нікому нічого поганого не зробили. Полковник Меррей найсуворіше наказав не чіпати приватні будинки, а палити тільки військові склади та казенні будівлі. Правда, офіцери мешкали у місцевих жителів, але вони за все платили, а якщо і траплялося щось, то лише через непорозуміння. І за зіпсований килим англійський офіцер, у якого тоді не було грошей, прислав відшкодування через декілька місяців.

Врешті-решт було вирішено, що Хаббл з Рольфом і всіма чоловіками селища приєднаються до американської армії, а жінки і діти залишаться вдома.

Проте, коли чоловіки і батьки цілували на прощання своїх домашніх, багато щетинистих щік зволожилися сльозами від страшної думки: «Це ж війна!» Але вони поспішали заспокоїти себе: «Адже відомо, що англійці старанно стежать, щоб з жінками і дітьми нічого поганого не трапилося!» І вони витирали сльози, стримували готові вирватися ридання, підкидали рушницю на плече і йшли воювати, залишаючи сім'ю на милість Бога і англійців.

І останні не зрадили їхніх сподівань. Під загрозою смертної кари сер Джордж Превост домігся скрупульозного дотримання наказу, що забороняв завдавати яку-небудь шкоду дітям, жінкам і їхній власності. Як і раніше, мирні жителі залишилися цілі і неушкоджені, злигодні ж терпіли лише ті, хто зі страху все-таки сховався серед лісистих пагорбів.

Сер Джордж Превост зі своїм штабом з десяти офіцерів зупинився в будинку судді Хаббла. Місіс Хаббл нелегко було готувати сніданки, обіди і вечері для такої великої компанії, але поводитися вони з нею шанобливо і шовечора, не знаючи, чи довго ще тут пробудуть, залишали на столі гроші за стіл і нічліг.

Так минуло три дні, а потім загін приготувався виступити.

— На цьому тижні Платсберг, а на наступному — Олбені, і тому, добродійко, дозвольте з вами попрощатися, — чемно сказали вони і весело скочили на коней.

— До побачення, панове, але розлучаємося ми не надовго: адже ви скоро повернетесь, повісивши носи, — відповіла вона.

— Якби це сказав чоловік, — вигукнув сер Джордж, — я зажадав би від нього сатисфакції¹, але прекрасній пані і нашій чарівній господині я тільки дам обіцянку: коли ваше пророцтво збудеться, кожен з моїх офіцерів на чолі зі мною, проїжджаючи повз вас, кине до вашого порогу свій гаманець!

І вони рушили далі: тринадцять тисяч чудово навчених солдатів, а між ними й Олбені — нічого, окрім двотисячної регулярної армії та чотирьох тисяч недосвідчених ополченців, і ще — Макдона на озері.

79. ПОДВИГ МАКГАССИНА

У Платсберзі захисники міста були сповнені твердої рішучості, і зміцнював її високий серйозний молодий чоловік, який намагався напучувати Хемптона в Берлінгтоні, — капітан, а зараз генерал Макомб. Нічого не було забуто, кожна несподіванка передбачена, всі, хто міг стріляти, покликані під рушницю. Макомб неначе не знав втоми і, здавалося, пам'ятав на ім'я всіх своїх підлеглих, а вони платили йому цілковитою довірою — такою мірою, що не тільки ніхто з них не намагався дременути з форту під покривом нічного мороку, але, навпаки, туди прокрадалися з пагорбів люди, які нічого не розуміли у військовій справі, але всі як один силачі і влучні стрільці.

Міцний, але немолодий фермер, який увесь ранок продирався крізь лісову гущавину, щоб зайняти своє місце на редутах, сердито прикрикнув на власні ноги, які стрясало тремтіння втоми:

— Тремтять-тремтять! Ви б ще більше затіпалися, якби знали, куди я вас веду!

---

¹ С а т и с ф а к ц і я — утамування почуття образи, переважно у формі поединку, дуелі з особою, яка образила.

Дух у нього був більш стійкішим, ніж його тіло, а це і є справжня хоробрість.

Макомб чудово знав, що саме з таких людей виходять якнаймужніші солдати, якщо їх трохи навчити, а тому розподіляв їх по ротах упереміш з ветеранами і влаштовував маленькі вилазки з таким спокоем, немов планував невеликі маневри.

Спершу він наказав побудувати барикаду впоперек дороги на Калверс-Хіллі, встановити на ній гармату і відрядив туди декілька сотень стрільців, чії командири знали мистецтво турбувати ворога, не даючи йому завдати удару у відповідь.

На барикаду були призначені Рольф і Куонеб. Індіанець загартувався у Війні за незалежність¹, але хлопець вперше брав участь у бою і переживав те, що в таких випадках відчувають новобранці, помітивши наближення супротивника. Тільки англійці підійшли на відстань пострілу, як на барикаді пролунала команда:

— Вогонь!

Затріщали рушничні постріли, і негайно пролунали у відповідь залпи. Кулі цюкали по колодах і свистіли в повітрі. Сусід Рольфа застогнав і схопився за поранений бік. Хтось поряд упав мертвим навзнік. Оглушливий шум, жах того, що відбувається, зовсім приголомшили Рольфа, який і до початку бою був надміру нервово збуджений. Тепер руки у нього тремтіли, ноги підгиналися, серце стискалося від страху, і, почувши свист кулі вгорі, він мимоволі нахилив голову. Сам він стріляв не цілячись, але тут старий солдат, помітивши, що він зовсім зблід і не може вгамувати тремтіння, сказав співчутливо:

— Не поспішай, малий, не поспішай. Чого розгубився? Ось поглянь!

Він холоднокровно прицілився, але не спустив курок, а поводив стволом, підклав під нього тріску для кращого упору і лише тоді вистрілив, немов на навчаннях.

— Передихни трохи. Та ти подивися на Куонеба! Відра-

---

¹ Війна за незалежність (1775–1783) – визвольна війна, яку вели тринадцять англійських колоній у Північній Америці проти Англії. Внаслідок цієї війни було створено незалежну державу – США.

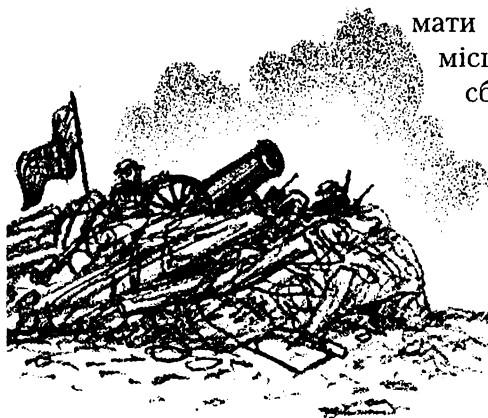
зу видно, що йому таке не вперше. Жодного разу не промахнувся.

Рольф прислухався до поради, і декілька хвилин по тому щоби його порожевіли, руки перестали труситися, і він забув про небезпеку, думаючи тільки про те, як краще виконати свій обов'язок.

Коли стало зрозуміло, що англійці мають намір атакувати, американці швидко і в повному порядку відступили до Холсі-Корнер, де була споруджена ще одна барикада й інші необстріляні новачки чекали хрещення вогнем. Знову повторилося те саме. Ворог не зазнав ніяких відчутних втрат, але американцям ці сутички дали величезну користь: волонтери з тремтячими колінами, подолавши перший несвідомий жах, перетворилися на стійких солдатів.

Уночі англійці зайняли частину міста на північному березі Сарнака і почали обстрілювати з гармат укріплення на південному березі, хоча й не дуже старанно: вони не сумнівалися, що візьмуть місто будь-якої хвилини, але вважали за краще почекати приходу флотилії, якою командував Дауні.

Бій за північну частину міста не був серйозним: Макомб знову перетворив його на навчання. Але коли американці відступили за Саранак, настил з мостів висадили у повітря, по всьому південному берегу спорудили барикади — американці приготувалися до відчайдушного опору.

Кожен, хто був здатний тримати рушницю, зайняв своє місце, щоб обороняти Платсберг. Навіть п'ятсот школярів створили свій загін, і їм знайшли позицію, де свій досвід полювання на білок вони могли використувати для захисту рідного міста. Тим часом англійці встановили

батарею напроти форту Браун, яка загрожувала не тільки руйнуванням стін, але й падінням морального духу, що було навіть ще небезпечніше. Дев'ятого всі приготування завершилися, і наступного дня гармати, мабуть, повинні були почати свою криваву роботу. Проте вночі відбулася несподівана і вражаюча подія, що показала, якою далекою від паніки була строката армія Платсберга. Капітан Макгассин, відважний вермонтець, одержав у Макомба дозвіл на ризиковану вилазку, для якої і покликав із собою п'ятдесят добровольців. Піти з ним відразу погодилася ціла тисяча. Тоді він скомандував, щоб усі старші від двадцяти п'яти років і молодші за вісімнадцять відійшли убік. Кількість добровольців скоротилася до трьохсот. Потім було виключено всіх одружених. Вона зменшилася вдвічі. Тут він відкинув усіх курців — у винахідливості йому ніяк не можна було відмовити! — і з тих, хто залишився, відібрав п'ятдесят. Серед них виявився і Рольф. Макгассин пояснив свій план: вони прорвуться на батарею і заклепають всі страшні гармати — п'ятдесят відчайдухів, проти тринадцяти тисяч! Потім він оголосив:

— Якщо хтось передумав, ще є час відмовитися.

Ніхто не ворухнувся.

Ті, хто мав славу майстра на всі руки, одержали молотки і залізні клини; Рольф був дуже гордий, що до цих обранців потрапив і він.

Уночі зібралися хмари, і в непроглядній темряві добровольці переправилися через Саранак. Розділившись на два загони, ніким не помічені, вони підповзли до батареї з двох боків. Біля неї триста солдатів міцно спали, і лише вартові вдивлялися в морок крізь крижану крупу, що сипалася з чорного неба.

Усі приготувалися, і Макгассин громовим голосом скомандував:

— Уперед!

Волаючи на всі горлянки, голосно тупочучи, молоді добровольці кинулися на батарею. Англійці були заскочені зненацька, вартових змели, а інші, вирішивши, що на них напала вся армія Макомба, на кілька хвилин абсолютно розгубили-

ся. Дрібно забряжчали молотки. Клини один за одним розплющувалися в запальних отворах. Незабаром усі гармати стали небезпечніші за колоди, і сміливці, не давши приголовішеним ворогам оговтатися, миттєво зіскочили із знешкодженої батареї і повернулися на свій берег, не втративши жодної людини.

80. КРИВАВИЙ САРАНАК

Сер Джордж Превост не збирався брати Платсберг, поки не буде знищена американська озерна флотилія, але тепер, після вилазки Макгассина, він вирішив почати штурм невідкладно, вважаючи, що не пізніше ніж за три години місто буде взято.

Він призначив, яким полкам переходити через який міст чи брід, а два відправив перейти річку миль за двадцять вище за течією, щоб перехопити залишки американської армії.

Уранці Платсберг був розбуджений канонадою, що поновилася. Декілька людей було вбито, звалилося декілька стін і димарів, але земляні укріплення вціліли.

Мешканці міста, на власний подив, швидко звикли перебувати під вогнем, і не тільки школярі, але навіть їхні сестри спокійно займалися своїми справами, поки над головами у них свистіли ядра і кулі. Зрідка, правда, який-небудь стрілець на редутах виявлявся жертвою власної необережності.

Близько десятої години настало затишшя. Захисники Платсберга, від сивих старих до підлітків, зайняли свої пости, кожний з власною-рушницею і сумкою, повною куль. Дехто з наймолодших був блідий, у декого тремтіли пальці, але трималися вони твердо.

Стрільці розташувалися по всіх укріпленнях, а в чотирьох місцях — напроти мостів і бродів — були поставлені найкращі, серед них Рольф і багато інших із загону Макгассина.

Хоча настил з мостів було знято і використано для будівництва барикад, але засади і сполучні балки вціліли, і до обох мостів наближалися шеренги солдатів у червоних мундирах, виказуючи задум свого генерала.

На той час далекобійність рушниць не перевищувала сотні ярдів, і американцям наказали не стріляти, поки супротивник не досягне дубового гаю на тому березі, просто навпроти головного моста, довжина якого дорівнювала п'ятдесят ярдів.

Англійці наближалися, немов на параді. Запанувала тиша, і до них чітко долітав голос американського офіцера, що видавав команди. Яке, напевно, дивне почуття переживали ветерани битв із французами в Іспанії, на Рейні і в самій Франції, атакуючи супротивника, який говорив однією з ними мовою!

Над укріпленнями пролунав бас Макгассина:

— Без наказу не стріляти!

Червоні мундири швидко наближалися, ось вони опинилися біля ярдового кордону.

— Цілься нижче! Вогонь! — скомандував Макгассин.

Затріщали постріли, і ряди червоних постатей серед дубів порідшали.

— Уперед! — крикнув англійський офіцер, і його солдати кинулися на міст.

Проте захисники стріляли безперервно, і ті, хто біг до моста, спотикалися об тіла товаришів.

— Уперед! — відважний англійський капітан перший стрибнув на середню балку моста, розмахуючи шпагою.

Негайно утворилося три колони — кожна перед своєю балкою.

Лише п'ятдесят ярдів відділяли їх тепер від бруствера і п'ятисот рушниць, націлених на міст. Першим з кулею в серці впав капітан, і його понесла річка. Але три колони продовжували рухатися вперед, назустріч нещадному граду свинцю. Немов вівці на бійню, вони аж півгодини рухалися вперед рівним кроком. Жоден не повернув назад, не зупинився, хоча всі знали, що йдуть вони на неминучу смерть. Нікому не вдалося дістатися до центрального прольоту, і Саранак, що розлився від осінніх дощів, відносив пораних. Скільки сотень мужніх людей цього дня стали жертвами, не знав ніхто. Той, хто наказав йти в атаку, був убитий, і той, хто замінив його, і хто замінив наступного, — і вода в річці почервоніла. Кри-

вавим Саранаком охрестили її відтоді. Полк був знищений, і штурм на якийсь час урвався. Рольф стріляв, як і всі навколо, але у нього серце стискалося від безглуздої загибелі стількох сміливців. І він зітхнув з полегшенням, коли ординарець, прибігши, сказав, що його вимагають до штабу. Годину по тому він уже плив озером в Берлінгтон, щоб повідомити новини і вручити інструкції тамтешньому старшому офіцеру.

81. БИТВА ЗА ПЛАТСБЕРГ

Рольф вислизнув у своєму одномісному каное серед білого дня. Веслував він п'ять годин поспіль і дістався до Берлінгтона, коли в небі спалахували перші зірки. У вуха йому ударило собаче завивання, він придивився: на самому краю пристані, задерши ніс до небес, самотньо сидів Скукум і сумував. Але як він змінився, тільки-но Рольф опинився поряд! І гавкав, і стрибав, і гарчав, і махав — хвостом, головою, всім тілом, і крутився від захоплення. Виписуючи кола, він виглядав, чи не з'явиться де-небудь курка, щоб чаша його радості перелилася через вінця, а під кінець досить довго виразно гавкав, мабуть, оповідаючи про важливі події, шкода тільки, що своєю мовою.

Рольф зразу ж подав своє донесення. Новини були хорошими, але не вирішальними. Тепер все залежало від Маكدони. Вранці в Платсберг поспішать підкріплення — півтори тисячі людей були готові відплисти на зорі, а більше нашкребти людей не вдалося.

Ніч Рольф із Скукумом проспав у казармах; песика, ледве почало світати, на превелике його обурення, замкнули в підвалі, і загін вирушив до театру військових дій.

Віяв сильний північний вітер, проти якого вони повинні були плисти майже всю дорогу. На веслах сиділи умілі веслярі, але дістатися до мети раніше ніж за п'ять годин надії не було ніякої. На півдорозі вони почули грім гармат. Канонада не замовкала. Сумнівів не залишалося: між озерними флотиліями йшла битва, — англійці тільки й чекали що північного вітру.

Веслярі дужче налягли на весла. Вони знали, як їх там чекають. Треба поспішати! Баркаси полетіли стрілою. Годину по тому на обрії виникли щогли, вітрила, заплутався порохований дим, але ніщо не вказувало, на чий бік хилиться перемога. Адже вирішувалася доля не тільки Платсберга, але й Олбені, і Нью-Йорка! І веслярі працювали, працювали, працювали...

Упродовж наступної години ревіння гармат стало дедалі гучнішим, але вже не було безперервним. Тепер вони бачили кораблі — за якихось чотири милі попереду. Гармати вивергали вогонь і дим рідше й рідше, щогли впали — все це було видно як на долоні. Веслярі тільки щільніше стиснули губи і працювали, працювали, працювали...

Сер Джордж Превост вважав, що на шляху до Олбені у нього є лише одна перешкода — Макдона. Але тепер він переконався, що була і друга — Макомб.

Брати Платсберг штурмом в лоб означало тільки марно втрачати людей. Але чом би не переправитися через річку вище за течією і не атакувати місто з тилу? До того ж, коли підійде його флотилія, розгромивши американську, корабельні гармати просто рознесуть все на тріски — і не доведеться жертвувати жодним солдатом. Попутний вітер уже дав можливість Дауні покинути гавань Іль-о-Нуа і рушити на південь з мужнім екіпажем під славними вітрилами.

Стратегія Макдони будувалася на трьох умовах. Свою флотилію він поставив біля північного берега затоки, так що наблизитися до нього супротивник міг тільки проти вітру, а при спробі зайти з флангу опинився б під вогнем фортів.

Між кораблями Макдона залишив один помітний просвіт, але ворожий корабель, який вирішив би скористатися цим очевидним прорахунком, наскочив би на небезпечний підводний риф. Справжній капкан з приманкою! І нарешті, він наказав віддати якорі, стоп-анкери і пшвартові так, щоб за допомогою капітана швидко повертати кораблі до супротивника потрібним бортом.

Усе було готове цього вересневого ранку, коли англійська флотилія відважно обігнула мис. Перший бортовий залп ан-

гліців розбив на «Саратозі» курник; півень, який вилетів з нього, вихопився на гармату і закукурікав. Американські моряки сприйняли це за добру ознаку і відповіли птаху веселими криками.

Почалася битва, в якій традиційна відвага межувала з жахами і нещадною жорстокістю.

Майже на самому початку англійський шлюп «Фінч» потрапив у капкан Макдони і наскочив на риф.

Англійський командувач і багато офіцерів загинули, але шалений гарматний вогонь міг би принести англійцям перемогу, якби не завбачливість Макдони. Варто було батареям на одному борту відстрілятися, як за допомогою канатів, стоп-анкерів і швартових американські кораблі одразу ж розверталися іншим бортом і давали новий залп.

Це був відчайдушний бій. Із трьохсот людей екіпажу на англійському флагмані всього лише п'ятеро не були поранені, а під кінець на жодному з восьми кораблів не залишилося щогли, спроможної нести вітрила — які, втім, все одно перетворилися на дрантя. Менш ніж за дві з половиною години було здобуто повну перемогу, і англійська флотилія на озері перестала існувати.

82. РОЗВІДНИК МАКОМБА

Генерал Макомб знав, що сер Джордж Превост — досвідчений і обережний командувач. Втрата флотилії, звичайно, примусить його змінити план. Але як? Він обійде Платсберг, щоб форсованим маршем досягти Олбені, чи спробує повернути собі лаври і кине всі свої сили на штурм міста?

У будь-якому разі він не зволікатиме! І Макомб гострозо-ро вдивлявся у ворожий табір, але коли сонце закотилося у важкі хмари на заході, там все залишалось спокійним.

Треба було вжити заходів, щоб зразу ж дізнатися, який маневр спробує здійснити супротивник, і генерал зажадав до себе двадцять найспритніших розвідників. Усі вони були молоді, і багато хто ходив з Макгассином заклепувати гармати.

Рольф вирізнявся серед них зростом, але юний вермонтсець Сеймур мав славу найпрудкішого.

Їм усім дали два доручення: по-перше, дізнатися, відходить армія Превоста від міста чи ні, а по-друге, з'ясувати, де знаходиться полк, відправлений вгору берегом Саранаку.

Кожного послали в місця, найбільше йому знайомі. Одні пішли на захід, інші вгору річкою. Рольф, Сеймур і Фіск, теж вермонтсець, випливли під покривом мороку з бухти, обійшли мис і о дев'ятій годині висадилися на мисі Рош на північному березі затоки Тредуел.

Вони заховали каное. Домовилися зустрітись опівночі і пішли всі троє на захід, але різними шляхами. Сеймур, як найпрудкіший, ближче на північ, а Рольф — середній. Домовилися і про сигнали: в лісі — крик сірої сови, біля води — стогін гагари.

Цієї здатної породити багато подій вересневої ночі ліс здався Рольфу дуже похмурим. Крокував він швидко, але час від часу зупинявся прислухатись і відкривав рота, щоб стукіт серця менше відлунював у вухах.

За півгодини він вийшов на поштовий тракт. Нікого і нічого. І раптом пролунав крик сірої сови:

— Ва-ваа-ва-ваа! Ва-ваа-ва-хуууу-оу!

Він повторив останні звуки, а у відповідь крик прозвучав повністю. Можливо, знову сова? Або людина, але не його товариш? Рольф так цього і не дізнався, але його думки були зайняті іншим.

Тривалий час він сидів у темних куцах, звідки міг спостерігати за дорогою. З боку Платсберга долітав якийсь шум. Пізніше і набагато ближче пролунали два постріли. Потім він довідався, що мішенню був один з його друзів. Але його вуха розрізнили далеке «там-та, там-та». Він витягнув ніж, встромив у землю і затиснув рукоятку в зубах. Тепер ніж служив підсилювачем, і розвідник чітко розібрав стукіт копит коня, який мчав кар'єром, але такий далекий, що минуло аж п'ять хвилин, коли він нарешті вловив його, випроставшись. Потім почувся брязкіт сталі, а коли звуки почали віддалятися, Рольф уже знав, що скаче англійський офіцер. Але навіщо і куди?

Щоб знайти відповідь на друге запитання, Рольф пробіг слідом за вершником близько милі і зупинився на вершині пагорба. У нічному безгомінні фатальний північний вітер чітко доносив туди дробове «те-рамп, те-рамп».

Рольф знову скористався ножем, і копита застукали так, немов до вершника було не більше милі, але потім «те-рамп, те-рамп» знову загубилося вдалечині.

— До Канади скаче, — усміхнувся Рольф.

Але залишалося без відповіді питання: це був звичайний кур'єр, розвідник чи вершник мчав до Канади з вимогою підкріплення?

А тому Рольф продовжував чекати. Приблизно о пів на одинадцять з півдня долетів значно гучніший шум. Ніж підсилив його, але не пояснив. Ніч була безмісячна, і він підібрався ближче до тракту. Протягом двадцяти п'яти хвилин шум неухильно наближався, і ось дорогою посунула величезна темна маса. Вирази їздових зразу ж їх виказали. Та й голос міг належати тільки англійському офіцеру. Скрип важких коліс теж тлумачився однозначно. Тут звідкись спереду долетіла фраза, вимовлена соковитим баритоном французькою:

— Та хай йому біс! Я ж тільки сказав, що це десь тут.

Близько сотні англійських солдатів, дві-три хури, гармати і провідник-француз. Рольф вирішив, що баритон йому знайомий. Так, він майже не сумнівався, що говорить Франсуа Лаколь.

Це було важливо, але знову-таки не дозволяло зробити остаточних висновків. Пішла дванадцята година. Біля каное його чекатимуть опівночі. І Рольф поспішив на обумовлене місце, хоча поспішати в такому морозі можна було тільки поволі. Але, керуючись рідким проблиском зірок, він вийшов до озера за декілька сотень кроків від каное і випустив протяжний вібруючий крик гагари:

— Хоу-оу-оу-ууу-оу! Хоу-оу-оу-ууу-оу! Хоу-ууу!

За десять секунд по тому долетів відгук:

— Хоу-хоу-хоу-хоу! Хоу-хуу!

Рольф у свою чергу почекав десять секунд і повторив:

— Хоу-ууу!

Обидва його товариші були вже на місці — Фіск з простріленою рукою. Звичайно, їм слід було негайно повернутися, щоб повідомити хоча б ці мізерні відомості і доставити пораненого в госпіталь. Проте Фіск заявив, що це зовсім не рана, а просто подряпина, і нагадав, що їм наказано якомога точніше з'ясувати, що зробить ворог. Порозумілися на тому, що Сеймур проведе Фіска в госпіталь і доповість про те, що вони встигли дізнатися, а Рольф продовжить розвідку.

До першої ночі він повернувся на пагорб, де почув, як стихає галоп самотнього вершника, а потім побачив гармати і їхній ескорт. Генер на півночі завмирили схожі звуки, а на півдні вони наростали. За годину він вдивлявся у значно більший загін, знову слухаючи лайки їздових і гуркіт важких коліс. Пояснень було тільки два: або англійці зосереджують сили під Чейзі, де, укриті від Макдона північним вітром, вони могли дочекатися підкріплень і провіанту, щоб почати наступ суходелом незалежно від того, є у них на озері судна чи ні, або вони відступали до Канади. І лише в одному місці він міг знайти точну відповідь — за шість миль від цього пагорба, на роздоріжжі в Чейзі. Він подався в бік селища і незабаром наздогнав загін, який рухався із швидкістю три милі за годину, тоді як він біг майже удвічі швидше. Але як їх обігнати? Лісом у темряві? Ні, нічого не вийде. Рольф, змирившись із необхідністю, поплентався за ними на відстані кроків двадцять. Іноді задні солдати трохи відставали, і він опинявся небезпечно близько від них, зате чув їхні розмови, які неначе свідчили, що армія відступає.

Ну а раптом це солдатське базікання? Розвідник стримав нетерпіння і продовжував брести за загоном. Несподівано хтось зупинився запалити люльку і мало не наштотхнувся на Рольфа. Побачивши темну постать, що крокувала в ар'єргарді, солдат сказав з безперечним лондонським акцентом:

— Гей, приятелю, вогника не знайдеться?

Рольф, прагнучи відтворити вимову, яку вже частково за своїв, розмовляючи з полоненими, сказав:

— Та ні, я не палю. — І потихеньку відстав.

До Чейзі вони дісталися майже через дві години і від роздоріжжя пішли прямо на північ. Так, армія відступала до

Канади! Рольф примостився на огорожі і слухав туніт їхніх кроків і стукіт коліс, поки всі звуки не стихли на віддалі. Налічив він приблизно триста людей, але ж усього їх було тисяча триста! А тому він залишився сидіти на огорожі. Чекати йому довелося недовго: за півгодини з півдня з'явився новий і, мабуть, значно численніший загін. В авангарді мерехтіли ліхтарі, і Рольф зістрибнув за огорожу. Але вона була невисокою, та й взагалі птахет — укриття ненадійне. Трохи далі в темряві вимальовувався знайомий будинок судді Хаббла з густими кущами в палісаді. Він кинувся туди і за хвилину примостився під їхнім захистом, щоб усе-таки роздивитися загін, що наближається. Він мало чим відрізнявся від тих, що пройшли раніше, але був численнішим — щонайменше цілий полк. Коли колона досягла середини селища, офіцер скомандував: «Стій!» — і почав видавати розпорядження. Сумнівів бути не могло: вони мали намір переночувати в Чейзі.

Якийсь солдат попрямував до штахету — виламати планки для багаття, але офіцер суворо його зупинив. Утім, знайшлося інше паливо, головним чином жердини, приготовані для парканів, і незабаром просто на дорозі і на пустирях біля неї запалали десятки багать. Рольф опинився в пастці: до світанку залишалося не більше двох годин.

Він вирішив, що простіше за все буде сховатися в будинку, обережно прокрався за нього і тихенько постукав у вікно спальні місіс Хаббл. Поважна пані прокинулася відразу: у тривожні дні всі сплять впівока, а до того ж її чоловік іноді пробирався до власного будинку цим самим шляхом.

— Хто тут? — запитала вона, трохи піднявши віконну раму.

— Рольф Кіттеринг, — шепнув він. — Навкруги повно англійців. Ви мене не заховаєте?

Він міг і не питати, відповідь була зрозумілою сама собою. Рольф безшумно вліз у вікно.

— Що відбувається? Кажуть, Макдона здобув перемогу на озері, але Платсберг узятий?

— Ні-ні. Платсберг наш і залишиться нашим. Макдона захопив їхній флот, і, здається, англійці відступають до Канади.

— Слава Богу! — радісно вигукнула вона. — Я так і знала... Ш-ш-ш! — місіс Хаббл застережно притиснула палець до вуст і кивнула на двері: — Там спить англійський офіцер.

Діставши із скрині дві ковдри, вона провела хлопця на горище. Під самим схилом невеликі дверцята вели в комірчину, куди ховали старі меблі. Рольф постелив там ковдри і, тільки тепер відчувши, як утомився, зразу ж міцно заснув.

На світанку заспівали сурми — і табір ожив. Офіцер, який мешкав у будинку, вийшов на ганок, щоб не скоїлося ніякого безчинства. До нього підійшли інші офіцери. Місіс Хаббл приготувала сніданок, але їли його, наскільки міг судити Рольф, в повному мовчанні. Заплативши за їжу, всі вони, окрім першого, вирушили далі на північ на чолі свого полку.

Незабаром на горищі почулися скрадливі кроки, дверцята відчинилися, і на порозі з'явилося красиве, спокійне обличчя місіс Хаббл, і, підбадьорливо кивнувши, вона поставила перед хлопцем накритий скибою хліба кухоль кави і миску вівсянки з молоком. Тільки ті, хто в дев'ятнадцять років проводив на ногах дванадцять годин без жодної крихти в роті, здатні уявити собі смакоту цих вишуканих страв.

У вузьеньке віконце горища Рольфу було видно тракт. Наростаючий гул кроків і голосів попередив його, що наближаються нові війська, і проте він із здивуванням стежив, як повз нього без кінця проходили рота за ротою. Сильна армія, але достатньо було поглянути на обличчя солдатів і офіцерів, щоб зрозуміти: ця армія безславно відступала.

83. ОСТАННЯ ПОЯВА СЕРА ДЖОРДЖА ПРЕВОСТА В ЧЕЙЗІ

Битва за Алатсберг закінчилася, не встигнувши до ладу початися, тільки-но англійський прапор був спущений зі щогли флагманського корабля, як це чудово зрозуміли не тільки американські стрільці, але й сер Джордж Превост. Йому тепер треба було ухвалити найважливіше рішення: чи

перейти Саранак, щоб рушити на Олбені? Цей маневр він міг би здійснити безперешкодно, але потім його комунікації будуть перерізані, і йому доведеться знаходити все необхідне для своєї армії у ворожій країні. А з пагорбів щодня спускатимуться все нові й нові поповнення місцевих стрільців. І чисельність їх, можливо, перевищить чисельність його війська навіть раніше, ніж він підійде до Олбені. І що тоді? Якщо Велика Британія не надішле негайно нову армію і флот, йому доведеться капітулювати. Він вважав за краще не ризикувати, і за вісім годин після перемоги Макдони віддав наказ відступити до Канади.

Для маскування до заходу сонця все залишалося без змін, і в обложеному місті ніхто не міг здогадатися: навіщо було давати ворогу таку вигідну — як морально, так і матеріально — можливість переслідувати і турбувати армію, що йде? Ні, хай прокинуться вранці і побачать, що ворог вже благополучно досяг кордону. План був чудовий і пройшов би чисто — ніхто не вчепився б, якби сер Джордж не мав справи із супротивником, що не поступався йому у військовій хитрості.

З якою жадобою дії Рольф дивився у віконце, як йому хотілося помчати в Платсберг з такими чудовими звістками! Дві з половиною години — і він про все доповість своєму командувачу! І в погляді, яким він проводжав маршування у строю хвацьких солдатів, була і гордість, і легка зневага.

В ар'єргарді, виблискуючи золотом еполетів і галунів, їхала група вершників у пишних яскраво-червоних мундирах. Якими войовничими, якими прекрасними виглядали вони порівняно з бідно одягненими стрільцями Вермонта і неотесаними мисливцями Адирондака! Наскільки красивіше прикрашений коштовними каменями залізний меч порівняно з простою шпагою зі сріблястої сталі!

Місіс Хаббл вийшла на ганок. Кожний вершник галантно їй вклонився. Офіцеру, що охороняв її, наказано повернутися до своєї роти. Вона помахала очіпком у відповідь на їхні ввічливі прощальні уклони і, не стримавшись, вигукнула:

— Ну, що я говорила, сер Джордж? І що відповіли ви?

Рольф не бачив своєї гостинної господині і лише почув її

слова. Зате він роздивився їхній дивовижний наслідок: британський генерал притримав коня.

— Слово джентльмена непорушне, добродійко, — сказав він. — Хай кожен офіцер кине свій гаманець до ніг пані! — і перший показав приклад.

Рольф почув десяток ударів об землю, що супроводжувалися побрязкуванням, і вершники поїхали далі без гаманців.

Місіс Хаббл цього ранку збрала біля свого ганку близько тисячі доларів золотом, і її правнуки досі переповідають цю історію.

84. РОЛЬФ ЗНАХОДИТЬ ЗАСІДКУ

Рольф дізнався все, що було потрібно, і залишалося тільки якомога швидше з'явитися з донесенням у Платсберг. Ар'єргард пройшов о десятій ранку. Об одинадцятій місіс Хаббл провела невелику розвідку і не помітила нічого підозрілого. Дорога, наскільки сягало око, була порожньою і на півночі, і на півдні.

Від щирого серця потиснувши руку місіс Хаббл, Рольф поспішив у Платсберг. Йому треба було пройти чотирнадцять миль. Відпочилий, ситий, сповнений молодих сил і радості, з якою завзятістю прагнув він підтримати свою славу якнайшвидшого з кур'єрів! Почавши з розгонистого кроку, хлопець незабаром уже біг рівним підтюпцем. До полудня він подолав половину шляху. Тут до нього долинули відгомони далеких пострілів, і, перейшовши на крок, він зметикував, що, мабуть, англійський полк, посланий на захід утримувати переправу у верхній течії Саранаку, покинув свої позиції і, відступаючи, обороняється від американських стрільців.

Як розвідник, він був зобов'язаний точно встановити, де знаходиться ворог і в якій кількості. З верхівки високого гіллястого дерева він роздивився плями червоних мундирів на широкій галявині вдалині. Потім вони сховалися в лісі. Разів зо два розрізнені постріли змінювалися залпами. Потім настала цілковита тиша. Врешті-решт цільні червоні ряди з'явилися на тракті за

півмилі від нього. Вони швидко наближались. Рольф побачив, як там, де дорога перевалювала через гребінь пагорба, ворожі солдати раптом впали на землю, зайнявши найвигіднішу позицію. А далі, за півмилі від цієї небезпечної засідки, сильно розтягнувшись, йшли і бігли їхні переслідувачі — товариші Рольфа. Перша їхня атака увінчалася успіхом, але регулярні війська вміють упоратися з панікою, якщо серед офіцерів знайдеться рішучий і хоробрий командир. Гребінь пагорба височів над глибокою улоговиною, яку дорога перетинала біля його підніжжя, і англійці зупинилися, щоб дати відсіч, як загнаний кабан повертається назустріч мисливцям. Американці побачити їх не могли, а недавній успіх запаморочив їм голови. Вони немов забули про звичну свою обережність і, тісно збившись, швидко рухалися вузьким трактом, де по узбіччю ріс густий ліс, який легко можна було пройти, а далі його змінювали круті глинисті укоси. Американців чекала очевидна загибель. За будь-яку ціну необхідно їх попередити! Рольф зісковзнув з дерева і, пригинаючись, прожогом побіг у напрямку до засідки. Пагорб цей здіймався самотньо, і хлопець піднявся схилом, стараючись, наскільки можливо, триматися подалі від англійців. Він схопився на високий пеня і закричав на всю силу свого голосу:

— Назад! Назад! Пастка! Пастка!

Другого застереження стрільцям не було потрібно. Неначе наполохані вовки, вони кинулися під захист стовбурів. Залп англійців прогрімів даремно, а Рольф зістрибнув з пеня і кинувся геть.

Десятка зо два розлучених невдачею солдатів у червоних мундирах кинулися навздогін, на ходу перезаряджаючи рушниці. Рольф пірнув у болотистий верболіз і продовжував бігти, продираючись крізь гілки і перестрибуючи через заповнені водою ями. Він знав, що переслідувачі не стануть заглиблюватися в таке болото, а його товариші були зовсім поряд. Але раптово попереду простягнувся широкий яр. Рольф почув тріщання кущів зовсім близько у себе за спиною і клубком скотився у видолинок, за яким знову починався рятівний ліс. Але він зробив фатальну помилку: тільки-но його постать

промайнула на відкритому схилі, як з гребеня пролунав залп, і він звалився ниць на землю.

Засідку Рольф знайшов приблизно опівдні і пролежав як мертвий близько години. Нарешті, оговтавшись, він зрозумів, що лежить в тому ж видолінку і навколо немає жодної живої душі. Англіїці, звичайно, продовжували відступати, відстрілюючись від американців, що насадили. Обличчя у нього було все в крові, як і роздертий на клапті мундир. Одна штанина висіла лахміттям, мокрим від крові. У скронях у нього нестерпно гуло, а ногу пронизував пекучий біль. Причину він зрозумів, ледве спробував ворухнутися, — обидві кістки під коліном були перебито кулею. Ще одна куля зачепила лікоть, а третя подряпала скроню і на якийсь час оглушила його, але більше ніякої шкоди не заподіяла.

Досить довго він лежав нерухомо, сподіваючись, що на дорозі з'явиться хто-небудь з його товаришів. Він спробував закричати, але голос його не слухався. Тут йому пригадався димовий сигнал, який виручив його, коли він заблукав у лісі. Незважаючи на рану в руці, він зумів витягти креміль і кресало. Але з чого скласти багаття? Весь хмиз, до якого він міг дотягтися, був мокрим від недавнього дощу. На укосі неподалік стирчав старий сосновий пень. Можна настругати трісок... Рольф хотів дістати ніж, але намацав тільки порожній футляр. Якби він був років на чотири молодший, то, можливо, не витримав би і заплакав. Здавалося, доля навмисне його переслідує. Як без рушниць або ножа зможе він покликати друзів на допомогу?

Він витягнув поранену ногу так, щоб біль хоч трохи зменшився. Проміння вересневого сонця гріло йому спину. Губи у нього пересохли від спраги, але всього за тридцять кроків було джерельце. Зціпивши зуби, хлопець довго і болісно повз до нього, зате напився досхочу, відпочив трохи і вимив обличчя і руки. Потім вирішив повернутися, хотів поповзти назад, але сонце вже зайшло за пагорб, улоговина занурилася в сутінки, і пораненому, який знемагав від болю, здалося, що на нього дихнуло холодом могили. У напівмаренні Рольф немов почув голос Сая Сілванна: «У біді зроби, що можеш. А як зробиш, чекай і будь спокійний. Все скінчиться добре».

Так, щось таке старий говорив, але зараз у цих словах вчувалося глузування.

Захід поволі догоряв, піднявся нічний вітер. З настанням темряви час немов зупинився. Ніколи ще Рольф не потрапляв у таке відчайдушне становище. Безпорадний, покалічений, замерзлий, він міг тільки лежати і чекати смерті. Свідомість його згасала. Коли він знову розплющив очі, в небі сяяли зірки. Він зовсім закоцюб, але в голові у нього яснішало.

«Це ж війна! — подумав він. — Але ми ж її не шукали... Я пішов захищати мою країну і був готовий віддати за неї життя. Тільки чому ось так?..» І знову його огорнуло благодатне забуття.

Але іскра життя не бажала гаснути. Дуже багато було в ньому завзятості і життєлюбства. Найтемнішою і холодною години ночі, коли вогник людського існування ледве жевріє, Рольф опритомнів від солодкої музики собачого гавкату. Гавкіт наближався, пролунав зовсім поряд, і Скукум, свавільний, неслухняний, вірний Скукум застрибав навколо, гавкаючи на байдужі зірки. З лісу долинув людський голос, другий, третій... А Скукум гавкав і гавкав як божевільний.

Біля кінця улововини зашаруділи кущі, з них з'явилася людина, встала на коліна поряд з пораненим, притиснула руку до його лоба, потім до серця. Рольф розплющив очі, людина нахилилася нижче і сказала неголосно:

— Нібовако! Це я, Куонеб.

Цього вечора, коли в Платсберг повернулися з перемогою стрільці, місто охопив спільний тріумф. Усюди чулися розповіді про захоплюючі події цього дня. Не були забуті і бої з ар'єргардом, що відступав, і засідка біля гребеня пагорба, і раптова поява американського розвідника, який встиг попередити їх в останню хвилину, і постріли, що пролунали, і його зникнення, — весь час спливали нові й нові подробиці.

Потім веселий Сеймур і мовчазний Фіск розповіли, як ішли слідами розбитого ворога. Тут з усіх боків почулося одне й те саме запитання: а де Кіттеринг?

Посипалися версії та припущення, і хтось показав ніж,

який підібрав біля пагорба, де була влаштована засідка. На рукоятці всі побачили ініціали «Р. К.».

Тоді підвівся темнолиций розвідник, подивився на ніж і швидко вийшов з казарми. За три хвилини він уже говорив з генералом Макомбом.

— Це мій син, Нібовака. Це Рольф. Так сказало мені серце. Я повинен іти. Я чую, як він кличе мене. Дозвольте, я піду, генерале. Я повинен іти.

Не так просто зрозуміти душу людини, яка завжди мовчить, але генерал відповів відразу:

— Звичайно, йди, але як ти відшукаєш його вночі?

— Ак! Я його знайду, — відповів індіанець і кивнув на золотисто-рудого пса з гострими вухами, який непомітно пробрався слідом за ним у генеральський кабінет.

— Бажаю успіху. Це ж один з найкращих наших розвідників! — сказав генерал і додав, коли індіанець був уже в дверях: — Візьми з собою двох на підмогу. І ось цю фляжку.

Ось чому проміння зорі освітило Рольфа, покладеного на носилки, які несли Куонерб і двоє його помічників. Попереду біг Скукум, поглядаючи на всі боки. Тепер уже небезпека потрапити в засідку їм не загрожувала!

85. ГОСПІТАЛЬ, ПОЛОНЕНІ І РІДНИЙ ДІМ

На сусідніх фермах легко знайшовся б який-небудь віз, але дорога була вся у вибоїнах, і, змінюючи один одного, трое донесли пораненого до озера, де залишили швидкохідне каное. За дві години Рольф був уже в платсберзькому госпіталі. На ногу відразу наклали лубки, рани промили і перев'язали. Його вимили, зігріли, нагодували, і до полудня він уже почувався значно краще.

До палати зайшов генерал, сів біля Рольфа і якийсь час розмовляв з ним. Від його похвал хлопець навіть забув про біль. Зазирнув до них і Макдона, підбадьорюючи тяжкопоранених, і багато хто в його присутності відчув, що смерть відступає від їхніх ліжок.

Лише значно пізніше Рольф зрозумів, що саме це називається «вдихнути в людину волю до життя».

Усі в місті були переконані, що війна закінчилася, здобуто рішучу перемогу.

Три тижні в ліжку — величезний термін для будь-якого хлопця, а тим більше для звиклого до життя в лісах. Утім, на відсутність розваг у палаті поскаржитися не можна було. Поважні пані приходили читати їм і розмовляли з ними. Надходили вісті з театру військових дій. На морі здобувалися нові перемоги. Його відвідували друзі — жаргівник Сеймур, мовчун Фіск і Макгассин, чия мова була пересипана сухуватим гумором. Ці години пролітали непомітно.

Відвідувачі приходили і йшли, але двоє майже невідступно чергували біля ліжка Рольфа — високий, стрункий індіанець і його чотиринога, гостровуха, золотиста тінь, задирикувата дворняжка, що огризалася на всіх чужих і пильно обороняла відвойовану у всього світу територію, що знаходиться під госпітальним ліжком і обмежена його чотирма ніжками.

На ніч Куонеб стелив собі ковдру на підлозі поряд, а вдень доглядав за пораненим і, головне, всіма хитрощами примушував його їсти якомога більше.

Гарнізонна служба тепер не займала багато часу, і Куонеб ішов у ліси стріляти рябчиків. Скукум надавав йому найдійальнішу допомогу, вистежуючи птахів і обгавкуючи їх під деревом, поки індіанець тихенько підкрадався з луком і дерев'яними стрілами і набивав повнісіньку мисливську сумку. Отже, пораненому було чим підтримувати сили.

Утім, Рольф видужував швидко і за тиждень уже добре їв, добре спав і міцнів з кожним днем.

Брав він участь і в розмовах сусідів по палаті, вислуховуючи спогади про батьківські будинки серед гір Вермонта, про рідні оселі біля далеких озер і річок, про біляву дітвору, яка чекає повернення з війни батька або брата. До чоловіків приїжджали дружини, до синів — матері і забирали їх, щоб доглянути вдома. А думки Рольфа дедалі частіше й частіше зверталися до бідної ферми на березі озера Джордж.

За два тижні він уже почав вставати з ліжка, а за три — тинько шкандибав сонячної днини містом.

Ходив він і подивитися на полонених, яких тримали під посиленою вартою, щоб використовувати їх як заручників або для обміну.

Коли Рольф прийшов удруге, його гукнув французькою знайомий голос:

— Чи не Рольф це? *Comment ça va?*¹

І, не знаючи, радіти чи сумно співчувати, він привітався з Франсуа Лаколем.

— Ти ж допоможеш мені втекти, га, Рольфе? — прошепотів коротун француз і підморгнув. — Мене на Рішельє чекають семеро маляток. У них навіть борошна немає, і вони думають, що їхній батько загинув на полі бою.

— Франсуа, я постараюся, — відповів Рольф голосом, що уривався, явивши собі цих напівсиріт.

Пригадав він і кулю мушкета, що просвітіла осторонь від нього.

Він порадився з Макгассином, розповів йому про те, що сталося біля лісопилки. Вермонтець пішов до генерала Макомба і переповів йому таку зворушливу історію, супроводжуючи її таким настійним проханням, що пість години по тому Франсуа Лаколь, давши чесне слово не брати до рук зброї до кінця війни, вже йшов трактом до Канади, забезпечений пропуском з підписом Макомба.

Рольф упізнав серед полонених і ще одного, найстаршого. З бузково-сизим лицем і обвислими щоками, з сивими вусами і бородою. Але Майк Кіттеринг не впізнав Рольфа. На початку війни він утік з в'язниці і пішов служити до ворожої армії. Рольф жажнувся, побачивши, на яку руїну перетворився його дядько. Допомогти йому він не міг: адже тоді з'ясувалося б, що він арештант-утікач і зрадник. А тому він просто сказав співчутливо, що такого старого варто було б влаштувати зручніше, і забезпечив його великим запасом тютюну. У душі він вибачив дядькові, але

---

¹ Як справи? (фр.)

вирішив, що їм краще не зустрічатися. Більше вони ніколи не бачилися.

Після вирішальної битви майже всіх ополченців розпустили по домівках. Залишилися лише деякі розвідники та гарнізон. Щодня хто-небудь весело прощався з тими, хто залишався — люди, у яких були родини, поверталися додому. І одного разу Рольф пришкандибав у штаб.

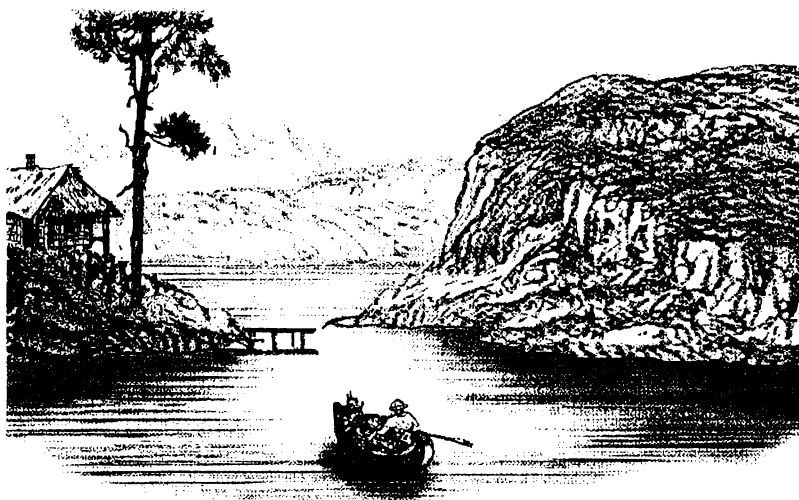
— Генерале, можу я одержати відпустку, щоб з'їздити... — він затнувся. — Щоб з'їздити додому?

— А я й не знав, що у вас є дім, Кіттерингу. Звичайно, я дам вам місячну відпустку і розпоряджуся, щоб ви одержали все належне вам утримання.

...На озері Шамплейн панують два вітри: півроку дме північний вітер, зрідка змінюючись, і півроку — південний.

Наступного ж ранку озером, гнане північним вітром, помчало каное з березової кори — Рольф напівлежав у середині, Куонеб сидів на кормі, Скукум — на носі.

Два дні по тому вони були в Тайкондерозі, знайшли помічника, щоб волоком перебраться на озеро Джордж, і ввечері на третій день Куонеб, обв'язавши шию Скукума мотузком, причалив до пристані Хендрика Ван Трампера.

Вони відчинили двері кухні. У печі весело палали дрова, парувала, поширюючи апетитний запах, юшка в каструлі. Родина сідала вечеряти.

«А я й не знав, що у вас є дім...» — сказав генерал. Подивився б він зараз на прийом, влаштований шкутильгаючому розвіднику, який повернувся з війни! Так, у Рольфа був дім! І, сп'янілий цією впевненістю, він перецілував їх усіх, навіть Аннету, чії щоки червоніли, а очі сяяли. Утім, йому довелося за це поплатитися: декілька днів вона потім сором'язливо і зарозуміло його уникала.

Старий Хендрик просто захлинався від радості:

— Ах, я хочу сміятися! Це добре! Де цей чортів пес? Ні, знімайт мотузок! Нині свято, і він отримаєт свою курка!

— Марто, — сказав Рольф, — ви ж веліли мені приїхати до вас, якщо мене поранять. Ось я і приїхав і прихопив повний човен дечого на випадок, якщо не зможу відпрацювати свою частку на фермі.

— Синку, не треба було нічого привозийт. Ми всі тебе тут любийт, ти це знайт! Ти приїжджайт, і я дуже рада, а Аннета... вона плакайт, коли ти пішов на війна.

— І зовсім ні, мамо! Це ви з маленьким Хендриком плакали! — заперечила Аннета, відвертаючи спаленіле обличчя.

На пагорбах панував жовтень, і дерева одяглися в золото, горіли багрянцем, яскраво-червоні і жовтогарячі стояли дуби і берези. По блакиті неба над ними пливли білі хмари, а прозора вода озера переливалася синявою.

Скільки разів Куонеб повторював: «Коли я піду в Край Щасливого Полювання, хай там завжди буде місяць Листя, що опадає, тому що це найкраща пора року!»

Але цей прекрасний місяць сонячної погоди і лісів, що ніби палали вогнем, крив у собі одну загрозу. Якщо впустити розпечене вугілля на сухе листя, чи варто потім дивуватися, що вогненна стихія оголить пагорби?

Чи можна піднести свічку до сухої паклі так, щоб вона не запалала? І який дурень повірить, що хлопець і дівчина, розлучившись майже дітьми і зустрівшись знову в першому

розквіті мужньої сили і жіночної краси, продовжуватимуть вважати себе братом і сестрою?

— Марто, чому Рольф і Аннета постійно сваряться?

— Хендрику, ти зовсім сліпий, неначе кріт! Я говорийт, що сусідня ферма зовсім не погана, але Рольф говорийт: «Ні! На озері Джордж земля бідна!» Він хочейт, щоб вся його сім'я переїжджайт на Гудзон.

86. ХОРОШІ ЧАСИ

Наближався листопад, а з ним і кінець відпустки. Рольф почувався не гірше, ніж до поранення, і останні два тижні, орудуючи то вилами, то сокирою, зумів переробити на фермі чимало невідкладних справ.

Вони встигли побудувати добротну стайню, підігнавши колоди одну до одної так, що їм міг би позаздрити будь-який червонодеревник.

Але одночасно Рольф удень і вночі споруджував іншу будівлю — не якусь лісову хатину, а прекрасний притулок для коханої і кохання. Споруджував він його не на березі озера і навіть не над Гудзоном, а високо-високо, вище за вершини найвищих гір, над хмарами в кришталевому повітрі — і з повітря. Він будував і будував, поки відпустка майже не закінчилася, і лише тоді наважився попросити допомоги у Аннети. І вона пообіцяла добудувати замок разом з ним.

Так, ферми на берегах озера Джордж були бідними і лежали осторонь від великих доріг. Цей край значно поступався і Шамплейну, і Гудзону. Тож умовити Хендрика, який після десяти років невпинної праці так само ледве зводив кінці з кінцями, було зовсім неважко. Наступного літа вони пошукають собі землю трохи кращу. Але поки що настав час повернутися в Платсберг.

Першого листопада Рольф і Куонеб з'явилися до генерала Макомба. Проте справи для них не було ніякої: гарнізон готувався до зими, не чекаючи більше неприємностей від північних сусідів. Майже всіх ополченців було розпушено,

і генерал прийняв двох розвідників, тільки щоб вручити їм наказ про почесне звільнення з армії, начепити на груди кожному військову медаль, а Рольфу потиснути руку ще й за участь в безстрашній вилазці, коли він заклепав англійську гармату.

...Але війні з усіма її бідами настав кінець. У грудні 1814 року було укладено Гентський мир, і рушниці почепили на стіни хатин. У мирному договорі жодним словом не згадувався привід для цієї війни — право обшукувати кораблі у відкритому морі. Та й до чого? Смішно було б, якби забіяка, який допікав слабшому хлопчиську і раптом одержав неждану відсіч, не просто помирився б з недавнім ворогом, але спершу урочисто заявив: «Я, забіяка Джон, відтепер погоджуюся, обіцяю і зобов'язуюсь більше не чіпати тебе, Джонатане, якого я раніше допікав!» Це питання розв'язалося ходом подій, і з правом на обшук назавжди було покинчено задовго до укладання миру.

На зиму Рольф з Куонебом повернулися в ліси і знову зайнялися добуванням хутра, а з настанням весни, ледве завершилася сівба, Рольф і Ван Трампер купили собі по фермі у верхній течії Гудзону, вклавши в них усі гроші, які в них були і які їм вдалося позичити. Рольф наполягав, що землі слід придбати якомога більше. Хендрик побоювався відразу спалити за собою всі мости, тут неждано знайшовся охочий купити його стару ферму не заради заняття сільським господарством, і все вирішилося саме собою.

Весілля справили ще через рік, коли Рольфу виповнилося двадцять три роки, а Аннеті — дев'ятнадцять. Поселилися вони, правда, зовсім не в замку, зате їхній будиночок був набагато загишнішим і зручнішим.

Він поклав початок новому селищу. Було б хорошої землі достатньо, а все інше дасться. Сусідів більшало, і незабаром не залишилося жодної вільної ділянки. Рольф з Хендриком знайшли достаток, і тепер останній

тільки радів, що свого часу поступився наполяганням зятя: його сини підростали, але землі повинно було вистачити на всіх і, значить, вони залишаться вдома.

Рольф же завів лавку і зайнявся скуповуванням хутра, а коли накопичив достатню суму, побудував біля водоспаду лісопилку, навкруги якої і виросло селище з поштою — на її вивісці красувалося прізвище Рольфа.

Куонеб, звичайно, не розлучився з Рольфом, але в будинок до нього майже не навідувався — особливо після того, як дім перебудували і він помітно побільшав. Старий індіанець відшукав зручне усамітнене місце в лісі і поселився там.

Скукум страждав від того, що не міг бути з обома своїми господарями відразу, але знайшов вихід і жив в обох по черзі.

Він майже не змінився, але зумів більш-менш досягнути незаперечну зоологічну істину, що кури — це не рябчики, і з гордовитою поблажливістю поглядав тепер на компанію, яка з кудкудаканням щоранку збігалася на заклик Аннети. Більш того: одного прекрасного дня він суворо поклав край намірам сусідського дворянки, чії пізнання в орнітології не йшли далі тих, якими ще недавно задовольнявся він сам.

Усе це робило йому честь, бо він був уже далеко не молодий і все нове давалося йому насилу. Коли сніг на полях навколо розтанув усьоме, він пішов у Край Щасливого Половання, де немає дикобразів, зате повно-повнісінько курей — і жодна людина нічого йому не забороняє.

Та все ж, навіть померши, він продовжував жити, тому що його змінив Скукум Другий, у встановлений термін поступився місце Скукуму Третьому, — і так триває і до досі.

87. КУОНЕБ ІДЕ В РІДНІ КРАЇ

Минуло двадцять років. Рольф досяг успіху. Він давно вже став заможною сімейною людиною — лавка і лісопилка давали хороший прибуток, а в кімнатах весь час звучав дитячий сміх.

Рольф був дуже зайнятим чоловіком і побоювався додати собі ще занять, і проте з часом, не без сприяння вже білого як лунь Сая Сілванна, він опинився в Олбені на одній лаві із найстарішим у сенаті штату. З кожним роком коло його обов'язків розширювалося — з Олбені він вирушив до Нью-Йорка, де вершилися торгові справи країни, а звідти до Вашингтона, її столиці. Та все ж щороку в мисливський сезон він примудрявся викроїти кілька тижнів, щоб провести їх у лісі з Куонебом. Вони обходили свою колишню ділянку і знову переживали давні дні, і все це набуло нового значення, коли до них приєднався Рольф-молодший і теж самовіддано полюбив лісове життя.

Але воно більше вже не становило головного сенсу існування Рольфа-старшого. Дедалі рідше йому вдавалося вивратися в ліси, і постарілий Куонеб остаточно зрозумів, що зустрічаються вони тільки в минулому. А що їхні шляхи розійшлися, йому стало зрозуміло ще тоді, коли на березі Гудзону виріс великий будинок. Його любов до Нібоваки залишилася колишньою, пошана до нього навіть посилилася, але він усвідомлював, що з кожним роком між ними залишається дедалі

менше спільного. Рольф пішов від нього, і він знову залишився так само самотнім, яким був у день їхньої першої зустрічі. І він знав також, що його шлях — це шлях неповоротного минулого.

— Моя мудрість — це мудрість лісів, — говорив він. — Але ліси швидко вирубуються. Ще кілька років, і тут не залишиться жодного дерева, і мудрість моя стане дурістю. Тут скрізь править нова сила, яка називається «торгівля», і вона з'їсть усе, навіть людей. Ти мудрий, Нібовако, що веслуєш за течією, ти влаштував так, що сила ця допомагає тобі. Але вона не для мене. Їжа для вгамовування голоду, зручне ліжко — більше мені нічого не потрібно, щоб зустрічати і проводити сонце.

Він оселився на протилежному схилі долини, звідки було добре видно східний край неба. Двадцять п'ять років, що додалися до п'ятдесяти, які він прожив у краю Майн Майано, примусили потьмянити його очі, припорошили снігом голову, але не згасили ні його духу, ні любові до соснових лісів і вранішньої зорі. Навіть частіше, ніж колись, він підіймався з пісенним барабаном на скелю. І там, оскільки скеля була високою і її обдували холодні вітри, він поставив невелике житло із входом, обернутим на схід.

Він постарів і вже не міг полювати, але його підтримувала міцна рука — рука п'ятнадцятирічного хлопчика, якого він колись пригрів. Їжі і теплих ковдр у нього завжди було вдосталь, і він міг без перешкод блукати в лісі біля скелі. Але його мучив інший голод, вгамування якому не міг би знайти навіть передбачливий Нібовака, та він ніколи з ним про це й не говорив. І Куонєб побудував ще один курінь, із входом, обернутим на захід, щоб дивитися, як заходить сонце. Сидячи біля багаттячка, налаштовуючи свій барабан, він часто співав небу, що палало вогнем і золотом.

— Тепер я належу заходу, як і все моє плем'я. Над нами стуляється ніч.

А потім він пішов, і ніхто цього не бачив. Але він попросив мисливця, якого зустрів за кілька миль:

— Скажи мудрому, що я почув нову пісню. Ми належимо

заходу, але настає новий день. І я повинен побачити землю Майн Майано, край зорі, де сонце встає з моря.

Більше його вони не побачили. Але за день по тому Рольф дізнався, що Куонерб пішов, і вранці поспішив в Олбені. Скукум Четвертий стрибнув у каное, коли він уже відштовхнувся від берега. Рольф хотів спершу висадити його, але несподівано подивився на нього і відчайдушно замахав хвостом. Звичайно, він мав право вирушити за старим. В Олбені Рольф дещо з'ясував. «Так, кілька днів тому індіанець сів тут на пароплав». У Нью-Йорку Рольф не витрачав часу на розшуки свого друга, але відразу вирушив на пароплаві в Стамфорд, а звідти подався у давно знайомі ліси, де жив і страждав у далеку пору підлітком і де знайшов себе.

Недалеко від скелі, що називалася все ще скелею Куонерба, тепер стояв будинок, і від його мешканців Рольф дізнався, що в передсвітанкові години напередодні вони чули удари барабана і дивну пісню невідомою мовою.

Ледве розвиднілось, Рольф поспішив до скелі, сподіваючись побачити тимчасовий курінь на тому місці, де колись стояв вігвам. Але там було порожньо. Він піднявся на скелю, і нижній Скукум перелякано здивив загринок, побачивши нерухомо розпростертого чоловіка. Його довге пряме волосся було зовсім сивим, а поряд, замовкнувши навіки, лежав пісенний барабан його народу.

Мешканцям будинку, які напередодні вночі чули спів Куо-неба, Рольф розповів, що індіанець повернувся зустріти свій кінець на землі предків, і співав він пісню танцю духів:

Зглянься наді мною, Вакондо,
Моя душа спрагла,
І немає для мене утамування.
Я блукаю в мороці,
Зглянься наді мною, Вакондо.

Е. Сетон-Томпсон

МАЛЕНЬКІ ДИКУНИ,

або

Повість про те,
як двоє хлопчиків
вели у лісі життя індіанців
і чого вони навчилися

Зазнавши мук спраги, я спробував
вирити колодязь, щоб із нього чер-
пали й інші.

Е. С.-Т.

Частина перша

Гленьян

І. ЯН

Ян рано приохотився до читання. Як і багато його однолітків, дванадцятирічних хлопчаків, він найбільше любляв книжки про індіанців і книжки про життя звірів і птахів.

Але в ті далекі часи про це писали мало. У бібліотеці Ян знайшов лише «Скандинавських мисливців» Ллойда, «Ботаніку» Грея і дві-три повісті Фенімора Купера. Хлопчик перечитував їх бозна-скільки разів.

Янів батько ніколи не цікавився синоними вподобаннями, але, коли це впало йому в око, він вирішив, що подібне читво може зашкодити навчанню, отож він заборонив і думати про це.

А проте Ян учився добре і вважався одним із перших у класі, хоча там були хлоп'ята і старші за нього.

Ян виростав слухняним і боязким, але тут, уперше в житті, не скорився волі батька. Правда, Ян не став суперечити йому відкрито, зате почав хитрувати і

при будь-якій слушній нагоді норотив шаснути кудись — до лісу або в поле. Ні від кого не криючись, він міг годинами спостерігати за птахами, лежачи у траві, роздивлятися невідомі йому квіти і трави.

Зі школи Ян повертався завжди найдовшою стежкою. Йому неодмінно хотілося пройти повз крамницю, де за склом була виставлена картина, на якій два тер'єри ловили щура. А неподалік знаходилася тютюнова лавка, де у вітрині стояв слон, навантажений паками. А у крамниці на сусідній вулиці торгували дичиною. Ян зазвичай роздивлявся там битих качок, а коли їх не було, милувався оленячою головою, адже вона завжди залишалася на своєму місці. Трохи далі був хутовий магазин, де красувалося чудове опудало ведмедя. На Джерві-стрит стояв будинок із високою терасою, під нею, якщо вірити балачкам, тримали колись ведмедя на ланцюзі. Відтоді сплигло чимало часу, але хлопчик відчував неабияке задоволення, коли ходив повз те місце, з яким була пов'язана така надзвичайна подія. На розі вулиць Гренд і Пембертон колись убили тхора, і школярі стверджували, що після дощу запах звіра чутно й досі. І коли сирым, туманним надвечір'ям Ян потрапляв на це перехрестя, він із насолодою вдихав уявний запах.

Але найбільше хлопчик полюбляв стовбичити біля вітрини майстерні опудал на вулиці Мен. Чого тут тільки не було! Голови лисиць і кішок, шкура вовка, оленячі роги і сила-силенна опудал птахів. На деяких — удостоєних честі бути виставленими на щорічному ярмарку — висіли ярлички із назвами. Ці написи хлопчик зберігав у пам'яті, немов найбільшу таємницю, хоча, як потім з'ясувалось, багато назв виявилися не зовсім точними.

Рік по тому чи, може, й більше у Яна виник відчайдушний план. Він будь-що має побувати в самій майстерні! Сплигло ще чимало часу, перш ніж Ян зважився на цей крок. Йому й на думку не спало просто попросити господаря показати йому всілякі чудасії. Може, він би й не відмовив. Але на такий подвиг хлопцеві бракувало сміливості. І все ж таки одного разу Ян наважився зайти до майстерні. Як оглушливо задзвенів

...Але найбільше хлопчик любляв стовбичити біля вітрини майстерні опудал на вулиці Мен...

дверний дзвінок! Потім запала ще більш загрозлива тиша, і перед хлопчиком з'явився містер Сендер, господар магазину.

— Скільки... скільки коштує ця сова на вітрині? — затинаючись, вимовив Ян.

— Два долари, — відповів містер Сендер.

І тут мужність полишила Яна. Він прожогом кинувся на вулицю. Адже жодного разу в житті у нього не було стільки грошей! Він не чув, що гукав йому услід господар. Ян був переляканий, присоромлений, і його не полишало відчуття, що він побував у незвичайному царстві і виявився негідним там залишатись!

II. ВЕСНА

Найдужче Ян заздрив життю індіанців. Щовесни його непереборно тягло податися кудись світ за очі. Із першим пробудженням природи душу його охоплювало трепетне хвилювання. Коли він бачив диких гусей, які із закличними криками летіли на північ, у нього аж кров закипала, так йому хотілося летіти разом із ними.

Багато шкільних товаришів Яна теж твердили, що «люблять весну», а дівчатка торохтіли, що «обожають» цю пору року, та хіба вони могли збагнути, чому так яскраво сяяли очі Яна, коли нарешті наставала весна, чому його нестримно вабило геть із задущливого класу.

— Якби я міг втекти звідси! — із хвилюванням вигукував він.

Лише одне утримувало його від утечі з дому з індіанцями або циганами — страх перед батьком.

III. ЯНОВІ БРАТИ

У Яна був брат Ред, на два роки старший від нього. Вчився Ред куди гірше за Яна, отож надолужував свою перевагу тим, що при будь-якій нагоді хизувався своєю силою.

Якось, нишпорячи під будинком, Ян несподівано опинився

в ямі, де можна було випростатися на повен зріст. І він подумав, що було б непогано влаштувати тут свою робочу кімнатку — майстерню. Ян знав, що коли до його прохання приєднається й Ред, який зажив у родині репутації «розсудливого», то дозвіл батька буде забезпечено. Ред одразу погодився і навіть сказав, що умовить батька сам. Так він і вчинив.

Хлопчики взялися до роботи. Чимало днів пішло на те, щоб поглибити яму з трьох до шести футів¹. Ян після школи негайно брався до діла, а Ред завжди знаходив тисячу причин, аби уникнути лопати.

Ян не раз захоплено говорив про те, що вони робитимуть у своїй майстерні. Ред знехотя погоджувався, віддавав вказівки і йшов.

Нарешті стіни було зведено, а у дверці навіть вставлено замок. Ян саяв від щастя і гордощів! Він повимітав і прибрав скрізь і сів на саморобну лаву, щоб ще раз огледіти свою майстерню, аж раптом Ред сказав:

— А тепер ходімо і замкнемо двері.

Це здалося Янові слухним. Вони вийшли, Ред замкнув двері і заховав ключ у кишеню. Потім обернувся до Яна і жорстко сказав:

— Затям собі: щоб і ноги твоєї тут не було! Дозвіл батько давав лише мені.

Ще один брат, Алнер, був молодший за Яна на півтора року, але на зріст такий самий, хоча цим їхня схожість і вичерпувалась. Алнер був страшений ледар і хвалько. Йому дуже хотілося чимось відзначитись. Байдуже як, аби лиш про нього всі говорили. Проте він ніколи й пальцем би не поворухнув, щоб досягти своєї мети. Щоранку брати йшли разом до школи — такий був наказ батька. Але там вони майже не зустрічались. Братів ніщо не пов'язувало; вони були надто різні. Алнер не поділяв захопленя Яна, і тому не дивно, що з кожним днем Ян дедалі більше віддалявся від своїх братів.

---

¹ Ф у т — одиниця довжини, що дорівнює приблизно 30,5 см.

IV. КНИЖКА

Якось Ян прочитав у газеті, що вийшла в світ книга «Птахи Канади».

Ще ніколи він так не прагнув грошей! «Якби у мене був долар!» — думав хлопчик. Ян відкладав кожну монетку, яка потрапляла йому до рук, і нарешті, через півтора місяця, став власником заповітної суми! Відчуваючи себе найбагатшою людиною в світі, він помчав до книжкової крамниці. Ян просто згоряв від нетерплячки; на якусь мить йому здалося, що книга коштує тисячі доларів і до того ж її вже немає у продажу. Але, на щастя, цього не сталося. Господар крамниці обернувся до купки книжок і запитав Яна:

- Вам у якій обкладинці — зеленій чи червоній?
  - У зеленій, — відповів Ян, усе ще не вірячи у своє щастя.
- Господар поглянув на книгу і сказав байдуже:
- Дев'яносто центів.
  - Дев'яносто центів! — здивувався Ян.

Хіба він знав, що книга, яка пролежала скількись часу, дешевшає? Яким коштом він заощадив останні десять центів!

Дорогою додому Ян із благоговінням перегортав сторінки. Правда, у книжці він не знайшов того, що шукав, але звинувачував у цьому лише себе. Ян перечитував її знову й знову, не сумніваючись, що саме ця книга відкриє йому таємниці природи. Лише кілька років по тому він збагнув, що книга ця — беззмистовна базгранина¹, якою так часто пригощають неосвічену публіку. Та все ж там була дещиця корисного: назви птахів і кілька десятків убогих малюнків.

V. НЕЗНАЙОМЕЦЬ

Щороку навесні Яна нестримно тягло до лісу. Якоїсь сонячної квітневої днини він подався до гайка неподалік міста. Скільки там було пташиного гомону, таємничих шерехів, незнайомих

---

¹ Б а з г р а н и н а — невміла писанина.

квітів! Здавалося, кожне дерево і кожен кущ промовляли до Яна своєю мовою. А з глибокої, заповненої водою яруги линув дивний свист. «Пі-іп, пі-іп, пі-іп!..» — немов хтось просив Яна підійти і подивитись. Ян підкрався ближче. Раптом зовсім поряд озався і відразу замовк гучний посвист. Під колодою Ян побачив маленьку ящірку. Помітивши хлопчика, вона миттю прошмигнула в нірку. Це була єдина жива істота, яку Ян роздивився. І він вирішив, що то була «свистяча ящірка».

Потім Ян довго лежав біля невеликого озерця, але там він нікого не примітив. Мабуть, хлопчик розполохав усіх лісових мешканців. Ян попрямував було до іншого озерця, аж раптом зовсім поряд почулися кроки.

Ян озирнувся і побачив незнайомця, що спостерігав за ним.

Хлопчик почервонів і дуже зніяковів, немов його застали на місці злочину.

Незнайомиць, чоловік середнього віку, у поношеному одязі, виглядав досить дивно. За спиною у нього був жерстяний короб, у руці він тримав сачок на довгій палиці. Обвітрене обличчя, обрамлене сивою борідкою, було суворе, але очі світилися розумом і лагідністю. Коли незнайомиць зняв капелюха, підставивши розпашіле лице вітру, то виявилось, що у нього таке саме густе волосся, як і в Яна. Скуйовжене, жорстке, воно нагадувало морську траву, що прилипла до старого стрімчака.

— Що шукаєш, друже? — спитав він у хлопчика.

— Нічого, — збентежено відповів Ян. — Просто мені хотілося подивитися на свистячу ящірку.

Незнайомиць посміхнувся і сказав:

— Сорок років тому я точнісінько так, як оце ти, лежав біля ставка і виглядав там «весняного пискуна». Я пролежав цілісінький день і ще багато днів поспіль, перш ніж років через три зрозумів, у чому річ. На щастя, тобі не доведеться марнувати стільки часу. Ходімо, я покажу тобі дещо.

Понишпоривши в листі біля берега озерця, він зловив маленьке, близько дюйма¹ завбільшки, жабеня.

---

¹ Д ю й м — одиниця довжини, дорівнює приблизно 2,5 см.

— Ось твоя «свистяча ящірка»! Це жаба. Вона висовує з води тільки ніс, і її важко помітити. Візьми її додому, годуй гарненько і, можливо, побачиш коли-небудь, як вона роздує шийку і свисне, немов паровоз.

Тепер уже Ян наважився розказати незнайомцю про ящірку, яку бачив під колодою.

— Навряд це ящірка, — сказав той, — тут їх зовсім не видно. Це, мабуть, тритон. А ящірка — та сама змія, тільки з ногами.

Тут уже хлопчик посипав запитаннями, як з рукава, а тоді й розповів про книгу, що її насилу придбав. На його превеликий подив, незнайомиць, почувши ім'я автора, дуже розсердився, а саму книгу назвав «безглуздою нісенітницею».

Незнайомиць розповів Янові, що таємничий чорний птах, котрого він бачив у полі, називається «тоухі». А невідомий голос, який ніжно виспіває вранці у лісі, належить сірому дрозду.

Чудовий птах із червоною шапочкою на голові, жовтуватими крилами і таким самим хвостом, виставлений у майстерні опудал, — дятел. Іволга та оріол виявилися одним і тим самим птахом.

Над ними пролетів чорний метелик, і Ян почув, що це Кембервельська красуня, яка, вочевидь, перезимувала десь, бо їй ще не час пурхати в лісі. І на додачу Ян дізнався, що з'явився цей метелик зі звичайної бурої гусениці. У блакитній височині линули великі зграї диких голубів, і незнайомиць розповів Янові про гніздовища цих птахів на далекому півдні, про те, як у пошуках їжі вони летять навесні на північ по крилаті горішки канадського в'яза, у серпні — на рисові поля Кароліни, а у вересні — в долини Міссісіпі, де дозрівають жолуді бука і дуба.

Проходячи невеликим пагорбом у сосняку, вони сполохали двох великих птахів, що з тріском і шумом піднялися над деревами.

— Глухарі полетіли, — сказав незнайомиць. — Ця пара живе десь тут, поблизу, і прилітає сюди по ягоди грушанки.

Ян нахилився, зірвав кілька плодів і став жувати їх на

ходу. Раптом оддалік почувся тріск, що нагадував легенький барабанный дріб.

— Що це? — вигукнув Ян.

— Глухарі токують, — відповів його супутник. — Ті птахи, яких ти оце бачив.

Цей день назавжди зберігся в пам'яті Яна. І найяскравіше запам'яталися не птахи і рослини, про які він дізнався, а запах грушанки.

Індіанці знають, що запах найсильніше пробуджує спогади, отож зберігають на згадку про яскраві миттєвості жменю соснових голок, грудку шурячого мускусу або дрібку ялинової смоли.

Було вже далеко пополудні, коли незнайомиць сказав Янові: — Ну, мені вже час. Може, ще зустрінємось, друже, — і простягнув хлопчикові руку.

Ян палко потиснув її, але через сором'язливість не наважився навіть дізнатися ім'я свого супутника.

Він похопився, коли незнайомиць уже щез з очей. І скільки згодом Ян не блукав лісом, сподіваючись знову зустріти його, їм ніколи більше не довелось побачитися.

VI. ГЛЕНЬЯН

Яку чудову пісню співали того року дикі гуси! Їхній сурмовий заклик проникав у самісіньку Янову душу, і серце його тріпотіло у відповідь. Це була пісня про мирне гніздовище, про подвиги на чужині, про голод і спрагу. Пісня про чорні великі болота, про низьке призахідне небо і про осяйне сонце!

Але ж хіба то була нова пісня? Ні! Дикі птахи співали своєї давньої пісні, і лише Ян немов уперше почув її.

Прагнучи збагнути її суть, Ян брів безлюдними манівцями на північ, і лише на північ, угору річищем, вибираючи най-

пустельніші місцини. Річка завершила на схід, але невеликий струмок впадав у неї з півночі, і Ян пішов уздовж струмка, крізь ліс, вузькою ущелиною, яка невдовзі привела його до видолінки, там де-не-де росли дерева. Прозорий струмок дзюрчав у затінку величезних беріз, сосен і в'язів. З-поміж віття мелькали рудаві білки. На березі струмка Ян забачив сліди тхора, видр і ще якихось звірів.

Місцина ця була така віддалена, що хлопець охоче переконав себе, буцімто він перший відкрив її і, як першовідкривач, має право назвати долину своїм повним ім'ям — Гленьян.

Відтоді хлопчик тільки й думав що про свою долину. Як тільки випадала вільна часинка, він ішов туди. Іноді йому страх як хотілося поділитися з кимось своєю радістю; часто Ян мріяв знову зустріти того незнайомця і привести його в свою долину.

Це був його власний світ, який йому вказали дикі гуси, подібно до того, як чайки колись привели Колумба в Новий Світ¹.

Коли батько продав свою ділянку землі, Ян дуже засмутився. Але тепер, заволодівши місциною, де росли могутні дерева, Ян немов ожив. Він міг довго вдивлятися в густі крони дерев, сидіти біля прозорого струмка, де сріблястими стрілками шмигали верховодки. Яна не полишало відчуття, що весь лісовий світ належить йому.

VII. ХАТИНА

У Яна не було ні сокири, ні лопати, і все-таки він узявся будувати хатину. Для неї Ян вибрав затишне місце, сховане зусібіч густим листям.

Він і сам до ладу не знав, навіщо йому потрібно було ховатися від кого б то не було, але не раз читав у книжках, що справжні слідопити влаштовували свої прихистки в місцях, недосяжних для стороннього ока.

---

¹ Н о в и й С в і т — так із 1541 р. називають Американський континент.

Ян частенько згадував про інструменти, які зберігалися в майстерні Реда, але, навчений гірким досвідом, не хотів відкривати братові своїх намірів.

Саморобною лопатою він узявся добати яму на березі струмка. Затверділа глина погано піддавалась, але Ян, пропрацювавши без перепочинку два вільні дні, вирив яму сім футів завдовжки і чотири завширшки. Тут він і збирався збудувати хатину.

Але як скласти хатину з трьох десятків стовбурів, якщо в руках лише саморобна сокира? Та все ж Ян не став шукати чогось іншого. Його підбадьорювала думка, що індіанці навряд володіли кращим знаряддям.

Ян почав накопичувати матеріал, який міг стати в пригоді для споруди. Хтось на його місці, напевно, зібрав би спочатку все необхідне, але Янові не терпілося якнайшвидше побачити свою хатину готовою, і він одразу почав будувати стіни. У них не можна було знайти і двох однакових колод: одні були задовгі, інші надто короткі, а то й зовсім криві. Деякі майже згнили — адже такі було легше зрубати. Скоро Янові довелося йти на пошуки, бо поблизу матеріалу більше не було. Він пригадав, що неподалік від містечка бачив купу колод. Декілька вихідних Ян витратив, щоб їх перетягти. Дев'ять із них пішли на стіни, а три на крокви. Він поклав їх на рівній відстані одну від одної і притрусив гіллям. Згори прикрив корою в'яза, потім накопав глини і гарненько обмазав увесь дах, утоптавши його і підрівнявши по краях. Щоб дах не дуже виділявся з-поміж листя, Ян настелив ще й усякого різнотрав'я.

Нарешті, після стількох тижнів тяжкої праці, його лісове житло було готове!

VIII. ЗНАЙОМСТВО З ЛІСОВИМ ЖИТТЯМ

Поки Ян будував свою хатину, він нічого не помічав довкола. Тепер його захопила одна лише думка — оселитися в лісі або хоча б провести тут кілька днів.

Ян розумів, що йому треба дуже багато знати про ліс і його мешканців, і він шпарко взявся до книжок, у яких можна було знайти відповіді на те, що його так хвилювало.

Ян зробив собі лук і стріли. Правда, вони виявилися ні до чого не придатними, та все ж Ян почувався справжнім індіанцем. Обручі старої бочки пішли на залізні наконечники для стріл. Ці стріли Ян назвав «бойовими» через їхній загрозливий вигляд. Коли стріла встромлювалася в дерево, він видавав переможний клич.

У такі хвилини хлопчик уявляв, що вбив лютого ворога.

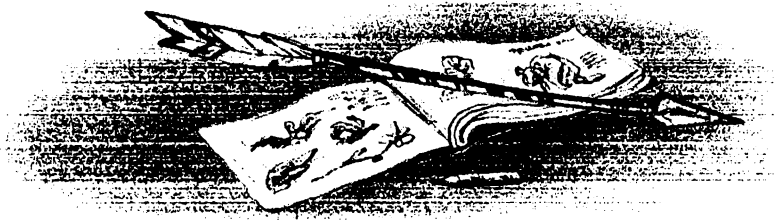
Зі шматка овечої шкіри Ян спорудив собі жалюгідну подобу мокасинів. Старий зламаний ніж, яким шпаклювали щілини, він перетворив на «бойову зброю» і пошив для нього піхви з обрізків шкіри. Декілька плиток акварельної фарби й уламок дзеркала, вставлений у розщеплену палицю, давали змогу зображати на своєму обличчі «індіанське татування».

Усе незвичайне, що йому траплялося в лісі, — химерні сучки, пера птахів, навіть старий коров'ячий ріг, — він тягнув до своєї хатини. Ян і сам не міг би пояснити, чим вабили його ці речі. З черепашок він зробив собі «індіанське» намисто. Годинами лежав він на сонці, підставивши обличчя спекотному промінню, і неабияк радів, коли рідні помічали його темну за смагу.

Він намагався в усьому наслідувати індіанців: ходив носками всередину, ламав гілля, позначаючи свій шлях, визначав час за сонцем, виражав свій подив короткими вигуками, які вимовляв на індіанській кшталт горловим голосом.

Із берести Ян майстрував різний посуд, зшиваючи краї тонкими корінцями. Денця він вистругував з дерева, а щілини замазував смолою так, що посуд не пропускав воду.

Якось у дворі свого міського будинку Ян побачив дивного птаха. Хлопчик устиг навіть замалювати його, поки той спокійно рився дзьобом у землі. Птах був попелястого кольору із золотавими цятками на голові і біля хвоста. На крильцях білили довгі смужки. Ян перерив усі книги, які тільки зміг дістати, але так і не знайшов назви цього птаха. І лише багато років по тому він дізнався, що це було пташеня дубоноса.

Ян малював з пам'яті багато птахів, які йому наvertsалися на очі. Одного разу у нього виник сумнів — чи малювали індіанці всяких звірів? Але, пригадавши, що вони прикрашали свої щити і житла зображенням птахів та тварин, радо продовжував своє улюблене заняття.

ІХ. СЛІДИ

Якоїсь днини біля струмка на мокрому піску Ян натрапив на чийсь слід і для пам'яті замалював їх. Йому спало на думку, що це слід енота, і він показав свій малюнок одному знайомому.

— Це натуральні розміри? — запитав той Яна.

— Так.

— Мабуть, ти маєш рацію, — сказав той. — Схоже на лапу енота. Оглянь гарненько всі дерева біля того місця, де ти їх знайшов. Може, побачиш дупло, тоді обдивися кору біля нього, і, якщо помітиш волоски, значить, там живе енот.

При першій же слухній нагоді Ян подався до свого видолінка. На великій липі йому пощастило знайти кілька пучечків шерсті. Як же дізнатись, чи справді вони належать еноту? Раптом Ян пригадав, що в одного з учнів була стара енотова шкура. Порівнявши свою знахідку з нею, Ян переконався, що тримав у руках пучечки справжньої енотової шерсті.

Якось Ян помітив рослину, схожу на розкрити парасольку. Він викопав її з корінням і на кінці одного корінця побачив довгасту білу цибулину. Ян відкусив шматочок; на смак вона нагадувала свіжий огірок. Проглянувши шкільний підручник бота-

ніки, Ян знайшов у переліку рослин назву «індіанський огірок». За описом це цілком схоже було на рослину, яку він викопав.

Іншим разом Ян пожував листя якоїсь незнайомої рослини — так, він чув, чинили індіанці. Але дуже скоро хлопчик відчув гострі кольки в животі. Переляканий «індіанець» кинувся додому. Мати дала йому випити розведеної у воді гірчиці, а коли переконалась, що її синові не загрожує ніяка небезпека, дала йому добрячого прочухана.

Х. БІДДІ

У домівці батьків з'явилася нова служниця на ім'я Бідді.

Гуляючи якось із дітьми, Бідді нарвала оберемок зілля і розказала, що їй було про нього відомо:

— Це гілка сасафраса, настій його листя допомагає при захворюванні шкіри. Котячу м'яту п'ють від застуди. Ось тсуга. З її кори добувають рожеву фарбу. А зелену — з маслянистого горіха.

Ян слухав Бідді, затамувавши подих, прагнучи запам'ятати кожне її слівце.

Ян чув, що індіанцям були відомі властивості багатьох дерев і трав, і йому захотілося більше дізнатися про це.

ХІ. ЗЛАМ

Одного недільного дня, нарубавши, як завжди, подвійну порцію дров для кухні, Ян подався до лісу. Він уже наближався до своєї хатини, аж раптом почув звідти грубі вигуки. Ян підкрався ближче. Двері були прочинені, і хлопчик побачив у хатині трьох волоцюг. На підлозі валялися розтоптані черепашки, у багатті на порозі догоряли його лук і стріли.

Не тямлячи себе з горя, Ян кинувся в гущавину. Як не навидів він цих людей, що осквернили його домівку! Коли через дві години Ян повернувся, то на місці своєї хатини він побачив самі руїни.

Це сталося наприкінці літа. Настала осінь з холодними дощами і коротким днем. Ян більше не ходив до свого видолинка; він багато читав, старанно вчився. Але день у день дедалі слабшав, а під Новий рік і зовсім занедужав.

ХІІ. РИСЬ

Минула зима, і до березня Ян відчув, що оклигав. Він знову міг дозволити собі тривалі прогулянки і якоїсь сонячної днини гайнув із собакою за місто. Свіже повітря вливало бадьорість, і Ян несамохіть вибрав дорогу, що вела до Гленьяну.

Несподівано на снігу він помітив великі дивні сліди. Вони були схожі на ведмедячі, але були короткуваті і глибоко провалювалися в сніг.

Собака обнюхав сліди і не виявив жодного бажання йти далі. Але Ян усе ж таки пішов уперед. Слід вів повз руїни хатини, перетинав струмок по колоді, і з кожним кроком Ян дедалі перекопувався, що цей слід належить великій рисі. Грипп — так звали пса — умів залиvisto гавкати, але тепер, обнюхуючи слід, уперто плентався позаду і лише тоскно скавчав.

Ян виламав замашного дрючка і продовжував йти вперед. Вони були вже в непролазній гущавині, аж раптом Ян почув густий, схожий на котячий крик: «Яу! Яу! Яу!»

Ян завмер. Пес затремтів і припав йому до ніг. Крик дедалі наростав, і несподівано Ян побачив звіра. Це була справжня рись. Пес настрахано кинувся убік, залишивши хлопчика самого. Ян був беззбройний, і йому нічого не залишалося робити, як рятуватися втечею.

Про свою зустріч із риссю Ян вирішив розповісти Реду. У брата була рушниця, і Ян запитав його:

— Ти б пішов на добре полювання?

— Ще б пак!

— Я знаю одну місцину, миль за десять від міста, — там повно усілякої дичини.

— Так я тобі її повірив!

- А ось побачиш. Я тобі покажу, якщо ти не проти.
- Гаразд.
- Оце напередодні я натрапив там на рись, і якщо ми підемо туди з рушницею, то неодмінно вполюємо її.

Ян детально розповів про все, що з ним сталось, і хлопці вирішили піти на лови наступної неділі. Ян, копіюючи індіанців, довго і плутано вів Реда до того місця, де він уперше забачив сліди. Але, не дійшовши до стежини, вони зустріли чолов'ягу, що продирався крізь кущі. На плечах він ніс убиту рись.

Хлопчики закидали мисливця запитаннями, і той розповів, що убив її напередодні. Рисей в окрузі не було; мабуть, ця забрела сюди випадково, пробираючись із півночі.

Убита рись була великим звіром. Смуги на голові і широко розплющені жовті очі надавали їй дивної схожості з тигром.

І хоча цей випадок був далекий від справжньої пригоди, але Ян запам'ятав його надовго. Хлопчика тішило, що він зміг точно визначити звіра, про якого знав лише з поверхових описів.

Частина друга

Сенгер

І. НОВИЙ ДІМ

Яну виповнилося чотирнадцять років. Довготелесий, худорлявий, він дуже швидко ріс, і лікар порадив відправити його на рік до села.

Так і вийшло, що Ян поїхав жити до Вільяма Рафтена в Сенгер.

Містер і місіс Рафтен зустріли Яна на станції. Повечерявши в таверні, вони поїхали додому. Там Яна провели до великої кухні, що слугувала одночасно і їдальнею, і вітальнею. Роззирнувшись, Ян побачив за піччю довготелесого незграбного хлопчачка з рудою чуприною, темними сизоокими очима і якимось сумним виразом на обличчі.

— Семе, йди-но познайомся з Яном, — сказала місіс Рафтен.

Сем боязко вийшов наперед, мляво подав руку Яну і, проказавши протяжно: «Здра-астуйте», — знову сховався за піч, звідки крадькома розглядав гостя.

Усі взялися до звичних справ, і Ян залишився сам, почувачись дуже самотнім.

Ян ледве звик до думки, що йому доведеться залишити школу. Він мовчки підкорився наказові батька. Але зрештою вже й сам нетерпляче очікував дня від'їзду. Адже він виїжджав з Боннертона всього на рік, а життя в селі обіцяло стільки радощів! Жити на вільному повітрі, серед лісів і полів, — ось що було б справжнім щастям.

Але тепер, коли він опинився в чужій домівці, йому стало раптом дуже тоскно. Ян кусав губи і часто моргав, ледь стримуючи сльози. Місіс Рафтен одразу зрозуміла, що з ним діється.

— Він за домівкою сумує, — пояснила вона чоловікові. — Завтра заспокоїться.

...Яна провела до великої кухні, що слугувала одночасно і їдальнею, і вітальнею...

Місіс Рафтен узяла Яна за руку і повела нагору, де йому було приготовано ліжко. Хвилин за двадцять вона знову прийшла подивитись, чи добре він влаштувався. Підіткнувши з усіх боків ковдру, вона нахилилася до нього і раптом помітила, що обличчя його мокре від сліз.

Місіс Рафтен пригорнула хлопчика до себе і кілька разів поцілувала його.

— Не сумуй, — сказала вона, — завтра все минеться.

Звідки взялася ця туга і куди зникла, Ян і сам не знав. Наступного ранку він бадьоро схопився з ліжка — його чекав новий, дивовижний світ!

Вільям Рафтен був власником кількох ферм і тримав їх у чудовому порядку. Йому довелося чимало зазнати лиха. Незліченні удари долі зробили його жорстоким. Він був суворий у поводженні з людьми. Ніхто не наслідювався перечити йому. Але близькі люди знали, що у цієї ділової, розумної людини б'ється в грудях гаряче серце ірландця.

Майже неписьменний, він схилився перед ученістю і вирішив, що не пошкодує ніяких коштів, аби дати своїм дітям освіту, яка, на його думку, полягала в умінні швидко читати.

Недбайливого ставлення до худоби Рафтен не терпів.

«Людина не змовчить, якщо її образять, — казав він, — а в кого знайде захист безсловесна тварина?»

В оточенні Рафтен був єдиним фермером, який ніколи не продавав і не віддавав на забій старої конячини. «Вона, бідолашна, трудилася все своє життя і заслуговує, щоб її годували до самої смерті», — повторював він.

Тому Дункан, Джеррі та інші коні довгий час жили у нього «на спочинку».

Місіс Рафтен, славна жінка, дуже любила свій дім і сім'ю.

У Рафтенів народилося багато дітей, але живими залишилися тільки п'ятнадцятирічний Сем і трирічна Мінні.

Обов'язки Яна на фермі були відразу визначені — він мусив наглядати за птаством, а іноді годувати свиней і телят. Крім того, він допомагав Семові поратись у домівці.

Справ було чимало, і Рафтен вимагав, щоб хлопчики старанно трудились. Зате в години дозвілля їм надавалася повна свобода.

II. СЕМ

Сем Рафтен говорив поволі, розтягуючи слова, і тому на перший погляд здавався тупуватим. Насправді це було зовсім не так.

Після того як містер Рафтен познайомив Яна з доміркою, Сем показав йому всі потайні куточки.

Відчинивши двері в темну кімнату, яка була схожа на підвал, і відшукуючи на дотик зачинене вікно, Сем сказав:

— Тут наша вітальня.

У кімнаті було задушливо і все взялося пилом, адже відкривали її тільки у неділю, але тут хлопчики знайшли те, що одразу їх зблизило: колекцію пташиних яєць. Яйця лежали на підстилці з висівок у старій коробці під скляною кришкою. На них не було жодного ярличка, і справжній колекціонер навряд чи звернув би на них увагу. Ян же з інтересом і симпатією, що раптом прокинулась, запитав:

— Подобаються такі штуки?

— Ще б пак! — сказав Сем. — Я б зібрав куди більше, та батько не велить. Хай, каже, більше птахів на фермі живе.

— А ти знаєш, які у вас птахи водяться?

— Аякже! Я тут про всіх птахів в окрузі знаю: де вони живуть, як в'ють гнізда.

— А мені можна принести з лісу кілька яєчок?

— Ні, батько сказав, що дасть постріляти з рушниці кроликів, якщо я перестану руйнувати гнізда.

— Тут і кролики є?

— Минулої зими я трьох вполював.

— Узимку! — розчаровано промовив Ян. — А зараз?

— Тепер їх не знайдеш. Але я щось придумую. От як закінчимо всю роботу, попрошу у батька рушницю.

«Як закінчимо роботу» — був улюблений вираз у сім'ї Рафтенів. Вони говорили це повсякчас, коли відкладали щось на невизначений термін.

Сем відчинив нижні дверцята буфета і витягнув звідти кілька крем'яних наконечників стріл, знайдених під час оранки в полі, шелепу бобра, спійманого ще у перші дні життя в Сенгері, і розпатлане опудало сови.

Побачивши ці «скарби», Ян тільки й зміг вигукнути:

— Оце так!

Сем зрадив, що родинні цінності справили на Яна таке враження.

— Це батько убив сову на току, — пояснив він.

Хлопчики швидко заприяттелилися.

Удень, працюючи разом на фермі, вони повідали один одному свої таємниці. Після вечері Сем шепнув Янові:

— А що я тобі зараз покажу! Тільки присягнися нікому не говорити.

— Присягаюсь! — палко запевнив Ян.

— Ходімо зі мною, — сказав Сем.

На півдорозі Сем раптом додав:

— Я дещо забув. Ти йди в садок, зустрінемося там під старою яблунею.

Повернувшись, Сем шепнув Янові, хоча довкола не було жодної душі:

— Ходімо...

Він повів Яна в інший кінець саду, до рубленої хатини, що була тепер коморою, тут вони мешкали до того, як збудували цегляний будинок.

Хлопчики піднялися сходами на горище. Там, у найдальшому закапелку, Ян знову присягнувся довіку зберігати таємницю. Після цього Сем порився у старій коробці і витягнув звідти лук, стріли, іржавий залізний капкан, великий ніж, риболовецькі гачки, кремій із кресалом, коробку сірників і якийсь брудний, схожий на сало шматок, який, за словами Сема, був сушеним м'ясом.

— Розумієш, — пояснив він, — я завжди хотів бути мисливцем. А батько наполягає на своєму: будеш зубним лікарем і квит! Каже, полюванням багато не заробиш. Але я все одно хочу бути мисливцем! Якось батько дав добрячого прочухана мені й Бадові. Це мій брат, він помер минулого року. Ну так от, батько випоров нас за те, що ми з Бадом не нагодували свиней. І тоді Бад надумався втекти до індіанців, і я теж хотів утекти разом із ним. Але Бад хотів узяти батьківську рушницю, а я сказав, що це буде крадіжкою. Ми навіть з ним побили-

ся, та потім я сказав йому: «А раптом з нас скальпи знімуть? Мені моє волосся ще не набридло. Врешті-решт, батько ж нас не убив». І ми з Бадом були самі винні — адже одна свиня навіть здохла з голоду. Так ми й залишилися вдома, хоча я страх як хочу стати мисливцем.

Ян вислухав друга і у свою чергу розповів, як побудував у лісі хатину, як любив гратися там і як її зруйнували волоцюги.

— Твій батько не сердитиметься, якщо ми побудуємо хатину в лісі? — запитав Ян.

— Ну, що ти! Тільки спочатку впораємо всю роботу.

ІІІ. ВІГВАМ

Наступного дня вони вирішили узятися до діла. Закінчивши роботу на фермі, хлопчики пішли в ліс вибирати підходящу місцину. Невеликий струмок, який вони поважно називали річкою, протікав низиною і, пробившись крізь живопліт, зникав десь у гущавині. З лісу струмочок підбирався до болота, порослого кедриною, де вже не було стежок. Сем сказав, що ген за болотом є хороше узвишся. Ішли туди довгенько, манівцями, зате місце виявилось справді чудове: високе, сухе. Ян був у захваті. Сем одразу ж вийняв сокиру і хотів узятися до роботи, але Ян, який увесь ранок мріяв про цю хвилину, сказав:

— Семе, а давай гратися в індіанців.

— Себто як? — здивувався Сем.

— Чого тільки індіанці не вмють робити! Хіба білий мисливець помітить слід ноги в мокасині на гранітній скелі? Він побоїться йти до лісу з одним лише ножем. А човен з березової кори йому нізащо не зробити! Слухай-но, Семе, — продовжував палко Ян, — адже ми хочемо бути справжніми мисливцями! Тож давай станемо індіанцями і будемо все робити, як вони.

Врешті-решт Янова пропозиція видалася Семові спокусливою, і він згодився «трохи пограти в індіанців».

— Але індіанці не живуть у хатинах! — не заспокоювався Ян. — Нам треба будувати типи!

— Мабуть, це й справді було б непогано, — сказав Сем, який не раз бачив типі на картинках, — але з чого будувати?

— Індіанці, які живуть на рівнині, роблять типі з тваринних шкур, — упевнено пояснив Ян, — а лісові індіанці — з березової кори.

— Але ж у нас березової кори вистачить хіба що на хатку для бурундука, не більше!

— Ну, тоді зробимо з кори в'яза, — одразу знайшов вихід Ян.

— Оце вже ліпше, — сказав Сем. — Минулої зими ми зрубали багато в'язів, і з них неважко здерти кору. Але спершу давай накреслимо план.

Про це Ян і не подумав, але Сем був привчений працювати інакше.

Ян став пригадувати, які житла індіанців він бачив на картинках.

— Здається, типі була такої форми. — Ян надряпав зображення індіанського намету на гладенькому стовбурі. — Тут стирчали жердини, тут, угорі, був отвір для диму, а внизу — вхід, щось подібне до дверей...

— Схоже, ти ніколи не бачив жодної типі, — поблажливо зауважив Сем. — Але чом не спробувати? Тож якого вона буде розміру?

Було вирішено зробити типі заввишки і завширшки вісім футів.

За кілька хвилин Сем зрізав чотири довгі жердини, і Ян одразу відніс їх на обране місце трохи вище вздовж річки.

— А як ми їх зв'яжемо? — запитав Ян.

— Вірвовками, чим же ще?

— Оскільки ми живемо в лісі, то й треба брати все з лісу.

Отже, вірвовкою не можна.

— Придумав! — раптом зрадів Сем. — Коли батько робив огорожу довкола саду, він зв'язував жердини вербовою лозою.

Ще через кілька хвилин вони старанно перев'язували жердини пружним вербовим гіллям. Але це виявилось нелегкою справою: слизькі лозини раз по раз зіскакували і падали на землю. Хлопчики зовсім розгубились і подумували вже, чи

не скріпити жердини трав'яним перевеслом, аж раптом ззаду хтось глузливо гмукнув. Хлопці обернулись. Заклавши руки за спину, неподалік стояв містер Рафтен. Схоже було, що він давно спостерігав за ними.

Хлопчики сторопили. У містера Рафтена була особливість виростати немов з-під землі там, де щось затівалося. І якщо затія була йому не до душі, він уїдливо висміював її. Хлопчики нетерпляче чекали, як поставиться Рафтен до їхньої затії. Якби вони займалися цим у робочий час, неважко здогадатись, як подивився б на це господар ферми, але тепер хлоп'ята були вільні, і Рафтен, допитливо огледівши хлопців, неквапно мовив:

— Гей, хлопці!

У Сема відлягло від серця: початок був непоганий.

— Навіщо ви марно витрачаєте час і марудитеся з вербовим гіллям? Ними жердин не зв'яжеш. Узяли б краще вірвовку з сараю.

Хлопчики зітхнули з полегшенням, але навіть цей мирний і дружній вступ міг обернутися згодом добрим прочуханом. Отож Сем вичікував. Але Ян пояснив:

— Ми граємося в індіанців і можемо користуватися тільки тим, що росте в лісі.

— А хто ж вам забороняє? — підвів брови Рафтен.

— Тоді буде не за правилами.

— Ах, он у чому річ, — здивовано промовив Рафтен. — Тепер зрозуміло.

Він уважно роззирнувся навколо і, підійшовши до низького чагарнику, запитав:

— Ти знаєш, що це таке, Яне?

— Ні, сер, — відповів хлопчик.

— Нумо, подивимось, чи вистачить у тебе сил зламати гілку.

Ян марно гнув зусібч гілку з тонкою блискучою корою, вона ніяк не піддавалась.

— Це шкіряне дерево, — пояснив Рафтен. — Ним і користуються індіанці. Спочатку ми теж брали його замість вірвовок.

— Бачиш, — усміхнувся вдоволено Сем, коли Рафтен пішов, — батько не сердиться, якщо роботу зроблено. І як же

я сам про це дерево не згадав! Адже мені розповідали, що в давнину, коли вірвовок було мало, усе зв'язували цими лозинами. А індіанці, я чув, зв'язували ними своїх полонених.

Хлопчики нарізали лозиння, скріпили ними жердини вгорі, і каркас типі був готовий. Порадившись, вони оперезали жердини обручами з товстого вербняка і міцно перев'язали його лозинами зі шкіряного дерева. Для більшої міцності хлопці прикріпили до обручів чотири короткі жердини, устромивши їх кінцями в землю. Тепер каркас типі можна було обшивати корою.

Хлопчики пішли до старих в'язів, зрубаних минулої зими, і Сем показав, як він вміло орудує сокирою. Він надсік кору на стовбурі згори донизу, підчепив її топорищем, забив декілька клинців і обережно зняв великий шматок. Із трьох окоренків вони добули чимало кори.

Сем запропонував прибити її цвяхами до підпор, але це викликало у Яна обурення: адже індіанці ніколи не користувалися цвяхами!

— Ну, а чим же, по-твоєму, вони прибивали? — запитав Сем.

— Вони в'язали ременями і... і... можливо, робили дерев'яні цвяхи.

— Але ж у нас підпори з твердого дерева. У сосну вб'єш тільки дубові цвяхи, і то треба наперед просвердлити дірки в жердинах, інакше нічого не вийде. Я збігаю додому по свердло.

— Ну, Семе, це все одно що найняти тесляра! Давай грати по-справжньому! Придумаємо щось. Може, скріпляти їх лозинами зі шкіряного дерева?

Сем витесав гострий дубовий кілочок, а Ян проколов ним кору по краях, пропустив крізь ці дірочки лозу шкіряного дерева, і дах для вігвама був готовий. Але коли хлопчики ввійшли всередину, вони неабияк засмутились, бо стіни зяяли дірками. Затинькувати їх усі було неможливо, бо кора тріскалася в багатьох місцях. Хлопчики заткнули тільки найбільші щілини. Тепер треба було здійснити найважливіше й таємниче дійство — розвести багаття у вігвамі.

Вони зібрали купу сухого хмизу, і Ян дістав сірники.

— Та ти що! — перепинив його Сем. — Хіба в індіанців були сірники?

— Справді... — зніяковів Ян. — Але ж у нас немає ні кременя, ні кресала. А як добувати вогонь тертям, я не знаю. То що — так і залишимося без багаття?

— Ні, вогонь у нас буде! — упевнено сказав Сем. — Давай-но сірники. Вігвам без багаття — те саме, що полишене гніздо або домівка без даху.

Ян чиркнув сірником і підніс його до хмизу. Але сірник згас. Другий і третій також.

— Бачу, ти не дуже вмієш розпалювати багаття! Дай-но сюди. Хай білий мисливець повчить індіанця, як жити в лісі, — хитро посміхнувся Сем.

Сем наколов сокирою тонких скіпок із сухого соснового коріння, та ще й на кінцях кожної настругав пучок стружок.

— Ти диви! — зрадів Ян. — Точнісінько таку паличку я бачив на картинці в індіанця.

Сем чиркнув сірником, і за хвилину у вігвамів весело затріщав вогонь.

— Це бабуся Невілл навчила мене. Вона про ліс усе знає.

— А хто така бабуся Невілл? — запитав Ян.

— Стара чаклунка. Вона живе в будиночку за вигином річки.

— А чи немає у неї внучки Бідді? — Янові спало на думку, що його подружка була родом із Сенгеру.

— Аякже, є! — зрадів Сем. — Бідді — молодчина: здорова, сильна. Уміє робити геть усе.

Умостившись на купі ялинового віття, Ян солодко потягнувся:

— Ну й гарно ж у нас!

— Оце вже ми справжні індіанці! — блиснув очима Сем, який сидів по той бік багаття. — Стривай-но, Яне, — занепокоєно додав він, — не підкладай більше хмизу, щось ніби жаркувато стало і наче як димно. Може, димар засмітився...

Багаття горіло яскраво, а дим уже виїдав очі і чомусь уперто не бажав снуватись через отвір угорі. Він просотувався

в усі щілини, клубочився з дверей, і за кілька хвилин дим викурив з вігвама обох індіанців. З очей у них лилися сльози, а настрій зовсім підупав.

— Схоже, — зауважив Сем, — ми щось переплутали. Може, двері треба було зробити вгорі?

— В індіанців тяга хороша, — сказав Ян, — і білий мисливець має неодмінно знати, як це робиться.

— А може, зачинити двері, і тоді дим мимоволі потягнеться у димар? — запропонував Сем.

Так і зробили. Спочатку дим повалив догори, але потім знову набився у вігвамі.

— Схоже на те, що він виповзає з щілин, а димар його назад усмоктує! — засмутився Ян.

Складалося якось дуже невдало. А хлопцям так хотілося посидіти у вігвамі біля багаття! Але що вдієш: дим нестерпно виїдав очі.

— А що як побудувати хатину? — запропонував Сем.

— Ні, — заперечив Ян, — в індіанців виходило, вийде й у нас. Щось ми не змикитили, треба розібратися доладу.

Але усі їхні спроби виправити зроблене так нічим і не скінчилися. Вігвам, як і раніше, повнився димом. Та й усередині ніде було повернутись, а вітер проникав у всі щілини, бо кора в'яза висихала й тріскалась.

Та ще й до того нагнало хмари. Хлопці сховалися від дощу у своєму неладному житлі, але потоки води хлинули через димар в усі щілини й тріщини.

— Тьху, хай йому, тут змокнеш дужче, ніж надворі! — чортихнувся Сем, вибігаючи з вігвама.

Тієї ночі лило як з відра, і наступного дня хлопчики знайшли на місці свого вігвама лише купу кори та паліччя.

Якось за столом Рафтен, ніби мимохідь, поцікавився:

— Ну що, хлопці, побудували вігвам?

— Та де там, буря зруйнувала геть дощенту все, — сумно зітхнув Сем.

— Та як же це?

— Хтозна. Та й не всидиш там — диму набилося повний вігвам.

— Нікудишнє діло, — чомусь зраділо додав Рафтен, — давня охота до хлоп'ячої забавки розпалювала й у ньому цікавість. — Треба вам, хлопці, зробити справжню типі.

— А як її зробити, та й з чого?

Рафтен хитро примружився.

— Гаразд. Працюєте ви в хазяйстві добре, ото ж я віддам вам за це стару накривку з фургона. Кузен Берг допоміг би вам, якби був тут. Може, Калєб Кларк знає? — сказав він, підморгнувши оком. — Поцікавтеся при нагоді.

— А можна нам піти до Калеба, тату?

— Чом би й ні? — знизав плечима Рафтен.

Рафтен ніколи не кидав слів на вітер, і Сем це знав. Отож коли він пішов поратись, хлопчаки одразу кинулись шукати стару накривку від фургона. Розгорнувши її, вони побачили, що це великий шматок іще добрячого брезенту. Хлопчики заховали його в сараї, який було віддано в їхнє розпорядження, і Сем зітхнув:

— Ех, оце б податися зараз до Калеба. Хто-хто, а він точно знає, як будувати типі.

— А хто такий Калєб? — поцікавився Ян.

— Та це один старий. Він якось розсердився на батька та й хотів його підстрелити, після того як батько обхитрував його на кінському ярмарку. Він дивак, цей Калєб. Колись був мисливцем і добре знає ліс. Але на якій козі до нього під'їдеш? Раптом він здогадається, чий я син! Гаразд, може, якось його обдуримо.

IV. БАБУСЯ НЕВІЛЬ

Хлопчики подалися до Калеба. Іти треба було уздовж ручая. Дійшовши до вигину, вони побачили маленьку рублену хижку, перед якою сокотіли кури і порпалася свиня.

— Оце тут живе чаклунка, — зауважив Сем.

— Бабуся Невіль?

— Еге. Мені не дуже кортить навертатись їй на очі. Бо вона мене любить, як стара курка — яструба.

— А чом так?

— Та все через свині. Ні, ще раніше. Мабуть, тоді, коли батько зрубав старі в'язи, а вона дуже любила дивитися на них крізь вікно. А тут ще й історія з свиньми. Якось їй було тугувато взимку. Вона запропонувала батькові купити у неї свиней, він і сторгував обох за сім доларів. А вдома сказав матері: «Схоже, у старої кепські справи, віднеси-но їй наступної суботи зо два мішки борошна, ну й картоплі та свинини шмат». Ну, мати й віднесла їй чимало всякого добра десь доларів на п'ятнадцять. Стара мовчки дивилась, як мама складала усе це до льоху, а потім накинулася на неї: «Мені не потрібні ваші подачки!» Вона розсердилась, що змушена була продати свиней, але коли отримала в подарунок припаси, то й геть розлютилася.

— Ну й зле бабисько! — сказав Ян співчутливо.

— Е, це ти вже даремно, — заперечив Сем. — Вона просто дивачка. Якщо зможе, то зроду не дозволить зрубати дерево. А навесні блукає цілими днями в лісі або сяде навпочіпки біля куща чи квіток і щось шепоче. І птахів теж любить. Кожної зими сама ледве кінці з кінцями зводить, а птаство завжди підгодовує, знаєш, скільки їх злітається до її хижки! А деякі просто з руки дзьобають! Батько каже, що птахи сприймають її руки за старе соснове коріння, а може, вона просто вміє їх приголубити? Стоїть на морозі, як стій, і все шепоче: «Любі ви мої...» Бачиш нагорі віконце? — запитав Сем, коли вони наблизилися до будиночка бабусі Невілля. — Це горище. Там у неї цілі оберемки усякого різнотрав'я.

— А навіщо?

— Щоб допомогти, кому знадобиться.

— Справді, як я забув! Бідді говорила, що її бабуся лікує травами! «Трав'яний лікар» — так вона про неї говорила.

— Лікар? Таке скажеш! Просто вона знає в лісі кожну травинку. На горищі в неї трава лежить цілий рік, кішка на ній спить, може, від цього трава стає цілющою?

— Слухай, а як би на неї подивитись? — сказав Ян.

— Щось придумаємо. Найбільше їй до душі, коли хтось звертається з якоюсь болячкою. Ага, зачекай-но хвилинку!

Сем засукав рукави, ретельно оглянув лікті, потім підкотив холоші і пильно оглянув ноги. Звичайно, на них повно подряпин і саден. Отож Сем зупинився на чималій подряпині від цвяха під коліном. Свинцевим олівцем він зачорнив довкола шкіру, потім шкіркою зеленого горіха додав довкола ще й коричнювато-жовтавих розводів. Ян поглянув — чудово, справді схоже на застарілу рану, що ятриться. Сем пожував якусь траву, виплюнув жовто-зелену слину на хустку і обв'язав коліно. Виламав гілку, обчухрав палицю, пошкандибав до хатини. Коли хлопці вже зовсім наблизились, прочинені двері гучно хряснули перед носом. Сем підморгнув Янові і постукав. У відповідь почулося гавкання цуценяти. Сем брязнув клямкою. Почувся шерех, і з-за дверей пронизливо верескнуло:

— Геть звідси!

Сем посміхнувся підбадьорливо, а потім сказав протяжливо:

— Згляньтеся, бабусю! Лікарі нічим не можуть допомогти бідоласі.

Він-таки мав рацію: чим міг лікар допомогти здоровісінькому бовдурові?

За дверима — ані звуку, але Сем зважився-таки прочинити двері.

У кімнаті перед піччю, поблискуючи почервонілими очима, сиділа стара з люлькою в роті. На колінах вона тримала кішку, а біля ніг сидів песик, який сердито вищирився на чужих.

— Ти Сем Рафтен? — неприязно сказала стара.

— Так, бабусю, — не став віднікуватись Сем. — Я напоровся на цвях у паркані. Кажуть, що ще й зараження крові може статись. — Сем старанно стогнав, охав і морщився.

Слово «забирайся» було забуто. Добре серце старої розтануло. Їй було неабияк приємно, що недруг так сумирно просить про допомогу.

— Ходи-но сюди, — буркнула стара.

Сем, охаючи, узявся розв'язувати брудне ганчір'я. Аж тут до кімнати увійшла Бідді.

Вона одразу впізнала Яна і кинулася його обіймати, та й хлопець зрадів, і Бідді засипала його запитаннями.

— Пам'ятаєш, я розповідала тобі про бабусю? — щебетала Бідді. — Оце вона і є! Бабусю, а це Ян. Я працювала у них у господі. Правда ж, Яне? Бабусю, розкажи йому про трави. О, вона на цьому неабияк знається.

Сем знову голосно ойкнув, і всі втупилися в нього.

— Здається, це Сем Рафтен? — холодно поцікавилася Бідді.

— Атож, — кивнула бабуся. — Хлопець потрапив у халепу, лікарі нічим не могли зарадити, і він прийшов до мене.

Немов на підтвердження її слів Сем знову голосно застогнав.

— Дай мені ножиці, Бідді. Доведеться розрізати холошу, — сказала стара.

— Ні, ні, нізащо! — несподівано заволав Сем, із жахом думаючи про те, якого прочухана матиме за це вдома. — Я можу підкотити вище.

— Ну гаразд, — погодилася стара. — Авжеж, у тебе тут дике м'ясоросло. Зараз я його виріжу, — і вона стала ритися в кишенях.

Сем ладен був уже шуснути за двері.

Але стара раптом передумала:

— Стривай, краще я дам тобі дещо випити.

Ян і Сем із полегшенням зітхнули.

— Ось, бери. — Стара простягла Семові жерстяного кухля з водою, куди всипала дрібку сухого товченого листа.

Сем випив.

— Візьми ще оцього листа з собою і прокип'яти усе в двох галонах¹ води. Пий настій щогодини по склянці. На додачу раз на день прикладай до болячки розрубане курча. І все загоїться, й сліду не буде. Запам'ятай: раз на день свіже курча.

— Може, індича краще? — слабко простогнав Сем. — Мама дуже любить мене і грошей не пошкодує.

Ян аж давився сміхом на цю кумедію — ще б пак, хлопця врятували від смертельної небезпеки.

— Що це за рослина, бабусю? — перевів він розмову на інше.

---

¹ Г а л о н — одиниця об'єму, дорівнює приблизно 3,7 л.

— Лісова.

— А як вона називається? І на що схожа?

— Сама на себе схожа, а називається ліщиною.

— Я якось покажу тобі, — втрутилася Бідді.

— Ну, спасибі вам, бабусю, — кволо вставив

Сем. — Мені значно покращало. Де мій кийок?

Ага, Яне, візьми мої ліки. Тільки обережніше.

Ян узяв пучок галуззя. Бабуся припрошувала не забувати стежки до її господи.

— Заждіть-но! — раптом перепинила вона їх.

І, підійшовши до ліжка, підняла край ковдри, під якою лежала купа рум'яних яблук. Вона вибрала два найсоковитіших:

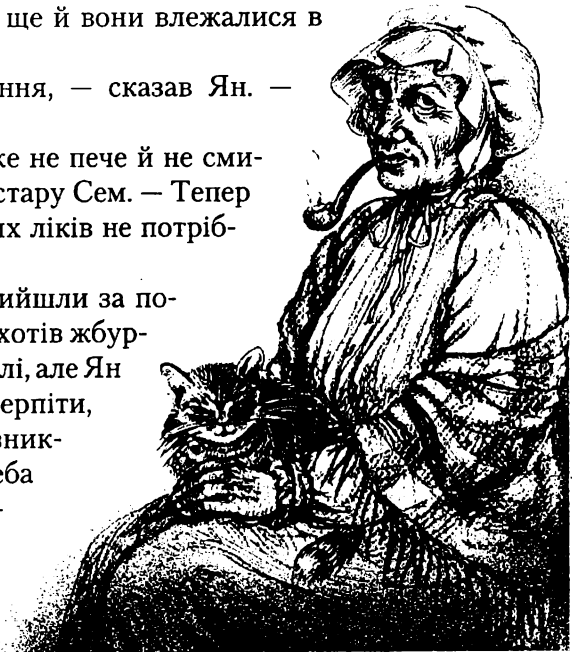
— Це я тут ховаю їх від свиней. Такі добрі яблука вродили, ще таких не було.

— Ще б пак! — тихцем прошепотів Сем. — Її син Ларрі викопав ці яблуні у нашому саду. Це єдиний зимовий сорт. Та ще й вони вляжались в ліжку.

— До побачення, — сказав Ян. — Щиро дякую!

— А в мене вже не пече й не смикає, — порадував стару Сем. — Тепер мені жодних інших ліків не потрібно.

Щойно вони вийшли за поріг, Сем одразу ж хотів жбурнути палицю подалі, але Ян умовив його потерпіти, хоча б поки вони зникнуть з очей. Треба сказати, стара відразу зауважила зміну в ході Сема і гукнула Бідді подиви-

тись, як швидко допомогли її ліки молодому Рафтену, коли вже й «дохтори відмовилися від нього».

— Тепер до Калеба Кларка! — нетерпеливився Сем.

— Як на кульгавого хлопчика, від якого відмовилися лікарі, ти добряче галопцюєш, — єхидкувато зауважив Ян.

— Авжеж, це дике м'ясо мене підганяє.

— Давай приткнемо оце кудись, поки не повернемося, — сказав Ян, простягаючи пучок ліщини.

— Зараз заховаю, — сказав Сем і шпурнув його просто в річку.

— Навіщо ти? Може, вони бабусі Невілл потрібні?

— Цьому старому вінику там і місце. Досить з мене і того пійла. Знаєш, як від нього тхнуло кішкою?

Ян невдоволено промовчав. Він вважав нечемним викидати галуззя, щойно вони ступили за поріг гостинної старої. Окрім того, йому хотілося дізнатись, чи має ліщина якісь цілющі властивості.

V. КАЛЕБ

Десь за милю звідси стояла хатина Калеба Кларка. Коли хлопчаки підійшли ближче, вони побачили, як високий сутулий дід із довгою сивою бородою увійшов до хати, несучи оберемок дров.

— Бачив старого? — запитав Сем. — Мабуть, краще буде, коли ти почнеш розмову. Із ним порозумітися не так легко, як із старою, та й до того ж він теж має зуб на батька.

Ян нерішуче виступив наперед і постукав у прочинені двері. З хатини долинуло глухе гавкання, і на порозі з'явився си-вобородий господар.

— Що вам треба? — запитав він.

— Ви містер Кларк?

— Ну, я. Та цить же, Турку, — обернувся він до рудувато-чорного гончака.

— Я прийшов... ми хотіли запитати у вас дещо, якщо ваша ласка.

— А звуть тебе як?

— Ян.

— А отой хто?

— Це товариш мій, Сем.

— Моє ім'я Сем Хорн, — вклонився Сем, і в цьому була частка правди, оскільки повне ім'я його було Семюель Хорн Рафтен. Але ця невелика хитрість, до якої вдався Сем, збен-тежила Яна.

— Ти звідкіля?

— Із Боннертона, — відповів Ян.

— Що — тільки-но звідти? — недовірливо уточнив Калєб.

— Ні, але... — почав було Ян.

І тут Сем, який стояв трохи віддалік, аби Калєб не впізнав його, стривожився, щоб його довірливий друг чогось не бовкнув.

— Бачите, містєре Кларку, — втрутився він, — ми хотіли поставити собі в лісі типі, щоб пожити там. У нас є все необхідне, і нам підказали, що ви добре знаєтеся на тому, як її спорудити.

— Хто вам сказав?

— Бабуся Невіллє. Ота, що коло річки.

— А де ж ви зараз отаборилися?

— Розумієте, — знову поквапився випередити свого друга Сем, — ми вже побудували в лісі вігвам із кори, але у нас ви-йшло кепсько.

— І де ж це?

— Та за милю звідси, біля річки.

— Так-так. Значить, це в лісі Рафтєна або у Бернса.

— Мабуть, так.

— Стривай, когось наче ти мені нагадуєш... Тьху, ну зви-чайно, Сем Рафтен! — раптом вигукнув Калєб. — Ах ти ж про-нира! Нахабно притєліпався, та ще й хочєш обдурити мене? Гєть звідси!

Ян почєрвонів і позадкував. Його товариш сторопів і при-кусив язика, але хлопець був сином свого батька, отож, він сміливо глянув дідові в очі і сказав:

— Слухайте, містєре Кларку, чесно кажучи, ми самє за

цим і прийшли, щоб ви пояснили нам дещо. Адже лише ви вмієте будувати типі. Я знав, що ви сердиті на батька, тому й схитрував трошки. Мабуть, краще було б чесно зізнатися: «Я син Рафтена. Допоможіть мені». Але я й гадки не мав, що ви так розсердитесь на нас.

Між любителями лісу здавна існує взаємна симпатія. Кожен із них готовий поділитися своїми знаннями з тим, хто того потребує. У старого Калеба, похмурого і роздратованого усіякими життєвими знегодами, було добре серце. Він раптом покликав Яна і запитав його:

— Ти теж Рафтен?

— Ні, сер.

— Значить, родич?

— Та ні.

— То про що ж ти хотів дізнатися, хлопче?

— Ми побудували вігвам із кори, але він нікуди не годиться. Тепер у нас є брезент для типі, але як її зробити, ми не знаємо.

— Ага, он воно що... — сказав Каліб замислено.

— Нам казали, що у вас колись була типі, — зважився додати Ян.

— Так, колись, років сорок тому. Але одна справа — носити одіж, а інша — пошити її. Здається, типі була влаштована так... — і Каліб хутко узявся креслити вуглинкою на клаптеві якогось папірця. — Заждіть-но... Ага, пригадую. Я бачив якось, як індіанські жінки робили типі. Спочатку вони зшили шкури. Потім розстелили їх на траві. В середині верхнього краю устромили кілочок. До нього прив'язали мотузок із вуглиною на кінці і накреслили півколо на шкурі. По цій лінії відрізали шкуру ножем, а зі шматочків зробили два клапани і пришили їх. Ці отвори для диму поліпшують тягу. От і все. Гадаю, що для типі розмірами десять футів потрібно десять жердин і ще дві для димових клапанів. Спочатку зв'яжеш до купи три жердини і устроиш їх у землю. До них приставиш решту, окрім однієї, і перев'яжеш як слід вірьовками. До останньої жердини прикріпиш коротким ремінцем брезент і приладнаєш його на місце. Покриєш жердини брезентом і з'єднаєш його

краї маленькими дерев'яними кілочками. Дві довгі жердини вставляються в димові клапани. Ними приладнаєш віддушину до напрямку вітру.

Калєб увесь час звертався лише до Яна, ніби зовсім не помічаючи Сема, що стояв поруч, але хлопчину, як і його батька, це мало бентежило. Він передбачав ще чимало труднощів, отож наважився спитати у старого:

— А як закріпити типі, щоб її не зірвало вітром?

— Зробиш так, — почав Калєб, як і досі, звертаючись лише до Яна, — кінець довгої вірьовки, що нею ти обв'язав угорі жердини, закріпиш біля пакола, вритого в землю, він тобі слугуватиме чимось на зразок якоря. Загалом усі краї брезенту треба прибити кілочками до землі.

— А як влаштувати димову тягу? — знову встряв Сем.

— Розгойдаєш жердинами клапани, поки вони не стануть за вітром.

— А як зачинити двері?

— У деяких типі краї напинала просто заходять один за один. Але у справжніх типі роблять двері з того самого матеріалу, що й напинало; натягують його на раму з гнучкої лози і прикріплюють шнуром до жердини.

Схоже було, що Калєб поділився усім, що знав. Ян дбайливо склав зашмольганий папірець, сховав до кишені і сказав:

— Дякую!

Калєб не зронив ані слова, але коли хлопчаки зібралися йти, кинув услід:

— Де ви зупинились?

— На пагорбі біля річки, у низині Рафтена.

— Може, знайду якість, — пробурмотів Калєб.

— Приходьте! — жваво озвався Сем. — Тримайтеся міченої стежки коло живоплоту.

— Навіщо ти наплів йому бозна-чого? — невдоволено сказав Ян, коли Калєб уже не міг їх чути. — Адже там немає ніякої міченої стежки!

— Я гадав, так буде краще, — спокійно відповів Сем. — Чи й не діло — зробити мітки.

VI. ПОБУДОВА ТИПІ

Рафтен був дуже вдоволений, почувши, що хлопчики все-таки сходили до Калеба і розпитали його про все.

— Старий Калєб не так-то вже й знається на цім ділі, — втулив словечко Сем.

— А мені здається, якраз навпаки. Тепер ми спокійно можемо розпочати задумане, — сказав Ян.

Хлопчики розстелили на підлозі напинало від фургона; поклали кілька каменюк по краях і навіть забили пару цвяхів, щоб воно не рухалося з місця. Але одразу ж з прикрістю виявили, що напинало геть ветхе й подерте.

— Тепер зрозуміло, чому батько його нам віддав, — сказав Сем. — Мабуть, треба спершу його залатати.

— Ні, — сказав Ян владно, — так він завжди говорив, коли справа торкалася лісового життя, — краще спочатку розкромити, щоб не марудитися з клаптями, які потім обрізатимемо.

— А ти розумаха! Правда, латки не дуже-то прикрасять типі.

— Нічого, — відповів Ян, — в індіанців теж багато латок на типі, там, де їх пробивають кулі або стріли.

— Я дуже радий, що не сидів під цим брезентом, коли точилися усі ці битви, — показав Сем на численні дірки.

— Досить теревенити, дай-но краще вірвовку.

— Обережніше! — зойкнув Сем. — Кляте коліно розболілося чогось, як тоді, коли ми ходили до старої чаклунки.

Ян уже поринув у свої клопоти.

— Давай подивимось, — сказав він, — може, коли ми обріжемо все лахміття, то зможемо викроїти дванадцятифутову типі? Дванадцять футів заввишки — це значить двадцять чотири в діаметрі. Ага! Ну, я відміряю.

— Стривай, — зупинив його Сем. — Калєб сказав, що індіанці позначають усе вуглиною; отже, ніякої крейди, тоді вже краще тєслєра клич, — під'юдив він.

— Гаразд. Іди по вуглину, а якщо не знайдеш, то принєсєш ножиці.

Зазираючи щохвилини в план Калєба, хлопчики вирізу-

вали накриття — це виявилось зовсім неважко. Потім вони взялися лагодити дірки: узяли голки, дратву, але, хоч вони й робили довжелезні стібки, робота посувалася надто повільно. Сем зубоскалив, зшиваючи кожен клапоть. Ян працював зосереджено й мовчки. Спершу у Сема стібки виходили рівніші, але потроху Ян наловчився і став шити навіть краще за свого друга.

Того вечора хлопчики показали свою роботу Сі Лі. Він другий рік працював у Рафтена на фермі. Подивившись мимохідь на зроблене, Сі Лі якось байдуже усміхнувся:

— А чом із середини не залатали?

— Не здогадалися, — відповів Ян.

— Ми самі житимемо всередині, тож хай у нас там буде гарно, — знайшовся Сем.

— Цю латочку можна пришити чотирма стібками, а не десятьма, як у вас. — Сі показав на великі, незграбні стібки. — Хлопці, нащо вам оця маруда?

— Знаєш що? — не витримав Сем. — Якщо тобі не подобається наша робота, подивимося, як ти її зробиш! Шиття усім вистачить.

— А де зашивати?

— Запитай у Яна. Він тут головний. Старий Калєб не хотів і говорити зі мною. Я мало не луснув з досади. Всю дорогу я рюмсавав, правда ж, Яне?

Ян одмахнувся.

— Треба пришити димові клапани, на їхніх кінцях зробити кишені і... і... мабуть, — нерішуче додав Ян, — добре було б по-підрублювати всі краї.

— Ось що: я готовий все зробити, — сказав Сі, — якщо ви сходите сьогодні до шевця і візьмете мої чоботи.

— Гаразд! — погодився Ян. — І знаєш що, Сі? Яка різниця — можна латки і всередину поставити.

Хлопчики узяли гроші для шевця, і після вечері подалися по чоботи.

VII. ТИХИЙ ВЕЧІР

Було тихе червнєве надвечір'я, птаство щebetало на всі гo-лoси.

Коли хлопчики вийшли зі свого саду, в небі з'явився яструб. Забачивши у височині хижака, птахи замовкли. Дехто встиг сховатися, лише жайвір ширяв високо в небі, намагаючись уникнути пазурів хижака. Яструб шугонув за ним. Ще мить — і хижак схопив би переляканого співака, але тут із яблуні зірвався невеликий чорно-білий птах.

Видавши пронизливий бойовий клич, најачивши на голові чубчик, з-під якого, немов бойовий прапор, зачервоніло нижнє вогненне пір'я він зухвало кинувся на яструба.

«Клік-клік-клік! — почувся лютий крик. — Клік-клік-клік!»

Птах чорно-білою стрілою встромився яструбові між крилами якраз тієї миті, коли жайвір, що вже знемагав, припав до землі і заховав голову, чекаючи смертельного удару. Яструб наполохано заметушився від несподіваного нападу. І раптом, стрепенувшись, наче дикий кінь, він скинув птаха і сховався в лісовій гущавині, а птах — це був боривітер — повернувся назад, зрідка видаючи гучний клич, наче сповіщаючи друзів про свою перемогу.

— Ну й молодчага! — захоплено вигукнув Сем.

Це вивело Яна із заціпеніння. Вражений хоробрістю птаха, хлопчик не міг вимовити й слова.

Попереду на дорозі вистрибував горобець. Коли Сем і Ян наганяли його, він злітав, мелькаючи білими пір'їнками на хвості, і знову сідав попереду хлопчиків.

— Це трясогузка, — зауважив Сем.

— Ні, горобець! — на поліг Ян, здивувавшись, що той помилився.

— Може й так, — не став сперечатися Сем.

— А хвалився, що знаєш усіх птахів в окрузі! — пригадав Ян їхню першу розмову.

— Ну похвалився, то й що? Хотів, щоб ти вважав мене неабияким знавцем, — зізнався Сем. — Ти ж так і думав спочатку?

Дятел у червоній шапочці, ганяючись за лимонницею, всівся на огорожу і позирав на хлопчиків. Проміння призахідного сонця на яскравому оперенні дятла, бузковий живопліт і жовтий метелик — уся ця пишнота барв дуже подобалася Яну.

Сонце сіло, але цього незвичайного тихого і теплого вечора звідкись із в'яза довго ще лилася дзвінка пісня вільшанки.

— Я б охоче залишився тут назавжди, — сказав Ян і аж здригнувся, пригадавши, з якою відразою він їхав до Сенгера.

Хлопчики мовчки йшли дорогою, кожен занурений у свої думки.

Чоботи були готові. Сем перекинув їх через плече, і вони рушили додому.

І тут над їхніми головами пролунало гучне, але ніжне «гу-ху-ху-ху», немов десь у вишині туркотів голуб. Хлопчики зупинилися, і Сем шепнув:

— Велика сова.

Серце Янове охопив радісний трем. Він багато читав про цих птахів, навіть бачив живих у клітці, але тут він уперше почув крик справжньої сови.

Уже зовсім спочило, але звідусіль долинали звуки: ліс жив бурхливим життям. У гущавині завів свою пісню дрімлюга, кумкали жаби, із поблизького болітця докотився дивний погуқ, що нагадував сміх. Раптом у лісовій гущавині пролунало гучне, пронизливе: «Уа-уа-уа-уа-уа!»

— Чув? — прошепотів Сем.

І знову, цього разу десь зовсім близько, вчүвся тремтливий звук, різкий, не схожий на пташині голоси.

— Це єнот, — таємниче вточнив Сем. — Ось після жнив прийдемо сюди полювати.

— Оце чудово! — зрадів Ян. — Ех, жаль, що не можна зараз! Я ніколи не полював на єнотів, та й узагалі жодного разу не був на полюванні. А навіщо чекати до осені?

— Зараз їх не знайдеш. А тоді тільки подумаєш: «Я і мій собака натрапимо на єнота біля найближчої комори», — і так воно і вийде.

— Але ж вони зовсім поряд! Слухай, ще один!

— А от і ні! — заперечив Сем. — Навіть мисливці плутають. Оце щойно кричала сова-сипуха. Її голос м'якший, ніж у єнота, і свистючий...

Ян змушений був визнати, що крик єнота порівняно з ніжним, мелодійним звуком сови надто різкий і зухвалий.

Коли хлопчики наблизилися до дерева, звідки кричала сова, щось сіре безшумно пролетіло над їхніми головами, на мить затуливши собою зоряне небо.

— Ось вона! — прошепотів Сем. — Сипуха! І зовсім вона не сипить, правда ж?

— От би вполювати єнота! — мрійливо сказав Ян.

— Можна спробувати, якщо вже тобі так хочеться, — відповів Сем. — А тварин я знаю краще, ніж птахів, — продовжував він. — Треба попросити батька піти з нами на полювання. Може, натрапимо на оленячий слід, але не тут, миль за десять звідси, на Дальньому болоті. Шкода, що батько посварився з Калемом, — отой уже точно всі місцинки знає! Його старий гончак зловив стільки єнотів, що й не злічити!

— Ну, якщо це у всій окрузі єдиний собака, який ловить єнотів, я беруся його дістати! — заявив Ян.

— Молодець! — захоплено сказав Сем.

Була вже десята вечора, коли хлопці повернулися додому. Усі спали, окрім містера Рафтена. Наступного ранку, заглянувши до сараю, хлопчак побачили, що Сі Лі пришив димові клапани, перешив найневдатніші латки і попідрублював увесь низ напинала.

Хлопчики одразу віднесли усе це до лісу. Коли вони підходили до чагарів, що утворювали біля річки непролазні хащі, Ян сказав:

— Давай залишимо позначки на дорозі для Калеба.

— Гаразд. Роби мітки на деревах через кожні кілька ярдів¹.

— Так? — запитав Ян, надрубавши стовбур у трьох місцях.

— Ні, — похитав головою Сем, — це вийшла «мітка мисливця» для капканів, а «мітка дороги» робиться обабіч дерева.

---

¹ Я р д — одиниця довжини, дорівнює приблизно 91 см.

Тоді її побачиш і на зворотном шляху. А якщо цією стежкою ходять уночі, тоді карби треба зробити глибшими.

VIII. СВЯЩЕННИЙ ВОГОНЬ

— «Десять міцних жердин і дві довгі тонкі», — читав Ян уголос свій запис.

Жердини були тут же зрубані і принесені до місця спорудження.

— «Зв'язати їх разом із напиналом...» Зв'язати, а ніж? Він казав, сирицевим пасом, і ще казав, що накриття має бути зі шкур. Доведеться нам узяти звичайну вірвовку. — Ян трохи зняквів від своєї поступливості.

— Це я й без тебе знав, — поблажливо мовив Сем, — отож і прихопив моток вірвовки, тільки не наважився сказати тобі удома.

Хлопчики міцно зв'язали триніжок і укріпили його, ввігнавши в землю. Дев'ять жердин акуратно забили по колу. Останню, з напиналом, прив'язаним за виступ між клапанами, поставили проти дверей. Тепер треба було усе це з'єднати. Ян хотів зробити трісочки з ліщини, але м'яке дерево не годилося для цього. Сем сказав:

— Їх треба робити з білого дуба.

Сем розколов дубове поліно, потім половинки знову розщепив на дві частини, і так доти, доки не отримав тоненькі скіпочки, які можна було обстругати ножем. Ян теж узявся за сокиру.

— Не так! — сказав Сем. — Намагайся влучити в самісіньку середину, інакше сокира піде криво. Ну, нічого, потренуєшся взимку — навчишся.

Хлопчики зробили з десяток скіпок і устромили в наперед проколені для цього дірки. Вийшло добре, бо всі скіпки були однакові. Тепер залишалось тільки закріпити напинало кілочками по низу.

— Зроби десяток дубових кілочків завдовжки з дюйм і завширшки з чверть дюйма, — сказав Сем Янові.

Потім він відрізав від вірówki десять мотузків по два фути завдовжки і, просмикнувши їх у дірки на краю напинала, зав'язав кожну вузлом. Десять петельок, накиннутих на кілочки, міцно прикули типі до землі. Нарешті все було готове.

І ось настала найурочистіша мить — залишалось розпалити перше багаття. Хлопчики відчували те саме, що й справжні індіанці: адже освячення нової типі завжди вважалося найважливішим дійством.

— Краще не квапитися, щоб багаття не згасло, — сказав Сем. — Погано, якщо не запалимо з першого сірника.

— Авжеж! — підтримав його Ян. — Ех, Семе, якби нам вдалося здобути вогонь тертям!

— Гей, хлопці! — почувся за спинами голос.

Хлопчики обернулися. Перед ними стояв Калєб. Він підійшов ближче і кивнув:

— Значить, побудували-таки типі? Непогано. Тільки навіть ви її на захід повернули?

— Щоб на річку дивитися, — відповів Ян.

— Ех, забув вам сказати, — почесав потилицю Калєб, — що індіанці завжди ставили типі входом на схід. По-перше, раніше сонце падає всередину, до того ж вітер частіше дме із заходу, і від цього тяга краща.

— А якщо вітер зі сходу, як під час дощів? — запитав Сем.

— Коли вітер східний, — продовжував Калєб, начебто й не чув запитання, — то треба клапани натягнути туго один на один, ось так. — І Калєб схрестив на грудях руки. —

Дош тоді ніколи не потрапить усередину, а якщо при цьому немає тяги, треба трохи підняти край напинала біля дверей. А ще запам'ятайте: ніколи не ставте типі під деревами. Це небезпечно: під час грози в нього може влучити блискавка. І після дощу з дерев ще довго капає. Вибирайте для типі сонячну місцину.

— Містере Кларку, ви коли-небудь бачили, як індіанці добували вогонь тертям?

— Звичайно. Але тепер індіанці користуються сірниками. А раніше часто бачив.

— А це довго? Важко?

— Зовсім ні, коли знаєш, що й до чого...

— Ех, розпалити б так перше багаття! — палко вигукнув Ян. — А ви можете добути вогонь у такий спосіб?

— Чом би й ні, — відповів старий, — тільки треба особливе дерево. Не всяке годиться. Індіанці, що живуть на рівнині, беруть коріння віргінської тополі, а гірські індіанці користуються липою, кедром, сріблястою сосною або ялицею. Найлегше зробити свердло. Знайдеться у вас шматок оленячої шкіри?

— Ні, немає.

— Ну тоді, може, пасок із м'якої шкіри?

— А ремінці від моїх черевиків не згодяться? — запитав Ян.

— Затонкі... Але якщо скласти вдвоє — то згодяться. Мотузок теж підійде, але він швидко перетирається. — Калєб узяв ремінці і сказав: — Знайдіть мені невеликий камінь з ямкою посередині.

Хлопчики подалися до річки, а Калєб — до лісу. Невдовзі він повернувся з пласким обрубком сухої ялиці і кілочком із того самого дерева. Він приніс ще вигнуту палицю три фути завдовжки, жменю соснових гілок і сухої кедрини.

Кілочок був виструганий ребристо, «щоб тримався ремінь», як пояснив Калєб. З обох кінців він був загострений. Калєб прив'язав ремінець до вигнутої палиці, як тятиву до лука, але так, щоб можна було ще раз обернути довкола кілочка і натягнути як слід. Плаский брусок ялиці він обстругав, на одному кінці зробив виїмку і потім над нею кінчиком ножа вирізав маленьке заглиблення.

Зі шматка кедрини Калєб настругав купу стружок. Виривши в землі ямку, він опустив туди трут і накрив ялицевою дощечкою. У заглиблення в ній Калєб вставив кінчик кілочка, а на верхнє вістря прилаштував камінь, принесений з річки. Міцно тримаючи камінь лівою рукою, Калєб узявся рівно-

мірно рухати лук по колу. Кілочок почав обертатися, і через кілька секунд бурий пил посипався з-під нього просто до ямки з трутом. Виймка глибшала, тирса дедалі темнішала. Калєб міцніше натиснув лівою рукою на камінь, а його правиця запрацювала ще швидше. З-під кілочка маленькими кільцями став куритися димок. Забачивши це, Калєб відкинув лук і став обережно роздмухувати задимлений трут. Невдовзі посеред типі затріщало перше багаття.

Обличчя старого сяяло від задоволення. Ян із Семом почувалися цілком щасливими.

ІХ. ЛУК І СТРИЛИ

— Твоя зброя нікуди не годиться, — сказав Ян, коли вони з Семом одного разу стріляли в саду з лука. — Вона схожа на мій перший лук, який я змайстрував у дитинстві.

— Ну що ж, дідусю, подивимося, який ти тепер вистружеш! — засміявся Сем.

— По-перше, він буде десь уп'ятеро важчий.

— Та ти ж його не піднімеш!

— А стрілу тримай ось так, тоді вийде. Минулої зими я прочитав одну книжку і тепер точно знаю, як треба. Ти затискаєш стрілу і надто слабо натягуєш лук. Продінь палець під тятиву — тоді зможеш натягнути вп'ятеро міцніше! Так роблять індіанці.

— Дуже незручно! — Сем спробував натягнути тятиву інакше.

— То з незвички. Окрім того, виріз на стрілі роблять глибший. Я хочу зробити справжній, добротний лук і багато стріл. З однією стрілою ходити небезпечно.

— Ну що ж, спробуй. А в книжці сказано, з якого дерева краще робити?

— Найкраще підходить іспанський тис.

— Уперше чую!

— Можна й з орегонського тиса.

— Ніколи не чув.

— Ну то, мабуть, тут росте червоний кедр, ліщина або в'яз?

— Червоного кедра ніколи не бачив, а інші є.

— Потрібне сухе дерево, зрубане взимку.

— А оце підійде? — запитав Сем, показуючи на купу горіхового паліччя, що лежало в кутку хатини. — Його зрубали років два тому.

Хлопчики відібрали замашну палицю п'ять футів завдовжки. Сем розколов її навпіл і обтесав. Він майстерно володів сокирою і ножем, і невдовзі обидва луки були готові.

Тепер треба було прилаштувати тятиву. Усі вірьовки, які їм вдалося знайти, були дуже слабкі і рвалися після кількох спроб. Дізнавшись, у чому справа, Сі Лі послав хлопчиків до шевця по дратву і віск. Він розрізав дратву на кілька пасом, злегка навощив їх і сплів не надто товсту вірьовку.

— Оця тятива не скоро лопне, — сказав Сі Лі.

Коли луки були готові, хлопчики покрили їх лаком, який знайшли серед усяких фарб.

— Ну тепер на старий лук і дивитися не хочеться! — сказав Сем, порівнюючи нову зброю зі своїм маленьким жалюгідним обручем. — Ви знаєте, як треба робити стріли, містере? — запитав він, пробуючи вистрілити з нового лука старою стрілою.

— Я лише знаю, що твоя стріла нікуди не годиться, — відповів Сі Лі. — Повір мені, добрячу стрілу зробити набагато важче, аніж лук. У кожного з вас має бути по дванадцять стріл.

— А як індіанці їх роблять?

— Найчастіше вони беруть прямі гілки гордовини. Але цього дерева я тут не бачив. Стріли повинні бути абсолютно прямі, інакше вони кривулятимуть. Недаремно ж кажуть: «Прямий, як стріла!» Ми можемо зробити навіть краще, ніж в індіанців, адже у нас є добрячий інструмент. Можна змайструвати стріли з якогось міцного дерева.

— Ну, знову назвеш таке, що його жодна біла людина зроду не бачила!

— А от і не вгадав! Для мисливських стріл найкраще взяти ясен або ліщину. Стріляти по мішені краще стрілами зі сріблястої сосни. То які робитимемо?

— Я мисливець! Значить, мені потрібні мисливські стріли.

— Тоді заготовимо палички сухого ясена двадцять п'ять дюймів завдовжки. А ще треба клей і пера.

— Ось тобі пера, — сказав Сем і витяг цілу низку індичих крил, відкладених для чищення печей. — А я поки що наколю паличок.

Із ясенового поліна Сем наколов зо дві дюжини паличок. Ян узявся обстругувати ножом одну з них, але Сем, подивившись на його роботу, сказав:

— Я ліпше зроблю, — і, узявши решту, став обстругувати їх рубанком на верстаку.

Ян невдоволено стежив за ним і нарешті не витримав:

— Але ж у індіанців немає рубанків!

— Як і складаних ножів! — одрізав товариш.

Справді, так і було. Та все ж Ян не переставав мріяти про те, що коли-небудь зробить стріли, як індіанці — без жодного інструмента.

— А все-таки у індіанців замість складаних ножів були гострі крем'яні скребки.

— Гаразд, Яне, ти роби стріли гострим камінюччям, он на дорозі їх скільки завгодно валяється. Зніми черевики і пройди босоніж — одразу натрапиш! А я вже якось рубанком. Подивимося, в кого краще вийде.

Сем устиг вистругати шість чудових стріл, поки Ян усе ще возився з першою.

— Які наконечники поставимо? — запитав Сем.

— Я вже мізкував, — сказав Ян. — Індіанці прикручують жилами кам'яні наконечники. Але у нас нічого цього немає. Отож поставимо кістяні або рогові. Я якось виточив один із кістки, але вона виявилася дуже ламкою. А ще брав великі цвяхи із обламаними головками, а щоб стріли не розщеплювалися, я обкручував кінці тонким дротом. Деякі індіанці взагалі не роблять наконечників: просто обпалюють стрілу, щоб вона стала твердішою, і загострюють кінець.

— Це неважко, — сказав Сем. — Але давай-но спробуємо із цвяхами.

Хлопчики зробили шість стріл із наконечниками із заточених цвяхів. Це були «бойові» стріли. Решту шість вони обпалили і просто загостили; ці призначалися для полювання.

Потім Ян показав Семові, як розщепити перо і відділити борідки.

— Нам потрібно по два пера на стрілу — отже, усього сорок вісім пер, — сказав Сем.

— Ні, — сказав Ян, — цього замало. Краще по три пера на стрілу. Завваж іще: на кожній стрілі мають бути пера з крила одного птаха.

— Я знаю. Не годиться змішувати пера, інакше стріла полетить не в той бік.

Саме на ту хвилину нагодився Сі Лі.

— Ну, як ваші справи? — запитав він.

— Та ось, вовтузимося зі стрілами.

— А як пера закріплюєте?

— Білі приклеюють їх, індіанці прикручують жилами, — відповів Ян, цитуючи з пам'яті «ту книгу».

— А як краще?

— Приклеєні краще летять, зате прикручені не бояться сирої погоди.

— То чом би не зробити і так, і інакше?

— Немає жил.

— Давайте я покажу! — сказав Сі Лі. — Де у вас клей і віршовка? Я гадаю, спочатку треба зробити на стрілі виїмку.

— Справді! Ми якось про це й забули!

— Може, ти й забув, — сказав Сем уїдливо, — а я пам'ятаю.

Складаним ножом швидко зробили виїмку, і Сі Лі почав клеїти і прикручувати замість жил навощеною дратвою.

Коли все було зроблено, стріли акуратно розклали для просушування.

Щоб легше розрізнити їх, Ян пофарбував стріли Сема у червоний колір із синіми смужками, а свої — в червоний з білими смужками. Тепер залишалось тільки зробити сагайдака.

— Хіба в індіанців є сагайдаки? — схитрував Сем, якому вже нетерпеливилось завершити цю марудну роботу.

— Звичайно! Як же без них? — вигукнув Ян.

— А з чого вони робляться? — запитав Сем.

— З березової кори, зі шкур, а якщо вже нічого такого немає, то з брезенту.

Хлопчики зшили собі сагайдаки з обрізків брезенту. На кожному з них Ян намалював індіанські узори.

— Нумо, випробуємо нашу зброю, — махнув рукою Сем.

І хлопчики подалися в садок. Вони цілилися в одне дерево, і обидва схилили. Семова стріла встромилася в стовбур іншого дерева і тріснула.

— Краще б ми стріляли у м'яке! — досадував Сем.

Попорпавшись, вони розшукали великий старий лантух з-під зерна, набили його сіном і, намалювавши декілька кілець довкола бичачого, або, як сказав Сем, бізонового, ока, поставили на відстані двадцяти ярдів. Але, на їхню прикрість, стріли чомусь відхилялися ліворуч.

— Ходімо в сарай, може, там у нас вийде, — запропонував Сем.

У Яна були виписки з «тієї книги», як стріляти з лука. Коли хлопчики вивчили правила так, що вже не думали про це, у них стало виходити влучніше. Відсовуючи мішень, вони невдовзі вже без промаху стріляли на сорок ярдів.

Хлопчики дуже здивувалися, завваживши, що стріли, хоча й здавалися однаковими, проте кожна мала свій «характер». Так, у Сема була одна стріла, яка у польоті виписувала хитромудрі зигзаги. Вони прозвали цю стрілу «Бумеранг». Інша, з короткою пір'їною, летіла найдалі і дістала назву «Далекобійна». Найкращу стрілу, з легким наконечником і довгим індіанським пером, Сем охрестив «Вірна смерть». Була ще одна стріла з маленькою пір'їною, що не боялася вітру. Її ім'я було «Вітер».

Ту, яку Ян витісував ножем, назвали «Різьблена», або «Жартівник». Ця стріла була загадкова: ніхто не знав, як вона полетить наступного разу. Але улюбленою Яноювою стрілою була стріла з жолобком навкруги наконечника. Її назвали «Свисток», бо вона летіла з дивним посвистом.

Х. ДАМБА

Якось спекотної днини на початку липня, коли хлоп'ята купалися в неглибокій річці, Сем сказав:

- Води в річці поменшало. Вона шоліта пересихає.
- А чом би нам не зробити дамбу? — запропонував Ян.
- Ого, це стільки роботи...
- Ото ще! Зате все літо купалися б. Давай почнемо, га?
- Уперше чую, щоб індіанці влаштовували дамби.
- А ми гратимемося в бобрів, поки збудуємо! Дивися, це

для початку, — сказав Ян і притяг чималу каменюку до того місця, яке здалося йому найвужчим.

Він так палко узявся до справи, що невдовзі упоперек річища вже височіла кам'яна стіна.

Сем лінкувато сидів на березі, обхопивши ноги і уткнувшись підборіддям у коліна. Бойове забарвлення стікало червоними і голубими струмочками по його грудях.

— Ану іди допомагай, бо зовсім розледачієш! — гукнув Ян і шпурнув у Сема грудкою грязюки.

— Щось у мене коліно ние, — скривився Сем.

Нарешті Ян сказав:

— Я не збираюся тут один товктися.

— Послухай-но, — раптом пожвавився Сем, — я щось надумав. Сюди до річки приходять на водопій стадо, а влітку, коли річка пересихає, худобу женуть до сараю і поять з балій. Давай покладемо дві колоди упоперек річки, ось і половина роботи! Ми попросимо батька, щоб він дав нам коней перекинути колоди через річку. Тоді й худобі буде де напитися. Знаєш, я тільки про це й думаю, просто ночей не сплю! Не можу дивитися, як вона, бідолашна, у спеку плентається на водопій до сараю.

Сем вирішив чекати слушної нагоди, щоб поговорити з батьком.

Наступного ранку, за сніданком, містер Рафтен, подивившись на Яна, запитав його:

— Скільки потрібно клейонки на підлогу, якщо кімната двадцять футів завдовжки і п'ятнадцять завширшки?

— Тридцять три і одна третина ярда, — швидко полічив Ян.

Рафтен неабияк подивувався, як можна так хутко облічити це подумки. Вперше на його обличчі проступило захоплення.

— А коли ти навчишся так рахувати? — підступив Рафтен до сина.

— Ніколи, — спокійно відповів хлопчик. — Зубному лікареві ні до чого виміряти клейонку... Слухай, Яне, — шепнув на вухо другові Сем, — краще ти упрохай батька. Він сьогодні тобою вдоволений. Куй залізо, поки гаряче!

І після сніданку Ян наважився:

— Містере Рафтене, річка зовсім пересихає. Ми хочемо зробити загату, щоб худобі було де напитися. Але нам треба перекинути дві колоди через річку. Може, дасте нам упряжку коней на якийсь час?

— А може, тобі хочеться влаштувати ставок для купання, га? — добродушно запитав Рафтен.

— Ну, там і поплавати можна буде, — почервонів Ян.

— Здається, це Сем говорить Яновими вустами, — хитро примружився Рафтен. — Ходімо, я сам подивлюся.

— Де ви хочете будувати гатку? — запитав Рафтен, коли вони прийшли до річки. — Ось тут? Не підходяще місце. Течія надто швидка, дамбу скоро прорве. Я вам покажу добру місцинку, трохи вище. А де ваші колоди? Оці? Я ж їх заготовив для нового сараю! Самі без дозволу нічого не беріть. Я пришлю колоди.

Невдовзі упряжка коней притягла на берег колоди, і, на прохання Яна, вони були укладені упоперек течії на відстані чотирьох футів одна від одної. З внутрішнього боку біля колод хлопчики забили паколи, тепер проміжок між двома «тинями» треба було заповнити камінням і глиною. Цю частину роботи хлопчики впорали за тиждень. Залишилося найважливіше — закрити перемичку у дамбі. Хлопцям було важко: вода піднялася надто високо, але вони працювали, як бобри, і нарешті все було закінчено.

Тієї ночі періщила злива. Наступного дня, йдучи лісом, Сем із Яном почули глухе ревіння з боку річки. Вони нерішуче зупинилися і прислухалися. І раптом Ян заволав:

— Дамба! Семе, це вода біжить через нашу дамбу!

З радісними вигуками хлоп'ята кинулися до річки. На тому місці, де раніше проглядало кам'янисте дно, вони побачили водну гладінь; могутній потік із шумом мчав донизу через залишений отвір. Радості хлопців не було меж!

Адже усе це було справою їхніх рук! За хвилину обидва борсалися у воді.

— Ну, хіба не варто було потрудитися? — запитав Ян.

Він чудово плавав, і Сем, дивлячись на нього, сказав:

— Тепер я знаю, хто ти. Від мене не втайш! Я бачив, як ти будував дамбу. Ти червоношкірий на ім'я «Маленький Бобер».

— А я дивлюся на тебе і гадаю, що ти, мабуть, і є той червоношкірий на ім'я «Ледащо, котрий боїться лопати».

— А от і ні! — заперечив Сем. — Хоча я, звичайно, і не «Хоробрий-Орел-що сидить-на-скелі-опустивши-хвіст-над-прі-рвою». А втім, все одно.

— Я чув, Сі якось називав тебе Дятлом, — сказав Ян.

— Так мене у школі прозвали.

Коли після купання вони всілися біля багаття, Ян сказав:

— Хочеш, Дятле, я розповім тобі одну історію?

Сем, усміхнувшись, приставив долоні до вух, зобразивши пильну увагу.

— Якось одна індіанка потрапила в полон до чужого племені. Їй удалося втекти. Вона довго блукала лісом, не знаючи місцевості. Із зброї у неї був лише ніж, а їжею їй слугували ягоди. Коли стало зимно, вона побудувала собі вігвам із бе-

рести, здобула вогонь, і змайструвала лук із тятивою зі шнурка мокасіна. Вона ловила сильцем кроликів і з їхніх шкур пошила собі одіж. А навесні її знайшов Семюель Хірен, відомий мандрівник. Ніж у неї майже стерся, але вона сама була цілком здорова.

— Цікаво... — блиснув очима Сем, уважно слухаючи Яна. — Ось би пожити так у лісі!.. Тільки з рушницею.

— Ще б пак! Хто ж не захоче!

— Еге! Не кожен зможе. А я б упорався.

— Лише з ножем? Хотів би я подивитися, як ти зробиш собі типі! — засміявся Ян і серйозно додав: — Знаєш, Семе, адже ми в індіанців граємось, добре було б і справді виготовляти все тільки з того, що ми в лісі здобудемо. Давай станемо сенгерськими індіанцями. Ти будеш вождь... і я теж, — додав Ян, не бажаючи пропонувати себе у вожді або бути підвладним Семові. — Я — Маленький Бобер. А ти?

— Кривава Грозова Хмара.

— Не годиться. Треба коротше і щоб можна було намалювати і зробити тотем.

— А який найхитріший звір?

— Здається, росомаха.

— Хитріша за лисицю?

— У книжці написано, що хитріша.

— А вона подужає бобра?

— Напевно.

— Добре, тоді я — Росомаха.

— Е, ні. Я не можу дружити з тим, хто сильніший за мене. Залишайся Дятлом. Це тобі більше підходить. Дятел добряче дерево попсує, кору продовбе, поки щось знайде.

— Ну, це краще, аніж бобрувати! — відрізав Сем.

Слово «бобрувати» мало свою історію. У Сенгері дуже шанували уміння володіти сокирою. У старих поселенців сокира була єдиним інструментом. Розповідали навіть, що деякі жителі «трішки погострять сокиру і голяться нею у неділю».

Коли син починав самостійне життя, батько подарував йому добрячу сокиру.

Щоб надрубати дерево і повалити його у потрібний бік,

треба знати багато тонкощів. І жителі Сенгера засвоювали їх мало не з коліски. Бобри, як то кажуть, підгризають дерево довкола, поки воно не впаде. Якщо дроворуб невміло підрубав дерево, його роботу називали «бобруванням». Отож якщо «працювати, як бобер», вважалося найвищою похвалою, то «бобрувати» дерево означало ганьбу.

Отже, Семові глузи міг поцінувати лише житель Сенгера.

ХІ. ТАЄМНИЦІ ТРАВ

Як тільки випала слухна нагода, Ян зібрався до бабусі Невілля.

— Іди без мене, — порадив Сем, — вона на тебе і не погляне, якщо ми прийдемо обидва. Ти надто здоровий на вигляд.

І ось Ян, на свою втіху, пішов сам. Хоч як він не був прив'язаний до Сема, однак балакучість приятеля заважала, а головне, Сем завжди уривав розмову на найцікавішому місці.

Ян прихопив із собою записник і олівці, а дорогою нарвав букет квітів і трав. Цього разу старенька прийняла його зовсім інакше.

— Заходь, заходь! — заговорила вона. — Як життя, як там твоя мати з батьком? Сідай і розкажи, що робить той негідник, Сем Рафтен.

— Він уже одужав, — відповів Ян і густо почервонів.

— Ще б пак! Авжеж, бо він здоровий, як бузівок! Я ж бо знала, що поставлю його на ноги, і сам він знав це, і мати його знала, тому й дозволила піти до мене. Вона щось передала?

— Ні, бабусю, нічого.

— От невдячна! Я врятувала її сина, хоч вони й пограбували мене, тож навіть «дякую» не сказала, безсердечна! А ти чого прийшов до мене? Це що у тебе, квіти? Люди можуть порубати дерева, але квіти, слава Богу, щовесни знову розквітнуть, мої любі!

Ян простяг їй букет. Вона витягла кліщинець і почала розповідати:

— Ось це сум-трава. Дехто називає її індіанською ріпою. А я чула, як діти називали її джек-на-стеблі. Не здумай брати її корінець у рот — пече як вогонь. Індіанці спочатку виварюють з нього отруту, а потім уже їдять. Усе ж таки краще, аніж з голоду помирати... А ось синій когош. Я його називаю «судомне коріння». Нічого немає кращого при судамах. Його п'ють як чай... Глянь-но сюди. — І старенька витягла жовту квітку. — Це мокасинова рослина, а ось умбіл або «заспокійливе коріння». Пам'ятаю, дочка Ларрі не хотіла йти в служниці і дуже плакала, дурна. Я дала їй випити настоянки з цього коріння, і все минулося. Його треба рвати до того, як зацвіте. Адже сила повинна згущуватися в одному місці: або в квітці, або в корінні. Я зриваю його навесні або восени... А це що у тебе? Здається, заяча капуста? Це ти йшов вигином. Бо вона лише там і росте.

— Авжеж, — підтвердив Ян, — я там зірвав. Не поспішайте, бабусю, я хочу записати, що ви розповіли про трави.

— Ну, коли все розповісти, то й на цілу книгу набереться! — з гордістю сказала старенька, запалюючи люльку. — Та навіщо тобі все записувати? Ти краще запам'ятавай.

Ян квапливо заносив до зошита все, що говорила старенька, але замальовувати трави і коріння не встигав.

— А ти приліпи папірці з назвами на корінець чи стебло і заховай їх. Так робив лікар Кармартин, коли я його вчила... От-от, — кивнула вона згідливо, коли Ян став кожну стеблинку обгортати папірцем із написом.

— Ну й мітла! — здивувався Ян, побачивши в кутку знаряддя порядку й чистоти.

— Вона з бука. Це Ларрі робить такі.

— А хто такий Ларрі?

— Це мій хлопчик. («Хлопчику» було вже близько шістдесяти.) Він робить їх із синього бука.

— А чим? — запитав Ян, узявши мітлу і пильно роздивляючись її.

— Ножем, звичайно. Він ловкий на такі штуки. Візьме живця синього бука, настругає на ньому стружок, але не зрізає їх і чекає, поки вони на кінці закручуються.

— Це як ті палички, якими вогонь розпалюють, так?
— От-от, тільки тут стружка довша. Потім він вивертає всі стружки і зв'язує їх шкіряним пасом. Ніхто краще за нього не зробить таких мітел.

Цієї хвилини двері відчинилися і зайшла Бідді.

— Яне! Як добре, що ти завітав до нас! — зраділа дівчина.

— А ти сьогодні рано, — зауважила старенька.

— А я навпростець, — відповіла Бідді.

— Слухай-но, Бідді, а чи не залишити Яна пообідати з нами? Правда, смаженої качки ми сьогодні не готували. Але й голодним він від нас не піде. Бідді щодня варить обід, а іноді я й сама куховарю. Подавай до столу, Бідді. А я тобі дещо дам. — І старенька пошкутильгала до ліжка, де серед сірих простиралл іще лежало з півдюжини рум'яних яблук.

— Бабусю, а ви не боїтеся ночувати тут сама? — запитав Ян.

— Чого ж тут боятися? Правда, якось нагодилися злодії вночі. Я їх питаю: «Що вам треба?» — «Гроші», — кажуть. Це, значить, сусіди теревенили, що я свою корову продала. «Ну що ж, — одказую, — зараз устану і гуртом будемо шукати. Бо з минулої осені більше цента мені на очі не траплялося». — «Віддавай гроші, — вони наполягають, — або тут тобі й капець». — «Навіть якби ви попросили двадцять п'ять центів, — кажу, — і то нічого б не дала. Катма у мене. Хоч убийте». І тут один, низенький, питає: «Хіба ти не продала свою корову?» А я їм: «Підіть у сарай і самі подивіться. Але зятяйте: моя круторога не любить, щоб її турбували ночами: шум здійме, може й буцнути. Та й молоко погане буде». І тут вони обидва як зареочуть! А низенький і каже: «Послухай-но, бабо, ми тобі нічого не зробимо, тільки ти нікому анічирк». Хотіли йти, а я почула — один з них бухикав дуже. Ну я й дала йому випити настоянки. Так вони наостанок мені ще й долар дали. От!

— Бабусю, а звідки індіанці беруть фарби? — запитав Ян, знову повертаючи до того, що його якнайбільше цікавило.

— Йдуть до крамниці і купують, як і всі, — відповіла вона.

— А давно колись з яких рослин вони добували?

— З різних, хлопчику. Є красива жовта квітка, росте на

полях і попідтинню, «золотий дощ» називається. Індіанці кип'ятять у воді голки дикобраза разом з цими квітами. Ось подивися на цю ганчірку, її пофарбували такою фарбою.

— А червону?

— У них немає справжньої червоної фарби. Вони вичавлюють сік якоїсь червоної ягоди і кип'ятять його.

— А які ягоди дають найчервоніший колір, бабусю?

— Не думай, що тільки червоні. Червону можна одержати з чорниці і брусниці і з багатьох інших ягід.

— А з чого вони одержують синю?

— Хтозна з чого, любий. Багато, напевно, всяких трав є, тільки я не всі бачила і знаю. Зелений колір виходить з молодих пагонів бузини. Коричневий — з кори горіха, чорний — з кори білого дуба. Колір, схожий на голубий, можна одержати з індиго. Ну, а якої барви в лісі немає, то, мабуть, і не потрібна вона.

ХІІ. ЧАСТУВАННЯ

Тим часом Бідді, лунко шльопаючи босоніж по дощаній підлозі, клопоталася коло столу.

— Бабусю, а де скатертина? — раптом запитала вона.

— Ні, ви тільки послухайте її! — засміялася стара. — Ніби не знає, що у нас скатертини зроду не було. Дякувати Богові, хоч не голодні сидимо, а вона про скатертину торочить!

— Чого тобі налити: чаю чи кави? — запитала Бідді.

— Чаю, — відповів Ян.

— От і добре! — зраділа стара. — Бо кавове зернятко востаннє я бачила взимку. А чаю скільки завгодно в лісі. Я тебе пригощу чимось смачненьким.

І стара пошкандибала в куток, де була підвішена полиця. Діставши звідти стару коробку з-під сигар, вона розкопала серед сірників, тютюнових крихт і сміття кілька шматочків цукру.

— Ось, берегла їх для хорошого гостя. Смачного тобі. — І стара кинула брудно-сірі грудочки Янові у склянку. — Решту

покладемо тобі в другий кухоль. А вершків хочеш? — і вона підсунула до хлопчика заяложену банку з чудовими вершками. — Бідді, дай хлопцеві хліба.

Бідді покряяла, мабуть, останню булку на шматки і кілька скибок поклала Янові на тарілку.

— Масло, здається, трохи згіркло, — сказала стара, помітивши, що Ян не намазав хліб.

Стара знову пошкандибала до полиці і зняла старий скляний глек із відбитим краєм. Там зберігалося варення.

— Ось, Яне, їж на здоров'я. Та не соромся, у мене ще є варення, — сказала привітно стара, хоча видно було, що вона виклала на стіл усі свої припаси.

Ян був неабияк збентежений. Він відчував, що добра старенька, щедро пригощаючи його, віддала йому все, що в неї було, і розумів, як глибоко засмутиться вона, якщо він не покуштує частування. Придатним для їжі йому здавався лише хліб. Ян відкусив шматочок, але сухий хліб теж не ліз у горло.

— Спробуй-но ось це, — сказала стара.

І не встиг він оком змигнути, як у нього на тарілці вже парувало кілька гарячих картоплин. Але, на нещастя, Ян бачив, як стара несла цю картоплю у брудному фартусі, отож йому не хотілося навіть дивитися на свою тарілку.

— Може, зварити тобі яйце? — спитала Бідді.

— Атож, будь ласка! — зрадів Ян. «Хоч це з'їм», — подумав він.

Бідді пішла до сараю і хутко повернулася з трьома яйцями.

— Як хочеш: некруто чи яечню?

— Некруто, — відповів Ян; він знав, що так буде надійніше.

Бідді озирнулася, відшукуючи поглядом горщик.

— Он там, напевно, уже кипить, — сказала стара, показавши на якусь миску, в якій кип'ятилася білизна.

Бідді поклала туди яйця.

Ян молив Бога, щоб яйця не тріснули. Але двоє все ж таки тріснули, і Янові дісталася ціле. Це й був його обід.

Ян спакував своє зілля і заквапився йти.

— Бувай, хлопче. Приходь до мене і принось усе, що на-реш у лісі чи десь-інде, — сказала стара на прощання.

Повернувшись додому, Ян побачив, що на столі стоїть його обід, хоча уже був пізній час.

— Сідай поїж, — ласкаво припрошувала місіс Рафтен. — Я тобі підсмажу шматок м'яса. За кілька хвилин буде готовий.

— Та я пообідав у бабусі Невілль, — заперечив Ян нерішуче.

— Авжеж, мабуть, вона мішала чай одним пальцем, а варення намазувала на хліб — другим? — жартома поцікавився Рафтен.

Ян почервонів. Схоже було, що всі здогадувались, яким обідом його годували. Але він гаряче заперечив:

— Вона мене пригостила, чим могла і була дуже приязна...

— І все-таки ти б попоїв, — стурбовано запропонувала місіс Рафтен.

Якою спокусливою була пропозиція скуштувати соковитого смаженого м'яса! Ян аж слинку ковтав, але не хотів зізнатися в тому і, залишаючись вірним бідній бабусі, яка щедро пригощала його, уперше в житті збрехав:

— Ні, дякую. Бабуся Невілль нагодувала мене досхочу.

І, тамуючи голод, хлопчик узявся до вечірньої роботи.

ХІІІ. ШПИГУН

— Цікаво, де Калєб дістав отой великий шмат березової кори? — запитав Ян. — Де б його роздобути такий для посуду?

— Мабуть, у Бернсовому лісі. У нас тут немає. Доведеться і нам туди податись.

— Ти попросиш Бернса?

— Навіщо? Кому потрібна стара береза?

Ян вагався. Сем узяв сокиру.

— Хай це буде нашою військовою вилазкою. Бернс — батьків ворог!

Ян пішов слідом за товаришем, глибоко сумніваючись у чесності їхнього вчинку.

У лісі вони невдовзі натрапили на велику березову колоду. Хлопчики кинулись було здирати з неї кору, аж раптом вда-

лині побачили високого чоловіка із хлопчиськом. Очевидно, вони прийшли на стукіт сокири.

— Старий Бернс! — шепнув Сем. — Тікаймо!

Схопивши сокиру, хлопчики шугнули до огорожі. Їм услід лунали прокльони і лайка Бернса. Йому не шкода було берези — на той час ліс не мав жодної ціни, — але Рафтен пересварився з усіма сусідами, і тому Бернс ладен був роздути цілу історію через якусь там дрібницю.

Його синок підбіг до огорожі і став кричати:

— Рудий! Рудий! Рудий злодій! Ну, навернешся ти нам ще на очі — то перепаде тобі на горіхи!

— Бій не відбувся, скальпи врятовано, — мирно сказав Сем і поклав сокиру на місце.

— Втрачено тільки честь, — додав Ян. — А хто цей хлопчик?

— Це Бернсів син, Гай. Я його знаю. Паскудний хлопчина! Вічно винюхує й вистежує. І страшний брехун! У школі йому дали премію — велику щітку — бо він найбільший нечупара. Ми всі голосували за це.

Наступного дня хлопчики повторили набіг, але щойно вони стали здирати кору, як десь з-за кущів пролунав гучний окрик. Наслідуючи дорослого, Гай волав:

— Забирайтеся звідси! Ось я вам!

— Давай візьмемо його в полон, Яне, га?

— І спалимо живцем!

Вони кинулися туди, звідки чулися крики, але поява самого Бернса примусила їх кинутися врозтіч.

Хлопчики ще кілька разів підходили до огорожі й перегодом, але, як на те, десь поблизу працював Бернс, і його син вештався тут же. Він був завжди насторожі. Одного разу здалека Гай показав жестами, що знає про всі їхні справи: напевно, він устиг побувати біля типі. Сем і Ян не раз бачили, з якою цікавістю спостерігав Гай за їхніми вправлянням і у стрільбі з лука, але коли помічав, що його присутність виявлено, тікав у безпечне місце і звідти піднімав їх на глузи.

Однієї днини хлопчики навідалися до свого табору не тоді, як завше. І раптом у чагарнику біля типі Ян помітив босу ногу.

— Що це? — здивувався Ян, нахилився і схопив за п'яту Гая Бернса.

Гай вирвався і кинувся щодуху навтьоки. Індіанці з грізними криками гналися услід. Ян мчав, як стріла, і короткі товсті ноги Гая, хоч і гнані були страхом, однак не могли врятувати його. Гая схопили і притягли до типі.

— Пусти мене, Семе Рафтене, пусти! — репетував той.

— Насамперед треба його прив'язати, — сказав Сем і узявся за вірвовку.

— Та не так, — поморщився Ян. — Треба в'язати ременями.

Шкіряне дерево знайшлося поблизу, і, незважаючи на крики полоненого, індіанці мовчки прив'язали Гая до зеленого стовбура, який, за словами Яна, довше горить. Потім обидва воїни, схрестивши ноги, всілися біля багаття, старший вождь запалив люльку миру, і вони стали обговорювати подальшу долю полоненого.

— Брате мій, — поважно звернувся Ян до Сема, — як приємно чути ревісько цього жалюгідного блідолицього! (Насправді завивання Гая чути було вже несила.)

— О так! — відповів Дятел.

— Пустить мене! — верещав полонений. — Батько з вас шкуру здерє!

— Отож спершу знімемо скальп, а потім спалимо, еге ж? — і Маленький Бобер зробив виразні жести руками.

Сем згідливо кивнув головою і, діставши великого складаного ножа, узявся точити його на камені. Лезо дзвеніло — дзи-ит, дзи-ит, дзи-ит! І Гай аж затремтів зо страху.

— Брате Дятле! Дух нашого племені жадає крові цієї жертви.

— Ти хочеш сказати: «Великий Вождь Дятел», — стиха поправив його Сем. — Якщо ти не будеш мене називати вождем, я теж тебе так не називатиму.

Великий Дятел і Маленький Бобер увійшли до типі, нано-во розфарбували один одному обличчя, поправили свої головні убори і повернулися назад, щоб почати «страту».

Дятел знов узявся точити ніж, у чому вже не було ніякої необхідності; просто йому дуже подобався цей різкий і стра-хитливий звук: дзи-ит, дзи-ит!

Маленький Бобер тим часом притягнув оберемок хмизу і поклав перед полоненим, але у Гая не були зв'язані ноги, і одним стусаном він розкидав увесь хмиз. Обидва вожді відскочили убік.

— Он ти як! — закричав лютий Дятел. — В'яжи йому ноги, Брате мій, Великий Вождю-Маленький Бобре!

Паском із кори Гаєві ноги були прив'язані до стовбура. Тоді Вождь Дятел наблизився з ножом у руці до полоненого і сказав:

— Великий Брате-Вождю-Маленький Бобре, якщо ми зніmemo з нього скальп, то одержимо лише один скальп, і тоді тобі нічим буде похвалитись!

Але Ян швидко знайшов вихід зі скрутного становища:

— Великий Брате-Вождю-Червоноголовий Дятле-що сидить на пні і помахує хвостом, не скальпуй його! Здери шкіру з його дурної макітри, і ми розділимо її навпіл.

— Правильно! — погодився Сем. — Ти добре придумав, Брате-Старий Індіанський Вождю-Великий Маленький Бобре-що підгризає дерева!

Узявши вуглину, Дятел похмуро наблизився до полоненого, щоб на його голові накреслити смугу справедливого розподілу. Маленький Бобер зауважив, що він має право на одне вухо і половину тім'я, найціннішої частини скальпа. Тоді Дятел тицьнув у чубок на тімені полоненого і сказав, що саме тут, і молодшому вождеві дістанеться добряча частка. Індіанці досить довго обговорювали, як краще розділити трофей, і нарешті дійшли обопільної згоди.

Досі полонений тримався хоробро. Він не переставав погрозувати, що поскаржиться батькові, вчителям і взагалі всьому світові. Нарешті він пообіцяв розповісти все містерові Рафтену. Остання погроза примусила Сема трохи замислитись, і він занепокоєно запитав Яна:

— Великий Вождю, ти розумієш цього патякала? Про що він торочить?

— Не второпаю. Напевне, співає передсмертну пісню.

Гай не був боягузом. Він стійко тримався, поки був певен, що з ним граються. Але коли вуглинка прокреслила на його

голові фатальну межу, що ділила скальп порівну між двома розмальованими чудовиськами, і один з них, неблаганний Дятел, підійшовши до нього з ножем, ухопив жмут волосся на тім'ї, Гай не витримав і щосили заридав:

— Заради Бога, не треба! Тату! Матусю! — волав він. — Пустіть мене, я більше не буду!

Він не сказав, чого не буде, але індіанцям і так було ясно, що ворог здався.

— Стривай, Великий Брате Вождю! — сказав Маленький Бобер. — У індіанців є звичай не страчувати і навіть приймати до свого племені полонених, сильних духом.

— Якщо вважати рюмсання і завивання силою духу, то в такому разі цього вистачить на шістьох, — сказав Дятел.

— Давай розріжемо пута, і нехай біжить до свого племені.

— Та краще залишити його тут на всю ніч, а вранці виявити, що він утік, — запропонував Дятел.

Полонений, помітивши, що йому вже не загрожує найстрашніше, наобіцяв індіанцям усю березову кору зі свого лісу і взагалі все, на що він тільки був здатен, якщо лишиться живим. Він пообіцяв поцупити найкращі яблука з батьківського саду.

Маленький Бобер вийняв ніж і став розрізати пута.

Нарешті остання смужка впала на землю. Підганяти Гая не знадобилось. Він мовчки чкурнув через огорожу і зник.

Після таких пригод жоден хлопчисько більше не наблизився б до місця, де стояла типі, але Гай добре знав Сема і скоро зміркував, що він марно злякався. Його розбирала цікавість, і одного разу Ян із Семом знову побачили коло табору Гая, який дременув, забачивши їх.

Індіанці наздогнали його і притягли назад. Цього разу Гай не сварився. Спочатку вожді обговорювали, яку смерть йому заподіяти: спалити на багатті чи втопити у ставку. Потім вони узялися допитувати його: що він робив у таборі? Навіщо прийшов сюди? Гай дивився на них спідлоба.

— Давай зав'яжемо йому очі і виріжемо гайяскутус у нього на спині, — сказав Ян глухим голосом.

— Непогана думка, — згодився Сем, хоча він мав про

«гайяскутус» таке ж саме уявлення, як і полонений. — Але роби це швидко. Це зменшує біль.

Невідоме завжди страхає. У душу жертви знову закрався страх. Кутики його губів затремтіли, і сльози закапали з очей.

— Чому ти не скажеш, чого нишпорив тут? — напірав Ян.

І раптом полонений захлипав:

— Я теж хочу гратися в індіанців...

Це щиросерде визнання застало хлопчиків зненацька. Маленький Бобер встав і, звернувшись до уявної ради, сказав:

— Великі Вожді сенгерського племені! Цей блідолиций виявив неабияку мужність, коли ми його катували. Жоден з наших колишніх полонених не мав стількох талантів. Я закликаю вас прийняти його в наше плем'я.

Потім встав Дятел і сказав:

— О Вождь, чи знайдеться хоч одна людина в нашому племені, мудріша за тебе? Все, що ти сказав, — правда, але чи відомо тобі, що до нашого племені може бути прийнята лише людина з неабиякими чеснотами? Він має здолати воїна нашого племені! Чи зможе він це?

— Ні, — відповів Гай.

— А обігнати нашого воїна або поціляти більш влучно — може?

— Ні...

— То що ж тоді він уміє робити?

— Я можу красти кавуни... Бачу ген як далеко... А якщо сховаюся, то ніхто не знайде. Багато разів я стежив з-за кущів, як ви будували типі і дамбу. Я перший покупався у вашому ставку! Потім я сидів у типі і палив ваші люльки, коли вас не було, і я чув, як ви збиралися йти до нас красти березову кору.

— Не бачу, де тут благородство і сила духу, — сказав Сем. — Ти приніс дарунки Найстарішому Вождю племені?

— Я принесу стільки березової кори, скільки схочете. Ту, що ви обдерли, батько спалив. Але я вам ще принесу. А на додachu вкраду курча.

— Наміри ці вельми благородні, — сказав Ян. — Тож приймемо його?

— Згоден, — сказав Вождь Дятел, — але пам'ятай, що мені й досі належить право на ліву половину скальпа, включаючи вухо! Я можу зажадати її будь-коли. Скажи, Яне, тобто Маленький Бобре, ти ж знаєш, які випробування потрібно пройти, перш ніж стати справжнім воїном індіанського племені?

— У різних племен — різні звичаї. Але Сонячний Танець і Випробування Вогнем влаштовують найчастіше, і вони дуже важкі.

— Ну, а ти проходив ці випробування? — запитав Сем.

— Ще б пак! — сказав Ян, згадуючи спалені на сонці плечі і руки. — Я витримав їх так, що всі визнали мене за найкращого воїна племені. — Він, правда, не пояснив, що був єдиною людиною у всьому племені. — І мене одногolosно назвали «Палаючий Схід».

— Я теж хочу бути Палаючим Сходом! — пропищав Гай.

— Ти? Та ще невідомо, чи підходиш ти взагалі, Жовтий Оселедцю! Яке ти хочеш пройти випробування?

Гай віддав перевагу Сонячному Танцю. Він і до того був досить засмаглим, тому, хоча він і танцював навколо типі в трусах цілий день, шкіра його не обгоріла.

Коли сонце сіло, вожді зібралися на раду.

Огледівши з ніг до голови нового воїна, Найстарший Вождь похмуро похитав головою і сказав:

— Надто недосвідчений, щоб засмагнути як треба. Назвемо його Молодою Гілкою.

Марно Гай заперечував. Відтепер він став Гілкою і так мав називатися доти, доки не заслужить більш гідне ім'я.

Потім по колу пішла люлька миру, і Гай був оголошений третім вождем сенгерських індіанців.

Проте Гай був досить миролюбним з усього племені, і, може, через те йому подобалося розфарбовувати свою круглу усміхнену пичку під люте обличчя дикуна. Ось тільки очі у нього були вицвілого голубого кольору, а не чорні, як у червоношкірих. Свою розпатлану біляву кучму він міг приховати під пучками кінського волосся, бойове розфарбовування приховувало ластовиння, і лише білясті вії і бляклі поросячі очі нічим не можна було замінити. Але Гай ні з ким не ділився своїми прикрасами, бо знав: якби про це дізнався хтось із хлоп'ячої ватаги, він одразу дістав би нове ім'я — Пупс, або Пташеня, або щось і зовсім нікчемне, не індіанське.

XIV. СВАРКА

— А знаєш, Яне, я сьогодні вільшанку бачив.
— Та невже! — недовіжливо спитав Ян.
— У нас вона — найгарніший птах.
— Ну, а колібрі?
— Таке скажеш! Вона просто дрібнісінька, але не така вже й гарна.

— Тепер ясно, що ти нічого не петраєш у птахих, — заперечив Ян. — Адже ці чарівні крилаті перлини водночас і найменші і найпрекрасніші з-поміж усього пернатого світу. — Цю фразу Ян вичитав десь і цупко тримав у своїй пам'яті.

— Пхе! — сказав Сем. — Зовсім як у книжці! А я бачив сотні колібрі у нас в саду і б'юся об заклад, що вільшанка набагато красивіша за твоїх колібрі! Вона яскраво-червона, як кров, і палахкотить, немов вогонь, а крила у неї чорні. Бабуся Невілль каже, що індіанці називають її Птахом війни, бо, де вона пролетить, там починається війна.

— А, так це кардинал, — сказав Ян. — Де ти його бачив?
— Та просто він злетів з гілки і всівся на верхню жердину типі.

— Сподіваюся, у нас війна не почнеться... От якби хоч одного кардинала на опудало!

— Я вистрілив з лука, але ні стріли, ні птаха більше не побачив. Це була моя найкраща стріла — Вірна Смерть.

— А ти віддаси мені стрілу, якщо я її знайду? — запитав Гай. — Не віриш, що знайду? Ну, а що даси за це? Смолу пожувати, гаразд?

— Ні.

— Ну, хоч трішки!

— Згоден.

— Ну то тримай свою стрілу, — раптом сказав Гай і витягнув її з розколини в дереві. — Я бачив, як вона устромилася сюди.

Наступного ранку індіанці, навівши на обличчях бойове розфарбування, пішли в обхід. Вони, як завжди, були озброєні луком і стрілами і щохвилини вдивлялися в сліди на стежці і прислухалися, чи немає поблизу ворога.

Воїни нечутно ступали своїми мокасинами. Їхні засмагли тіла мелькали між величезними стовбурами прадавніх дерев, а проникливі погляди упивалися в кожну бадилінку. Так, принаймні, мовилося в записнику Яна.

Вони йшли дуже тихо, і все-таки сполохали маленького яструба. Услід птахові полетіли три стріли, але марно.

Ян поглянув на дерево, звідки злетів птах, і вигукнув:

— Гніздо!

— А може, це просто кубельце із пуху? — заперечив Гай.

— Таке скажеш! — скривився Ян. — Ми ж із цього дерева сигнали яструба.

Ян лазив краще від усіх. Скинувши головний убір, куртку і штани, він став хутко дертися по стовбуру, не звертаючи уваги на липкі смоляні краплі, що проступали з-під кори.

Не встиг Ян схватися за нижнім густим гіллям, як Гай запропонував Семові пожартувати з Маленького Бобра.

Вони напхали травою куртку і штани Яна, начепили головний убір вождя на опудало, стрілою прикували його до землі, а самі втекли.

Діставшись до самісінької верхівки, Ян побачив, що уявне гніздо — це лише наріст, який часто буває на ялицях. Ян гукнув товаришів, але ніхто не відповів, і він спустився вниз. Спочатку опудало його насмішило, але роздивившись, що куртка його порвана, а стріла зламана, Ян занепокоївся. Приятелів ніде не було видно. У типі їх теж не виявилось. Посидівши трохи біля багаття, він пішов до дамби. Ян не помітив, як до типі підкралися Гай із Семом. Повернувшись, він побачив, що вони порпаються в його записнику, і Сем читає вголос:

Боривітер, мужня пташко!
Ти...

Тої ж миті Ян вихопив записник із рук.

— Готовий побитися об заклад, що буде рима «пляшка», — глузував Сем.

Ян скипів. Він любив складати вірші, але завжди приховував це від інших. Випадок із хоробрим боривітром, якого він спостерігав тихого літнього вечора, Ян описав в одному з віршів.

Гай, який був у змові з Семом, зауважив байдужісінько, немов щось усім відоме:

— Кажуть, сьогодні в хащі вбили хороброго чубатого індіанця?

Але Янові було не до жартів. Він здогадався, що це Гай усе затіяв, і, обернувшись до нього, сердито кинув:

— Гей ти, помовч!

— А я не до тебе кажу, — посміхнувся Гай.

Із типі чулися якісь перемовки і смішки. Ян пішов до дамби і взявся замазувати щілини. У типі все стихло, потім звідти вийшов Гай. Прибравши театральну позу і звертаючись до дерева над головою Яна, він почав декламувати:

Боривітер, — мужня пташко!
За твій спів...

Глина була під рукою, і чимала грудка одразу ж поцілила в жартівника. З гучним вереском Гай помчав до типі.

— Тебе зустрічають квітами! — почувся голос Сема. — Ви-йди і візьми нові букети. Ти їх заслужив. Повідом, коли почнуть викликати автора.

І знову почувся регіт. Ян неабияк розсердився. Він схопив чималого дубця і шпурнув у типі. Сем, піднявши протилежний край типі, вислизнув назовні. Гай хотів шмигнути за ним, але Ян наздогнав його.

— Пусти! Я нічого тобі не зробив! Семе! Се-еме! Допоможи! — волав Гай, поки на нього сипалися штурхани.

— Не заважай! — почувся Семів голос. — Я пишу вірші! Це надто відповідальне заняття. А Ян нехай тебе трохи повчить.

Гай волав і кричав як недорізане поросся.

— Заткни пельку, бо ще всиплю! — сердито кинув Ян, і тут побачив Сема із записником в руках.

Помітивши Яна, Сем відкашлявся і почав:

Боривітер — відважна...

Але докінчити не встиг: Ян кинувся, як шуліка, і хлопчики зчепилися не на жарт. Гай поспішив на допомогу Семові і кілька разів довбонув Яна.

Ян був худорлявий, але дуже спритний, окрім того він неабияк зміцнів за час свого перебування в Сенгері, а в школі навчився прийомів боротьби, відомих, може, з давніх-давен: перекидати супротивника через спину. Лють додала йому сили, і, щойно вони зчепилися, Ян, виждавши зручний момент, кинув Сема сторчма на землю.

Ніхто не помітив у запалі бійки, що неподалік за усім спостерігав Вільям Рафтен. Він швидше із сумом, аніж із гнівом стежив за бійкою. Не тому, що його засмутила сварка хлопчиків, — ні, він надто добре знав хлоп'ячі звичаї, щоб надавати цьому значення; але він не міг дивитися спокійно, як його рославий синок терпить поразку в боротьбі з худорлявим і кволеньким хлопчаком.

Так нічого й не сказавши, Рафтен обернувся й пішов геть.

ХV. ПРИМИРЕННЯ

Того вечора хлопці уникали один одного. Ян ледве копірився в тарілці і на стурбовані розпитування місіс Рафтен кинув, що йому нездужається. Після вечері всі сиділи за столом у якомусь дрімотному мовчанні. Ян припускав, що Сем усе розповідь батькові, та до того ж іще й прибреше, а Гай його підтримає.

Отже, кінець веселому життю в Сенгері. Ян відчував себе злочинцем, що чекає вироку. З-поміж присутніх лише маленька Міні, Семова сестричка, якій ледве виповнилось три роки, веселилася і без упину щебетала. Як і всі діти, вона дуже любила говорити що-небудь «по секрету».

Міні гралася біля Сема. Він підняв її і шепнув їй щось на вушко. Вона злізла з його колін, підійшла до Яна, і, коли той ласкаво узяв дівчинку на руки, вона шепнула йому: «Секрет, нікому не кажи». Зісковзнувши на підлогу, вона приклала пальчик до губ.

Що це мало означати? Чи то Сем підіслав її, чи вона, як завжди, повторила свою улюблену гру? Ласка дитини зігріла Янове серце, і, пригорнувши дівчинку до себе, він тихенько сказав: «Ні, Міні, я нікому не скажу».

Янові раптом стало соромно за свої дурні думки. Сем був йому добрим товаришем. Хоч би швидше з ним помиритися! Але Сем у запалі сварки погрожував потурити його геть. А просити вибачення Ян не міг.

Ян здибувався з містером Рафтенем кілька разів за вечір, але той нічого не говорив хлопчиківі. Хлопець кепсько спав і встав удосвіта. Він застав Рафтена самого, вірніше — постарався зробити це. Йому дуже хотілося відверто поговорити з господарем. Але розмови не вийшло. За сніданком Сем тримався як завжди, хоча, як і раніше, не дивився у бік Яна.

Губа у нього розпухла, і він пояснив, що бився напередодні з хлопцями.

Після сніданку Рафтен сказав:

— Яне, поїдеш зі мною до школи.

«От і все», — подумав Ян, оскільки школа була по дорозі до станції. Тільки чому ж Рафтен не сказав «на станцію»? Він зазвичай точно вибирав слова... Та й не сказано було, щоб Ян прихопив із собою речі. Та їх і нікуди було покласти в легкій бричці.

Рафтен правив мовчки. Трохи згодом вің, нарешті, запитав:

- Послухай-но, Яне, ким тебе хоче бачити батько?
- Художником, — відповів Ян, погано розуміючи, який це має стосунок до його від'їзду.
- Хіба художникові потрібна освіта?
- Звичайно! Що людина освіченіша, то краще.
- Авжеж, я про це весь час торочу Семові! Тому ти і рахувати вмієш. А художники багато заробляють?
- Так. Дехто навіть мільйони отримував.
- Мільйони? Ну, це ти вже загнув...
- Їй-богу правда! Ось художник Тернер¹ нажив мільйон. Тиціан² жив у палаці, і Рафаель³ теж.

— Он як! Нічого про них не чув. Може, й так. Освіта багато значить! Я завжди кажу про це Семові...

Вони під'їжджали до школи. Хоч були літні канікули, двері школи були відчинені і на ганку стояли двоє сивобородих чоловіків. Вони кивнули Рафтену. Це були члени правління школи. Один з них — Бойл, що зажив найбільшої популярності у мешканців Сенгера, другий — Мур, зовсім безсрібник, але чудова людина, а Рафтена вибрали опікуном, знаючи, що він ніяких грошей не пошкодує на школу.

Цього дня вони зібралися, щоб обговорити спорудження нової будівлі для школи. Рафтен витягнув цілий стос паперів, серед яких був дозвіл із департаменту народної освіти. У дозволі мовилося, що половину коштів на будівництво

---

¹ Тернер Джозеф Меллорд Вільям (1775–1851) — відомий англійський художник.

² Тиціан Вечелліо ді Кадоре (1477–1576) — видатний італійський художник епохи Відродження.

³ Рафаель Санти (1483–1520) — видатний італійський художник і архітектор.

має знайти місцевий шкільний округ, а решту витрат брав на себе департамент, якщо буде дотримано всіх умов. Головна з них — зробити школу просторою і світлою. Але як могли малоосвічені члени правління дотримати цієї вимоги? Звернутися до департаменту за розрахунками було ніяково, а вчитель перебував у від'їзді. І ось Рафтен блискуче розв'язав цю найважчу математичну проблему: він узяв собі за помічника хороброго худорлявого хлопчину з тямущими очима.

— Яне, — сказав він, простягнувши йому двофутову лінійку, — чи можеш ти сказати, скільки футів повітря припадає в цьому класі на кожного учня, якщо всі місця зайняті?

— Кубічних футів?

— Зажди трохи, — сказав Рафтен.

І разом з Муром він став водити грубезним пальцем по зашмольганих документах.

— Так, так, кубічних футів, — підсумували вони нарешті.

Ян швидко зміряв довжину, висоту і ширину кімнати. Троє дорослих побожно стежили за його упевненими діями. Потім Ян полічив, скільки у класі місць, і запитав:

— Учителя включати до розрахунків?

Опікуни порадилися і вирішили, що все-таки варто.

— Мабуть, він потребує повітря удвічі більше за учня!

Ян зробив кілька підрахунків на аркушеві і сказав:

— Двадцять футів.

— Погляньте-но! — сказав Рафтен із гордістю. — Збіглося з розрахунками самого інспектора! Я ж казав, що хлопець упорається! Тепер давайте подивимося проект будівлі.

І вони заглибилися в папери.

— Яне, а скільки треба повітря, якщо учнів буде удвічі більше, вчитель один, а приміщення ось таке?

Ян подумав хвилинку і сказав:

— Двадцять п'ять футів на кожного.

— Ну! — заgrimів Рафтен. — Хіба я не казав вам, що цей негідник архітектор разом із підрядчиком хочуть обдурити нас! Думають, що ми неуки! Згряя здирників!

Ян поглянув на план, яким люто розмахував Рафтен.

— Заждіть! — раптом сказав хлопчик таким тоном, яким досі ніколи не говорив із Рафтенем. — Потрібно ще врахувати передпокій і роздягальню.

Він зробив нові підрахунки і сказав, що план департаменту цілком правильний. В очах Бойла спалахнув зловтішний вогник. Рафтен, здавалося, був розчарований, не виявивши ніякого шахрайства.

— Тепер скажи, Яне: минулого року оціночний збір складав двісті шістдесят п'ять тисяч доларів, і ми вирішили внести до шкільного фонду по одному долару від кожної тисячі; цього року збір збільшено до двохсот дев'яносто однієї тисячі чотирьохсот доларів. Який же буде шкільний податок, якщо відраховувати так само по долару?

— Двісті дев'яносто один долар сорок центів, — відповів без затримки Ян.

Опікуни здивовано презирнулися.

Це був справжній триумф Яна. Навіть старий Бойл посміхнувся, а Рафтен, той просто-таки саяв, немов у цій перемозі була і його частка.

Відтоді Рафтен дивився на Яна якимось по-особливому. Ян тільки одного разу бачив на його обличчі такий вираз: коли той потискував руку відомому боксеру, котрий переміг у важкому матчі.

Зворотню дорогою Рафтен говорив із Яном, як із дорослим, про свого сина. Він довго обговорював з ним свою улюблену тему — освіту. Ян не знав, що, побачивши свого рославого сина переможеним, Рафтен знайшов лише одне слово собі на втіху: «Освічений...»

Отже, Рафтена нічого боятися. Але як бути із Семом? Йому дуже хотілося помиритися, але це здавалося все важчим і важчим.

Якось, погодувавши свиней, Сем поставив балії на землю. Тут звідкись вибігла Міні. Побачивши неподалік Яна, вона гукнула хлопчикам:

— Зробіть стільчик! Покатайте мене!

Сем і Ян боязко узялися за руки. Мала обхопила обох хлопчаків руками за шиї і прихилила їхні голови одна до одної. І тут Сем, посміхнувшись, сказав:

— Слухай, Яне, може, досить дутися?

— Я давно хотів... — запинаючись, мовив Ян. — Я почувуюся винним. Пробач мені!

— Пусте! — усміхнувся Сем. — Усе це через Гая. Хай йому біс! Тільки ніяк не збагну — я ж наче дужчий і більший за тебе, і вантаж піднімаю важкий, і роботу куди важчу за твою роблю, а ти мене, ніби лантух із стружками, шпурнув! Навчи мене, гаразд?

Частина третя

У лісах

І. ЗДРАСТУЙ, ЛІСЕ!

— Ви, здається, чимало часу витрачаєте на свої мандрі до табору і назад. Чом би вам не залишитися там назовсім? — як завжди, байдужливо сказав Рафтен, і невтямки було, говорить він серйозно чи кепкує.

— Та ми б тільки раді були, — пожвавився син.

— То що ж вам заважає? На вашому місці я б переселився туди та й квит.

— Добре, — зголосився Сем. — Ми охоче там оселимося.

— Тільки пам'ятайте, хлопці, — сказав Рафтен, — ви маєте щодня годувати і поїти худобу.

— І це ти називаєш «переселитися назовсім» — щодня чимчикувати сюди на роботу?

— Ні, Вільяме! — втрутилася місіс Рафтен. — Які ж це ка-нікули? Так не можна! Хтось зробить за них роботу. Нехай відпочинуть хоч місяць.

— Місяць? Це забагато.

— Та чом би й не дати їм відпочити як слід?

— Ну що ж, за місяць жнива. Вам доведеться попрацювати як слід. А зараз можете йти.

— Ура! — закричав Сем.

— Але я ще не скінчив, — увірвав містер Рафтен.

— Тату, дай нам твою рушницю! — попросив Сем.

— Послухай-но! Ви підете до лісу на два тижні. Але ніяких ночівок удома. Рушниці і сірників я вам не дам. Не хочу потім слухати ваших одмовок: «Не знали, що рушниця заряджена, отож перебили всіх птахів і білок, та й одне одного заразом». У вас є лук і стріли. Можете узяти, що хочете — хліб, м'ясо. Їжу готуйте собі самі. І дивіться, не підпаліть ліс! Якщо побачу пожежу, прийду з ременем і добряче оддухопелю.

Цілісінький ранок пішов на збирання. Керувала цим місіс Рафтен.

— Хто ж із вас буде куховарити? — запитала вона.

— Сем!.. Ян!.. — випалили хлопчики водночас.

— По черзі, — сказала місіс Рафтен, — день Сем, а день Ян.

Потім посипались настанови, як готувати каву, варити картоплю, смажити м'ясо.

— Приходьте по молоко щодня або через день, — запропонувала місіс Рафтен.

— Ні, ми краще будемо доїти корів тайкома просто на пасовищі! — вигукнув Сем. — Так буде по-індіанському.

— Стережіться, якщо я зловлю вас біля корів! — сердито пробурчав містер Рафтен.

— А можна нарвати в саду вишень і яблук? — запитав Сем.

— Беріть, скільки хочете.

— А картоплі?

— Можна.

— А яєць?

— Тільки не будьте зажерливими.

— А пряників з комори? Індіанці їх дуже любляють.

— Е-е, годі! Треба й совість мати! Так ви перетягаєте всі наші припаси. У вас уже й так усього повно: і ковдри, і сковорідки, і їжі вдосталь.

— До болота доведеться везти на візку, а потім міченою стежкою на своїх спинах, — сказав Сем.

— Дорога йде уздовж річки, — сказав Ян. — То, може, зробимо пліт, завантажимо усе і допливемо до дамби. Це буде по-індіанському.

— А з чого ви зробите пліт? — запитав Рафтен.

— Зіб'ємо кедрові колоди, — запропонував Сем.

— Ніяких цвяхів у моєму плоту! — сказав Ян. — Так індіанці не роблять.

— А я не дозволяю брати мої кедрові колоди, — сказав Рафтен. — Мені здається, що й клопотів менше, та й по-індіанському буде, якщо просто покласти клунки на спину і йти пішки. І ковдри свої не замочите.

Пліт вирішили не робити і пожитки звезли до річки, звідки починалася дорога до табору. Рафтен пішов проводити хлопців.

— Дайте мені теж що-небудь понести, — сказав він, напревеликий подив хлоп'ят, і звалив на свої широкі плечі добрячу половину вантажу.

Стежка тяглася недалеко, і достатньо було двічі сходити туди й назад, щоб перенести все.

— Ти, напевно, теж не проти залишитися з нами, гатату? — запитав Сем.

— Усе це мені нагадує перші дні в Сенгері, — замріяно сказав Рафтен. — Скільки ночей провели ми разом з Калемом Кларком на березі річки! Тоді навколо був ще густий ліс... А ви знаєте, як влаштувати постіль?

— Ні, не знаємо, — сказав Сем, підморгнувши Янові. — Покажеш нам?

— Ось повчіться, як треба. Де сокира?

— У індіанців немає сокир, — сказав Ян. — У нас є великий і маленький томагавк¹.

Рафтен усміхнувся, узяв великий томагавк і показав на ялицю:

— Ось вам буде чудова постіль, — і двома ударами повалив дерево.

Скоро поряд із ялицею лежав молоденький ясен, з якого Рафтен нарубав чотири жердини: дві — по сім футів завдовжки, і дві — по п'ять. З білого дуба Рафтен вистругав чотири кілочки.

— У якому місці влаштуєте постіль? — запитав Рафтен і раптом, немов йому сягнув якийсь здогад, сказав: — Може, ви не хочете, щоб я вам допомагав? Чи самі все зробите?

— Ні, ні, містере Рафтене! — жваво вигукнув Ян. — Ми дуже раді вашій допомозі. Ми ж не знаємо, як це треба робити по-справжньому! Здається, в книжці було написано, що найкраще місце для постелі — напроти дверей і трохи убік. Давайте перенесемо її сюди.

---

¹ Т о м а г а в к — бойовий топірець північноамериканських індіанців.

Рафтен забив у землю кілочки і помістив на них чотири жердини, які й склали основу постелі. Ян приніс оберемок зеленого віття, і Рафтен поклав його на раму. Вийшло щільне, м'яке ложе фут завтовшки.

— Ось так, — сказав Рафтен, — це і є справжнісінька індіанська перина — м'яка і зручна. Спати на землі небезпечно. Тепер дістаньте парусину, котру поклала вам мати. З неї зробіть запону над ліжком.

Ян стояв мовчки, чимось невдоволений.

— Поглянь на Яна, тату! — сказав Сем. — У нього завжди такий вираз обличчя, коли порушують правила гри.

— У чім річ? — запитав Рафтен.

— Уперше чую, щоб в індіанців у наметі були запони, — сказав Ян.

— А ти знаєш, що індіанці влаштовують «напинало від роси»?

— Так, — відповів хлопчик, здивований обізнаністю Рафтена.

— Ось подивися, як його треба робити, — сказав Рафтен.

Намірившись іти, Рафтен обернувся до хлопчиків і сказав серйозним тоном:

— Можете стріляти яструбів, ворон і сойок, бо вони винищують інших птахів. Зайців і єнотів теж дозволяю. Але не здумайте вбити білку або бурундука. То вже вам дістанеться на горіхи!

II. ПЕРША НІЧ І ПЕРШИЙ РАНОК

Дивне, незнайоме відчуття охопило хлопчиків, коли вони побачили спину містера Рафтена, коли той пішов додому. Нарешті його кроки віддаленіли, і лише тоді Ян і Сем справді повірили, що залишилися в лісі зовсім самі.

— Вогнище! — відразу кинувся Сем.

Ян узяв сухі палички, і за хвилину в типі палало багаття. Сем узявся готувати вечерю з «бізонового м'яса і лугового коріння» (яловичини з картоплею).

Вони усмак поїли і всілися один проти одного біля багаття. Дрімалося, розмова не клеїлася, а потім і зовсім стихла. Кожен поринув у свої думки.

Раптом од річки почувся сплеск.

— Мабуть, хохуля, — шепнув Сем, відповідаючи на запитальний погляд друга.

Удалині пролунало знайоме для вуха: «Уху-ху! Уху-ху!» Це була сова. Раптом над головами у гущавині пролунало довге завивання.

— Що це?

— Не знаю, — була відповідь.

Обом одразу стало моторошно. Сутеніло, згущувалася темрява, і таємничість ночі гнітила хлопчаків. Але жоден не запропонував повернутися додому: тоді їхньому табірному життю настав би кінець. Сем підвівся, підкинув поліно і, не знайшовши більше хмизу, вийшов з типі, буркнувши щось собі під ніс. Лише перегодом він зізнався, що йому довелося зробити неабияке зусилля, щоб вийти з типі у темряву ночі.

Сем приніс кілька гілок і прикрив за собою щільніше двері. У типі знову весело затріщав вогонь. Багаття стало трохи диміти, і Сем сказав:

— Може поправиш димовий клапан, у тебе це краще виходить?

Ян примусив себе вилізти з типі. Вітер посилювся і віяв тепер з іншого боку. Ян переставив жердини і запитав стиха хрипким голосом:

— Ну як?

— Трохи краще, — так само пошепки відповів Сем, хоча багаття продовжувало диміти.

Ян квапливо заліз досередини і щонайміцніше прив'язав двері.

— Давай підкинемо сушняку у вогонь і ляжемо спати, — запропонував Ян.

Хлопчики скинули куртки і вляглися, але сон чомусь не приходив. Ян був надто збуджений. Лише вогонь трохи заспокоював. Повіки сонно стулялися, але від щонайменшого шереху Ян здригався. Знадвору раптом почулося: тік-тік,

...Сутеніло, згущувалася темрява, і таємничість ночі гнітила хлопчаків. Але жоден не запропонував повернутися додому...

скрап-скра-ап!.. «Ведмідь!» — спросоння подумав Ян, але одразу ж зміркував, що це просто гілля дряпає брезент типі. Трохи пізніше він прокинувся від незрозумілої шурхотняви, яка лунала зовсім поруч. Затамувавши подих, Ян прислухався. Це, напевно, шкреблася миша. Ян щосили ляпнув по брезенту і зашикав, поки звірина не шугнула геть. Десь у верховітті дерев знову вчулося дивне завивання. У Яна аж волосся стало сторчма. Він простягнув руку і поворушив вуглини. Але все стихло, і Ян знову задрімав. Прокинувся він раптово і побачив, що Сем сидить на постелі і прислухається.

- Що там, Семе? — прошепотів хлопець.
- Хтозна. Де сокира?
- Тут, поряд.
- Я її покладу біля себе, а ти візьми великий ніж.

Нарешті сон зовсім зморив їх, і вони вже більше не прокидалися аж до ранку. Ян розплющив очі, коли яскраве сонце наповнило типі розсіяним світлом.

— Дятле, Дятле! Вставай! — весело гукнув Ян у вухо другові.

Сем ліниво відмахнувся, хоча й пам'ятав чудово, де він знаходиться.

— Семе, вставай. Ти сьогодні кухар і подаси мені сніданок у ліжко. Схоже, у мене теж розболілося коліно.

— Давай поплаваємо перед сніданком!

— Ні, дякую. Мені ніколи! Та й до того ж уранці вода холодна.

Ранок був свіжий і сонячний; ліс аж дзвенів од птаства. Коли Ян устав, щоб самому приготувати сніданок, він ніяк не міг збагнути, що ж наполохало їх минулої ночі. Йому хотілося знову почути те дивне завивання, щоб дізнатися, звідки воно чулося.

У кострищі знайшлося кілька вуглинок, які ще жевріли. Ян роздмухав вогонь, і за кілька хвилин у казанку кипіла вода, а на сковорідці смажилося м'ясо.

Сем лінькувато стежив за товаришем, раз по раз докидаючи жартівливо:

— Кухар з тебе пречудовий, але вогонь розвести ти не вмієш. Куди це годиться? — запитав він, коли з багаття просто на брезент з тріском полетіли іскри.

— А що ж робити?

— Ставлю кращу батьківську корову проти твого складаного ножа, що ти кинув у вогонь в'яз або тсугу.

— Ну то й що? — збентежено спитав Ян.

— Сину мій, — поважно просторікував Великий Вождь Дятел, — іскри можуть спалити типі. Береза, клен, ліщина і ясен ніколи не дають іскор. Суччя і коріння сосни теж, але вони димлять так, що... ну, ти сам знаєш, як вони димлять! В'яз, тсуга, каштан, ялина і кедр жадливо сиплють іскрами; ці породи не підходять для багаття. Більшість індіанців терпіти не можуть вогнища, яке тріщить і сичить: це може почути ворог. До того ж, такий вогонь може спалити постіль!

— Гаразд, дідусю, — сказав кухар, запам'ятавши все, що сказав Сем, і додав погрозово: — Досить вилежуватися, чуєш! — і він зачерпнув ковшем води.

— Це могло б налякати Великого Дятла, якби у Великого Вождя Кухаря була окрема постіль! Отож мені залишається лише презирливо посміхнутися, — поважно закінчив Сем свою тираду.

Побачивши, що сніданок готовий, він швидко схопився. Хлопчики смачно поснідали і весело підсміювалися зі своїх нічних страхів.

ІІІ. КУЛЬГАВИЙ ВОЇН І «КНИГА ВІДВІДУВАЧІВ»

— Послухай, Семе, а як щодо Гая? Може, покликати його?

— Давай. У школі або десь-інде я б не став дружити з ним, але в лісі стаєш лагіднішим, і утрюх таки краще, ніж удвох. І потім, ми ж прийняли його в наше плем'я.

— Я теж так думаю. Хай він почує наш клич.

Хлопчики видали довгий, пронизливий погук, чергуючи його з більш звичними звуками. Це був їхній умовний поклик,

на який завжди приходив Гай, якщо тільки він не порався по господарству і поблизу не вештався батько, щоб утримати його від утечі до індіанців. І невдовзі він уже був тут, розмахуючи гілкою над головою на знак своїх дружніх намірів.

Гай ішов поволі, і хлопчики помітили, що він дуже накульгує, спираючись на палицю, а ліва нога його обмотана ганчіркою.

— Гей, Гілко, що трапилося? Чи у тебе була сутичка з блідолицими?

— Та ні. Це я, замість того щоб згрібати сіно, катався верхи на граблях. Ось мені й дісталось від батька.

— А коли це було?

— Учора близько четвертої.

— От-от! Ми чули страшне завивання, і Ян сказав: «Денний потяг прийшов. Здається, спізнився сьогодні». — «Який там потяг, — кажу я, — швидше за все, це Гаю дали прочухана».

— Та воно вже, мабуть, загоїлося, — сказав Бойовий Вождь Гілка і став розмотувати пов'язку, під якою виявилася всього лише легка подряпина. Він дбайливо відклав ганчірку убік і відразу перестав шкутильгати.

Як чудово було вставати удосвіта! У гущавині пустували білки, довкола виспівувало птаство, а на маленькому ставку, куди індіанці чкурнули купатися, дика качка плеснула по воді крилами і, зі свистом розтинаючи повітря, зникла з очей.

— Що ти там знайшов? — запитав Сем, побачивши, як Ян уважно розглядає щось на березі.

Ян не відповів, і Сем, підійшовши, помітив, що той старанно замальовує слід, що його хтось лишив у грязюці.

— Що це? — знову запитав Сем.

— Не знаю. Надто широкий для хохулі, дуже пазуристий для кішки, малуватий для єнота і надто багато пальців для ондатри.

— То чи не приходив сюди банші?¹

Ян тільки посміхнувся у відповідь.

---

¹ Б а н ш і — лісовий дух, подібний до лісовика з народних повір'їв.

— Смійся, смійся! — поважно мовив Дятел. — Подивимося, що ти робитимеш, якщо він залізе до типі і засвистить у свисток на своєму хвості! Тоді залементуєш: «Де сокира?»

— А знаєш, схоже, це куниця, — не звертаючи уваги на Семові погрози, сказав Ян.

— Сину мій, Маленький Бобре! — вдоволено додав Дятел. — Я вже давно допетрав, що це слід куниці і хотів тобі підказати, але потім подумав: «Ніщо так не загартовує людину, як пошуки. Хай він сам здогадається».

Із цими словами Сем поблажливо поплескав по плечі Великого Маленького Бобра і схвально кивнув. Він не дуже розбирався в слідах, але продовжував базікати:

— Маленький Бобре! Ти чудово читаєш сліди і скажеш по них відразу, що діялося вночі. Бути тобі слідопитом у нашому племені! Але міркуєш ти погано. Землі, якими володіє наше плем'я, кам'янисті або порослі травою, і сліди можуть відбитися лише на березі річки. Якби я був слідопитом, то початок і кінець стежки я б змащував глиною.

— Чудово, Семе! Мені це навіть і на думку не спало.

— Сину мій, думати уміє тільки Великий Вождь Дятел, а простолюд — ти і Гілка — виконує накази.

Хлопчики взялися до роботи. Вони розчистили стежину і покрили її товстим шаром глини, потім у кількох місцях на березі влаштували такі самі невеликі майданчики, які одним кінцем примикали до лісу, а другим — до чагарника Бернсів.

— Ну от, — сказав схвально Сем, — тепер у нас буде така сама книга для відвідувачів, яку завів Філ Лірі, коли збудував собі цегляний будинок. Кожен, хто приходив до нього, записував, якщо тільки умів писати, щось на зразок «Найщасливіші незабутні відвідини». У нашій книзі розписуватиметься кожен, у кого є ноги.

— Давайте зробимо таку саму біля типі, — запропонував Ян.

Потім хлопчики роззулися, кожен полишив слід своєї босої ноги, і Ян замалював їх у записник. Усі три сліди були зовсім різні.

— Ви хіба ночуєте тут? — здивувався Гай, помітивши в типі постіль і казанки.

— Так.

— Я теж хочу з вами! Якщо тата не буде, я втечу з дому.

— Та ти тільки натякни батькові, що старий Рафтен погнав тебе звідси, то він сам приведе тебе сюди!

— Ми, мабуть, уміщатимемося всі троє на цьому ложі, — зауважив Третій Бойовий Вождь.

— Навряд, — сказав Великий Вождь Дятел. — Адже Вождь Гілка отримав перший приз у школі як найбільший нечупара. Ти можеш зробити собі окрему постіль з іншого боку багаття.

— А я не знаю як.

— Ми тобі покажемо, тільки принеси їжі і ковдру.

Скоро хлопчики влаштували ще одне лігво, але Гілка все не йшов. Тільки коли сонце сіло, Гай знову обмотав собі ногу і пошкандибав додому, сказавши, що скоро прийде. Але хлопчики знали, що не побачать його до завтра.

Після вечері вони довго обговорювали, чи повторяться їхні нічні страхи. Десь у гіллі гухала сова. Хлопчики сиділи біля вогнища до смерку, потім лягли спати, вирішивши, що їм тепер нічого не страшно. Вони вже майже заснули, коли у лісі почулося дике ревище, немов вив «вовк із хворою горляною», і слідом за цим почулися якісь відчайдушні крики. Хлопчики нажахано схопилися. Раптом зовсім поряд пролунав тупіт ніг, і з гучним криком «Се-еме!» хтось став шарпати двері типі. За мить усередину влетів неабияк переляканий Гай.

Знову розвели вогонь. Трохи заспокоївшись, Гай розповів ось що. Батько відіслав його спати, а коли в будинку все стихло, хлопець узяв із собою ковдру і виліз через вікно. Біля типі Гай надумався було повити вовком, щоб налякати хлопчиків, але сам злякався свого завивання, а коли на додачу звідкись із верхів'я пролунав у відповідь сурмовий погук, він настрахано кинув свої пожитки і з волянням про допомогу кинувся бігти.

Хлопчики запалили сушняк і подалися на пошуки загублених речей. Ковдру знайшли неподалік. Повернувшись, вони влаштували Гаю лігво, і за годину в типі запанувала тиша.

Уранці першим устав Сем. Обстеживши «книгу відвідувачів» біля типі, він гукнув:

— Яне, йди-но сюди!

— Це ти мене кличеш? — невдоволено буркнув Ян.

— Так, Великий Вождю! Хтось приходив до нас уночі. Ось сліди.

— Чиї вони, як гадаєш?

— Ось ці — від чобіт батька, а це — від черевиків матері. Я добре знаю їхні сліди. Давай подивимось, звідки вони ведуть.

Сліди вели від будинку Рафтенів до типі й назад. Пізно ввечері батько з матір'ю, видно, приходили перевірити, чи все у хлоп'ят гаразд. Зачувши рівне дихання сплячих, батьки тишенько пішли назад.

Наступного ранку рада племені ухвалила, щоб Третій Вождь Гілка був кухарем і приготував снідання. Гай щось бурчав собі під ніс, коли його примусили гарненько вмитися. Він узявся куварити з великим завзяттям, якого, правда, ледве вистачило на годину. Потім він уже не вбачав у цьому ніякого задоволення і, вочевидь, зрозумів, як багато для нього робиться удома.

До обіднього столу Гай поставив немиті тарілки і пояснив, що якщо їх не плутати, то нічого страшного в цьому немає. Він поскаржився, що його знову непокоїть нога, але, коли всі троє подалися на полювання, Гаю відразу полегшало.

— Дивіться, он червона пташка! — гукнув він, побачивши на гілці кардинала, що виблискував на сонці барвистим оперенням. — Я його зніму першою стрілою! — і він вхопився за лук.

— Послухай, ти, Дубова Голово, — сказав Сем, — не здумай стріляти співочих птахів! Це погана прикмета. Дуже погана. Вона принесе нам лихо. Бо страшнішого лиха, ніж батьківський пасок, я не знаю.

— Яка ж тоді радість гратися в індіанців, якщо не можна стріляти? — запитав Гілка.

— А ти стріляй ворон, галок, якщо хочеш. Можеш байбаків...

— Я знаю, де живе байбак, здоровезний, як ведмідь! — сказав Гай.

Ян і Сем розреготалися.

— Смійтеся, смійтеся! — сказав Гай. — У нас у полі, де росте конюшина, байбак вирив таку нору, що в неї провалилася косарка, і тата відкинуло так далеко, як звідси до річки!

— А коні вибралися з нори?

— Вибралися! Тільки косарка зламалася. Ви б послухали, як батько лаявся! Він обіцяв чверть долара, якщо я зловлю байбака. Я поставив біля нори капкан, але хитра звірина щоразу виривала собі новий хід.

— І він і досі живе у вас у полі? — запитав Другий Бойовий Вождь.

— Напевно. Він уже з'їв половину конюшини.

— Давайте зловимо його! — сказав Ян.

— Я якось його бачив. Здоровезний, як теля, старий уже, весь сивий.

— Добре б підстрелити його! — сказав Сем. — На нього варто полювати. Може, тоді твій батько дасть кожному по чверті долара?

— Погано ти знаєш мого батька, — посміхнувся Гай.

Хлопчики пішли на поле, де росла конюшина.

— Ну, де ж твій байбак? — запитав Сем.

— Тут.

— Я його не бачу.

— Але він завжди тут сидить!

— Тільки не зараз.

— Це вперше, що його не видно. Напевно, нас злякався. Він знаєш який? Вищий за той пеня!

— Ось його слід, — сказав Дятел, показуючи на сліди, які він щойно непомітно зробив рукою.

— Ось, бачиш! — зрадів Гілка. — А що я казав!

— Та й справді! А корів він у вас не крав? І як це ви не боїтеся жити з ним поряд?

IV. «БИТВА» З БЛІДОЛИЦИМИ

— Я знаю, де лежить зрубана береза. Кому потрібна кора?
— Мені, — сказав Маленький Бобер.
— Ні, мабуть, зараз не вийде. Дерево лежить саме коло чагарника, а там батько ходить.

— Якщо ми хочемо влаштувати справжній набіг, треба напаси на поселення блідолицих біля річки і дістати молока, — сказав Старший Вождь. — Наші запаси скінчилися. І добре б дізнатися, що у них новенького.

Заховавши стріли, лук і головні убори, хлопчики, забувши про відро для молока, подалися міченою стежкою. Вони йшли, як індіанці, вервечкою, ставлячи носки всередину, мовчки показуючи на сліди і вдаючи, що їм загрожує страшна небезпека.

Ховаючись за огорожею, індіанці прокралися до сараю. Двері були прочинені, робітники поралися кожен коло свого діла. З двору в сарай забрело поросля. Якийсь час було чутно, як воно вовтузилося там, потім почувся дзвінкий удар, пронизливе верещання, і голос Рафтена промовив: «Хлопчиськам слід було б не байдикувати, а пасти свиней!»

Індіанці поквапилися чкурнути геть. Вони сховалися в підвалі і влаштували військову раду.

— Великі сенгерські вожді! — почав Ян. — Я беру три соломинки: довга — для Дятла, середня — для Маленького Бобра, а коротка, з тріщиною на верхньому кінці, — для Гілки. Дивіться, я кидаю їх. Куди вони впадуть, туди кожен і повинен іти. Так чинять індіанці!

Соломинки впали. Сему припало йти на ферму, Яну соломинка вказала шлях дещо правіше, а Гаю треба було йти додому.

— Ось, Гілко, ти чимчикуєш до себе. Так указала соломинка.

— Я не вірю в такі нісенітниці! — образився Гілка.

— Не послухатися — справа небезпечна. Це може обернутися лихом.

— Ну й нехай, я все одно не піду, — уперто твердив Гай.

— Моя соломинка показала на будинок, отже, мені йти по молоко.

— Я залишаюся з вами, — знову сказав Гай. — Ми з Яном підемо в садок і нарвемо вишень. Мені це не первина!

— Давайте зустрінемося на узліссі, і хай кожен принесе те, що дістане, — сказав Перший Бойовий Вождь.

Сем став обережно пробиратися до льоху. Одне вікно, що виходило в закут двору, було відчинене, і Сем легко проліз до прохолодного приміщення. На полицях довгими рядами стояли бідони. Сем зняв кришку з одного, в якому, він знав напевно, було вранішнє молоко, нагнувся і зробив чималий ковток. Облизавши губи, індіанець згадав, що забув узяти з собою відерце. Він неабияк засмутився, але одразу ж пригадав, де можна роздобути таке саме. Нечутно ступаючи сходами, проминувши першу і сьому сходинки, які були жакливо скрипучі, як це він з'ясував ще бозна-коли, бігаючи сюди по молочний цукор, Сем підкрався до дверей і, просунувши лезо ножа, відкинув гачок. Прислухавшись і не помітивши нічого підозрілого, він увійшов до порожньої кухні і взяв із комори чималий шмат пирога і бляшане відерце. Він знову використав свій ніжик, зачинивши ним двері на гачок, щоб ні в кого не виникло ніякої підозри, і, прихопивши здобич, зник.

Дятел був переконаний, що його ніхто не бачив. Але коли наступного разу він повторив набіг на льох, то знайшов там записку:

Ворогам-індіанцям!

Коли наступного разу ви влаштуєте набіг на наше поселення, поверніть відерце і не забувайте закривати бідони з молоком.

Тим часом Ян скрадався уздовж паркану. Навколо росло багато зелені, але індіанець прусувався майже поповзом.

Він уже майже дістався саду, коли почув за собою шерех і, озирнувшись, помітив Гілку.

— А ти чого плентаєшся за мною? — пошепки запитав Ян. — Адже тобі соломинка вказала в інший бік. Так нечесно!

- Ну й нехай. Мені байдуже, я додому не піду!
- Ти не маєш права йти за мною!
- Це ти йдеш туди, куди я хотів — до вишняка.
- Вишні — онде, а я пробираюся до яблунь.

Коли Гай сховався за кущами, Ян поповз далі. За кілька кроків індіанець помітив попереду жовте око, яке впритул дивилося на нього. Це виявилася курка, яка, примітивши індіанця, із голосним кудкудаканням кинулася геть. Ян побачив дюжину яєць: деякі більші, інші дрібні.

«Соломинка знає, де курка несеться!»

Він зібрав яйця в шапку і попрямував до узлісся, де мав зібратися їхній гурт.

Не встиг Ян відповзти трохи, як неподалік почулося люте гавкання і волення про допомогу. Ян обернувся і побачив, як Гай дереться на дерево від старого пса Кепа. Ян кинувся на допомогу; Кеп відразу впізнав його, замовк, але, мабуть, так і не зрозумів, чому його прогнали, коли він чесно виконував свій обов'язок сторожа.

— Ось бачиш! Тепер будеш зважати на те, куди соломинка вказує. Якби не я, тебе б уже схопили і кинули свиням на по-талу.

— Якби не ти, усе було б гаразд. Чи й не сторож — старий псюра! За хвилину я б сам зліз і випустив з нього дүх!

— Овва! Кепе! Ану йди-но сюди!

— Та ну тебе, зараз ніколи, наступного разу. Давай краще розшукаємо Сема.

Навантажені своєю здобиччю, індіанці благополучно повернулися до табору.

V. ОЛЕНЯЧІ ЛОВИ

Того вечора індіанці влаштували бенкет. Спати вони лягли, як завжди, і ніч минула без особливих тривог. Правда, удосвіта всіх розбудив Гілка. Йому здалося, що десь поблизу бродить ведмідь. Але все було набагато простіше: Сем уночі скрипів зубами.

Ян обстежив «книгу відвідувачів» і закричав радісно:

— Семе! Гілко! Я знайшов слід оленя!

— Таке скажеш! — гукнули йому лінькуваті індіанці з типі. — Та то, мабуть, собака навідався.

Ян уперто стояв на своєму, і Гай нарешті сказав тихенько Семові:

— Якщо вже він так наполягає, ми повинні йому допомогти вполювати цього «оленя». — І він підморгнув Семові, щоб той Яна кудись відвів.

Сема не довелося довго вмовляти.

— Давай подивимось, куди пішов твій олень, — запропонував він Янові.

Коли вони відійшли, Гай розшукав шматок мішковини, напхав його ганчірками, щоб вийшла подоба оленьчої голови. Потім насадив це опудало на палицю, увіткнув дві деревинки замість вух, вугіллям зробив очі, ніс і навкруги очей зробив кола мокрою глиною. Глина скоро висохла і стала білою. Сховавши «оленя» в кущах, Гай кинувся щодуху за Яном і Семом.

— Семе! Яне! Там олень! — волав він.

Гай навряд чи переконав би Яна, якби Сем не вислухав цю новину з особливим інтересом. Індіанці кинулися назад, схопили луки і стали скрадатися до того місця, де Гай бачив оленя.

— Оно, погляньте! Хіба це не він шурхотить у кущах?

Ян аж тремтів від азарту.

— Стріляй! Стріляй! — підохочували Сем і Гай.

Ян здивувався, чому ж його супутники не стріляють. Обернувшись, він побачив, що вони аж качаються од сміху. Тоді Ян підійшов ближче до «оленя» і все зрозумів.

— Ну що ж, я його вполюю для вас! — гукнув він і послав стрілу в оленьчу голову.

Стріла пройшла близько, але не поцілила.

Услід за ним вистрелили Сем і Гай. Стріла Сема потрапила «оленю» просто в ніс. Скоро вся голова опудала була утикана стрілами.

За обідом Ян сказав Гаю:

— Слухай, Гілко, зазвичай ти не надто розумний, але цього разу ти придумав хорошу штуку.

Після обіду Ян узяв старий мішок три фути завдовжки і набив його сіном. Потім зробив маленький мішок із вигином угорі, теж набив його сіном і пришив довгою кістяною голкою до більшого. Вийшов тулуб із головою. Тепер треба було зробити ноги. Ян зрізав чотири соснові палиці й устромив їх у мішок. Із двох деревинок він вистругав вуха, начорнив вугіллям очі, ніс і обвів усе це глиною, як зробив Гай. І нарешті обабіч він намалював чорні плями. Вийшло опудало, яке й справді трохи скидалося на оленя.

— Ну от, — сказав Ян, коли все було готово, — тепер ви чекайте тут, а я піду заховаю «оленя».

Ян побіг у гущавину, потім завернув праворуч, сховав опудало в кущах і повернувся з того ж самого боку, куди пішов.

— Готово! — сказав він. — Полювання починається.

Індіанці, озброєні луками, вирушили вперед.

— Хто знайде оленя, отримає десять очок і стрілятиме першим. Якщо схибить, другий підходить на п'ять кроків ближче і стріляє; якщо й він не вцілить, третій підходить ще на п'ять кроків. І так доти, доки хтось не вполює оленя. Тоді всі стріляють звідти, звідки пустили останню стрілу. Постріл в серце дорівнює десяти очкам; у сіре поле — п'яти, це вважатиметься раною. Якщо ніхто не потрапить в серце — мені двадцять п'ять очок. Хто перший побачить оленя, ховатиме його наступного разу. Кожен стріляє по дванадцять разів.

Два мисливці кинулися на пошуки. Сем дивувався, чому цей олень не залишив слідів. Гай ліз у самісіньку гущавину чагарів. Маленький Бернс не відзначався ні силою, ні великим розумом, але його свинячі очиці ухитрялися бачити дуже далеко.

— Он він! — переможно закричав Гай і показав, де за сімдесят п'ять ярдів з кущів стирчало вуха і частина голови.

— Гілці десять очок! — записав Ян у зошиті.

Гая розпирало від гордощів.

— Я б міг його побачити ще раніше, якби... якби... він був... якби мені пощастило.

Гай натягнув лук і вистрілив, але стріла пролетіла трохи більше половини відстані.

— Я можу підійти на п'ять кроків, — зауважив Сем. — Якої довжини кроки, нічого не сказано?

— Ні.

— Гаразд. — І Сем став стрибати, як кенгуру.

За свої п'ять кроків він просунувся ярдів на десять. Завернувши трохи вбік, він вибрав місцину так, що йому чудово було видно всю оленячу голову. Сем пустив стрілу і промагнувся. Тепер Гай мав право наблизитися на п'ять кроків. Але він теж не поцілів. Нарешті з тридцяти ярдів Сем улучив у сіре поле.

— Оце постріл! Справжня рана! Великому Вождю Дятлу п'ять очок! — вигукнув Ян. — Тепер усі стріляємо з цього місця, і я з вами!

Полетіли стріли. Дві чи три поцілили в стегно оленя, декілька стріл потрапили в дерево, що стояло на півдорозі до опудала, дві проткнули йому ніс. Потім пролунало гучне «ура» — це стріла Гая вразила оленя просто в серце. Полювання скінчилося. Індіанці зібрали стріли і почали підраховувати, скільки очок випало на частку кожного.

Переможцем був Гай — двадцять шість очок: десять — за пробите оленяче серце, п'ять — за рану і одне очко — за подряпину. За ним ішов Сем, якому вдалося двічі поранити оленя і двічі завдати незначних подряпин. Усього в нього набралось дванадцять очок.

Олень, пронизаний стрілами, нагадував старого дикобраза, а Гай відчував себе на сьомому небі від щастя.

— Бачу, що мені доведеться повчити вас, як полювати на оленя, — поважно мовив він. — Наступного разу я поцілю в серце з першого пострілу!

Гаю дуже сподобалася нова гра. Тепер була його черга ходити опудало, і він помчав у гущавину, намисливши розіграти товаришів. Він заховав оленя далеченько від типі і вибіг зовсім з іншого боку, гукнувши: «Готово!» Мисливці довго блукали в пошуках оленя, але так і не знайшли його.

Знову Гая аж розпирало від гордошів.

- Це найкраща гра в світі! — сказав він.
- Послухай, Бобре, а чи не здається тобі, що олень має залишати сліди? — сказав Сем.
- Якби ж сніг чи що, тоді все просто... — сказав Гай.
- Я придумав! — зрадів Ян. — Ми нарвемо папірців і влаштуємо паперовий слід!
- Оце здорово!

Індіанці кинулися до типі, зібрали увесь папір, роздерли його на клаптики і склали в мішечок, звідки через дірку папір сипався на дорогу.

Оскільки востаннє ніхто не знайшов оленя, Гай знову мав право ховати опудало. Він зробив великий гак і так заховав оленя, що хлопчики тільки натрапивши випадково на опудало, помітили його. Сем одержав десять очок за знахідку. Він вистрелив і промахнувся. Ян зробив свої встановлені п'ять кроків, але так квапливо пустив стрілу, що теж не поцілів. Гаю випало стріляти з п'яти кроків, і він, звичайно, всадив стрілу просто в саме серце. Успіх зовсім запаморочив Гілці голову. Він так розхвастався, що два інші вожді вирішили встановити нове правило: «Стріляти не ближче, ніж за п'ятнадцять кроків».

Гра ставала дедалі цікавішою і була вже схожа на справжнє полювання. Гаю кілька разів удавалося так заховати оленя, що його ледве знаходили. Одного разу він вивів сліди до ставка і поставив опудало зовсім відкрито, але на протилежному березі. Хлопчики відразу побачили оленя, але відстань до нього була така велика, що треба було або зайти глибоко у воду, або стріляти через ставок. Тому переможцем знову вийшов Гай. Скоро вожді виставили ще одну умову: не ховати оленя на скелі або серед каміння, щоб не втрачати і не ламати стріл.

Вони так захопилися, що скоро весь ліс був засипаний паперовими «слідами», і не було ніякої можливості відрізнити старі від нових. Ця обставина загрожувала покласти край грі. Правда, Ян знайшов вихід — він запропонував користуватися кольоровим папером. Але скоро його запаси вичерпалися. І тут несподівано хлоп'ята побачили старого Калеба. Кожно-

го разу він з'являвся ніби випадково. Хлопчики завжди раділи його приходу, бо він часто давав їм дуже слушні поради.

— Бачу, у вас тут і дичина є, — сказав старий, кивнувши у бік «оленя», який стояв кроків за сорок від хлоп'ят. — Ач, як живий! Добре зробили! Молодці!

Калєб весело сміявся, коли хлопчики розповідали йому про своє полювання, і уважний спостерігач одразу помітив би, як він ще більше зацікавився грою, дізнавшись, що не Сем Рафтен був найуспішнішим мисливцем.

— Молодець, Гаю Бернсе! Колись і я з твоїм батьком полював на оленів біля цієї річки.

Хлопці розповіли йому про свої труднощі зі слідами. Калєб замислився і мовчки став розпалювати люльку.

— Послухайте, — сказав він нарешті, — чом би вам замість паперу не взяти пшеничне чи кукурудзяне зерно? Це куди краще. Сьогодні ви розкидаєте його, а назавтра птахи і білки все підберуть, до єдиного зернятка.

Усім дуже сподобалася ця вигадка, і невдовзі Сем приніс невелику торбинку кукурудзяного зерна.

— Хочте, я разок побуду «оленом»? — запропонував Калєб. — Дайте мені п'ять хвилин, а потім шукайте. Ви побачите, як справжній олень бігає лісом.

Калєб узяв опудало і сховався в гущавині. П'ять хвилин по тому, коли індіанці пішли по сліду, він повернувся на колишнє місце. Нелегко було йти по цьому сліду. Спочатку він ішов прямо, потім описав коло і повернувся назад, майже перетинаючи свій шлях. Але Ян сказав:

— Ні, він не перетинає колишній слід.

— Куди ж міг сховатися олень? — Сем довго блукав туди й сюди і нарешті заявив, що слід надто вже широкий, наче подвійний.

— Я знаю! — вигукнув Гай. — Олень повернув назад.

Калєб примовчував. Ян придивився до сліду і знайшов те місце, де він роздвоювався. Знаючи загальний напрямок, Гай уже не дивився на землю. Він побіг уперед, за ним — Сем. Але Гай, щоб не збитися зі шляху, все ж таки озирався назад, на Яна, який вивчав сліди.

Мисливці не дійшли й до дальніх кущів, коли Ян знайшов новий поворот. Слід знову повертався на колишнє місце. Ян озирнувся навсібіч і раптом помітив оленя, що лежав у траві.

— Олень! — радісно вигукнув Ян.

Коли всі підбігли ближче, то побачили, що Ян послав стрілу просто в саме серце оленю.

VI. БОЙОВИЙ УБІР, ТИПИ І ПОДВИГИ

— За сорок кроків — і так влучно! Індіанці сказали б про цей постріл «гран ку». — Калєб був дуже задоволений, зовсім як тоді, коли він добув вогонь тертям. — О, це великий подвиг! Індіанці називають велику перемогу просто «ку», а великий подвиг «гран ку». Цього вони, напевно, навчилися у канадських французів. Кожен індіанець вів особливий рахунок своїм «ку», і за кожен подвиг мав право устроїти в свій головний убір ще одне орлине перо, а в разі особливо-го успіху — з червоним забарвленням по краях. Принаймні так було раніше. Тепер же ніхто не пам'ятає старих звичаїв, і будь-яке перо, що його знаходить індіанець, він встромляє в убір.

— Вам подобаються наші головні убори? — запитав Ян.

— Ви, мабуть, ніколи не бачили справжніх. По-перше, всі пера мабуть бути білими з чорною облямівкою, і прикріплювати їх треба на м'якій шкіряній шапці не туго, а вільно. На стрижні кожного пера є шкіряна петелька, за яку воно кріпиться поворозкою до шапочки, а посередині протягують тасьму, щоб пера трималися прямо. На кожному пері робляться позначки, як його було добуто. Якщо індіанцю вдавалося захопити коня, то на пері малюють підкову. Я знав одного індіанця, у якого на пері було десять підков: він зумів в одній сутичці здобути десятеро коней із стану ворога.

— Як би я хотів пожити серед індіанців! — зітхнув Ян.

— Ти б швидко втомився, — сказав Калєб. — Мені випало жити з ними. Жодної хвилини спокою, повсякчасні сутички, голод! Е ні, з мене досить...

— Скажи, Калебе, — увірвав балачки старого Гай, який ніколи не називав його «містер Кларк», бо приятелював із ним, — за полювання індіанці одержують пера?

— Хіба ти не чув, що я сказав про постріл Яна?

— Дурниці! Я стріляю краще за Яна! У нього це випадково вийшло. В індіанців усі пера дісталися б мені!

— Ну, це ще ми побачимо, — усміхнувся Старший Вождь.

— Давайте влаштуємо все по-справжньому, — втрутився Ян. — Хай містер Кларк покаже нам, які убори в індіанців, і ми носитимемо стільки пер, скільки вчинимо подвигів.

— А які ж це будуть подвиги? — уточнив Каліб.

— Хто швидше пробіжить, або краще за інших пропливе, або вистрелить влучно — та чи мало у нас занять!

— Ну що ж, добре!

Каліб став показувати хлоп'ятам, як робити бойовий головний убір. Замість шкіряної шапочки він узяв наголовок старого фетрового капелюха, а орлині пера замінив білими гусячими, які підрівняв і зробив їм чорну облямівку. Але коли стали обговорювати, кого і за які справи винагороджувати, хлопці затіяли суперечку.

— Якщо Гілка принесе із саду вишень і його не схопить Кеп, він отримає перо з червоним волосяним пучком, — сказав Сем.

— Ти ба який хитрий! А чи наважишся вкрасти курча з нашого сараю? — докинув Гілка.

— Я ніколи не краду курчат! Бідолаха, ти, напевне, забув, що перед тобою — благородний індіанець, Великий Вождь? Пригадай, що твій скальп усе ще належить мені і Бобру! — І Сем страхітливо витріщив очі й боком посунув на Гая.

Ян зиркнув на Калеба, який, здавалося, нічого не чув; але він завважив у його очах хитрі вогники.

— Ходімо до типі, — запропонував Ян, — тут надто спекотно. Заходьте сюди, містере Кларку.

— Хоча там у вас і затінок, але все одно задушливо. Підніміть край запинала — повітря буде більше.

— Хіба індіанці так роблять?

— Авжеж. Як тільки вони не влаштовують свою типі!

Отим-то й зручні їхні житла. Сорок градусів морозу або п'ятдесят спеки, а індіанцю в типі хоч би що! Окрім того, вони уміють передбачати погоду. Скільки разів я прокидався ночами і чув поблизу: тук-тук-тук! Дивовижно! Жінки опускали краї типі і глибше забивали кілочки. І невдовзі насувалася гроза. Як вони дізнавалися, що буде негода, я ніяк не міг збагнути! Одна стара казала, що їй підказував це койот, який завжди починав якось особливо завивати; а інша твердила, що вона бачила це у барвах призахідного неба. Може, воно й так. Отож і ви, хлопці, приглядайтеся довкола, що і як.

— І що — вони ніколи не помиляються? — запитав Малий Бобер.

— Чому ж? Трапляється, але не так часто, як білі.

Калєб показав, з якого боку треба підняти напинало. У типі відразу стало прохолодніше.

— Щоб знати, звідки вітер, послиньте пальця і підніміть його. Відразу з навітряного боку відчуєте холодок і тоді вже димові клапани повернете правильно.

— Розкажіть про бойові головні убори, — попросив Ян. — Що ми можемо зробити, щоб заслужити пера?

— Бігайте, плавайте, стріляйте з лука. Якщо ваша стріла пролетить двісті ярдів, значить, ви поцілили бізона. Такий стрілець отримує вищу нагороду.

— Невже «гран ку»?

— Саме так. А якщо стріла пролетить п'ятдесят ярдів, значить, впольовано оленя. Цей постріл ми назвемо просто подвигом — «ку». Якщо ви за п'ятдесят кроків вразите опудало просто в серце з першого пострілу, це означатиме великий подвиг. Того, хто не промахнеться за сімдесят п'ять кроків, байдуже, з якої спроби, я назву кращим стрільцем. Якщо за сорок кроків ви поцілите в десятидюймове очко двічі з трьох разів, то не зганьбитесь навіть перед індіанцями, хоча вони й не стріляють по мішені, а тільки по дичині. Я бачив, як мідночервоні малюки стріляли в метеликів. Потім вони влаштовували змагання — хто пустить разом більше стріл. П'ять стріл у повітрі — уже добре! Значить, людина швидко і далеко стріляє. Тільки один раз за своє життя мені пощастило бачити,

як пустили відразу вісім стріл. Тоді всі назвали це «великим чаклунством». Але пустити сім стріл — теж дуже почесно.

— Містере Кларку, а в індіанців є якісь ігри? — запитав Ян.

— Скажімо, як вони випробовують гостроту зору?..

— Тут уже я вам покажу! — поквапився встряти Гай. — Я ж перший побачив тоді оленя...

— Ану цить, Гаю! — гукнув Ян.

Зловісний звук «дзи-ит, дзи-ит» примусив Гілку обернутися. Він побачив, як Сем, щедро поливаючи водою величезного ножа, гострив його об камінь і хижо позирав на білявий чубок Гая.

— Оце вже час... — сказав стиха Сем наче сам до себе.

— Хлопці, та ви що, їй-бо? — вжахнувся Гай.

Але, поглянувши на Яна і вловивши на його обличчі усмішку, він відчув полегшення, хоча обличчя Дятла не відчувало нічого доброго.

— А ти чом не допомагаєш мені? Чи не хочеш мати свою частку, Маленький Бобре? — процідив Дятел крізь зуби.

— Я гадаю, зараз ми облишимо його, але якщо Гілка знову розпустить хвоста, то знімемо скальп без ніякого жалю, — відповів Ян.

Каліб зиркнув на хлопців і перевів на інше:

— Ось яку гру я вам запропоную. На землі або на шкурах треба намалювати два квадрати, розкреслені на двадцять п'ять маленьких квадратиків. Один гравець бере п'ять горіхів або камінчиків і кладе їх у квадрати. Потім другий дивиться, як розкладено ці фішки, поки інші співають коротеньку пісеньку. Потім квадрат із фішками закривається, і другий гравець з пам'яті має розкласти в іншому квадраті камінчики так, як вони лягли у першому.

— Ну, це як двічі по два... — почав було Гай. Але Сем одразу ж смикнув його за чубок.

— Дивись, як би тобі не застудитися та не врізати дуба без скальпа, — сказав Дятел з крижаним спокоєм.

— Є й інша гра, — незворушно продовжував Каліб. — Індіанці виготовляють два шестидюймові квадрати з білого де-

рева і на кожному малюють зайця. Потім на одному квадраті в різних місцях приколюють шість чорних кружечків по півдюйма в поперечнику і відносять цей квадрат за сто кроків. Гравець бере порожній квадрат і наближається до першого квадрата доти, доки не зможе на своєму приколотити кружечки на тих самих місцях. Якщо він побачить їх за сімдесят п'ять кроків, значить, він молодець, якщо за шістдесят — похвально, але менше п'ятдесяти — це вже нікуди не годиться.

— Ось побачите, я...

Гілка хотів щось сказати, але тут Сем так страхітливо рикнув, що бідолашний Гай не зронив більше жодного звуку.

— В індіанців було ще два способи випробувати гостроту зору, — вів далі Каліб. — Старий індіанець показував хлопцям сузір'я, в якому багато маленьких зірок (індіанці називають його «Гроно»), і питав, скільки в ньому зірок. Деякі могли побачити п'ять або шість, а дехто й сім. Хто бачив сім, у того дуже гострий зір. Сузір'я Плеяд можна помітити тільки зимовими ночами, а ось Велику Ведмедицю можна бачити цілорічно. Індіанці називають її «Горбата Спина». І старі питають у хлоп'ят: «Ти бачиш Стару (це друга зірка від кінця) з дитиною на спині»? Замолоду мені нічого не варт було роздивитися маленьку зірочку, що притиснулася до великої.

Каліб вийшов з типі, і одразу ж хлопчики почули його голос:

— Гей, Яне, Гаю! Ходіть-но сюди!

Усі підбігли до нього.

— Ось ми щойно говорили про гарний зір. Ну, а хто скаже, що ото таке?

Каліб показав на конюшинове поле.

— Наче ведмежа...

— Байбак! Це наш байбак! — вигукнув Гай. — Треба його підстрелити! — і він помчав по свій лук.

Індіанці щодуху кинулися в поле. Хоч як вони не старалися скрадатися, але все-таки звірок почув якісь звуки і нашорошив вуха. Він сів на задні лапи, вайлуватий, незграбний, здалека нагадуючи ведмежа.

Хлопчики стали в ряд, як на старій картинці, що зображає битву біля Креси. Постріл — і всі три стріли пролетіли мимо. Байбак одразу ж шмигнув до себе в нору.

VII. ЖИТТЯ У ТАБОРІ

- Як спалося, Семе?
- Очей не склепив.
- Я теж. Цілу ніч дрижаки ловив. Накрився ще однією ковдрою — і все одно не зігрівся.
- Відсиріло, чи що?
- А як ти спав, Гілко?
- Чудово!
- А туман не заважав?
- Анітрохи.

Наступної ночі ще відчутніше дошкуляло. Гай спав як убитий, а Сем із Яном знову цокотіли зубами до ранку. Сем встав, коли ще й не світало.

— Мені це набридло! Жарти жартами, а якщо доведеться так тремтіти щоночі, то хай йому грець, піду додому і квіт.

Ян промовчав. Він був похмуріший за хмару.

Сонце розвіяло їхній кепський настрої, але все-таки хлопчики ніяк не могли налаштувати себе на наступну ніч.

— І що воно таке? — запитав Маленький Бобер. — Кидає то в холод, то в жар. Може, вся штука в тім, що ми п'ємо болотяну воду? Або Гай нікудишньо куховарить?

— Схоже, у нас цинга: надто вже м'ясом обжираємося... Треба порадитися з Калєбом.

Опівдні Калєб сам навідався до табору. Він мовчки вислухав Яна і запитав:

- Ви просушуете ковдри відтоді, як живете в лісі?
- Ні, а... а хіба індіанці...

Калєб заглянув до типі, помацав ковдри і сказав:

— Так і є. Вночі ви пігнієте, бо у вас постелі відсиріли. Кожна індіанка гарненько просушує постіль години три

на сонці, а якщо погода кепська — то біля вогнища. Зробіть так — і перестанете мерзнути.

Хлопці не забарилися витягти на сонце ковдри і простирадла і наступної ночі спали міцним, безтурботним сном.

Невдовзі вони дізналися чимало корисного про життя в лісі. Вечорами комарі заганяли хлопчиків до типі, але скоро індіанці навчилися викурувати їх: перед сном хлопчики підкидали в багаття оберемки трави, щільно закривали вхід, а самі вечеряли зовні, біля багаття, на якому готували їжу. Потім вони обережно заглядали до типі — багаття згасало, вгорі клубочився дим, зате знизу було чисте, хороше повітря. Хлопчики заповзали у своє житло і дуже щільно запинали вхід. У типі не залишалося жодного комара, а дим, що клубочився біля клапана, не пускав нових. Отож можна було спокійнісінько спати собі до ранку. Так вони здолали найзлішого ворога — комарів.

Були ще в лісі здоровезні зеленаві мухи, які теж неабияк дошкуляли. Здавалося, кожної миті їх стає дедалі більше. Вони кружляли над столом, потрапляли в тарілки.

— Оце вже самі винні, — суворо сказав Калєб, коли індіанці звернулися до нього по допомогу. — Он скільки навколо сміття!

Він мав рацію: біля типі височіла ціла гора картопляного лушпиння, кісток, риб'ячої луски і всякого непотребу.

— А як чинять індіанці? — запитав Маленький Бобер.

— Іноді переносять стоянку, — сказав старий, — або просто влаштовують прибирання.

Ян перший ухопив лопату і став неподалік викопувати яму; до нього приєдналися Сем із Гаєм. Побачивши, що разом із сміттям вони викидають до ями кістки й окрайці хліба, Ян сказав:

— Соромно дивитися, як ото ми хлібом нехтуємо! Стільки звірят підгодувалися б цими рештками.

Калєб, сидючи на колоді з люлькою в зубах, зауважив:

— Якщо ви хочете бути справжніми індіанцями, то збирайте всякі рештки і щодня зносьте їх кудись. Індіанці обирають для цього якусь скелю. Це місце вважається священним і назива-

ється «Вейкан». Тут вони залишають нез'їдене, щоб умилостивити добрих духів. Звичайно, все це дістається птахам і білкам, але індіанці бувають дуже вдоволені, якщо на скелі нічого не залишається. Їм однаково, хто поїдає — птахи чи духи.

Велика рада у повному складі подалася на пошуки «священної» скелі. На одній галявині індіанці знайшли підходящий пагорб і відтоді по черзі носили туди свої «жертви добрим духам». Незабаром вони помітили, що птахи охоче поїдають усе, що знаходять на цьому пагорбі, і навіть хтось із чотириногих проклав стежинку від струмка.

Якось Калєб сказав:

— Ви не повинні пити воду з цієї річки — у ній надто багато всілякої живності.

— А що ж нам робити, містєре Калєбе? — спитав Ян, знаючи, що старий не розмовлятимє з жодним із Рафтенів.

— Вирийте колодязь!

— Ото щє! Робити нам нічого! — пирхнув Дятел.

— Вирийте індіанський колодязь, — запропонував Калєб, — а за півгодини він уже наповниться водою. Давайте я покажу.

Він узяв лопату і, знайшовши суху місцинку кроків за двадцять від верхньої греблі, почав копати. Уже на глибині трьох футів з'явилася вода. Коли Калєб заглибився на чотири фути, джерело забило з такою силою, що він кинув рити. Потім узяв ківш і вичерпав брудну воду і знову дав ямі наповнитися, потім усю її вичерпав. За третім разом у ямі з'явилася прохолодна, свіжа і чиста вода.

— Оце і є індіанський колодязь, — сказав Калєб, — це вода з вашої загати, тільки вона просочилася крізь шар піску і землі, тож її тепер можна пити.

VIII. ІНДІАНСЬКИЙ БАРАБАН

— Справжні індіанці зробили б собі з цього обрубка барабан, — сказав Калєб Янові, коли вони побачили повалену грозою липу з великим дуплом замість зогнилої серцевини.

— Себто як?

— Десь тут була сокира...

Ян приніс сокиру, і Калєб виру-
бав із стовбура рівну, без тріщин ко-
лоду два фути завдовжки. Вони від-
тягли її до табору.

— На барабан натягують шкіру.

— А яку?

— Кінську; собачу, коров'ячу, те-
лячу — будь-яку, аби міцна була.

— У нас у сараї є теляча шкіра. Правда, її погризли щури, —
сказав Гай. — Я знаю, де узяти ще; це мої шкури. Я сам різав
телят. Ви б подивилися, як ловко я це роблю!

Тут Сем цитьнув: «Гоп!» — і смикнув його за чубок.

— Відчепись!

— Облиш його, Семе, — втрутився Маленький Бобер і,
обернувшись до Гаю, сказав:

— Нічого, Гаю, не ображайся. А ти краще за нього стріляєш
і бачиш он як далеко.

— Отож він і злиться! — скривджено пробурчав Гілка.

— А зараз, Гаю, хутко по шкури, якщо хочеш, щоб у нас
був барабан і бойові танці.

Гай кинувся бігти, аж вітер зашумів.

Тим часом Калєб узявся за липовий обрубок. Він зняв
кору, зчистив ножом рештки гнилої серцевини і, поставивши
колоду на землю, розпалив у ній вогонь. А коли середина ви-
горіла, гладенько обстругав зсередини і ззовні.

Калєб порався вже години дві, а Гаю все ще не було. Прибіг він уже поночі і
розповів, що батько зловив його і при-
мусив полоти грядки. Шкури, які
приніс Гай, були жорсткі, як кора, і,
звичайно, не вичинені.

— Днів за два-три їх можна розм'якшити, — сказав Калєб і занурив шкури в калюжу.

Три дні по тому Калєб витягнув їх із води, і замість жорстких жовтуватих шкур у нього в руках виявилися білі і м'які, як шовк.

Ретельно вимивши шкури з милом у теплій воді, Калєб тупим ножем вишкріб їх зусібіч. Більшу Калєб обрізав по краю; вийшло кружало дюймів тридцять у поперечнику та ще й на додачу довгий пасок. Цей пасок він качав і розтягував, поки нарешті з нього не зробився круглий шнур. Зі шматка, що залишився, він вирізав ще два такі самі кружала. Склавши їх до купи, Калєб ножем проколов низку дірок за дюйм від краю. Потім поклав одне кружало на землю, поставив на нього остов барабана і, накривши його згори другим, прошив шнуром. Спочатку він шнурував вільно, не затягуючи, а потім міцно стягнув до купи, щоб шкура з обох боків барабана натяглася. Не встигли всі й оком змигнути, як Гай одразу ж заволодів готовим барабаном.

— Це ж мої шкури, — сказав він.

Сказати було нічого, але Калєб, підморгнувши, додав:

— Схоже, дерево йому дісталося на дурничку.

Потім Калєб обмотав паличку ганчіркою, і Гай стукнув у барабан. Звук вийшов якийсь глухий.

— Повісьте барабан у затінок, — сказав Калєб, — він висохне і звучатиме зовсім інакше.

Було дуже цікаво спостерігати, як барабан висихав. Часом він видавав тихі звуки, і тоді здавалося, що він напружує всі зусилля, щоб вирватися з пут, що зв'язали його. Коли шкіра висохла і стала знов тонкою і напівпрозорою, барабан зазвучав так, що, почувши його, затрепетало б серце будь-якого індіанця.

Калєб вивчив хлопчиків співати бойову пісню індіанців, і вони танцювали під звуки барабана, на якому грав сам Калєб.

ІХ. КІШКА І КУНИЦЯ

Сем знову здійснив вилазку у поселення блідолицих, щоб поповнити запаси хліба; Гая схопив старий Бернс і примусив працювати в городі. Ян залишився в таборі сам. Він блукав зі своїм зошитом і розглядав глиняні «книги відвідувачів». Окрім слідів норки і тхора, хлопчик знайшов невідомі йому відбитки лап якогось більшого звіра. Ян вийшов на берег і ліг у густу траву. Стрибали коники, тріщали цвіркуни.

Несподівано біля річки, де лежала величезна липа, що її повалила гроза, Ян помітив легкий порух. Стовбур липи, що згнила зсередини, ховався в густій траві, і в тому місці, де одна гілка була зламана, в дереві зяяло темне дупло. Раптом звідти виглянула голова з блискучими зеленими очима, а потім на стовбур виплигнула сіра кішка. Вона всілася на сонці, вмилася лапкою, потягнулася і спустилася схилом до води. Тут вона напилася, струсила краплі з лап і, на подив Яна, стала, як і він, обстежувати сліди.

Кішка пішла уздовж струмка, залишаючи сліди (їх Ян вирішив замалювати трохи згодом). Несподівано вона завмерла на місці, піднявши голову, прислухалася і, стрибнувши в хащі, зникла.

Ян став чекати, чи не з'явиться вона знову. Десь вище вздовж струмка зашаруділа галька. Ян обернувся і побачив нового звіра, трохи більшого за кішку. Ян ніколи раніше не бачив куницю при денному світлі, але тепер відразу впізнав її — осадкувату, темного кольору, з білими цятками і дуже пухнастим хвостом.

Куниця йшла неквапно, перевалюючись на ходу. Слідом за нею з'явилися троє маленьких дитинчат. Мабуть, це була мати зі своєю родиною. Вона обнюхала сліди так само, як до цього зробила це кішка, і Ян виявив дивовижну схожість між цими двома тваринами.

Коли стара куниця натрапила на котячий слід, вона так довго обнюхувала його, що дитинчата наздогнали її. Один з них, зачувши свіжий запах, пішов по слідах кішки до струмка.

Куниця, діставшись поваленої липи, неухильно попрямувала до дупла. Вона зазирнула в нього, потім прошмигнула усередину, залишивши ззовні тільки хвіст. І раптом Ян почув із стовбура гучне, пронизливе нявкання. І одразу ж куниця вилізла, тримаючи в зубах маленьке сіре кошеня. Воно відчайдушно нявкало і звивалося, намагаючись вирватися.

Серце Янове затремтіло. Він уже хотів було кинутися на захист, аж раптом щось сіре кинулося до стовбура, і він побачив кішку. Очі її палали, шерсть настобурчилась, вуха були притиснуті до спини. З люттю вона стрибонула на хижака. З куниці полетіло навсібіч клоччя, і вона перестрашено кинулася у воду. Кішка, ледве жива, вся у ранах, хотіла кинутися слідом, але кошеня, що тремтіло під стовбуром липи, так тужливо нявкало, що гнів матері вщух. Вона схопила його, забризканого тванню, віднесла назад до лігва й одразу ж знову вимерла на колоду. Вона стояла, насторожено дослухаючись, поблискуючи зеленими очима, а хвіст ворушився, немов у тигра, що намірився битися з усім світом, захищаючи своїх малюків.

Ян був захоплений героїзмом кішки і відтоді пройнявся повагою до всього котячого роду.

Х. РОДИНА БЛОК

— А хочете, я зараз вижену дятла он звідти? — сказав одного разу Гілка, коли троє індіанців обходили найвіддаленіші куточки лісу.

Він показав на дупло у трухлявому дереві і, підійшовши, кілька разів щосили ударив по стовбуру палицею. На неабиякий подив хлопців, із дупла вилетів не дятел, а білка-летяга. Вона вимерла на верхівку, озирнулася і, розкинувши лапи і розпушивши хвоста, перелетіла на інше дерево, за двадцять футів від першого. Ян кинувся було її ловити. Він уже майже схопив її, але білка так дряпонула його гострими зубами, що Ян миттєво відсмикнув руку. Білка зникла в гушавині.

Гай запишався.

— Летяга чи дятел — зрештою, все одно, — самовдоволено заявив він.

Цілий день після цього він задирав носа, стукав по кожному дереву, де тільки був хоч маленький отвір, сподіваючись знову вигнати хоч когось, і нарешті після кількох спроб злякав якогось дятла, що засидівся в дуплі.

Ян теж підняв замашного дубця і стукнув по іншому стовбуру, в якому чорніли отвори. З нижнього дупла вискочила руда білка й одразу ж блискавично шмигнула у верхнє. Ще один удар по стовбуру примусив її покинути цей притулок і стрибнути на верхівку, звідки вона миттю пірнула знов у нижнє дупло.

Хлопців охопив азарт. Вони узялися бити по стовбуру, але білка більше не з'являлася.

— А давайте зрубаємо його, — запропонував Маленький Бобер.

— Ось що треба робити, — повчально сказав Дятел і, знайшовши дуже довгу палицю, ударив нею по зогнилій верхівці.

Та злегка гойднулася. Сем повторив удар. І тут стовбур звалився. Його гола верхівка ударилася об звалений стовбур, і перетворилася на купу трухляви. Хлопчики кинулися шукати білку. Вони розгребли все і, знайшовши шкаралупу кедрових горіхів, вирішили, що тут, мабуть, було гніздо. І раптом побачили руду білку. Вона лежала незрушно і здавалася нешкодженою, але на кінці її носика виступила крапелька крові. Поряд лежали п'ятеро маленьких білчат, які народилися зовсім недавно; вони були сліпі, голенькі і зовсім безпорадні. В одного на носі теж червоніла крапелька крові.

Спочатку індіанці думали, що білка прикидається, але виявилось, що вона мертва.

Хлопчики почувалися жахливо винними. Під час цих ловів їм і на думку не спадало, що вони можуть залишити ма-

леньких, безпорадних білченят без матері. Їм загрозувала голодна смерть.

Особливо картався Ян, який вважав себе головним винуватцем нещастя.

— Що із ними робити? — запитав Дятел. — Вони дуже малі, нам їх не вигодувати.

— Краще втопити, і квит, — сказав Гілка, пригадавши, як чинили у нього вдома з виводком кошенят.

— Ех, підкласти б їх у біляче гніздо!.. — сказав Ян. Помовчавши трохи, він додав: — Хлопці я знаю, хто їх може врятувати! Сіра кішка! Давайте віднесемо до неї білченят, поки її немає в кублі!

Усі чимдуж кинулися до струмка.

Сонце сяяло так, що можна було роздивитися, як копошилися в кубельці кошенята. Кішки з ними не було. Ян обережно підклав туди білченят і повернувся до товаришів.

Вони чекали повернення кішки не менше години. Хлопчики сиділи дуже тихо, і їм удалося побачити багато цікавого.

З трави висунувся писк полівки, потім із нори виліз кріт. Трохи згодом прошурхотів висохлим руслом струмка звір завбільшки з кролика. Ян упізнав ондатру; вона, мабуть, шукала воду. Тільки в заплаві ще залишалася вода, і хлопчики здогадалися, що це місце стало тепер єдиним водопоем для усєї звірини.

Не встигла ондатра відійти на кілька кроків, як з'явився ще один темно-коричневий звір.

— Ще одна! — прошепотів Сем. — У них, мабуть, побачення.

Звір підійшов ближче, і хлоп'ята побачили, що це була норка. Довга, як кішка, і присадкувата, з широкою плескатою голівкою і білою плямкою на горлі, вона була смертельним ворогом ондатри і тепер нюшила по сліду. Ондатра могла врятуватися лише у воді. Але, вочевидь, відтоді, як заплава стала звичним місцем для ондатри, туди зачастили і норки.

Трохи згодом хлоп'ята побачили, як щось сіре вискочило на колоду. Це була кішка. Вона боязко озирнулася. Хлопчики з напруженою увагою стежили за нею. Кішка, ковзнувши по колоді, прошмигнула до кошенят, стала муркотливо пестити

їх і раптом виявила з-поміж своїх дитинчат маленьких черво-
нуватих білченят.

Кішка обнюхала їх і, облизавши, зібрала всіх малюків біля себе. Гай одразу ж радісно повідомив, що «маленькі білченята годуються разом із кошенятами».

Переконавшись, що кішка приязно зустріла знайд, хлоп'ята повернулися назад до табору. Після того не було жодного дня, щоб вони їх не провідували.

ХІ. ЯК СПОСТЕРІГАТИ МЕШКАНЦІВ ЛІСУ

Дні минали весело. Кожен ранок починався з полювання на байбака. Хлопчики добре обстежили й вивчили ліс і вже не боялися його, як першої ночі.

— А пригадуєш, Яне, як ми спали тоді: я з сокирою під боком, а ти з ножем? — сміявся Сем.

Індіанців уже не лякали незручності лісового життя, вони почувалися в лісі, як у себе вдома.

Щодня вони дізнавалися чимало цікавого. А місячними вечорами хлопчики бачили кроликів, які навідувалися до їхнього табору. Одного разу хлопці почули короткий хрипкий гавкіт, і Калєб пояснив їм, що це, напевно, була лисиця.

Та найголовніше, що збагнув Ян, живучи у таборі, було ось що: у лісі більше міг помітити мовчазний спостерігач. Але як важко було сидіти мовчки, без діла, тому він зазвичай робив свої замальовки.

Якось, сидячи тихцем біля ставка, Ян побачив, як із води вискочила верховодка і схопила муху. Тої ж миті зимородок, що кружляв над водою, каменем шугонув донизу і піднявся з верховодкою у дзьобі. Він сів на гілку, але раптом з гуцавини вилетів яструб і накрив птаха. Тут би й гаплик зимородку, але якась довга істота, вислизнувши з трави, кинулася на них. Яструб шугонув ліворуч, зимородок — праворуч, а норка залишилася з повною пащею пір'я.

За кілька днів Ян із Семом оглядали сліди, полишені вночі в «книзі відвідувачів», і раптом висохлим руслом струмка хлинув потік води.

— Що воно таке? — здивувався Дятел.

— Прорив у дамбі, напевно, — заквапився Маленький Бобер.

Хлопчики побігли до заплави. Ян мав рацію: вода біла з отвору в закутку дамби. Уважно оглянувши течу, хлопчики зрозуміли, що її прорили водяні щури.

Полагодити дамбу виявилось нелегкою справою. Знову набивали густо кілля, замазували усе глиною, зате тепер щурам довелося б неабияк попрацювати, щоб прорити собі лазівку.

Калєб, дізнавшись про подію на заплаві, сказав:

— Отепер хлопці, вам зрозуміло, чому бобри ненавидять водяних щурів?

Ян запримітив кілька затишних місцинок у лісі, звідки було дуже зручно спостерігати за життям лісових мешканців. У невеликій ковбані біля заплави водилися раки і вугри, за якими невпинно полювали птахи. Неподалік пустували кулики, надвечір на плаский камінь вилазив водяний щур і сидів там, виглядаючи здобич. А в лісовій гушавині можна було побачити куріпок і чорних білок.

Якоїсь днини Ян замальовував стовбур старого дерева, який йому впав у око. Несподівано із зелених чагарів біля ставка нечутно вискочив коричневий пухнастий звір, спритно перестрибнув вузьку затоку, раз чи двічі насто-рожено завмер і нарешті всівся в Яна перед очима. Це був кролик. Він так довго сидів нерухомо, що Ян устиг замальова-ти його. Спливло ще кілька хвилин, і кролик узявся скуб-ти травицю.

Галасливий дятел усівся на сухій гілляці неподалік кролика, і той закам'янів на мить, але, розгледівши, що це всього лише нешкідливий птах, продовжував мирно пастися. Потім, притиснувши вуха до спини, він приліг у густій конюшині подрімати. Здавалося, він ніжився у теплому промінні сонця. Яну дуже хотілося побачити, чи заплющив кролик очі, але хлопчик був надто далеко і тому нічого не міг розгледіти.

Останні сонячні промені зникли, і водяне плесо потемніло. Раптом Ян завважив, що до нього наближається якийсь звір. Він тримав голову при самій землі, і Ян ніяк не міг збагнути, хто це. Хлопчик послинив палець і зрозумів, що вітер не видасть його присутності. Звір наблизився, і тут заostroю мордочкою, вухами і пухнастим хвостом Ян упізнав лисицю. Може, це була та сама, що часто дзявкала вночі поблизу табору.

Лисиця завернула убік, не підозрюючи, що за нею спостерігають. Ян хотів трохи краще роздивитися хитру звірину і, приклавши долоню тильним боком до губ, пискнув, як миша. Голодна лисиця стрепенулася. Вона застигла на місці, витягнувши вперед писок. Ян знову по-мишачому пискнув. Лисиця обернулася і шугнула між Яном і кроликом. Вона перетнула старий кролячий слід, не звернувши на нього ніякої уваги, але раптом вітер доніс до неї привабливий запах. Тої ж миті лисиця забула про мишей і, крадькома поповзла до нової здобичі, якої ще не бачила. Чуття вело лисицю безпомилково, і, тримаючи ніс за вітром, як справжній мисливський собака, вона винюшила кролика.

Із кожним кроком лисиця наближалася до кролика, який сумирно дрімав собі у високій траві. Ян розмірковував, чи варто йому сполохати кролика, щоб руда злодюга не встигла його схопити, але йому страх як хотілося побачити, як лисиця полює здобич. Залишалось кроків вісім — тепер уже й лисиця бачила свою жертву. Ян ледве утримався, щоб не крикнути. Шість кроків — і лисиця вже готувалася до стрибка.

«Невже схопить його?» — подумав Ян, і серце його аж затріпотіло в грудях.

Лисиця підкрадалася ближче, от-от стрибне на сплячого. Але кролик добре знав свою роль! Тої миті, коли лисиця зробила стрибок, кролик теж майнув їй назустріч і пролетів під самим носом ворога. Лисиця повторила стрибок, але кролик, немов м'яч, помчав величезними стрибками і зник в гущавині.

Якби кролик підвів голову тоді, коли забачив лисицю, руда хижачка наздогнала б його за три-чотири стрибки. А так лисиці довелося шукати собі вечерю десь-інде.

Ян повернувся до табору щасливий: адже він розгадав ще одну лісову таємницю.

ХІІ. УМОВНІ ЗНАКИ ІНДІАНЦІВ

— Які умовні знаки бувають у індіанців, містере Кларку? — запитав якось Ян старого.

— Слід мокасіна, дим, зламана гілка, камінь на камені — усе це індіанські позначки. Кожна щось означає, індіанці читають їх, як ти книжку.

— Ви казали, що три димки означають «повертаюся з перемогою».

— Ні, не зовсім так. Це означає «хороші звістки».

— А що означає один дим?

— Зазвичай просто: «тут привал».

— А два?

— Може означати «тривога» або «я заблукав».

— Це я запам'ятаю: два — «лихо».

— Три — хороші звістки. Непарні числа — щасливі.

— А чотири дими?

— До цього вдаються досить рідко. Якби я побачив чотири дими, я б подумав, що відбувається щось дуже важливе, наприклад, Велика рада.

— А що б ви подумали, побачивши п'ять димів? — запитав Гілка.

— Я б вирішив, що якийсь дурило хоче спалити весь ліс.

— А для чого індіанці кладуть камені один на один?

— Я, звичайно, не поручуся за всіх індіанців, але на заході це означало «ось дорога». Маленький камінь зліва від двох означає «ми повернули ліворуч», з правого боку — «повернули праворуч». Якщо три камені один на одному, читай: «це надійна стежка» або «обережно»... Купа каміння, накиданого абияк, означає: «тут був привал, бо один захворів».

— А що б вони зробили, якби не знайшли каміння?

— У лісі?

— Так. Або у преріях.

— Я дещо вже й призабув, — скрушно зітхнув Каліб.

Але все-таки невдовзі у хлопчиків назбирався цілий список умовних знаків, якими користувалися індіанці, хоча при цьому Каліб не втомлювався твердити, що «не всі індіанці чинять однаково».

Ян одразу ж вирішив запалити сигнальне багаття, але із прикрістю виявив, що дим не підіймається навіть над верхівками дерев.

— Спершу нехай вогнище розгориться як слід, — пояснив Каліб, — а потім додай трави і всілякого гнилля. Ось тоді побачиш різницю.

Коли хлопці кинули у вогонь жмут трави, до неба піднявся густий, звивистий стовп диму.

— Я упевнений, що цей дим можна побачити миль за десять звідси, особливо якщо вибратися на узвишшя.

— Ну, я роздивлюся і за двадцять, — сказав Гай.

— Містере Кларку, а ви коли-небудь блукали манівцями? — жадібно розпитував Ян.

— Звичайно, і не раз. Кожному, хто мандрує у лісі, доводилося хоч раз блукати навмання.

— Як, невже й індіанцям?

— Звичайно. А чом би й ні? Вони такі самі люди, як і ми. І не вірте хвальку, що він ніколи не заблукав у лісі. Він, мабуть, ніколи не відходив далі матиного фартуха. Кожен може заблукати, але людина булава завжди знаходить дорогу, а новачок може й загинути. У цьому вся відмінність.

— А як ви виходили з халепи?

— Це вже дивлячись де я знаходився. Якщо потрапляв до незнайомої місцини, а в таборі у мене залишалися друзі, я розкладав два димові багаття. Якщо був сам-один, то прагнув провести лінію по зірках і по сонцю; але в негоду це зробити неможливо. А якщо ви зовсім не знаєте місцевості, то треба йти за течією якогось струмка або річки. Але це найгірший спосіб. Він, звичайно, виведе вас куди-небудь, але так ви пройдете за день усього чотири чи п'ять миль.

— А правда, що можна визначити напрям за мохом на стовбурах дерев?

— Авжеж. Ось погляньте: ви завжди знайдете мох з північного боку стовбура або скелі; найрозлогіше гілля росте у дерев з південного боку, верхів'я тсуги схиляється на схід. На пні річні кільця найтовщі з півдня. Правда, це стосується дерев, які ростуть на відкритому місці. Я знаю одну рослину, яка може бути замість компаса, — це степова золотуха. На відкритому місці вона повертає своє суцвіття на північ. Але в затінку вони відкриваються абияк. Уторована звіром стежина виведе вас до води. Якщо стежка звужується — значить, ви йдете неправильним шляхом. Якщо над вами пролетять качки або чомга, знайте — вода близько. Собака і кінь завжди виведуть вас до житла. Ніколи не чув, щоб вони помилялися. Лише одного разу був такий випадок, та й то кінь виявився дурним. Але компас усе-таки — найнадійніша річ. На другому місці — сонце і зірки. А найнадійніше, коли друзі десь поруч; тоді розпаліть два димові багаття і спокійно собі чекайте.

ХІІІ. ЯК ДУБИТИ ШКУРИ І ШИТИ МОКАСИНИ

Сем знайшов у сараї шкуру недавно зарізаного теляти. Батько дозволив узяти її, і Сем з'явився у таборі зі «свіжою шкурою бізона для одержі».

— Я не знаю, як індіанці шикють собі одерж, — сказав батько, — але Калєб знає напевне. Отож він вам і скаже.

Відтоді, як старий мисливець залишився без власного будинку, він часто навідувався до табору. Так сталося і цього разу — невдовзі після Семового приходу з'явився і Калєб.

— Як індіанці дублять шкіру, щоб пошити одяг? — одразу ж накинувся із запитаннями Ян.

— По-різному.

Але не встиг він розповісти, як раптом прибіг Гай:

— Хлопці! Стара батькова конячина здохла! — і він радісно засміявся, бо перший приніс цю новину.

— Послухай, Гілко, ти надто часто сушиш зуби, — дивися, щоб вони не обгоріли на сонці. — І Старший Вождь огледів його удавано-недовірливо.

— Їй-бо здохла! І я візьму її хвіст собі на скальп! Тоді побачите, як я виглядатиму — як справжнісінький індіанець!

— А чом би тобі не здерти всю шкіру? Я навчу тебе робити з неї багато корисних речей, — сказав Калєб, попихкуючи своєю люлькою.

— Справді?

— А що тут такого? Її здирають так само, як і з теляти. Ось знімемо шкіру, і я вам покажу, які жили придатні для шиття.

Хлопчаки гуртом посунули на Бернсове поле. Гай сховався за спину товаришів, забачивши Бернса, який тягнув упряжкою здохлого коня.

— Добридень, Джиме! — привітався Калєб, адже вони були добрими приятелями. — Не пощастило тобі з конякою, га?

— Та нічого. Вона ж мені дісталася на дурничку. Слава богу, що здохла, шкутильгала давно.

— То, може, віддаси нам її шкіру, якщо тобі не потрібно?

— Та хоч усе бери.

— Ти тільки перетягни її через межу, а ми рештки заріємо.

— Гарзд. А ви не бачили мого шибеника?

— Авжеж, бачили, — озвався Сем. — Зовсім недавно, він саме йшов додому.

— Ох нехай начувається, якщо я його не знайду там! — грізно насупив брови Бернс.

— Мабуть, навряд чи знайдете, — буркнув стиха Сем.

Бернс пішов, а за якусь мить із-за куців вискочив Гай і приєднався до своїх товаришів.

Калєб робив основну роботу. Сем із Яном допомагали йому, а Гай невпинно теревенив про те, як знімав шкуру з теляти, і давав поради зі свого багатого досвіду.

Коли зняли шкуру, Калєб сокирою вирубав печінку і мізки.

— Це потрібно для дублення шкіри, — сказав він. — Дивіться, ось звідси індіанки беруть жили для шиття.

Калєб зробив глибокий надріз уздовж хребта від середини спини до крупа і, засунувши руку, витягнув звідти чималий жмут білих волокон.

— От вам і цілий клубок ниток, — сказав Калєб. — Спершу висушіть їх. А щоб вони були гнучкі, занурте їх у теплу воду хвилин на двадцять. Нитки розм'якнуть і будуть цілком придатні для шиття. Тепер у нас є шкури коня і теляти. Треба їх використати по-хазяйськи.

— А як дублять шкури?

— Усіляко. Іноді я гарненько чищу їх, поки не зішкребу увесь жир і м'ясо. Потім посипаю всю шкуру галуном і сіллю і згортаю усе на декілька днів, а коли вона просякне галуном як слід, розминаю. Але у індіанців немає ні галуну, ні солі, отож вони натирають шкури сумішшю з печінки і мізків. Зараз я усе покажу.

— Давайте зробимо, як справжні індіанці, — сказав Ян.

— Гаразд. Тоді треба взяти печінку і мізки теляти.

— А чому не коня?

— Бо ніколи не бачив, щоб вони натирали телячу шкуру кінською сумішшю. Напевно, так крапце.

Сем подався додому роздобувати телячі мізки і печінку, а повернувшись, став разом з Яном очищати шкуру від м'яса і жиру, поки вона не зробилася голубувато-білою і масною на дотик. Телячу печінку варили цілу годину, потім розтерли з сирими мізками і, змастивши сумішшю шкури зсередини, склали все удвоє, загорнули і віднесли в затінок. За два дні шкуру як слід відмили в ручаї і повісили сушитися. Коли вона гарненько висохла, Калєб вирізав з міцного дерева кілок і показав Янові, як розтягнуту шкуру розминати вістрям кілка, поки вона не стане зовсім м'якою.

З кінською шкурою зробили те саме, тільки вимочували її довше. За кілька днів Калєб вишкріб її й обробив.

— Ось так індіанці обробляють шкури, — сказав Калєб. — Я бачив, як шкури вимочували в настої ялицевої кори і тсуги. Але у нас вийшло не гірше. Залишається лише прокоптити її, щоб вона не задубіла.

Калєб розпалив вогнище, накидав туди гнилля і залишив шкуру висіти над густим димом. За декілька годин вона потемніла і стала поширювати особливий запах, який притаманний усім індіанським виробам зі шкіри.

— Містєре Кларку, покажіть нам, як індіанці шиють мокасини і бойові куртки, — знову попросив Ян.

— Мокасини виготовити просто, а ось бойові куртки — не обіцяю. Кожне плем'я шиє мокасини по-своєму, і варто індіанцю поглянути на взуття, як він одразу визначить, з якого племені незнайомиць. Найчастіше шиють мокасини типу «оджибва», що означає «збірчасті». Вони викроюються з одного шматка шкіри, у підйомі робляться складки, і підощва у них м'яка. Інший тип мокасинів поширений серед індіанців, що живуть на рівнині. Вони робляться з твердими підощвами, щоб колючки кактусів і каміння не накололи ногу.

— Я хочу тверді підощви! — сказав Ян.

— Зараз спробуємо, — сказав Калєб.

— І мені теж! — вигукнув Гай. — Це ж мій кінь.

— Е ні, — спокійно заперечив Калєб, — адже цю шкуру твій батько віддав мені.

На це нічого було сказати, тож Гай відійшов убік, а Калєб став обміряти Янову ногу.

Старий узяв шматок недубленої шкіри, розм'якшив її у воді і змалював на ній босу ступню Яна. Вирізвавши по цій лінії підощву для одного мокасіна, Калєб другу підощву викроїв по першій. Потім він зміряв довжину ноги і ширину її в підйомі, додав по дюйму на шви і викроїв два передки з м'якої шкіри. З іншого шматка він вирізав язички мокасинів і пришив їх до передків.

— Ось і готові передки, — сказав Калєб. — Тепер, якщо хочеш, можна прикрасити їх намистинами.

— А як?

— Оцього я тебе не зможу навчити. А як розфарбувати мокасини, розкажу. Тут по краю мають бути червоні і білі трикутники — вони означають пагорби, якими мисливець мандрував. Маленька синя доріжка на п'яті — це минуле. На підйомі три доріжки: червона, біла і голуба. Вони спрямовані вперед — отже, це майбутнє. Усі три доріжки закінчуються орлиною пір'іною. Коли пошиєш мокасини, можеш розмалювати їх. Після того товстою, міцною жилою пришиєш підшови до передків. Якщо у тебе є шило, обійдемося і без голки. Тільки треба шити через край, а не наскрізь — так жили не стиратимуться під час ходіння. Ось дивися.

Підшови були м'які, і мокасини можна було вивертати на будь-який бік. Нарешті підшову прикріпили і, проколовши чотири отвори, пропустили в них м'який шкіряний шнурок.

Після цього Ян узявся розмальовувати мокасини за індіанським зразком, як йому показав Калєб.

За цей час, поки Калєб і Ян трудилися над однією парою мокасинів, індіанка напевне б пошила добрих півдюжини, але наврод чи вона зазнала б такої радості, як вони.

XIV. РОЗДУМИ КАЛЕБА

У «книзі відвідувачів» біля річки Ян частенько знаходив сліди норки.

Судячи зі слідів, туди нагодилася чимала звірина, і хлопчакі попросили Калєба допомогти її зловити.

— О цій порі їх ще не ловлять. Чекають до жовтня, — відповів старий.

— А як ви їх ловите, коли настає час?

— По-різному.

Нелегко був розговорити старого, але мало-помалу Ян зумів це зробити.

— Колись ми ставили на норку пастки з пташиною головою або головою куріпки для принади. Пастка вбиває відразу і напевно. Холодної днини тушка замерзає і зберігається. Але

у теплу пору багато шкурок псуються, якщо їх не відразу виїняти; доводиться часто перевіряти пастки. Потім хтось придумав сталеві пастки, які ловлять норку за ногу і тримають день при дні, поки вона не загине з голоду або, щоб урятуватися, не відгризе собі прихоплену лапу. Я вполював якомсь норку, у якої залишилося всього дві ноги. Капкани можна перевіряти рідше, але це ж яке треба мати серце, щоб розставляти їх! Коли я роздумував, скільки страждань довелося зазнати цій норці з двома ногами, я відмовився від капканів. «Хочеш ловити звіра, — сказав я собі, — став пастку або лови живцем, але не каліч і не муч його». Капкани зі сталевими зубцями треба заборонити законом. Це жорстоко. А ось щодо полювання, я вам скажу — це добре заняття, і упродовж усього життя я не бачив, щоб полювання зіпсувало людину. Мені здається, що мисливець лагідніший за інших. Ну, а те, що їм доводиться вбивати, то дикі звірі все одно не вмирають самі по собі: всі вони рано чи пізно потрапляють до зубів інших тварин. Тож краще загинути від кулі, ніж від кігтів вовка або рисі. Тільки ніколи не винищуйте усе поріддя. Якщо полювати з розумом, то буде багато приємних спогадів. І лиха нікому не заподіюйте.

Пам'ятаю, якомсь супроводжував я на полюванні одного європейця. Він калічив оленя так, що той і ворухнутися не міг. Усівся цей горе-мисливець біля оленя снідати і час від часу стріляв у звіра просто так, бо звір все ще конав. Коли я побачив, що він виробляє, у мене аж кров закипіла від гніву. Вилаяв його останніми словами і хутко добив оленя. Після цього я й дивитися не міг на того нелюда. Якби пристрелили оленя на бігу, той би не мучився. Адже рана від влучної кулі німіє. А приміром, багатоствольні рушниці — теж варварський винахід. Мисливець знає, що у нього в запасі багато пострілів, ось і гатить по всьому стаду. Скільки оленів він ранив, і вони гинуть у муках! А якщо у мисливця один заряд, то він цілиться дуже обережно. Для ловів треба брати одноствольку. Полювання — заняття достойне, тільки я проти поголовних убивств і жорстокості. Сталеві капкани, легкі кулі, які ранять, а не вбивають, багатоствольні рушниці — усе це негідне людини.

Калєб говорив запально, раз у раз примовкаючи, і тоді Ян знову підганяв старого запитаннями, щоб той продовжував розповідь.

— А як щодо полювання з луком, містєре Кларку?

— З луком і стрілами на ведмедя не підєш, але я був би дуже радий, якби птахів заборонили стріляти з рушниць. На них добре полювати з луком. Стріла — це вірна смерть або вірний промах, покалічити вона не може. Однією стрілою не пораниш у зграї багато птахів, як це трапляється від рушничних пострілів. Ось так люди винищують дрібну дичину. Настануть часи, коли люди винайдуть ще могутнішу зброю, якою обзаведуться усілякі дурні, і тоді люди дивуватимуться, куди зникла вся дичина. Я проти цього. Лук і стріли завдають менше лиха, вони вимагають доброго знання лісу і приносять чимало задоволення. Вони не гухають на весь ліс, і завжди відомо, хто стріляв, адже всі стріли мічені.

Ян шкодував, що Калєб не схвалював полювання з луком на велику дичину.

Старий мисливець розговорився, як ніколи, і охоче відповідав на запитання.

— А ви ловили звірів живцем?

— Дивлячись якого звіра.

— Норку, наприклад.

— Зараз їх не можна ловити — дитинчата загинуть без матері.

— Я її відразу випустив би. Просто хотілося замалювати, — квапливо додав Ян.

— Ну то шкоди їй, мабуть, не буде. У вас знайдуться дошки? Ми колись видовбували пастку з цілого шматка ялиці або сріблястої сосни. Я покажу вам, як робити пастку, якщо ви обіцяєте мені перевіряти її щодня.

Хлопцям навіть на думку не спадало, як це не навідуватись до пастки щоденно, і вони охоче пообіцяли це Калєбу.

Вони зробили пастку у вигляді ящика два фути завдовжки, в якому одну стінку замінили сіткою з міцного дроту.

— Ось такою пасткою ловлять норку, тхора, кролика, шу-

рів і багатьох інших звірів; це залежить від того, де ви її поставите і яку принаду покладете.

— Здається, скеля Вейкан буде найбільш підходящим місцем, — сказав Ян.

На залізний гачок у пастці насадили риб'ячу голову. Наступного ранку, коли Ян пішов перевірити пастку, він побачив, що дверці зачинилися. З ящика чутно було шипіння і завивання, хтось відчайдушно дряпав стінки.

— Хлопці, є! — радісно вигукнув Ян. — Норка спіймалася!

Хлопчаки винесли пастку на осоння, і тут побачили, що туди потрапила всього лише сіра кішка. Щойно вони підняли кришку, як вона шаснула звідти, тільки її й бачили.

Напевно, вона поспішала до своїх кошенят, які так довго нудилися без мами.

XV. ПІСТЬ

— Сем, у мене списався записник. Набіг на блідолицих нічого не дасть. Доведеться йти на мирні переговори з твоїм батьком. Може, він купить мені, коли поїде до міста.

Сем нічого не відповів. Він позирнув у бік стежини, прислухався і сказав:

— Ось він, про вовка помовка...

Коли з-за кущів з'явилася висока постать Рафтена, Ян і Гай збентежено принишкли. А Сем, увесь розмальований бойовими смугами, кинувся до батька, наче бачив його вчора.

— Добридень, тату. Упізнаєш мене? Чи, може, сталася якась халепа, і ти навідався за порадою?

Рафтен білозубо посміхнувся, і хлопчики відразу зітхнули з полегшенням.

— Прийшов провідати, чи ви тут не захворіли часом, — відповів він.

— А ти дозволиш нам пожити іще в лісі, тату? — квапливо запитав Сем і, боячись почути не ту відповідь, додав: — Скажи, а чи давно ти натрапляв на оленя?

— Та років уже з двадцять.

— А ти глянь-но туди, — хитро підморгнув Дятел.

Рафтен озирнувся і мимоволі здригнувся: з-за кущів з-поміж листя, виглядало опудало, доволі схоже на живого оленя.

— Спробуйте підстрелити, — запропонував Ян.

Рафтен вистрелив з лука і промахнувся.

— Ця штука не для мене. Я віддаю перевагу рушниці. — А потім поцікавився: — Старий Калєб приходить іноді до вас?

— Калєб? Він у нас часто буває.

— Бачу, що він до вас прихильніший, аніж до мене.

— Послухай, батьку, а чому ти вважаєш, що це Калєб стріляв у тебе?

— Може, на суді я й не зміг би довести, але того дня, коли ми з ним обмінялися кіньми, між нами сталася сварка. Він присягнувся убити мене і щез із міста. Його пасинок Дік Пог був поряд і все чув. Уночі, коли я повертався додому, хтось стріляв у мене з кущів. Уранці неподалік того місця знайшли кисет Калєба і кілька його листів. Ось усе, що я знаю, і цього цілком досить. Доля зле обійшлася з ним, бо пасинок присвоїв собі його ферму, але це вже мене не стосується. Я гадаю, старому скоро доведеться йти звідси світ за очі.

— А на мою думку, Калєб — хороша людина, — насмілився вставити Ян.

— Він страх який запальний і, коли нап'ється, здатен на все. А загалом він досить сумирний.

— То як же сталося з фермою? — запитав Сем.

— Ну, ви знаєте, що ферма не його. Але більше я нічого не знаю. Такі балачки я чув. Звичайно, Саріанна — не рідна його дочка. Вона навіть не його родичка. У нього більше нікого немає. Дік одружився із Саріанною і умовив старого написати їм дарчу на ферму. Дік обіцяв, що Калєб житиме з ними до скону. Але, заграбаставши добро, захотів позбутися старого. Перша сварка спалахнула через пса Турка. Дік незлюбив пса, бо той ганяв курей і душив овець. Моє ягня він, напевне, загриз. Якби я був твердо впевнений у цьому, сам не пошкодував би десяти доларів, щоб хтось пристрелив цього пса. Калєб не схотів розлучатися з собакою і переселився в халупу на

задвірках ферми. Справи йшли непогано, і Дік із Саріанною давали старому дещо з харчів. Але люди подейкували, що ці двоє таки надумалися вижити старого. Щодо мене — моя хата скраю, хоч Калєб і думає, що я наструнчую Діка проти нього... Ну, а як твій записник? — запитав Рафтен, забачивши в руках Яна зошит.

— От добре, що ви згадали! Я хотів запитати, що це таке. — І Ян показав на слід від копита, який він замалював у своєму зошиті.

Рафтен примружився.

— Хтозна... начебто схоже на слід великого оленя. Але навряд. Олені тут уже бозна-коли перевелися.

— Послухай, тату, — не вгавав Сем, — ти б теж не знав, що робити, якби тебе обібрали і витурили з дому. Хіба ні?

— Авжеж. Але, невдало вимінявши коня, я не став би стріляти в людину. Якщо сердишся на когось, то побий його або сам отримай здачу... Ну гаразд, годі про це. Погомонімо про інше.

— Містєре Рафтєне, купіть, будь ласка, мені записник, коли знову поїдете до міста. Я не знаю, скільки він коштує, а б відразу дав гроші, — сказав Ян, непокоячись, що він коштує дорожче, ніж п'ять чи десять центів, які він устиг накопичити.

— Про що мова? Авжеж. Але тобі не треба чекати. У селищі є один записник, і ти отримаєш його задарма.

— А знаєте, містєре Рафтєне, — раптом втрутився Гай, — я краще за них усіх поціляю в оленя.

Сем із Яном перезирнулися і, ухопившись за свої довгі ножі, водномить опинилися біля Третього Вождя.

Той сховався за спину Рафтєна і, звичайно, заволав:

— Одійдіть! Не чіпайте мене!

Рафтен підморгнув:

— А я гадав, у вас мирне плем'я.

— Скажіть їм, щоб вони мене не чіпали! — запхикав Гілка.

— Ми відпустимо тебе, якщо ти розшукаєш того байбака.

Вже два дні у нас не було ловів.

— Гаразд, — зголосився Гай і одразу ж кинувся на пошуки.

Він хутко повернувся, роблячи якісь знаки. Хлопці поха-

пали луки і стріли, але, побоюючись обману, вичікували. Гай узяв свою зброю. Тоді всі попрямували до поля. Рафтен, спитавшись, чи не завадить він ловам, пішов за ними слідом.

Старий сивий байбак наминав конюшину. Хлопчики просувалися поповзом, як справжнісінькі індіанці. Байбак, ставши на задні лапки, прислухався. Коли він улігся, хлопчики підповзли ближче і принишкли кроків за сорок від звіра. Байбак знову нашорошив вуха, і Сем шепнув:

— Коли він почне їсти, стріляємо всі гуртом.

Щойно в траві виткнулася сіра спинка, хлоп'ята, підвівшись, вистрелили. Стріли просвистіли мимо, а байбак шмигнув у нору раніше, ніж мисливці вистрелили вдруге.

— Що ж ти промахнувся, Гілко?

— Ось побачите, наступного разу...

Рафтен зустрів їх посмішкою:

— Ех ви, горе-мисливці! **Якби** не селище білих поруч, ви б давно вже померли з голоду! На вашому місці справжні індіанці цілу ніч би вистежували байбака біля норі і зловили б таки його удосвіта. Коли ви покінчите з цим, я вам покажу, де водиться ще один байбак.

З цими словами він пішов. Сем крикнув йому навздогін:

— Послухай, тату, а записник для Яна? Адже він веде рахунок нашим подвигам, і зошит йому скоро знадобиться!

— Я залишу його на твоєму ліжку.

Рафтен так і зробив, а Сем із Яном дістали його через вікно палицею, розщепленою на кінці.

ХVІ. ЯК ЯН УПІЗНАВАВ КАЧОК ЗДАЛЕКУ

Одного разу Великий Дятел, лежачи в заїнку, вимогливо наказав:

— Щось мені нудно, Маленький Бобре! Розкажи що-небудь.

— А ти не хочеш повчитися говорити моєю мовою? — запитав Другий Вождь, хоча вже не раз пробував учити Гая і Сема старовинної мови свого племені (яку сам і придумав).

— Кажу ж тобі: краще розкажи щось, — похмуро зауважив Дятел.

— Ну, тоді слухай, — почав Маленький Бобер. — Я розповім тобі про одного мандрівника. Він оселився в лісі і хотів краще вивчити життя звірів. Спочатку було дуже важко: адже ніхто не допомагав йому, але він уперто продовжував жити в лісі. Якось він прочитав книжку, в якій розповідалося про птахів, і йому навіть здалося, що він бачить їх на власні очі. Але птахи були далеко, і його це неабияк засмучувало. Якось він помітив дику качку на ставку, але міг роздивитися лише колір її пір'я. Та все-таки він замалював її і згодом з малюнка визначив, що бачив чирка-свистуна. І тоді йому спало на думку ось що: у кожної качки свої цяточки і смужки, які потрібні їм, як солдатам мундири. Якщо замалювати всі оті цятки, можна розрізнити качок на відстані. Так він і вчинив. І ось одного разу він замалював на ставку нову качку і опісля бачив її ще частенько. Ніхто не міг йому сказати, якої вона породи, хоча малюнок був чудовий. Пішов він з горя до типі, поцупив останнє яблуко Великого Вождя і став його жувати, щоб якось утішитися.

З цими словами Ян вийняв яблуко і сумовито почав хрумати його.

На обличчі Великого Дятла не здригнувся жоден м'яз, і він продовжував розповідь Яна:

— Коли Великий Вождь почув сумну історію знехтуваного життя, він сказав: «Мені не шкода цього гнилого яблука. Я дістав його зі свинячого корита. Мені здається, що коли людина не доводить справу до кінця, вона чинить безглуздо.

Якби цей хоробрий хлопець, замість того щоб красти гнилі яблука, по яких топталися свині, прийшов і поділився своїми сумнівами з Великим Вождем Племені, то благородний червоношкірий індіанець сказав би йому: «Сину мій, ти правильно вчинив, що прийшов до мене. Ти хочеш дізнатися все про качок? Вах! Добре!» І він повів би цього недоріку до готелю в Дауні і показав йому всі породи качок, які тільки існують у світі. На кожній качці там є ярличок і назва. Вах! Я все сказав!»

Великий Дятел кинув гнівний погляд на Гая, який не знав, як поведеться, і сприйняв усе як глузи. Проте Сем говорив серйозно.

Остання пропозиція Головного Вождя видалася їм дуже доречною, і вони вирішили вирушити до маленького містечка Дауні, що знаходилося миль за п'ять від їхнього табору.

— Як на мене, треба залишити Третього Вождя на чатах, — запропонував Сем. — І я гадаю, ми повинні піти в місто як білі.

— Ти хочеш знову стати білим?

— Так. І запрягти двоколку. Бо до міста п'ять миль.

Ян засмутився. Йому уявлялося, що вони підуть пішки лісом. Але пропозиція Сема була розумною, і він погодився.

Рафтена удома не було. Хлопчики швидко запрягли коня і поїхали до міста.

Приїхавши в Дауні, вони насамперед зайшли до крамниці, де Сем зробив закупки для матері. Тоді настала черга Яна. Коли вони запаслися олівцем, гумкою і зошитом, хлопці попрямували до готелю. Ян почувався, як сільський хлоп'як, який уперше йшов до цирку, — нарешті він побачить те, про що так довго мріяв.

Увесь пообідній час Ян замальовував селезнів і качок: у власника готелю їх виявилось понад п'ятдесят видів. Ян почувався Аладдіном у чарівному саду перед незліченними скарбами. У кожного птаха був ярличок із назвою, і Ян зробив цілу купу малюнків. Він був дуже щасливий. Згодом він склав цілу таблицю різноманітних видів качок, і багато загадок у нього вже були розв'язані.

Вони повернулися до табору надвечір, на стежці їх зустрів білий привид. За голову йому правив гриб-порхавка із дірками, як у черепі, а замість тулуба була стара газета.

У типі було порожньо. Причепивши привид на жердину, Гай, очевидно, не ризикнув залишитися з ним наодинці в морозі ночі і накивав п'ятами.

XVII. СЕМІВ ПОДВИГ

Теслярувати — була давня Семова пристрасть. Навіть знавці цього ремесла змушені були визнати його майстерність. А індіанці вважали Сема просто чарівником. Ян міг годинами безуспішно возитися з яким-небудь обрубком, намагаючись розколоти його, аж поки Сем не втручався: «Цюкни ось тут». Коли ж Сем брав до рук сокиру, то поліно залюбки розколювалося. Для вдалого удару правил не існувало. Іноді треба було рубати над сучком, іншого разу навпаки — знизу. Сем завжди знав, де рубонуту сокирою. Помилявся він рідко і ніколи не хвалився.

Якось Ян мордувався з грубезним оцупком. Гай узявся допомогти йому, але теж марно.

— Гей, Семе! — сплюнув Ян. — Цю штуку навряд чи й ти розколеш!

Сем покрутив у руках дубець, поставив його сторч і вилив на нього кухоль води. Коли вода всоталася, він щосили ударив сокирою. Дрючок одразу ж розколовся навпіл.

— Ура! — захоплено вигукнув Маленький Бобер.

— Подумаєш! — сказав Гай. — Це випадково. Наступного разу в тебе навряд чи вийде.

Ян збагнув, що вода зменшила пружність і змінила центр тяжіння палиці.

— А зарубку я зробив, — завів своєї Гай.

— А мені здається, що це можна записати як подвиг, — сказав Бобер.

— Дурниці! — розізлився Третій Вождь. — Приміром, ти зможеш за три хвилини повалити дерево шість футів завтовшки?

— Яке дерево? — уточнив Дятел.

— Та будь-яке.

— Тримаю парі на «гран ку», що я повалю сріблясту сосну за дві хвилини у будь-який бік. А ти вибереш місцину, куди дереву падати. Забий кілочок, а я стовбуром зажену його в землю.

Сем нагострив сокиру, і всі кинулися вибирати дерево. Вони знайшли сосну завтовшки шість чи сім дюймів, і Сему дозволили вирубати навколо куші, щоб зручніше було валити дерево. Кожне дерево у лісі хилиться по-своєму. Ця сосна злегка хилилася на південь. Вітер дув з півночі, і Ян вирішив забити кілочок південніше від стовбура.

У розкосих очах Сема зблиснув вогник, але Гай, який теж трохи розумівся на цій справі, одразу ж презирливо пирхнув:

— Ти ба який! Так і дурень зуміє — за вітром повалити! А ти ось де забий кілок! — і Гай устроїв його з північно-західного боку. — Тепер подивимося.

— Гаразд. Побачиш. Дай-но я приміряюся, — сказав Сем.

Сем обійшов дерево, подивився, в який бік воно хилилося, визначив силу вітру, потім засукавши рукави, сплюнув на долоні і, ставши на схід від сосни, сказав:

— Я готовий!

Ян поглянув на годинника і скомандував:

— Починай!

Сем двічі щосили ударив по стовбуру, і з південного боку з'явилася глибока заглибина. Потім він обійшов дерево і зробив з північно-західного боку ще один карб, трохи нижче від першого. Рубав він неквапно, кожен удар був строго розрахований. Перші тріски були завдовжки десять дюймів, але чим глибший ставав карб, тим коротші тріски відлітали. Коли стовбур був підрубаний на дві третини, Ян крикнув:

— Хвилина!

Сем опустив сокиру, лягнув долонею по стовбуру і подивився на верхівку дерева.

— Поквапся, Семе! Ти гайнуєш час! — нетерпеливився друг.

Сем мовчав. Він стежив за вітром. І ось верхівка гойднулася. Зачувся оглушливий тріск. Щоб випробувати міцність

дерева, Сем щосили штовхнув його, і, щойно сосна нахилилася, він хутко рубонув тричі поспіль, перерубавши те, що залишилося. Дерево гойднулося і під потужним поривом вітру завалилося, увігнавши кілочок глибоко в землю.

— Ура! — закричав Ян. — Хвилина і сорок п'ять секунд!

Сем мовчав, тільки очі його радісно зблиснули. А Гай скривився зневажливо:

— Подумаєш! Дурниці все це.

Ян зміряв пень.

— Сім дюймів! — знову радісно вигукнув він. — Молодець, старий! Це справжній великий подвиг — «гран ку»!

І, незважаючи на всі вмовляння Гая почекати з нагородженням до приходу Калеба, Сем отримав велике орлине перо як найкращий лісоруб сенгерських індіанців.

XVIII. СОВИ

Якось увечері, перш ніж улягтися спати, Сем вдивлявся у зоряне небо. Десь неподалік гухала сова: «Оху-оху-оху!»

Раптом кроків за двадцять від хлопців безшумно опустився великий птах.

— Яне! — шепнув стиха Сем. — Дай-но мені лука! Та хутчій! Тут сова, та, що курчат тягає!

— Він кепкує з тебе, — спросоння буркнув Гай з-під ковдри. — Я б не пішов.

Ян одразу ж вискочив з типі, прихопивши зброю.

Сем вистрілив, але, вочевидь, промахнувся. Сова розпрямила крила і щезла в гушавині.

— Ех, пропала найкраща стріла! — скрушно зітхнув Сем. — Це була «Вірна смерть».

— Ну що ж ти! — засмутився Ян, помітивши промах. — Чи зовсім стріляти не вмієш!

Несподівано зашурхотіли крила, і на «зачарований стовп» знову всілася сова.

— Тепер моя черга! — шепнув Ян.

Він натягнув лук, але сова, як і перше, полетіла собі геть.

— Ех ти, стрілець! — скрушно сплюнув Сем. — Така слухна нагода! Що ж ти промазав?

— Якщо вона повернеться ще раз, покличте мене, — пропищав Гай. — Я вас повчу стріляти, хлопці!

Уночі хлопців розбудив шерех, і Ян, виглянувши назовні, сказав:

— Наче як знову повернулася...

— Авжеж, тебе їй боятися нічого! — глузливо зауважив Сем.

Уранці хлопці пішли шукати свої стріли. Але не встигли вони відійти від типі, як Ян гукнув із неприхованим подивом:

— Погляньте-но! Та сюди, швидше! Ось одна! А он — друга!

На землі, кроків за десять одна від одної, лежали дві сови. Обидва постріли виявилися настільки влучними, що хлопчики тільки й могли зауважити:

— Якби нам довелося побачити таке на картинці, зроду не повірили б.

Велика рада племені нагородила кожного мисливця чудовим орлиним пером. Лише один голос був проти.

ХІХ. ВИПРОБУВАННЯ ХАРАКТЕРУ

Хлоп'ята, наслухавшись порад Калеба, зробили собі бойові убори зовсім як в індіанців. Білі хвостові пера індика та гусячі, зачорнені на кінцях, замінили їм орлині пера. Із старої упряжки витягли кілька жмутків забарвленого в червоний колір кінського волосся. Все це було необхідне для справжніх індіанських уборів. Каліб із неабияким інтересом спостерігав нове захоплення хлопчаків і допомагав їм вирішувати, за які подвиги які надавати нагороди. Сем отримав декілька пер за влучну стрільбу, плавання та успішні «набіги на блідолицих» і два чудових пера з пучками кінського волосся за повалену сосну й убиту сову.

Яну присудили кілька «ку» за те, що він навчився розбирати сліди звірів; «гран ку» — за те, що поцілів оленя просто

в серце; «гран ку» — за те, що проплив двісті ярдів за п'ять хвилин; за те, що пройшов чотири милі за годину; за те, що пробіг сто кроків за дванадцять секунд; за те, що добре знав назви багатьох рослин, і, нарешті, ще один «гран ку» — за те, що застрелив сову темнісінької ночі.

Гай одержав кілька «ку» за гострий зір. Він розрізняв у сузір'ї Великої Ведмедиці «дитинча на спині у старої». Але хлопчика дуже засмучувало, що у нього на рахунок не було «гран ку», і Калєб, який, хоч і добре ставився до Гає, все ж таки не зміг надати йому вищу нагороду.

— А скажи-но, Калєбе, що індіанці цінують понад усе в людині? — запитав одного разу Гай, сподіваючись, що нарешті його гострий зір буде винагороджено.

— Хоробрість, — відповів Калєб. — Найважливіше для них — хоробрість воїна. Та це не лише в індіанців. Сміливих людей поважають усі.

— Я нічого не боюся! — вигукнув Гай, спалахнувши від радості.

— Ну, спробуй позмагатися з Яном.

— Це нечесно! Він старший і більший за мене.

— Тоді ось що, Гілко. Навідайся у садок і нарви відро вишень; о дев'ятій вечора там уже нікого не буде.

— Ач який! Хочеш, щоб Кєп загриз мене?

— Та ти ж нічого не боїшся! А лякаєшся маленького пса, який менший за бузівка!

— Я просто не люблю вишень.

— Ось що, Гаю, я влаштую тобі справжнє випробування. Бачиш цей камінь? — і Калєб підняв маленький кругляк із діркою. — Тепер скажи: ти знаєш, де могила старого Гарні?

Гарні, як твердили його друзі, був непутящий солдат, який випадково, з власної дурості, застрелився. Його поховали неподалік від обійстя Рафтєна, при перехресті доріг.

Люди подекували, що кожного разу, коли над його головою проїжджав віз, Гарні стогнав. Але за стукотом коліс цих стогонів нечутно, отож Гарні чекає глупої ночі і тоді вже волає на всю горлянку. Кожен, хто почує його, має обов'язково висловити співчуття, інакше його спіткає нещастя.

— Отож, — сказав старий, — я покладу цей камінь на могилу Гарні, а ти вночі сходиш і принесеш його. Згода?

— Еге-еж, — промимрив Гай без особливого ентузіазму.

— Якщо він дрейфить зараз, то вночі й зовсім у штани накладе, — глузливо процідив Дятел.

— Щоб ти не переплутав камінь, — сказав Калєб, — я прошлю мотузок у дірочку.

Уночі хлопчаків розбудив чийсь голос; хтось стукав по напинулу.

— Гей, Гаю!

— Хто там? — злякано відгукнувся Гай.

— Це я, Калєб. Скоро північ. Тобі вже час на могилу Гарні. А якщо ти відразу не знайдеш місце, де я поклав камінь, прислухайся до стогонів. Це тобі допоможе.

Калєб говорив хрипким шепотом і, здавалося, сам був неабияк наляканий.

— Я... я... — заїкаючись, почав було Гай, — я не побачу зараз дороги.

— Не втрачай нагоди, хлопче, — сказав Калєб. — Якщо ти принесеш камінь з могили Гарні, ми надамо тобі «гран ку». Я почекаю тебе тут.

— Я... я... як я побачу цей кругляк? Темно хоч в око стрель... Я... я... не піду.

— Ну й боягуз! — презирливо додав Калєб.

— Я не боягуз... Тільки навіщо йти, якщо я все одно не знайду? Ось коли буде місячно, тоді, може...

— Ну то хто з вас насмілиться?

— Я піду! — одночасно зголосилися Сем і Ян, хоча кожен сподівався, що піде інший.

— Ну, Бобре, я тобі поступаюся цією честю, — поспішно заявив Дятел.

— Я із задоволенням піду, але... але... мені незручно випереджати тебе — ти ж Старший Вождь! Це нечесно, — відповів Ян.

— Давай кинемо жереб, — сказав Дятел.

Ян роздмухав вугілля. Сем знайшов соломинку, розламав на дві нерівні частини і затиснув їх у кулаці, виставивши Янові лише кінчики.

— Хто витягне довшу соломинку, той і піде.

Ян знав, що зазвичай коротшу соломинку висовують подалі, і взявся тягнути іншу. Він тягнув поволі, і, здавалося, цьому не буде кінця. Сем розтиснув долоню — у нього залишилася коротка соломинка.

— Тобі випало. От везунчик! — сказав він із полегшенням. — Завжди чомусь виходить по-твоєму.

Якби знайшлася якась відмовка, Ян неодмінно учепився б за це, але такої не було. Не стільки мужність, скільки гордість примусила його йти.

Ян почав квапливо вдягатися. Руки його тремтіли, поки він шнурував черевики. Калєб сидів біля типі; побачивши, що Ян збирається йти, він обійняв його і сказав:

— Молодець! Я проведу тебе до узлісся — далі не можна — і зачекаю тебе. Знайти неважко. Відміряєш чотири межі від маленького в'язу і відразу через дорогу побачиш велику плиту. На північ від неї лежить камінь. Могузок ти відразу намацаєш. Ось, візьми з собою крейду; якщо не дійдеш до могили, познач на огорожі, до якого місця дістався. І не думай про стогони — усе це все вигадки! Головне — не бійся!

— Якщо чесно, я трохи побоююся, але все-таки піду.

— Правильно! — підбадьорив хлопчика старий мисливець. — Хто йде, перемагаючи свій страх, той хоробріший за найхоробрішого. Розмовляючи, вони вийшли з лісу.

— Скоро північ, — сказав Калєб, освітлюючи годинник сірником. — Іди сміливіше. Я почекаю тут.

Ян залишився сам.

Ніч була — хоч в око стрель; Ян намагався йти уздовж огорожі і скоро вибрався на дорогу, яка трохи біліла серед чорної трави. Хлопчик пройшов півдороги. Серце його відчайдушно калатало, а руки стали крижаними. Нічну тишу раз або двічі порушив тонкий мишачий писк. Ян здригнувся, але не зупинився. Несподівано праворуч від дороги він почув шерех і помітив попереду щось біле. Хлопцеві аж морозом сипонуло. Здавалося, на нього рухається людина без голови. Ян укляк на місці, потім тремтячим голосом ледве спромігся спитати:

— Хто там?

Відповіді не почув; біла постать продовжувала сунути просто на нього. Ян схопив кілька камінців і шпурнув їх у «привида». Біла мара відскочила убік і з гучним тупотом помчала геть. Тут Ян нарешті роздивився що то за «привид» — біла корова бабусі Невілл!

Спочатку у нього тремтіли коліна, потім він спромігся спокійно роззирнутися навсібіч. Якщо стара корова могла мирно лежати тут цілу ніч, чого ж тоді йому боятися? Він неквапно пішов далі. В'яза все ще не було видно, і Яна знов охопив страх. А може, повернутися назад? Ні, так вчинив би останній боягуз. Якщо він не знайде в'яза, то хоч зробить позначку, до якого місця дійшов. Ян обережно прокрався до огорожі і тут несподівано кроків за двадцять п'ять помітив в'яз. На захід від дерева він відлічив чотири межі і розміркував, що стоїть тепер саме напроти могили. Було, мабуть, близько півночі. Йому здалося, що він чує поблизу якісь звуки. Посеред дороги забілів камінь. Ян намагався скрадатися нечутно. Чому? Він і сам не знав. Спіткнувшись у грузькому рівчачку, що оточував могилу, він дотягся до плити і почав холодними, вологими руками шарити по ній, відшукуючи мотузку. Її ніде не було. Ян узяв крейду і написав на камені своє ім'я. Як моторошно скрипіла крейда! Ян обмацав землю довкола. І тут він знайшов мотузку! Напевно, її вітром здуло з каменя. Маленький кругляк, до якого вона була прив'язана, гучно цокаючи, покотився по могильній плиті.

Раптом щось шльопнулося в грязюку, почувся здавлений стогін, ніби когось душили. Яна охопив жах. Але, пригадавши корову, він опанував себе, схопився і помчав дорогою, аж п'яти влипали. Хлопець нічого не бачив на своєму шляху і трохи не збив людину з ніг. Це був Калєб.

— Яне! Це ти?

Ян не міг і слова вимовити. Увесь тремтячи, він притиснувся до старого мисливця.

— Що там, Яне?

— Я... я не знаю, — ледве вичавив хлопчик. — Там щось на могилі...

— Он як! Я теж, здається, щось чув, — сказав Калєб стурбовано. — Ну, нічого. За десять хвилин ми вже будемо в таборі.

Він узяв Яна за руку і повів дорогою. Хлопчик все ще не прийшов до тями, але, дійшовши до стежки з мітками, відчув себе в безпеці. Тоді він почув свій голос:

— Я знайшов камінь і написав своє ім'я на плиті.

— Молодець! Ти сміливий хлопець! — з повагою озвався старий.

Вони дуже зраділи, коли побачили вогонь у типі. За кілька кроків вони крикнули по-совиному: «Оху-оху-оху!» Це був їхній умовний клич: більшість індіанців уночі користується переважно совиним криком. У відповідь з типі почулися такі самі звуки.

— Усе гаразд! — вигукнув Калєб. — Він приніс камінь і написав своє ім'я на могилі. Молодець! Отже, йому ми надамо «гран ку».

— Я теж можу піти хоч зараз, — сказав Гай.

— Ну то йди.

— А як же я піду, адже каменя вже немає?

— То напиши своє ім'я на плиті, — зиркнув усміхнено Ян.

— Подумаєш, це нічого не значить! — сказав Гай і поспішив перевести балачку на інше.

Індіанці, принишкли коло багаття і слухали Яна. А він розповідав про свій похід, не применшуючи страхів, що їх зазнав у своїх нічних мандрах.

Завершивши розповідь, він запитав:

— Ну що, Гаю, чи не хочеш сходити туди?

— Одчепися! — невдоволено махнув рукою Гай.

Калєб поглянув на годинника, немов збираючись у дорогу; помітивши це, Ян запропонував:

— Може, переночуєте з нами, містєре Калєбе? Місця вистачить.

— Та й то так, бо вже пізно, — погодився старий.

XX. БІЛИЙ РЕВОЛЬВЕР

Після сніданку Великий Дятел висловив бажання всієї Ради Вождів оглянути могилу.

— Мені здається, що Ян написав своє ім'я не на камені, а на якій-небудь корові, яка ночувала там. Їй це не сподобалося, ось вона й заревла на всю округу!

За кілька хвилин вони були вже біля могили. На шорсткому грубому камені нерівним почерком, але цілком чітко було виведено: «Ян».

— Ну й почерк! — скривився Гай.

— Молодець! — радісно сказав Сем. — Я б не зміг цього зробити.

— А я б зміг, — похвалився Гай.

— Ось тут я перескочив через канаву. Бачиш мій слід? А ось із цього місця я почув стогони. Давайте подивимося, чи залишають духи свої сліди... Дивіться! — раптом вигукнув Ян.

У твані, в канаві, всі побачили сліди дорослої людини. Очевидно, хтось упав на руки, бо на землі залишилися відбитки його пальців. І раптом гострозорі очі Гая побачили якийсь блискучий предмет. Він підняв його. Це був револьвер із білим руків'ям.

— Нумо, дайте подивитися, — сказав Калєб.

Він обтер зброю, і в очах його спалахнули вогники.

— Це мій револьвер! — закричав він. — У мене вкрали його разом із грошима й іншими речами! Калєб оглянув револьвер з усіх боків.

— Не можу збагнути... — бурмотів він час від часу. — Не можу зрозуміти, звідки він тут...

Більше нічого цікавого вони не знайшли і рушили назад. Калєб дорогою поринув у власні думки. Вони мовчки дійшли до хатини бабусі Невілл, розташованої неподалік від могили солдата. Біля дверей хатини Калєб обернувся до хлопчиків і сказав:

— Мабуть, я навідаюся до старої. Скажи, Яне, минулої ночі ти хоч слово зронив там, на білому камені?

— Ні, жодного звуку. Тільки камінь цокнув по валуну.

— Ну гаразд, побачимося в таборі.

— Доброго ранку, Калебе! — привіталася стара. — Заходь, сідай... Як там Дік із Саріанною?

— Схоже, вони щасливі й процвітають, — з гіркотою відказав Калеб. — Послухай, стара, ти чула коли-небудь історію Гарні, якого поховали при дорозі?

— Що це тобі заманулося згадувати ту притичину? Звичайно, чула. І не раз. Ось і минулої ночі наче якісь погуки чуто було звідтіля. Я й досі тремчу.

— А що ти чула?

— Ох, щось моторошне! Мій пес і кішка до смерті налякалися. А стара корова аж через пліт перестрибнула, тікаючи з дороги.

— А ти не чула, бабусю, що начебто на тому тижні пограбували когось у Дауні?

— Он як? — здивовано вигукнула стара, і очі її дивно зблиснули. — А кого, не знаєш?

— Кажуть, Джона Івенса.

— Сама я його не знаю. Не переймайся, він не збідніє. І до мене теж злодії навідувалися, коли в окрузі базікали, що ми продали корову. Завжди пронюхають, де гроші.

— Та й то так. Коли ж тебе пограбували, бабусю?

— Та хіба я казала, що пограбували? — і вона захихотіла. — Вони тільки збиралися.

Вона розповіла Калєбові, як серед ночі до неї увіпхалися двоє: високий був насурмонений, а другий — маленький, широкоплечий і чомусь веселий. Стара згадала і чорні бороди злодюг, і те, що один був лівша і в нього бракувало середнього пальця на правій руці.

— Коли це сталося, бабусю?

— Та, напевно, років зо три тому.

Дізнавшись про все, що йому було потрібно, Калеб розпрощався зі старою і пішов до хлопців. За останні чотири роки, розмірковував він, ідучи дорогою, щось почастішали пограбування в окрузі. І кожного разу обкрадали людей, у яких з'являлися гроші. Схоже на те, що злодії мали точні відомості.

Коли Калєб зайшов до хатини старої Невіллє, Ян сказав приятелям:

— Ви йдїть до табору. Я скоро повернуся.

Хлопчикові захотїлося замалювати відбитки слїдів біля могили, а може, й вистежити цю людину.

Ян уважно розглядав слїди. Він помітив, що закаблуки були підбиті трьома рядами дрібних цвяхів, голівки стирчали криво і навкоси, а на лівому черевнику була дірка. Потім Ян придивився до відбитка руки. У ньому було щось дивне. Придивившись до кількох чїтких слїдів, Ян зрозумїв: на правїй руці бракувало середнього пальця.

Ян ішов по слїдах на дорозі, поки вони, завернувши на південь, не загубилися в траві.

Дорогою він нагнав Калєба, який теж ішов до табору.

— Містєре Кларку, — сказав Ян, — я замалював слїди біля могили. Ви знаєте, у того чоловіка всього чотири пальці на правїй руці.

— Що?! — вигукнув Калєб. — Ти не помилився?

— Ходїмо поглянемо разом.

Так, Ян мав рацію.

— Нікому не кажи про це, Яне.

Старий розпрощався з хлопчиком і пішов до будинку Дїка Пога. Тут біля дверей Калєб побачив ті самі слїди, що й біля могили Гарні. А на мотузку сушилися заквацянї глиною штани.

З тієї ночі старий став дуже поважати Яна. До Гая, який злякався піти за камінцем, він зовсім охолов. Калєб запросив до себе Яна, щоб показати, які він майструє лижі. На його запросини з'явилося все плем'я.

Відтоді, як Ян познайомився з Калєбом, він більше жодного разу не бував у нього.

Як і того дня, у відповідь на їхній стукїт за дверима гучно завалував пес.

Поки Ян розглядав лижі, гострозорий Гай побачив на ліжку старого білий револьвер. Вичищений, змашений, він був доведений до ладу. Калєб неабияк зрадїв своїй знахідці: адже нова зброя коштувала дуже дорого і була цінною річчю для старого.

— Давай-но, Калебе, постріляємо, — запропонував Гай. — Ось побачиш, я це роблю краще за інших.

Калєб дістав кілька патронів і показав на пеньок із білою плямою за сорок кроків від будинку. Гай зробив три чи чотири постріли, і Ян стільки ж, але ніхто не поцілів у цятку.

— Дивіться, як треба, — сказав Калєб.

Маленьке руків'я револьвера, здавалось, потонуло в закруті руці мисливця. Швидко, майже не цілячись, він випустив усі шість зарядів. Один за одним вони потрапили точно у білу пляму, а двічі — у чорний кружечок, намальований у самісінькому центрі.

Хлопці були в захваті.

— Так, років двадцять тому я нічогенько стріляв, — задоволено мовив Калєб. — Але це дрібниці. Зараз я вам покажу дещо складніше!

Він поставив три патрони на відстані двадцяти п'яти кроків і трьома пострілами збив їх. Потім засунув револьвер у бічну кишеню куртки і, не виймаючи його, без прицілу влучно вистрілив у білу пляму на пеньку, теж кроків за двадцять п'ять. Знайшовши стару консервну бляшанку, Калєб поставив її на пальці правої руки, а револьвер поклав на долоню. Одним ривком він підкинув усе це догори, і перш ніж револьвер упав, підхопив його і прострелив на льоту дно бляшанки.

Хлопчики просто отетеріли від подиву і захвату. А Калєб зайшов до хатини, щоб витерти револьвер.

— Тепер я точно знаю, що це не він стріляв у батька, — сказав Сем Янові, — він би не промахнувся.

Калєб ненароком почув Семові слова і, вийшовши на ганок, спокійно і приязно усміхнувся. Відтоді він уже спілкувався із Семом так само, як і з іншими.

У хатині Калєба запанував мирний, добродушний настрій, і Ян нарешті висловив у голос те, про що давно мріяв:

— Містєре Кларку, ходімо разом з нами полювати на єнотів. Ми знаємо, де вони водяться біля річки. Там їх багато.

Якби Ян попросив його ще місяць тому, то у відповідь почув би щось не надто приязне, але тепер, після тієї ночі, коли Ян сміливо пішов на могилу Гарні, Калєб став поважати хлопчика.

— Гаразд, — сказав старий, — тільки виберемо прохолодний вечір. Тоді пес краще візьме слід.

XXI. ГАЙ ТОРЖЕСТВУЄ

Відтоді, як хлопчики уперше помітили байбака на Бернсовому полі, вони стежили за ним щоранку. Це вже стало звичкою, як снідання або миття рук. Зазвичай перший помічав байбака Гай. Лунали три квапливі постріли, бабак ховався в нору, і на цьому полюванні завершувалося.

Наступного разу хлопці вирішили розділитися. Сем підійшов до поля з одного боку, Ян і Гай — з іншого. Спочатку здавалося, що звіра ніде немає. Аж раптом Гай шепнув:

— Бачу!

У густій траві, кроків за шістдесят від хлопчиків, Гай роздивився цятку сірого хутра.

— Це він!

Ян нічого не бачив, а Сем, хоча й помітив щось, засумнівався. Наступної хвилини байбак (це дійсно був він) звівся на задні лапки. Тут уже всі побачили його світло-коричневу спинку.

— Ну й Гілка! — вигукнув Ян. — Тебе слід називати Яструбиним Оком!

— Та невже? — зрадів Гай. — Ой, називай мене так, будь ласка! Гаразд? — додав він благально.

— Я гадаю, Дятле, він заслуговує на це ім'я, — сказав Ян. — Він — молодець і поводить, як справжній індіанець.

— Ми скличемо нараду і тоді вже вирішимо, — холодно зауважив Дятел. — Тепер до діла!

— Послухай-но, Гілко, чи не можеш ти обійти поле з іншого боку і прокрастися між байбаком і його ніркою? — запитав Великий Вождь.

— А чом же ні, зможу! Ставлю долар, що...

— Стривай-но, — втрутився Ян, — які ж у індіанців гроші?

— Ну гаразд, ставлю свій скальп — ось цей чорний скальп проти Семового скальпа, що я перший поцілю байбака!

— Ну, дозволь мені вбити його першим, а ти вже будеш другим, — глузливо проказав Сем.

— Боїшся за свій скальп?

— Ох, діждешся на горіхи! — пригрозив Сем.

У кожного хлопчика був пучок чорного кінського волосся, який вони називали скальпом і прив'язували до тімені мотузочком.

— Припиніть сваритися, Великі Вожді, — сказав Бобер. — Давайте домовимося так: якщо Дятел уб'є байбака, він бере скальп Гілки. Якщо Гілка добуде звірину, йому дістанеться скальп Дятла. А на додачу переможець отримає велике орлине перо.

Сем і Ян з нетерпінням чекали в лісі, поки Гілка нишпорив по полю. Того дня байбак поводився особливо зухвало. Він далеко відходив від своєї нірки і часом зовсім губився з очей. Хлопчики вже забачили, як Гай підкрався до нори, а байбак цього не помітив. Зазвичай вороги з'являлися з іншого боку.

Гай, щільно притиснувшись до землі, поповзом наближався до мети. Кроків за тридцять він опинився саме між байбаком і його ніркою. Байбак спокійнісінько хрумав травичку і поглядав іноді в інший бік. Хлопчики стежили за ним із лісу з напруженою увагою. А Гай байбака не бачив. Хлопчики всіляко намагалися жестами підказати йому, де сидить байбак. Нарешті Гай зрозумів: час стріляти. Він обережно підвівся. Забачивши його, байбак кинувся до нори, просто назустріч Гаю. Гай похапцем вистрілив, але мимо. І тут байбак, стрибувши на Гая, до смерті налякав його. Гай позадкував, не знаючи до ладу, в який бік йому тікати. Байбак хотів проскочити повз хлопчика, і Гай перестрашено кинувся убік. Спіткнувшись, усім тілом навалився на байбака, оглушивши його на якусь мить. Схопившись на рівні, Гай хотів кинутись навтіки і тут помітив, що звір ледве дихає. Гай зібрав усю свою мужність і стукнув байбака по носі.

Радісні вигуки з лісу засвідчили перемогу Гаю. Коли хлопці підбігли до нього, він стояв у переможній позі: в одній руці високо тримав лука, а в другій — хвіст пухнастого звіра.

— Повчіться, як треба полювати на байбаків! Погляньте-но, який здоровезний! Тут усі п'ятдесят фунтів буде. (Насправді було не більше десяти.)

— Ура! Хай живе Третій Вождь Гілка!

Тепер уже Гаю нічого було скаржитися, що друзі не поцінували його перемоги.

— Добре було б іще де-небудь натрапити на байбака. Я ж бо знаю, як їх треба ловити.

— За це, Гілко, ти одержиш «гран ку».

— Атож, а ще ти обіцяв називати мене Яструбиним Оком! — нагадав Гай.

— Ну, спочатку ми скличемо Велику нараду і обговоримо це, — поважно сказав Великий Вождь Дятел.

— Давайте влаштуємо нараду опівдні. Гаразд?

— Добре.

— Ні, близько четвертої!

— Та коли завгодно.

— Ви надасте мені ім'я «Яструбине Око», а ще дасте велике орлине перо за те, що я зловив байбака, так? І все це о четвертій.

— Можна. Тільки чому тобі неодмінно закортіло о четвертій?

Гай удав, що не розчув питання, і після обіду кудись зник.

— Напевно, знову не хоче мити посуд, — вирішив Дятел.

— Та ні, — сказав Другий Вождь. — Здається, він побіг по свою рідню, щоб ті побачили, як його нагороджують.

— Можливо, — погодився Дятел. — Давай тоді влаштуємо таке свято, ніби це особливий день в історії! Я вже постараюся.

— Гаразд, — сказав Ян. — Ти поклич своїх. А я умовлю Калеба.

— Боюся, що моїх родичів ще не можна зводити з Калесом, — похитав головою Сем.

Зголосилися на тому, що Сем піде по свою матір, а Ян тим часом приготує велике орлине перо і здере шкуру з байбака.

Байбак виявився чималий; звичайно, не ведмідь, але Ян все-таки заздрив, що це Гай вполював звірину. Залишалось ще близько години, і Ян намірився влаштувати справжнє індіан-

ське дійство. Він обрізав кігті байбака і нанизав їх на шнурок упереміш із дюймовими паличками бузини, з яких видовбав серцевину. Кігті були нерівні — одні довші, інші коротші, — але в цілому вийшло цілком справжнє індіанське намисто.

Гай мчав додому, як на крилах. Коли він біг садом, саме нагодився батько і вже зібрався було завантажити хлопця роботою, але Гай стрілою влетів до кімнати.

— Матусю! — заволав він з порога. — Ти повинна усе побачити! Приходь до нас у табір о четвертій годині. Мене зроблять Головним Вождем! Я убив того старого байбака, який мало не скалчив тата! Хлопці нічого не могли вдіяти без мене. Вони тисячу... ні, мабуть, мільйон разів пробували зловити того байбака. Зовсім вже замордувалися, і тоді я його вистежив. Ці хлопці зовсім нічого не бачать. Вони і в таборі без мене ніяк не можуть! Я їх учив, як треба полювати на оленя, потім учив і... і... загалом, дуже багато всього навчив. Отепер вони зроблять мене Головним Вождем і назвуть «Яструбине Око»! Сьогодні о четвертій відбудеться нарада. Приходь неодмінно, матусю!

Батько Гая, який саме зайшов до кімнати, велів синові негайно іти полоти картоплю, але місіс Бернс умовила чоловіка відпустити хлопця.

Дві години знадобилося місіс Бернс, щоб причепурити своїх чотирьох засмаглих дочок. Нарешті всі вони поважно почимчикували дорогою: місіс Бернс однією рукою тримала найменшу, в другій у неї був глек із варенням. Гай біг попереду і показував дорогу. Слідом за матір'ю, тримаючись за руки, крокували сестрички.

У хлопців усе було готово до великого свята.

В одному кутку на підстилці з телячої шкіри сиділа велика рада. Гай сяк-так умостився на шкурі убитого байбака. Ліворуч від переможця сидів Сем, а праворуч — з барабаном — Ян. Посеред типі палало багаття; один край полотнища підняли, і частина гостей розмістилася в наметі.

Великий Вождь Дятел запалив люльку миру, затагнувся, випустив кілька клубів диму навсібіч і передав її Другому і Третьому Вождям, які зробили те саме.

Маленький Бобер тричі ударив у барабан, вимагаючи уваги, і Великий Вождь виголосив урочисто:

— Старші Вожді, Молодші Вожді, Сміливці, Воїни, Жінки і Діти сенгерських індіанців! Коли наше плем'я воювало з цими... як їх... з іншими індіанцями племені «березова кора», ми узяли в полон одного воїна і випробували його тортурами. Але він виявив таку мужність і сміливість, що ми прийняли його до свого племені...

Тут Ян голосно вигукнув:

— Хау! Хау! Хау!

— Ми влаштували на його честь сонячний танець, але він не засмаг, бо на той час був надто молодий. Отож ми назвали його «Гілка». Відтоді своїми заслугами він домігся звання Третього Бойового Вождя.

— Хау! Хау! Хау!

— Днями все плем'я вийшло на лови старого байбака і знало невдачі. Тоді Бойовий Вождь Гілка сам-один на свій страх і ризик вийшов і одним ударом прикінчив старого звіра! Такі подвиги житимуть у віках! Хоча він і наймолодший воїн племені, але бачить краще за інших і вистежує звіра найшвидше! Він може бачити, що діється за рогом і навіть крізь дерево. Тільки вночі у нього не завжди так виходить. Цю людину більше не називатимуть Гілкою. Рада вирішила дати йому ім'я «Яструбине Око»!

— Хау! Хау! Хау!

Тут Маленький Бобер передав Великому Вождю дощечку, на якій великими буквами було написано «Гілка».

— Ось його ім'я, яким він звався, перш ніж стати великим і знаменитим. Тепер воно буде назавжди забуте. — Сем кинув дощечку у вогонь і сказав: — Ну, подивимося, може, ти ще зеленець, щоб спалити своє минуле.

Потім Маленький Бобер передав Дятлу красиве орлине перо, прикрашене чубком, із зображенням людини з головою яструба і стрілою перед очима.

— Ось орлине перо, яким ми нагороджуємо його за славні подвиги і яке засвідчить усім його нове ім'я!

Під гучні вигуки «Хау! Хау!» і барабанний дріб перо уро-

чисто устромили Гаєві у волосся, а на шию почепили намисто з кігтів байбака.

— Той, хто насмілиться назвати його Гілкою, отримає добрячого стусана від Яструбиного Ока.

Знову всі заволали: «Хау! Хау!» Гай щосили прагнув здаватися поважним і не всміхатися, але у нього це ніяк не виходило: рот його раз по раз розтягувався аж до вух. А у місці Бернс від радощів навіть сльози на очах заблищали.

Усі гадали, що торжество скінчилося, але тут підвівся Ян і почав свою мову:

— Вожді, Жінки і Діти сенгерських індіанців! Наш Великий Вождь Дятел забув іще про дещо. Коли ми йшли полювати байбака, я був свідком суперечки, яка відбулася між двома Вождями. За звичаєм нашого племені, вони поставили свої скальпи у заставу тому, хто уб'є байбака. Сперечалися Великий Вождь Дятел і Яструбине Око. Яструбине Око, зніми скальп у Дятла.

Сем забув про цю суперечку, але тепер він слухняно нагнув голову. Гай розрізав мотузок і, знявши скальп, видав переможний крик.

XXII. ПОЛЮВАННЯ НА ЄНОТА

Ян не забув, що Калєб обіцяв піти з ними на полювання. Хлопчики нетерпляче чекали на цю подію. Два дні по тому, надвечір, вони пішли до Калєба нагадати про його обіцянку.

Було досить спекотно, але Янові здавалося, що погода підходяща для полювання. Калєб, звісно, дуже здивувався, почувши, що надворі прохолодно.

— Сідайте, сідайте, хлопці, — добродушно сказав він, забачивши, що вони аж смикаються з нетерплячки. — Поспішати нікуди. Єноти вилазять з нір години за три або чотири після заходу сонця.

Старий сидів, попахуючи своєю люлькою; Сем марно намагався заприязнитися з його псом Турком; Ян розглядав

крила птахів, розвішених по стінах, а Гай нахвалявся своїми подвигами під час ловів на оленя і байбака і мріяв уголос, як він славно перемагатиме єнота, якого надибають.

Запевнивши всіх, що до місця діставатися не менше години, Ян умовив вийти з дому о дев'ятій. Калєб прихопив маленьку сокиру. Гукнувши собаку, вони вийшли на шлях і за півгодини були біля річки.

— Уперед, Турку! Шукай! Шукай!

Усі всілися на межі і поглядали, що робитиме пес. У нього були свої витребеньки: він полював на кого заманеться і коли заманеться. Калєб міг привести його туди, де водяться єноти, але примусити полювати на них, поки псові самому не захочеться взятися за це, не міг.

Старий зробив хлопцям знак, і всі сиділи незворушно, мовчки споглядаючи, коли собака подасть голос. Турок помчав на розшуки. Його стрибки чутно було здалека, а сам він пирхав, як паровоз, тікаючи все далі й далі, поки зовсім не зник з очей.

Дві хвилини здавалися вічністю. Раптом віддалік долинув слабкий виск, а слідом за цим Турок залився гучним гавкотом. Серце Янове затремтіло.

— Підняв дичину! — тихо шепнув Сем.

— Це я перший почув! — пискнув Гай.

Ян хотів було кинутися на гавкіт — він часто читав, що мисливці скачуть на конях слідом за собаками, — але Калєб зупинив його:

— Зажди-но, час ще є. Я не знаю, що він там знайшов.

Довго і терпляче чекали вони, але гавкіт не повторився. Потім зовсім поряд пролунав шерех, і біля ніг господаря влігся Турок.

— Уперед, Турку, шукай! — підштовхував Калєб.

Собака не ворухнувся.

— Уперед! — наголос Калєб і стьобнув його гілкою. Собака відійшов від старого і знову влігся, важко дихаючи.

— Що сталося, містере Кларку? — запитав Ян.

— Хтозна. Може, просто напорівся на сучок. Сьогодні навряд чи вийде. Надто рано прийшли, спекотно для собаки.

— Може, перейдемо річку? Там ліс Бойля, — запропонував Сем. — А раптом поталанить?

— Як це ви визначаєте дичину з собачого гавкоту? — запитав Ян у старого.

— І ти зможеш, якщо знаєш місцевість, звірів і Турка. Звичайно, собаки один на одного не схожі. Але якщо звички собаки тобі відомі, він навчить тебе багато чого.

Броду шукати не довелося. Річка майже пересохла. Продираючись крізь чагарі, вони вийшли в поле, перетнули його і знову заглибилися в хащі. Турок кинувся вперед. Він біг уздовж річки і, діставшись озерця, викупався. У лісі Турок наздогнав господаря і хлопців. Він був весь мокрий, але купання збадьорило його.

— Ану вперед, Турку!

Але й цього разу їх спіткала невдача. На небі засяяв місяць, освітивши все довкола.

Мисливці перебрели струмок біля хатини бабусі Невілл і рушили стежиною уздовж струмка, аж раптом Турок завмер на місці, приюхався, повернув назад і з гучним гавкотом кинувся до води.

— Що це, містере Калебе? — запитав Сем, забувши, що їхнє знайомство відбулося зовсім недавно.

— Не знаю, — коротко кинув Калєб.

— Може, лисиця? — припустив Ян.

Десь біля огорожі кроків за сто Турок знову залився гавкотом: мабуть, напав на слід.

— Напевно, єнот, — сказав Калєб, прислухаючись до гавкоту, — а може, й свійська кішка. Тільки вони й лазять по деревах уночі.

Іти було легко: місяць освітлював стежину, і Турок гавкав не вгаваючи. Він вів мисливців по твані до річки.

— Єнот, — рішуче підтвердив Калєб, — кішки не ховаються у воді.

Гавкіт раптом змінився гарчанням і вереском.

— Так і є: забачивши єнота, він завжди поводитьсь так!

Калєб повів хлопчиків просто до місця. Турок гавкав і стрибав біля великої липи.

— Єнот завжди вибирає найрозлогіше дерево, — зауважив Калєб. — Ну, хто з вас найкраще лазить?

— Ян! — підказав Сем.

— Полізеш, Яне?

— Спробую.

— Давайте розпалимо вогнище — може, побачимо, де єнот сидить, — запропонував Дятел.

— Байбака я б ураз дістав, — сказав Яструбине Око.

Але ніхто не звернув на це уваги.

Сем із Яном набрали хмизу, і за хвилину тремтливий червонястий вогонь осяяв дерева. Вони оглянули велику липу, але нічого не побачили. Калєб підніс запалену головешку ближче і помітив на стовбурі шматочки свіжої глини. Повернувшись до річки, вони знайшли чіткі сліди; сумнівів тепер не було — на липі сховався великий єнот.

— Гадаю, він засів у дуплі. На липі їх завжди повно.

Ян оглядав товстий стовбур, розмірковуючи, як йому краще залізти. Калєб помітив, що хлопчик бариться, і запитав його:

— Не знаєш, з чого почати? Дивись-но...

Він водномить зрубав тоненьке гіллясте деревце, що росло поряд, і притулив його до першого сучка липи. По цьому «містку» Ян легко підійнявся вгору. До спини він прив'язав товсту палицю.

Опинившись серед гілля, Ян трохи розгубився: листя поглинуло його, але світло факелів знизу добре освітлювало дерево.

Спочатку Ян ніяк не міг знайти ні дупла, ні єнота, але після довгих пошуків він помітив у розвилці, майже на самій верхівці, велику пухнасту грудку. Два блискучих ока примусили Яна здригнутися. Хлопчик гукнув:

— Він тут! Онде він!

Ян піднявся вище і хотів схопити звіра, але той зіщулився і стрибнув на гілку нижче.

Ян спістився за ним. Тим, хто внизу, нічого не було видно, але по бурчанню, що його було чути, вони здогадалися, що там відбувається боротьба.

Єнот спускався з одного сучка на інший, поки не дістався молодого дерева, притуленого до липи.

Турок, угледівши звіра, зчинив гавкіт, і Калєб, вихопивши револьвера, вистрелив. Єнот упав як підкошений. Турок з гарчанням стрибнув на звіра, а старий мисливець притримав пса. Після того Калєб гордо і любовно витер свою зброю, немов успіх цілком залежав тільки від неї.

Ян швидко спустився на землю. Він погладив звіра, милуючись його хутром. У душі

хлопчика боролися два відчуття — жалощі до убитого звіра і гордість, що це він вистежив його.

Усі погодилися, що це був його єнот. Сем, підчепивши звіра ногою, підняв його і визначив:

— Тридцять фунтів.

Гай зморщив носа:

— Та в ньому не буде і половини ваги мого байбака! Окрім того, ви б ніколи не зловили єнота, якби я не згадав про сокиру!

Ян припустив, що єнот важить фунтів тридцять п'ять, Калєб — двадцять п'ять. Пізніше вони з'ясували, що звір ледве потягнув на вісімнадцять фунтів.

Поки вони обговорювали свій успіх, Турок здійняв гучний гавкіт, яким він зазвичай сповіщав про появу незнайомої людини. «Людський голос», як це називав Калєб.

Усі озирнулися і побачили Вільяма Рафтена. Він помітив вогонь у своєму лісі і, боячись пожежі сухої пори, одягнувся і поспішно прийшов.

— Доброї ночі, тату! Чому ти не спиш?

Рафтен не відповів синові і глузливо обернувся до Калєба:

— Може, ще раз вистрелиш у мене? Тепер уже вийде напевно. Адже я без зброї.

— Послухай, батьку, — перебив його Сем, не давши Калєбові почати розмову. — Усе це неправда! Я знаю, і ти маєш

знати: усе, що торочили про Калеба, боцімто він стріляв у тебе, — брехня. Якби він справді стріляв, тебе б серед живих уже не було. Я бачив, як він стріляє.

— А чи не ти присягався, що у тебе немає зброї? — запитав Рафтен, показуючи на револьвер. — Я бачив його у тебе в руках десять років тому. Та я не боюся тебе і твого револьвера, — презирливо додав Рафтен, помітивши, що Калєб схопився за руків'я. — І слухай: щоб більше ноги твоєї не було в моїх лісах і пса твого також, бо він загризає моїх овець! Та ще й багаття розвели, коли така посуха стоїть!

— Слухай, Рафтєне! — голосно сказав Калєб і вихопив револьвер. Постріл прогримів би миттєво, якби Ян не повис на руці Калєба, а Сем не став між ним і батьком. Гай передбачливо сховався за дерево.

— Геть з дороги, хлопчиську! — вигукнув Калєб.

— Бачиш, він знову мене застав беззбройним, — в'їдливо сказав Рафтен. — Ідїть, хлопці, я зараз із ним побалакаю.

— Послухай, батьку, — знову втрутився Сем. — Ти помиляєшся! Калєб не стріляв у тебе тоді. А це багаття розвели ми із Яном, і ми його й загасимо. Ти нападаєш на Калєба, як бабуся Невїль, яка забрала увесь твій харч і не подякувала. Соромся, батьку! Це нечесно, так чоловіки не чинять! Якщо у тебе немає доказів, то помовч.

Рафтен сторопів від такого бурхливого натиску, та й до того ж він побачив, що всі проти нього. Він сам часто сміявся з буркотіння бабусі Невїль, якій нічого поганого не зробив. Навпаки, йому ніколи й на думку не спадало, що іноді він чинить так само. Гнів його охолов. «Ну й розійшовся хлопчиську! — мимоволі подумав він із повагою до сина. — Ти ба, чистісінький адвокат, а сили — як у боксера. Може, нехай іде на адвоката, а не на зубного лікаря?...»

Буря вшухла. Калєб був запальний, але швидко відходив. А Рафтен, зазнавши невдачі, заквапився додому.

— Багаття як слід загасить! — пробурчав він. — Та й спати вже час.

Хлопчики загасили вогонь і мовчки рушили до табору. Сем із Яном несли на палиці тушку єнота. Калєб провів їх

до намета і пішов до себе. Тої ночі хлопчики спали міцно, як ніколи.

XXIII. ЛІСОВИЙ ДУХ І НІЧНИЙ РОЗБІЙНИК

Наступного дня, обробляючи шкуру єнота, Ян із Семом обговорювали нічну подію. Вони вирішили, що найліпше буде не згадувати при Калєбові про це. Гая попередили, щоб він теж мовчав.

Обстежуючи, як завжди, «книгу відвідувачів», Ян знову знайшов відбиток, схожий на слід копита, а біля річки — сліди великого птаха, схожого на лапи індика.

Ян покликав Калєба, щоб той поглянув на сліди.

— Це, напевно, синя чапля пролетіла, — сказав він про сліди птаха, — а от чие копито — ніяк не доберу. Дуже вже схоже на слід великого оленя. Але ж тут вони давно вивелися. Можна побачити лише миль за десять звідси. Один слід ще ні про що не свідчить.

— Ні, я знайшов багато, тільки розібратися в них важко.

Увечері, повертаючись після набігу на блідолицих, Ян почув від ставка різкий, пронизливий крик. Він наближався, розростаючись у страхітливий рев. Звук долинав звідкись ізгори, і Ян помітив, що над ним неквапно пролетів якийсь великий птах.

Наступного дня Ян куховарив. Щойно розвиднилось, він подався по воду, аж раптом побачив, як із заплави піднялася величезна синя чапля і, важко помахуючи крильми, шезла за деревами.

Хлопчик захоплено стежив за польотом птаха. Тоді пішов туди, звідки вона злетіла, і знайшов там безліч таких самих слідів, які він уже раніше замалював собі до зошита. Це був той самий птах, який кричав минулої ночі.

Дятел саме вийшов з типі. Несподівано вухо його вловило незвичайний звук. Хтось безупинно скиглив щоразу голосніше й голосніше. Завивання доймало, і Сем покликав товаришів.

— Це, напевно, нова чапля, — шепнув Ян.

*...Ян помітив, що над ним неквапно пролетів
якийсь великий птах...*

Але звук дедалі наростав і перейшов у гучне нявкання. Раптом Маленький Бобер пригадав, що чув цей крик у себе в Гленьяні!

— Це рись, — упевнено сказав він.

Наступного дня Калєб підтвердив слова хлопчика. Декілька днів по тому стало відомо, що вночі у Рафтена зникло ще одне ягня.

Уранці Ян зняв барабан і побачив, що шкіра на ньому стала м'якою і вологою.

— Ого, буде дощ! — сповістив він.

Калєб поглянув на нього із подивом:

— Бачу, ти стаєш справдешнім індіанцем. Вони завжди вгадують, що буде дощ, якщо барабан потрібно підсушити біля вогнища, перш ніж грати.

Пополудні почали згущуватися хмари, а надвечір вже й задощило. Калєб залишився вечеряти. Небо неначе прорвало, і здавалося, злива не вщухне ніколи. Калєб вийшов з типі і вирив навколо канаву з відвідним жолобком, по якому стікала вода.

Після вечері всі сиділи біля багаття. Здійнявся вітер, і краплі дощу залітали в димовий отвір. Яну довелося вийти. Крізь шум дощу він знову почув знайоме завивання. Хлопчик повернувся з великим оберемком хмизу, і в типі яскраво запалав вогонь. Вітер налітав поривами, і брезент дошкульно лопотів по жердинах.

— Де ваш якірний мотузок? — запитав Калєб.

Сем простягнув йому вільний кінець мотузка, другим кінцем він був міцно прив'язаний до жердин угорі. Весь час стояла суха погода, і мотузок був непотрібний. Калєб обмотав його довкола товстої палиці, а палицю забив у землю. Потім вийшов назовні і позабирав якомога глибше всі кілочки. Тепер їм не страшна ніяка негода.

Старий мисливець не хотів повертатися до себе в порожню хижку. Дік із Саріанною не надто піклувалися про нього, жив він надголодь, і хлопчики легко вмовили Калєба залишитися ночувати.

Дим клубами тягся догори. Невдовзі в типі стало дуже задушливо.

— Підійми брезент із підвітряного боку, Яне, — сказав Калєб.

Але тут увірвався вітер з дощем, і в очі їм сипонуло курним попелом і димом.

— Вам треба мати спеціальну підкладку, — сказав Калєб. — Дайте мені отой шматок, я зроблю.

Калєб дуже ретельно прив'язав підкладку до трьох жердин так, що димовий отвір знаходився тепер над нею і вітер не дув у спину хлопчикам, а шумів у них над головою. У типі стало легше дихати, а крапельки дощу, які залітали в отвір, падали на підкладку.

— На цих підкладках індіанці зазвичай роблять малюнки, згадуючи свої пригоди і подвиги. Тотєми вони малюють ззовні, а перемоги — на підкладці.

— Отже, тобі є робота, Маленький Бобре, — сказав Сем, — намалюй наші тотєми на типі.

— А знаєте що? — підхопився раптом Ян. — Давайте приймемо до нашого племені містера Кларка, га? Ви будете нашим Чаклуном.

Калєб задоволено усміхнувся, мабуть, погоджуючись.

— Тепер я намалюю чотири тотєми, — сказав Ян.

Він набрав жовтої глини і голубої, яка, висохши, ставала білою, і рудої, яка після обпалення ставала червоною, і ще вуглин. Тло, на якому він збирався малювати, Ян намазав розтопленим жиром єнота і сосною смолою. Загалом, усе було зроблено так, як і в індіанців.

Він, звичайно, міг дістати яскравих олійних фарб у блідолицих, але це було б нечесно.

— Послухайте, Калєбе, — почав якось Гай, — розкажіть нам щось цікавеньке про індіанців. Про їхню хоробрість, приміром. Я найбільше люблю чути про хоробрих! Пригадую, як старий байбак вискочив на мене... Дехто б на моєму місці злякався, а я...

— Цить! — не витримав Сем.

Калєб мовчки палив люльку. Дощ лопотів по брезенту. Напинало тріпотіло під вітром. Запала мовчанка. І раптом у гущавині почувся гучний, страхітливий зойк. Хлопчики

здригнулися. Якби вони були самі в лісі, то перелякалися б на смерть.

— Ось воно! — шепнув Сем. — Це банші.

Калєб допитливо огледів хлоп'ят.

— Що це? — запитав Ян. — Такий звук ми вже чули не раз.

Калєб мовчки похитав головою і подивився на собаку, що лежав біля вогню. Турок тільки підняв морду, обернувся, подивився на господаря великими сумними очима і знову опустив морду на лапи.

— Турок і вухом не веде.

— Собаки не чують банші, — заперечив Сем. — І духів не бачать. Так бабуся Невіллє казала.

Спокій собаки ще більше налякав хлопчиків.

— Яструбине Око, — сказав Дятел, — ти найхоробріший. Вийди і вистрели в банші. Я дам тобі свою стрілу проти чаклунів. Якщо ти його підстрелиш, ми надамо тобі «гран ку». Ти ж сам казав, що найбільше любиш чути про хоробрих.

— Дурна балаканина! — сплюнув Гай. — Я з вами й говорити не хочу! Калєбе, розкажіть нам що-небудь про індіанців, — попросив він.

— Індіанці люблять хоробрих, — підморгнувши, уточнив Калєб.

Ян із Семом засміялися, правда, неголосно, бо побоювалися, щоб і їх не послали виказувати свою мужність.

— Я, мабуть, ляжу спати, — сказав Гай.

Ян скоро наслідував його приклад, а Сем залишився сидіти з Калєбом. Обидва мовчали, поки хропіння Гая і рівне дихання Яна не сповістили, що хлопчики міцно сплять.

Сем уже давно намірявся поговорити з Калєбом, і тут йому випала слухна нагода.

— Послухайте, містєре Калєбе, — почав він схвильовано, — я не збираюся захищати батька, але я знаю його так само добре, як і він мене. Це пряма і чесна людина. Можете мені повірити! Він часто кому-небудь допомагає нишком, щоб ніхто не помітив. І про це ніхто нічирк. А коли з кимось ненароком полається, то гвалту не обберешся! Я знаю, він кепсько ста-

висься до вас і ви не маєте підстав думати про нього краще. Тож треба розібратися як слід!

Сем був розумний хлопчина, і зараз він говорив дуже переконливо, зовсім як дорослий.

Калєб щось пробурчав і продовжував палити.

— Розкажіть мені, що сталося між вами, і ми з мамою владимо все, постараємося вплинути на батька.

Добре, що Сем згадав про свою матір. Калєб знав місїс Рафтен ще молоденькою дівчиною. Вона завжди вірила в Калєба і навіть після сварки ніколи не приховувала свого доброго ставлення до нього.

— Та немає чого особливо й розповідати, — гірко відповів Калєб. — Він обдунив мене під час обміну кіньми, потім дуже квапив із сплатою боргу. Довелося мені продати овес по шістдесят центів, а він скупив усе і за півгодини продав мій овес по сімдесят п'ять! Ми добряче полаялися, і, здається, я сказав, що цього йому не попушу. Того дня рано-вранці я полишив містечко. Рафтен поклав собі до кишені триста доларів. У мене ж не залишилося жодного цента. Гроші він узяв із собою: банк був уже зачинений. Дорогою додому в нього хтось стріляв. Уранці на тому місці знайшли мій кисет і кілька адресованих мені листів. Я гадаю, що їх підкинули туди, щоб на мене впала підозра. Тільки вони перестаралися! Так усі люди кажуть. Потім твій батько нацькував на мене Діка Пога, і я втратив ферму. От і все.

Сем помовчав хвилину і похмуро сказав:

— Усе це правильно, і про овес, і про борг, — такий уже батько. Але те, що ви думаєте про Діка, — це неправда. Батько ніколи не погодиться на підлоту.

— Ти так гадаєш? Авжеж, бо це твій батько.

Сем промовчав і поклав долоню на голову Турка. Той тихенько загарчав.

— Усі проти мене, ще й проти мого собаки, — продовжував Калєб. — Пог базикає, що пес тягає овець, і всі вірять. Ніколи я не чув, щоб собака тягав овець! А вівці зникають майже щоночі, навіть коли Турок сидить зі мною в хатині.

— То чий же собака це робить?

— Не знаю, чи собака це. Подейкують, що кожного разу там залишалося піввівці. Шкода, що я сам жодного разу не бачив, а то сказав би, хто полює на овець. Схоже, що це рись.

Знову голоси в типі замовкли. Раптом у лісі знов почулося завивання, від якого у хлопців волосся ставало дибки. Але Турок і цього разу навіть вухом не повів.

Калєб із Семом роздмухали багаття як слід і лягли спати.

Дош лив безперервно, і вітер раз по раз рвав намет. Вранці Калєб підвівся перший і приготував на снідання «пиріг прерій» із свинини, картоплі, хліба і маленької цибулини. Всі насолоджувалися королівською їжею, забувши про нічні страхи. Дош ущух, але вітер не вгамовувався. По небу мчали темні низькі хмари. Ян вийшов подивитися на сліди, але нічого не знайшов.

День провели у таборі, виготовляючи стріли і розфарбовуючи типі.

Калєб знову погодився ночувати в індіанців. Тої ночі крик банші чувся всього лише раз. Але за півгодини пролунав тоненький писк; хлопці ледве вловили його, а Турок схопився і, прошмигнувши під запоною, кинувся з гучним гавкотом у гущавину.

— Дичину почув, — сказав мисливець, а коли гавкіт змінився виском, додав: — Ось тепер на дерево загнав.

— А раптом він банші загнав? — стрепенувся Ян і вискочив у темряву.

За ним вийшли й інші. Вони побачили, що Турок, люто гавкаючи, кидається на великий бук. Але у п'їтмі їм нікого не вдалося розгледіти на дереві.

Неабияк дивуючись, що собаку турбує якийсь писк, тоді як криків він не чує, всі повернулися до типі.

Наступного ранку Ян знайшов неподалік сліди звичайної кішки: очевидно, саме її й загнав Турок на дерево.

Коли Ян нагнувся, щоб краще роздивитися сліди, він почув крізь пориви вітру знайомий зловісний скрип. Удень це було не так страшно. Поглянувши вгору, Ян побачив, як від сильного вітру труться одна об одну дві великі гілки. Це й був той «банші», якого боялися всі, окрім Турка.

Один лише Гай не повірив і досі твердив, що ночами гарчали ведмеді.

Якось пізно увечері він розбудив обох вождів:

— Яне! Семе! Вставайте! Той ведмідь знову тут! А ви все не вірили!

Зовні почулося гучне плямкання, що уривалося часом гарчанням або хропінням.

— Схоже, там і справді хтось є, Семе, — шепнув Ян. — Турка б сюди і Калеба!

Хлопчики злегка прочинили двері і виглянули назовні. При тьмяному світлі зірок вони розгледіли обриси великого чорного звіра, який підбирав залишки їжі і вигрібав консервні бляшанки з ями. Сумнівів не було — це ведмідь.

— Що ж робити?

— Не здумайте стріляти! Це лише озлобить його. Гаю, ану розворуши вогонь щонайсильніше, — наказав Бобер.

— Нам би зараз рушницю! — хапав дрижаки Гай.

— Тихше ти! Послухай, Семе, Гілко... себто як тебе... Яструбине Око зараз роздмухає багаття, а ми у разі чого стрілятимемо тупими стрілами.

Хлопчики витягли луки. Гай, тремтячи від страху, умовляв їх не стріляти.

— Навіщо його дратувати? — запевняв він. — Напевно, це дуже лютий звір.

Багаття у Гая ніяк не хотіло розгорятися, а тим часом ведмідь підкрадався дедалі ближче. Він підвів морду, і хлопчики побачили його великі вуха.

— Не стріляйте, поки він не підійде, — шепнув Сем.

Почувши це, Гай полишив багаття і за мить виліз на щабель між жердинами, на якому зазвичай підвішували казанок. Побачивши, що хлопчики натягнули луки, він вибухнув сльозами:

— Не треба, він зжере нас усіх!

Ведмідь наближався, і хлопчики пустили стріли. Звір кинувся геть з гучним вереском, який вже не полишив ніяких сумнівів, що це свиня з ферми Бернсів. Мабуть, Гай знову забув зачинити хвіртку, і вона прийшла по його слідах.

Гай зліз на землю і приєднався до загальних веселоців.

— Я ж вам казав: не стріляйте! Мені відразу здалося, що це стара свиня!

— Тому-то ти й забрався нагору? — глузливо запитав Сем.

Уранці з'ясувалася ще одна загадка: слід, який Ян сприйняв за оленячий, був усього лише відбитком свинячого копита.

XXIV. ЯСТРУБИНЕ ОКО ЗНОВУ ВИМАГАЄ НАГОРОДИ

Одного разу після сніданку, коли Ян чистив ножі, встромлюючи їх у землю, він сказав:

— У давні часи воїни іноді розходилися у пошуках пригод, а потім зустрічалися в обумовленому місці і розповідали про свої подвиги. Давайте й ми сьогодні підемо поодиночі.

— Отже, тягнемо соломинки, — коротко підсумував Дятел.

— Тільки тримати їх буду я! — квапливо заявив Гай, — бо мені знову випаде йти додому з вашої милості.

— Будь ласка, — сказав Ян. — Візьми три соломинки — довгу для Дятла, середню — для мене, а коротку — тобі. Кидаємо вперше і востаннє. І щоб ніяких суперечок!

Соломинки полетіли донизу, і Старші Вожді переможно заволали: соломинка Гая показувала у бік його домівки.

— Нізащо! — обурився Гай. — Я йду в протилежний бік.

— Ми йдемо доти, доки не надібаємо на щось цікаве. Повернутися назад ми маємо тоді, коли промінь сягне ось цієї жердини, — сказав Ян.

Сонячний промінь, що проникав у димовий отвір, правив їм за «індіанський» годинник. У розпорядженні хлоп'ят було близько чотирьох годин.

Із тривалого походу Сем і Ян повернулися майже одночасно; невдовзі прийшов і Гай.

— Послухайте, хлопці! — ще здалека захоплено вигукнув він. — Що зі мною було! Давайте я спершу розповім!

— Мовчи! — відрубав Дятел. — Ти прийшов останній!

— Як хочете! Все одно я отримаю вищу нагороду! — наполягав на своєму Гай.

— Починай, Вождю-на-гілці.

І Сем узявся розповідати:

— Я пішов прямо, туди, куди показувала моя соломинка. Назад я не ходжу: це негідно вождя і воїна. — І Сем суворо зиркнув на Гая своїми сизоокими очима. — Ішов я, йшов і дійшов до річки, що пересохла. Але це мене не спинило. Ніщо не могло мене зупинити! Перейшов я річку і дістався осинового гнізда. Але я не став чіпати мирних створінь і рушив далі. Раптом згори почулося тихе гарчання. Поглянув туди, але нічого не помітив. Гарчання стало голоснішим, і тут я побачив голодного бурундука, який збирався на мене стрибнути. Коли я витягнув стрілу з кістяним наконечником, звір раптом промовив людським голосом: «Твоє ім'я Дятел?» Тут я злякався до смерті і збрехав уперше в житті. Я сказав йому: «Ні, мене звуть Яструбине Око». О, ви б подивилися на нього! Він просто зблід! Кожна смужка на його спині зблякла, коли він почув це ім'я. Він кинувся до колоди і прошмигнув усередину. Я кинувся до другого кінця, він — знову до цього. Так ми й бігали доти, доки я не втоптав навколо колоди цілу стежку, а в бурундука замість хвоста лишилися тільки жалюгідні волоски. Нарешті я придумав, що зробити. Я зняв чобіт і сунув його халявою в отвір з одного боку. Потім став бити палицею з іншого. І тут бурундук шаснув просто в чобіт: Тоді я схопив його і перев'язав халяву. Довелося йти додому в одному чоботі. Зате погляньте!

— Нумо, покажи, — сказав недовірливо Гай.

Сем розірвав мотузок, з чобота вискочив бурундук і прожогом кинувся геть.

— Ну, сину мій, — сказав Сем, коли звір зник, — розкажи тепер ти свої пригоди, та дивися тільки не забріхуйся!

— Це все дурниці! — пхикнув зневажливо Гай. — Ось я...

— Мовчи, Яструбине Око, тепер черга Бобра.

— Та у мене й не було особливих пригод, — почав було Ян, — я пішов прямо, куди показувала соломинка, і натрапив

на великий сухий стовбур. На такому трухлявому і старому дереві птахи зазвичай не селяться, та зараз і не час уже. Я взяв палицю, розколов стовбур навпіл і побачив історію всіх поселень, які влаштовувалися в цьому дереві. Передовсім там видовбав собі гніздо дятел і прилітав туди два чи три роки поспіль. Коли він полишав гніздо, а може, просто між його прильотами селилася там чорноголова синиця. Я знайшов її пір'ячко. Потім там жив дрізд: він наніс у гніздо купу всіляких корінців, вимазаних у глину. Після нього дісталася до цього житла сойка: у підстилці гнізда я знайшов шкаралупу з яечок. Потім, я гадаю, роком пізніше, там оселилося двійко яструбів і вивели пташенят. І одного разу ці розбійники, мабуть, принесли до гнізда землерийку.

— А що це таке?

— Щось на зразок миші. Тільки вона зовсім не мишка. Швидше, двоюрідна сестра кротові... Отож, — продовжував Ян, — може, вперше за мільйон років сталося так, що маленькі яструбенята були ситі. Поранена землерийка, щойно звільнившись від кігтів хижака, спробувала врятуватися втечею. Спочатку вона сховалася за спинки пташенят, потім прорила хід через м'яку підстилку гнізда, дісталася до твердого денця. Тут уже їй забракло сил рити далі, і вона померла. Лежала вона тут багато років, поки не прийшов я, не розламав зогнилий стовбур і не прочитав усю цю сумну історію, якої, можливо, не було ніколи. Ось я замалював усе — гніздо і висохле тільце землерийки.

Сем слухав з напруженою увагою, а Гай і не думав приховувати своєї зневаги.

— Нісенітниця якась! — вигукнув він. — Хіба це пригоди? Самі припущення. Ось мене послухайте...

— Тільки дивися, Яструбине Око, найстрашніші місця викинь, будь ласка. Я сьогодні щось не в гуморі. Ти їх залиш на завтра, — сказав Дятел.

— Пішов я навпростець, — почав Гай, — як показувала соломинка, і зустрів байбака. Але я вирішив, що займуся ним іншим разом. Надто легко я їх ловлю. Потім побачив, як яструб поніс курча; він був дуже далеко, і я не став стріляти. Потім

була сила-силенна старих пнів, по яких скакали сотні білок, але я не став їх чіпати. Ферму я тихенько обійшов, щоб мене не почув собака, і дійшов уже майже до самого Дауні, аж раптом з-під ніг пурхнула куріпка, опасиста така, ну не менша за індика! А з нею цілий виводок — штук тридцять чи сорок. Одна всілася на високе дерево. Ви б зроду її не розгледіли! Ну, а я так спокійнесенько стрельнув і поцілів. Точно в око! Тож хто тепер має одержати «гран ку»? Хіба не я?

Яструбине Око розстебнув куртку і витяг пташеня вільшанки з обципанним хвостиком.

— Це і є твоя куріпка? — запитав Дятел, роблячи наголос на кожному слові. — Адже цю пташку називають «вільшанка»! Порушення правил: убивство співочого птаха. Маленький Бобре, заарештуй злочинця!

Яструбине Око люто чинив опір, але зі зв'язаними руками і ногами залишився лежати на землі, чекаючи вироку. Нарادا була налаштована дуже серйозно, і невдаха-мисливець нарешті визнав себе винним. Рада ухвалила носити винному протягом трьох днів чорне перо на знак немилості і біле перо — за боягузтво. Ухвалили також, що протягом тижня він буде мити посуд. Хотіли примусити його бути беззмінним кухарем, але вони вже мали нагоду пересвідчитися, який з нього кухар.

— Нічого я не буду робити! — рішуче відрубав Гай. — Я піду додому!

— І там сапатимеш город? Дуже хотів би я на тебе подивитися.

— Відчепіться!

— Маленький Бобре, що роблять індіанці, якщо воїн відмовляється підкорятися Великій раді?

— Позбавляють його всіх нагород і відзнак. Пам'ятаєш, як ми спалили тріску з ім'ям «Гілка»?

— Чудова думка! Ми спалимо тепер ім'я «Яструбине Око» і відновимо старе прізвисько!

— Ні! Ні! — заверещав Гай. — Як ви смієте? Ви самі обіцяли, що ніколи більше не називатимете мене так...

— Тож будеш підкорятися рішенням ради, неслуху?

- Буду. Тільки я не хочу носити біле перо. Адже я хоробрий!
- Гаразд, це скасовується. А решту ти виконаєш?
- А я залишуся Яструбиним Оком?
- Так.
- Добре. Я все зроблю.

XXV. ВОЛОЦЮГА

Біл Хеннард, широкоплечий грубий чолов'яга, успадкував від батька непогану ферму, але лінощі і неробство скоро зробили Хеннарда злочинцем. Не раз він сидів у в'язниці. Його добре знали в окрузі: чимало крадіжок пов'язували з його ім'ям. Кажали, що коли б не заступництво однієї людини, Хеннард давно б уже потрапив до виправної колонії.

Дехто натякав навіть, що покровителем його був один із заможних сенгерських фермерів, у якого були дружина, син і маленька дочка... І звали його Вільям, а прізвище починалося з букви «Р». «Тільки, заради Бога, нікому жодного слова!» — зазвичай додавали люди.

Зрозуміло, ці чутки ніколи не досягали вух тих, про кого йшлося.

Того вечора Хеннард залишив Дауні і, уникаючи доріг, пішов напростець через ліс до свого приятеля, щоб обміркувати одну дуже важливу справу, передовсім для самого Хеннарда. Він був добряче напідпитку, заблукав і приліг під деревом, де й проспав цілу ніч. Уранці він почимчикував на пошуки дороги. Трохи згодом волоцюга натрапив на стежину, яка вивела його до табору сенгерських індіанців. Хеннард був злий і зголоднів як собака. Він нагодився до типі саме тоді, коли Маленький Бобер смажив м'ясо. Почувши за спиною кроки, Ян обернувся, думаючи, що хтось з індіанців уже повернувся, але перед ним стояв бурмило-голодранець.

— Що, хлопче, готуєш обід? Я б теж щось поклав на зуб, — вишкірився непроханий гість.

Він мав досить огидний вигляд, але говорити намагався поштиво.

— А де твоя рідня?

— Їх тут немає, — як завжди, широко зізнався Ян, з жахом згадуючи волоцюг із Гленьяна.

— Що ж це ти, зовсім сам тутечки?

— Товариші повернуться під обід.

— Хе-хе, радий чути це. Нумо, подай мені оте! — грубо наказав прибулець, показуючи на лук, що висів на гілці.

— Це мій лук! — відповів Ян. Гнів і страх охопили хлопчика.

— Я двічі повторювати не люблю! Дай-но сюди, інакше пошкодуєш.

Ян стояв скам'яніло. Волоцюга зірвав лук і щосили ударив хлопчика по ногах і по спині.

— Нумо, щеня, неси мені швидше обід! Інакше я тобі в'язи скручу!

Ян зрозумів, що потрапив у халепу. Треба було послухатись поради Рафтена і завести добрячого пса. Хлопчик озирнувся і хотів було дременути, але незнайомиць двома стрибками нагнав його і схопив за комір.

— Еге, так не вийде, хлопче! Я примушу тебе слухатися!

Він здер тятиву з лука і, поваливши Яна на землю, зв'язав йому ноги. Тепер хлопчик міг робити тільки маленькі кроки.

— Нумо, ворушися! Я голодний. І не думай підсипати чогось у їжу! Якщо знімеш мотузок — уб'ю. Бачиш цю штуку? — І злодюга показав великий ніж.

Сльози як горох котилися по обличчю Яна, коли він узявся готувати їжу.

— Гей, хутчіше! — почувлося з типі. Якби злодій поглянув тієї миті на стежку, то помітив би там хлопчика, що заचाївся в кущах.

— Ви що, убити мене хочете? — відчайдушно крикнув Ян після нових штурханів, які так і сипалися на нього.

— Хтозна! Може, й уб'ю, коли наїмся. Ану давай сюди м'ясо, та дивися, не пересмаж його. Де цукор до кави? А зараз дай тютюну!

Ян прошкандибав до типі і виніс звідти Семів кисет.

— А це що за скриня? — запитав він, показуючи на ящик, де зберігалось дещо з одягу. — Відчини її.

— Не можу. Вона замкнута, а ключ у Сема.

— Ах, у нього немає ключа! Нічого, у мене знайдеться. — І злодюга сокирою збив замок. Обнишпоривши все, він знайшов срібний годинник Яна і два долари зі штанів Сема. — Ага, оце мені знадобиться! — і він поклав усе собі до кишені. — Схоже, що багаття прогоріло, — сказав він, помітивши сагайдак із стрілами, і вмить жбурнув усе у вогонь.

Саме тут Ян устиг розгледіти, що на руці у волоцюги всього чотири пальці...

— А що в оцій скрині? — запитав обідранець.

— Там — припаси.

— Неси сюди!

— Важкий дуже, я не зможу.

— Ех ти, курча! — презирливо скривився і знову штовхнув Яна.

Упавши, Ян побачив поруч у траві ніж із зображенням оленя на руків'ї. Ось де був порятунок! Ян водномить перерізав мотузок і щодуху кинувся геть. Волоцюга з лайкою кинувся слідом за ним. Хлопчик біг, не чувши під собою ніг, і раптом вдалині він побачив знайому постать. Відчайдушно загукав: «Калебе! Калебе!» — і впав у траву.

Калєб почув настраханий крик хлопчика. Він поспішив на допомогу, і за хвилину старий і волоцюга в жорстокій сутичці качалися по землі. Турка не було з господарем, і невдовзі стало ясно, хто переможе. Дужий обідранець після кількох стусанів підім'яв старого. Не знайшовши ножа, злодюга схопив камінь, і тут би старому й був кінець, якби цієї миті не нагодився Вільям Рафтен. Камінь, призначений Калєбові, полетів у Рафтена, але той, влучно ухилившись, кинувся на обідранця.

Тепер сили були рівні! Рафтен ще добре володів прийомами боксу, і за кілька хвилин могутній удар збив волоцюгу з ніг.

— Мотузок! — крикнув Рафтен Гаю, що виткнувся з-за кущів. Він міцно скрутив волоцюзі руки.

— Здається, щось мені ця рука знайома, — зауважив Рафтен, помітивши, що на руці у злодюги бракує середнього пальця.

Він підійшов до старого і спитав:

— Калебе, ти живий? Це я, Біл Рафтен.

Калєб ледве підвів голову, оглядаючи присутніх. Ян теж підійшов до нього і, нахилившись, запитав:

— Вам зле, містере Кларку?

Старий похитав головою і показав собі на груди.

— Він ще не прийшов до тям, — пояснив Рафтен. — За кілька хвилин оклигає. Принеси води, Гаю.

Ян розповів, що сталося з ним, а Гай додав дещо. Він повертався в табір раніше, ніж умовилися, і побачив через кущі, як волоцюга бив Яна. Першим рухом Гая було кинутися по батька, але потім він передумав і вирішив покликати більш сильного — Рафтєна.

Злодюга сидів і бурмотав собі щось під ніс.

— Зараз відведемо цього розбійника до нас, а потім здамо в поліцію. Рік посидить у холодку, може, піде йому на користь! Гаю, тримай кінець мотузка і веди його. Я допоможу Калєбові.

Гай сявав від щастя.

— Но! Но! Конячко!

Рафтен допоміг Калєбу піднятися так само обережно, як багато років тому Калєб виходжував його самого, коли його мало не привалило деревом.

У таборі вони зустріли Сема. Він нічого не знав про те, що сталося. Калєб досі був блідий і слабкий. Посадивши його біля багаття, Рафтен сказав сину:

— Принеси з дому чого-небудь гаряченького. Сем побіг додому і повернувся за півгодини.

— Випий, Калебе, — сказав Рафтен. — Випий, полегшає.

Коли вранці Сем йшов додому з табору, у нього була дуже чітка мета. Він пішов просто до матері і розповів їй про неприємності, пов'язані з ім'ям Калєба. І потім вони довго розмовляли про це з батьком.

Рафтен не схотів визнавати, що помилявся, і Сем пішов до

табору дуже засмучений. Який же був його подив, коли він побачив те, до чого так довго прагнув, — Рафтен і Калєб сиділи разом біля вогню!

XXVI. ВІДВОЙОВАНА ФЕРМА

Скільки чудес криє у собі табірне багаття! Його жар розтопить усіляке недобре почуття. Люди, що сиділи коли-небудь біля спільного вогнища, пов'язані на все життя.

Дружба, що виникла ще двадцять років тому, знов воскресла завдяки цьому священному вогню. Рафтен і Калєб сиділи поряд, як добрі друзі, хоча певна ніяковість іще не зникла.

Рафтен обіймав посаду судді. Він послав Сема по поліцейського, щоб той забрав злодія. Ян поквапився на ферму розповісти все місіс Рафтен і заразом прихопити їжі. Гай теж зник кудись. Калєб лежав у типі; Рафтен на хвилинку зайшов до нього, а коли знову вийшов, то побачив, що волоцюги і слід прохолов. Вірьовки його були розв'язані. Як він міг зробити це сам, без чиєїсь допомоги?

— Нічого, — сказав Рафтен, — цей безпальний нікуди не втече. Як ти гадаєш, Калєбе, може, це Хеннард?

Вони довго розмовляли. Калєб розповів, як у нього зник револьвер, ще коли вони з Погом жили в одному будинку, і як тепер він знайшовся. Обидва пригадали, що Хеннард був поблизу під час сварки на ярмарку. Тепер багато що прояснилося.

Але одне було абсолютно очевидним: Калєба обманним шляхом обдерли як липку, і нічого було й сумніватися, що Дік, незважаючи на умовляння Саріанни, витурить старого геть за очі.

Рафтен довго думав і на решті сказав:

— Якщо ти, Калєбе, зробиш усе, як я скажу, ти по-

вернеш собі ферму. Передовсім я позичу тобі на тиждень тисячу доларів.

У Калеба аж очі розширилися від подиву. Що робити далі, він не дізнався, бо саме прибігли хлопці. Тільки трохи згодом Рафтен відкрив старому свій задум.

— Тисячу доларів! — вигукнула місіс Рафтен, коли чоловік розповів їй про все. — Чи не надто ти випробовуєш чесність людини, Вільяме, котра, можливо, ще сердиться на тебе?

Рафтен усміхнувся.

— Я не лихвар і не дівтак! — сказав він. — Я йому позичу ці гроші, — і Рафтен вийняв пачку кредиток, які йому, як судді, було віддано на тимчасове зберігання. — Тут, правда, п'ятсот чи шістсот доларів. Ну, йому, може, й вистачить.

Наступного дня старий пішов до своєї домівки, себто до будинку Пога, і постукав у двері.

— Добридень, — сказала Саріанна, котра ще не втратила добрих почуттів до старого.

— Чого тобі тут треба? — грубо крикнув Дік. — Будь вдоволений, що живеш на нашій шії. Нічого сюди швендяти повсякчас.

— Слухай, Діку, ти забув...

— «Забув»! Я нічого не забув, — увірвав Дік дружину. — Він мав би допомагати мені на фермі, та бач, робити не хоче, та ще й думає до скону сидіти на моїй шії!

— Я вас недовго обтяжуватиму, — сумовито сказав Калєб, прошкандибавши до стільця. Старий був блідий і, здавалося, нездужав.

— Що з тобою, батьку?

— Справи мої кепські. Довго не протягну. Мабуть, уже скоро й кінець.

— Чи й не втрата! — буркнув Дік.

— Я... я віддав вам свою ферму і все, що у мене є...

— Мовчи, набридло слухати!

— Все або майже все... Тільки не сказав про гроші... Ось, складав копійку до копійки... Я... Я... — і старий затремтів. — Я так змерз!..

— Діку, розпали вогонь, — сказала Саріанна.

— З глузду з'їхала? Задихнемося. Не буду.

— Грошей не надто багато, — продовжував старий, — усього... півтори тисячі доларів. Ось вони, зі мною, — і він витягнув грубеньку пачку банкнот.

У Діка аж очі полізли на лоба, а Калєб, немов ненароком, витяг із кишені біле руків'я револьвера.

— Ох, тату! — заметушилася Саріанна. — Ти нездужаєш! Діку, та підкинь же дров.

Дік послухався, і за хвилину у каміні яскраво палахкотів вогонь. У кімнаті стало нестерпно жарко.

— Ось, батьку, — зовсім іншим голосом заговорив Дік, — на, ковтни віскі із содовою. Може, приймеш ліків?

— Ні, мені вже легше... Так, то я казав, що мені залишилося вже недовго ряст топтати. Законних спадкоємців у мене немає, і все, що є, перейде до уряду... Але я порадився з адвокатом... І він сказав, що коли одне слівце додати в дарчому записі на ферму... то гроші будуть... ваші. — Старий тремтів з голови до ніг і часом глухо кашляв.

— Послати по лікаря, тату? — запитала Саріанна.

— І справді, може, покликати? — знехотя приєднався Дік.

— Та нехай, нічого. Обійдеться. У вас при собі дарча?

— Вона у Діка в ящику.

Дік побіг по документ.

Старий тремтячою рукою перебирав банкноти, немов перелічував їх.

— Правильно, півтори тисячі, — сказав він, коли Пог з'явився з аркушем у руках. — У вас знайдеться перо?

Дік пішов шукати чорнило. Рука Калєба дуже тремтіла, коли він узяв дарчий запис. Він подивився на аркуш — так, це був саме той запис, що зробив його жебраком. Калєб швидко озирнувся. Дік і Саріанна були в іншому кутку кімнати. Старий устав, зробив крок до каміна, і документ полетів у вогонь. Тримаючи револьвер у правій руці, а коцюбу в лівій, Калєб стояв прямо і твердо. Слабкість його як рукою зняло.

— Назад! — різко скомандував він, коли Дік хотів кинути-ся до каміна.

За декілька секунд документ згорів, а з ним зникли і всі права Пога на ферму.

— Ну, — голос Калеба заgrimів, — забирайтеся з мого будинку! Геть! І не здумайте поцупити що-небудь із собою.

Потім Калєб голосно гукнув: «Сюди!» — і тричі стукнув по столу. Знадвору почулися кроки. До будинку зайшов Рафтен у супроводі трьох чоловіків.

— Судде Рафтене, іменем закону накажіть цим людям залишити мій будинок!

Калєб дав Погові кілька хвилин, щоб зібрати манаття. Невдовзі Пог із дружиною залишили ферму.

Калєб знову став власником своєї ферми. Рафтен привітав старого, а потім нагадав про гроші. Старий квапливо витягнув пачку.

— Ось вони, Біле! Я, правда, і не полічив їх. Дякую тобі, друже! Якщо тобі коли знадобиться допомога, розраховуй на мене.

Рафтен посміхнувся, перелічив гроші і сказав:

— Усе гаразд.

А за тиждень до старого мисливця повернулася дочка, Саріанна. Пог зник. Безпалий бродяга теж більше не з'являвся, і крадіжки в окрузі припинилися.

XXVII. ВОРОЖЕ ПЛЕМ'Я

На честь радісної події Калєб влаштував домашню вечірку. Запросив сім'ю Рафтенів, Бернсів і Бойлів. Плем'я індіанців було в центрі уваги. Калєб чудово розумів, що ця зустріч стала можлива завдяки хлопцям.

Тут Ян уперше побачив чотирьох хлопчиків: свого однолітка, смаглявого, жвавого Веслі Бойла, його брата Пітера, веснянкуватого товстуна років дванадцяти, їхнього двоюрідного брата Чарлза Бойла і Сайруса Дігбі, міського хлопчика, що приїхав до рідні на літо.

Усій ватазі дуже сподобалося життя сенгерських індіанців, і вони одразу ж зголосилися об'єднатися у нове плем'я.

Оскільки більшість мала прізвище Бойлів і поселилося плем'я в лісах Бойла, вони назвали себе бойлерами.

Вождем племені став Веслі. За гачкуватий ніс, темне волосся і карі очі його прозвали «Чорним Яструбом». Міського хлопчину, великого задаваку і неробу, прозвали «Голубою Сойкою». Пітер Бойл став «Чижиком», а Чарлз за свій чудернацький сміх і криві зуби став «Червоною Білкою».

Бойлери намагалися влаштувати свій табір так само, як і сенгерські індіанці. З першого ж дня між племенами спалахнула смертельна ворожнеча. Сенгерці вважали себе досвідченими лісовими жителями. Бойлери вважали, що знають не менше, а то й більше, до того ж їхнє плем'я було численніше. Невдовзі почалися сутички. Перша була навкулачки і скінчилася внічию. Потім відбувся поєдинок вождів, і переможцем вийшов Чорний Яструб, який одержав скальп Дятла.

Бойлери аж шаленіли від радості. Вони хотіли навіть захопити табір сенгерців, але ця спроба зазнала невдачі. Незабаром Гай перемиг Чарлза і заволодів його скальпом. Перегодом Маленький Бобер послав виклик Чорному Яструбу, який спогорда погодився на нього. І знову переможцем вийшов Чорний Яструб.

У себе в місті Ян вважався боязким, сором'язливим хлопчиком. Життя в Сенгері дуже змінило його. Шанобливість хазяїна дому ддала Янові упевненості, а життя в лісі зробило самостійним, ддало бадьорості і сили. Коли наступного дня після поразки Ян знову викликав Чорного Яструба, всі дуже здивувалися. Справді, Яну довелося зробити над собою величезне зусилля, бо одна справа — викликати на бій того, кого неодмінно здолаєш, і зовсім інша, коли хочеш стати до бою з тим, від кого напередодні зазнав поразки.

Ян помітив, що Чорний Яструб був лівшею, і вирішив скористатися цим. Кожен дивувався з відваги Яна, але всі були у захваті, коли Маленький Бобер здобув блискучу перемогу.

Збадьорені сенгерці перейшли в наступ і прогнали ворогів зі свого поля, а Сем і Ян захопили по скальпу.

Увечері на честь перемоги сенгерці влаштували нараду і танець зі скальпами довкола багаття. На свято вони запросили й Калеба.

Після танців Вождь Бобер із обличчям, розмальованим за індіанським звичаєм, щоб приховати синець, виголосив промову. Він говорив, що бойлери неодмінно шукатимуть підкріплення і знову почнуть війну, отож сенгерцям необхідно збільшити своє плем'я.

— Та я цього Чарлза коли завгодно покладу на обидві лопатки! — розхвастався Гай і кинув ворожий скальп на землю.

— Я б на вашому місці, хлопці, — сказав Калеб, — уклав перемир'я. Оскільки ви перемогли, то й повинні почати переговори.

За кілька днів обидва племені у повному бойовому обладунку зустрілися за дружньою бесідою.

Вождь Дятел звернувся до бойлерів:

— Слухайте-но, хлопці... себто — Брати Вожді! Сваритися — нікудишне діло! Давайте краще об'єднаємося в одне плем'я.

— А чого ж, можна! — погодився Чорний Яструб. — Тільки плем'я називатиметься «бойлери», адже нас більше, а вождем, само собою, буду я.

— Е ні, — сказав Дятел, — наш табір кращий і живемо ми в лісі вже бозна-коли, значить, ми — найстаріше плем'я.

Але головним козирем сенгерців була заплава, і вона вирішила все: бойлери приєдналися до сенгерців, а питання про назву племені вирішив Маленький Бобер.

— Воїни бойлери! — провадив він. — У індіанців є звичай ділити плем'я на клани. Ми — сенгерський клан, а ви — клан бойлерів. Але оскільки ми всі живемо в Сенгері, то й повинні називатися сенгерськими індіанцями.

— А хто буде Головним Вождем?

Чорний Яструб і не думав підкорятися Дятлу, якого він переміг, а Великий Дятел не хотів вождя з іншого племені.

Хтось запропонував, щоб вождем став Маленький Бобер, але той відмовився, не бажаючи образити свого друга.

— Почекайте декілька днів, — сказав Калеб, — поки гарненько не заприятелює один з одним.

Тепер усі дні плем'я проводило в таборі. Бойлери будували собі типи, влаштовували лігва, сенгерці допомагали їм, і було галасливо й весело, неначе трудився бджолиний рій.

XXVIII. НОВІ ІГРИ

Чорний Яструб придумав гру «у здогади».

— Скільки кроків звідси до тієї сосни? — приміром питав він.

І воїни писали кожен своє, а потім вимірювали відстань. У цій грі перемагав зазвичай Чорний Яструб або Дятел. Гай, як і раніше, тримав першість з гостроти зору. Кожного разу, коли хлоп'ята хотіли влаштувати нову гру, він пропонував таку, в якій міг би виказати свою гострозорість.

Ян, за прикладом Чорного Яструба, теж запропонував нову гру.

— А хто визначить зріст собаки за його слідом? — спитав він якомсь.

— Таке скажеш, це ніхто не зможе, — недовіжливо заперечив Чорний Яструб.

— Помиляєшся, я можу, — сказав Ян. — Зміряй довжину сліду передньої лапи і помнож на вісім, от і буде зріст собаки до його плеча.

— І ти гадаєш, це правильно для будь-якої породи? — з сумнівом запитав Сем.

— Вагу собаки, — продовжував Ян, — теж можна визначити за його слідом. Помнож ширину сліду передньої лапи на його довжину, а потім це число помнож на п'ять, одержиш приблизну вагу. Я випробував на старому Кепові. Його лапа має розміри три з половиною на три дюйми, це дорівнює десяти з половиною; помножити на п'ять, дає п'ятдесят два з половиною фунти.

— Я бачив одного собаку на виставці, і, здається, до нього твоє правило не підходить, — сказав Сем. — Він був завдовжки, як дві мої руки, лапи широченні, як у ведмежати, а зростом — не вище за цеглину.

— Ти про таксу говориш, — сказав Ян. — Але це виняток. А для диких звірів — лисиці, вовка — таке правило годиться... Висоту дерева по його тіні зможеш визначити? — знову запитав Ян.

— Ніколи не думав про це...

— Треба дочекатися, коли твоя тінь порівняється зі зростом, це буває о восьмій ранку або о четвертій пополудні. Ось тоді зміряй довжину тіні дерева і одержиш його висоту.

— Це треба цілий день чекати! Окрім того, в лісі не в кожного дерева видно тінь. А що ж робити, коли негода? — заперечив Чорний Яструб. — Я б визначив на око.

— Ставлю свій скальп проти твого, що визначу висоту он того дерева точніше, ніж ти! — сказав Маленький Бобер.

— Ні, скальп я не ставитиму, а от хто програє, той митиме посуд.

— Годиться.

— Краще брати до тієї гілки. Адже на верхівку не вилізеш, щоб перевірити, — сказав Чорний Яструб. — Ти судитимеш, Дятле.

— Ні, я теж хочу спробувати! А хтось митиме посуд наступного разу.

Чорний Яструб уважно оглянув стовбур і записав: тридцять вісім футів.

— Яструбе, — сказав Сем, — біля дерева треба вбити кілочок, щоб міряти від певного місця. Земля ж бо нерівна.

Чорний Яструб пішов забивати кілочок і тим самим допоміг Дятлу — тепер у Дятла було з чим порівнювати. Він знав, що Чорний Яструб зростом трохи вищий п'яти футів. І Сем написав: тридцять п'ять.

Тепер настала черга Яна. Ян відійшов від дерева й устроїв у землю жердину десять футів завдовжки. Потім ліг на землю так, щоб його око було на одній лінії з верхнім кінцем жердини і гілкою. Кінець цієї лінії він відзначив кілочком.

Ян зміряв відстань від цього кілочка до жердини: вона дорівнювала тридцяти одному футу, а від кілочка до основи стовбура — вісімдесят сім; тоді він склав рівняння: цифра тридцять один (відстань від кілочка до жердини) відноситься

до десяти, тобто до висоти жердини, як вісімдесят сім (відстань від кілочка до дерева) — до висоти дерева. Вийшло: висота дерева дорівнювала двадцяти восьми футам.

Один із бойлерів видерся на дерево і мотузком зміряв висоту. Виявилось двадцять дев'ять футів. Переможцем став Ян.

Індіанці присудили Маленькому Бобру «ку» за його знання. Але Рафтен, почувши про це, вигукнув:

— Послухайте! Те, що він робить, — це ж чудово!

І він не заспокоївся доти, доки Ян не одержав «гран ку».

— Бобре, — сказав Дятел, — а якщо передня лапа собаки три з половиною дюйми завширшки та три завдовжки, то якого кольору у нього кінчик хвоста?

— Білий, — швидко відповів Ян. — Собака з такою лапою найімовірніше мисливський, а у нього кінчик хвоста білий.

— От і не вгадав! У того собаки, про якого я кажу, хвіст відрубали ще в дитинстві.

XXIX. ДАЛЕКЕ БОЛОТО

Життя в племені було далеко не мирним. Чорний Яструб ніяк не міг звикнути до думки, що непоказний хлоп'як, та ще й до того ж і молодший, подолав його. Йому не терпілося знову помірятися силою. А Ян з кожним днем ставав прудкішим і гнучкішим. У першому кулачному бою він зазнав поразки, але наступного разу поклав воїна з ворожого племені на лопатки.

Чорний Яструб був невдоволений, але не висловив ніякого бажання знову вийти на бій з Бобром. За декілька днів після перемир'я Чорний Яструб запропонував Боброві дружне змагання на скальпи.

— Без кулаків! — зажадав Бобер.

І за мить рославий супротивник валявся на землі.

— Якщо хто з бойлерів хоче спробувати, я до його послуг! — сказав Ян, трохи захекавшись і помахуючи другим скальпом, відвойованим у Чорного Яструба.

На його подив, Голуба Сойка став до бою, і здивування Яна зросло ще більше, коли він опинився на землі.

Тепер Ян знав, що у нього є рівний суперник. Відбулася ще одна битва між Бобром і Сойкою, і цього разу перемогу здобув Бобер.

Але питання про Старшого Вождя племені усе ще не було з'ясоване. Коли Калєб дізнався, що поєдинки тривають, він сказав:

— Хлопці, якщо ви ніяк не вирішите, кому бути Вождем, то влаштуйте вибори.

Маленький Бобер відмовився виставляти свою кандидатуру. Дятел одержав три голоси, Чорний Яструб — чотири, а Гай — один (власний). Сенгерці знову не дійшли згоди.

— Давайте вирішимо це питання після важкого походу, — запропонував Маленький Бобер, сподіваючись підтримати цим свого друга Дятла, — тоді стане ясно, хто заслуговує на те, щоб бути Старшим Вождем.

Калєб обіцяв повести їх у триденний похід на Лонг-Су-омп — Далеке болото.

Ця дика пустка тяглася миль на тридцять. Місцями була драговина, а подекуди острівцями височіли скелясті пагорби. Їх покривали безплідна земля і ліс, майже знищений недавно пожежею.

Говорили, що на скелях бачили оленів і рисей. Узимку траплялися вовки. Селилися там лисиці, куріпки і зайці. У річках водилися бобри і видри. Влітку тут можна було пройти тільки по ледве помітних вирубках, що перетворювалися лише взимку на надійні дороги. Туди Калєб збирався повести хлопчиків.

Нарешті вони йшли у справжній «індіанський похід» — відкривати невідоме, де, ймовірно, на них чекали всілякі пригоди!

Удосвіта Маленький Бобер ударив у барабан. Високий і чистий звук його провіщав хороший день.

Осьомій ранку вони вийшли з табору і за три години досягли Далекого Болота. Місцина була пагориста, усюди стирча-

ли обвуглені стовбури і пні, серед яких пробивалася ніжна поросль тополь і осик.

Індіанці хотіли було тут отаборитися, але Калєб сказав:

— Ні, підемо далі. Треба знайти воду.

За милю вони підійшли до болота, і Калєб скомандував:

— Привал!

Кожен зайнявся своєю справою. Сем збирав хмиз для багаття, Яструб із Голубою Сойкою подалися на пошуки води.

Бобер трохи засмутився, коли старий мисливець розпалив багаття сірниками. Хлопчику хотілося, щоб усе було, як у справжніх індіанців, але старий зауважив:

— Коли живеш у лісі, треба під рукою мати трут, але сірники зручніше.

Чорний Яструб і Сойка повернулися з двома відрами брудної болотяної води.

— Там іншої немає, — винувано пояснювали вони.

— Покажи їм, Яне, — сказав Калєб, — як добути питну воду.

Другий сенгерський вождь, пам'ятаючи настанови мисливця, узяв сокиру, швидко витесав дерев'яну лопату і, відійшовши від болота кроків на двадцять, почав рити ямку. Так бойлери навчилися добувати чисту воду з будь-якої ковбані.

Після вечєри Калєб запропонував свій план:

— Бродити просто так — нікуди не годиться. Треба завжди знати, куди і навіщо ви йдете. Якщо ви шукаєте пригод — йдіть без поводитирів. Вісьмом вирушати гуртом ні до чого: своїм галасом ви тільки розполохаєте звірів і нічого не побачите. Краще розділитися. Я залишуся в таборі і приготую все для ночівлі.

Сему випало йти з Гаєм, а Янові — з Чижиком. Веслі повинен був опікуватися молодшим братом Чарлзом. Сойка, опинившись без пари, вирішив залишитися з Калєбом, чому таємно був радий, бо знав, що доріг на болоті немає.

— На північний захід звідси, — сказав Калєб, — тече річка Боброва, яка впадає в Чорну річку. Хай хто-небудь піде туди. Річку побачити неважко, вона завширшки тридцять або сорок футів, і тут це єдина примітна річка. Прямо на північ — рівнина з маленьким струмочком, біля якого, кажуть, живуть

індіанці. Десь на північний схід, за чутками, є сосновий бір, не зачеплений вогнем, і там бачили оленів. Усі ці місця лежать миль за десять звідси, і, може, тільки індіанський табір знаходиться трохи далі. Ви підете в розвідку, а повернувшись, розповісте, що бачили. Киньте жереб, кому куди йти.

Яну випало розшукати сосновий бір. Він, звичайно, хотів би піти до індіанців, але це випало Веслі. Семові треба було йти до річки. На прощання Калєб дав кожному по коробці сірників і сказав:

— Чекатиму на вас тут. Я розпалю багаття і надвечір підкину у вогонь гнилля, щоб ви здалеку змогли запримітити дим. А зараз ось що я вам скажу. Визначати дорогу треба за сонцем. Не силкуйтеся запам'ятати, де ви пройшли, — це неможливо. Якщо хто з вас заблукає, розпаліть два димові багаття і чекайте. Ми прийдемо по вас.

Близько одинадцятої дня хлопці подалися у мандри. Перед цим Чорний Яструб сказав:

— Хто перший виконає своє доручення, отримає «гранку»!

— Нехай троє вождів залишать свої скальпи, — запропонував Дятел. — Їх одержить переможець.

— Послухайте, хлопці, — сказав Калєб, — візьміть із собою коври. — Може, вам доведеться заночувати.

Ян волів би піти разом із Семом, але що вдієш. До того ж Чижик виявився славним хлопчиною, тільки надто вже неповоротким.

Ян із Чижиком хутко подолали пагорби і підійшли до болота, подекуди порослого деревами. Простір між ними густо заріс моховинням та мухоловками, які пелюстками ловили собі здобич. Дорога ставала дедалі важчою. Хлопчики до колін провалювалися в м'який мох, під яким була вода, і невдовзі були мокрі майже по пояс. Ян витесав собі і Чижіку по великій жердині, щоб надійніше намацувати на глибокому шляху. Прочухравши так дві милі, Чижик уже запросився було назад, але Маленький Боєр підняв його на глузи.

Незабаром вони натрапили на струмок, по берегах якого булькотіла дивна жовто-червона піна. Струмок був глибо-

кий. Намацати жердиною дно не вдалося, і Ян відмовився від думки перейти струмок убрид. Хлопчики рушили далі, поки не забачили дерево, яке, немов місток, з'єднувало обидва береги. Так проминули болотисту місцину. Вони, як і раніше, йшли на північний захід. Сонце добряче припікало, Чижику дуже хотілося пити, і він угамовував спрагу з кожної ямки, де тільки сочилася вода.

— Послухай, ти захворієш, — відраджував Ян, — цю воду можна пити тільки кип'яченою.

Але Чижик не слухав товариша. Після двогодинного походу сили його вичерпалися, і він хотів повернути назад. Ян відшукав сухий острівець і зібрався вже розпалити багаття, але тут з'ясувалося, що поки вони місили болото, всі сірники відволожилися. Це дуже засмутило Чижика.

— Зачекай, — заспокоїв його Ян, — зараз я тобі покажу, як чинять індіанці.

Маленький Бобер вирізав із сухої ялиці дві палички, і невдовзі перед хлопчиками запалало багаття. Чижик здивувався: адже йому ніколи раніше не доводилося бачити, як здобувають вогонь тертям.

Напившись чаю і підкріпившись трохи, Піт почувався вже краще.

— Ми пройшли щось миль із шість, — сказав Бобер, — і тепер, я гадаю, скоро побачимо ліс, якщо він узагалі тут є.

Хлопчики знову рушили вперед через болото і згарище.

За годину вони підійшли до острівця, на якому височіло дерево з гілками аж до землі. Ян виліз на верхівку. Довкола, скільки сягало око, тяглися болота, подекуди височіли пагорби з обвугленими стовбурами, а вдалині темніла зелена гущавина. Це, мабуть, і був той сосновий бір, до якого простували індіанці.

— Гей, Чиже! — гукнув Ян. — Подивись-но звідси! Як гарно!

— Я б хотів побачити наш табір, — буркнув Піт.

Обличчя Яна сяяло:

— Тепер уже близько!

— Скільки нам ще отак плентатись?

— Щонайбільше дві милі.

— Це ти мені твердиш усю дорогу!

— Але звідси видно ліс! І річку. До них рукою подати!

За півгодини вони вийшли до річки. Глибока, прозора, вона поволі котила свої води. По берегах росли верби, а плесо вкривало рясне латаття.

Раптом звідкись почулося знайоме: «Кряк!» Ян схопив лук і кинувся до очеретів у невеликій затоці. Тут він побачив трьох диких качок. Ян послав стрілу: двоє птахів знялися, одна залишилася на воді. Палицею Ян підчепив качку і витяг на берег.

Піт сидів похмурий, як хмара, але, побачивши Яна із здобиччю, повеселішав.

Ще один перехід, і хлопчики увійшли до сухого соснового бору.

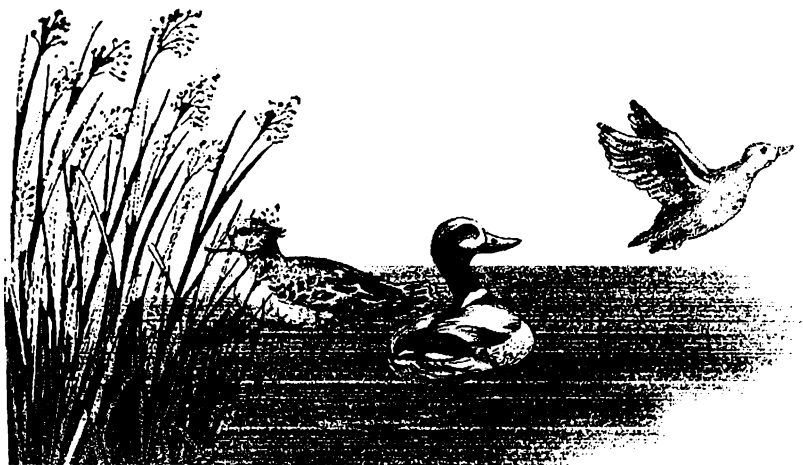
— Ми перемогли! — радів Ян. — Тепер можна повертатися!

— У мене ноги мало не відпадають, — скривився Піт, — давай передихнемо хоч трохи.

— Зараз четверта, — сказав Ян, поглянувши на годинник. — Мабуть, краще буде заночувати тут.

— Ні, ні! — запротестував Піт. — Я хочу додому! Он заходить на дощ.

Справді, край неба затягло хмарами, але Ян все-таки умовив Чижика затриматися і підобідати. Його манила ночів-

ля на новому місці, і він навмисне усе зволікав. Щойно Ян розпалив багаття, як уперіщила злива. Коли дощ усух, вони розвісили довкола вогнища свій мокрий одяг. Отож довелося заночувати в лісі, і Чижик уперше спав на м'якій підстилці з ялинового гілля.

Удосвіта Ян закип'ятив чай. Їжі залишалося трохи, і Ян вирішив засмажити качку за індіанським способом: обскуб її, щедро змастив сирію глиною і засунув у гарячий присок¹. За півгодини, коли Ян розколупав глиняний пиріг, виявилось, що качка підгоріла з одного боку і була сира — з другого. Але дещо все-таки можна було їсти, і Ян покликав Чижика снідати. Чижик зовсім занедужав. Він застудився, окрім того, да-лася взнаки болотяна вода. Трохи підснідавши і випивши гарячого чаю, він відчув себе краще, але йти, звичайно, не міг.

І тут уперше Янові стало страшно. Як можна допомогти хворому товаришеві? Адже до табору понад дванадцять миль!

Ян зрізав кору на сухому маленькому дереві і написав олівцем на деревині: «Тут ночували 10 серпня 18.. Ян Йомен і Піт Бойл».

Потім він прилаштував товариша ближче до вогнища, а сам поліз на високе дерево. На північному заході, за поблизькими жовтуватими пагорбами, Ян розгледів кілька вкритих гіллям хатин і типі. З однієї курився димок. Це вочевидь, і було індіанське поселення, про яке говорив Каліб. Ян швидко спустився з дерева і розповів про це Пітові, але той ледве рухався. Зголосилися на тому, що Ян піде до індіанців сам. Перед відходом він накидав до багаття сирого гілля, щоб дим було видно здалеку.

За півгодини Ян підійшов до двох рублених хатин і типі.

Собаки зустріли Яна лютим гавкотом: довелося відбиватися дрючком. На гвалт із типі вийшов індіанець. Ян, як учив Каліб, зробив кілька привітальних жестів. Потім, тицьнувши себе в груди, підняв два пальці — це означало, що він не один. Показавши у бік соснового лісу, Ян пояснив, що там знахо-

---

1 П р и с о к — гарячий попіл із жаром.

диться його хворий товариш і, стукнувши себе по животу ребром долоні, дав зрозуміти, що він голодний. Індіанський вождь виніс хлопчикові шмат оленини і зайнявся знову своєю справою. Ян із вдячністю узяв м'ясо, потім швиденько замалював у себе в зошиті індіанський табір і рушив назад.

Піт сидів біля багаття, наляканий довгою відсутністю товариша. Зараз він почувався вже краще. За півгодини хлопчики подалися до табору і дісталися до місця без особливих пригод. О третій годині над пагорбами з'явився димок від багаття Калеба, і о четвертій вони з радісними криками повернулися в табір.

Калєб влаштував салют із револьвера, а Турок зустрів хлоп'ят гучним гавканням. З'ясувалося, що решта повернулися ще напередодні увечері.

Сем твердив, що вони пройшли миль десять і ніде не бачили річки. Гай присягався, що вони подолали не менше сорока миль і що він дуже сумнівається, що там є хоч якась річка.

— Що ж ви бачили дорогою? — запитав їх Ян.

— Нічого, окрім спаленого лісу і скель.

— Отже, ви надто взяли на захід, — визначив Калєб.

— Ну, розкажи, Чорний Яструбе, що ви бачили?

— Якщо Яструбине Око пройшов сорок миль, — почав вождь бойлерів, — то ми — усі шістьдесят! Але, окрім болота і згарища, там нічого немає. А індіанського табору і сліду не знайшли. Я гадаю, там ніхто не живе.

— А піщані пагорби бачили? — запитав Ян.

— Ні.

— Ну, значить, ви не дійшли до індіанців декількох миль.

Маленький Бобер розповів свою історію, великодушно змовчавши про те, як поведився в дорозі Чижик. А Чижик, захиляючись від збудження, захоплено розписував уміння Яна й особливо детально розповів про те, як Ян під час дощу добував паличками вогонь.

Коли всі скінчили розповідати про свої пригоди, Калєб сказав:

— Ян переміг тричі, бо дістався соснового лісу, який сам знайшов, потім натрапив на річку, якої не знайшов Дятел,

і ще індіанців, на пошуки яких вирушив Веслі. Семе і Веслі, передайте Янові свої скальпи!

XXX. ЗНОВУ РИСЬ

За вечерею непомітно минав час. Хлопчики добре відпочили і надвечір їм уже запраглося нових пригод.

— Тут водяться єноти, містере Кларку? — запитав Ян.

— Здається, так. У лісі біля володінь Бідді Беггса багато слідів, дуже схожих на єнотові.

Місця ці були неподалік, і хлопцям не терпілося податися туди негайно. Ніч була задушлива, безмісячна. Комарі аж роїлися над головою. Турок біг, старанно обнюхуючи землю. Він натрапив на чийсь слід і швидко щез із виду. Скоро почувся його гавкіт.

— Єнот? — нетерпляче висловив здогад Ян.

Калєб промовчав.

— Що там, містере Кларку?

— Не знаю, що й гадати, — знизав плечима старий. — Собаці зовсім терпець урвався, гавкає як божевільний. А на кого, збагнути не можу.

Коли мисливці підійшли ближче, вони побачили, що Турок стоїть під деревом і аж кидається з люті.

— Швидше вогню! — квапив Дятел.

За хвилину у всіх в руках палали гілки. Раз чи двічі у гушавині зблиснули очі звіра.

— Ну, хто полізе? — запитав Калєб.

— Я! Я! — хором закричали всі.

— Ви хоробрі мисливці, — поважно почав Калєб, — тільки ж невідомо, який звір там на дереві. Може, це великий єнот. Тільки чомусь собака гавкає, неначе на кішку. Адже в окрузі недавно убили пуму. Звір забрався на дерево, але це ще не значить, що він боїться собаки. По тому, як гавкає Турок, я гадаю, що на вас може чекати небезпека. Хто ж усе-таки полізе?

Усі примовкли. І тут обізвався Ян:

- Я спробую, якщо ви дасте мені револьвер.
- Тоді й я піду! — одразу ж вихопився Веслі.
- Киньмо жереб.

Лізти на дерево випало Яну. Тепер уже не чутно було жартів, як тоді, коли він ішов на єнота. Ян відчував напружене мовчання, і йому ставало дедалі страшніше. Страх цей ще посилювався, коли Ян вибрався на велику липу, густа крона якої затулила від нього обличчя товаришів.

Йому дуже хотілося повернути назад, і, щоб виправдати свій відступ, він уже зібрався було гукнути: «Немає тут ніякого єнота!» Але голос не слухався його.

- Гей, ну що там? — нетерпеливилися знизу.

Ян не встиг відповісти, йому здалося, що десь поряд бурчить єнот. Хлопчик перегнувся донизу і крикнув:

- Знайшов!

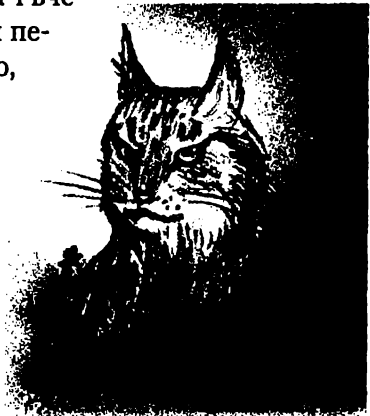
Цієї миті зовсім близько хтось люто заричав, і Ян побачив величезного звіра, який стрибнув на нижчу гілку. Квадратна, щетиниста морда, уся в пасмугах, — точнісінько таку він бачив колись у Гленьяні.

Ян перестрашено вихопив револьвер, вистрелив і промахнувся.

- Рись! — у голосі Яна вчувся жах.
- Не підпускай її близько! — щосили гукнув Калєб.

Ян, зібравши усю свою мужність, знову вистрелив. Поранений звір кинувся на хлопчика і вчепився йому в руку. Ян намагався перехопити револьвер лівою рукою, але упустив його, наткнувшись на щетинисту шкуру звіра. Тепер Ян був беззахисний. Але поранений звір раптом випустив Янову руку, прагнучи утриматися на сучку, і звалився на землю. Від радощів Ян мало не знепритомнів.

— Де револьвер? — немов крізь сон, почув він голос Веслі.

— Я кудись упустив його! — хрипло відповів хлопець.

— Куди?

Ян мовчки спустився з дерева. Тим часом рись намірилася втекти, але Турок не дав їй знову забратися на дерево.

Сем відшукав у траві револьвер. Каліб схопив його, але Ян тихо сказав:

— Дайте мені! Я сам повинен прикінчити її.

Пролунав постріл, потім другий, і індіанці наповнили ліс радісними вигуками. Тільки Маленький Бобер мовчав. Каліб і Сем поквапилися до нього.

— Що з тобою, Яне?

Каліб узяв його за руку. Вона була мокра.

— Дивіться — кров!

— Так... вона мене хапонула... там, на дереві... Я гадав, що мені вже кінець.

Усі обступили Яна.

— Треба відвести його до води!

— Та ні, колодязь у таборі найближче.

Каліб і Сем вели Яна, а решта тягли мертву рись. Дорогою хлопець трохи прийшов до тями і розповів, як усе сталося.

— Ух! Я б, напевно, до смерті злякався! — сказав Сем.

— І я теж, — сказав Каліб, на подив усього племені. — Наодинці з пораним звіром, та ще й без зброї! Це вже не жарти!

— Але ж я й сам страх як злякався! — чесно зізнався Ян.

На привалі догоряло вогнище. Холодна вода була поруч, і Янові обмили руку. Йому було трохи моторошно дивитися на рану і просочений кров'ю рукав. Але захоплені вигуки товаришів звучали для нього, наче музика. Потім усі довго сиділи біля багаття, і Каліб сказав:

— Я знав! Я завжди знав, що ти молодець!

XXXI. ПОВЕРНЕННЯ

Сірий ранок знову провіщав дощ, і індіанці боялися, що їм доведеться з важкою поклажею повертатися додому грузькою дорогою, але Каліб несподівано обрадував їх.

— Я тут неподалік зустрів свого приятеля з фургоном, — сказав старий мисливець. — Він обіцяв підвезти вас до табору.

Не минуло й години, як вони опинилися знову в своєму старому затишному таборі біля заплави.

Дощ уже скінчився, і Калєб, ідучи додому, сказав:

— Слухайте, хлоп'ята! Я гадаю, саме час вибрати Головного Вождя. Я прийду завтра, десь годині о четвертій, і розповім, як це роблять індіанці.

Тієї ночі Ян і Сем ночували в типі самі. Ян з гордістю поглядав на забинтовану руку, з плямами крові, що просочилася. Болю він не відчував. І взагалі, все скінчилося благополучно завдяки грубій сорочці. Ян спав, як завжди, і прокинувся далеко за північ з відчуттям якогось дивовижного щастя.

Усе його життя раптом ясно постало перед ним. Він пригадав батька, який сліпо прагнув побороти в його серці любов до природи.

Потім подумав про Рафтена, запального, грубого на перший погляд, але з добрим серцем і світлою головою. Фермер, може, і програвав порівняно з батьком, але все-таки Яну раптом захотілося, щоб у нього був такий батько, як Рафтен. Адже той не вважав нікчемною дурницею любов Яна до лісу і тварин, а навпаки, ще більше зміцнив у ньому це відчуття.

Згадалося Янові і рідне місто. Він знав, що не мине й року і йому доведеться повернутися додому, і він знав також, що йому ніколи не здійснити своєї заповітної мрії — стати зоологом, адже батько обіцяв при першій нагоді прилаштувати його до крамниці. У Яновій душі спалахнув протест. От якби залишитися назавжди у Рафтенів!

Забравши його зі школи і відіславши на ферму, батько, очевидно, сподівався пригасити у сина потяг до знань. Проте все вийшло навпаки — бажання віддати себе улюбленій справі ще дужче оволоділо Яном.

Тож нехай так і буде — він повернеться додому і стане хлопчиком на побігеньках або ще ким-небудь, щоб заробляти собі на прожиток, його це не лякає. Але у вільний час він займатиметься тим, що цілком поглинає його думки. Він буде

натуралістом. Життя в лісі показало йому, що світ звірів і птахів — його світ, який він найбільше розуміє і любить.

Сумніви Яна розвіялися, і він знову почувався щасливим.

Іззовні почувся шерех. Двері типі прочинилися, і ввійшов якийсь великий звір. Іншим разом Яна це б налякало, але тепер він усе ще перебував у країні своїх мрій. Звір підійшов до хлопчика, лизнув йому руку й улігся поряд. Це був Турок. Уперше старий пес шукав ласки не в Калеба.

XXXII. НОВИЙ ГОЛОВНИЙ ВОЖДЬ

Каліб цілісінський день десь пропадав, але ніхто не знав де. Він із Саріанною поралися, не покладаючи рук. Потім Каліб зайшов до місіс Рафтен, і та теж заглибилася в якісь таємничі клопоти. Гай збігав до матері, і невдовзі вся округа перетворилася на галасливий вулик.

У Сенгері будь-яке збіговисько відіграло таку саму роль, як клуб і театр у великому місті. Неважливо, з якої нагоди це відбувалося — хрестини, весілля чи похорон, повернення, від'їзд, спорудження будинку чи покупка нової зброї, — усе було слушним приводом, і тому запустити в дію цю карусель виявилось зовсім неважко.

Увечері до табору потяглися вервечки: родина Бернсів, Рафтени всією сім'єю і наостанок — Каліб, Саріанна і численні Бойли. Усі несли якісь пакунки.

Гостей всадовили на м'якій траві біля заплави. Командували Каліб і Сем.

Свято почалося змаганням з бігу. Переміг Ян, незважаючи на поранену руку, другим прийшов Веслі. У «полюванні на оленя» Ян участі не брав. Потім Рафтен наполіг, щоб Ян показав свої здібності в лічбі. Хлопчику довелося погодитись, і Рафтен був у захваті.

— Ось що значить освіта, Семе! — голосно висловив своє схвалення він. — Коли ж і ти так зможеш, га? Молодчина, Яне! Я тут приніс тобі дещо в подарунок!

Рафтен витягнув з гаманця п'ять доларів і сказав:

— Громада нагороджує тебе за убиту рись. А якщо виявиться, що це вона тягала моїх ягнят, я додам ще.

Потім індіанці пішли до типі. Калєб тим часом устроїв у землю високу жердину, на якій був укріплений дерев'яний щит, обтягнутий шкірою, і прикрив його мішковиною.

Гості всілися навкруги жердини, біля якої з одного боку лежали шкури убитих Яном звірів і два опудала сов.

Пролунав барабанний бій, і, наповнивши ліс войовничими криками, з типі вискочили сенгерські індіанці в повному бойовому обладунку. Вони виконали бойовий танець під барабан, у який бив Чорний Яструб. Індіанці зробили три кола біля жердини, і барабан замовк. Коли все стихло, Великий Дятел встав і виголосив промову:

— Великі Вожді! Молодші Вожді! Воїни сенгерських індіанців! Сталися подія, які позбавили нашого племені її Великого Вождя. Ніколи більше плем'я не матиме йому рівного, але сьогодні ми зібралися тут, щоб вибрати нового вождя.

Гучні крики «Хау! Хау!» і барабанний бій.

— Звичайно, у кожного з нас свої достоїнства. Але хто в цьому племені кращий бігун? Маленький Бобер! «Хау! Хау! Хау!» і барабанний бій.

— Це мій барабан, мамо, — шепнув Гай, забувши сплеснути в долоні.

— Хто кращий слідопит, хто швидше од усіх видирається на дерева? Бобер! Хто витримав випробування сміливості на могилі Гарні? Бобер! Хто убив сову пострілом у серце, бився наодинці з риссю, не кажучи вже про еота? Бобер! Хто може подолати кожного з нас? Бобер!

— А я можу завжди осилити Чарлза! — буркнув Гай.

— У кого з нас якнайбільше «гран ку» і скальпів? У Бобра!

— Ти забув сказати про ученість, — вставив Рафтен.

— У кого найбільше скальпів? — палко повторив Сем. — Ось один, здобутий ним у боротьбі з ворогом! — і Дятел передав скальп Калєбові, який укріпив його на щиті.

— Цей скальп він здобув у битві з Головним Вождем ворожого племені. — І Калєб прикріпив ще один скальп до щита.

Так Дятел передав шість скальпів.

— Найбільше од усіх перемагав Бобер. А як він малює, пише вірші, готує їжу! Тільки він, Маленький Бобер, гідний бути нашим вождем! А що скажуть інші?

І тут усі закричали:

— Слава Маленькому Бобру!

«Хау! Хау! Хау! Бум! Бум! Бум!»

Калєб зняв мішковину, що закривала жердину, і всі побачили, що на щиті намальований великий бізон, герб Сенгера, а над ним — бобер, тотем їхнього нового вождя. Калєб розгорнув згорток, що лежав поруч жердини, і вийняв індіанську бойову куртку зі шкіри, краги і мокасини, розшиті намистом і прикрашені малюнками. Все це зробила Саріанна під керівництвом Калєба. Новий вождь одягся в цей одяг і чудовий головний убір із перами, присудженими за його останні подвиги. Гордий і щасливий, він виступив наперед.

Калєб огледів його з батьківською ніжністю і сказав:

— Я знав, що ти молодчага ще тієї ночі, коли ти ходив на могилу Гарні. І знову переконався в цьому, коли ти пройшов Далеке Болото. Тобі, Яне, до снаги все, що тільки може людина.

Ян хотів було щось сказати у відповідь, але через збентеження не міг вимовити жодного слова, і Сем прийшов йому на допомогу:

— Хай живе Великий Вождь! — весело гукнув він.

Коли крики і вітання стихли, почався веселий бенкет. Рафтен, який дуже пишався промовою, висловленою його сином, уголос запрягнувся зробити з нього адвоката. Улучивши мить, коли вщухли розмови, Рафтен сказав:

— Сьогодні, хлоп'ята, скінчилися ваші канікули. Завтра зранку час і до роботи!

ЗМІСТ

РОЛЬФ У ЛІСАХ

1. Вігвам під скелею	9
2. Рольф Кіттеринг і дядечко-солдат	12
3. Рольф ловить єнота і знаходить друга	16
4. Полювання на єнота до добра не доводить	18
5. Прощавай, дядьку Міку!	21
6. Скукум пропонує дружбу	23
7. Арфа пам'яті та індіанський барабан	26
8. Закон власності у наших чотириногих родичів	30
9. Коли лук зручніший за рушницю	32
10. Рольф заробляє собі на життя з несподіваним результатом	36
11. Гроза і вогнетворні палички	39
12. Полювання на бабаків	42
13. Бій із злим водяним духом	44
14. Радник Хортон відвідує Рольфа	50
15. Дорогою в північні ліси	53
16. Життя у фермера-голландця	60
17. У каное верхів'ям Гудзону	64
18. Лісові звірі біля річки	70
19. Відбитки чобіт на піску	74
20. Мисливська хатина	76
21. Перший олень Рольфа	78
22. Низка пасток	83
23. Боброва загата	85
24. Дикобраз	87
25. Спускання з гірки	90
26. Повернення до хатини	94
27. Скукуму дуже погано	96
28. Один серед глухих лісів	98
29. Індіанські лижі	102
30. Лисячі лови	105
31. Обхід пасток	109
32. Скуті рогами	112
33. Величальна пісня	117

34. Берестяне начиння	118
35. Лови зайців	123
36. Пограбовані капкани	126
37. Пекан, він же риболов	127
38. Чорно-бура лисиця.	130
39. Ганьба Скукума.	132
40. Найрідкісніша шкура	134
41. Ворожа фортеця	137
42. Пума Скукума.	141
43. День відпочинку в лісі.	144
44. Зникла зв'язка шкур.	148
45. Утихомирення Хога	152
46. Лікування Хога	157
47. Хог повертається додому	160
48. Рольф навчається мистецтва слідопита	167
49. Рольф заблукав	171
50. Продаж хутра	178
51. Знову на фермі Ван Трамперів	182
52. Нова сукня Аннети.	185
53. Подорож до столиці штату	190
54. Олбені.	193
55. Білл зарікається	199
56. Хворий віл	202
57. Рольф і Скукум в Олбені	205
58. Знову в себе на озері	209
59. Аптечка Ван Кортленда	212
60. Ван Кортленд дає бій	214
61. Рольф дечого вчиться у Вана	217
62. Чари пісні	219
63. Вана визнають за свого	223
64. Обід у губернатора	225
65. Чомги і співоcha миша	230
66. Урок розвідки	233
67. Рольф знайомиться з канадцем	236
68. Війна	239
69. Огденсберг	243
70. Порятунок депеш.	247

72. Сакетс-Харбор	253
72. Зворотний шлях	256
73. Рольф ставить рекорд	259
74. Знову у Ван Трампера	262
75. Розвідка в Канаді	266
76. Поєдинок	270
77. Чому Платсберг було взято	272
78. Чутки і документи	276
79. Подвиг Макгассина	280
80. Кривавий Саранак	284
81. Битва за Платсберг	286
82. Розвідник Макомба	288
83. Остання поява сера Джорджа Превоста в Чейзі	293
84. Рольф знаходить засідку	295
85. Госпіталь, полонені і рідний дім	299
86. Хороші часи	304
87. Куонеб іде в рідні краї	307

МАЛЕНЬКІ ДИКУНИ

Частина перша. Гленьян

I. Ян	313
II. Весна	316
III. Янові брати	316
IV. Книжка	318
V. Незнайомець	318
VI. Гленьян	321
VII. Хатина	322
VIII. Знайомство з лісовим життям	323
IX. Сліди	325
X. Бідді	326
XI. Злам	326
XII. Рись	327

Частина друга. Сенгер

I. Новий дім	329
II. Сем	332

III. Вігвам	334
IV. Бабуся Невілля	340
V. Калєб	345
VI. Побудова типі	349
VII. Тихий вечір	351
VIII. Священний вогонь	354
IX. Лук і стріли.	357
X. Дамба	362
XI. Таємниці трав	366
XII. Частування	369
XIII. Шпигун	371
XIV. Сварка.	378
XV. Примирення	382

Частина третя. У лісах

I. Здрастуй, лісе!	387
II. Перша ніч і перший ранок	390
III. Кульгавий воїн і «книга відвідувачів»	394
IV. «Битва» з блідолицями	400
V. Оленячі лови	402
VI. Бойовий убір, типі і подвиги	408
VII. Життя у таборі	413
VIII. Індіанський барабан	415
IX. Кішка і куниця	418
X. Родина білок	419
XI. Як спостерігати мешканців лісу	422
XII. Умовні знаки індіанців	425
XIII. Як дубити шкури і шити мокасини	427
XIV. Роздуми Калеба	431
XV. Гість	434
XVI. Як Ян упізнавав качок здалеку	438
XVII. Семів подвиг	440
XVIII. Сови	442
XIX. Випробування характеру	443
XX. Білий револьвер	449
XXI. Гай торжествує	453
XXII. Полювання на єнота	458

XXIII. Лісовий дух і нічний розбійник	464
XXIV. Яструбине Око знову вимагає нагороди	472
XXV. Волоцюга	476
XXVI. Відвойована ферма	480
XXVII. Вороже плем'я	483
XXVIII. Нові ігри	486
XXIX. Далеке болото	488
XXX. Знову рись	496
XXXI. Повернення	498
XXXII. Новий Головний Вождь	500

Літературно-художнє видання

ЕРНЕСТ СЕТОН-ТОМПСОН

РОЛЬФ У ЛІСАХ
МАЛЕНЬКІ ДИКУНИ

Для широкого кола читачів

Ілюстрації *Н. Козлова*

Редактор *Р. М. Дерев'янченко*

Коректор *Т. С. Безматєєва*

Макет *С. Бирюков*

ШКОЛА

ВИДАВНИЧИЙ ДІМ

Свідоцтво про внесення до державного реєстру
суб'єкта видавничої справи
сер. ДК № 907 від 25.04.2002 р.

Підписано до друку 13.05.2005. Формат 60х90 ¹/₁₆. Папір друкарський.
Гарнітура «Петербург». Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 32,0. Обл.-вид. арк. 22,3. Наклад 500 прим.

З питань оптових поставок звертатися:

Видавничий дім «Школа»
61103, м. Харків, а/с 535
тел./факс (057) 720-50-67

ISBN 966-8182-31-6

© ВД «Школа», 2005
© Дизайн серії. Волкова Н., 2005

ШКОЛА

ВИДАВНИЧИЙ ДІМ

ЗАПРОШУЄ до співробітництва авторів дитячої, методичної, довідкової літератури.

ЗАБЕЗПЕЧУЄ сучасний висококласний дизайн і поліграфічне виконання ваших книг, відповідність сучасним європейським і методичним нормам та вимогам.

ГАРАНТУЄ захист ваших авторських прав. Гідні, своєчасно сплачувані гонорари.

Ми цінуємо своїх авторів і дбаємо про них

Телефон (057) 720-55-76

Головний редактор

Дерев'яненко
Раїса Михайлівна

Продукцію ВД «Школа» можна придбати або замовити:

БИЛА ЦЕРКВА (Київська обл.)

ПП СПІВАК

тел. (04463) 3-48-95

ВІННИЦЯ

ПП КРОТЕВИЧ

Немирівське шосе, 6

тел. (0432) 630-300

ДНІПРОПЕТРОВСЬК

ПП «ОДИСЕЙ»

вул. Гоголя, 15а, к. 412

тел. (056) 370-18-40

ДРОГОВИЧ (Львівська обл.)

ПП ЯВОРСЬКИЙ

тел. (03244) 5-05-99, 5-05-98

ДОНЕЦЬК

ПП МЕДЕНЦЕВ

тел. (062) 334-83-70

ПП БОЛИЧЕВ

тел. (062) 305-64-92

ЗАПОРІЖЖЯ

ПП КАРОСТОЯНОВА

тел. (0612) 57-06-02

ІВАНО-ФРАНКІВСЬК

МАГАЗИН «ШКОЛЯР»

вул. Незалежності, 29

тел. (0342) 53-73-45

КИЇВ

ТОВ «АСК»

вул. Желязова, 2, к. 308

тел. (044) 455-58-92

ДВАТ «УКРКНИГА»

вул. Радищева, 12/16

тел. (044) 408-65-33, 408-52-97

КНИЖКОВИЙ РИНОК

КРИВИЙ РІГ (Дніпропетр. обл.)

ПП СТРИЖАКОВ

пл. Артема, 2

тел. (0564) 44-32-88

КРЕМЕНЧУК (Полтавська обл.)

ПП ЛЕЩИНСЬКИЙ

вул. Перемоги, 26

тел. (05366) 3-20-64

ЛУГАНСЬК

ТОВ «ГЛОБУС-КНИГА»

вул. Радянська, 58

тел. (0642) 53-62-30

ЛЬВІВ

ТОВ «ОКСАРТ»

вул. Підвальна, 3

тел. (0322) 70-51-71, 63-25-90

ТОВ «АВЕРС»

вул. Фурманська, 5

тел. (0322) 40-30-42

ТОВ «СВІТ ЗНАНЬ»

вул. Поліщука, 87а, кв. 5

тел. (0322) 72-92-56

МИКОЛАЇВ

ПП ЧУМАЧЕНКО

тел. (0512) 23-01-15

НОВОСЕЛИЦЯ (Чернівецька обл.)

ПП ЧУБРЕЙ

тел. (03733) 2-56-22

ОДЕСА

ПП ЗАГОРОДНЯ

вул. Терешкової, 45, кв. 1

тел. (0482) 64-42-64

ТОВ «УЧБОВА КНИГА»

вул. Базарна, 63

тел. (048) 728-83-10

РІВНЕ

ОККП «РІВНЕКНИГА»

вул. Острівського, 16

тел. (0362) 22-41-05

СТРИЙ (Львівська обл.)

ПП БЕЧ

вул. Зелена, 27

тел. (03245) 5-83-06

СЕВАСТОПОЛЬ (АР Крим)

ЦЕНТР НАВЧАЛЬНОЇ КНИГИ

«БІБЛЕКС»

вул. Ялтицька, 11а

тел. (0692) 45-57-03

ТЕРНОПІЛЬ

ТОРГОВИЙ ДІМ КНИГИ

вул. Подільська, 44

тел. (0352) 25-16-00

УЖГОРОД

МАГАЗИН «АБЕТКА»

вул. Волошнина, 24

тел. (03122) 3-34-66

ХЕРСОН

ПП «ГУВЕРНЕР»

вул. Декабристів, 5

тел. (0552) 26-21-71

ХАРКІВ

КНИЖКОВИЙ РИНОК

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ

ПП РІЗНИК

вул. Тернопільська, 22/1, кв. 121

тел. (0382) 59-95-41

ЧЕРКАСИ

ПП БЕСПАЛОВА

вул. Р. Люксембург, 157, кв. 27

тел. (0472) 32-71-61

ПП СПІВАК

тел. (0472) 31-01-52

ЧЕРНІВЦІ

ПП ІЛІНА

пр. Незалежності, 53, кв. 1

тел. (0372) 51-84-79